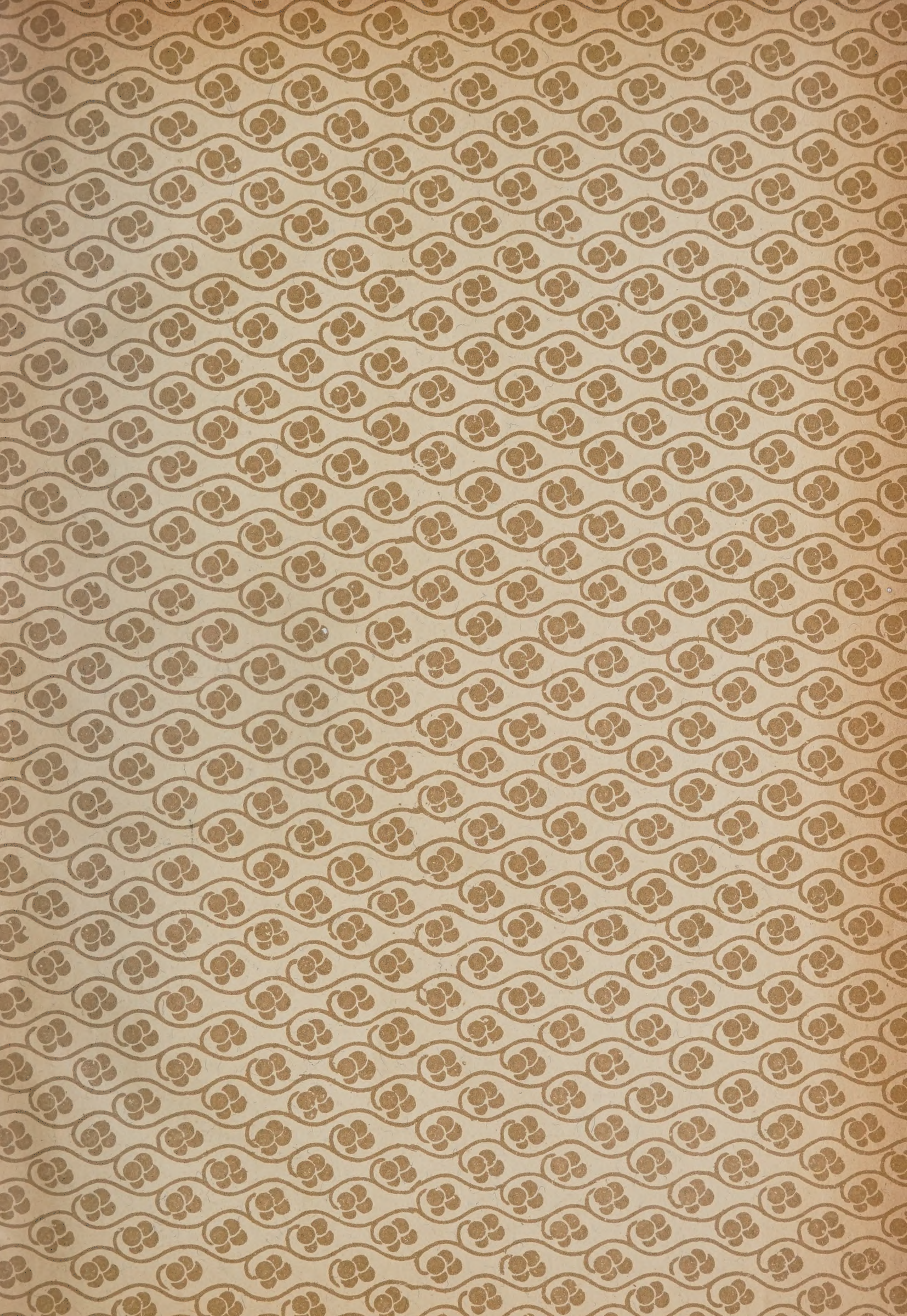


Művészet — gépesztétika.

Művészeti termelés nincs, ami az élettől elvonatkoztatva, ember- és emberi társadalom-mentesen, szellemiek terén is légüres térben alkotni tudna. Nincs művész, aki korának élet- és gondolkodás-változatait és erjedését, ösmeretek szerzésére való törekvéseit és vágyait nem érezné magára hatónak egész világképe kialakításánál.

A művész világképe alatt nemcsak a világrendszer legújabb ösmereteit, nemcsak megközelítő ösmeretét annak, amit elvont bölcselet tanít, vagy kisérleti természettudomány demonstrál és bizonyít, nemcsak a szociális erkölcsöknek a felszívódását kell érteni, de mindazokat az ösmereteket is, melyekkel rendelkezik multak és jelenek művészetének mérlegelésénél, amelyekkel felösmeri a maga alapjait, helyzetét és rendezi művészi céljait.

Művészi látományaival, ki-ki milyen készségü, hol megelőzi kora gondolkozási rendjét, hol benne él, hol utána kullog. Ez utóbbi megállapítása egyszerű, hisz még sikere is abban az emberi rétegben van, mely legkésőbb érte el a kor művelődési és izlési szellemét. Nehezebb a megközelítőleg helyes megítélése annak a művészi tevékenységnek, amely korának izlését valóban megelőzi, mint annak, amely kora izlésének megelőzését pretendálja, ennek látszatát is adja.

Az ember egész művészi alkotásának vonalán végighúzódik egy l'art pour l'art-igazság, amely igazság adja meg örökértékét a legnagyobb szándéku alkotásnak és a legszerényebb etnografikus munkáknak egyaránt.

Kétségtelen, mindig vannak olyan különös adottságu művészek, kik a l'art pour l'art igazságait úgy tudják megtalálni és csoportosítani, változtatni, hogy azoknak megjelenése egy új művészi fogalmazás jellegét adja.

Ezeknek az örök-értékeknek felismerése kortársak számára igen nehéz, annál inkább, mert egy ilyen alkotó géniusz után keletkezett új művészi irány megkisérli az egész meglévő világképnek a felfordítását. Megszüntetni akarván minden izlési ösmeretet, hogy azok kontrolljának hatásától felszabadulva, ellenhatások nélkül, gátolatlan cselekedhessen. Marinetti hirdette: a futurizmus érdekében meg kell semmisíteni az összes múzeumokat. Ennek van húsz esztendeje; látván ma a futurizmus alkotásait, megdöbbenve mondhatjuk: ezekért és hasonló zavarokért bizony az el-amarnai fejektől Cézanneig elpusztítani a múlt művészetét a legszörnyűbb herosztrateszi gazság lett volna. Elpusztítani a multból azt, amiben nincs l'art pour l'art szépség, szinte fölösleges; elpusztul az magától is. Viszont, amelyekből ezek a szépségek kisugároznak, túlélnek kort, időt, sőt túlélik az asszociált képzeteket is.

A mult izlési ösmereteinek megsemmisítése egy nemes kontrollnak megszüntetését jelentené, felszabadítván mindent, még a banális kisér-

leteket is, olyan mértékben, hogy az igaznak, a szépnek, a l'art pour l'artnak megszűnvén a kritériuma, a művészeteknek az emberiséggel való kapcsolatát veszélyeztetné.

Igaz viszont az is, hogy a kizárólag a multak hatása alatt lévő alkotások, melyek mások életizgalmaiból és ösmereteiből készen veszik az előképet, anélkül, hogy a művészi igazságok másképcsoportosításával a magukét hozzáadnák, vezetnek olyan művészi munkásságra, amely l'art pour l'art-tartalmában kifáradtan, szintén nem alkalmas annak az izgalomnak a felkeltésére, amelyre a művészetek — véleményem szerint — az emberi gondolat és érzés kifejlődésének nagy rendszerében hivatottak.

Ezért igen fontos a művész alkotási potenciájára és minőségére a multnak, jelennek, célkitűzésének rendezése, abban az értelemben, hogy ítéletét helyesen képezze ki és célkitűzéseit ösmereteinek és képességeinek arányában képzelje el. Lionardo da Vinci mondja írásaiban: igazán jót csak az a művész tud alkotni, ki ösmereteinek és tehetségének (hozzátehetném, világképének) határait felismeri és azokon belül alkot.

* * *

Egész emberi társadalmak működésére is áll ez a tanítás, abban a mértékben, hogy legalább is azok a rétegek, kik az élet történését szövik tovább a multból a jövőbe, ösmerjék fel, hogy a fejlődés a jónak, emberinek, szépnek, igaznak és így a hasznosnak, célszerűnek irányába esik-e és így adják meg a haladásnak a lehetőségét. Kis- és szegény országok hódító álmai, kis művészek erőlködése új izlésrend felállítására, azáltal is, hogy a nagyok alkotásait el akarnák törölni a föld szinéről, olyan túlméretezései az Énnek és a célkitüzésnek, melyek jóminőségű alkotást nem eredményezhetnek. Az európai ember azt a sikeres alkotást, amely néki nagyjából — kisebb, hosszabb történeti görbék után — világhegemóniáját adta, annak köszönhette, hogy célkitűzése történeti őseinek, a görögöknek gondolkodási irányába esett; azáltal, hogy a természeti erők és azok törvényszerűségének kutatását vallotta főirányelvül, nem lépte túl azt a határt, amelyen belül megoldható problémák vannak; ellentétben olyan népekével, kiknek gondolkodása eltévelygett a túlvilág keresésének metafizikumában. Az európai művelődésnek is voltak ilyen Scillái és Charibdisei történeti életében, de hála a görög irányelvek újabb és újabb renaissanceának, azok mindig megmentették szellemi leszármazottaikat gondolkozásuk elálmodozásától.

Művelődésünk ezen őseinek gondolkodása világos, áttekinthető; a rend, az összefüggés, a logika jellemezte. Plato tanítása az, hogy minden fogalmat, mielőtt tovább fogalmaznánk, előbb izoláljunk, vetkőztessünk le és a maga meztelenségében önönmagában vizsgáljunk meg. Ez a megfigyelő, a dolgokat előbb önokaiban tisztázni vágyó, majd az okozati összefüggéseket kutató görög szellem irányította az európai művészetek fejlődését is. Nem történt meg sosem Európa egész művészeti multjában, hogy egy ábrázolt ember arányai, — ha csak nem volt karrikatura, — elferdíttettek, vagy széttépettek volna. Így például az ősamerikai kultúráknál úgyszólván kizárólag érzelmi, erkölcsi, a különböző szellemek asszociatív hatásának kiváltására alkalmazták,

mint eszközt. A görög emberszeretettel és izléssel sohasem volt mint kultusz összeegyeztethető az a nyerseség, az emberi egység és élet széttszakítása, mellyel az áldozatul szolgáló emberek szivét is elevenül tudták kitépni a vonagló testből. Nincs is a görög művészetekben egyetlen olyan kilengett, elferdített alak sem, mint a sokkarú és nyelvét kiöltő Káli istennő. A görögöknél az ember, mint a természet alkotási elvének legtökéletesebb alakítása szerepelt. Az ember visszaadása öncél volt elsősorban és ha szolgált is gondolattársítást, azt úgy szobraiban, mint rajzaiban a l'art pour l'art háttérbe szorítja. A meloszi Vénus, nekem ma egy gyönyörű szobor, de Uitzilopochtli arca egy szíveket kitépő szörnyű Isten grimassza. A görögöknél az istenek emberek voltak, mint mi; róluk való szobrok a szép, a müvészi jegyében fogamzottak; az isten mesterségnek legfeljebb a szimbolumát, de nem erkölcseit adva vissza.

A természet jelenségeinek, erőinek észlelése, törvényeinek rendezése, a greko-európai embernek nem mondom hogy privilégiuma, de kétségtelen ténye. A természeti erők létezését empirikusan más kultúrák is ismerték, hidraulikus gépeik voltak az egyiptomiaknak, emelőgépeik a kaldeusoknak, a megfagyott vízzel sziklákat robbantottak a perzsák, a kinaiak a puskaport is feltalálták, de ezek mind megfigyelések s nem kimondott Elvek voltak. Archimedes Elvet mondott ki, Galilei is, Newton is, Gay Lussac is, Einstein is. Mindezek az Elvek fix alapok voltak, Elvek, amelyeken tovább lehetett gondolkozni. Elvek, amelyekből a legválogatottabb használati eszközöket is tudtak alkotni. Használati eszközt, gépeket, akkor is, mikor a kisérletileg első elpusztult, amelyek mind szolgálták az Embernek a megélhetést, a jólétet, a fölényt Az európai művelődés ezredes korszakának legjellegzetesebb képessége a természeti erők felismerése, azok Elveinek megállapítása és törvénybefoglalása.

Gépet konstruálni az Elvből folyamatos funkció. Egy egy- vagy kétkarú emeltyűt a gyakorlatból mindenki ismert már az ősidőkben is, de a csigasort és erőátvitelt, amivel modern gépek dolgoznak, az emberek az archimedesi törvényből ismerték meg. Ezer és ezer ma létező erőgép nem az empiriának, hanem e törvénynek köszönheti konstrukcióját. És más sok törvény, a Gauss-féle vonzás és taszítás törvénye mennyi gépnek, konstrukciónak adta meg a lehetőségét. Az, hogy egy ilyen gép mozgása okozta elragadtatás közben nem gondolnak az emberek a sokszorosan nagyszerűbb Elvre, az nem küszöböli ki a szellem, az Elv priuszát.

S ha az országúton vágtató autósnak nem is jut eszébe a gázok kiterjeszkedésének Gay-Lussac-féle törvénye, gépe mégis csak az Elv s annak törvénye alapján mozog. Az, hogy valamely konstruktor négy vagy nyolc hengert alkalmaz, a kocsinak esőcsepp formát ad, szinesre vagy szürkére festi-e a karosszériát, az mind nem mozgatná meg a kocsit, a fő az Elv felismerése, a gázok dilációjának törvénye.

Ha a legszebb Rolls-Royce-t, a legdivatosabb vízszintes vonalút az országúton állni látnók s megtudnók, hogy elromlott a karburátor, nem megy, tudjuk rögtön: hiába minden konstrukciós tökély, a gázok nem terjeszkedhetnek, nincs energiakifejtés, nincs mozgás.

S minden nagyszerű turbinák, rotációsok, autók, holt vas, acél,

krómnikkelacél-tömegekké válnak, avagy nem is volnának, ha az emberi nem kutató szellemei a természetben lévő különböző erőknek a törvényszerűségeit nem állapították volna meg.

Mert előbb volt a Törvény s azután jött a konstrukció. A konstruktőrök az anyag fejlődésével, a gyakorlatiasság célszerűségével bizonyos szépet is alkottak, de akármilyen szép is legyen egy autó, akármilyen izgató is egy turbina, a legszebb bennük az az emberi szellem, amely az Elvet megállapította, ha az óceán közepén a mérnökök és fűtők koponyáját valami rövidzárlat érné, elfelejtenék a Törvényt, az Elvet gyakorolni s nem tudnák, hogy fűteni kell, a csodás turbina nem működne, csak úgy, mint a Rolls-Royce, bizony megszünne a csodálkozás és az elragadtatás. Az Elv nélkül mozdulatlanná vált kolosszus láttán az elragadtatást a legmélyebb kétségbeesés váltaná fel.

Mind gyakrabban fordul elő az utóbbi években, hogy a művészi szellem alkotási és célkitűzési módjainak l'art pour l'art keresése helyett, melynek egyik fontos módszere a mult nagy alkotásainak szemlélete, a gépek szemléletét ajánlják. Nem a gépeket mozgató Elvek, az Elvnek igazságát és szépségét, hanem a gépek esztétikáját. Egyik magyar festőtanár írásban is adta, mondván, hogy a „modern művészetre a lokomotívnak nagyobb hatása kell, hogy legyen, mint Rafael művészetének". Avagyhogy egy autónak egyszerű vonalai kell, hogy egy uj művészet kialakulására kezdeményező hatással legyenek. Mert nem lehet, hogy egy barokk karosszéria dagályos vonalai inspirálják a modern embert, stb. Egyszóval egy mai művész ne nézze meg a „bolsenai misét", az athéni iskolát, a Borgo égését, Cornaro Katalint, a II. Gyula pápát ábrázoló műveket. Jó, ne nézze meg, a cinquecento és a ma emberének művészi viziója között talán nincsen meg az affinitás. De ott van a quatro-, a trecento, ott van Giotto, Bernardo Daddi, a pizai campo santoban a halál diadala, Arezzóban Piero della Francesca, ezeknek preciz rajza, színeinek derűje, kifejezési fantáziájuknak megdöbbentően emberi volta, mind, mind alkalmas a tanulásra, alkalmas a legmegrázóbb élményekre. Ezeket ne nézze meg az ifjúság? Hanem nézzen meg egy Hispano suizat, attól, vagy annak vonalvezetésétől kapjon inspirációt. Igaz, egy ilyen Hispano szép, az egyenesek és görbék harmoniáját adja, egyszerűen és a gyakorlati célnak megfelelően, csakúgy, mint a barokk karosszériák, amelyeket ugyancsak céljaiknak megfelelően díszesen és gazdagon formáltak; formáikban koruk ízlését fejezték ki.

Da vajjon ez a barokk kocsi, vagy modern autó megjelenésük idején nem egy már régen ható művészi ízlésre lettek-e olyanokká, mint aminők?

A barokk kocsik visszamenőleg ugyancsak nem hatottak Buonarottira, sem Rubensre; a sorrend ellenkező volt. Bounarotti, Rubens és mások előbb fejezték ki koruk formáit. Mózes, a rabszolgák, a sixtusi freskók, az oltárkép, avagy Rubens patetikus kompoziciói kifejezői voltak koruk nagyakarású, birodalmakat alkotó, földrészeket hódító, világgazdagságtól pompázó jellegének.

De ezek a nagy művészek megelőzői voltak koruknak, s már régen barakkok, régebben a barokk összes ipari és iparművészeti formáinál. Buonarottira, tudjuk, a Laokoon-csoport hatott, nem pedig az időben

is csak később kialakult barokk-karosszéria. A francia nép, mikoron a forradalom hatni kezdett, már régen át és át volt itatva a Cartesius, a Voltaire, a Rousseau, az enciklopédisták tanításától. És azért nem voltak követői annak a konvent művészet-bizottsági tagnak, ki indítványozta: minden művészet, amely nem vonalzóval és körzővel készül, tiltassék el, mert 1792 szeptember 4-én ezt a tanítást a forradalom elvégezte és ideológikusan már túl volt rajta.

Érdekes azonban, hogy ez a tendencia a nagy orosz forradalom idején ismét felszínre került, úgy látszik vissza-visszatérő jelenség a súlyos beteg társadalmakban. Nálunk ma is kisért, a megszokott késéssel.

Ha a kocsik problemáját továbbra is vizsgáljuk, látni fogjuk, hogy közöttük az eltérés nem is annyira a formai, amely őket egymástól annyira megkülönbözteti, hanem a mozgást előidéző energiának a különbözősége. Nem a 6 ló és a 100 HP közötti kinetikai különbség teszi a lényeget, hanem a motor.

Az egyiket állati erő, a másikat motor hajtja, amely egy természeti Elv alapján épült. Gay-Lussac a gázok kiterjeszkedéséről megállapította az Elvet, enélkül az Elv nélkül nem igen csinálták volna a robbanó motort, legalább is a mai értelmezésben.

A művészek alkotásainak, korok szellemének kialakulására priuszuk van. Ők termik meg a fantáziának a szabadságát, azt a lelki és látománybeli atmoszférát, amely nélkül a gondolkozás nem szárnyalhatna és így annak sem módja, sem alkalma nem lenne a legnagyobb dolgok, a Természet rendjének elvi megállapítására.

Ennek az epochának a gondolkozási rendjét, az ebből folyó technikai vívmányokat, szociális irányzatát (ez is fontos, hisz emberekről van szó), több generáció határozta meg. A generációk sorozata munkálkodott közre, de az epocha bölcsőjénél ott állottak az emberiség nagy művész hősei: Cimabue, Dante, Galilei, Giotto, Lionardo da Vinci és még sokan. Müvészek és tudósok. Alkotásaikat mintegy védőpajzsként tartották az új szellem születésének bölcsője fölé. Egy új szellem, a tudniakarás szelleme született meg. Minden sötét hatalma az akkori életnek, ördögi eredetet hangoztatott, a tudás vágyának még csak első kisérletére is. Ördögi volt a nő, ilyenek voltak természetesen a politikai és üzleti ellenfelek is. Ördögűzés és kínpad volt a kor circenzese. Ördögi volt főleg minden tudnivágyás.

Művészek álltak a csecsemő bölcsőjénél, Cimabue Madonnáját a jónak, a szépnek szimbólumát, processziókban hordták Firenze utcáin, ünnepelni a jónak, a szépnek szellemét, az irgalmast, a martír Istenanyát, kinek láttán az öröm és boldogság fogta el őket, — hisz megjelent a Patrona, az Isten anyja közöttük, a béke, a szeretet, a harcok gyilkosságok, a nyomorúság földjén. És hőse volt a kornak Lionardo, akiről tudták, hogy mindent tud, de elmondani azt nem meri, mégis képeinek kifejező erejével, akár mint Bacchus, mint Szent Anna, mint Mona Lisa, mind egy-egy nagy titok tudásának titokzatos kifejezését éreztették, mintha mondani akarták volna: a mi alkotónk olyan titkok tudója, amit ti, kortársak, ugyan még meg nem értenétek, de biztos, hogy a ti javatokat akarja szolgálni.

És ott állottak a bölcsőnél Kopernikus nagy pisai híve, Galilei, a naprendszer prófétája s minden inkvizíció dacára: «Epur si muove». És ott állottak Descartes és Newton s a művészetek hatása alatt felizgatott emberi koponyákban kialakult az az atmoszféra, amelyben ezeket a nagy tanítókat már nem lehetett a máglyára vinni, s azok ki is merték már mondani igazságaikat.

Autók, turbinák, lokomotívok milyen késői gyümölcse az emberi szellem akkori kivirágzásának.

Hol lennének még mindezek, ha a szellem a művészeken át nem készítette volna elő a légkört, ha nem szántották volna fel az emberi agyak ugarát.

Ott lennénk, ahol China, India, ahol igen magasztos erkölcsi tanítások megmerevedtek, mert a fejlődésnek egy adott lélektani pillanatában nem voltak művészek, kik a fejlődéshez szükséges légkört előidézték volna.

A fantázia micsoda csődje az, az erkölcsi és szellemi tényezőknek micsoda lebecsülése az, hogy egy turbina, egy autó fel tudná lelkesíteni új eszmékre, új ízlésre, új alkotásokra a művészet szellemét, amely ott volt a kornak bölcsőjénél, forrásánál, kivirágzásánál.

És ujra ott lesz, ha az élet különböző tényezői kifáradtak akár a gyakorlati ismeretek, akár az ideológikus termékenyítés terén.

Az a szellem, amely a művészeteknek az élet alakítására szerepet ad, s amely a művészeteket újra és újra felfrissíti, kétségtelen, inkább merítette a maga életenergiáit, az Ember, az emberi gondolkodás, az emberi test szépségeinek örök forrásából. Mert micsoda egy turbina, egy autó vonala ahhoz a csodához képest, ami az Ember! Amit egy ember szellemi vagy élettani funkciójában kifejt. Hát hol van az a gép, amely a fizikai és kémiai ismereteknek olyan csodájával végezné működését, mint az emberi szervezet. De hol van egy gép, amelynek formái olyan szépek volnának, amely az egyenesek és görbék s azok változatában olyan tökéletes lenne, képzeletünknek olyan szárnyalást adna, mint egy egészséges női vagy férfi test?

A gép hasznossági cikk; szükséges míg szükséges, szép míg szükséges, aztán rozsdás vas; s ehhez a géphez himuszokat is írtak emberek és művészeti megújhódásra utaltak embereket s nem azokhoz a művészekhez, kiké a kor felszabadulásának érdeme.

Igaz, mindezt abban a korszakban, mikor az Embert éveken át kínozták s agyonütésből erényt csináltak.

Lehet, hogy a mi korunk arra van hivatva, hogy a nagy Elvek hasznossági feldolgozásában élje ki magát. A gép vonalai, a gép szépsége, a gyorsaság szédülete, rekordok letörése és felállítása érdeklik. Művészetek, a szellem és képzelet rekordjai, mintha túlkomplikáltak lennének, s mintha nehezebb is volna egy képben a jót, a szépet felfedezni, mint egy gyorsasági rekordot lestoppolni.

Voltak már ilyen korszakai az emberiség történetének. Oly idők, amikor gladiátorok öldöklése, vívási ügyességük s nem Vergilius volt a közérdeklődés tárgya. Volt úgy, hogy versenykocsisok és lovak ünnepelt hősök voltak, s volt úgy, hogy egy ilyen versenykocsis a mi pénzünkön 2—300.000 pengővel zárta le évi keresetét s művészek és köl-

tők éhen pusztultak. S volt úgy, hogy Rómát nem a teuton-veszedelem érdekelte, nem a Nilus elmaradt áradása érdekelte, hanem kizárólag a négy különböző színekben tömörült versenyegyesület, amelyek egyikébe tartozni kötelesség volt; egymással életre-halálra fogadva össze is verekedtek. Igaz, ez Róma hanyatlásának korszakában volt.

S van úgy, korunkban is, hogy egyesek a művészeti erkölcsöt megtagadván, az anyagiasság fénykorát élik. Művészi termelésben is a how much money túlsokat érdekli a művészeket.

A könnyű sikerek embereit minden téren már-már az érdemeseknek kijáró tisztelettel veszik körül.

S mi mindez a zavar, nyugtalanság, rekordok, gépimádat az európai ember életében? Pusztulás, avagy az egész élet új koncipiálásának zavara? Belső bajok-e kizárólag, avagy az Újvilág hatása-e ez?

Míg ott a könnyű és gyors sikerhez a mérhetetlen gazdag Hinterland automatikusan adta a módot, nálunk az erkölcs megtagadása a Hinterland.

Míg Európa, mai szervezetében, az anyagi bajokkal küzdi élet-halál harcát, művészetében, művészi fejlődésében ugyanaz a gazdag háttere van, mint az Újvilágnak természeti kincseiben.

Szabad-e ezt a több ezeréves művelődési és izlési multat lelkesedve eldobni, csak azért, hogy egy még teljesen zavaros s nekünk európaiaknak idegen művészi elképzelést adoptáljunk?

Az Újvilág át van hatva az ősamerikai népek művészetétől: mayak, inkák, aztékek pirámisai s azokon az ornamentumok és szobrászat. Érthető, ha megfogja lelküket, ősöket keresnek. Az Újvilág hódítói, nak az európai művelődés renaissancea nem volt közkincse. A kivándorló kvékereket Rómával szemben a dac vezette, őseurópai fejlődésük itt megszakadt, nem úgy, mint az európaiaké, kik hol Rómával, hol ellene, de mégis mindig telítve maradtak a görög-latin ismeretekkel és ízléssel. Azok a kvékerek és utódaik a természeti kincsek kiaknázását emberek hijján rögtön gépekkel kezdték meg. Nem is ösmerték az Elvet. Nem is kellett nekik, készen kapták azt s miután sem az Elvet, sem az Elvek előtti atmoszférát nem ösmerték, nem ösmerték sem Giottot, sem Lionardot, nem ösmerték sem Galileit, sem Newtont. De ne felejtsük el, még európai otthonukból a puritán népek nagy tisztaságszeretetét magukkal vitték s így érthető, hogy a gépek ragyogása bennük belső örömek érzését keltette, amely primitívebb embernél az esztétikai érzés elsőfokú megjelenését jelenti. Gazdagodásukkal, művelődésükkel természetesen fejlődött egész életrendjük. Megösmerték az Elveket s keresték ösztönösen azoknak egész légkörét. Egyik részök átjött ősi Európába, mások az ősamerikai kultúrákat keresték fel. És felszívtak és felszívnak minden népek művelődéséből, négert csakúgy, mint kinait, krétait csakúgy, mint csúcsivest s ebbe a világzűrzavarba beleporalizál a sokkarú és emlőjű hindu szoborkép, a polinéziai fabálvány, világhatalmi szándék, antinoei hímzés, néger szobor, gépek fénye, sínai fametszet, benini bronz, mindegyik a maga sajátosságával, fejlődési fokával. Lesz-e mindebből majdan egy új művészet, egy új U. S. A.-művészet, nem lehet tudni; nem is érdekes. Viszont demoralizáló az a hatás, amivel mindezek, az amerikai reklámtudás segít-

ségével ősi Európára hatnak. Mert ők hatnak. Három amerikai testvér 1907-ben volt az első, aki az európai ízlést amerikanizálni megkísérelte.

Picasso a művész, aki által hatottak. Picasso néger-azték viziója végigszáguldott Európán; igaz, az ő művészi lelkiismerete vissza-visszatért mintegy bocsánatot kérve az ősi, európai görögökhöz is, mintegy érezvén, hogy ezzel tartozik európai lelkiismeretének.

Picasso után sok európai művész, kik az évezredek óta fejlődött európai szellemnek, a görög-európai művelődésnek talajízét nem tudták felszívni, elmentek Tuareg-törzsekhez is, meg Tibetbe is művészi látományokért és formákért. Ezekre az ősökre nem hivatkoznak érthető okokból, sőt eltakarják őket a kornak tetsző szólamokkal, mint: szociálhigiene, modernség a művészetekben stb. S így igyekeznek ezen bár fotogenikus, de sivárul idegen ázsiai-afrikai ízlésnek polgárjogot szerezni görög-Európában. Ez is a demoralizálódást szolgálja.

Az európai művelődés folytonosságát szabályozták a mult szépségei, feljesztették az új megösmerések; fejlődése belső és organikus volt. A gótikus alakok arányai, Faltenwurfjuk módja és egy Pallas Athéne arányai és redőinek jellege között alig van különbség. A teneai Apollo mosolya ugyanaz, mint a rheimsi Kunigundáé vagy Mona Lisáé, egy szellem, egy törvény vonul azokon végig. Nincs és nem is volt hatkarú és emlőjű indiai, ijesztően szörnyeteg mexikói, arányaiban szabálytalan pogány bálvány. S minden kísérlet, amely a gépek esztétikájából kísérli meg az új európai művészetet megteremteni, téves kísérlet, mert egy művelődési rendszernek megvannak a maga törvényei és ép úgy lehetetlen a művelt európainak a lámák ördögűzése, mint a negro-azték művészet adoptálása. Eredményt, új művészetet csak a belső fejlődésből lehet remélni. Tanulni a multból, figyelni a jelent, számotvetve önönképességgel, alkotni a művész és a gondolatkör belső fejlődéséből. Kapkodó jelszavakban keresni az utat, hasonló a magányos erdőben hangosan éneklő gyermekhez, aki csak azért kiabál, hogy bizonytalanságának félelmét eloszlassa. A demoralizáló kísérletnek van még az önbizalom hiányán kivül egy hatalmas segítőtársa s ez az a szerencsétlen mód, amellyel a mult nagyszerű anyagát a gyüjtemények feltálalják. A Louvretől a budapesti szépművészeti múzeumig a műtörténelmi rendezés, a művészeti remekművek temetőjét adja, ahelyett, hogy ezen elfogult szempont helyett, a remekművek gyönyörködtetésére rendezkednének be. (Egyik jellemző példája Botticelli *primaverája,* mely azelőtt, izolált helyén az Accademia di belle arteban tűneményesen ragyogott, most egy, az iskolát jellemző teremben elvesztette ragyogását, szépségét. Míg innen el nem viszik, egy remekművel kevesebbje van az emberiségnek.)

A remekműveknek, ha módjuk lenne, különállón, zavaros mellékhatások nélkül, a magukból kisugárzó szépségekkel hatni, úgy a múzeumlátogatás nem volna fárasztó testre és lélekre egyaránt, úgy az emberekre egy-egy nagyszerű művész szelleme frissítőleg felemelő hatású lenne, emberi öntudatukat fokozná, ízlésüket megacélozná, minden demoralizáló kisérlet hatásának ellen tudnának állani.

Ősi Európa a maga csodálatosan gazdag művelődési, művészeti Hinterlandjával nem lenne kénytelen ízlésért, művészeti vizióért koldulni nálánál szegényebb, művelődésben elmaradottabb népeknél.

A művészi ízlés ezen zűrzavara helyett nem új művészet: de egész élet- és ízlésrendjében új renaissance-felé haladna életünk, Phaeton kapkodó keze helyett maga Phoebus Apollo ragyogó útvonalán.

(1930, április 4.) *Kernstok Károly.*

Minden népnek az a kormánya van, melyet megérdemel?

Segíteni kell a gyenge, a bajba került embertárson. Vagy legalább nem szabad siralmas helyzetét a magunk javára kihasználnunk és ezzel még súlyosbítanunk. És ha egy harmadik felebarátunk az oka nyomorúságának, szenvedésének, nem szabad ezt helyeselnünk és ezzel a bántalmazót, zsarolót újabb kegyetlenségekre bátorítanunk. Így tanítja ezt minden vallás meg az általános emberi erkölcs és ebben legkevésbbé sem tesz kivételt, ha a baj, a szenvedés nem egyes embert, hanem az emberek egész csoportját, sokaságát, egy családot, egy országot, egy népet, egy társadalmi osztályt ejt áldozatul.

Hova vezetne azonban e magasztos erkölcsi parancs szószerinti követése? Mulasszam el napi munkámat, hogy Tolsztoj módjára egy megbetegedett szomszéd földjét felszántsam? Vonjam meg a családomtól a számára már megszerzett szerény jólétet, gyermekeimtől a tanulás lehetőségét, magamtól a világ, az irodalom, a művelődés figyelemmel kísérését azért, hogy amim van, azonnal elosszam az ajtómtól néhány száz vagy tíz lépésre már biztosan található nyomorgók között? Vesszek össze gonosz, de hatalmas uzsorásokkal, zsarnokokkal, hogy áldozataikat védelmezzem, bár haragjuk az én megélhetésemet is kérdésessé vagy lehetetlenné tenné?

Bizonyára nem: mindennap ezrek nyomorúsága, siralma mellett kell elmennem, mert nem csusztathatok egy fillért sem minden felém nyuló tenyérbe, nem tehetek még egy kézmozdulatot sem minden bántott, üldözött felebarát védelmében. Mert még az emberi világban elérhető legmagasabb hatalmi polcra emelkedve, az amerikai krözusok minden vagyonának, a legtájékozottabb emberek minden tudásának birtokában is csak egy kis, tehetetlen, tudatlan férgecskéje vagyok ennek a mi sártekénknek.

Ezt elismerni azonban éppoly rosszul esik, mint embertársaink sokaságát a mienknél is nagyobb gyengeségükben, szenvedésükben segítség, pártfogás nélkül hagyni. Ebből az erkölcsi harapófogóból értelmünk egy kiutat talált: az egyéni és csoport-felelősség elvét, melyet egy közmondásban és egy történelembölcsészeti axiomában fejez ki. A közmondás: Kiki a maga szerencséjének a kovácsa. Az axioma: Minden népnek az a kormánya van, melyet megérdemel.

Amíg az ember erről a kettőről meg van győződve vagy legalább elhitetheti magával, hogy meg van róluk győződve, addig szabadon evickélhet az élet sok bűzös cafatot, de viszont sok élvezhető falatot is magával sodró habarékvízében. A végleges visszaélésig kihasználhatja

történetesen osztályrészeül jutott előnyeit és szerencse-esélyeit, vakon, siketen mehet el mások vergődése, jajszava mellett, legalább amíg ezek nem veszélyeztetik az ő jólétét is. Pajtáskodással vagy hizelgéssel biztosíthatja magának azok segítségét, akik mások elnyomásával bizonyították be, hogy mit tudnak.

Panaszkodik a szomszédom, hogy nem vehet téli gúnyát meg iskolakönyvet a gyerekeinek, még alig jut egy kis leves a száraz kenyérhez, mert a gyár, ahol dolgozik, a gazdasági válság miatt kénytelen volt elbocsátani munkásai egy részét? Úgy kell neki, miért nem vállalt idejekorán útkaparói állást a szülőfalujában, miért nem tanulta ki annak idején a gimnáziumot és az orvosi egyetemet, miért nem lett tagja a gyár-részvénytársaság igazgatóságának, melynek létszámát lám, most sem csökkentették? Az indiai jobbágyaktól uraik, adószedőik elvesznek mindent, ami puszta továbbtengésükhöz nem szükséges, olykor még a nélkülözhetetlent is elzsarolják tőlük? Hát miért nem lázadnak fel, miért nem űzik el összes zsarolóikat, akár drágaköves turbánt, akár aranyjelvényes trópus-sisakot viselnek? Van ennél egyszerűbb valami? Ha mindezt nem teszik, ha a kényszerűen dologtalan munkás, a kiszipolyozott jobbágy, tovább is nyomorog, pusztul, ez már egyszer az ő sorsa, sőt az ő hibája. Szépségérzetem nemcsak testi megjelenésének züllöttségétől fordul el, hanem még inkább erkölcsi hitványságától. Odafordul a gondozott külsejű, kellemes életű gazdag emberek, a gyarmatok fölött uralkodó nagy és szabad népek fiai felé, akik tudták, hogyan kell sorsukat alakítaniok Akiknek barátsága minket is mind közelebb hozhat az ő fényességükhöz, mind távolabb ama mások sötétségétől.

De ne legyünk igazságtalanok felebarátaink közül még azok iránt sem, akiket szerencséseknek szoktunk nevezni, legalább addig, míg az érelmeszedés, a cukorbaj vagy a gyomorrák nem emlékezteti őket is a legnyomorultabbakkal közös sorsukra. Ismerjük el, hogy sokan vannak közöttük, akik tehetségükhöz képest igyekeznek minden egyes nyomorgó embertársukon segíteni és e közben még azt sem várják be, hogy a panasz és jajveszékelés fenyegetéssé élesüljön. Ezzel a tényükkel akik legtöbbet hangoztatják, hogy kiki a maga szerencséjének a kovácsa — azok is elismerik, hogy a legjobb kovács kezéből sem kerülhet ki használható patkó vagy ekevas, ha nincs szene, ha anyagát, munkaszerszámát ellopták tőle, vagy ha izmai erejét egy betegség megtörte. Az egyes szenvedőt minden ellenkező okoskodás dacára is elég könnyen megérti az ember, aki közvetlenül maga előtt látja.

Ám a szenvedőknek az a sokasága, melyet az egyes ember érzékileg át sem tekinthet, amelynek bajairól szükségképpen csak jelentésekből, elbeszélésekből értesülhet? Ezekre már legkönnyebben esik nem is gondolni, vagy ha már vértanú-képük elutasíthatatlanul előtolul, ezt azzal elhárítani, hogy minden népnek az a kormánya van, melyet megérdemel. Indiában apróbb és nagyobb zsarnokok szívják ki a nép vérét? Hát miért nem vívott ki magának ez a nép olyan szabad alkotmányt, mint Svájc népe? Kínában egyes tábornokok garázdálkodásai és idegen üzérek előjogai akadályozzák a gazdasági élet rendes menetét annyira, hogy a nép milliói halnak éhen? Hát miért nem teremtett magának ez a többszázmilliós nép francia mintára egy erőteljes köz-

ponti kormányt, mely végét vethetné a legerőszakosabb tábornokok akarnokoskodásának és «ne tovább»-ot döröghetne az idegen betolakodóknak is? Közép-Ázsiában és még sok egyebütt a világon a jómódú ember sem tudja, hogy holnap nem-e mint különféle elnevezésű rablók, esetleg pártvezérek által bőrig kifosztott koldus fog-e felébredni? Hát miért nem biztosítják ezek az élhetetlenek polgári szabadságukat, önkormányzatukat, tulajdonukat, házszentségüket úgy, mint ezt az angoloknál láthatják?

A szorgalmas, értelmes, józan, önérzetes, bátor ember inkább boldogul az életben, az igaz. Ám lehet-e szorgalmas az, akinek idegzetét és izomerejét már gyermekkorában nélkülözések, betegségek, bántalmazások törték meg? Lehet-e értelmes, akit mindig csak kihasználtak, soha egyes legegyszerűbb munkafogásokon túl semmire nem tanították? Lehet-e józan, akinek az élet a mindennapi szenvedések, vesződségek, aggodalmak, megalázások, ellensúlyozására egy-egy lerészegedésnél egyéb alkalmat nem nyujtott? Lehet-e önérzetes a minden nálánál erősebbnek vagy hatalmasabbnak kényre-kedvre kiszolgáltatott rabszolga? Lehet-e bátor, akit csakis a ravasz meghunyászkodás véd meg a legkegyetlenebb és legigazságtalanabb fenyítésektől?

Ha egy népnek történelme folyamán alkalma nyílik úgy megszervezkedni és segélyforrásait úgy biztosítani, hogy (egyes kivételesen szerencsétlenektől eltekintve) minden tagja megtalálja tisztességes megélhetését, a mindennapi igazságtalanságok ellen védelmét, még a közösség ügyeibe való megfelelő beleszólását is — ez bizonyára szerencse az illető népre nézve és becsületére válik a népnek, ha ezt a szerencsét magához tudja láncolni, nemzedékei hosszú sora számára biztosítani és megvédeni. További szerencse, bár már többé-kevésbbé kétes és a jövőre könnyen végzetes, ha a nép más embertömegek, népek alávetésére, kihasználására is alkalmat, módot talál. Ebben az esetben is beszélhetünk még becsületről, dicsőségről, mely ugyan már nem annyira a kedvező lehetőség végletes kihasználásában, mint a maga helyén és idején érvényre jutott mérsékletben van. Tisztelet azoknak, akik annak idején felismerték a szabadulás és a felemelkedés óráját és akkor megragadták az alkalmat, bár ebben nagy számuknak áldozatul kellett hozniok életüket, még az egész népnek is kockáztatnia kellett előbbi szerényebb életlehetőségeit is!

Ám a tisztelet ellenkezője, a megvetés, a közöny jár-e ki azoknak a népeknek, melyeknek ilyen óra sohasem ütött vagy amelyek számára a sors fekete golyóval döntött? Ha már az egyes embernek sem lehet szemére vetni, hogy nem megy a falnak, nem próbálja teljesen kilátástalan erőfeszítésben a sorstól kidacolni azt, amit ez tőle minden emberi felismerés szerint véglegesen megtagadott — lehet-e ugyanilyen szemrehányással illetni a népeket alkotó sok egyes embert azért, hogy nem kezdtek közös sorsuk megjavítása végett mindegyikük látóképességét, erejét meghaladó, ezenfelül teljességgel kétes kimenetelű és eredményű vállalkozásokba?

Ilyen szemrehányást az illető népeknek csak az olyan egyoldalú doktrinér gondolkozó tehet, aki az embernek mint közéleti lénynek — zoon politikon — jellemzését a végletekig szószerint veszi, aki abból, hogy a közállapotok jó vagy rossz voltából az egyesre is előny

vagy hátrány hárul — már azt a következtetést vonja le, hogy tehát az egyes ember boldogulása csakis a közállapotok alakulásától függ. Hogy ennek folytán minden egyes embernek nemcsak érdeke, de kötelessége is ezen közállapotok megfelelő kialakításának szentelni minden képességét, erre feszíteni meg minden erejét, kockára tenni, sőt feláldozni még életét, ezzel esetleg hozzátartozóiét is.

Mennyire nem természetes az ilyen gondolkodás, mennyire nem válhatik az — bizonyos történelmi alkalmaktól, pillanatoktól eltekintve — a nagy tömegek irányává, ezt a példák egész sokaságával tanúsította előttünk a világháború és az ezt követő forrongások ideje. Kétségtelen, hogy a világháború elmaradt vagy egészen más irányba terelődött volna, ha a katonai szolgálatra behívott embertömegek ellenállnak, a tábor helyett inkább a vesztőhelyre vitetik magukat, amíg a mozgósítást parancsolóknak még van erre végrehajtó személyzetük, azután esetleg az életbenmaradottak új, békés kormányt ültetnek a kudarcot vallott helyébe. Ám felmerült volna a kérdés: ki vigye keresztül ezt az ellenállást, ki álljon először a kivégző osztagok puskacsövei elé? A földműves ifjú, aki anyjának egyedüli támasza és öröme? Az iparos, akinek keresetétől egy egész család megélhetése függ? Z. orvos, O. tanár, akinek munkája ezrek életbenmaradását, boldogulását jelenti, szinte függetlenül a közállapotok alakulásától, még a háború kimenetelétől is? De még mindezek önfeláldozása esetén is kétséges maradt volna, hogy valóban tömegmozgalmat idéznek-e fel, kivégzésük nem-e inkább a hatalom megszilárdulására vezető, minden további ellenkezéstől elrettentő példa marad-e? Igen kevés kivétellel ment hát kiki a háborúba és végigharcolta azt olyan egyenruhában, aminőt éppen ráhúztak.

A háború nyomán jött különféle bolsevizmusok és fasizmusok azután még külön szemléltető oktatást adtak abból, mennyire kilátástalan az egyes ember, a sok egyes ember próbálkozása egy hatalmi szervezet ellen, melyet bár gyűlöl és utál majd mindenki, de amely mégis minden hírt előbb és biztosabban tud meg, minden eszköz, fegyver fölött bővebben és teljesebben rendelkezik, még a híradásra, a lelkek befolyására is több lehetőséget talál, mint bármely ellenfele. Az ilyen hatalommal szembeszállás lehet nemes és csodálatra érdemes cselekedet — de nem kötelessége annak a sok annak, aki benne a maga és hozzá legközelebb állók biztos vesztét kénytelen látni, míg a győzelem még ily áldozat mellett is valószínűtlen, vagy a mai élet szövevényességében tömegesen érvényesülő harmadik tényezők hatása folytán még nem is hozná biztosan az óhajtott változást, javulást.

A népeket, melyek egyéb jó dolgokon kívül még jó kormányzást is tudtak maguknak kiküzdeni és biztosítani, méltán becsülhetjük ezért. De viszont azokat, amelyek nem voltak ilyen szerencsések, amelyeknek egyéb bajaikon kívül még egy rossz kormányzás átkát is kell nyögniök — semmi okunk és jogunk ezért ajkbiggyesztve lekicsinyelnünk. Annál kevésbé, hogy nincs és soha nem is volt nép, melynek kormányzása mindenkor mintaszerű lett volna, még kevésbbé természetesen olyan, mely ezt az előnyét örök időkre biztosítva láthatná. A sokat eszményített görög demokráciák például, melyek ugyan lakóik legnagyobb része számára nem is voltak olyan igen eszményiek, na-

gyon kicsinyes és szükkeblű oligarchák családi uralma után következtek, majd a római kormányzásban hajcsár-cseléd szerepébe torkoltak. Viszont a római kormányzásban is a még talán jónak elfogadható Cato előtti köztársaság és Octavianus majd az Atoninusok császársága előtt, közben és után olyan zűrzavaros anarchia és véres elnyomás idői folytak, melyek a rómait a *megérdemelt kormányzás* elvének vallói szemében a világ utolsó népévé tehették volna. A ma jól (ha talán nem is minden tekintetben tökéletesen) kormányzott népek közül a svájci átélte a feudális lovag-uralmat, majd szűkkeblű polgári érdekeltségek önkénykedését; a francia nagy forradalma előtt évszázadokig a leghajmeresztőbb harácsolások, fogságbavetések, parasztnyúzások, vallás- és vélemény-üldözések áldozata volt; az angolnak hátán egymást marcangoló trónkövetelők és nagyurak harci csizmái tapostak; és így tovább és így tovább. Mondjuk, hogy akkor ezt érdemelték, míg ma a jobbat, szabadabbat érdemlik, tehát mégis különbek a ma is sinylődő népeknél, például a cárizmus csöbréből a bolsevizmus vödrébe jutott orosznál? Ez éppen olyan lenne, mintha a börtönben ülő fegyencnél minden áron feltétlenül jobbnak akarnók látni azt, amelyik évtizedes büntetés kitöltése után ma szabadon jár — talán csak addig, amíg egy újabb rajtavesztés ismét a rácsok mögé nem juttatja őt.

Bármennyire becsüljük értelmünk és akaróképességünk adományát, bármily mélyen átérezzük az ezekből reánk háruló felelősséget — afelől mégis tisztában kell lennünk, hogy nem vagyunk sem mindentudók, sem mindenhatók. Aki Isten képére és hasonlatosságára is van teremtve, azért még nem isten. Örüljön hát kiki azoknak az előnyeinek, amelyeket élvez, akár büszkélkedjék is az erőfeszítések fölött, melyekkel hozzájuk jutott. Igyekezzék sorsán még tovább javítani minden eszközzel, melyet lelkismerete megenged. Örüljön a mások jólétének, szerencséjének is, ha az nem nyilvánvalóan ismét mások megrontásának eredménye. De ne vessen követ vagy sarat egyetlen felebarátjára sem azért, mert az nálánál kevésbé szerencsés, mert egyikünk sem tudja, melyik nap fog rajta beigazolódni a krisztusi «ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek». Még csak egykedvűen se haladjon el egyetlen embertársának, embertársai egyetlen csoportjának, osztályának, népének szenvedései mellett sem. Mert egy ember sem egyedüli kovácsa szerencséjének, egyetlen népnek sincs az a kormánya, melyet a népet alkotó emberek mindegyike a szó jogi és erkölcsi értelmében megérdemel.

(*Elemér*) *Farkas Geiza*

SZEMLÉK ÉS JEGYZETEK

Briand memoranduma az európai államszövetségről.

Briand jegyzéke, hivatalos nevén «Mémorandum sur l'organisation d'un régime d'union fédérale européenne»,[1] melyet május 17-én 26 európai állam kormányához juttatott el a francia diplomácia, történelmi nevezetességű dokumentum. Históriai jellege mindenekfölött abban áll, hogy először jut benne kifejezésre a nagy politika területén az európai népek egyesülési vágya. Briand jegyzéke az első hivatalos cselekedet, melyben az európai egység gondolata testet öltött. A mult évi népszövetségi közgyülés európai reggelije ugyanis még csak magánjellegű tanácskozás volt, a francia kormány nevében hivatalos felelősséggel most lépett Briand először a nyilvánosság elé. Feltétlen bámulat, elismerés és dicsőség illeti meg őt e nemesen bátor gesztusért, a civilcourage e lelkesítő példájáért. A háború utáni diplomácia fáradt kvietizmusa ólomsúllyal nehezedik immár tíz év óta e szerencsétlen földrész népeire — győzőkre és legyőzöttekre egyaránt — és ez a külpolitikai csigatempó teszi valójában lehetségessé, hogy kis és nagy diktatúrák szinte ellenállás nélkül építhessék ki milliók szenvedése árán hatalmi hadállásaikat. Az európai probléma ma nem a demokrácia és a diktatúra, sőt nem is elsősorban a kapitalizmus és szocializmus problémája, hanem annak a minden gondolkozó ember előtt tűrhetetlen és anakronisztikus helyzetnek a kérdése, amely a technika, a racionalizálás, a gazdasági öntudatosság korában huszonhét államra tagolja Európa testét. Hogy ki merte mondani hivatalos felelőssége tudatában, ami milliók ajakán lebeg, amit a józan ész és az érdekektől ment, tárgyilagos tudományos kutatás egyaránt követel és ami kétségtelen erkölcsi követelése is Európa szellemi rétegének, ezért illeti dícséret és dicsőség a diplomácia francia nagymesterét.

Mik Briand memorandumának alapvető tézisei? Négy pontot ragadunk ki ebből az okos diplomáciai írásból, amely a gall formaérzék remeke. Az első kérdéscsoport az európai államszövetség és a népszövetség viszonyára vonatkozik. Briand hangsúlyozza, hogy az európai államszövetségnek, a népszövetség keretén belül, szoros együttműködésben kell megalakulnia. Nem beszél ugyan, mint Politis, a népszövetség kontinentális tagolásáról, az európai szövetség Briand számára nyilván több, mint a népszövetség európai osztálya. De még a látszatát is el akarja kerülni annak, mintha az európai Unió a népszövetség pótlására, vagy a népszövetség hatáskörébe tartozó problémák megoldására, vagy éppen a népszövetség ellen alakulna. Ez a koncepció a magja Briand tervének. Az európai államszövetség és a népszövetség viszonyának ez a tisztázása igen fontos, mert ezáltal eleve kikapcsolódik az európai államszövetség feladatköréből egy sereg probléma, amelyet csak egyetemes, vagyis minden hatalomra kiterjedő módszerrel lehet megoldani. (Leszerelés, gyarmatügyi kérdések stb.) Az európai államszövetség regionális szövetség legyen Briand szerint a népszövetségi egyezségokmány 21. szakasza értelmében. Ez a Monroe-elvről szóló szakasz a népszövetség gyakorlatában különösen a Kellogg-paktum aláírása óta vált ismét jelentőssé, mert a Kellogg-paktum körül történt jegyzékváltásban Nagybritannia kifejezetten megformulázta és a nagyhatalmak elismerték a brit Monroe-doktrinát. Ha már most a nemzetközi joggyakorlatban lassan gyökeret vert az amerikai és a brit Monroe-doktrina, akkor csak természetes, hogy előbb vagy utóbb az európai kontinensnek meg

[1] Lásd Le Temps május 19-i számát.

kellett találnia azt a nemzetközi jogi keretet, amely világosan kimondja, hogy európai ügyekben az európaiaké a döntés. (Hogy ez nem így volt mindig, arra éppen a népszövetség gyakorlatában akad számos példa: a legkirívóbb Felső-Szilézia esete.)

A kritika mindenekelőtt attól fél, hogy az európai államszövetség megalakulása olyan időpontban, amikor még a népszövetség is számos belső fogyatékossággal küzd, beláthatatlan bonyodalmakra fog vezetni és az európai unió a népszövetséggel mintegy konkurrens szervezet gyanánt fog szembenállni. Az ilyen aggodalmaskodás azonban nem veszi tekintetbe, hogy a népszövetség céljai, feladata, alapvető elgondolása az európai államszövetségtől lényegileg különbözik. A népszövetség univerzális, minden nemzetre kiterjedő szervezet kell, hogy legyen, ha a reáháramló elsőrendű feladatokat meg akarja oldani. (Hogy ma még nem az, elvileg, a népszövetség jogi konstrukciója szempontjából nem jelent mást, mint időkérdést. A népszövetségnek minden ténykedésében arra kell törekednie, hogy úgy cselekedjék, olyan nemzetközi rendet alapozzon meg, mintha már univerzális volna.) A népszövetség ezért a nemzetközi jogrend formális általános érvényű normáira és azok keresztülvitelére kell hogy törekedjék. Ez a jogfejlődés sokkal nagyobb periódusokban fog lejátszódni, semmhogy abban öt-tíz év fejlődésének döntő szerepe volna. Ezzel szemben az európai államszövetség gondolata tartalmilag konkrét idea, célja kontinensünk külön, más kontinensektől eltérő érdekeinek megvédése, szellemi, erkölcsi és anyagi területen. A népszövetség jogrendje absztrakt formális jog, mint a polgári jog, az európai államszövetség territoriális érdekközösségen alapuló szellemi és morális unió, mint a brit birodalom, vagy az amerikai kontinens konkrét eszméje.

A második lényeges pontja Briand tervének az, hogy míg egyrészt nem akarja a népszövetség leendő univerzális szuverénitás-fogalmát érinteni, addig másrészt, legalábbis egyelőre, épségben hagyja az európai nemzeti államok szuverénitásának fogalmát is. Az európai unió tehát csupán tanácsadó szerve lenne az európai államoknak, melyek felségjogaikból semmit sem engednének át az európai tanácsnak. Sokak szemében, akik bizonyára a legőszintébb meggyőződéssel hisznek az európai egység gondolatában, a Briand-memorandumnak ez a pontja talán túlságosan megalkuvónak, reálpolitikusnak fog látszani és el lehet képzelni olyan kritikát is, amely éppen az ügy érdekében mutatja ki, hogy Európa egységének ügye a nemzeti államok szuverénitásának reviziójával áll vagy bukik. Amíg t. i. ez a szuverénitás, a 19. század Európájának e végzetes tabuja fennmarad, addig az új egységes Európa nem születhetik meg. Az ilyen kritika elméletileg teljesen helyes is. Mindazonáltal nem tételezhető fel, hogy a diplomáciának olyan tapasztalt és mélyenszántó gondolkodója, mint Briand, ezzel a nehézséggel ne számolt volna. Az európai egység utópiája a gondolkozó emberek közvéleménye előtt az utóbbi években mind tisztábban kristályosodott ki. A jelen nehézségei azonban már nem annyira teoretikus jellegűek, hanem inkább a megvalósítás, a taktika nagy problémái. Taktikai kérdésekben pedig bizalommal kell lennie minden jóhiszemű embernek Briand iránt, aki tucatnál többször volt francia miniszter és a népszövetségi politikában is elég tanujelét adta szívós békediplomáciájának.

Hogy taktikai szempontból szükséges volt az első lépést az egységes Európa felé a nemzeti államok szuverénitásának fenntartásával megtenni, olyan probléma, amelyet teoretikusan alig lehet eldönteni. Aki Európa jelenlegi pszichológiai állapotát ismeri, feltétlenül helyesnek fogja tartani, hogy Briand inkább óvatosabb volt formulázásaiban, semhogy az egész akciót már születésekor halálra ítélje.

Briand tisztában van azzal, hogy a mai túlhajtott szuverénitásfogalom tarthatatlan: erre vallanak memorandumának azok a passzusai, melyek a ma fennálló belső európai vámvonalak lebontására céloznak. Ezen a ponton is

igen mérsékelt és vázlatos a memorandum, de a legutóbbi genfi vámkonferencia kudarca után ezen sem kell csodálkoznunk. Azonban van egy bekezdés a memorandum bevezetésében, amely alkalmas arra, hogy félreértésekre adjon alkalmat az európai únió gazdasági célkitűzései tekintetében. Ha Briand a szuverénitás fogalmát egyelőre nem érinti, akkor ez csak azt jelenti, hogy nem akar kényes politikai kérdéseket felvetni, amelyek megoldása ma még nem lehetséges. De ha az európai vámunió gondolatával szemben kifejezetten polemizál, akkor a legfontosabb célkitűzések tekintetében kelthet zavart. Briand ugyanis az Amerikai Egyesült Államok és Szovjetoroszország felé szükségesnek tartja hangsúlyozni, hogy az európai államszövetség semmiféle idegen hatalom vagy államszövetség ellen nem irányul. Ez igyekezetében azonban oly messze megy, hogy a következőket állítja: «Az európai unió politikája, amelyre minden, az európai kormányok közt első szolidaritáskapcsolatot létrehozni akaró törekvésnek irányulnia kell, valójában merőben ellenkezik minden olyan elgondolással, mint aminők egykor Európában a vámszövetségek koncepciói voltak, és amelyeknek az volt a céljuk, hogy lerombolják a belső vámokat, de csak azért, hogy az új közösség határain újabb, még szigorúbb határokat emeljenek, vagyis hogy vámszövetségen kívül eső államok ellen harci instrumentumot hozzanak létre». Ha jól értjük, úgy ez az európai vámunió gondolatának elutasításával egyértelmű. Ezzel szemben fel kell vetnünk a kérdést: lehetséges-e az európai vámhatárok lebontása anélkül, hogy egyidejűleg ne emeljünk újból vámhatárokat az európai gazdaság közös érdekeinek védelmére? Mindaddig, amíg nem élünk teljes nemzetközi szabadkereskedelmi munkamegosztásban, melynek kivétel nélkül minden hatalomra érvényesnek kellene lennie, elkerülhetetlen lesz az európai gazdaságnak vámunió alapján való megszervezése.

Ez az egyetlen lényeges pont, amely nem egészen világos a memorandumban és pedig éppen azért, mert állásfoglalásával már jóelőre irányt akar szabni egy olyan kérdés megoldásának, amelyet az egész akció jelenlegi stádiumában legalább is nyitva kellett volna hagynia. Briand diplomáciai virtuózitása egyébként az összes többi vitás kérdéseket (Nagybritannia helyzete az európai unióban stb.) mesteri könnyedséggel kerülte meg, mintahogy memorandumának feladata nem is az volt, hogy kész megoldásokat nyujtson, hanem hogy kérdőív formájában összpontosítsa huszonhat európai állam válaszát bizonyos probléma-csoportokra.

A memorandum szabatos és szellemes javaslatokat tartalmaz az európai együttműködés állandó szervezeti felépítésére is, amennyiben a népszövetségi organizáció mintájára európai konferencia, európai tanács (végrehajtóbizottság) és európai titkárság felállítását javasolja genfi székhellyel. E szervezeti javaslatok szerintünk nem oly lényeges részei a memorandumnak, mint ahogyan azt az európai sajtókommentárok állították. Ezek csak formális szervezeti kérdések, melyek addig, míg a nemzeti szuverénitások épségben maradnak, úgysem jelentősek. Viszont az európai únió felépítésére nézve alapvető jelentőségű Briand apodiktikus tézise, hogy a gazdasági problémát a politikainak alá kell rendelni. (III. fejezet *A.* pont.) Ez a tétel jellemző a memorandum egész gondolatmenetére. Voltak és vannak, akik a politikának ezt az alapvető szerepét nem vallják és a megvalósítás útját inkább a gazdasági kérdések felől tartják járhatónak. (Loucheur, Stresemann.) De Briandnak volt meg a bátorsága, benne volt meg a morális nagyság, hogy a hivatalos politikában a kezdeményező lépést megtegye. Az európai diszkusszió sok mindent tisztázni fog még: egyelőre az a legfontosabb, hogy a jég megtört, az európai egység vitája megindult. Ezért kell minden jó európainak hálával tekinteni Páris felé, ahol az új Európa építőmesterei vannak.

Káldor György.

Páneurópa körül.

Kétségtelen, hogy ami ma utópia, az holnap valósággá válhatik, de ehhez a folyamathoz, főleg, ha ezt a holnapot nem akarjuk ad graecas calendas kitolni, nem elég az utópia felrajzolása, hanem a gyakorlati megvalósítás munkábavevése is szükséges. Mintha ez a megfontolás, vagy ennek a megfontolásnak kellő értékelése nem hatna eléggé annak a mozgalomnak árterületén, melyet Coudenhove-Kalergi gróf Páneurópa jelszó alatt az európai kontinens Oroszországtól nyugatra eső államainak egyesülése érdekében indított. Pedig a mozgalom nemcsak rokonszenves, de időszerű is. Az egész emberiség történelmén végigvonuló törvényszerűség az, hogy a kisebb közösségek egymással egyre nagyobb egységekben forrnak össze, hogy a kisebb államokból valami nagyobb állam alakul; birodalmak szétomlása, sőt kisebb államok feldarabolódása, ami ezzel a törvényszerűséggel párhuzamosan mint szintén gyakran ismétlődő tendencia jelentkezik, mit se változtat az előbb említett egyesülési irányzat állandó mivoltán. Coudenhove jól meglátta, hogy a háborúutáni Európa megszaporodott államai számára parancsolólag int az a feladat, hogy egy nagyobb, lehetőleg az egész európai szárazföldet egyesitő államban egyesüljenek. S ezt a kor- és helyzetparancsot több könyvében igen hatásos érvekkel támogatja alá; az északamerikai Egyesült Államok nagy prosperitását, mely még soha nem ismert magas átlagéletstandardban részesíti lakosságát, visszavezeti az egynyelvűségre s a belső vámsorompómentességre s példaként állítja a mai vámvonalakkal összevisszaszabdalt s a nyelvek tucatján beszélő Európa elé; az olasz és a német egység létrejöttében is ki- és bemutatja a Páneurópa elé mintaként példálódzó folyamatot. Igen sok érdekes fejtegetésben magyarázza Európa sajátosságait, egységes mivoltát, elkülönítő tulajdonságait a többi kultúrkörrel, vagy földrésszel szemben. Mindez igen szép, be is ment az európai köztudatba s Coudenhove Kalergi-nek megérdemelt hírnevet szerzett.

Mi az mégis, ami ezzel a mozgalommal szemben bizonyos hűvösséget ébreszt még azokban is, akik örvendetesnek tartják megindulását s alaptételeiben helyeslik Coudenhove koncepcióját? A lényeges ok az, hogy Coudenhove egy kifejezetten politikai célkitűzést, melynek nyilvánvaló közvetlen feladatai és szembeszökő akadályai vannak, egy szélesen hullámzó, de szabatos medrekbe be nem irányított, minden politikai harcosságtól tartózkodó s inkább csak társadalmi, sőt társasági mozgolódás útján szeretne megvalósítani. A páneurópai gondolat főellenségei a nacionalizmus s az állami szuverénitás csorbíthatatlanságának és feladhatatlanságának dogmája. Két konok és erős ellenfél, melyeket nem lehet vándorapostoli eszmeterjesztéssel, de még ravasz diplomata-munkával se megingatni. Mindkettő széles rétegek és hatalmas egyének anyagi érdekének, tudatlanságának és hiúságának függvénye; a harcot tehát velünk szemben csak úgy lehet felvenni, ha minden országban harcos és jólmegválasztott tábor alakul legyőzésükre. Ehhez nem elég, ha az egyes országokban Páneurópa-csoportok alakulnak, az egyikben nagyobbak és jólösszeválogatottak, a másikban kisebbek és szedett-vedettek, hanem mindenütt egységesíteni kell azokat, akik nacionalizmusban és az állami szuverénitás túlbecsülésében haladás- és erkölcsellenes érzületeket látnak. E két reakció-forma az egyik államban fedi egymást, a másikban szemben áll egymással, illetve az állami szuverénitás dogmája még jogos nemzeti igényeket is korlátoz. Ha tehát a páneurópai mozgalom mind a kettő ellen harcolna, a barátszerzésnek és terjeszkedésnek igen változatos kombinációja nyílnék meg előtte. Ha egy állam keretén belül küzdene az állami szuverénitás olyan érvényesítése ellen, mely az ott élő nemzetiségeket elnyomja, akkor megnyerné ezeknek a nemzetiségeknek rokonszenvét, sőt esetleg egy olyan állam közvéleményének jelentős részét is, melynek államnépe, főnemzete ugyanaz, ami a másik állam egyik elnyomott nemzetisége. Küzdenie kel-

lene tehát az internacionalizmusért nem csak államközi viszonylatban, de belpolitikai területen is. Ehhez persze arra kellene törekednie, hogy azok a politikai pártok, melyek szintén ellenségei a nacionalizmusnak, minél inkább telítődjenek eszméivel s a maguk országában a páneurópai gondolat harcosaivá legyenek. A szociáldemokrata pártok, a bolsevistákról nem is beszélve, sok helyt távoltartják magukat attól a mozgalomtól, melyet kapitalista szelleműnek tartanak; de aki nem rabja annak a dogmának, hogy kapitalizmus, vagy pláne olyan polgári rétegek, mellyek nem is kapitalisták, semmi üdvöset nem cselekedhetnek, az természetesen nem helyeselhet egy ilyen indokolású tartózkodást ettől a mozgalomtól, mely elveiben helyes. Hiszen az, hogy a különböző munkás-internacionálék távol tartják magukat a Páneurópa-mozgalomtól, ez nem ok arra, sőt inkább egy serkentő okkal több, hogy ez a mozgalom igyekezzék megszervezni az antinacionalista, európai demokráciát akaró polgári pártok internacionáléját. Az európai népek politikai életének szövevényében nagy hiányt pótolna ez. Ma, amikor a munkásságnak vannak nemzetközi szervei s a nagytőkének szintén van, nagyon is szükséges volna a középpolgárság és a kispolgárság nemzetközi érzésű pártjainak és szervezeteinek ilyen természetű összefogása. Minél több internacionalizmust teremteni meg, ez legyen Páneurópa egyik föladata. Éppen a polgárság köreiben, ahol legerősebb a nacionalizmus, szükséges az internacionalizmus megerősítése.

Nyilvánvaló persze ebből, hogy mindez csak úgy valósítható meg, ha a páneurópai mozgalom minden állam belpolitikájába s általában egész belső társadalmi életébe behatolni igyekszik. Ma inkább csak körülmossa, körülnyaldossa, de mintha nem akarna tervszerűen mindent átható mozgalommá válni. S mintha Coudenhove nem túlságosan törődnék azzal, hogy kik képviselik az egyes országokban eszméjét. Nálunk például olyanok szerepelnek páneurópaistákként, akik notórius nacionalisták. Holott bizonyos, hogy ha nem gondoskodik a központi irányítás arról, hogy az egyes országokban, csupa lelkes, jóhiszemű és céltudatos egyén hirdesse az eszmét s vezesse a mozgalmat, akkor az egész ügy egyes európai területeken legalább egyszerű kuriózummá, valami bágyadt egyesületesdi-játékká fog csenevészedni.

Sz. Z.

A pánázsiai gondolat az új orosz irodalomban.

Akik pár évvel ezelőtt hóbortos, akarnokszerű filozófuskodással próbálták elintézni Coudenhove grófot, ma kezdik komolyan venni. Ha nem is az ő Pán-Európájának körvonalai rajzolódnak ki a bizonytalanság politikai ködéből, de az ő gondolata talált először nemzetközi megértésre a háborúutáni Gyűlöletországokban. (Mert 1914 előtt Vay Sándor még csak *egy* Gyűlöletországot ismert. Hányat ismerne ma?)

Ugyanolyan vállveregető nemtörődömséggel, mint nemrég Coudenhove agitációját, a mindent jobban tudók tamáskodásával intézik el a mai Európa államférfiai a másik „pán"-mozgalmat, amelynek nevébe Ázsia fogalma kapcsolódik. Ázsiát ma kétféle beállításban ismeri a művelt közvélemény. Vagy a bolsevizált és bolsevizálandó Ázsia, vagy a nemtörődömség és Kizmet Ázsiája az, amelyet ujságok és ankétek, tudományos művek és szépirodalmi korrajzok elénk vetítnek. Komoly összázsiai mozgalom? Nevetség. Hát lehet az ezernyi nyelv Babilonjából egységes országot vagy államszövetséget alkotni? (Linguisztikus ellenérv.) Lehet a muzsik Oroszországát vagy Sztalin doktrinérszövetségét a hindu háziipar és a „sókeresők" kérdésével egybevetni? (Szociológiai ellenérv.) Lehet-e az ázsiai idegen tőkét egy ideális vagy gyakorlati ázsiai cél szolgálatába állítani avagy teljesen kikapcsolni? (Nemzetgazdasági ellenérv.)

Ázsiában, egy orosz-kínai kongresszuson hallottam — ferdeszemű, tatárba ojtott orosztól, aki az asztalra csapva igyekezett társait a tunyaságukból felrázni: „«Nem lehet» — európai szócafat. Kell, muszáj, lehet! — ez a mi nyelvünk.“

A „nem lehet“ persze még kisért az ázsiaiban, az összeütközésektől való félelem még benn ül a mongol idegrendszerében. De valami megmozdult bennük, valami megmásult, valami összetört a régi istenségekből, régi bálványokból.

Ázsia határán megjelent az új Oroszország.

A pártpolitikát kikapcsolva, a gyűlölködést elhagyva, csak egyet lehet megállapitani: Ázsia problémája ma az új Oroszország megjelenésével megmásult, erőszakosan megváltozott. Amit G. L. dr. érdekesen, de kissé elfogult szemszögből állít be a *Századunk* márciusi számában, az nem Ázsia igazi „ébredése“, hanem a bolsevizmus harci taktikájának romantikus elemzése.

„A bolsevikek, miután hazájukat felperzselték, arra a gondolatra vetemedtek, hogy Ázsiát a világforradalom kísérleti állomásává avassák.“

Itt ok és okozat teljes felcserélése történt. A bolsevikiek nem „vetemedtek“ egy gondolatra, „miután“, hanem ez a gondolat, az Ázsia forradalmasításának gondolata époly szerves része volt a kommunista programnak, mint az európai propaganda. Viszont Oroszország — és itt túllőnek a célon minden ország szociológusai, kortörténészei — nem spiritus rectora, hanem szerves, centrifugális része a nagy ázsiai gondolatnak. Nem «sztalinizmus», nem a «kísérletezés» vágya hajtja az oroszt, hanem egy program végrehajtása régi marxista szellemben. Hogy ez a program közben összekeveredik, elvegyül egy másik, súlyosabb ázsiai programmal, ez nem Sztalin és nem is Sun-Yat-Sen érdeme, hanem egy harmadik, eddig kevésbé ismert és értékelt politikai és népi mozgalomé. Ezt a mozgalmat ma Ororszországban Tolsztoj Alexej gróf nyomán „pánmongolizmus“-nak hívják. A pánmonogolizmusnak már irodalma van Keleten; nem árt, ha kissé, még oly kivonatosan is ismertetjük, hogyan értelmezik az oroszok a nagy népi megmozdulást. Herzen, mint G. L. dr. nagyon helyesen írja, csakugyan Ázsia részévé akarta tenni Oroszországot. De Herzen még nem látta — származásánál fogva nehezen is érthette meg — az orosz lélek mongol hajlamait, mongol hangulatait. Gogol, az ukrajnai intellektuel zseniális meglátással írt már száz esztendővel ezelőtt az orosz nép hivatásáról:

„Amott csodálatos látomás tündöklött. Mint mikor néha tavasszal meg„hasadnak a sötét fellegek és furcsa, nagy csillagok villannak fel, úgy „tárul elénk az ismeretlen messzi föld, a jövő Oroszországa.

„. . . Kiev közelében hallatlan csoda esett meg. Távolból a Liman kék„lett, a Liman mögött a Fekete-tenger ömlött szét. Világjárt emberek fel„ismerték a krimi félszigetet, amely hegyként magaslott ki a tengerből, vala„mint a mocsaras Szivast. Balról Galilea földje tünt fel. Még távolabb a „Kárpátok, amelyeket százados hó lep el és amelyeken megpihennek „az éjszaka vándor fellegei . . .“ (Gogol: „Borzalmas bosszú“.)

És Gogol másutt az elgyötört Popriscsin szájába adja a maga látnoki gondolatát:

„Vigyetek innen! Adjátok alám gyors, viharlábú csikók trojkáját! Ülj „fel, kocsisom, csilingelj kicsi csengőm, vágtassatok lovaim és vigyetek el „ebből a világból . . . Tovább, tovább . . . Távolból kicsi csillag ragyog „felém. A holdfény egybeömlik az erdő sötét fáival, kékesfekete köd csava„rodik a lábam alatt . . . egy húr peng a ködön át . . . amott már *orosz „házikók* látszanak. Az én házam kékje-e az a távolban? Nem anyám ül-e „az ablak előtt?“

Gogol, a félforradalmár, az ukrajnai, nem ismerte még Marxot és ki-

békült a cárizmussal. De a galileai, a szivasi földet egy nagy ázsiai ország szerves részének látja.

A pánszlávizmusnak ehhez már semmi köze sincs. A pánszlávizmus európai gondolat, hiszen az oroszságon kivül alig van Ázsiába települt szláv nép. És a pánszlávizmust végleg elföldelték az új Oroszországban. Aki ma a Kaukázust járja, nehezen él meg orosz nyelvtudással. Aki Tatárországban hivatalt vállal, annak tatárul kell értenie. De a „tatárság", az egység gondolata nem veszett ki, csak erősödött a mai oroszban. Alexander Block, a forradalom költője Európát „milliónyi ferdeszemű ázsiai bosszújával" fenyegeti meg, ha nem hagyják békén az új oroszságot.

Idealizmus? Apostolkodás? Szó se róla. Block épúgy praktikus mederbe akarja terelni az intelligenciát, mint ahogy hazájának politikusai tették. „Mindent szeretni és mindent megérteni", írja 1919-ben *(A nép és az intellektuellek)*, „nem jelenti-e azt, hogy semmit sem szeretünk és semmit sem értünk meg?"

Nem, az orosz nem szeret mindent és nem ért meg mindent. Ami kívül esik az idegrendszerén, ami nem a belőle fakadt gondolatot dajkálja, azt elhajítja magától, mint a kopott lomot.

„Isten a mi lelkünk éltetőnedve", mondja Gorkij egyik hőse, Antonij atya *(Vallomások)*, „de nem érzem a szükségét, hogy vitatkozzam vele."

Ugyanúgy nem érzi a szükségét a kínai forradalmár, a szovjet-korifeus sem, hogy vitatkozzék a nem belőle fakadt, nem nekivaló gondolatok prókátorával. Aki ma Oroszországban oroszokkal, pártemberekkel beszél, meglepő hasonlatosságot fedez fel az ő taktikájuk és a kínai hallgatag, korrekt passzivitása közt. Mindent meghallgatni, mindenről tudni, de semmit sem kell befogadni. Csupa Antonij atya jár-kel a föld egyhatodát elfoglaló országban, aki „nem érzi a szükségét, hogy vitatkozzék velünk".

Nem igaz, hogy az oroszt meg kell vakarni, hogy kibujjon belőle a tatár. Ott ül még a tatár az arcán, ott ül a szívében, ma sokkal, de sokkal tudatosabban, mint régen, az abszolutizmus hosszú századai során. Hiába csalta Rettenetes Iván a tatár nemességet udvarába, hogy kinccsel-ranggal elszédítve eloroszosíthassa. A tatárság megmaradt a régi nemesek utódaiban mind a mai napig és époly kevéssé semmisíthető meg, mint a régi udvarfiak ázsiai neve. Turgenyev, Akszakov, Szaltykov költők, akik sokat, nagyon sokat tudtak adni az oroszságnak, tatár név alatt éltek-haltak. (És nem véletlen, az sem, hogy Lenin tatáros szeme virrasztott a forradalom felett.)

Ezt a tatárságot teoretikusan Alexej Tolsztoj világítja meg, aki egy öreg ellenforradalmár, Mikail Mikailovics szájába adja érveit:

„A Nyugat — mondja ez a M. M. — Róma örököse a bomlás beteg-
„ségébe sorvadt, széthullott csipetnyi darabokra és gyarapította az országok
„számát. Várakkal és bástyákkal tömte tele a földet. Holt anyaggá vált,
„kővé és betűvé. Egész esze és akarata egy ismeretre épült, arra, hogy az
„anyag feloldható és hogy a széthullt holt anyagból új holt anyagot lehet
„alkotni. A nyugatiak egyetlen nagy kősirt építettek az egész emberiség
„számára. És lám, Keleten, a vad szteppéken, Pamir fensíkján meg-
„született a nagy Gyűlölet és a szent álmodozók elindultak Nyugat felé,
„a kék Óceán partjához, hogy ott a dómok romjain legeltessék szabad ég
„alatt csordáikat... A pogány hullámok évszázadokon át ostromolták az
„ellenséges gátakat. Szaporodtak, erősödtek. Megszületett Dzsingiz khán.
„Kelet hatalmas birodalmai körülfonták Európát. Virágok, vadvirágok illa-
„tába varázsolták azt, ami itt kényszeredett pacsuli volt. Európa határán
„kiépült Moszkva harcias paraszturalma. Odaplántálták a buncsukot, a tatár
„khán harci lobogóját, a hirhedt lófarkot. Századokon át készült Moszkva
„a harcra. Földrakásokkal erődítésekkel hatalmas városokkal. Moszkva
„ravasz volt. Vallásalapítással, megvesztegetéssel tört magának utat Nyugat
„felé. Legázolva, tönkretéve újra kipompázott, megerősödött, mint eső után

„a buja fű . . . És végül a szerencse zászlaja mellé szegődött. A szteppe lovas-
„sága áttört a gáton, zuhatagként gázolt végig az ősi szőlőskerteken, füttyös
„jelt adot titkon a latin lányoknak. De amint az Oceánhoz ért, egyszerre a
„szteppe pogány ősi szokása szerint visszafordult és a pusztaságból lóbázta
„kalpagját. Visszatérünk! ... Az idő még nem ért meg . . . De most, most megint
„jönnek, leégetve, tönkrepaskolva, agyonnyomorítva, megint lóbálják a khán
„buncsukját, a lófarkat és füttyentve-dalolva szakad ki belőlük a csodálatos
„melódia. Vihart hurcolnak szét, veszett galoppal taposnak végig Európa el-
„aggott testén: Visszatértünk . . ."

Egy szó sincs itt marxizmusról, egy szó sincs „programmról". Van-e programmja a puszta mongolának, az ázsiai Glücksritternek?

Nincs. És mégis van. Nincs programmja európai elgondolásban. De van hite. A hite az, ami lóra kényszeríti. A hite szántatja fel vele traktorral a sztep-pet. A hite bontatja ki vele a Kuomintang ákombákomos zászlaját. Bálvány-kereskedő népség? Kalmárok? Nem azok a kínaiak, nem az oroszok, nem a japánok. Keleten él és bizonysággá vált a mondás: „Egy bálványkereskedő sem hajol meg a bálványok előtt: tudja, miből készültek . . ."

Hogy ír a legmodernebb, a legharcosabb minden oroszok közt, az, aki odahaza írja meg a maga igazát, a maga ázsiai elgondolású regényeit? Mit ír Borisz Pilnyak, akit nem lehet sem balról, sem jobbról megfélemlíteni?

„. . . Európának is voltak eretnekei és őrültjei, költői és művészei, de . . .
„De Európa kicsiny. Kis cicaként húzódik meg a földgömbön, ahol az
„öreg macska Gibraltár tejét szagolja . . . Feje a pirénei félsziget, lába az
„appenini félsziget . . .

„De a hegemónia elveszett Európa számára . . . Amerikában zsíros jómód,
„minden tizedik ember autón . . . ám Japánban már füstölögnek a gyárkémé-
„nyek és a japán flotta közelebb állomásozik Ausztráliához, mint az angol . . .
„Kínában, amelyik hatszáz esztendőn keresztül aludt, lemászik a kínai a föld
„alá kőszénért . . . Kínában megindulnak a gyárak. Ausztrália, Bolivia, Peru,
„vörösbőrűek, sárgabőrűek négerek . . . de nem Európa, ó nem Európa . . .

Ez már nem a Dosztojevszkij misztikus ortodox tanítása, nem az elvont herzeni szabadsággondolat. Több van itt, mint a régi könyvekben és régi isko-lák tantervében. Pánszlávizmus? Gyerekjáték. Egy kormányrendelet eltün-tette. De ezt a hitet, ezt a ragaszkodást egy nagyobb házához nehéz eltüntetni. Itt a szeretet legerősebb fokozatával állunk szemben.

Amit hétköznapi nyelven gyűlöletnek hívnak.

(Amsterdam). *Faludi Iván.*

„A gondolatnak szabadságot adjon, Sire!"

Aki bensőséges szeretettel figyeli a magyar könyv sorsát, — e sorok író-jának, mint könyvészeti és irodalmi lap szerkesztőjének, évek óta bőven van benne módja, — annak kénytelen-kelletlen észre kell vennie, hogy az utóbbi decennium magyar könyvtermelése irodalmi érték dolgában nem mutatja azt a töretlen egyenes vonalat, amely (bárki bármit mondjon is) a háború-előtti irodalmunknak olyan magasratörő és bensőleg indokolt lendületet adott. Néhány egészen kivételes értéktől eltekintve, irodalmunk átlagszínvonala messzi alájasüllyedt régebbi magyar irodalmi termelésünknek is, de meg nap-jaink külföldi értékeinek is. Írói körökben, komoly kritikusok között gyakran esik szó erről a sajnálatos tünetről, amelyet azonban a laikus is lemérhet azon a furcsa tényen, hogy kiadóink, akik pedig igazán szívesen hoznának ki komoly hazai értékeket és ezt a szándékukat mindenféle eszközökkel bizo-nyítgatják is, minduntalan a külföldi *bestseller*-ek átplántásával kénytelenek azt az űrt kitölteni, amely a megfelelő nívójú és mennyiségű magyar irodalmi termelés elmaradása folytán a könyvkiadás terén jelentkezik.

Tagadhatatlan, hogy ennek a lesújtó jelenségnek sok mindenféle kül- és belpolitikai, valamint gazdasági oka van. Van azonban ezeken felül egy jelentős lelki tényező is, amely elszórt jelentkezési formáinál fogva talán kevésbbé ugrik a köztudatba, mint az elébb mondott indokok, viszont az alkotó író lelki diszpoziciója szempontjából legalább is van oly fontos, mint azok. *Benső cenzurának* nevezem ezt az indokot és mivoltára szeretnék néhány konkrét példával rámutatni.

A forradalmak lezajlása után — ezt ma, bizonyos történelmi távlatból, immár tárgyilagosan meg lehet állapítani — a judikatura és a sajtót érintő közigazgatás terén tagadhatatlanúl volt egy bizonyos represszív beállítottság a nyomtatott betűvel és annak képviselőjével: az íróval és az ujságíróval szemközt. Már önmagában az a tény is, hogy a törvény erejével biztosított esküdtszéki eljárás tizenhat év óta szünetel nálunk, — aminek folytán a sajtó terén tulajdonképpen még mindig forradalmi állapottal állunk szemközt, mert hiszen ezzel elvonjuk a vádlottat törvényadta, illetékes bírájától, a laikus esküdtszéktől, — a nyomtatott betűk országában a rendkívüliségnek és törvényentúliságnak bizonyos nyugtalanító hangulatát kelti a betűvető emberekben. Ehhez járul aztán, hogy a háború óta a három fundamentális államképző hatalom hatásköre mindjobban összekeveredett egymással: főként a közigazgatási hatalom mind mélyebben ette magát bele a törvényalkotási és a törvénymondási hatalom köreibe. Magyarán: több esetünk volt arra, hogy a közigazgatás bírói ítélet nélkül lépett fel döntő módon időszaki és nem időszaki sajtótermékek, valamint a szellemi élet mindenfajta megnyilvánulásai ellen.

Hogy lapbetiltásokról ehelyütt, ahol az ilyen rendszabályoknak politikai hátterét nem kívánjuk érinteni, ne szóljunk, viszont elegendő csupán a legutóbbi időkből néhány ilyenfajta kirívó megrendszabályozásra rámutatnunk. Így például mult év novemberében nem minden kellemetlen kommentár nélkül járta be a világsajtót, még a velünk barátságos viszonyban álló Olaszországét is, az a hír, hogy Giacomo Casanovának immár száz éve ismert és az egész világon annyi meg annyi kiadásban forgó emlékiratait a rendőrség a fővárosi könyvkereskedésekben lefoglalta. Vagy hivatkozzunk-e arra, hogy 1928 májusában Heltai Jenőnek egy húsz évvel azelőtt száz előadást ért darabját tiltották be? Vagy hogy huszonnégy órával később Faludi Jenőt idézte meg a rendőrség egy, a színházában akkoriban kihozott darab szövegkönyvével, s a színházigazgatónak a főkapitányhelyettes és két főtanácsos előtt kellett a darabot felolvasnia s azután több helyütt «kijavítania». Vagy emlegessük-e fel, hogy ugyancsak a mult év novemberében megint csak az államrendőrség főkapitánya tiltotta be a Magyar Színház egyik darabját? Vagy hivatkozzunk-e Zsolt Béla 15,000 pengős darabjára, amelyet ugyancsak a főkapitányság sterilizált most április végén? Vagy emlegessük-e fel, hogy a rendőrség betiltotta legutóbb a minden politikai gyanún felül álló, szigorúa hazafias Wesselényi Reform Klub működését, egyszerűen arra hivatkozva, hogy ennek az ifjusági egyesületnek az alapszabályai nincsenek jóváhagyva? Azt azonban nem említi fel a végzés, hogy az alapszabályokat viszont a rendőrség hivatali főjebbvalósága, a belügyminisztérium évek óta nem hagyja jóvá.

Hogy a közigazgatási hatóság még ma, tizenkét évvel a háború lezajlása után is, ilyen jogokat tulajdonít magának, azt csak természetesnek tartom, mert hiszen régi históriai tény az, hogy *Madame Anastasie* és a bürokráciának többi ismert szerve önnöntermészetéből folyóan iparkodik az árnyékát úgy térben, mint időben megnyujtani. Erre kár egy szót is vesztegetnünk, mint ahogy fölös fáradság lenne azokra az *excellence grise*-ekre rámutatnunk, amelyek az ilyen adminisztrativ nekibuzdulások mögött rejtőznek s amelyeknek létéről csak az nem tud, aki vagy túlságosan jóhiszemü, vagy egyszerűen nem akar róluk tudomást venni.

De a magyar szellemi életre nézve tragikus fordulatot ott vesz ez a tünet, hogy a köztudatban semmi, vagy alig valami nyoma akad annak, mintha az egyébként és korábbi évtizedekben éppen ilyen kérdésekben annyira érzékeny magyar közlélek felneszelt volna a gondolatszabadságnak ezekre a nyílván-való traumáira, vagy hogy legalább is nem találja egészen természetesnek azt, hogy a művészi alkotások megítélésébe — ha már egyáltalán muszáj — nem az esküdtszék, még csak nem is a szakbíróság, hanem a közigazgatás avatkozik be döntő módon.

Ebből a látszólagos érzéktelenségből azonban nem az következik, mintha maguk az írók sem vették volna észre a gondolatszabadság ügyében jelentkező ezt az érzelmi letompulást, — sőt ellenkezőleg minden okunk megvan azt hinnünk, hogy a hangadó köröknek ez a repressziv magatartása, sajnosan, igen súlyos következményekkel járt arra a lelki miliőre nézve, amelynek szabad levegője egyedül lehet alkalmas talaja az írói és művészi alkotás magasbalendülésének. Hiszen nyilván a közhatóságoknak (mondjuk ki röviden) irodalomellenes beállítottsága okozhatta csupán azokat a grotteszk jelenségeket is, amelyek — ezen a félhivatalos hangulaton felbátorodva — az utóbbi hónapokban már mindjobban elszaporodtak és hovatovább swifti vagy wielandi formákat kezdenek ölteni. Vegyük csak sorra:

A kereskedelmi utazók Lakatos László ellen indítanak pört, mert valamelyik darabjában valamelyik utazót kedvezőtlen színben tüntette fel. Érdektestületük erre hivatottságot érez magában arra, hogy az írót hitelrontásért bepörölje. A másik eset: Fodor László valamelyik vígjátékában fogtechnikust pécéz ki; erre a fogtechnikusok tiszteletreméltó testülete indít az író ellen keresetet. Vagy: Móricz Zsigmond legutóbbi darabjában valamelyik tanárt állítja be kedvezőtlen színben s erre nyilatkoznia kell, hogy darabja nem vonatkozik általánosságban a tanárokra. Az egyik parfőmgyáros Molnár Ferencet viszi bíróság elé, mert az író bátor volt egy másik parfőmgyáros készítményét emezénél jobbnak tartani. Az artisták Kellér Andor ellen zúgnak fel a regénye miatt. A rendőrök Csathó Kálmán egyik darabja miatt neheztelnek meg, úgyhogy a szerzőnek változtatnia kell darabján, nehogy fölös érzékenységeket bántson. A *Magyarság* munkatársa, Jászay-Horváth Elemér verset ír Katona József emlékezetére s ebben a száz év előtti Kecskemét közhangulatát festi fel, talán nem túlságosan szimpatikus módon. Erre a *mai* Kecskemét közönsége bántódik meg s a lap kénytelen holmi becsületbeli bizonyítványt a város számára kiadni. A legklasszikusabb abderai eset azonban ezen a téren Győr város egyes vezető elemeinek fellépése Szitnyai Zoltán regényíró ellen az egyik napilapnál, ahol kikövetelik az illető lap vezető munkatársától, hogy ezt az írót helyezze bojkott alá, s ez a vezető munkatárs — maga is régi íróember — egyszerűen bedől ennek a schildai próbálkozásnak.

Az ember igazán nem tudja már, sírjon-e, vagy nevessen-e a túlzott érzékenységnek ilyen esetein. Hiszen, ha így haladnak tovább a dolgok, legközelebb az orvosok tiltatják be Molière-t, vagy a királyok Shakespeare-t azon a címen, hogy hivatásuk egyes képviselőiről nem éppen kedvező dolgokat mondogatnak el. Mintahogy például az Orsz. Sziniakadémia jónak látta idei vizsgaelőadására Gárdonyi *Annuskáját* alaposan megcenzurázni.

A bíróság már most sok esetben melléje áll az ilyenformán szorongatott írónak és így jogilag a legtöbbször tisztán áll az irodalmi alkotás szabadságának kérdése. A magam esetében is hivatkozhatom rá, hogy valamilyen képtelenül együgyű ügyészi vádindítvánnyal szemben a vádtanács mindkét fórumon minő megértő egyöntetűséggel utasította vissza az egyik könyvem ellen emelt vádat. Csakhogy az ügyész lefoglalási indítványa végigjárta annak idején a sajtót, a rendőrök végigjárták ennek folytán az ország könyvkereskedéseit, hogy lefoglalják könyvemet. Viszont a vádtanács tárgyalása titkos volt, s így annak eredménye: a vádindítvány csúfos elbukása már nem kerülhetett bele a sajtóba s a könyvkereskedők talán máig sem tudják, hogy

inkriminált könyvem felszabadult. Ki védi meg az írót az ilyen túlkapások ellen és ki szolgáltat neki elégtételt, vagy arra alkalmas esetekben kártérítést?

De mi ennek a problémának ezúttal nem a jogi oldalait vizsgáljuk, hanem — ismételjük — azt a lelki miliőt, amely egyrészt lehetségessé tette tíz év alatt az ilyen abderai jelenségeknek a felburjánzását s amely másrészt olyan benső lelki gátlást, benső cenzurát teremt az íróra nézve, hogy annak nyomása alatt mind nehezebben szárnyal a fantáziája, mind kinosabban folyik a gondolata tolla alól.

(Külön fejezetbe tartoznék itt persze a mozicenzura ügye, amely azonban ismét túlságosan keveredik politikai motivumokkal, semhogy ehelyütt szóvá kivánnók tenni. Ennek a kérdésnek különböző személyes és gazdasági vonatkozásait, valamint politikai kapcsolatait a napisajtó az elmult hónapokban amugy is bőséggel taglalta.)

Ha az írónak nincs meg az a biztonságérzete, hogy esetleges elsiklása esetén törvényadta bírája elé kerül; ha az író úgy érzi, hogy az állam adminisztrativ szervei avatkozhatnak be az ő alkotásába olyan módon, hogy miatta esetleg az emberek százai veszitik a kenyerüket; s ha végül az író nem tudhatja, hogy amikor írásában valamely foglalkozási ágnak tetszés szerint való képviselőjét, vagy valamelyik városnak valamilyen polgárát szerepelteti, — hogy akkor az illető foglalkozási ág érdekképviselete vagy az illető város valamelyik kisebb-nagyobb befolyású köre nem vonszolja-e bíróság elé, vagy nem fosztja-e meg a kenyerétől, — akkor természetesnek kell találnunk, ha nemcsupán az ilyen módon érintett íróban, hanem egyáltalában *az* íróban olyan benső gátlások tömegei halmozódnak fel, amelyek előbb vagy utóbb végleg elfojtják az írói alkotókészséget.

Bizonyos fokig kihat ez a beteges lelki miliő természetesen magukra a kiadókra is. Hogy csupán egy legfrissebb példát hozzunk fel: az Athenaeum csak a közelmult napokban adta ki igazán monumentális és méltó keretben Ady Endre «összes» költeményeit. Ady Endre ma már Isten-világ előtt egyik legnagyobb nemzeti értékünk. Műveiből — ha éppen úgy tetszik — lehet és szabad akár válogatott kiadást is adni. De ha «összes» kiadást hirdetünk, abból természetesen nem hiányozhatik körülbelül egy kisebb kötetnyi vers, mint ahogy ebből a kötetből ennyi hiányzik. Vagy pedig, ha bizonyos meggondolásokból valóban ki akarjuk ezeket hagyni, akkor az indokok őszinte feltárásával ezt a tényt az előszóban elmondjuk. — Ady nem érte meg a kommünt és nem érte meg a restaurációt. Igy versei semmiképpen sem vonatkozhatnának még politikai értelemben sem a mai időkre. Ha tehát mégis kimaradt az «összes» kiadásból egy nagy sor olyan verse, amelyek talán egyes társadalmi rétegekre nézve kedvezőtlen kritikát foglalnak magukban, akkor itt ismét az előtt a helyzet előtt állunk, hogy a kiadó lelkén is elsúlyosodott ez a bizonyos cenzura, amely — nem valóságos jogi retorzióktól és nem is közigazgatási represszióktól tartva, hanem tisztára bizonyos felelőtlen ellenhangulattól befolyásoltan — megcsonkítja az alkotó író oeuvre-jét.

Hogy az élő író hány és hány esetben kénytelen ilyen hangulati okoknál fogva a meggyőződésével megalkudni, azt a szerkesztőségek és az irodalmi kiadóhivatalok tapétajtós szobái mondhatnák el hitelesen jövendő jobb korok számára. Az Ady-esetet azonban immár mint pontosan lerögzíthető irodalomtörténeti bizonyságot hoztuk fel arra a romboló hatásra nézve, amelyet ez a félszeg és beteges lelki miliő teremt. És állításunkhoz némi bizonyságot talán az az egyébként örvendetes tény is szolgáltat, hogy az utóbbi esztendők nagy magyar könyvsikereinek jelentős része nem a mai magyar határokon belül, hanem azokon kivül íródott: nem mintha ott teljesen szabad lenne a gondolat, hanem talán mert ott hiányzik a minden cenzurák legsúlyosabbja: a benső gátlás. Inkább nyilt külső cenzura, semmint a lelkekre ránehezedő, az írók öntudatában fészkelő és ezért ellenőrizhetetlen benső cenzura!

Akinek csak kissé is szívén fekszik a nemzeti irodalom sorsa, az csupán a legnagyobb megdöbbenéssel és aggodalommal figyelheti ezt a lelki összeomlást; és ha van lelkiismeretében még egy parányi jóérzés, akkor kénytelen minden eszközzel, minden idegszálával azon dolgozni, hogy ez a benső gátlás minél rövidesebben és minél alaposabban kiirtódjék a magyar irodalom szabad fejlődésének útjából. Sokat veszítettünk másfél évtized óta, de ha ennek a folyamatnak nem vetünk még idejében gátat, akkor ez lesz hosszú-hosszú időkre a legsúlyosabb veszteségünk.

Supka Géza.

A negyvenéves berlini Volksbühne.

Negyven esztendeje, Bruno *Wille,* a filozófus s költő, aki fáradhatatlan gyakorlati népnevelő-munkálkodásával nevét kitörölhetetlenül beleírta a német kultúrhistóriába, a *Berliner Volksblatt*-ban (a *Vorwärts* elődjében) fölhívást tett közzé. Ebben tömörülésre serkentette azokat, akik erős «*fogyasztószervezetek*» létesítése által az igazi művészetet a nép széles rétegeinek közös kincsévé akarják tenni.

«A színház magas művészi élvezet, erkölcsi felemelkedés és a nagy koreszmék fölött való gondolkodásrabuzdítás legyen.» A haszongazdálkodásra berendezkedett magánvállalkozás azonban a látogatók ízlésének kénytelen a művészet rovására engedményeket tenni. A helyárak különben is lehetetlenné teszik a kevésbé jómódúak számára a színházlátogatást. Ezért úgynevezett *freie Volksbühnengemeinde* tervét dolgozta ki. Egyesületet alapított, amely különösen a színház iránt érdeklődő munkások közül, — de más társadalmi rétegekből is — toborozta tagjait. *A havijárulékok ellenértéke egy-egy színielőadás.*

Az egyesület életképesnek bizonyult. Lelkes propagandával a taglétszám szépen emelkedett. A járulékokat lehető alacsonyan szabták meg, természetesen minden üzleti haszon mellőzésével, olyan összegben, amely a minimumra szorított igazgatási költségen kívül csupán az előadás nyers költségeit fedezi. A tagokat szigorú szervezéssel látogató-csoportokba osztják. Minden csoportba annyi személy kerül, amennyi a rendelkezésre álló helyeket elfoglalhatja. Mivel a tagjárulékok a mozgalom szelleméből folyóan egységesek, a helyeket, — hogy senkinek panasza ne lehessen — sorshúzás útján osztják el. Az előcsarnokban álló urnából, járuléknyugtájának érvénytelenítése után, minden tag maga veszi ki jegyét. Mivel az egyletnek eredetileg saját színházüzeme nem volt, néhány magánszínházzal kötött szerződéseket, amelyek szerint egyes előadásokra bizonyos számú helyet, megfelelően mérsékelt áron tagjai számára kibérelt. A legtöbb színházigazgató hajlandó volt az ilyen üzletre, mert a népszínpadegyesület tagjai a kitűzött előadási nap tekintetében nem voltak válogatósak és elfogadták az úgynevezett rossz napokat is, például az egyébként majdnem mindig üres kasszát jelentő hétfőt és pénteket. Csak — a színház repertoárjából — előadandó darabot szabták meg és teljes értékű művészi kivitelhez ragaszkodtak.

Ebből a kezdetállapotából az egyesület rövid két-három év alatt odáig fejlődött, hogy saját társulatot szerződtethetett és helyiséget bérelhetett. A beiratási díjakból és kezelési költségekből tartalékolt összegek, valamint a szilárd biztosítékot jelentő taglétszámnövekedés nyújtották az egészséges alapot. Az idegen színházakbeli bérleteket természetesen továbbra is fönntartotta, és fönntartja ma is, amikor a Bülowplatzi palotában Berlin legszebb és legmodernebbül berendezett színházát mondhatja a magáénak. Szüksége van a bérletekre, elsősorban az állami Schiller-Theaterben és a Platz der Republikon levő állami operában, részben a változatosság kedvéért, részben azért, mert saját háza úgysem tudná valamennyi tagját befogadni.

Az egyesület alkotmánya a lehető legegyszerűbb és legdemokratikusabb. Mivel a berlini Volksbühnének több, mint 120.000 tagja van, (120.000 megszervezett, fegyelmezett és a színházi élet tekintetében példásan iskolázott színházlátogató!) technikai lehetetlenség, hogy a vezetőséget taggyűlés válassza. Ezért évenként az alapszabályok értelmében olyan taggyűléseket hívnak össze, amelyeknek vezetőségválasztó hatásköre nincs. Ezek a gyűlések, amelyek legalább harminc csoport tagjait egyesítik, meghallgatják és megvitatják a mozgalom helyzetéről és az egyesület terveiről szóló jelentéseket és megválasztják a csoportok vezetőségválasztó küldötteit. A küldöttek fele a rendezőgárda tagjaiból választandó. (A rendezőgárdáról alább szólunk.)

Hogy a vezetőség munkájának folytonosságában zökkenők ne mutatkozhassanak és a mozgalom részeseinek ellenőrző munkája mégis érvényesülhessen, minden évben a háromévi mandátummal bíró tagok egyharmada kiválik és helyükbe újakat választanak. Állásuk tiszteletbeli; fizetést csak az ügyvezető, a főtitkár és a pénztárkezelő kap, akiket a választott vezetőség alkalmaz.

Az elnökség mellé gazdasági és művészeti bizottságot választanak. Utóbbiba a választott tagokon kívül a vezetőség korlátozott számú egyesületenkívüli szakembert hívhat meg. A művészi bizottság hatásköre a repertoár megállapítása és a színház művészi teljesítményének állandó gondos ellenőrzése. Folytonos összeköttetésben van a Volksbühne vezetőségével és a tagok részéről jövő minden művészeti vonatkozású panaszt, igényt, vagy inditványt megvizsgál és mérlegel. A gazdasági bizottság célja, hogy az ügyvezetővel és főtitkárral az egylet üzleti természetű ügyeit (szerződések, bérletek stb.) intézze és olcsó adminisztrációt építsen föl. Önként jelentkező tagokból *tiszteletbeli* rendezőséget szervez, amely a jegysorsolás felügyeletén kívül sok egyéb munkaterületen is pótolja a fizetett alkalmazottakat.

A Volksbühne bejegyzett egyesület, önálló jogi személy: üzleteket köthet, szerződéseket írhat alá stb. Alapszabályaiban hangsúlyozza, hogy közhasznú intézmény és tevékenysége nem üzleti haszon elérésére irányul. Ezáltal a hatóságok mindenirányú támogatását biztosítja magának. Tagjai nem fizetnek a színházjegyek után vigalmi adót, városi, vagy állami helyiségekért terembérletpénzt, vándorszíntársulatai és kiránduló tanulmányi csoportjai utazási kedvezményt élveznek. Elvben közpénzekből folyó szubvenciót is várhat a Volksbühne. (A gyakorlatban csak *akkor, ha* az ingadozó állami és községi háztartások valahogyan rendbejönnek.)

A berlini Volksbühne már röviddel megalakulása után bebizonyította, hogy új művészi kultúra fölépítéséhez elsősorban hozzájáruló intézmény. Gerhart *Hauptmann* korszakalkotó színműve, a «*Takácsok*» aligha kaphatott volna annakidején szinpadot és közönséget a Volksbühne nélkül. Több más, újszerű művészi köntösben jelentkező, vagy forradalmi tendenciájú jelentékeny drámai mű köszönheti átütő sikerét ennek az eléggé nem értékelhető kulturpolitikai mozgalomnak. Számos fiatal írót bátorított és segített színpadra, akik egyébként talán elkallódtak volna a viszonyok mostohasága miatt. Hiszen az üzleti színházvállalkozás, eltekintve attól, hogy amúgysem akart újjat húzni a kormányzattal és a hivatalos erkölccsel, nem vállalhatta kísérletek kockázatát. A Volksbühnének pedig egyik legkomolyabban fölfogott föladata fiatal írói értékek támogatása, műveiknek kísérleti matinékon való bemutatása. (Ilyen úton került most is, — a matiné óriási közönség- és sajtósikere után, — az esti műsorba Karl Maria Finkelnburg érdekes darabja, az «Amnestie».) Másik sarkalatos programpontja, hogy csak komoly irodalmi értékű, elmélyedésre alkalmas, magas gondolati és erkölcsi tartalmú, vagy a társadalmi haladást szolgáló harcos darabokat hoz ki. Természetes, hogy játékrendjéből nem zárja ki a klasszikusokat se, hogy tömegnevelő munkája teljes és mindenoldalú legyen. Már működése első éveiben el kellett térnie ennek a programmnak százszázalékos szigorú kivitelétől. Néha-néha minden komolyabb érték nélkül való, pusztán szórakoztató, «könnyű» darabbal kellett a repertoárt tarkítani. Ezt a módosulást az ellenzék heves támadásaival szemben annakidején az egyesület akkori elnöke, Franz *Mehring* az egyleti lapban «*Das Recht zum Lachen*» című cikkében védelmezte. Az ellenzék aktivitása azóta csak fokozódott és ma a berlini Volksbühne tagjainak csaknem húsz százaléka a kizárólagos «politisches Zeittheater» híve.

Bár a mozgalom kezdeményezői szocialisták voltak és ma is a munkásmozgalom aktív részeseinek kezében van a vezetés, az egylet nem működik párt-, vagy osztályszempontok szerint. Egyedüli céljának tekinti, hogy mindenkinek, bárhonnan jött és bármilyen politikai elveket vall is, ha érdeklődése az egyesületbe hozta, tiszta művészetet nyújtson. A politikai agitációra sokkal alkalmasabb a sajtó és gyűlések pódiuma, mint egy rikító tendenciájú rossz színdarab, amely esetleg az ellenkezőjét éri el annak, amit maga elé kitűzött. Van Németországban politizáló színházi fogyasztószervezet is, a nacionalista-klerikális Bühnenvolksbund; ennek jelentősége azonban elenyészik a Volksbühne-mozgalomé mellett.

A Volksbühnének nem célja a dilettantizmus ápolása. Hivatásos és igazán hivatott művészek interpretálásában akarja a színház munkáját a nép elé vinni. Mégis támogatja, segíti, szervezi a laikus szavalókórusokat és mozgásművészeti csoportokat, mert kifejezési kisérleteiket a tulajdonképeni színjátszástól lényegesen

különbözőnek látja. A kórus: csoport, amely nem hangsúlyoz egyéni emberábrázoló képességeket. Teljesítménye összműködés eredménye, nem épül a résztvevők egyéni tehetségén és művészi előképzettségén. Nagy előnye pedig, hogy játszóban és szemlélőben a közösségi érzést erősen fejleszti.

A Volksbühne munkájának tekintélyes részét ismeretterjesztő előadások, múzeumvezetések, művészmatinék, hangversenyek, táncbemutatók és belletrisztikai előadóesték teszik. Minden törekvése odairányúl, hogy lehetően széles rétegeknek igazi művészet élvezetét tegye lehetővé. Igazi tömegkulturmissziót végez; akiket a színházkultúrának megnyert, nem ötletszerű színházlátogatók, hanem olyan közösség tagjai, amely tervszerű művészi programjával és azáltal, hogy a látogatókat a színházszervezet alkotmányos rendelkező tényezőivé teszi, a művészi munka megértésének és átélésének új képességeit fejleszti ki bennük.

Az egyesületi vezetőséghez tartozó művészeti bizottságnak, mint már említettük, főfeladata a játékrend megállapítása, nincs azonban beleszólása a Volksbühne színházának belső vezetésébe. A színház hivatott művészi vezetőjének (a Theater am Bülowplatz jelenlegi igazgatója Karl Heinz *Martin)* legteljesebb rendelkezési szabadsága van a darabrendezők személyét illető, vagy szereposztási kérdésekben. A repertoár alakulására is befolyása van, mivel a művészeti bizottságnak hivatalból tagja.

A berlini Volksbühne példájának hatása alatt szerte a német birodalomban az idők folyamán számos hasonló szervezet létesült. Ma Németországban háromszáznál több egyesület működik, több, mint félmillió taggal. Ezek az egyesületek 1920-ban érdekeik védelmére, együttműködésük szabályozására és a Volksbühnegondolat hathatósabb terjesztése céljából birodalmi szövetségbe tömörültek. A szövetség tettel és tanáccsal támogatja a gyönge és fiatal organizációkat, jólfölszerelt és kiváló erőkkel rendelkező vándortársulatokat tart fönn olyan egyesületek számára, amelyeknek nincs saját társulatuk és amelyek számára a más színházakkal való együttműködés is nehézségekkel jár. Színházai vannak, azonkívül állami és városi színházak társtulajdonosa, vagy bérlője. Lapokat ad ki és könyvkiadóosztályt, valamint színházi ügynökségeket tart fönn. Több, népkultúrával foglalkozó, állami intézménybe beleszólása van. Képviselői ott ülnek a filmcenzurabizottságban és a rádió intézőségében. A Volksbühne-mozgalom Németország egyik legelsőbbrangú jelentőségű intézményévé fejlődik.

A szeptemberre tervezett jubileumi ünnepségek, amelyek a «*Volksbühne, e. V.*», *Berlin*, negyvenéves és «*Verband der deutschen Volksbühnenvereine*» tízéves fönnállásának mérföldkövei, előreláthatóan monumentális kereteket fognak kitölteni. Kiállítás, nyilvános propagandagyűlés és művészi események, köztük a «*Takácsok*» mesteri előadása Karl Heinz Martin kiváló rendezésében, az ünnepségnek egyleti jubileumán messze túlmenő különös jelentőséget adnak. A vendégek között ott lesznek Európa hasonló szervezeteinek küldöttei.

(Berlin, 1930 március.) *Óbudai L. Károly.*

Az ifjúság seregszemléjéhez.[1]

I.

Az ifjúság problémáival talán sohasem foglalkoztak olyan intenziven, s egyben annyira zavaros szempontok és klikkérdekek szerint, mint ma. S csak érthető, hogy ezen a területen is a leghangosabb trombitát a politikusok fújják. Úgy a jobb-, mint a baloldal vezéralakjai, valamint a klikkek hivatásszerű agitátorai rávetették magukat a kérdésre, s valamennyien élősködni akarnak az ifjúság válságán. Általános a káosz és általános a törekvés ennek a káosznak minden irányból való elmélyítésére és kiszélesítésére. Kortünet ez és kórtünet s csak a helyzet éles megvilágításával, a társadalmi kritika szigorú és következetes hangoztatásával közelíthetjük meg a dolgok lényegét s idézhetjük föl kezdeti folyamatát az észszerű változásoknak.

Aki az ifjúság kérdéseihez komolyan hozzá akar szólni, annak előbb tisztában kell lennie azzal, hogy ifjúságon most nem kort, hanem állapotot

---

[1] Három hozzászólás a *Századunk* mult számában megjelent Kodolányi- és Róna-cikkekhez.

kell érteni. A korhatárok eltolódtak. A háború előtt a 18—22 éveseket neveztük felelőtlen aranyifjúságnak, ma az ifjúság fogalma alá tartoznak a gazdaságilag el nem helyezkedett, a politikai jogokból kirekesztett s a szexuális problémákkal bajlódó 30 évesek is. Ebben az értelemben kell tehát a kérdést megvilágítanunk.

Az ifjúság, úgy ahogyan ma közöttünk áll, minden bajával és kétségbeejtő reménytelenségével a világháború áldozata. A háború megszakította előttük a társadalmi élet fejlődésének folytonosságát, s ők tehetetlenül és iránypontok nélkül ennek a borzalmas tegnapnak az árnyékában vergődnek. A tradiciók összeomlottak körülöttük; még senki sem fogalmazta meg részükre élettörvényeiket és ők maguk sem tudnak célirányosan megfogalmazásukkal megpróbálkozni. Elszakadtak elődjeiktől s mégis teljességgel ki vannak azoknak szolgáltatva. S akik a hatalmukban tartják őket, azok átgondolt psziholólgiával dolgoznak. Parancsaikat nem parancsolják rájuk s a terveiket nem árulják el előttük. Mindig az ő nevükben beszélnek s olyan jó rendezők, hogy «a nagy tettekre hivatott» ifjúság az ő gondolataikat és jelszavaikat minden kritikai mérlegelés nélkül hajlandó a saját gondolatainak és jelszavainak minősíteni. Elhitetik vele, hogy alkalmas a politikai fórumokra való kiállásra, az ő *igenlésén* vagy *tagadásán* dől el a világ sorsa. Egyleteket alapíttatnak velük s ezeknek az egyesületeknek első és legnagyobb feladatuk a különböző klikkek támogatása. Kétségtelen, hogy ebben az ifjúságban is, mint minden kor ifjúságában vannak forradalmi erőmegnyilvánulások. S hogy ezt az ifjúság kisajátítói milyen jól tudják, arra legjellemzőbb, hogy a legreakciósabb egyesületek is forradalmian hangzatos tételeket visznek bele a maguk frazeológiájába.

Ezeket az egyesületeket mindenkor a jobb- vagy baloldali felsőbbség jóváhagyásával, további céljaiknak megfelelő időben alakítja meg az ifjúság, mint saját céljait szolgáló és saját akarata szerint formált intézményeket. De, ha ez az ifjúság egy józan pillanatában valóban a saját várának akarja minősíteni a «saját« egyesületeit, akkor a felsőbbség elrendeli azok föloszlatását. Úgy, ahogyan nemrégen megtette ezt a szociáldemokrata párt a saját ifjúmunkás köreivel, vagy a jobboldali felsőbbség megtette ugyanezt a Wesselényi Reform Klubbal. De ne álljunk meg e példákkal, mert ugyanezt a felsőbbségi erélyt fejtik ki a kommunista pártok is a maguk ifjúmunkás csoportjaikkal szemben, ha azok saját jogaik védelmezése közben ellenvéleményre jutnak a felnőttek szervezeteinek központjával. Ez az ellentét felsőbbség és ifjúság között ma már nálunk is több helyütt elérkezett az ifjúság nyilt ellenállásának szakaszába.

Az itt bemutatott felsőbbségek eleinte klikkcéljaik érdekében attól sem riadtak vissza, hogy az idősebbek és az ifjabbak, apák és fiúk között mesterséges eszközökkel, irányzatos félremagyarázásokkal megteremtsék és kiélezzék a generációk egymásközti harcát. Úgy a jobb-, mint a baloldal vezérei között nagy számban akadtak olyanok, akik a fiúknak apáik ellen való izgatásával nyerték meg az ifjúság bizalmát.

A generációknak ezt az egymás ellen való kergetését a bomlásnak indult polgári formák oldaláról tekintve természetes társadalomtörténeti folyamatnak látom, annál inkább megdöbbent és elítélendőbbnek találom, hogy ugyanez a folyamat a szocialista oldalon is bekövetkezett. Polgári csökevény ez az európai szocialista mozgalom stratégiájában és taktikájában. A szabadversenyes kapitalizmus világszemléletében fölnőtt polgári ifjútól érthetőnek tartom, ha bármilyen szempontból is le akar kanyarodni az apja és bátyjai útvonaláról. Ez a kapitalista életfölfogásban rejlő kiküszöbölhetetlen ellentétek kifejeződése.

Más értelmű és jelentőségű azonban ugyanez a tünet a munkásosztály keretein belül. A legújabb történelem a munkástömegek fejlődése jegyében

folyik és éppen a mi korunk forradalmi szakaszai megmutatják azt is, hogy egyre tudatosabb előretörésük még nem fejeződött be. Logikus tehát, hogy a munkásifjúság fejlődési útja nem lehet az apák útjának egyenes megtörése. A munkásifjúságnak, mint a munkásérdekek jövendő képviselőjének, egy feladata van: a felszabadulás útját járhatóbbá tenni és megrövidíteni. Tekintet nélkül a pillanatnyi párteredményekre vagy kudarcokra, ő nem mondhat le a végcél szemelőtt tartásáról, szavaiban és tetteiben a szebb jövendő értékeit kell már ma is felmutatnia. Ezért tehát, akik a munkásosztályon belül a generációk ellentétét akarják kiélezni, azok minden forradalmi frázisaik ellenére is retrográd elemek, a munkásosztály egységes harci frontjának megbontói. Ez a végzetes szembeállítás mégis megtörténik és sok egyéb mellett ez is bizonyítja, hogy permanens forradalomban élünk. A kapitalizmus konszolidációja csak látszat s a lefojtottság a dörgő vihar előtti csendet jelenti. (A forradalom mélypontja nem jelenti a forradalom befejezését.) A kapitalizmus nem konszolidálódott, a forradalmi periódus nem fejeződött be és így érthető az egész társadalmi kép összekuszáltsága. És az is érthető, hogy a kapitalizmusnak ebben a kritikus szakaszában a polgári osztály egységét bomlasztó tendenciákból egy rész kijutott a munkásosztály részére is.

A polgári osztály egy része feladja az osztályszolidaritást és más gazdasági és világszemléleti lehetőségek felé orientálódik. Ez a kivált réteg megint kétfelé szakad. Az egyik réteg túlfejlődött osztályán s végül is meghasonlott vele és részben tudományos felismerések alapján, részben etikai kényszerűségből a szocializmus irányvonalában fejlődik tovább; másik része pedig improduktivitása, kvalifikálatlan erői és romantikus individualizmusa miatt szakadt ki osztályából és azért, mert sem kellő osztálytudata, sem kellő önfegyelme nincs. Ha pedig ezek a kótyagos individuumok a munkásosztályba keverednek, minden akciójukkal bomlást idéznek elő a proletáriátus táborában. Fizikai és pszihikai dekadenciájukat kényszerülnek a tömegben kidühöngeni, valami romantikus gőzkörben, szenvelgő prokszizmusban élnek s így a puszta létezésük is a közösség érdekei ellen való. A forradalomban a vérontás lehetőségeit dicsőítik, mártiriumra szomjaznak s hogy ez a szent őrületük beteljesedhessen, képesek a tömeget s ha nem megy máskép, önmagukat is feláldozni. A másik réteg tanul és tanít, társadalomkritikát gyakorol. Az emberi tudat kiszélesítésén és elmélyítésén fáradozik, nem a halál extázisával, hanem kinyilt értelemmel és a győzelembe vetett reménységgel áll bent a harcban. Ez az intellektuális réteg legnagyobb részt a munkásság teoretikusainak soraiban helyezkedik el, az osztály alkotó részeivé válik, míg a másikak, a nagyszájú hivatásos forradalmárok máról holnapra megbízható politikai ügynökökké törtetnek elő, vagy, mint rendőrspiclik fejezik be pályafutásukat. Tapasztalataim és olvasmányaim alapján efajta elemek idézték fel a munkásosztályban a generációk ellentétét s ma is megtesznek mindent, hogy individualisztikusan széthúzó mániákusokként az osztály egységét mennél inkább darabokra szaggassák. És ha csak lehetőség van rá, az ifjúság köreiben helyezkednek el. Itt találnak a legkisebb ellenállásra; a fiatalság szeret nagyot kiáltani és szereti elhinni magáról, hogy a világ megváltására született. S ezek az ő hivatlan barátai még nagyobbra segítik nyitni a száját s könnyen formálható életében még mélyebbre szorítják le a társadalmi felelősségtudatot.

Mindez a szélkakaskodás, cinikus grimasz, hisztérikus megistenülés: vagy tudatos hazardőrjáték, vagy egy semmire sem alkalmas embercsoport tragikus végvonaglása. Kívánatos tehát, hogy az ifjúság ne kapcsolja sorsát az ő sorsukhoz. És ne engedje magát üres és céloknélküli jelszavakkal elszakítani a közösségtől.

Az ifjúság problémája, mint mondtam már, társadalmi probléma. A kér-

dés megoldása a mai általános társadalmi krízis és első sorban a politikai krízis megoldása nélkül el sem képzelhető. A politikai reakció teremtette meg és tartja fenn még ma is Európaszerte azt az atmoszférát, amelyben az idősebb generáció egyre inkább észrevétlenül, de egyre mélyebbre süllyed a társadalmi korrupcióban és morális fertőben és a fiatalság egyre inkább elveszíti reményeit, egyre szemponttalanabbul agresszívabbá és destruktívabbá válik. A mai ifjúság pszihológiai beállítottságánál fogva könnyen kapható forradalmi jelszavak hangoztatása mellett ellenforradalmi akciók végrehajtására. Teljességében igaza van egy erről szóló tanulmány írójának az előttünk lejátszódó tények alapján s azokkal az írókkal szemben, akik, ha a fiatalságról van szó, vagy politikai számításból vagy a fiatalságnak minden körülmények között kijáró romantikus hódolat szokáskényszeréből nyomtatják le lelkesülő tirádáikat. Ezek az írók úgylátszik csak távolról ismerik a fiatalságot és csak keveset gondolkodhattak a fiatalság „nagyszerű" életmegnyílvánulásainak okairól és formáiról. Ezer félreismerésük között aligha van egy is az ifjúságnak ehhez a félreismeréséhez hasonló. «Minden az övék», mondják ezek az írók, «övék az erő és az akarat, ők a jobb jövő zálogai» és ha mélyére nézünk a valóságnak, akkor azt kell látnunk, hogy nincsen tragikusabb sors az ifjúság sorsánál. Van erejük és nem tudnak vele mit kezdeni. Ők a jobb jövő zálogai s ha nem kapcsolódnak az előttük járt generáció útvonalába, akkor eszelősen elkallódnak. Állandóan kérdezni kényszerülnek s alig kapnak kielégítő választ a kérdéseikre. Még nem találták meg a pontot, amin biztonságérzettel megállhatnának, győzelmek után szomjúhoznak és ki vannak szolgáltatva. Ezért is az író, aki feléjük fordul és szólni akar az érdekükben, jóakarattal és kertelés nélkül először is őróluk magukról, őnekik maguknak szóljon. Mert nagyok a fogyatékosságaik s ezeket elsősorban ők érzik; csakis ők hivatottak ezeknek a megszüntetésére vagy természetes átalakítására. Aki fenntartás nélkül az ifjúság dícséretére vállalkozik, az piacra viszi a saját gyöngeségét, megbízhatatlanságát, de mindebből az ifjúságnak semmi haszna.

Az ifjúságnak nem szélkakas-vezérekre, hanem megértő és segítően együttdolgozó társakra van szüksége. A fejlődő ifjúságnak szabadságra van szüksége, de ne kergessük bele őket a szabadosságba. Hangsúlyozom, hogy én itt állandóan szocialista oldalról beszélek. S ahogyan tiltakozom a munkásosztályon belül a generációk közt felidézett harcok ellen, ugyanúgy tiltakozom az ifjú generáció két részre szakítása ellen is.

Amint a mai társadalmi keretek között tévedés, antiszociális tévedés a felnőtt szellemi és fizikai munkások között társadalmi megkülönböztetést tenni, ugyanúgy antiszociálisnak kell minősítenünk azokat a szándékokat is, amelyek a diák- és a fizikai munkásifjúság közé akarnak éket verni. Ezek a tendenciák azonban a jobb- és baloldalon is megvannak. A nagypolitika jobboldali képviselői érthetően féltik a diákságot a fizikai ifjúmunkássággal való értintkezéstől; teljesen érthetetlen azonban, hogy a baloldal vezérei miért féltik a fizikai ifjúmunkásokat a radikalizálódni akaró diákságtól. Igaz, hogy a polgári osztály diákifjúsága a fizikai ifjúmunkássággal való érintkezés folyományaképpen eltolódik saját osztályától. Új életfelfogás behatása alá kerül s így forradalmasítódik társadalmi és morális hagyományaival szemben. De mért féltsük a fizikai ifjúmunkásságot a radikalizálódni akaró diákságtól? A fizikai ifjú munkásság számarányával túlsúlyban van a diáksággal szemben, végzetes jobboldali befolyásolástól nincs mit tartanunk és tudjuk, hogy a munkásmozgalom teoretikusai túlnyomó részt a radikális diákság és az osztályukon túlfejlődött polgári intellektuellek soraiból kerülnek ki. Ha a fizikai ifjúmunkásság meg akarja gyorsítani fejlődésének útját, akkor nélkülözhetetlenül szüksége van a nálánál általánosan képzettebb, több szabad idővel rendelkező diákságra. S még egy: ma, a racionalizálás kezdeti korsza-

kában, a szellemi és fizikai ifjúmunkásság társadalmi szerepe erősen megváltozott. A két elemről vallott eddigi nézeteinket haladéktalanul át kell értékelnünk. Az emberiséget a gazdasági helyzet különbözőségei osztják kasztokra, osztályokra és külön-külön érdekcsoportokra, s amikor ezek a gazdasági különérdekek megszünnek, akkor már csak mesterséges eszközökkel lehet az egyszintre került embercsoportokat egymással szembeállítani. Ma ez a helyzet.

A diákság és a fizikai ifjúmunkásság gazdasági helyzete között nagyjában semmi lényegesnek mondható különbséget nem látok. Sőt. Hovátovább azt kell megállapítanunk, hogy a fizikai munkásság egyrésze, ha van munkája, jobb gazdasági helyzetbe jut, mint az úgynevezett szellemi munkásság. S bizonyos, hogy ezek a tendenciák a racionalizálás fejlődésével még inkább érvényesülni fognak. A termelésben specialistákra mindig szükség lesz, de csak igen összeszűkült mértékben hivatalnokokra; megszünnek azok az irodai foglalkozási ágak, melyek elvégzésére eddig érettségizett, esetleg különböző szakiskolákat végzett, tehát a mai értelemben vett szellemi munkásokra volt szükség. A diákság egy része már ma is tisztában van ennek bekövetkezésével s akik ezt a sorsfordulót még nem látják, azoknak a figyelmét fel kell hívnunk, hogy készülhessenek az új életfeltételek kiépítésére. A diákság helyzete ma (nem értve bele a nagybirtokosok és a magasabbrangú állam-hivatalnokok gyermekeit), ha nem rosszabb, semmivel sem jobb a fizikai ifjúmunkásság helyzeténél.

A magyar diákság nagy része, például, a minimális napi táplálékát sem tudja maga előteremteni. Nem is beszélve a numerus clausus áldozatairól, akik szerte a világban morzsákon, könyöradományokon tengetik életüket. Hosszú éveken át csúfoltatják és veretik magukat az egyetemeken és mindezt miért? Ha elvégezték az iskolákat, bankokban és a gyári irodákban nyomorult kulikká lesznek. Még nyomorultabb és kiszolgáltatottabb bérmunkásokká, mint a fizikai munkások. 10—15 évig tanulnak, amíg a fizikai munkás 2—4 évig tanonckodik, s aztán, ha bármilyen nyomorultan is, kereső ember lesz belőle. Ilyen a szegény diákság helyzete. S csak diákéveiben különb, mondjuk, a kereskedőosztály gyermekeinek a sorsa. A szülők eltartják, nem éhezik. De mi vár rá, ha iskoláit elvégezte? A kis tőkék részére egyre nehezebbé lesz a vállalkozási lehetőség. Csak kevés fiú tudja folytatni az apja üzletét, a többi nem bírja a konkurrenciát, elproletarizálódik. Belőle is bérmunkás lesz, a technikai specialistánál sokkal kevésbé megbecsült tagja a kapitalista termelésnek. Nincs tehát más kiút a számára, mint lemondani a szegényember úrhatnámságáról, rang- és érdekkülönbség nélkül be kell állnia a dolgozók szervezett soraiba.

A tőketömörülés, a termelés összesítése a szellemi és fizikai munkást egy nevezőre hozta. Bérmunkás és bérmunkás között nincs meg többé az áthidalhatatlannak látszó társadalmi különbség. Tudatosan dolgoznunk kell azon, hogy az ifjúság sorai között is betömessék ez a már szintén csak látszólagosan létező szakadék. Jövőbeli kilátásuk egyiknek sem különb a másikénál. A jelenben mind a kettő tanonc, csak annyi különbséggel, hogy egyikük az üzemben, másikuk az iskola sorvasztó négy fala között morzsolja le „nagyreményű" ifjúságát. Következésképpen az egyenlő sors egy csoportba kell, hogy tömörítse őket. Sajnos azonban ez a találkozás, minden kényszerítő erő ellenére is, ma még nagyon kezdetleges stádiumban van. Igaz, hogy a diákság egyesületei programjukba iktatták az ifjúmunkásság felé való közeledés szükségességét. De ez a közeledés csak platonikus. Ezeknek a diákegyesületeknek a vezetői rokonszenvvel fordulnak a nyomorgó ifjúmunkásság felé, hajlandók nem ellenségesen fellépni vele szemben, mert hiszen, amint kiderült, azok sem mind bélpoklosak. Viszont, amennyiben a faji és keresztényi életfelfogáson túl a szocializmus nemzetközi szemléletét vallják magukénak, annyiban óvakodni kell tőlük. S ezek a diákegyesületek egyik feladatuknak tartják

a fizikai ifjúmunkásságnak „felvilágosítását“, visszavezetését a faji és felekezeti alapokra. Ezeknek az egyesületeknek a vezetői ma már nem hirdetik, hogy gumibotokkal agyon kell verni a szocialistákat. Szépszóval a «jó útra» akarják téríteni őket, mint ahogyan a faji és antiszemita heccpolitikusok sem uszítanak már nyiltan a szocialisták és a zsidók ellen. Az ellenforradalom konszolidálódott; támadás helyett rábeszéléssel próbálgatja uralma megerősítését. Egyre kevesebb sikerrel. És a diákság felülről irányított egyesületei is egészen minimális eredménnyel kísérleteznek a munkásifjúság felé. Akcióik annál is kevésbé sikerülnek, mert hiszen magának a diákságnak köreiben sem fehér hollók ma már a társadalmi tudománnyal komolyan foglalkozó egyesek, sőt csoportok. Ezek az egyesek és egyes nem hivatalos csoportok végzik ma a két réteg között az összekötő tisztek szerepét. Nehéz megállaniok a helyüket. Alig fogadja őket valaki szimpátiával. A jobb- és baloldal demagógjai egyformán bizalmatlanok velük szemben. Szemmelláthatóan félnek komoly tanulniakarásuktól és kritikusi szerepvállalásuktól. És mégis ők az ifjú generáció első egészséges típusai. Ők nem leereszkednek a fizikai ifjúmunkássághoz, hanem helyzetük felismerése folytán együtt dolgoznak velük. S hozzájuk a fizikai ifjúmunkásságnak nem kell felemelkednie, hanem magába kell olvasztania őket, mint generációjának egészséges, munkára és harcra alkalmas elemeit. Ez az ifjúság már nem békés szám a hivatalos egyesületek kartotékjában. Még akkor sem, ha ezekről az egyesületekről, mint a haladó eszmék gyüjtő medencéiről is írnak a hirtelen-forradalmár írók. Ennek az ifjúságnak a szempontjából kár, hogy az ilyen írók írni tudnak s végzetes, hogy a napilapok színes híreinek firkálása mellett ahhoz is szakítanak időt, hogy az ifjúság problémáiról firkáljanak össze komoly testi erőfeszítésre valló tanulmányokat. De boldogító tudat, hogy az író csak ír, a fiatalság egy hányada pedig már cselekszik. Cselekszi kinyilt eszű, egészséges önmagát. Túl a reakció alkotta egyesületeken és túl a demagógia szédítő frázisain.

De mégse gondolja senki, hogy az általam itt előtérbe állított ifjúság holmi anarkista forradalmárkodást hirdet. Mert felismerte lényegüket, tehát károsaknak tartja mai egyesületeit. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ellensége a szervezkedésnek s az ifjúság részére károsnak tartja az egyesületi életet. Távolról sincs így. Ennek az ifjúságnak úgy a diák-, mint a fizikai munkásrétegei jól tudják, akármilyen szép elgondolásaik vannak külön, külön tevékenykedve semmi eredményre nem juthatnak velük. Maradék nélkül feladják régi poziciójukat, hogy egyesült erővel küzdhessenek céljaik érdekében. Ami a mai egyesületeikben történik, nem egyéb nagy szavak felelőtlen hánytorgatásánál, ők pedig határozott célirányban a mindennapi eredmények realizálhatóságáért akarnak dolgozni. Az ifjúság új egyesületeinek, a diákság és fizikai ifjúmunkásság szocialista egyesületeinek autonómiával rendelkező társadalmi egyesületnek kell lenniök. Nem elégedhetnek meg a «fajiság», a «keresztény-magyar-szolidarizmus», vagy «világforradalom», «embermegváltás» és egyéb ilyen dagadtra lelkesedett jelszavakkal. Ebben a Noe bárkájában mindenki és minden elfér. Itt senki sem tudja biztosan a szomszédairól, hogy mit akarnak és azt sem tudja, hogy ő maga mért csatlakozott ezekhez az ismeretlen szándékú társaihoz.

A végcélt hangsúlyozó jelszavak, ha mégolyan lelkesülten is hangoztatják azokat, részletkövetelések pontos megfogalmazása és azok végrehajtására alakított szervezetek nélkül alig is jelentenek többet romantikus ábrándozásnál. A végcél helyességét az ebben az irányban vezetett gyakorlati mozgalmak igazolják. A gyakorlati mozgalom részére pedig nélkülözhetetlen a napi problémákat összefogó követelések megfogalmazása. Vannak társadalmi életünknek szakaszai, mikor a «világforradalom» jelszava elégséges a tömegek megmozgatásához s minden részletezés csak akadály. Ez a helyzet azon-

ban csak a kirobbanás szakaszában adódik. Ma pedig a legszélső baloldal legújabb prognózisa szerint is mélyponton vagyunk. Erre vonatkozólag hivatalosan azt mondják: «A munkásság forradalmi fellendülése még nem olyan erős s még nem ért el olyan feszültségi fokot, hogy a munkástömegek a proletárdiktatúráért sorakozhatnának föl... A világgazdasági válság fejlődése a munkásosztályt mindinkább bele fogja vonni a gazdasági részletkövetelésekért folyó harcba... Ez azt jelenti, hogy (ma) a proletáriátusnak részletkövetelésekért harcolni kell. A sztrájkjogért, a gyülekezési szabadságért, stbiért...» Látjuk tehát, a szocialista mozgalom legszélsőségesebb teoretikusai is, hogy elfogadtassák végcélpolitikájukat, szükségesnek és elmulaszthatatlannak tartják a részletkövetelésekre vonatkozó jelszavak kiadását. És éppen ezeknek a részletkérdéseknek a felvetése és hangsúlyozása szakította két, sőt több részre a háborúelőtti munkásosztály politikai egységét. Hogy meg kell teremteni a kollektív szocialista társadalmat, ebben a programban minden szervezett munkás egyetért. De hogy ennek az ideálnak a megvalósítása érdekében milyen módszerekkel és milyen tempóban kell dolgozni, ennél a részletkérdésnél megbomlik az egység s áttörhetetlennek látszó válaszfal emelkedik a két tábor közé. Ezen a ponton az egyeseknek le kell leplezniök magukat s vagy itt, vagy ott foglalva állást, helyt kell állniok önmagukért. S ha ez áll a világméretű társadalmi mozgalmakra, mennyivel inkább kell, hogy álljon ez az ifjúság alakulóban lévő mozgalmaira vonatkozólag.

A diákság mai egyesületeiben a fasiszta tirádák mellett nem egyszer lehet hallani derék szónoklatokat az általános demokrácia, agrárszocializmus és valamiféle nemzeti bolsevizmusról is és a szónokoknak semmi bajuk sem történik. Mindenki tapsol nekik. Valóban egyek ők ebben a lelkesedéssel telített általánosságban. De képzeljük csak el, mi történne akkor, ha ugyanezeknek az egyesületeknek egyik tagja azt indítványozná, hogy a vezetőség az általános demokrácia alapján nyíltan foglaljon állást a numerus clausus ellen s még ezt is indítványozná: az egyesület tagjai ezennel mondják ki, hogy szolidaritásuk jeléül mindaddig nem fogják látogatni az iskolákat, amíg az államhatalom meg nem adja a teljes tanulásszabadságot elkergetett társaik részére is. Ime a világmegváltó romantikában ez a csöppnyi valóság, mint áttörhetetlen válaszfal. Az egységes tábor rögtön két részre szakadna. De vajjon elérkeztünk-e már odáig, hogy ez a kettészakadás megtörténhessék? Aligha! Hiszen csak a napokban hallottam az ifjúsági szervezetek által rendezett ankét egyik vezérszónokának patétikus kijelentését: «Mi itt nem a jobb- vagy a baloldal nevében beszélünk. A kisemmizett ifjúság áll itt és a demokráciáért kiált. Akár jobbról, akár balról adják ezt a demokráciát, nekünk az mindegy. De hangosan kérjük, mert nélküle élni sem tudunk!» — Ezeknek az ifjúsági egyesületeknek a vezetői még ott tartanak, hogy a jobboldaltól is megkaphatónak vélik a demokráciát. A jobboldaltól, amelynek, senki előtt sem titok, halálát jelentené ez a demokrácia.

Ki látja a jeleket, amik az utat mutatják?

Akik hisznek a szociális átalakulás lehetőségében, azok a végcél jelszavai mellé állítsák fel a részletkövetelések jelszavait is és ezeknek a követeléseknek a realizálására szervezzék össze mozgalmukat.

Szerintem az lesz az első komolyan számbavehető diákegyesület, amelyik, mondjuk, határozottan, félre nem érthetően kiadja a jelszót: Harc a numerus clausus ellen és szolidaritás ennek a reakciós intézménynek az áldozataival! Harc az ingyen tankönyvekért! Az ingyenes tankötelezettségért! és egyéb ilyen, félre nem magyarázható és mindenkinek elevenébe vágó követelésekért.

És az lesz az első komoly egyesülete a fizikai ifjúmunkásságnak, amelyik, mondjuk, tudatosan és szívósan harcot kezd a: Minimális tanoncbérek

kivívásáért. Az üzemegészségügyért, a prostitució ellen. És nem utolsó sorban a Szocialista Munkás-szabadiskola felállításáért.

Ezeknek a pontoknak a felsorolása távolról sem merítheti ki az ifjúsági egyesületek programját. Tekintettel azonban a tekintendőkre, egyelőre aligha mondhatnék el egyebeket is. A többi, idő kérdése. Az itt elmondottak napi életünk és közel jövőnk legégetőbb kérdéseihez tartoznak s akik vállalják értük a harcot, azok valóban egységes frontot képviselnek majd ellenfeleinkkel szemben.

A végcél jelentőségét tudatosan átértő s a praktikus mindennapi életbe tudatosan bekapcsolódó ifjúság politikai, gazdasági és kulturális megmozdulása lesz első tanuságtétele az új generáció elhivatottságának.

Ma még csak kevesen látnak s még kevesebben gondolkodnak.

Gondolkodjatok rajta, hogy mért akarnak állandóan vakságban tartani benneteket!

*

A „Századunk" legutóbbi számában két cikk foglalkozik *az ifjúság problémájával.* Amint a fentiekből kiolvasható, a cikkek íróival nem vagyok egynézeten. Minden világszemléleti és poltikai különbözőségünk mellett is *Róna* Imre nézetei állanak hozzám közelebb. Különösebben pozitivumot nem mond, de kritikai észrevételeit helyeslem, hogy úgymondjam, jólesik látnom, hogy valaki nem vágódik hasra az ifjúság „radikalizmusa" előtt s a diákság kétségtelenül reakciós egyesületeibe nem magyarázza bele a haladás szellemét csak azért, mert nem szánt rá több időt a jelenségek megvizsgálására, vagy mert személyes politikai érdekei ezt így kívánják. Amit ő a cikkben mond, az túlságosan zsurnalista szellemű nekem, de mondanivalójában mégis állásfoglalás van és ez magábanvéve is csak hasznos lehet a felvetett kérdések tisztázásánál.

Téveseknek és felületes szempontúaknak tartom *Kodolányi* János megjegyzéseit. Téves az a megállapítása, hogy:

„Soha még olyan erőteljesen, lázasan nem fordult az ifjúság érdeklődése a társadalmi berendezkedések nagy kérdései felé, mint ma." Bizonyosan hallott, vagy olvasott arról a 14—15 esztendő előtti időről, mikor Galilei Kör, Társadalomtudományi Társaság, meg hasonló egyebek működtek Budapesten. Kissé merész állítás tehát, hogy a mai diákifjúság erőteljesebben és lázasabban fordul a nagy társadalmi kérdések felé, mint az említett esztendők ifjúsága.

Azt mondja továbbá: «Magában a kispolgári családban, melyben ez az ifjúság (diákság) nevelkedik, pontos mása látható az osztálytársadalomnak ... A jogi, gazdasági helyzeténél fogva egyeduralkodó az atya, aki mellett alárendelt szerepe van az anyának, mint gazdaságilag kitartott és nem független egyénnek s a gyermekek teljesen alávetik magukat a polgári jog, valamint az atyától való gazdasági függés következtében a szülőknek ... Az iskola szervesen kapcsolódik a kispolgári családnak ebbe a szellemébe és szervezetébe ...» Amit Kodolányi az idézett sorokban, mint társadalmi igazságokat megállapít, valóban igazságok voltak, amikor Bebel a «Nő és Szocializmus» című könyvét kiadta (1883). De azóta nagyot esett ez az igazság! A világháború után bekövetkezett gazdasági krizis és a racionalizálás különféle munkásnyúzó fogásai megváltoztatták az atya szerepét a családban és a társadalomban is. A munkanélküli-statisztikából látni, hogy mennyi apa van munka nélkül és hogy az utóbbi tizenöt esztendőben mennyire megszaporodott a kenyérkereső, sőt családot eltartó nők száma. A racionalizáló kapitalizmus, ahol csak teheti, női és gyermek-munkásokat alkalmaz s ebből az állapotból folyón Kodolányi megállapítása szerint is az atya gazdasági alapokon nyugvó egyeduralmának meg kellett szünnie. Hol van meg ma a polgári család patriarhális egysége? Nem egy esetben az anya és az

alig fölcserepedett gyermekek, fiúk és lányok egyformán napestig az üzemben vannak, mialatt, a háború előtt mindenható atya dajkálja a csecsemőt és végzi otthon a háztartási munkát, hogy valamiképpen kiérdemelje kosztját és kvártélyát. Ez a nyers igazság. Ugyanez áll a mai iskolára is. Kodolányi azt mondja: «Az iskolában az atya szerepét átveszi a tanári kar... A tanrend, a tanítás egész szelleme csak kitágítása és kiegészítése a kispolgári családban uralkodó korszerűtlen és tudományellenes nevelési rendszernek és eszmekörnek.» Kodolányi az iskola ilyen szellemének a megállapításában is téved. Aki behatóbban foglalkozott a mai magyar iskola szellemével, annak látnia kell, hogy a háborúelőtti liberális szellem helyett ott ma tisztára militarisztikus szellem uralkodik. Már pedig tudnivaló, a kispolgárság világelképzelése nem militarisztikus, hanem inkább liberális irányú.

Rá szeretnék mutatni Kodolányinak még a következő állítására is: «A háború előtt a kapitalizmus válságai nem voltak annyira súlyosak, hogy az egész gazdasági és társadalmi rendszer felborulásával fenyegettek volna. Az uralkodó osztályok biztonságban érezvén magukat, több szabadságot engedélyeztek a szellemi életben és a szervezkedésben... (Lásd a Nyugat irodalmi harcait, a Huszadik Század, a Társadalomtudomány, a Társadalomtudományi Könyvtár működését, a Galilei Kör mozgalmait.)» Ami ezt a megállapítást illeti, Kodolányi helyesen ismerteti a háború előtti időket. De ha átértette fentebb idézett sorait, akkor, gondolatait valószínűleg tovább fűzve, az előbbiekből miért következteti ki, hogy: «Éppen ezért semmi csodálni való nincsen abban, hogy a magyarországi forradalom nem találta meg azokat az entellektüeleket, akikre szüksége volt s hogy a forradalom bukása után azonnal gombamódra termettek ifjúsági szervezetek, amelyek hajlandók a proletariátus mozgalmait az antiszemitizmus vágányaira áttolni...» Hogyis vagyunk hát ezzel a társadalomkritikai megállapítással? A háború előtt voltak komolyan progresszív társadalmi mozgalmaink s a forradalomnak ezért nem akadtak szocialista és forradalmár-entellektüeljei? Azt hiszem, ezen a ponton is téved Kodolányi. Hiszen, ha azért nem voltak forradalmi entellektüeljeink, mert voltak forradalmi mozgalmaink, akkor vigye el az ördög az egész társadalmi mozgolódásainkat Marx és Leninnel együtt. Ez csak világos!... És ami végül Kodolányinak azt a megállapítását illeti, hogy a forradalmak után «gombamódra megszaporodott ifjúsági egyesületek az antiszemitizmus vágányaira tolták a proletariátus mozgalmait». Valamennyien tisztában vagyunk ennek az ellenkezőjéről. *Kassák Lajos.*

II.

I. A magyar ifjúság problémája két, egymásba kapcsolódó csoport problémájából tevődik össze:

1. a dolgozó ifjúság problémája,
2. a dolgozó és tanuló, vagy a szellemi foglalkozások tanoncéveit végző ifjúság: a diákság problémája.

Mindkét probléma helyes megoldása ott kezdődik, mikor belátjuk, hogy e mesterségesen elkülönített két csoport együvé való, hogy a diákság, az intellektuell ifjúság kérdése csak a munkásifjúság kérdésével, ez utóbbié pedig csak a diákság segítségével oldható meg.

Pontosan: az ifjúságnak, elsősorban a szellemi foglalkozásúnak, fel kell ismernie osztályhelyzetét és osztályát küzdelmeiben támogatnia kell, sőt temperamentumánál, akciókívánásánál és képzettségénél fogva élcsapatának kell lennie.

Valamikor ez így is volt. Általánosan ismert tény, hogy az 1830-as, 1848-as nemzeti, polgári forradalmakban a diákság sokszor kezdeményező, de mindig fontos szerepet vitt. Nem meglepő ez, hiszen majdnem teljesen abból az osz-

tályból származott, amely akkor forradalmát vívta és e forradalom jelszavai: «szabadság, egyenlőség, testvériség», «sajtószabadság» stb. az intellektuális rétegek jelszavai voltak.

Hogy az 1918—19-es forradalmakban nem volt így, az is érthető. Ezek a forradalmak már nagyrészben a polgárság célkitűzésein túlmenőek voltak és mivel győzelmüket elsősorban a proletáriátusnak köszönhették, igyekeztek az osztály követeléseit megvalósítani. A diákságnak, amely túlnyomóan a multban való tartozás alapján legalább is ideológiailag akkor még a polgári osztályhoz tartozott, vajmi kevés közössége lehetett ezekkel a forradalmakkal és ellenük fordult. Látszólag nem így történt Oroszországban, ahol az utolsó évtizedek forradalmi mozgalmainak vezetői túlnyomóan a diákságból kerültek ki. De ezek a mozgalmak majdnem teljesen romantikus, humanista és polgári célkitüzésűek voltak. Mihelyt az orosz forradalom a polgári osztály vonalán túllépett, az intellektuális ifjúság túlnyomó többsége elfordult tőle és ellene dolgozott.

Magyarországon az intellektuális ifjúság, tehát elsősorban a diákság, 1848 után még sokáig a nacionalista-függetlenségi (ami alatt a magyar feudalizmusnak Ausztriától való függetlenségét értette) ideológiában élt. Hogy ez a megvesztegetően intranzigens álláspont társadalmi kérdésekben mit jelentett, azt megmutatta a mult század utolsó évtizedeiben főleg reakcionárius irányban és érdekben tüntető és vezérkedő egyetemi fiatalság. A világháborút megelőző években látszólagos balratolódás csak a diákság vékony rétegét „fertőzte meg“. Ez is erősen irodalmi ízű volt, hiszen elindulása a régi „Nyugat“, majd a „Huszadik Század“ mozgalmával kapcsolatos. Kétségtelen, hogy az akkori diákság, a feledhetetlen „Galilei kör“, sokban elősegítette az 1918-as forradalmat, segítségére is volt neki, de ne felejtsük el, hogy a diákságnak ez a kis töredéke, amely így, ellentétben a külföldiekkel, baloldalon állott, Magyarországon még csak a *polgári* forradalmat segítette. Hogy nagyrésze az 1919-es forradalom mellett is kitartott, annak a fiatal magyar burzsoázia gyengesége, ideológiai ingatagsága, gyakran személyes érdekek és csak nagyon kis részben komolyan megalapozott meggyőződés volt az oka. Ha másként lett volna, nem tűnhetett volna el az ellenforradalom első éveiben — minden terror és nyomás ellenére sem — olyan gyökeresen a baloldali diákság.

*

II. Mert bizony alaposan eltűnt. Elősegítette ezt a társadalmi adottságon kívül (az uralkodóosztályhoz való tartozás, ez nagyjában megvan külföldön is) az ideológia elneveltség, a nagy gazdasági nyomás és a mindezt támogató és elősegitő numerus clausus, a szelektálás. A szelektálásra jellemzőek azok a statisztikai adatok, amelyeket egy diák cikkéből idézek (jellemző, hogy a cikk, a helytadó folyóirat baloldali szocialista volta miatt, csak álnéven jelenhetett meg). 1. „aköztisztviselők gyermekei 50%-os tandíjkedvezményben részesülnek“, „1000 darab 800 pengős köztisztviselőgyermekek számára alapított ösztöndíj van.“ „27.5% az internátusokban lakó fiúk száma, ami a nem szüleiknél, vagy rokonaiknál lakó hallgatóknak 56%“ (a felügyelet folytonosságát megkönnyíti). „A háború előtt az 1913/4. tanévben a munkásosztályból kikerült egyetemi hallgatók 3.1%-kal szerepelnek, 1928/29-ben az ez osztályból kikerülők 2.1%-át teszik ki a diákságnak. Ugyanekkor a köztisztviselők, papok és katonatisztek gyermekei a 11%-ról 40.8%-ra szöknek fel!

Ez a megszűrt, anyagilag nyomorgatott, ideológiailag zárkában tartott, hazug jelszavakkal, ellenforradalmi butítással tele levegőben élő diákság nem lehetett baloldali, nem ismerhette fel osztályhelyzetét. Mert az osztályhelyzet lassanként évről-évre haladva, megváltozott. A kapitalizmus válságának, a gazdasági válság növekedésével, a „középosztály“, a zsentri, a középparasztság elproletarizálódásával az agyonmustrált, bajtársi egyesületekbe sorozott

és reakciós politikai mesterkedésekben segédcsapatoknak kihasznált diákság is a dolgozók osztálya soraiba került. Mindezt még nem ismerte fel, öntudatra ébredése, mint a „szellemi középosztály", „keménygallér" és egyéb fikciók mellett kitartó, tényleg proletársorsban élő tisztviselő, kisiparos, kiskereskedő, stb. rétegnél, még sokáig eltarthat. Mindenesetre ott tart már, hogy a jelenlegi helyzetet türhetetlennek találja, mostani elvezetettségéből ki akar kerülni és még egészen bizonytalanúl és találgatva: útját keresi. És ezt a nagyon örvendetes, de még nagyon keveset nyújtó és *csak negatívumaiban hasznos keresést és mozgolódást* ünneplik mostanság (nagyon szerények lettünk), mint „tudatos és egyre erősebb haladást a széles népi tömegek felé", valamint „hozzáfogást a jobb világ felépítéséhez". Mint ahogy ezt Kodolányi János a „Századunk" legutolsó számában teszi.

III. Pedig hát ezt a túlzott optimizmust, a negatívumot máris pozitívumnak tekintést sem a Kodolányi által is reakciósnak jelzett Wesselényi Reform Klub, sem a Bethlen Gábor Kör, meg a regősjárással egybekötött settlementmozgalmak nem teszik indokolttá. Még leginkább komolyan veendő és leginkább tisztán gondolkodó a „Bartha Miklós Társaság" fiatalsága. De Kodolányi a „nagyhorderejű generációs megmozdulások" tárgyalásánál — nem tudom, mily okból — hallgatta el, éppen ezt a fejlődést igérő társaságot (melynek vezető tagja). Pedig tény, hogy amennyiben az utolsó évek keresésre induló magyar diákságáról beszélünk, akkor elsősorban B. M. Társaságot kell számbavenni.

De mint már említettem: ez se jelent sokat. Nem jelent még öntudatraébredést és nem jelenti az osztályhelyzet felismerését. Csak megtagadását az ellenforradalom szolgai kiszolgálásának. De az agyakban az ellenforradalom ideológiai salakja lerakódott és a nacionalista, fascista jelszavak különböző formákban és álöltözékben fel-felbukkannak. Az ifjúság, intranzigens és lobbanékony cselekedni akarásában, mely mögött kevés tanúltság és felszínes tudományosság van, rohan a szélsőségek felé. Ideológiák merűlnek fel, amelyek zavarosságában „parasztdemokrácia", „nemzeti szocializmus", sőt valami ködös „nacionálbolsevizmus" is jelentkezik, anélkül persze, hogy akár a kommunizmussal, vagy a szocializmussal valamelyest is rokonságot tarthatna. E hibridségnek legfőképpen a mai intellektuális fiatalság szegényes képzettsége, a tanulásnak és tanításnak alacsony színvonala és hiányossága az oka. Középiskoláinkból és egyetemeink katedráiról nyugdíjba, vagy emigrációba vándoroltak az önálló gondolkozású tanítók és nevelők és az anyag, az ifjúság, amely ezekből a mai magyar iskolákból kikerül, mélyen a háborúelőtti nívón alúl van. Önálló gondolkozási hajlamát kiirtották, szakmai képzettségét leszállították. A gyenge szakemberek, az elnevelt, vagy hiányosan nevelt fiatalság, mostani ébredésében (nem az 1919-i hirhedt értelmében) igyekszik utánapótolni, amit lehet, de rendszerezésig, ítélőképességig még alig jutott.

A szellemi ifjúságnak tehát ma elsősorban harci fegyvertárát kell, nem kiegészíteni, de felszerelnie. Igaza van, ha keresésében revizió alá veszi az előtte járt generációk minden cselekedetét és igazságát és ha jobbról és balról *a háborút és forradalmakat elvesztő «öregek»-nek nem hisz.* De a revizióhoz nem elég a *régi* tagadása, hanem az *új* építéshez való felkészültség is kell. *És felkészültség: ez hiányzik a mai intellektuális fiatalságból,* a mai magyarországi diákságból. *Nem az ő hibája ez,* a rendszeré, amelynek hatalmából és ideológiájából most igyekszik kiszabadítani magát, de akárhogy is: ezt a felkészültséget kell legelőször is megszerezni. Ez a felkészültség szükséges önmagának tudatosítására, társadalmi helyzetének, osztályhelyzetének felismerésére. Mert könnyű politikai jelszavakat feldobni és pártok szolálatába állni, de egybe esik-e ez az ifjúság feladataival? Az ifjúságnak vigyáznia kell, ne hagyja magát többé politikai pártoktól kihasználni!

Tény, hogy a magyarországi diákságnak nem olyan könnyű a helyzete, mint az utódállamokban élőknek, akár a magyar nyelvüeknek is, mint azt a «Sarló»-mozgalom mutatja, amelyek könnyebben tudták levetni a reakciós-nacionalista ideológiát és gyorsabban ismerik fel útjukat az ifjúság teljessége felé. A magyarországi diákifjúságnak, ha már felismerte is osztályhelyzetét és osztályának segítője, a dolgozó ifjúságnak tanítója és vezetője akar lenni, még nagy akadályokat kell leküzdenie. A munkásságnak egyetlen legális pártja a szociáldemokratapárt, amely azonban vezetésében az adott ellenforradalmi nyomáshoz való asszimilálódását mutatja. A fizikai ifjúmunkásság is állandó gondja és kettős előítélettel (amelyet a forradalmak alatti diákság érvényesülési beözönlése némileg igazol) viseltetik a diákifjúsággal szemben. A szocialista diákifjúság, mely már felismerte helyzetét és tudását, tanultságát gyarapítva, fentartás nélkül a dolgozók osztálya mellé áll, hogy azt harcában segítse, ez az ifjúság — ma még csak pár tucat jutott el idáig, — nagyrészt illegalitásban kénytelen végezni a felkészülés, a szocialista-tanítás, az összegyüjtés munkáit. De már eljutott a fizikai ifjúmunkásokig, *eljutott a probléma megoldásának első pontjáig, ahol felismeri, hogy az ifjúság nem kettéosztott és sorsának alakulása egybeesik a dolgozók osztályának sorsával.*

A dolgozók osztályába került diákifjúsgnak öntudatosítása és ez öntudatosítást egész osztályának ifjúságába való átvivése: ez az első feladat. A munkásság pártjának pedig az a feladata (mint ahogy ezt másutt már megírtam),[2] hogy a szocialista dikságot odasegítse a dolgozókhoz, a tömegekhez, elsősorban a munkásifjúsághoz!

A magyar társadalom újból válságos évekhez érkezett. A változás, a fordulat pontján a munkásmozgalomra, a feltörekvő osztályokra nagy feladatok várnak. Ezeket a feladatokat elsősorban az osztály fiatalsága, éppen a szellemi fiatalság, a diákság segítségével, végezheti el.

Másutt már megírtam[3] decemberi találkozásomat a spanyol szocialista diákság vezetőjével. Az akkor még Primo de Rivera diktaturája alatt szenvedő ország szocialista diákságának jelentős szerepet remélt és jósolt.

Bekövetkezett: a spanyol diktaturát jórészt a baloldali és közöttük a spanyol szocialista diákok buktatták meg!

Nem valószínű, hogy a magyar diákságnak hamarosan ilyen szerep jut majd, bizonyos azonban, hogy önmagának tudatosításán, felkészültségén és az egész dolgozó fiatalságnak öntudatosításán keresztül vezet az út.

Nádass József.

III.

Tisztelt Szerkesztő Úr, engedje meg, hogy néhány szóval reflektáljak a *Századunk* legutóbbi számának két cikkére, amely az ifjúság kérdésével foglalkozott, illetve e cikkeknek arra a részére, amely a *Wesselényi Reform Klub* és a *Bartha Miklós Társaság* szereplését tette kritika tárgyává. Előre kell bocsátanom,hogy nem vitázni akarok és nem elvi álláspontok meggyőzésére törekszem, mert ez, hitem szerint, meglehetősen meddő és fölösleges dolog volna. Azonban e két ifjúsági tömörülést illetően a *Századunk* két cikkírója — szerintem — bizonyos tárgyi tévedésben van; nem ismerik eléggé azt az ifjúságot, amelyről írtak és így saját szempontjaikat sem tudták tévedések nélkül kifejteni. A legfontosabb momentum nézetem szerint az, hogy úgy *Kodolányi* János, mint *Róna* Imre oly módon általánosítanak, amely a tények rovására megy. Általánosításuknak a következménye azután, hogy egyrészt nagyon egyszerűnek, másrészt túlságosan egyformának vesznek egy ifjúsági réteget, amely valójában nem az. Már eleve valószinűtlennek kell pedig lát-

[1] Balogh István: Az egyetemi ifjúság helyzete. *Munka,* 1929. IX. szám.
[2—3] N. J.: A magyar diákság és a munkásmozgalom. *Szocializmus.* 1930. 3. szám.

szania annak, hogy egy középosztálybeli értelmiségi kategória ilyen könnyen legyen analizálható és elhihetik nekem, aki ismerem ezt az ifjúságot, hogy ez az ifjúság legfönnebb a mai napi politikával szemben elfoglalt álláspontja szerint ilyen egységes, de mélyebb irodalom-, társadalom- és életszemlélete már — szerencsére — sokkal bonyolultabb képletet mutat. Általánosítani tehát ezt az ifjúságot csak egy szempontból lehet, ha megkeresem, hogy *milyen célok elérésére szövetkeztek.* Így azután megállapíthatjuk, hogy ez a *politikai,* az elhatározó közös vonás bennük és akkor mellőznünk kell velük szemben mindazt, ami legföljebb túlzott következtetésekre ad okot, de nem közelíti meg a valóságot. Az ifjúság vizsgálatát tehát próbáljuk ezzel a legegyszerűbb választóvízzel hozni kísérleti stádiumba.

Ha megmaradunk ennél a legegyszerűbb választóvíznél, akkor sokkal könnyebben megállapíthatjuk, hogy mik ennek az ifjúsági rétegnek a legfőbb jellemző sajátságai.

Ez az ifjúság elsősorban *polgári ifjúság.* Az „atyai hatalmat a családban“ tehát nem akarja megdönteni, mint Kodolányi, nem híve a kollektív gyermeknevelésnek és, ha a mai rendszerrel szemben radikális is, kommunista képviselőt nem szívesen engedne be a parlamentbe, mint bármely nyugateurópai polgárság, ha módja van erre.

Ez az ifjúság továbbá *keresztény ifjúság.* A múltak példáján okulva a haladó progresszív gondolat és irányzat vezetését ki akarja venni az intellektuális zsidóság kezéből. Az antiszemitizmust és a politikai és társadalmi demokráciát és minden radikalizmust, igen helyesen, *két különböző dolognak tartja.* A zsidó sérelmek tekintetében itt az a kérdés, hogy a demokrácia vagy az antiszemitizmus lesz-e majd erősebb bennük, a különbség pedig köztük és egy mai demokrata képviselő között az, hogy ez az ifjúság előbb a földkérdést, a kapitalizmus és a nemzetiségek kérdését szeretné megoldani és csak azután adná vissza a zsidóság polgári jogait — és nem megfordítva. Ha ez az ifjuság valamikor uralomra jutna, ezeket a jogokat bizonyára visszaadná magától a zsidóságnak; ha viszont a zsidóság a közeljövőben maga vívná ki azokat, ebben az ifjúságban ellenségre találna. Ez nem cinizmus, ebben az ifjúság szempontjából, világnézete szerint, van igazság. Mert veszedelem a zsidó — mondják — egy arisztokráciától, főpapoktól vezetett országban és egy műveletlen országban (Lengyelország, Ruténföld), de nem veszedelem egy egészséges polgári vagyonosságu, művelt államban (Skandináv államok). Röviden: ez az ifjúság a *zsidóság veszedelmét nem egyszerű létében látja, hanem egy fönnálló állami és társadalmi struktúrához méri.*

Ez az ifjúság továbbá *nacionalista, de európéer ifjúság.* — Érdekes, hogy vezetőik nagy százalékban Erdélyből, vagy a Felvidékről kerültek ki. A nacionalizmust Kelet-Európa és a Balkán határán *reálpolitikának tartják.* Az a „magyarkodás“ pedig, amellyel a Bartha Miklós Társaság egyes irataiban találkozunk, nem reakció! Ez náluk bizonyos szabódezsői örökség. Olyanféle romantika, mint amilyen a Horváth István professzoré volt a harmincasnegyvenes években. Ez nem a *célt* mutatja, nem a kialakult *ideológiát,* hanem az *útat,* amelyen keresztül sok fiatalember fejlődése vezetett. Az új, haladó eszméket ebben a csomagolásban volt a legkönnyebb magukévá tenni, — különösen az ellenforradalom után! — mert *ez megnyugtatta a lelkiismeretüket.* Új országot akarunk — mondották —, de nem kell félni, mert még magyarabbak leszünk. Horváth Istvánék is egy generációt neveltek föl ebben és amikor ez a magyar romantika 1848-ban Európával találkozott — *nagy dolog született belőle!* De teljesen európéer ifjúság ez a régiekkel szemben, sokkal szélesebb nyelvtudása, külföldön való tanulása új szellemet hozott. És nagy előnyük, hogy nem a Felvidék és Erdély eldugott városkáiban élnek, mint apáik, hanem akaratlanul is elfoglalták Budapestet és a mai Magyarország nagyobb városait.

Ez az ifjúság egyrészt *kiegyenlítő szellemű,* másrészt pedig *haladó szellemű ifjúság.* — Nem téma számára ezer és ezer olyan dolog, amelynek megvitatására apáik életüket fecsérelték el. (Tisza-, Ady-, királykérdés, vallási kérdés stb.) — És haladó szellemű, mert kénytelen levonni a társadalmi osztályok közötti különbségek eltolódásának konzekvenciáit. — És ezen a ponton kapcsolódik bele ebbe a kérdésbe a legfontosabb momentum: *ez az ifjúság történelmi okok által hajtott ifjúság.* Belátja, hogy nem tud megélni a saját országában, ha nem igyekszik leépíteni a fönnálló gazdasági, termelési és politikai anakronizmusokat. Belátja, hogy földhöz kell juttatnia a parasztot, polgárrá kell tennie a parasztot, falvakat kell építenie, iparosítania, kollektivizálnia kell, — nem jószívűségből, mint ahogy a cikkírók gúnyosan céloztak erre, — hanem rideg önzésből és történelmi szükségesség miatt. És belátja, hogy mindezt nem nem lehet elérni pl. titkos választójog nélkül, hogy nagy dolgok függenek össze a világon és ezt a harcot száz és száz fronton kell megküzdeni. Mivel pedig ez az ifjúság történelmi okok által hajtott ifjúság, *útjában nincs megállás és visszatérés.* Ha tehát az az út, amely felé ma néz: a magyar progresszió, akkor *abban fog előrehaladni,* mindig radikálisabb lesz és *sohasem reakciósabb.* Úgy-e, ha ez így van, akkor az ifjúság máris kilépett abból a keretből, amelyet a klubok és társaságok nyújthatnak számára. Akkor be kell látnia ennek az ifjúságnak, hogy ezek az egyesülések csak etappok és nem célok. Ez az ifjúság mindenesetre belátta, hogy cél csak egy van: *embernek* lenni és ehhez a földnek ezen a pontján számára csak egy eszköz van: *magyarnak* lenni.

Mi lehet tehát az összkép erről a haladó ifjúságról? Ha a háború előtti magyar ifjúság *függetlenségi* volt, ez a mai talán *polgári radikálisnak* nevezhető az apáihoz viszonyítva. Hogy azután mennyire radikális és mennyire reakciós, ez igen relativ dolog, mint ahogy az is relativ dolog, hogy adott pillanatban milyen fokú radikalizmusra van szükség egy társadalom újjáalakitására és milyen fokú radikalizmus a legértékesebb, egy fennálló rendszerrel szemben. Kodolányi Jánossal szemben például bizonyára reakciósak vagyunk és ezt nem is szégyeljük csöppet sem. A mai rendszer viszont mosolyog az aszfaltforradalmárokon, akik a pszichoanalízist oly szellemesen tudják vegyíteni a történelmi materializmussal — reánk, a reakciós urfiakra, a Wesselényi Reform Klubra azonban *reátenyerelt.* Bennünk úgylátszik *reális ellenfelet* látott és munkánkról jobban volt értesülve, mint egyesek, akik mirólunk írtak. Amellett pedig bizonyára riadtan látták az uralmonlévők, hogy fiaik úgy jönnek hozzánk, mintha a Brutusék-kora ismétlődnék meg — fordított elvekért — az utolsó Tarquiniusok alatt . . .

Azzal a hittel, hogy őszinte voltam, maradok tisztelettel:

a feloszlatott Wesselényi Reform Klub egy volt tagja.

KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK

Károlyi Mihály.

Hogy kerül-e név a kortörténetbe? Mint aktualitás már rég elmult, mint történetnek még nem érkezett el az ideje. Még ha akadna is oly bátor publicista, aki azzal a mesteri őszinteséggel körvonalozná jellemrajzát, aminővel Károlyi írta meg kitiltott emlékirataiban Tiszáét és Apponyiét, még akkor sem vállalkozhatna az ismert gátlások nélkül e feladatra. Károlyi Mihályról, a politikusról ezidőszerint csak pasquillt írni, vagy hallgatni lehet. De Károlyi Mihálynak, az embernek evolúciója az itthoni politikai vonatkozásoktól eltekintve is méltán kelthet érdeklődést. Amerikai előadási útját az ottani kommunisták patronátusa alatt tette meg és az itthoni u. n. sajtónak híradásaiból úgy látszott, mintha a titkos választójognak, a földreformnak és a demokratikus szabadságjogoknak szimbolikus vezére a bolsevista reakció vizén vitorlázna. Sokan az anakronisztikus megítélésnek utólagos igazolását, mások az üldözött ember elkeseredésének következményét látják e magatartásban, némelyek az arisztokratikus dilettánsság hajlamát, hogy szélsőségbe lendüljön.

Ennek a dilemmának magyarázatát kisérli meg Jászi Oszkár a *New Republic* egyik legutóbbi számában. Megállapítja, hogy Károlyi ismételten tagadta, mintha bolseviki lenne; amely kijelentése ismert büszkeségét és bátorságát tekintve, nem is vonható kétségbe. Kétségtelen, — folytatja Jászi — hogy számkivetettségének végzetes éveiben a marxi történelembölcselet szinte revelációként hatott Károlyira és valósággal más embert csinált belőle. Korábbi liberális és demokratikus platformját túl mérsékeltnek érzi abban a világban, amely hite szerint a legmélyebb átalakuláson megy keresztül. Dosztojevszkijnek fékezhetetlenül misztikus hajlamú hőseihez hasonlatosan kergeti őt a szocializmusnak szinte misztikus szimbóluma. Kétkedő, majdnem gúnyos szemmel nézi a nyugati munkásmozgalom óvatos kompromisszumait és a magyarországi szociáldemokrata párt nyomasztó helyzetében árulást szimatol. Szocialista győzelemnek könyveli el a szovjet katonai és közigazgatási sikereit, de nem veszi észre a proletárdiktatura rettenetes tévedéseit. Ez a magatartása leszállítja a fascizmuson gyakorolt szenvedélyes kritikájának értékét, mert nem ébred tudatára, hogy a fascizmus majdnem negatív fényképlemeze a bolsevizmusnak. Mindkettő ugyanazokat az eszközöket, ugyanazt a szellemet alkalmazza messze eltérő célok elérésére. Mint a szocializmusnak bolygó lovagja, Károlyi az Egyesült Európai Szocialista Államok felé tör. Evégből óhajtja a két Internationale egyesülését és előszeretettel hangoztatja, hogy «oly szocializmusra van szükség, amely középutat tart MacDonald és Lenin közt». Ahogy azonban a dolgok most állnak, a két Internationale egyesülése a nyugati szocializmus elnyomását jelentené a keleti szocializmus terrorista és macchiavellisztikus módszereivel. Semmi kétség, hogy az októberi forradalom egykori vezéré-

nek ingadozó megnyilatkozása erősiti a reakciót Európában azzal a támogatással, amelyet a moszkvai kiküldöttek anti-szocialista propagandájának nyujt. Nem csoda tehát, hogy hajdani leglelkesebb hívei munkáját kétségbeesetten szemlélik és némelyek «a Károlyi-legenda összeomlásáról» beszélnek. Ezt az utóbbi állítást nem tartom helyesnek, mert legendák nem célszerűségi megfontolásokon, hanem bátor cselekedeteken és nagy személyes áldozatokon alapulnak. E tekintetben Károlyi nem változott: tiszta szándékú, töretlen és állja véleményének végső következményeit. A tragikus hős akkor is hős marad, ha az őt környező valóságokon megbotlik. Károlyi az államférfi elbukhatik, de Károlyi a legenda, érintetlen marad sokmillió szenvedő ember képzetében.

Jászinak érdekes és meggyőző jellemrajzát nehéz volna akár kiegészíteni, akár megcáfolni. Károlyinak, az embernek megokolt vagy megokolatlan változatai valóban függetlenek annak a legendának eszmekörétől, amelynek megszemélyesítője volt. Csak a világtörténelemnek Carlyle-i magyarázata köti össze a gondolatok sorsát a gondolatok hőseinek egyéni lélektanával. Ellenben az élet valóságában a gondolatok mindig erősebbeknek bizonyultak szimbólumaiknál. Bizonyára lesz idő, amikor majd Károlyinak még Károlyival szemben is igazságot lehet szolgáltatni.

Vámbéry Rusztem

Egyoldalú igazság.

«A törvényjavaslat nem az egyoldalú magyar igazságot vetíti vissza.» Ez a kijelentés a legilletékesebb tényezőnek: a magyar miniszterelnöknek véleménye, aki a javaslatot a parlament elé terjesztette. Hogy melyik törvényjavaslatot, az bennünket, mint apolitikus sajtóterméket, ezúttal nem is érdekel. Annál érdekesebb azonban a megállapítás, hogy vannak egyoldalú és kétoldalú igazságok, mint ahogy vannak egyoldalú és kétoldalú szerződések. Nyilván egyoldalú eszerint az igazság, amelyet csak az egyik fél, kétoldalu, amelyet mindkét fél elfogad. Kérdés azonban: igazság-e az, mely csak egyoldalú? Hogy 2×2 rendszerint 4, hogy a föld forog a nap körül, hogy a víz H_2O s még számos hasonló természetudományi truizmus a véges emberi megismerés határain belül oly igazság, amelynek sem egy, sem két oldala nincs. Csak Pilatus kérdezhette, hogy mi az igazság? Aki Aristotelestől tanult gondolkodni, az tudja, hogy bár az igazság ismérvét a gondolat fejezi ki, mégis azért gondoljuk, mert igaz. Minden anyagi igazság a gondolat tartalmának és a valóságnak egybevágása. De nemcsak a logikában, hanem az értékítéletben sincs „egyoldalú" igazság. Sőt egyáltalán nincs igazság, mert az értékítéletben kifejezett „igazság" az értékmérőtől és az érzéstől függ. Isten ments, azonban, hogy politikusoktól, akármilyen magas rangúak is, a filozófia szabatos fogalmainak tiszteletét követeljük. Mert a politikának a bölcsészettől eltérő szóhasználata szerint igazság mindig érdeket jelent. Néha egyesekét, gyakran csoportokét vagy osztályokét, legritkábban az egész népét. Érdekek pedig valóban lehetnek egy-, két- sőt többoldalúak is. Csak éppen igazságnak nem nevezhetjük, bármennyire áthat is bennünket érdekeink tudata. Ha tehát az e sorok élén inkriminált mondatba

behelyettesítjük az érdek szót, úgy nyomban világosabb lesz az értelme. Bár el kell ismernem, hogy ezzel kevésbé hatásossá válik, sőt „az optánsok egyoldalú érdeke“ valóságos kakofóniának hangzana az „egyoldalú magyar igazsághoz“ képest. Ha mégis ragaszkodunk, még a politikában is, a tudományosan megalapozott szabatos nyelvhasználathoz, ennek oka nem holmi elméleti okvetetlenkedés, hanem az a tudat, hogy a népek életében — legalább is *sub specie aeternitatis* — fordulnak elő esetek, amelyekben nem kívánatos az érdek és az igazság összetévesztése. Már csak azért sem, mert néha az igazság valóban az érdekek rovására érvényesül. *Vámbéry Rusztem.*

Magyar tudományos kritika 1930-ban.

A *Jászi* Oszkár könyvéről (The dissolution of the Habsburg Monarchy — A habsburg monarchia bukása, The University of Chicago Press 1929) *külföldön* megjelent beható angolnyelvű kritikák egy részéből adunk néhány mondatos szemelvényt:

...Jászi a Habsburg-dinasztia és Ausztria-Magyarország holttestét boncolja föl előttünk azzal az alapossággal, amelyről joggal nevezetes... *New York Times.*

... Prof. Jászinak kevés érzéke van a tudományos vagy történelmi hipokrizis iránt... *Cleveland Plain Dealer.*

... Mindazoknak, akik Középeurópa aktuális politikai kérdései iránt érdeklődnek, vagy azirant, hogy a nemzeti érzésnek mi az alapja, Prof. Jászi enciklopedikus munkája kitünő adatforrásul fog szolgálni... *The New Republic.*

... Prof. Jászi azzal a meggyőző erővel és ékesszólással ír, amely csak mély belső meggyőződésből fakadhat... *The Bulletin of the Boston Public Library.*

... Senki, aki a középeurópai ügyeket tanulmányozza, ne mulassza el elolvasni ezt a könyvet, amely szokatlanul biztos és kivételesen széles látókörre vall... *Foreign affairs.*

... Huszonötéves személyes politikai tapasztalat által kiválóan képesítve, dr. Jászi gazdagon dokumentált munkát írt a Monarchiáról... *Graphic Survey.*

... Mr. Jászi impozáns és kompetens munkát írt, a legértékesebbet, amely angolul megjelent, úgy élesszemű analízis, mint részletes információ tekintetében... *New York Herald Tribune.*

... Nehéz volna bárkit is találni, aki a Monarchia föloszlása okainak analizálására jobban volna fölkészülve, mint ez a magyar liberális, aki a háború előtt hosszú éveken át tanulmányozta Ausztria-Magyarország betegségét... *Current History.*

...Sok könyvet írtak az osztrák-magyar monarchia fölbomlásáról, de nincs amely az okok keresésében oly mélyre hatolna, mint dr. Jászié. Ebben a könyörtelen analízisben, amely lelkiismeretesen van alátámasztva statisztikával, a tragédia keserűség nélkül, bár mély megindultsággal van leírva, mert noha dr. Jászi koncedálja, hogy a vég igazságos, sőt hasznos, mégsem hiszi, hogy szükségképpen bekövetkező volt vagy hogy ne lehetett volna jobb véget előidézni... *Manchester Guardian Weekly.*

....Dr. Jászi könyve, az osztrák-magyar katasztrófa mély analízise által figyelmeztet bennünket a mostani helyzet veszélyeire és kivezető utat mutat az európai államférfiaknak megegyezés és federalizmus segítségével. Ez a mű liberális felfogású tájékoztatást nyujt a középeurópai ügyekben, nemcsak a háború előtti, hanem a mai korra nézve is... *The Nation.*

...Jászi professzor könyve hosszú évekig a tárgy klasszikus feldolgozása marad. Kevesen hivatkozhatnak oly beható ismeretekre, mint a szerző, akinek munkája a közvetlen tapasztalat erejével hat. Nem csupán hatásos drámai elbeszélése a tényeknek, hanem betekintést nyujt az intézményeket megtestesítő egyének

törekvéseibe s ezáltal a politikai tudománynak is elsőrendű alkotása. Aki elolvasta, örülhet annak, hogy e munka segítségével bepillanthatott egy teljesen kiépített gépezet működésébe. Mindnyájan hálásak lehetünk Jászi professzornak...

Prof. Harold J. Laski (London University).

A fönti bírálatok, szemelvények, amelyek közül kétségkívül Prof. Harold J. Laski-é a legkompetensebb, mutatják, hogy Jászi Oszkár műve olyan elismerésre talált a külföldi sajtóban, amilyenre Eötvös Józsefnek *A 19. sz. uralkodó eszméi* óta egyetlen magyar szerző tudományos politikai munkája sem. Idehaza tudtunkkal idáig komolyan csakis a *Századunk* ismertette. *Br.*

Jóakaratú szkepticizmus.

„... majd Apponyi Albert gróf mondott köszönetet a volt kancellárnak nagyvonalú fejtegetéseiért. Apponyi hangsúlyozta, hogy a magyar közvélemény teljessen osztja Seipel Ignácnak azt a „jóakaratú szkepticizmusát", amellyel a Népszövetség jövőjét nézi."

A magyar glóbuszon minden más, mint azon kívül. Ami tehát külföldön lehetetlenség, az itt még mindig lehetséges. Ilyképpen kell elképzelni ezt a „jóakaratú szkepticizmust" is, amely máshol talán paradoxon lenne egy olyan intézménnyel kapcsolatosan, amely mellett, vagy ellen állást kell foglalni. Ha tehát szkepticizmus, úgy nehezen lehet jóakaratú.

Már Kant megállapította, hogy aki az „örök béke" lehetőségének hitét kételyek hangoztatásával gyengíti, bűnt követ el az emberiség iránt. Már pedig az „örök békét" egyedül a Népszövetség megfelelő átszervezésétől, tehát jövő fejlődésétől várhatjuk. Egészen másként cselekszik az, aki hisz valaminek a lehetőségében, mint az, aki nem hisz. És aki úgy cselekszik, mintha nem hinne, annak a jóakarata legjobb esetben is platonikus értékű. Különösképp, ha hozzászámítjuk azt az ismert emberi gyengét, hogy senki sem szeret csalódni abban, amit hisz és vár a jövendőtől, annál kevésbé, mert az számításait keresztezhetné.

A Népszövetség jövője iránt tehát bajos egyszerre jóakarattal is és szkepticizimussal is viseltetni, de ez — csak más országokra áll fenn. Nálunk ez is lehetséges, valamint az is, hogy a jóakarat egészen mást jelent, mint amit ennek a szónak a hétköznapi értelme.

A jóakaratú szepticizmussal ennélfogva talán jól jellemezte Apponyi azt a közvéleményt, amelyet a Külügyi Társaság tenyésztett ki magából, de Seipelnek előadásában képviselt felfogását egyáltalán nem. Ezt inkább a jóakaratú optimizmus lengte át. És noha Seipel iparkodott előadását a Társaság igényeihez mérni, ez a törekvése hiú próbálkozás maradt.

Azok a gúnyos és helyeslő mosolygások, melyek Seipelnek a Népszövetség szervezetéről és működéséről tett kritikai megállapításait minden esetben kísérték, nem sok jóakaratról tettek tanuságot a Népszövetség iránt, de annál több szkepticizmusról. És főleg megnemértésről az előadó intenciói iránt. Mert ha Seipel rá is mutatott a Népszövetség eredendő hibáira, konklúziói egészen mások voltak, mint amit a hallgatóság bizonyos része szeretett volna tőle hallani. De hiába erőlködött Seipel, hogy előadása megfeleljen a közönség eszejárásának és hiába nem tudott odáig menni, hogy annak megfeleljen, a hallgatóság mégis azt imputálta Seipelnek, amit tőle hallani kívánt és végül az elnök gyöngéd 180 fokos torzítással kikorrigálta Seipelt, aki természetesen nem tiltakozhatott az erőszakos és téves interpretálás ellen.

Ami Seipel belpolitikai koncepcióját és velleitásait illeti, talán joggal számíthat is a Külügyi Társaság szimpátiájára, külpolitikai elgondolására nézve azonban pacifistának, páneurópa-hívnek számít és ez előadásában is megnyilvánult.

Előadásának talán csak egy olyan pontja volt, amely pacifista elbírálás szempontjából vitás lehet, amidőn a népszövetségi egyességokmány 16. cikkelyét bírálva (amely a katonai szankciókról szól), sajnálkozását fejezte ki afelett, hogy itt tehát „mint végső eszközt ismét csak a háborút veszik elő a háború ellen, a békebarátok nagy fájdalmára". Mi ezzel szemben úgy hisszük, hogy az igazi békebarátok ebben a cikkelyben és eme vonatkozásában látják a béke igazi és legnagyobb biztosítékát és ép ezt szeretnék még jobban kiépíteni. Előadásának az a része, amely annak szükségéről szólt, hogy a tagállamok szuverénitásának egy részét visszavonhatatlanul ruházzák át a Népszövetségre, továbbá az a része, melyben a titkos szerződések ellen nyilatkozott, nem kelthettek kellemes visszhangot a Külügyi Társaságban.

A Külügyi Társaság a magyar kormány félhivatalos külpolitikai szervezete, amellyel nemcsak közvéleményt nevel és irányít, hanem előír is és amelynek felfogásán kívül mást érvényesülni sem azon belül, sem azon kívül nem enged. Egy felnőttek számára alapított nagy külpolitikai önképzőkör, ahol csak tanári felügyelet mellett lehet és szabad működni és csakis jóviseletű tanulók szerepelhetnek. Sőt csakis a viselet a fontos. Seipel azok közé tartozik, akik felelhetnek bárhogyan, előre beírták a tanár urak a jeles osztályzatot.

Ilyen viszonyok mellett egészen természetes, hogy van a Külügyi Társaság publikumában pár állandóan felbukkanó arc, hihetőleg nem is tagjai a Társaságnak, — érdeklődőket ugyanis szívesen látnak — törekvő és ambíciózus személyiségek, akiknek — mivel állandóan csak egy és ugyanazt a felfogást hallják ott szóhoz jutni — arcvonásaik és egyéb reakcióik ugyannyira be vannak ehhez idegezve, hogy mint valami rossz automaták, akkor is kilökik a csokoládét, ha pénz helyett gombot dob be valamilyen rossz gyerek.

Ezt cselekedte Seipel; szerencsére Apponyinak sikerült megállapítani, hogy az automata jól működött.

Máskor, ha ilyen előkelő előadója lesz a Társaságnak és ezzel kapcsolatosan oly illusztris vendégei, mint ezuttal voltak, jobban megválogathatnák, kiket eresszenek be az érdeklődők közül és nem volna szabad olyan műhelyeslőket beereszteni, akik nem állanak hivatásuk magaslatán és az elnököt oly rezümékre kényszerítik, amelyek nem teljesen fedik a tényállást.

Fenyvessy László.

Az erotika eltörlendő.

(Levél a szerkesztőkhöz.)

Tisztelt szerkesztő urak,

Pesten is biztosan olvasták, hogy a velencei patriárka eltiltotta papjait és híveit attól, hogy megnézzék a most megnyilt biennális műkiállítást. A megokolás az, hogy túlnyomórészt erotikus irányú képek, szobrok láthatók benne.

A kiállítás — mellesleg — olyan mint minden más széleskörű nemzetközi tárlat. Nagyjából képviselve van benne mindaz, amit a világ képzőművészetben produkál. Mivel a legtöbb országban hivatalos köröknek is van némi beleszólásuk a rendezésbe, elmondható, hogy nem teng túl a nemzetek pavillonjaiban a szélső modernség. Az erotika pedig azért sem lehet valami túlságosan kihangsúlyozva, mert minden ország igyekszik magát többoldalúan bemutatni, tehát nagyjából egyformán nyilatkozik meg arckép, táj, csendélet, szóval mindenféle festés, faragás.

Mi a célja tehát a tilalomnak? Hiszen valamikor az egyház nemhogy tiltotta volna a művészet meztelenségét, hanem valósággal mecénása volt. Erre nem kell történelmi példa. Tehát erkölcsi megfontoláson alapuló a tilalom? Annak a megfontolásán, hogy *ma* távol kell tartani a híveket a mindjobban

kibontakozó testiségtől? Mert az ellenkező romlásra vezetne? Vagy praktikusabb meggondolás? Az egyház csupán az idegenforgalmi bábeltől akarja védeni a helybelieket, miként a monakóiakat tiltották el valamikor a szerencsejátéktól, mondván: az idegennek pénze jó, csak keveredni nem kell vele. Vagy egyszerűen azzal volna megmagyarázható a tilalom, hogy világszerte sok a reakció, miért éppen az egyház ne volna retrográd? A szerkesztő urak bizonyára jobban tudják.

(Róma, május) *(Aláirás)*

A sajtó, az demokratikus.

Például Pachhofer Hella kisasszony beugrott a Dunába. Mert fogadott egy földbirtokossal, hogy azt meg meri tenni. 2000 pengőbe, mely összegből 200-at előlegül meg is kapott. Az eset riport-csemege volt, a lapok hosszan, részletezve meg is írták; napokon át foglalkoztak vele. Benne volt a nagy szinesekben minden adat és név, hol született a kisasszony, ki a keresztpapája, hogy hivják a szobalányt a penzióban, ahol lakik. De a földbirtokos nem volt megnevezve.

Legalább is érdekes, hogy valaki ilyen életveszélyes cselekedetbe ugrat bele egy fiatal leányt. Majdnem olyan érdekes az is, hogy az ugrás után többé nem jelentkezett s a leánynak még járó ezernyolcszázat nem fizette meg. De azért a riportok nem írták ki a nevét.

Egész másképen kezelte azután a sajtó, amely persze demokratikus, sőt esetleg egy demokratikus kormány uralma alatt is legalább ilyen demokratikus lenne, egész másképpen kezelte Polevkó Mária kisasszonyt. Annyira másképpen, hogy most már úgy érzem, nekem kellene a nevét elhallgatnom. Mert ezuttal a riport Polevkó Mária nevével kezdődött, sőt a név a nagy-vastagbetűs cimben is benne állott. «Polevkó Mária, más néven Török Ria, akinek nevét a Watzdorff Konrád-féle váltóbotrány hullámai dobták a szenzációt hajhászó cikkek élére» — írja a sajtó, nem földbirtokosnő ez a Polevkó Mária, nem is háztulajdonos, még csak egy saját nevén álló fűzőkereskedése sincsen a körúton, hanem «ő az a bizonyos Ria, aki arisztokrata-környezetében a leszámitolt százezer pengős váltók aranyesőjének csillogásában ragyogott». Csak ennyi ő és nem több. Tehát azt mondja a sajtó, hogy: «Szép? Túlzás volna azt állítani felőle. Csinos? Talán. Ízlés dolga. Mindenesetre divatos. Vézna alakján jól simul a kitűnő szabású angol kosztüm. Meggyszínű kalap van rajta, amely alól kissé sápadtan villan elő arca. Fiatalságában is korán hervadt. Lehet, hogy az utóbbi napok eseményei viselték meg, ezért olyan bágyadt és kozmetikára nagyon is rászoruló. Vastag althangja van. Mintha férfi beszélne». (?)

Így. Csak demokratikusan.

Tehát: ha egy úr, mondjuk, nem követ el kevesebbet, minthogy átmetszi a szeretője gégéjét. Akkor jön a riport. «S. E. gróf ellen az a gyanú . . .»

De ha Pálinkás János csak azt gondolja, hogy «ejnye, ez az asszony addig zsémbelődik velem, amíg egyszer agyonütöm, akkor a riport: «Pálinkás János napszámos azt gondolta . . . stb.»

(nl)

VITÁK ÉS ÉSZREVÉTELEK

Észrevételek Jászi Oszkár ujabb fejtegetéseihez a bolsevizmusról.[1]

Meggyőződésem szerint Jászi a bolsevizmust egyes pontokban elfogultan ítéli meg. Ezt annál inkább merem megállapítani, mert magam is éles ellenfele vagyok a bolsevizmusnak, melytől (mint azt Jászi annakidején sokunk okulására azonnal észrevette) legelső sorban az egyéni szabadságjogok eltiprását s egy szellemgyilkos állami omnipotenciát, nemkülönben pedig a nyugati kultúra értékeinek és hagyományainak teljes szétzúzását kell várnunk. Mégis, Jászi egyes megjegyzései ellenmondásra késztetnek.

1. Jászi szerint egy kormányrendszert még nem igazol az, hogy anyagi jólétet ad (úgy van!), de a szovjetrendszer nem ad anyagi jólétet sem, hiszen Oroszország ma az egyedüli ország, ahol még élelmiszerjegyek vannak. Erre azt kell válaszolnom, hogy elvégre éhen lehet halni élelmiszerjegyek nélkül is. Bizonyos, hogy a mai Oroszország igen sokat tesz és tett a dolgozó osztályok jóléte és egészsége érdekében; s ezek ott sok tekintetben jobban élnek, mint a forradalom előtt. Legalább is egyes proletár-rétegek. De itt van a mezőgazdasági eljárások modernizálása is. Nem állítom, hogy a szovjetrendszer megoldotta a jólét problémáját, sőt ezt senkisem állítja. De azt, hogy mily nagy ma Oroszországban a nyomor, körülményes feladat megállapítani, és az élelmiszerjegyekre való hivatkozással a kérdés még nincsen elintézve.

2. Joggal óv Jászi a „Marx-kérődzők és osztályharcrikkancsok“ „úgy szellemileg, mint erkölcsileg nyomasztó atmoszférájától“. De vannak Amerikától keletre vidékek, ahol az ember az *Antimarx-kérődzőknek* és az ál-osztálybéke rikkancsainak atmoszféráját úgy szellemileg, mint erkölcsileg még nyomasztóbbnak érzi.

3. Az orosz agrárpolitikáról azt írja Jászi, hogy az „a morbus latifundiinak nem megoldása, hanem csak egy másikkal való felcserélése“. Itt is ellen kell mondanom. Elhiszem, hogy akad orosz paraszt milliószámra, aki ökölbe szorított kézzel és fogcsikorgatva tűri a szovjet-pasák packázásait. De azt nem hiszem, hogy akadna orosz paraszt, akár csak ezerszámra is, aki a mai kisbirtok-, vagy akár kollektíva-rendszerű földtulajdon helyébe a nagybirtok uralmát kívánná vissza, vagy akinek legalább is a kettő mindegy volna! A helyzet politikailag ma sem igen jobb, mint a cárizmusban volt; az új urak inkább valók a „nép“ közül, másrészt zsarnokságuk még mélyebben belenyúl az emberek magánéletébe; de a szociális helyzet, mint olyan, nagyot változott. A paraszt ma mégsem egy törpe kizsákmányoló réteg fényűzése kedvéért robotol és nyomorog. Nekem persze sokkal jobban tetszenék, ha nem politikai diktatúra, hanem politikai demokrácia juttatta volna földhöz a parasztot, ha emez békében művelhetné földjét és „dán“, nem „kozák“ alapon tökéletesítené gazdálkodását, sőt ha a kisajátított földesurakkal is sokkalta enyhébben bántak volna el. De azt mégsem lehet mondani, hogy a paraszt *pur et simple* csöbörből vödörbe esett.

4. „A fascista reakció igen jelentékeny mértékben csak reflextüneménye a bolsevik szertelenségeknek s igazságtalanságoknak“, — írja Jászi. De óvakodjunk annak még látszatától is, hogy egy ily gondolatmenet által a fascista reakciót igazoljuk! Ha a forradalmak „automatikus“ fejlődéstana hamis, ugyancsak hamis az ellenforradalmaké is. Finnországban, hol 1918 elején fékeveszetten tombolt az orosz vörös terror, ma normális parlamenti demo-

---

[1] Lásd Szemlénk 4. számának 226. lapján.

krácia működik, míg Olaszországot, hol a kommunizmus sohasem volt uralmon, a „100%-os" fascizmus tartja béklyóiban. Amint a kapitalizmus bűnei semmiképpen sem mentik a bolsevista, úgy a bolsevizmus bűnei semmiképpen sem mentik a fascista immoralizmust.

(Wien.) *Kolnai Aurél.*

Tájékoztatásul.

Minthogy ebben a folyóiratban (1928. évi 268 l.) állapítottam meg azt a tényt, hogy «mind e mai napig minden katolikus hozzáértő elismerte teljes elfogulatlanságomat» a történetírás terén: ugyanitt tartom szükségesnek világosságot deríteni arra a vádra, melyet Szekfű Gyula emel ellenem. Őt t. i. annálfogva, mivel történeti tanszéket tölt be, hivatalból hozzáértőnek kell tekintenem, műveiből pedig katolikus voltáról is tudomásom van. Az új magyar történet IV. kötetének 423. lapján ugyanis a következőket mondja (Zoványi a magyarországi reformáció történetében): «a tényeket feltűnő egyoldalúsággal kommentálja, pl. egy hitvitát úgy ír le, hogy ott a katolikusok «szégyenletes vereséget» szenvedtek, holott tudjuk, hogy mindkét fél ezt szokta állítani a másikról, tehát ilyes dolog történeti ténynek egyik fél terhére sem könyvelhető el». Ugyanő (t. i. Szekfű) ugyanazon könyv 276. lapján azonban elbeszéli, hogy (Sztárainak) «népiesen erőteljes kifejezésmódjától megfutnak az ellenfelek». Fogadjuk el, hogy így volt, ha nem is éppen így volt! Hát ez nem «szégyenletes vereség?» Mert hiszen éppen ezt az esetet jellemeztem én annak.

Kijelentem viszont, hogy teljesen egyetértek Szekfűnek ehhez fűzött kioktatásával, amit én már körülbelül negyven év óta igen gyakran hangoztattam. De éppen azért nem vagyok hajlandó készpénznek venni Szekfűnek azt az önmagával ellenkezésbe jutó állítását sem, hogy (Sculteti) «sarokba szorította» (Beythét) (264 l.). Ez nem történt meg, ellenben az, amit én állítottam volt, igenis való tény, magának Szekfűnek a beismerése szerint is, ha zokon is veszi a belőle önként folyó következtetést.

Így néz ki tehát Szekfűnek legerősebb (mert bizonyára azt hozta fel példának) bizonysága az *én* «feltűnő egyoldalúságom» mellett!

Különben pedig megvallom, zavarban vagyok. Egy jeles református egyháztörténetíró azt rója fel nekem, hogy a saját egyházammal szemben vagyok elfogult, most meg Szekfű a másik oldalról vet szememre ellenkező irányú egyoldalúságot. Kinek higyjek hát? És melyiknek a kedvére javuljak meg? Mégis legjobb lesz talán a magam útján haladnom, miként eddig, úgy hátralevő időmben is. *Zoványi Jenő.*

Ideológia és utópia.

Karl Mannheim: Ideologie und Utopie. (A Max Scheler által alapított «Schriften zur Philosophie und Soziologie» sorozatban.) Bonn, Cohen 1929. (250 o.)

A „tudás szociológiája" néven mindinkább ismertté váló kutatási ágat mai formájában — eltekintve tehát a régebbi úttörőktől, mint Comte, Marx, Durkheim — Max Weber, Simmel és Troeltsch kezdeményezései nyomán Max *Scheler* és a magyar származású *Mannheim* Károly[1] (aki eredetileg *Lukács* György neo-marxizmusából és neo-hegelianizmusából indult volt ki) alapították meg; illetve ők helyezték elsőnek a „tudásszociológiai" *szempontot* a kutatási látómező középpontjába. A szellemtörténetnek régi igazsága, hogy minden új „tudományág", főleg amennyiben az új *hangsúlyozottsággal* ellátva lép fel, egyúttal valamiképpen új szellemi „irányzat"-nak is felel meg. Kérdésfeltevés és probléma-megoldás nem tisztán elválasztott, egymásra-következő aktusok: hogy mely kérdéseket tartok fontosnak és veszek munkába, az nem fakadhat véletlen „kiváncsiságom"-ból, hanem már attól függ, hogy egyáltalán hogyan látom a világot s ebben a látási módban viszont már „implicite", hajlandóságszerűen benne rejlik az illető kérdésekre adandó válaszok alaptervezete is. A késői Scheler is, Mannheim is azzal kapcsolatban ragaszkodnak oly hangsúlyozottan a «tudásszociológia» problémafelvetéséhez, hogy mindketten a szellemtudományi és kultúrtörténeti megismerésnek (és megélésnek) egy bizonyos *rezignált* — noha korántsem intellektuális kétségbeesésbe bukó — fokára eljutva, s egyúttal az alapvető szociális állásfoglalások különböző tipusaival bensőleg megismerkedve, *az ember egész gondolkodási szerkezetének bizonyos szociális relativitását,* a gondolkodó alany adott szociális, osztálybeli, politikai, történelmi helyzetétől és nézőpontjától való *függőségét* vallják.

Ettől eltekintve, a két gondolkodó szellemi habitusa nagyban különbözik egymástól. Mig Scheler számára a szociológia s az osztálytudatok elmélete is csupán mint metafizikai és antropológiai világelgondolásának épitőanyagai jöttek számba, addig Mannheim *első* soron szociológus és a szociológiailag meghatározható szellemi tipusok elemzője. Míg Scheler szemléletének páratlanul gazdag tartalma minden rendszerezés határain pazar áradatban ömlik át, addig Mannheim műve rendszeres és következetes, noha éppen nem pedáns. Míg Scheler, filozófiai multjához és szemlélésmódjának kaleidoszkopikus, halmozó voltához híven — bármennyire közeledett is ujabban a hisztorikus relativizmushoz — bizonyos mértékig mindig fenomenológus marad, vagyis a szociális tipusoknak is elsősorban logikai szerkezetét, gondolattartalmát *mint olyat* nyomozza, igaz, hogy mindinkább ügyet vetve a természeti *ösztönvilág*-gal való összefüggésükre, — addig Mannheim mindenekfölött a *történelmi dialektika* mestere; és kutatási tárgyait, a társadalmi életben fellépő szellemi formákat, nemcsak a szociális hatalmi viszonyokkal való kapcsolatukban, hanem egyenesen mint azok alakulásának *dinamikus eszközeit,* harci fegyvereit, illetve másrészről mint annak közvetlen *okozóit*, meghatározóit is tekinti.

A szónak bizonyos, tágabb értelmében Mannheim marxista kutató. A szellemtörténet számára is alig egyéb, mint az osztályharcok dialektikája.

[1] 1919-ig Budapesten középiskolai tanár; egyetemi magántanár Heidelbergben, majd 1930 óta meghívott rendes tanára a frankfuti egyetemnek, Oppenheimer szociológiai tanszékének örököse. *Szerk.*

De lényeges pontokban, éppen „relativista“ álláspontjának megfelelően, nem áll a marxi társadalomszemlélet alapján. A «termelési rend» önmagába zárt fátumszerű fejlődésmenete számára nem létezik; a történelmi erők, a szerző szóhasználatával élve *„utópiák“* lendítik előre, noha mindig csak annyiban, amennyiben „osztályok“ gazdaságilag, avagy hatalomhelyzetileg meghatározható szociális csoportok harci készleteként használhatók, amihez az is szükséges, hogy ezek helyzetét valamiképpen magukban *tükrözzék.* Az emberek szociális cselekvésében a szabadságnak egy eleme is megvan s így a jövő sohasem jósolható meg egyértelmüen és választást nem engedő módon. Az „ideológiák“ szociológiai értelmezése, illetve „leleplezése“ magára a (marxista, proletár) szocializmusra és kommunizmusra is alkalmazható; a marxista „szemszög“ az előbbiekhez képest lényeges új ismeretértéket jelent, de magában véve nem «igazabb» a többinél, hanem szintén csak egyik «oldaláról» nyújtja képét a társadalom belső valóságának.

Mannheim relativizmusa, melyet a szerző „relacionizmus“-nak nevez, nem akar „illuzionizmus“ lenni: a szociális megismerés (s ennek kapcsán általában a szellemi megismerés) *szükségszerű egyoldalúsága* szerinte távolról sem jelenti annak *objektiv érvénytelenségét.* A társadalmi lét néhány — véges számú — alapvető szerkezeti sajátságát, „aspektusát“ lényegszerűen nem ismerheti meg „akárki“, az „ember mint olyan“, hanem csak *egyenként* a bizonyos, az illető *„elfogultsággal rendelkező“* elme, tehát (főképpen) a «konzervativ-hisztorikus» elme, a «liberális-demokratikus» elme, illetve a „szocialista-kommunista“ elme (stb.). Lehetséges azonban egy *szintétikus* látásmód is, nem akárhogy és akármikor, de ma inkább mint valaha, még pedig egy intellektuell réteg számára, mely *az illető „egyoldalú“ álláspontoknak valóságos átélésére képes.* Az efajta körültapogatás által közelíthetünk meg leginkább egy olyan szociális megismerést, mely egyrészt „értékektől független“, amennyiben a „pártszempontok“-on fölülemelkedni képes, anélkül, hogy azoknak belső részletigazsága számára elveszne, — másrészt azonban „értékelő“ is a szónak egy szerényebb, immanens értelmében: nem értékeli az egyes irányokat mint olyanokat, de megítélhet konkrét szellemi és politikai megnyilvánulásokat arra nézve, hogy azok az adott társadalmi helyzetben relativ jogosultsággal, valóságalkotó erővel bírnak-e.

A szellemszociológia egyik fő feladata tehát: az *utópiát* az *ideológiától,* a valóságalkotó „forradalmi“ eszmeáramlatokat (irányuljanak azok bármely tartalmú célra) a pusztán valóságeltakaró, mintegy „önámító“ eszmerendszerektől elválasztani. De mindezek a vizsgálódások végül a társadalom objektiv valóságának megismerésére is irányulnak: az utópiában a leendő, születő, az ideológia mögött pedig az emez által eltakart valóságot látjuk.

A „pártszerü“ aspektusok relativ helyessége, egymáselleni frontjaik történelmi jelentősége teszi lehetővé a *politika tudományát* is a szó szorosabb értelmében: tehát értve politika alatt nem a „közigazgatás“-t s a politikai életben szerepet játszó különféle tapasztalati ismeretanyagot, hanem az osztály- és államélet „irracionális“, „dinamikus“, döntéseken és állásfoglalásokon alapuló részét. *«Politikai iskolázás»* a szó szorosabb értelmében, tehát az előismeretek tanításán túl: annyi mint „szintétikus pártiskola“, az alapvető álláspontok történelmi játékának ismertetése a tanuló számára és lehetőleg „megélő“ ismételtetése is a tanuló által. A könyv erről szóló részének legérdekesebb része annak kifejtése, hogy miként látja a „politikát“, mondhatnók a „politikumot“, a kormányzás technikája mögötti „irracionális“ elemet, a konzervatív-bürokratikus, a konzervatív-hisztorikus, a liberális-demokratikus, a szocialista-kommunista s végül a fascista álláspont. Utóbbi merőben irracionális és egyúttal történelmen-kívüli: az „aktív kisebbség“ puccsisztikus álláspontja, mely a társadalmi erőviszonyoknak egy bizonyos átmeneti helyzetében válik szociológiailag lehetővé, mint osztályon-belüli folyamat a kései,

konzervatívvá vált, de egyúttal belsőleg meglazult polgári világban. E folyamat konkrét eredményei adott esetben tartósak lehetnek, de maga az alaphelyzet nem: a „kompakt“ csoportok — az osztályok — nyomása és harca csakhamar ismét döntővé kell hogy váljék.

A „szintétikus“ megismerés hordozóinak az intellektuelleknek, mint aránylag „osztályon-kívüli“, levegőben lógó csoportnak, kell lenniök. De így is minden egyes esetben valószínű a hajlás ezen vagy azon «párt»-álláspont felé. S ha e körülmény csökkenti a megismerés pártatlanságát, viszont ez teszi lehetővé, hogy a megismerés egyáltalán létezzék, ez teszi a megismerés anyagát az adott esetben hozzáférhetővé. Az álláspontoknak egy bizonyos „lehiggadása“ pedig még távolról sem jelent nihilizmust, a cselekvésről való lemondást; a politikai tettnek nem kell „extrém“ forradalminak vagy ellenforradalminak lennie. Másrészt a gondolkodás szociológiai feltételezettségének felismerése új szabadság-lehetőségeket is fog nyujtani. (Itt világosan látható ismét a szerzőnek szocialista alapbeállítása, mely az Engels szükségszerűség-szabadság-formulájára emlékeztet, persze annak naiv-forradalmi „akkor-majd“ lelkesedése nélkül. A szerző az *etika* három egymásra-következő fejlődésfokát vázolja: 1. Sors-etika: a társadalmi hatalmaknak átláthatatlan szövevénye egyszerűen irányító adottság. 2. Érzület-etika: az egyéni személyiség belső világában «autonóm», független a társadalomtól, mint hatalmi ténytől. 3. Felelősség-etika: az egyén, egész létének társadalmi beágyaltságát, annak részleteit és határait átlátva, tudatosan vesz részt magának a társadalmi összefüggés-hálózatnak alakításában.)

Az utópia-típusokról szóló befejező rész egymásután tárgyalja a középkor-végi *„orgiasztikus kiliazmust“* (felbomlásban levő társadalom, legalacsonyabb néprétegek szervezetlen magasba-törekvése, a „bármi bármikor lehetséges“ hangulata, mely később még Bakunin anarchizmusában és a világháború-idei expresszionizmusban lobban fel); a *liberális-humanitárius* eszmét (felemelkedő polgárság, absztrakt-mennyiségi világszemlélet, a létező megbírálása egy formális szabályrendszer mérőlécén, a létezőnek fokozatos «etizálására“ irányuló törekvés); a *konzervatív* eszmét (a nemesi és fejedelmi hatalom magára-eszmélése a liberális támadás alatt, a létező (das Seiende) értékének patetikus hangsúlyozása, a történelmi fejlődés konkrét-szemléletes elképzelése: „az utópia itt magában a meglevőben van elrejtve“); végül a *szocialista-kommunista* eszmét (proletariátus, mely a még emelkedőben levő polgárság ellen feltámadt; az eddigi utópiák elleni leleplező harc; a liberális fejlődési elv konkretizálása: „beteljesülés a kapitalizmus bukásával“, a konzervatizmus konkrét-szemléletes beállításának forradalmi fordulata: „osztályharc“).

A mai helyzetet az utópiák fokozatos megenyhülése, kölcsönös megsemmisítése, legalább is relatív eltűnése jellemzi. Minden győztes, felemelkedő új réteg bizonyos utánzatait fejleszti ki elődje eszmeirányzatának: a polgárság hovatovább konzervatívvá, a demokráciába belenövő proletárság liberálissá s ezáltal eo ipso konzervatívvá válik. Maga a bolsevizmus is inkább csak sietteti és hangsúlyozza a forradalmi tettet, mintsem hogy az utópia abszolút vonalában tartaná azt. A szerző Gottfried Keller prófétikus szavát idézi: „Der Freiheit letzter Sieg wird trocken sein.“ A konkrét-politikai, főleg a parlamenti üzem minden réteget ránevel a realisztikus megalkuvásra; a társadalomnak utópisztikus, magasrafeszített „összesség-koncepciója“ ez idő szerint csak a legszélsőbb bal- és jobbszárnyon: Lukács neomarxizmusában és Othmar Spann fascista „univerzalizmus“-ában vonaglik még. A modern ösztön-elméletek (Freud-Pareto), az amerikanizmus és technicizmus kultúrhangulata minden történelmi elgondolástól idegenek, éppúgy, mint a kiliazmus, de éppen fordítva, nem az utópikus feszültség végsőkig-fokozása, hanem annak teljes hiánya folytán. A „szellemi rétegek“-ben („die Geistigen“) csillámlanak egyes, multba- vagy jövőbevetített valóság-transzcenden-

ciák, utópikus megmozdulások. Az utópikus elem teljes kihalása, az abszolút „Sachlichkeit" uralma, az embert magát merő dologgá, az ember szabad akaratát tárgytalanná tenné, s kultúránk számára — a szerző itt személyes érzését engedi beszélni — nagy veszélyt jelent. Hogy a jövő mit hoz, arról a szerző nem mond véleményt. De egy „új utópia", ha egyáltalán, nyilvánvalóan csak a „Geistigen" valamely kis csoportjától várható. Mert a társadalom osztályszerű rétegei, ha már «arriváltak», elvesztik az utópikus beállítást és immár csak „volt utópiáknak ‚lehetséges szempontok'-ká alakult maradványai"-t hordozzák magukkal.

A szerző koncepciójának ismeretelméleti háttere, valamint a tulajdonképeni szociológiai elemzés egyes tisztázatlanságai ellen lényeges kritikai megjegyzések volnának lehetségesek. Julius *Kraft* egy erősen bíráló ismertetésében arról beszél, hogy a szociológia itt „szociológizmus"-sá fajul, túllépi voltaképeni feladatkörét s túlzott filozófiai hangsúllyal terheltetik meg; s e kifogás nincs alap nélkül. Egyodalúság lehetséges annál is, aki a mintegy önmaga *alatt* fekvő egyoldalúságokat felismeri és azoknak egy mérlegelő szintézisére képes. De mindez nem változtat Mannheim kutatásának alapvető jelentőségén és szellemi színvonalán; teljes joggal áll az ma a szakkörök érdeklődésének középpontjában. *Kolnai Aurél.*

Vonatkozás-tudomány.

Annyira kézenfekvőnek és magától értetődőnek látszik, hogy a szociológia tárgya a «társadalmi jelenségek», hogy eddig csak igen kevés kísérlet történt a «társadalmi jelenség» közelebbi meghatározására és pontosabb körülírására. Talán Durkheim volt az egyetlen, aki tisztán látta, hogy a szociológia nem dolgozhatik semmiféle más tudományág, pl. a lélektan módszerével s hogy a társadalmi tények speciális módszert és speciális tudományt követelnek. (Igaz, hogy nála ez a törekvés egyoldalú szociológizmusba torkollott, amelynek során végül a szociológia szempontjai váltak egyeduralkodóvá kutatásának egész területén.) Amerikai tudósok részéről is felhangzott a «tiszta szociológia» jelszava, de az eredmény itt is, ott is valami keverék lett, amely részben csakugyan szociológiából, részben azonban valami más tudományból állott. A jelenségeknek ezt az *általános szociológiai oldalát* akarja *Leopold Wiese** kiemelni és elkülöníteni egyrészt a gazdaság-, jog-, vallás- stb. szociológiától, másrészt a lélektantól, gazdaságtantól, filozófiától (szociálfilozófiától), stb., vagyis azt állítja, hogy kell oly szempontnak s oly módszernek lennie, amelyek segítségével a társadalmi jelenségeknek éppen ezt a *specifikusan társadalmi* (nem gazdasági, nem jogi, vallási, sem lélektani vagy filozófiai) oldalát ragadhatjuk meg.

Wiese a tárasadalmi létnek ezt a specifikumát magában a társulás tényében és folyamatában, vagyis abban a jelenségben látja, hogy ember és ember közt a társadalomban mindig *vonatkozások*, relációk állnak fenn. Ilyen módon a szociológia az emberek közt lévő vonatkozások tudománya *(Beziehungswissenschaft)* s tárgya: e vonatkozások, a vonatkozások révén meginduló társadalmi folyamatok s e folyamatok eredményeképpen a társadalmi képződmények *(Gebilde)*. Ez az alapfelfogás módszertani szempontból kifejezetten *funkcionalisztikus:* nem ismeri el szubsztanciául a változatlan egyént, annál kevésbé az egyénektől független szubsztanciális társadalmat. Az egyén kétségkívül társadalmi termék és a társadalmi vonatkozások figyelembevétele nélkül egyáltalában meg sem érthetjük; mégis találunk benne — hang-

---

[1] *Leopold v. Wiese: Allgemeine Soziologie* als Lehre von den Beziehungen und Beziehungsgebilden der Menschen. München & Leipzig: Duncker & Humblot. Band I.: Beziehungslehre, 1924; XIII. + 309 o., Band II.: Gebildelehre, 1929; XIV + 282 o.

súlyozza Wiese — egy perszonális én-magot, amely vonatkozásokban fel nem oldható. A társadalom viszont semmi egyéb, mint a társadalmi folyamatok összege; nem testi vagy földrajzi valami; tulajdonképen csak egy *történés*, egy folyamat s a nyelvhasználat, amely a társadalomról mint tevékenységek, tulajdonságok *alanyáról* beszél, csak kényelmi okokból fogadható el. Mindez persze nem jelenti azt, mintha a társadalomnak ne volna *realitása*, sőt a kifejtett nézet azzal a felfogással is megfér, amely szerint a társadalmi képződmény *több és más*, mint tagjainak egyszerű összege. Igen, mert a valamely csoporthoz vagy másféle képződményhez való tartozás az egyénben egy csomó, eddig szunnyadó vagy lappangó erőt kelt fel, szinte új tulajdonságokat teremt; csakhogy ne feledjük el, hogy ezek mindig az *egyének*, nem a képződmény vagy az egész társadalom tulajdonságai. Azonkívül áll az a tétel is, hogy a társadalmi képződmény *kevesebb* is, mint tagjainak az összege, hiszen az egyének nem vesznek részt lényük egészével a képződmény életében, hanem csak lelki életüknek egy, többnyire nem is legértékesebb töredékével.

Wiese művében a társadalmi vonatkozásoknak részletes és kidolgozott rendszerét adja. Alapkategóriái: *vonzás* és *taszítás* (vagy megkötés és oldás); végeredményben minden társadalmi vonatkozás e két főtípus egyikébe tartozik vagy ezek kombinációjából áll. Maguknak a cselekedeteknek megokolásaként Wiese négy emberi alap-«ösztön»-t fogad el, amelyek William I. Thomas amerikai szociológus fogalmazásában a következők: új tapasztalatok és ingerek vágya, elismertetés vágya, a viszonzás utáni vágy és a biztonság vágya. A vonatkozástipológiai fejtegetések keretében a társadalmi életnek számtalan, különben is jól ismert jelenségéről és problémájáról is bőven hallhatunk s ezek a fejtegetések jórészt tanulságosak és érdekesek, noha a vonatkozástudományhoz szorosabb közük nem nagyon van. A dolog természeténél fogva nem is igen tehetett egyebet a szerző, mint hogy egy sereg társadalmi vonatkozású szót, fogalmat, kifejezést — részben szándékosan találomra — «előszedett» és ezeken aztán kipróbálta az új vonatkozástudományi nézésmódot. Így oly érdekes és szociológiailag jelentős fogalmak, mint pl. egyenlőség és egyenlőtlenség, harc és ellenzékiség, tolerancia és kompromisszum, magány, verseny, kizsákmányolás, felszabadítás stb., stb. megkapják a maguk formális, vonatkozástudományi megvilágításukat és elemzésüket, ami módszertani szempontból nem is felesleges, de végül is ez *még nem* szociológia, csak a szociológia nézőpontjának tisztázása.

A második kötet a «társadalmi képződmények»-kel foglalkozik. Három főcsoportot különböztet meg, amelyekben egyébként az embertől-emberhez való vonatkozások fokozódó absztrahálódását találjuk: tömegek, csoportok és absztrakt kollektívumok. Míg a tömegekben az őket alkotó egyének emóciói, vágyai közvetlenül tömegcselekvésekké válnak, addig a csoport többnyire már valamely szilárd szervezettel rendelkezik, amely az egyénnek előírja, hogy mikép cselekedjék. Az elvont kollektívumok pedig oly teljesen személyfelettinek látszó ideológián épülnek, amely az egyes empirikus emberéletektől minden külső jel szerint merőben független. Wiese művének voltaképen ez a második kötete a valójában szociológiai jellegű s a különböző társadalmi képződményekről szóló fejezetek sok figyelemreméltó szemponttal és gondolatmenettel gazdagítják a társadalmi kutatást.

Leopold Wiese általános szociológiája kétségenkívül egységesen átgondolt, következetesen végigvezetett munka s a *Kölner Vierteljahrschrift für Soziologie* évfolyamai bizonyítják, hogy a «vonatkozástudomány» jól használható szempontokat és munkamódszert jelent a társadalomtudományi kutatás számára. Mégis az az érzésünk, hogy a kétkötetes mű kevésbé egy végső tudományos szenvedély szülötte, mint inkább egy becsületbeli tartozás lerovása. Wiese, aki könyvet írt Strindbergről, a humanizmusról, a liberalizmusról

mint eszmékről, nyilvánvalóan úgy érezte, hogy ha már egyszer felvetette a vonatkozástudománynak mint «tiszta szociológiá»-nak az eszméjét, akkor kötelessége ezt rendszeresen ki is fejteni. Ezért a szociológiával mint «szaktudomány»-nyal való foglalkozás inkább mintegy üdülésül szolgálhatott ennek a színes és széles-érdeklődésű elmének, amely a magafelállította szak-szociológia perspektíváin túl egy régebbi művében[2] így fogalmazta meg a saját, ha nem is ellentmondásmentes, de figyelemre és tiszteletre érdemes társadalmi hitvallását: «Az emberiesség és a kötelesség-idealizmus helyes mértékét kereső szintézis számtalan részletproblémát ad fel... amelyek általában kulturális és politikai-szociális-gazdasági követelményekre oszthatók. Az első csoportba tartozik a szellemiség és ösztöniség kibékítésére irányuló becsületes törekvés. Ebből a legkülönbözőbb területeken oly feladatok adódnak, amelyek ellentmondanak a tradicionális idealizmusnak. A második követelmény az áldozatkészség és az erős egyéniség összeegyeztetése (nem ellentétek ezek, mert ugyanegy ősi erő megnyilvánulásai), a harmadik: az élvezetek finomodása a kötelességek teljesítésének egyidejű vállalásával. — A második csoportba tartoznak: művészeti hajlandóság, amely mégsem esztéticizmus; demokrácia, amely mégis kiválasztást enged meg; növekvő gazdagság kizsákmányolás nélkül, kereseten alapuló gazdálkodás szabad versennyel és vállalkozói haszonnal, de szociálpolitikával és gazdasági közintézményekkel. Továbbá világgazdaság és világpolitika, amely mégsem imperializmus, európaiság a németség alapján [németekről van szó], védekezőképesség, de militarizmus nélkül a nemkatonai ügyekben». A liberalizmust magát így írja körül: «Liberalizmus alatt a szó legáltalánosabb értelmében oly rendszert értek, amely arra törekszik, hogy az egyes ember egészét a saját maga, embertársai és az utókor számára a lehető legtermékenyebben használja fel».[3]

Ajánljuk Wiese talán kissé hűvös, de átgondolt és módszerében higgadtan pozitivista művét a mai tömeg-, csoport -és egyéb kollektív romantikákkal kísértő korban a tudományos szociológia minden barátjának figyelmébe. *Kinszki Imre*

Amerikai spektrum — európai szellem.

Abból a nagy érdeklődésből, amellyel Európa az amerikai írókat és az Amerikáról szóló egyre sürübben megjelenő útleírásokat és beszámolókat fogadja, lassankint egyre jobban megállapítható törvényszerüség bontakozik ki. André *Maurois* egy tanulmányában (Nouvelles Littéraies) ezt az érdeklődést egyrészt azok félelmére vezeti vissza, akik a tradicionális európai szellemet féltik az amerikai materializmus befolyásától; másrészt azokéra, akik világnézetüket az osztályharcra építették fel s most úgy látják, hogy odaát „megszervezték az osztályok együttműködését“.

Az első csoport élén André *Suarès*, a finomtollú francia essayista áll, aki Amerikát csak *formanélküli anyagnak tartja:* „Amerika a gép: Európa — szellem nélkül». A materializmus Keletről és Amerikából átcsapó hullámát az európai szellemiség egységével akarja megtörni. „A világot csak Európa mentheti meg. Csak egyetlen egység lehetséges: az európai szellemé.“ (Europäische Perspektiven: „Die Neue Rundschau“-ban.)

Ez a félelem ép azokkal az írókkal reprezentáltatja Amerikát, akik szembehelyezkednek a hivatalos Amerika szellemével, akik *masochistikusan* — mint Sinclair Lehis — pellengérre állítják a Babbittek országát. Ez az oka annak is, hogy Európában éppen Dreisert, Dos Passost, Lewisont, He-

---

[2] Gedanken über Menschlichkeit, 1915.

[3] Allgemeine Sociologie: Bd. I. 296. o.

mingwayt, Sinclair Lewist és Upton Sinclairt értékelik nagyra, azokat tehát, akiknek Amerikában viszonylag kisebb olvasótáboruk van.

Ez az egyik csoport. A másik *az amerikai és az európai szellem harcának eredőjében* látja az emberiség jövendőjének irányát. Párisban nemrég «Paris—Newyork» címmel kétnyelvű lap indult a szellemi kiegyenlítődés propagálására. Luc *Durtain* könyvei („Hollywood depassé" — „Quatrième étage") valóságos párbeszédek Amerika és Európa között. Paul *Morand* most megjelent nagysikerű könyvében („New-York". Ernest Flammarion) vizionáriusan látja Newyorkot és kétségbeesve menekül vissza Párisba, ebbe a „soha el nem süllyedő hajóba". — „Newyork — irja — kettészakítja az idegeket; újféle kerékbetörés ez. Newyork felfalja az embereket, csak a lázat hagyja meg a számukra, azután megöli őket ... Ha csak egy álom lenne ez a város, ha csak egy csudálatos kisérlet, csak testtéválás, röpke jelenség csupán, pompás pokol ..."

Az amerikai és európai szellem eredőjét éppen amerikai író, Theodor *Dreiser* húzta meg kissé energikusabban, mint a franciák. Ő Európa szelleméből Oroszországot fogadja el és Szovjetoroszországról szóló új könyvében az orosz és az amerikai szellem kiegészítő egymásrataláásának szükségességét hirdeti.[1] Az amerikai és az orosz szellem azonosságát látja meg Stefan *Zweig* is (Eine russische Reise — Privatdruck) és ezt két irányban formulázza: az amerikai és az orosz szellem is, minél nagyobb tömegek minél nagyobb boldogságára törekszik; és mindkettő a termelés felfokozott racionalizálásában, a termelés és az elosztás együtemüségében látja célkitűzésének technikai eszközét.

Az amerikai és orosz szellemnek, ha nem is azonossága, de egymásmellettállása logikusan következik a marxi eszmekörből és így különös érdekessége azoknak a könyveknek van, amelyek Amerika szellemét éppen abban az állitólagos *„szociálkapitalizmusban"* látják megnyilatkozni, amelyet azután, mint láttuk, Maurois egyszerűen az osztályegyüttműködés megszervezésének tart; egy másik Amerikáról irott igen jellemző könyv szerzője (E. Müller Sturmheim: „Ohne Amerika geht es nicht". Amalthea Verlag) pedig „a tőke és a munka egybekovácsolásának".

E. Müller Sturmheim könyvénél jellemzőbbet keveset írtak Amerikáról. Ha valaki meg akarná az európai Babbitt portréját festeni, ennek a könyvnek íróját vehetné modelül. „Európát a butaság kormányozta eddig" — mondja Sturmheim és ebből a sarkigazságból kiindulva állapítja meg: *nincs megoldás Amerika nélkül*. Stilszerűtlenül: Amerika megtévesztő apotheozisa ez a könyv; stilusosan: Amerika üzleti reklámja és világmegváltó árucikkeinek katalógusa.

„Amerika nem azért hatalmas, mert mögötte a dollár áll, de a dollár azért hatalmas, mert Amerika áll mögötte. Az az Amerika, amely megdöntötte Ricardo bérprofittörvényét, amely elvetette a tézist, hogy: a munka áru — és ezzel visszaadta a munkásnak emberi méltóságát, amelyet az európai kapitalisták elloptak tőle. Amerika forradalma: a bér és a profit proporcionális viszonyban vannak egymással, a tőke és a munka identikusak, *csak funkciójuk más*. Ricardo törvénye: minél nagyobb a profit, annál kisebb a munkabér: *Amerika törvénye: minél nagyobb profit, annál nagyobb munkabér.*"

Sturmheim diadalmasan állapítja meg, hogy Amerika legyőzte Malthust, mert hiszen, amint Ford is mondja: *„a szegénység csak organizációs hiba"*. Hogy ezt az organizációs hibát miképpen akarják kiküszöbölni, arra azonban nem tud választ adni, mert az még nem válasz, hogy: „Amerikában egész természetes az, hogy a munkások részt vesznek az üzemek vezetésében ..." — ami talán így nem is egészen igaz.

---

[1] Külön ismertetjük szemlénk más helyén „Két pólus: SSSR—USA" cím alatt.

Sturmheim szerint persze: Amerika a civilizáció zenitje. (Sőt Sinclair Lewis regényének városa után „Zenith-je.) *Európában maga a munkás a gép. Amerikában az ember csak kiszolgálja a gépet.*

Az emberiség útját két férfiú határozza meg: *Ford* és *Gandhi*. A kérdés az: géppel vagy gép nélkül. Ford azt feleli: géppel, Gandhi a géprombolókat képviseli. Amit Ford csinál, mind munkásaiért teszi. Csak azért javítja a termelési rendszereket, hogy így a munkások nagyobb bért kapjanak, hogy a mechanizálás a legszélesebb néprétegek számára megadhassa mindazt, amire szüksége van. Még vakoknak és nyomorékoknak is tud munkát adni. (És igaz is: de ezzel csak azt igazolja, hogy a munkás géppé vált, alkatrésszé a végnélküli szalaggal egybekötött munkagépben.) Sturmheim szerint Amerika demokráciája a legteljesebb emberi ideált közelíti meg, amelyben „a teljes politikai szabadságot még teljesebbé teszi a gazdasági szabadság". Hisz mindenki számára megvan adva annak a lehetősége, hogy milliomos legyen. Természetes szerinte az is, hogy „Amerikában vérré vált a törvények iránti feltétlen engedelmesség még a legalsó néprétegekben is". Egyik fejezet azt a Monroe-elvet dicsőíti, amelynek szellemében Amerika beleavatkozott a háborúba és ezzel a további vérontást megakadályozta s azután megkötötte azt az ideális békét, amellyel biztositotta az emberiség jövendőjét. Ezek után nem marad más hátra Európa számára — legalább Sturmheim szerint, mint egybeolvadni azzal az amerikai szellemmel, amelynek megnyilatkozásában a washingtoni Fehér Ház ugyanazt képviseli az emberiség fejlődésében — akár az athéni Akropolis. Ez a két kép diszíti ugyanis e különös könyv fedőlapját.

Ha végigolvassuk ezt az üzleti prospektusok hangnemében mindent, ami amerikai dicsőítő könyvet, amelyet írója Herbert Hoover elnöknek ajánlott, akaratlanul is felkiáltunk: hisz ez valóságos Paradicsom!

Paradies Amerika — valóban! Ha választ akarunk Sturmheim könyvére, olvassuk csak el Egon Erwin *Kischnek* Amerikáról írott könyvét. („Paradies Amerika» — Erich Reiss Verl.) Kegyetlen és éles képet kapunk benne az *igazi* Amerikáról, az *igazi* Ford Amerikájáról, ahol az „üzemi racionalizálás" odáig megy, hogy a detroiti művek kórházában szerencsétlenül járt munkások „megfelelő" munkát végeznek. Hiszen akinek a lábát elkapja a gép s még égő lázzal senyved, ép kézzel szolgálhatja a Ford-féle paradicsomot. Egon Erwin Kisch könyve ép azt keresi és találja meg, ami — tipus. Ami másutt nincsen meg, ami *csak* amerikai — ami: *maga Amerika*. Ez a „rasender Riporter" az amerikai tömegélet karakterisztikumait rajzolja meg s látását tiszta és bátran vallott világnézet erősíti olyan élessé, amely áthatol mindazon a mázon, amellyel a „prosperity" bevonta az amerikai lelkeket és azokat igyekszik felfogásuk ellenkezőjéről meggyőzni, akik az amerikai szociálkapitalizmusban a tőke s munka kiegyenlíthetőségének lehetőségét látják.

A polgári társadalomban feltörő, jól kereső amerikai munkásrétegeknek ma még csak egyetlen problémája van: a minél nagyobb bér — a „Szent bér" — ahogy Ford mondja — és a minél kevesebb munkaidő, de a nyolcmillió munkanélküli, azok a milliók, akik összeroppantak a Ford-művek vertikális tendenciája és a General Motors Company horizontális konstrukciója között, az üzemek negyven éves korhatárával kirekesztett újabb milliók, azok a százezrek, akik nem állják meg a legmodernebb tudományos eszközökkel végrehajtott képességi próbákat, a „test"-et; azok, akiket a mélységbe hajított a racionalizálás kora — egy olyan új Amerika képét alakítják, amelyben hiába keressük a jövendő társadalmának ideális vonásait. Kisch könyve riportkönyv és mert jól megírt riportok könyve: efemer jelentőségü csupán. Amerika őrületesen felfokozott tempójának egyetlen pillanatát rögzíti csak élesen és precizen.

Bizonyos az, hogy Amerikában még korántsem fejeződött be a folya-

mat, amelyet a *Hochkapitalismus* parancsol ma rá. Az osztályok még nem alakultak ki, még nyitva minden korlát a proletariátus töredéke részére, hogy feltörjön, hogy osztályt változtasson. Ezek a lehetőségek *egyénick* ugyan, de a tömegben mindenki a maga tarsolyában érzi a „prosperity“ marsallbotját. Most egy átmeneti osztály van kialakulóban, amely *már* nem munkás és *még* nem polgár. Ehhez az osztályhoz tartoznak azok a munkások, akik például egyre nagyobb mértékben vásárolják össze azoknak az üzemeknek részvényeit, melyben maguk is dolgoznak. Van néhány olyan nagy üzem, amelyeknek részvényei hetven-nyolcvan százalékban már a saját munkásaik kezében vannak. Ennek a fejlődésnek nyomában azonban egyre élesebben bontakozik ki az a lumpen-proletár osztály, amelyet ma még elnyel a newyorki és a csikágói fertő, de amely kezd tudatára ébredni annak, hogy nincs veszteni valója. Kisch ezeket a tömegeket látja meg vitriolos szatírájú könyvében.

Még két könyvet érintünk itt:[1] Artur Holitscher útleírását, valamint a Frankfuter Zeitung kitünő közgazdasági szerkesztőjének, Artur Feilernek könyvét, amelyben ez a nagytudású közgazdasági író minden riportázson túl az amerikai gazdasági élet műhelyeibe világít be. Feiler előbb Amerikát járta és azután ment el Oroszországba. Artur Holitscher első volt, aki a hazugságerdő közepette hideg józansággal igazat igyekezett írni az orosz kisérletről és azután ment ki — tizennyolc év után újra — Amerikába. Ez a megfordítottság különösen érdekessé teszi Feiler és Holitscher könyvét és így annál érdekesebb az, amiben találkoznak, mindketten egyformán állapítják meg ugyanis, hogy a termelési rend új korszakán vajudik most az emberiség, egy olyan korszakon, mely az amerikai és az orosz szellem párosodásából születik majd meg, anélkül, hogy igénybe venné Suarès „európai szellemének“ bábáskodását.

Székely Béla.

Két pólus: SSSR—USA.

Arthur Holitscher: Wiedersehn mit Amerika. Die Verwandlung der U. S. A. Berlin: S. Fischer, 1930.

Theodor Dreiser: Sowjet-Russland. Wien, Leipzig: Zsolnay. 1929.

A világháború után bekövetkezett társadalmi és gazdasági *elfejlődés* két pólusával foglalkozik e két útleírás. Dreiser 1927-ben járt Oroszországban, Holitscher az általa 1929-ben, kétévtizedes távollét után, viszontlátott Amerikát ismerteti. És sajátságos rokonságú dialektika jelentkezik e két különböző ország írójának különböző időpontban készült munkájában: Holitscher például arra céloz, hogy a Manhattan felhőkarcoló-tömegéhez hasonló dinamikával feltörő építkezést valahol Charkovban látott csak utazásai folyamán, Dreiser pedig igen gyakran talál az általa *übertrust*-nek nevezett orosz gazdasági rendszer és az amerikai vállalkozás vezető elvei között analogiákat s az eszközök minden különbözősége mellett is többször a társadalomgazdasági végső célok megegyezését konstatálja. Különösen az érdeklődés lepi meg, mellyel az oroszok Amerika produktivitását figyelik.

Ritka irodalmi élvezet ezt a két könyvet egymás után elolvasni. Dreiser, az amerikai élet e nagy elemzője, meghívásra 11 hetet töltött Oroszországban, de indulása előtt kikötötte, hogy irandó útikönyvének semmiféle ítéletéért az orosz kormány nem neheztelt meg rá. A kontrasztkereső ember szomjúságával megy az egyéni gazdálkodás paradicsomából a kollektív termelés küzdelmes és rejtelmes földjére. Elfogulatlan, nyugodt szemmel rögzíti azt, amit emberinek és általános értékűnek talál, de nem hallgatja el megrázó tapasztalatait sem. Minthogy azonban oroszul nem tud s beszélgetéseit tolmácsok útján folytatja, élményei és ítéletei a látott külső formákból, arcok, mozdulatok, színek, ruhák tapasztalata alapján szövődnek. Szóval felszínt nyújt, gazdag változatossággal és képszerűséggel, de a filmekre emlékeztetően. Ami legbelül van, azt nem szólaltatja meg. Az egyes látott

[1] *Holitscher* könyvét illetőleg az előző jegyzetünkre utalunk. *Feiler* könyvéről mult számunk 301. oldalán írtunk. Szerk.

jelenségnél kénytelen időzni, mélyebb generalizálásra nem futja tapasztalati lehetőségeinek kötöttségénél fogva.

Holitscher viszonya Amerikához egészen más. Ő Középeurópa számára ír, mely ismeri az útleírás tárgyát, legalább is más fogalmai vannak róla, mint az átlagos amerikainak a *boreális* Oroszországról. Amerika könnyebben megközelíthető, mint Oroszország s nem megy minden újságszámba, ha róla írnak. Holitschernél természetesen nyelvi akadály nem létezik s nem is mint hivatalos vendég jár az Unióban, ahol vagy húsz év előtt már járt, sokat látott, sőt maga leírt. Holitscher első amerikai útirajzát annakidején, úgy gondolom, Jászi ismertette a *XX. Század*-ban. Irodalmi esemény volt Holitscher első útleírása s ma nem kevésbé az, amit a viszontlátott Unióról elmond. Mélység és jellemző erő dolgában Holitscher meghaladja Dreisert. Feledhetetlen lapok rajzolják könyvében az amerikai munkarendszert, az új négerkérdést, a politikai élet örvénylését, a zsidókérdést, a nemek viszonyát, az irodalmi ízlést, a vallásos élet formáit, a művészeti életet, az italtilalom hatásait, a prosperitást, a nyomort, Newyorkot és Chicagót mai mivoltukban, kertvárosokat és felhőkarcolókat, a kultúra sematizálódását, új társadalmi csoportok összetevődését.

Bármily megfigyelő szenvedély is vezeti az Oroszországot járó Dreiser tollát, könyve megírásának módján valami szépítő, talán esztetizáló megalkuvás érzik, megalkuvás a milliós példányszámú filadelfiai *Saturday Evening Post* szalon-napfényével s olvasóinak reportage-étvágyával. Ebben a hetilapban jelentek meg először Dreiser könyvének egyes fejezetei. Holitscher képeinek éles vonalai és bámulatos perspektívái mellett Dreiser munkája pasztellszerű. Ez csak repül Oroszország végtelen térségei felett, amaz mérőónt bocsát minden mélység fölé. A meggyötört Középeurópa embere többet lát, többet él át és szintetikusabban gondolkozik. Holitscher könyve világperspektivákban gazdagabb, keresztmetszeteivel mélyebbre hatol, szempontjaival és mérlegeléseivel magasabbra emelkedik. Az amerikai élet korszerű realitásainak feltárásában és szellemtörténeti összefüggéseinek megértetésében alig nyujtott még valaki ilyen terjedelemben nálánál különb teljesítményt. *S. A.*

„Petróleumforrás — háborúforrás.“

Ludwell Denny: Oelquellen, Kriegsquellen. Leipzig-Zürich: Orell Füssli, 1929.

Lord Fisher admirális[1] 1882-ben mondotta először kormányának: „50%-kal emelkedik annak a hajóhadnak az értéke és ereje, amely fűtőolajat használ szén helyett.“ Soká tartott, amíg az angolok e mondat helyességét belátták. A világháború kitörésekor az angol flotta 45%-a már olajgépekkel dolgozott. Anglia világhatalmának fő támasza volt a hajóhad: ennek a hajóhadnak most olajra volt szüksége; életkérdésévé vált, hogy elegendő, sőt minél több olajkészlettel rendelkezzék és megindul az angol offenzíva a világ olajmezőinek birtokáért.

A leghatalmasabb ellenfél az Egyesült-Államok voltak: a Standard Oil Co. még néhány amerikai vállalattal a világtermelés 85%-át kontrollálta. Az angolok — a Dutch-Shell Co. sir Henry Deterding vezérlete alatt — egymás után hódítják el a délamerikai olajterületek (Venezuela, Kolumbia, Peru) legnagyobb részét, birtokukba kerítik a perzsa, holland-indiai, mosszuli kutakat: az U. S. későn ébrednek a veszély tudatára, Anglia egyenlő ellenfelévé válik Amerikának. Hegemóniáról már nincsen szó: a pozíciót kell védeni. Ezen a ponton kezd a harc késhegyre menni.

Köztudomású, hogy ez az olajháború az összes kapitalista harcok között a legádázabb. Az árkonkurrenciától a burkolt, sőt nyilt diplomáciai küzdelemig (Mosszul), az erőszakos koncesszióvadászástól a népjogellenes fegyveres beavatkozásig (Közép-Amerika), titkos állami támogatástól a nyilt politikai súrlódásokig (Oroszország, Mexikó), a földalatti aknamunkától a nyilvános skandalumig (amerikai petróleum-botrány) a küzdelem minden elképzelhető variációjával találkozunk.

Ezt az egész félelmetes csatát L. D. jól áttekinthetően és mégis igen részletesen írja le. Azonban őt főleg a politika érdekli, a politikai küzdelmet domborítja ki elsősorban, mivel azt állítja, hogy ebben a küzdelemben a politikai szempont

---

[1] Az angol haditengerészet felújítója, a világháború alatt annak feje (1841—1920).

a mérvadó. Mivel a könyv valóban jó, és mivel egy politikai könyvsorozat („Weltmachtprobleme“) egyik kötetét teszi csupán, a politikai szempont egyoldalú kidomborítása sem zavarná az olvasót. Ellenben az író gondolatmenete hathatósabban, erőteljesebben domborodik ki, ha nem is az összes ható tényezőket boncolja, hanem csak egyiküket elszigetelten vizsgálja. Az olajháború esetében azonban ez az egyoldaluság nem tűnik célszerűnek. Az ütközőpont Anglia és Amerika közt ugyanis maga a világhatalom kérdése; az olaj birtoklásáért folytatott küzdelem csupán egy tényező, amely ugyan izolálható, de az így levont következtetések nem alkalmazhatók az egész problémára.

Hibás tehát az elmúlt és a jövendő háboruskodás főokát az olajküzdelemmel azonositani. Elsikkad emellett az egyoldalúság mellett az olajharc másik arca, a *közgazdasági* dilemma: a túltermelés veszedelme, amely már nemcsak fenyeget, hanem be is állt. Előáll a hirhedt circulus vitiosus: a politikai hatalom érdeke, hogy lehetőleg sok olajjal rendelkezzék: „minél több olajat!“ — A közgazdasági hatalom érdeke ezzel szemben, hogy lehetőleg kevés olaj kerüljön a piacra: „minél kevesebb olajat!“ A kérdés csak az, hogy melyik érdek erősebb, melyik fog győzni. És valószínü, hogy a közgazdaságé.

De lehet ellenkezőleg is okoskodni: Ha úgy Anglia, mint az Egyesült-Államok politikai érdekből forsziroznák az erős olajtermelést, a túlprodukció által előálló veszteségek olyan hatalmas méretüek lehetnek, hogy terhüket sem Anglia, sem az Egyesült-Államok nem bírnák el. Ha pedig a közgazdasági érdek győzedelmeskedne, akkor a Standard Oil és a Dutch-Shell között okvetlenül ármegállapodásnak és termelési megszorításnak kellene bekövetkeznie. (Ilyen irányú kísérletek — eddig sikertelenül, mert nem őszintén — már történtek is. A legutolsó holland-indiai területekre vonatkozó próbálkozás azonban már komoly szándékot mutat.)

Ha pedig a harcos felek, a Standard Oil és a Dutch-Shell, békét kötnének, akkor nem volna többé olajháború.

(Frankfurt a. M.) *V. I. L.*

Az osztrák exkancellár.

Ignaz Seipel: Der Kampf um die österreichische Verfassung. Wien—Leipzig, Braumüller. (1930. XIII. 379 o.)

Az osztrák köztársaság volt szövetségi kancellárja, az ellenforradalmi mozgalom ármányos és hatalomvágyó vezére e vaskos kötetben adja ki az alkotmány kérdéseit érintő beszédeit és hírlapi cikkeit az 1917-es és 1929-es évek között. Legérdekesebbek persze az utolsó két évbe esők, melyek már a fascizmus aktuális előnyomulásával vannak kapcsolatban. Aki e könyvet gyanútlanul olvassa és aktuális politikai hátterét nem ismeri, aligha nyerné azt a benyomást, hogy szerzője egyértelműen reakciós, vagy éppenséggel fascista politikus. Rengeteg sokat hallunk itt demokráciáról, s habár egyes okos meggondolások mellett főképpen laposságokat, kétértelműségeket és szószátyárságokat, mégis e fejtegetések tenorja messze esik a fascisták, nacionalisták, állam-imádók, „organikus“ társadalombölcsészek és reakciós divat-firkászok bárgyú és frivol szólásmódjaitól. Seipel ugyanis — eltekintve hasonlíthatatlanul magasabb szellemi színvonalától — a demokráciának nem föltétlen ellensége; a fascizmus neki nem igazi hitvallása; valószínű, hogy legvégül monarchista tervek vezetik s ezeknek szolgálatában igyekszik Közép-Európa demokratikus konszolidációját megakadályozni. Gyűlölt ellenfelei: az osztrák-német egyesülés hívei és főleg az osztrák szociáldemokrata munkásmozgalom; s eszköz gyanánt felhasznál mindenkit, aki neki ennek letörésére felkínálkozik. Ám régi igazság, hogy aki a pokol hatalmaival szövetkezik, az abban a veszélyben forog, hogy maga is mindinkább hozzájuk hasonúl: a kötet második részében már sokkal több a fascista ízű fordulat, mint az elsőben. S érdekes megfontolni, hogy az itt ismertetett cikkek egyikében (1929 őszén) Seipel még kritikusan foglal állást a fascista népbolondítók kedvelt „rendi“ eszméjéhez (mely csak egy új, a réginél sokkalta elnyomóbb abszolútizmus kendőzése), néhány hónappal később (ez év elején) azonban már maga veti fel egy

rendi képviselet tervét a keresztényszociális pártban, hogy a Heimwehr-ek ellenforradalmi offenzíváját tovább támogassa! — A demokrácia elleni aknamunkájának szellemi részét úgy intézi Seipel, hogy az „igazi demokráciá"-t követeli szemben a „párturalom"-mal. Hogy mi az igazi demokrácia, erről keveset hallunk; igaz, hogy annál többet a pártok túltengéséről a mai Ausztriában. Persze, neki a valóságban nem a „pártok", hanem a szociáldemokrata párt „túltengése" fáj, illetve az a körülmény, hogy a mai, még nem „igazi" demokráciában nem lehet a nemtetsző pártot egyszerűen kikapcsolni. Két részlet a „müncheni beszéd"-ből (1929 jan., 187. és 188. o.): „Lényegében mindegy, hogy egy párt egyedül gyakorol diktatúrát, vagy több párt megosztva gyakorolja azt." — A Heimwehr-ek „egy erős népmozgalom hordozói, mely a demokráciát meg akarja szabadítani a párturalomtól". Valóságban az *egy*-párt uralma egyenesen definicója a diktatúrának, a Heimwehr-ek pedig egyrészükben a szociáldemokrácia elleni karhatalmi alakulatok, másrészükben fascista terrorszervezetek. Államférfi, aki a fent idézetteket nem átallta elmondani és kinyomtatni, erkölcsi öngyilkosságot követett el, a feltámadásnak minden jogosultsága nélkül.

(Wien.) *Kolnai Aurél.*

Az amerikai alkoholtilalom közgazdaságtani szempontból.

Wilhelm Fellner: „Das amerikanische Alkoholverbot vom Standpunkte der Volkswirtschaftslehre." Berlin, Wilhelm Christians Verlag, 1929.

A sokat tárgyalt alkoholtilalom kérdésének amerikai állását tárgyilagosan írja le Fellner jól megválasztott adatok alapján.

Ismerteti a prohibíciós törvényt, keletkezését és a mozgató okokat, melyek a törvény gyors megvalósulását elősegítették. Az Únió államainak szükséges kétharmad többsége döntött a prohibíció mellett 1919-ben. A törvény az alkohol előállítását, eladását, szállítását, ki- és bevitelét tiltja. (Alkoholt csak technikai, tudományos, egyházi és orvosi célokra és csakis külön engedéllyel szabad felhasználni.) Megvalósítását előmozdította 1. az Amerikában eleven puritánság, amely az általa propagált eszmék megvalósításában anyagi áldozatoktól sem riad vissza, 2. a nacionalista mozgalom, amely erős és egészséges amerikai polgárokat kíván nevelni, de hozzájárult a világháború alatt a német sörfőzők népszerűtlensége is, 3. a szesztermelésen kívüli nagyiparnak antialkoholista magatartása; ez a munkások teljesítőképessége érdekében minden befolyásával a prohibíció mellé állt.

Gazdaságelméleti szempontból a prohibíció megítélni tudásához egy százszázalékosan keresztülvitt, ideális, tehát elméleti alkoholtilalmat kell feltételeznünk; ilyen azonban a valóságban nincsen.

Az államnak arra kell törekednie, hogy polgárai lehetőleg jól érezzék magukat, vagyis, hogy szükségleteiket minél könnyebben kielégíthessék. Prohibíció esetében az állam egy szükségletet nem ismer el és annak kielégítését megakadályozza. Felmerül a kérdés, vajjon kívánatos-e ez? A szerző véleménye szerint ez nem gazdaságtani kérdés, hanem célkitűzések döntik el. Célok pedig „a gazdaságnak mindig már adott feltételei. A gazdaság az eszközök birodalmában játszódik le és mindig ennek határain belül marad". (Othmar Spann: „Fundament der Volkswirtschaftslehre".)

Szerző a javaknak, a szükségleteit kielégitő ember szempontjából, két különböző sajátosságot tulajdonít. 1. Vilfredo Pareto szavával ophelimitásnak nevezi a javak ama tulajdonságát, hogy alkalmasak szükségletek kielégítésére, akár előnyére válnak az embernek, akár nem. 2. Hasznosságnak nevezi a javak azon tulajdonságát, amellyel az ember jólérzését tartósan emelni tudják. Az állam beavatkozása szempontjából nem az ophelimitás, hanem a hasznosság mérvadó.

Gazdasági szempontból tehát a prohibíció hátrányos akkor, ha ennek bevezetése után a szeszes italok helyett elfogyasztott javak ophelimitása és hasznossága kisebb, mint a prohibíció előtt elfogyasztott alkoholé. Ellenkező esetben a prohibíció gazdaságilag indokolt. Ennek megállapítása azonban kivihetetlen. A gazdaságtudomány feladata marad annak kutatása, hogy a prohibíció a gazdasági mechanizmusnak milyen változásait idézte elő.

A prohibíció ellenére van alkoholszükséglet és fogyasztás. Három úton szerezhető be. Kicsinyben az úgynevezett „Speak easy" („halkan beszélj!") helységekben, ahol a rendőrség tűri árusítását; nagymennyiségben illegális kereskedőktől, titokban. Házilag is állítható elő szeszesital; az ehhez szükséges készülékeket nyiltan árusíthatják.

Az elfogasztott alkoholmennyiség megállapítására nincs megbízható adat, sőt biztos becslési támpont sem. Fellner szerint sokat fogyasztanak ugyan, de mindenesetre kevesebbet, mint a prohibíció előtt, mert az alkohol drágább, nehezebben szerezhető és rosszabb. Azt sem lehet tudni, hogy a szeszes italokban megtakarított összegek milyen termelési ágak fejlesztéséhez járultak hozzá. Igaz, hogy a prohibíció óta több életbiztosítást kötnek, több automobilt vásárolnak, több alkoholmentes italt fogyasztanak, stb., de hogy e növekedés minő mértékben írható az alkoholtilalom javára, azt nem lehet eldönteni. A prohibíció nem egyformán érinti a társadalmi rétegeket; a gazdagok most is tudnak jó italokat szerezni, a szegényebb rétegek a prohibíció óta sokkal rosszabb és ártalmasabb alkohollal élnek.

A munkások teljesítménye a prohibíció óta valóban emelkedett. Az alkoholgyárak beszüntetése 50.000 munkást munkanélkülivé tett, de ezek az amerikai gazdasági viszonyok rugalmassága folytán könnyen elhelyezkedtek. A meglévő szeszgyárak a prohibíció folytán monopóliumot élveznek, új üzemek nehezen keletkezhetnek.

A kereskedelmet is deformálta az alkoholtilalom, amikor egyrészét csempészetre, tiltott forgalombahozatalra késztette.

Az Únió háztartása lemondott a prohibícióval az alkoholadók hozadékáról, holott 1913-ban ez még fő jövedelmi forrása volt. Ha prohibíció nélkül, fokozott alkoholadóztatással emelték volna fel az alkoholt mai árára, úgy a régi kulcs szerint ez félmilliárd dollár államjövedelmet jelentene.

Felveti Fellner azt a kérdést, vajjon nem lett volna-e helyesebb adókkal és korlátozásokkal az alkoholfogyasztást mai mérvére leszorítani, de helyesen állapítja meg, hogy nem közgazdaságtani feladat választani egyrészt egy korrumpált prohibíció, másrészt az ép annyira korrumpálható korlátozó rendszabályok között. A dolgok ilyetén állása mellett szerző nem tartja valószínűnek, hogy a prohibíciót teljes eréllyel keresztülvigyék, de azt sem, hogy az ezt elrendelő törvényt, a „Volstead-Act"-ot eltöröljék.

Külön kiemeljük a szerzőnek ritkaságszámba menő általános elvi tárgyalásmódját és mondanivalóinak elméleti megalapozottságát. *S. B.*

Miskolci kultúra.

Zsedényi Béla dr. jogakadémiai nyilv. rendes tanár, egyetemi m. tanár: Miskolc szellemi élete és kultúrája. Miskolc, 1929. (166 l.)

Az első benyomás, melyet a könyv elolvasásából nyerünk, annak a megérzése, hogy szerzője nem rég lakhatik abban a városban, melynek szellemi életéről hű portrét akart papirra vetni. Adatait, melyek a közoktatás- és könyvtárügy, a múzeum, irodalom, szinház, zenekultúra, művésztelep és tudományos élet kérdéseit vázolják, hivatalos kimutatásokból, statisztikákból, részben pedig hasonló irányú és szintén hiányos munkákból állítja össze. Egyéni meglátása, tapasztalati ismerete, önálló következtetése meglehetősen korlátozott. A rendelkezésre álló és ugyanezen hibákban szenvedő források révén közzéteszi a miskolci kultúra művelőinek névsorát s a felsorolásból kihagyja azokat az adatokat, melyeket felületes forrása sem említ meg. Amig egyfelől megismételi a helyi közönség előtt is alig ismeretes no-

vella- vagy alkalmi cikkírók felsorolását, addig másfelől nincs tudomása jelentős irodalmi pályadíjakat nyert vagy országos tudományos kongresszusokon előadást tartó és hivatalos elismerésben is részesült kutatókról. Könyve megfeledkezik egész egyesületek kulturális működéséről. Így például nem említi az orvosok egyesületének évtized óta tartó előadásait, az egyes tagok országos jellegű tudományos szereplését. Nem méltatja nagyobb figyelemre a magántisztviselők szervezetében tartott rendszeres oktató előadásokat, sem pedig a szervezett munkások által szintén rendszeresen rendezett felolvasásokat, kulturális előadásokat sem.

Adatai a miskolci kultúra múltját illetően is felületesek, hevenyészettek. Nem tudjuk, hogy célzatosan hallgat-e a Társadalomtudományi Társaság éveken keresztül rendezett előadásairól, melyeket vasárnaponként zsúfolt közönség hallgatott meg s melyeket európai viszonylatokban is elismert tudósok és a helyi közélet vezető férfiai — volt polgármestere, vezető állásban levő tisztviselők, az orvosegyesület elnöke, tekintélyes ügyvédek — s last but not least, szerző volt kartársai, más protestáns jogakadémiák tanárai, egyetemi professzorok stb. tartottak. Ezekre az előadásokra a közönség ma is emlékezik és azok hiányát ma is fájlalja.

Nem tudjuk, célzatosak-e ezek és más hasonló természetű kihagyások, vagy pedig csak a felületesség okozza a feltűnő hiányokat? Az a tendencia azonban, melyért e könyv íródott, a könyv minden fejezetében, de főleg befejezésében élesen szembetűnik. A szándék, melynek megvalósításaként e könyv, mint a miskolci ev. jogakadémia tudományos értekezéseinek 33. száma jelent meg, annak a bizonyítani akarása, hogy Miskolc szellemi életének és kultúrájának alapja, fenntartó és nevelő szerve első helyen és túlnyomóan a miskolci jogakadémia. Ezt a megállapítást több, ezen célból íródott fejezeten keresztül nyomatékosan hangsúlyozva látjuk. Ez állítás szívós ismétlése azonban mégsem hat meggyőzően, mert a tények, melyek a jogakadémiának, tanárainak és ifjúságának a város mindennapi és kulturális életével való megtermékenyítő vagy legalább is serkentő kapcsolatát illusztrálnák, hiányzanak. A munkának ez a túlzottan propagált tendenciája nem véletlenül keresztezi a közoktatásügyi miniszternek a vidéki jogakadémiák megszüntetésére irányuló és ismételten hangoztatott szándékát. A végletesen beállított és szolgált cél, az irányzatos munka szükségképpen következő, torzító hatásával festi meg kevés, de rikító színnel Miskolc szellemi életének és kultúrájának portréját. *(f. s.)*

A papság története.

Randolph Charles Darwin: Die Entwicklung des Priestertums und der Priesterreiche oder Schamanen, Wundertaeter und Gottmenschen als Beherrscher der Welt. Ein Warnruf an alle freiheitsliebenden Völker. Leipzig, Verlag von Theodor Weicher (1929) 416 l. Ára kötve 15 márka.

Ezt a könyvet szerzője Szokratesznek, Savonarolának, Viklifnek, Husznak, Luthernek, Kálvinnak, Brunonak, Galileinek, Vanininek, Kopernikusznak, Darwinnak, Haekelnek, Chiniquynek, Ingersollnak, Hoensbroechnek és a többi igazságkeresőknek ajánlja, akik az igazság kutatásáért üldöztetést szenvedtek és az életükkel játszottak érte. Az ajánlás mindent megmond. Csak az a félő, hogy akik Darwinra és Haeckelre esküsznek, visszatorpannak a reformátorok nevei elől, a reformátorok hivei pedig megbokrosodnak Darwin és Haeckel nevétől. Pedig a samán, az esőcsináló, a varázsló, a papifejedelem és a teokratikus eszmények fanatikusa egyaránt meghaladott álláspont mindkét pártra nézve. A protestáns lelkésznek azon az eszmei magaslaton, ahová reformátorok akarták emelni, semmi vallási vagy lelki közössége nem lehet más vallások samánjaival és papjaival. A protestáns vallások ezen a ponton tették a legnagyobb lépést a modern kultúrának a felé az eszménye felé, hogy a szellemiség vezetői független és szabad tudósok legyenek. A kvékerek ennél is tovább mentek egy lépéssel és teljesen kiküszöbölték vallásaikból a fizetett és hivatalos állást betöltő papságot. Ezen a vonalon a protestáns fejlődés egyenesen beletorkollik a szabadgondolkodó álláspontba, amely eszméiért főként a vallásos hatalmakkal folytatott mindig élethalálharcot.

A papság egyetemes történetét ismerő és jó forrásokból merítő szerző elkövetett egy más vétket is tárgya és könyve sikere ellen. Tudományos művet ír, adatokat sorakoztat fel, tárgyilagos beállításokat ad, de ennél nem áll meg, hanem a régi irányban való továbbhaladás ellen is felemeli óvó szavát s appellál azok szellemének a követőire, akiknek

könyvét ajánlja, hogy a samanizmus vonalában való megmaradással némi energiákat szegezzenek szembe... Ez a „szubjektivizmus“ talán árt a könyv tudós jellegének, azonban annál frisebbé és temperamentumosabbá teszi fejtegetéseit. Ami a réven elvész, megtérül a vámon s az olvasó talán éppen ezért jár jól ezzel a könyvvel. Egy fejezet ugyan hiányzik belőle. Az, hogy a papság hogyan próbál önmaga szabadulni azoktól az eredendő bűneitől, amelyekben fogant. Az ajánlásban felsorakoztatott nevekből nyilvánvaló, hogy a szerző ezt is meg tudta volna írni. Szép fejezet lett volna s talán nem is egészen felesleges. A samanisztikus papi ideálokból való kibontakozás utján a szabadgondolkozás felé ezt a hidat egyik oldalról papok verték, amit a szabadgondolkozásnak nem szabad elfelejtenie.

Szimonidesz Lajos.

Az okkultizmus bölcselete.

Bodnár László könyve. Budapest, 1929. (240. l.)

Az okkultizmus bölcseletének két dologgal kell foglalkoznia. Az egyik a különböző okkultista felfogások számbavétele, a másik pedig a különböző nézetek közös és ellentmondó vagy ellentétes vonásainak a vizsgálata, még pedig abból a szempontból, hogy milyen a haladásuk iránya és hogy milyen viszonylatban vannak a nem okkultista felfogásokkal és a más jellegű bölcselkedésekkel. Bodnár László könyve nem ezzel a két dologgal foglalkozik, hanem nagy szóbőséggel, de a kérdések nehezén mindenütt könnyen átsuhanva prédikációszerű elmélkedéseket nyujt mindenféle okkultista szempontból talán fontos és érdekes, sokszor azonban kissé különösen hangzó kérdésekről.

Gondolatainak központjában Jézus Krisztus áll. Az ő bölcsesége, jósága és szeretete az a nap, amely felé valamennyi embernek fordulnia kell, tanításában benn van a világ valamennyi bölcsesége. Felette áll valamennyi filozófusnak. „Mint tökéletes egység, magába zárta egész önmagát“ — ezért nem házasodott. „Egy volt az Atyával. Tökéletes intelligencia. A szeretet megtestesítője. Bölcs. Isten fia.“ Kinyilatkoztatta a legnagyobb bölcseséget, a szeretetet, amelyben a vele eggyé váló ember egyesül istenével és megtalálja élete célját.

Elgondolásaiban az okkultizmus túlságosan fantasztikus és idegenszerű vonásait lecsiszolta ugyan, de alapgondolata is annyira problematikus, hogy valamennyi gondolata a levegőben lóg és a felszínen marad.

A reviziót sem lehet azzal a szerző által nyujtott nagyon általános okkultista recepttel megoldani, hogy csak Krisztust kell követni. De hogyan? Krisztusnak ugyanis többféle megnyilatkozása volt. Az sem visz tovább, hogy szeretetben kell követni, hiszen amit tett, mind szeretetből tette. Az ilyen általános bölcseségek akkor sem érnek sokat, hogyha olyan jövendölések kapcsolódnak hozzá, amilyennel ennek a könyvnek az utolsó mondatában találkozunk: „És ha követed Krisztust, akkor a síkon, ahol szabadon nyargalhat a szél, tovább lombosodik koronád. Ha fagyos, zimankós viharok szakadnának is rád, nedvkeringésed nem apad el, évgyürüid nem szükülnek meg és göröcsös dudorok nem puposdnak törzseden. Keblére ölel az Atya és megtérnek hajdani ellenségeid vendégszerető házadba, mert meggyőződnek róla, hogy noha egykor rászolgáltál a korholásra: „téged csak szeretni lehet!“ Bármennyire rokonszenves tehát, hogy az okkultizmus e képviselője is a békés revizió mellett tör lándzsát — azaz harcias kép nélkül: ontja a szót, — sem újat, sem a gyakorlati megoldáshoz közelebb vezető tanácsokat nem ad. Ez pedig kár, mert utolsó fejezetének egy talpraesett gondolatáért meg lehetett volna bocsátani azt a sok jószándékú, de sehol az élet valóságaival komolyan meg nem birkózó beszédet, amit tizenkét előbbi fejezetében produkált.

Sz. L.

Hirneves gyógyszerészek.

(Studeny János és Vondra Antal dr. könyve. Budapest, 1929. Szerzők kiadása.)

Minden foglalkozás többé-kevésbé rányomja bélyegét művelőjére, annak gondolkozására, életfelfogására s világszemléletére. Érdemes volna végigtekinteni a különböző szellemi foglalkozások kimagasló egyéniségein, összehasonlító alapon megállapitani, hogy azok közül melyek szolgáltatták az emberiség legáltalánosabb értékű egyéniségeit. Nyilvánvaló, hogy a természettudományok terén működők között találjuk azokat, akik legáltalánosabb mértékben szolgálták az összemberiség javát.

Szerzők reámutatnak, hogy a gyógyszerészi foglalkozás mily jó iskola volt a kutató és elmélkedő természettu-

dományi szellem részére. „Századokon keresztül a gyógyszerészet alkalmazta a rendszerezést, szertefoszlatta az alkemisták álmait, a gyógyszertárakban ringott a modern kémia bölcsője s onnan indult ki a növények tanulmányozása." Munkájuk igazolja ezt az állítást, pedig ebben a kötetben a kimagaslók közül is csak a kiválasztottak kaptak helyet. Harminc szellemóriást vonultattak föl itt a szerzők, e kiválóságoknak a természettudományok s legtöbbször a kémia fejlődésére gyakorolt tevékenységét elevenen ecsetelve. Jellemzésük jogos érdeklődésre tarthatnak számot, mert még a jobban ismert nagy nevek, mint Davy, Liebig, Pettenkofer és Berthelot is újszerűen hatnak ebben az érdekes beállításban.

Kétségtelen, hogy a „hírneves gyógyszerészek" ilyen koszorúja többet jelenthet a kari büszkeség és öntudat emelésénél. Gondolkodóba ejthet a föntebb említett hivatásban rejlő eszme tekintetében is. A könyv értékét egyebek mellett abban is látjuk, hogy ilyen beállításban alapul szolgálhat a lélekrajzokból levonható általános megállapításokhoz. Nyilt kérdés ma még, hogy az emberiség ilyen nagy alakjainak kifejlődésében az egyéni reátermettségen és képességen kívül van-e szerepe a hivatásnak, adott esetben a gyógyszerészeti foglalkozásnak is. — *v.* —

A renaissance-kori magyar irodalom.

(Josef Turóczi-Trostler: Entwicklungsgang der ungarischen Literatur II. (Renaissance und Humanismus) Budapest, 1930. 28 l.)

Annakidején ismertettem már a „negativ kiválasztás" egyik legértékesebb áldozatának, Turóczi-Trostler Józsefnek szép és bátor egyéni akcióját, a *Geist u. Literatur* füzetsorozatot, s abban a középkori magyar irodalomról szóló füzetet. Folytatása, a renaissance és humanizmus korának tárgyalása, ugyanazokkal az értékekkel gazdag. Hivatalos magyar irodalomtörténetünk, ha már elfogultságairól ununk is beszélni, megunhatatlanul kétségbeejtő, amikor európai szellemi áramlatokról, szellemi kapcsolatokról kell beszámolnia. Negyvenéves kézikönyvekből leszűrt „fogalmakkal" operát s egyformán megindító naivsággal világosítja fel a magyar olvasót az olasz renaissance, vagy a francia dekadens irányzat mibenlétéről. Turóczi-Trostler kis füzete már azért is kivételes jelenség, mert minden során érzik, hogy egy egész Európát átfogó biztos tudás áll mögötte. Talán a hivatalos irodalomtörténeten nevelődött olvasónál sem lesz ujság, amit a Mátyás-korabeli magyar látszat-renaissance-ról mond; de újszerű az, ahogy a renaissance levegőjét elénk tudja varázsolni s megérteti velünk, hogy ez a jórészt fejünk fölött elszálló légáramlat mégis csak hagyott itt elhullajtott magokat, lelki és szellemi készségeket, amelyek magyar írás formájában is meg fognak nyilatkozni.

A füzetet őszintesége és európai látóköre kétszeresen értékessé teszi abból a szempontból, hogy nyugodtan adhatjuk külföldi érdeklődők kezébe is. Várjuk a folytatását. *Benedek Marcell.*

Az 50-es évek magyar irodalma.

Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk az abszolutizmus korának elején. Akadémiai székfoglaló. Budapest: M. Tud. Akadémia 1929. (133).

Annak, aki ez érdekes kor képét akarná tükröződve látni irodalmunkban, nem ajánljuk Szinnyei professzor olvasását. Végső eredményeit, hogy t. i. „a szabadságharc és az abszolutizmus két új témakörrel gazdagította novella- és regényirodalmunkat" (Megfejtés: a szabadságharccal és az abszolutizmussal), hogy „a romantika uralkodott", hogy „Jókai tehetsége ekkor bontakozott ki", hogy „általában csak három igazán nagy elbeszélőnk van ebben a korban: Kemény, Jókai és Gyulai", néhányan szorgalmasbjaink közül már eddig is sejtették. Véges végig semmi egyéb, mint üres skatulyarakosgatás. Kormeglátás? Összefogó szempontok? Semmi ilyes. Az Akadémia iránt nem elfogult olvasó is azt kérdezheti: Ilyenekkel foglalkozik az akadémikus tudomány? Egyáltalán tudomány ez? Székfoglalójában az akadémikus nem legjavát adja tudásának? Ez a legjava? Jó tartalmi kivonatokat adni a középiskolai diákságnak? De akkor ki fog olvasni? Lehet ez célja az irodalomtörténetnek? Ilyenekre érdemes pénzt költeni, ma? És máskor? Szegényes tudománya ez a tudománytalanságnak. *(Kak.)*

8219.30 Hungária Hirlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős: Schmidek Géza

Középeurópa

I. Európának ma a nemzetközi politika szempontjából legérdekesebb része kétségtelenül a közepe; ebben a tekintetben, ha nem egészen, de igen nagy részben átvette a régen tűzfészeknek nevezett Balkán szerepét. Ez az érdekesség-eltolódás kétségkívül a világháború következménye; addig földrészünknek ezen a területén a Németbirodalommal szövetkezett, az Orosz császársággal kiegyezett Osztrák-Magyar monarchia legalább látszólag olyan hatalmat gyakorolt, melyet éppoly kevéssé mert vagy kívánt volna bárki is megbolygatni, mint például a spanyol-francia határokat, vagy a gaelic nemzetiség állását az angol királyságban. Amíg ezekről a tényekről a legközvetlenebbül érdekelt körökön kívül alig esik szó, addig Középeurópa gazdasági és politikai helyzetéről, szükségleteiről, kilátásairól, ezekkel szemben az államigazgatók feladatairól annál több — az 1918-as nagy változás óta. Kétségtelen bizonyítéka ez annak, hogy itt valóban sok történik, sok esély mutatkozik, sok teendő merül fel. Az ilyen haraszt zörög leginkább csak akkor, ha fújják. Minket ez a szél bizonyára legközelebb kell, hogy érintsen, minthogy éppen forgatagában élünk. Ámde elég nagy a kihatása Középeurópa kérdéseinek másokra is, akik még csak nem is közvetlen szomszédaink. Középeurópa lényegében a Kárpátok medencéjéből és ennek környékéből áll. Abból a területből, mely azelőtt Ausztria-Magyarország és Lengyelország volt, ma pedig Csehszlovákia, Lengyelország, Német-Ausztria, Magyarország, Románia és Jugoszlávia között oszlik meg Középeurópa magvát kétségtelenül a Kárpát hegykoszorú és az ez által beszegett alföld alkotja, az ezen kívüli területeket inkább politikai, mint természeti határok választják el szomszédaiktól, minek folytán Középeurópa tényleges területe — legalább emberi szempontból — a történelem folyamán már többször élt át kibővülést vagy szűkülést, élhet át ilyeneket a jövőben is.

Az 1920-as békeszerződések kétségtelenül Középeurópa ilyen kibővülését hozták a Balkán, Német- és Oroszország rovására. Mert amely államnak egyszer része van a Kárpát-medencében, vagy csak ennek valamely függelékében, az szükségképen Középeurópa irányában kénytelen gazdasági tájékozódást keresni, ebbe az irányba politikai tevékenysége súlypontját helyezni. Amíg tehát azelőtt Középeurópa lényegében azonos volt az Osztrák-Magyar monarchiával, most az említett békeszerződések Szerbiát, Crnagorát, Valachiát, Besszarábiát és az orosz síkság egyéb részeit bizonyos elég messzemenő mértékben kivették a balkáni, illetőleg orosz érdekkörből és hozzácsatolták a középeurópaihoz. Ugyanakkor, amikor Cseh-, Morvaországot és Német-Ausztriát legalább is hosszabb időre szintén Középeurópánál tartották és meggátolták Németországba való kebelezésüket, vagy Németországhoz való csatlakozásukat.

Középeurópa ezen óriás területi és népességi gyarapodásával azonban nem tarthat lépést sem gazdasági fellendülése, sem hatalmi megszilárdulása — és pedig politikai széttagoltsága folytán. Ma bizonyára nyugodtabb, megszilárdultabb itt a helyzet, mint közvetlenül a világháború lezajlása után. De azért a Középeurópa területén osztozó hat állam egyikének gondviselői sem hajthatják teljesen nyugodt álomra a fejüket a mindegyiket közelebbről vagy távolabbról, de azért folyvást fenyegető gazdasági rablókalandok, sőt fegyveres betörések miatt. A lefegyverzett, védtelenné tett, mozgásszabadságukban gátolt, a revánsuktól félő és ezért legalább is nem

tisztán jóakaró szomszédok által körülvett Német-Ausztriára és Magyarországra nézve ez bővebb kifejtésre sem szorul. De a kisentente mindegyik állama mögött is áll egy-egy nagyhatalom, melynek ez az állam útjában van, melyet tehát a nagyhatalom az első adódó alkalommal gyengíteni, békóba szorítani, még ellene való szövetség-támasztással, bekerítéssel is tönkretenni hajlandó. Alig szorul megemlitésre, hogy Jugoszlávia számára Olaszország, Csehszlovákiáéra a Németbirodalom, Romániáéra Oroszország, ez a veszedelmes nagy szomszéd, Lengyelország meg végül éppen mint egy harapófogóban van Német- és Oroszország között; ezt a helyzetét még a francia pártfogás sem teheti állandóan kedélyessé. Amint a többi középeurópai államok sem építhetik fel egész létreményüket Franciaországnak vagy egy más nagyhatalomnak segítségére. A kegyelemkenyér tudvalevőleg keserű, a kisebb államoknak a nagyok pártfogását a saját gazdaság kiszolgáltatásával, zálogba adásával, költséges és fájdalmas szolgálatok vállalásával, végül még a nagyok ellentéteibe való belesodortatás veszélyével is kell megfizetniök. És nemcsak ellenséges nagyhatalmak részéről fenyegeti őket veszedelem, hanem a már előbb érintett bekerítési politika révén közvetlen szomszédaiktól, sőt tegnapi szövetségeseiktől is. Mert ezek is máról holnapra egymás ellenébe állított sakk-bábok szerepére kényszerülhetnek. Ennek a helyzetnek gazdasági, politikai és hadászati veszélyeit óriásiakká fokozza a terület természeti tagoltságának hiánya, vagyis inkább a természeti védő határoknak a politikai térképről történt letörlése.

Középeurópa népei csak akkor találhatják meg nyugalmukat és fejlődési lehetőségüket az azelőtt élvezett mértékben, sőt azon túlmenően is, ha területüknek az új elrendezés folytán elvesztett egységét visszaszerzik, ismét mint egy szilárd egész, valóságos nagyhatalom állnak meg a maguk lábán és hallatják szavukat a többi nagyhatalmak tanácsában úgy nyugat, mint kelet felé.

Hogyan történhetnék azonban meg ez a visszaállítás? A régi közjog gépies felélesztésével, az Osztrák-Magyar monarchia egyszerű feltámasztásával ez ma bizonyára nem lehetséges. Azóta fordult egyet, sőt többet is az idő kereke minden országban, minden népben, minden egyes lélekben. A gördülő kerék ugyanarra a helyre vissza nem jöhet; még csak némileg hasonló helyzetbe hozása is csupán igen nagy rázkódtatások, katasztrófák után, vagy ilyenek közvetlen fenyegetése alatt történhetnék meg. Óvjon meg jó szellemünk attól, hogy Középeurópa egyik vagy másik népét, vagy esetleg valamennyiüket a kétségbeesés ilyen katasztrófa kívánásába vagy éppen felidézésébe hajtsa!

Középeurópa egységét okvetlen vissza kell állítani, de nem a régi, nem is a réginél szűkebb, hanem csakis a réginél szélesebb alapon. Ez egészen új koncepciót igényel, melynek vázlatos kifejtése éppen ezen dolgozat célja. Szíves olvasóim ebben talán nem egy gondolatot fognak találni, mely újsága miatt ellenszenves előttük; ámde Középeurópa helyzete a történelmi emlékezés óta itt fennálltakhoz képest igenis új — és új helyzetek, új tájékozódást, új gondolatokat kívánnak.

II. Mindjárt azon kell kezdenünk, hogy a kisentente még Lengyelország csatlakozása által kibővülve és Franciaország örök barátságáról biztosítva sem lenne képes ezen a területen a kielégítő politikai, gazdasági és kulturális élet feltételeit megteremteni. A kisentente a háború kimenetele által teremtett helyzetet tart fenn saját fegyverkezésével és mások fegyvertelenül tartásával. Uralma alatt Középeurópa népei részben nemzeti-soviniszta, vagy legegyénebb céljaik szabad pályáját kereső «győzők», részben több-kevesebb fenntartással hálás «felszabadítottak», részben végül kifosztott, megalázott, guzsbakötött «legyőzöttek». Vagy legalább ilyeneknek érzik magukat. A nép-

elemek és államalakulatok ilyen megoszlása nem hozhatja az állandó békét, legkevésbé a fegyverek békéje előfeltételének elismert «lelkek lefegyverzését». Sőt ez a megoszlás Középeurópát szükségképen minden származású, szinezetű és lelkiismeretlenségi fokozatú kalandor legjobb vadászterületévé kell, hogy tegye.

Nem vádolhat senki elfogultsággal, ha megállapítom, hogy a magyar kérdés ma is Középeurópa központi kérdése. A magyarok már egyszer függetlennek nevezett államukban és ezen kívül a Kárpát-medencében, ennek is közepén, az egésznek életerét adó Duna és Tisza mentén laknak, az ő elégedetlenségük az egész középeurópai helyzet ingatagságát jelenti. Ezen még Maradék-Magyarországnak az eddiginél is messzebb menő lenyűgözése, katonai megszállása, a kisentente-államok egyike által való bekebelezése vagy mindhármuk közt felosztása sem változtathatna. Sőt az ilyenfajta kísérlet még a kisentente tagjai között parázsoló érdekellentéteket is fellobbantaná; hiszen a védtelen Magyarország ellen való szövetkezés már ma is alig-alig elégséges ama politikai alakulat összetartására. Ahogy annak idején Lengyelország felosztása sem akadályozta meg a felosztó hatalmak összeütközéseit (1812, 1854, 1866, 1878, 1914). Még biztosabban bekövetkeznék a kifelé annyira elhatárolt, belől annyira nyitott medencében a magyar nemzetiség teljes eltünése esetén az utódnépek végnélküli, halálos küzdelme, összes gyűlölet- és elvadulás-kísérőivel együtt. Magyarország a kisententeba való felvételének egyszer felmerült eszméje végül csak vagy egy a kisentente által ma védett helyzet teljes felborítását jelentő békerevizió kapcsán lenne lehetséges, vagy pedig minden a szó nyelvtani értelmében őszinte egyetértést «entente»-ot eleve kizáró, pusztán formai tény maradna, mely semmivel sem hozná közelebb földrészünket az alapjában véve mindenütt a legeslegtöbbek által áhított nyugalomhoz és biztonsághoz.

Csak az összes elgondolható eshetőségek kimerítése végett érintjük azt a gondolatot, hogy a hatalmak a trianoni szerződésnek csupán területi rendelkezéseit tartanák fenn, különben Magyarországnak teljes önrendelkezési és fegyverkezési szabadságot adnának. Akkor, hogy a kisentente-vezetők nem annyira Magyarország, mint a Magyarországgal ellenük szövetkezve reájuk nézve most már igazán veszedelmesekké válható entente-beli társaik miatt álmatlan éjjeleit ne is említsük, Magyarország területi helyreállítására való előkészületre felhatalmazva, egyszersmind azonban mai határai megvédésének feladatával és felelősségével megterhelten állna itt. Az előbbinek a Trianonban kialakított erőviszonyok mellett belátható időn belül ábrándnak, de áldozatos ábrándnak kellene maradnia, az utóbbi pedig a határok hosszúsága és természeti védtelensége mellett oly nehézségeket és költségeket hozna, melyekből az államnak minden áron, még egy harci kaland útján is szabadulást kellene keresnie. A magyar kérdés a dolgok mai állása mellett sok más kérdéssel együtt csakis Középeurópa keretében oldható meg.

III. Ezen megoldás keresésénél legkevésbé szabad magunkat önámításokba ringatnunk, a különböző nemzetek és néprétegek körében élő és ható eszmeirányzatokat figyelmen kívül hagynunk, vagy viszont mindent ezeknek az eszmeirányzatoknak megfelelő kialakulásától és az életben keresztültörésétől várnunk. Ki kell mondanunk a kemény szót: az általános emberi szabadságeszmények, bármennyire ott lappangjanak majd minden ember vágyszentélyében, — a politikai viszonyok gyakorlati elrendezésében leginkább csak mint egészen más természetű hatalmi és gazdagodási törekvések többé-kevésbé átlátszó takarói jönnek számításba. A nemzeti és osztályönzések elég könnyen fokozódhatnak a fanatizmusig, hatalmas lökőerőt is kölcsönözhetnek egyes akcióknak; ebben azután ki is merül a hatásuk. Magukat az akciókat az uralkodó, haszonvevő rétegek és csoportok érdekei

sugalják mindenfelé, ezekkel az érdekekkel kell első sorban számolni annak, aki a közviszonyok állandó és életképes elrendezését keresi.

Azt mindjárt megállapíthatjuk, hogy a Középeurópát ma igazgató köröknek több igen jelentős közös érdekük van. Így mindenekelőtt 1. a gazdasági és politikai függetlenség a nyugati hatalmaktól, 2. a saját erőben talált biztonság mindennemű támadás ellen, 3. a kiszélesített működési, kereseti és érvényesülési lehetőség. Ezekkel az érdekközösségekkel szemben állnak igaz, az uralkodó csoportok egymással szembenálló szűkebb érdekei, melyek azokat nem egyszer arra utalják, hogy működési terüket, ha már kiterjesztése nem lehetséges, még legközelebbi szomszédaik, sőt a velük egy fedél alatt lakók elől is elzárják, sőt a nyugalom és biztonság feltételeit is feladják, hogy a politikai és gazdasági zűrzavarban könnyebben halászhassanak, kalózkodhassanak. Azonban az első helyen felsorolt közös érdekeknek emberi rokonszenvességükön fölül az az előnyük is megvan az utóbb említett széthúzó tényezőkkel szemben, hogy a népességek igen nagy rétegeire terjednek ki, magasan fel az uralkodókba, mélyen le a dolgozókba. Így nem teljesen alaptalan a remény, hogy egykor kielégítő módon érvényesülni is fognak.

A dolog gyakorlati részére áttérve, azonnal megállapíthatjuk, hogy eddig szokásos rendszerű legtöbb kedvezményes vám- és kereskedelmi egyezmények, határelismerő és támadást kizáró lokarnók, még barátsági szerződések, vagy akár katonai egyezmények sem elégségesek Középeurópa erejének oly egységbe foglalására, mely minden külső és belső támadásnak sikerrel ellentállhat és a részes népeket egy jobb, szebb jövő elé viheti. Ehhez sokkal szorosabb államszövetség kell, melynek már nem szerződési okmánya, hanem alkotmánya van.

Az alkotmány tudvalevőleg olyan rendelkezések szerves összességét jelenti, mely fölötte áll nemcsak a hatáskörébe tartozó egyének akaratának, hanem még a hatásterületén működő államhatalmi és törvényhozó szervek határozatainak is. Tehát a középeurópai államszövetség alkotmányának elfogadásával a részes államok — a hozott áldozatnál nagyobb előnyök fejében — le kellene, hogy mondjanak szuverénitásuk némely részeiről. Hamar meg fogjuk látni, mely részek ezek és miben áll a javasolt államszövetség új vonása az eddigi államalakulatokkal és szövetségekkel szemben.

A Középeurópai Államszövetség alapelvei lennének: egység kifelé, egyenjogúság és jogbiztonság belől. Az első elv magával hozná a kölcsönös és közös védelem feltétlen kötelezettségét, a részes államok külön szövetkezéseinek egymás közt és a szövetségen kívül teljes kizárását. A közös diplomáciai és gazdasági érdekképviselet, valamint a határbiztosítási és hadászati munkamegosztás és erőegyesítés részletesebb módozatai ugyan csupán a megvalósítás stádiumában lennének meghatározhatók; a mostani általános tervezetben még ki sem fejthetők.

Az Államszövetség külső egysége azonban csakis minden részes állam polgárainak az egész szövetség területén teljesen szabad gazdasági működése, munkakereseti, tőkeelhelyezési és vállalkozási lehetősége mellett állhat biztos alapon. Tehát teljes gazdasági szabadság és egyenlőség az egész szövetség-területen! A szövetségbe egyesült államok területén semmiféle hátránya a társ-államokból munkát, megélhetést keresőknek a saját állam bennszülött polgáraival szemben. A szövetségen belől honos minden ipari, közlekedési, pénzügyi vállalat teljes szabadsága működésének a szövetség bármely államára, vagy akár összes államaira való kiterjesztésére. Ez az alkotmányelv jellegét viselő rendelkezés magával hozza a közös vámhatárt, a pénz egységét, a szövetségen kívüli világgal kötendő kereskedelmi egyezmények közösségét.

A szabad gazdasági együttműködés kétségkívül nemcsak messzemenő érdekközösséget teremtene a részes államok népeinek széles csoportjai

között, hanem a lelki közeledésnek, a kölcsönös megismerésnek, rokonszenvnek és közösségi érzés kialakulásának is hatalmas eszközlője lenne. Ám csakis akkor, ha az egyes részes államok külön hatalmi törekvései és műveltségi, nyelvi túlsúly-törekvései nem rontanák le a gazdasági szabadság üdvös hatását. Ezért szükséges minden nemzetiség, kultúra és nyelv teljesen egyenlő védelmének kimondása és keresztülvitele a Szövetség egész területén. Bizonyára nem jelenthetné ez hét-nyolc hivatalos és oktatási nyelv kötelező bevezetését Középeurópa minden községében. Minden részes államnak, nemzetnek meg lehet továbbra is a maga állami nyelve, nemzeti kultúrája, melyeket mindenekfelett érvényesít, ápol és terjeszt. Ám ahol valamelyik részes állam területén más nemzetiségű népelemek is tartózkodnak állandó lakosok-, vagy időleges keresőkként, — ezeknek helyzete úgy gazdasági és magánéletük kialakitása, mint a hatóságok igénybevétele, a különböző fokozatú képviselőtestületekben való részvétel, mint végül különösen gyermekeik iskolázása, sajátnyelvű művelődési intézmények kiépítése tekintetében úgy alakítandó, hogy bármely részes nép sarjai bármely szövetséges állam területén valóban otthon érezhessék magukat. Ennek az életkörnek részletesebb szabályozása is a gyakorlati megvalósításba tartozik; csak annyi állítható itt elvként fel, hogy a kultúrális szabadság és egyenjogúság éppenúgy, mint a gazdasági, a részes államok törvényhozását is eleve kötelező alkotmányrendelkezésben fektetendő le.

IV. Bizonyára nem szorítkozhatik az államszövetségi alkotmány az alapelvek lefektetésére, ami nem is lenne nagyobb munka, mint aminő a Wilson-féle pontok megszövegezése volt. A valóban nehéz feladat az elvek működésbe hozatalánál, a Szövetség szervezetének kidolgozásánál merülne fel. Ez a szervezet természetszerűen csakis a Szövetség közös ügyeinek ellátására szorítkoznék, minden egyéb a részes államok belügye maradna. Persze az is a Szövetség céljából folyó és még kifejtendő korlátozással.

Egy szövetség közös ügyei csakis tanácsban láthatók el; tehát a Középeurópai Államszövetség alkotmányának legelső rendelkező része a szövetségi tanács összeállítását, hatáskörét és működési módját kellene, hogy szabályozza. Ezen a ponton sem kívánunk ma még tisztán elméleti fejtegetéseinkkel a gyakorlati életkialakulásnak eléje vágni, nyitva hagyjuk még a Szövetségi Tanács elnökségének és végrehajtó szervezetének kérdéseit is.

Csak azt látjuk természetesnek, hogy a Tanácsban szavazás dönt, ez a szavazás pedig már különböző rendszerek szerint történhetik. Valószínűleg különböző rendszereket kellene alkalmazni a felmerülő ügyek különböző csoportjaira nézve. Így a folyó ügyek, a közös gazdasági élet és forgalom napi kérdései egyszerű szavazással intézhetők el, mely szavazás ugyan már ismét államok vagy népességszám szerint történhetik. A tisztán pénzügypolitikai kérdések inkább az egyes államkormányok szavazata alá tartozhatnának, míg némely, különösen népjóléti jellegű intézkedésnél, aminő például a munkaviszonyokat szabályozó egyezményekhez való csatlakozás, vagy ilyeneknek a szövetségen belől megteremtése, még az összes részes államokban végrehajtandó népszavazás elé is lennének utalhatók.

Olyan kérdésekben, melyek valamely részes állam létérdekét érinthetnék, — például területének megváltoztatása, gazdasági mozgáslehetőségét nagy mértékben befolyásoló nemzetközi egyezmény elfogadása, védőszervezetének megszorítása vagy ellenkezőleg, igen nagy feladatokkal terhelése, — minden egyes államnak vétó-jogot kellene engedélyezni még az összes többi részes államok egyhangú határozatával szemben is.

Amely ügyeket a szövetségi alkotmány nem utalna kifejezetten a szövetségi tanács vagy ennek valamely szerve elé, azok a részes államok belügyei maradnának. De nem abban az értelemben, mintha az egyes állam ezekre nézve korlátlanul intézkedhetnék, tekintet nélkül a társ-államok

érdekeire, saját polgárai nagyobb csoportjainak jogaira és különösen a szövetségi alkotmány kimondott alapelveire. Ha ezek bármelyikét valamelyik részes állam egy bármennyire elismerten belső intézkedésével megsértené, a sértett társ-államnak, alattvalócsoportnak vagy akár egyénnek is folyamodási lehetőséget kellene engedélyezni. Első sorban az államszövetségi tanácshoz, illetőleg egy ennek keretében vagy e mellett felállított egyeztető bírósághoz. Amennyiben pedig valamelyik részállam vagy nagyobb alattvalócsoport ennek a bíróságnak pártatlanságában kételkednék, nyitva kellene hagyni az utat a hágai nemzetközi bírósághoz való folyamodás számára is, mely ilyen esetekben egészen a nemzetközi vitáknál szokásos módon járna el. Ugyanez az eljárás lenne követendő, ha valamely részes állam megtagadná az Államszövetségi Tanács egyik határozatának végrehajtását, vagy ha valamely határozat ellen bejelentett vétóját a többi részes államok nem lennének hajlandók figyelembe venni. Mindezen esetekben a nemzetközi bíróság határozatának fenntartás nélküli elfogadása és feltétlen végrehajtása minden részes államra nézve a szövetségi alkotmányban lefektetett kötelezettséget jelentene.

Ez az a pont, amelyen az általunk tervezett középeurópai alkotmány minden eddigi alkotmánytól eltérne. Nem teremtenénk ugyanis szövetséges államot, melynek szervei a részállamok hatóságait adott esetekben végérvényesen engedelmességre szoríthatnák. De laza államszövetséget sem, melynek részesei csakis a szorosan értelmezett szövetségi ügyekben lennének kénytelenek az egészhez alkalmazkodni, minden másban teljesen függetlenek maradnának. A mi tervezetünk meghagyja minden részes állam szuverénitását, de csak addig a határig, amelyen túl a szuverénitással való visszaélés kezdődnék. A visszaélés végső fokon való megállapítását pedig nem valamely szövetségi szervre, hanem egy a szövetségen is fölül álló nemzetközi bírói fórumra bízná.

V. Bizonyára nagy újítás az állami élet elrendezésében a külső ellenőrzésnek való kaputárás, a legvégső döntés idegenre bízása nemcsak életfontos államközi ügyekben, de még olyan belső ügyekben is, mint egy az iparűzés feltételeit, az adókivetés módozatait, az iskolázás részleteit szabályozó törvény vagy akár hatósági rendelkezés. Azonban erre a külső ellenőrzésre, esetleg beavatkozásra az adott helyzetben szükségünk van, mert már egyszer nem vagyunk csupán a legmagasabb igazság és emberiesség eszményeiért lángoló felsőbb lények, hanem gyarló, a világháború élményei és következményei által még gyarlóbbakká tett, sokszor bizony éppen a leggyarlóbbak által vezetett és kormányzott emberek. Alkotmányunkat azzal az óhajtással hozzuk meg, hogy bár sohasem kerülne a sor a nemzetközi bíróság igénybevételét illető rendelkezések alkalmazására bár sohasem merülnének fel a szövetség részesei között házilag el nem intézhető ellentétek. Ám ha maradandót akarunk alkotni, a kedvezőtlenebb és legkedvezőtlenebb eshetőségekkel is számolnunk kell, többi közt azzal, hogy az államszövetségen belül szűkebb szövetkezések alakulnak ki, melyek a szövetségi döntőszervek ítéleteibe való bizalmat is megingatnák. Az első sorban illetéktelen külső nyomások kiküszöbölésére alakított Középeurópai Államszövetségbe tehát éppen célja elérésének érdekében kell bizonyos eleve elfogadott külső befolyást beengedni.

Elő vagyunk készülve rá, hogy javaslatunk meghökkenést támaszt azok között, akik a feltétlen szuverénitás, az egyes államoknak legalább „belső“ ügyeikben korlátlan rendelkezőjoga eszméiben nőttek fel. Pedig ez a korlátlan rendelkezés már régen nem létezik, számtalan ponton áttörték azt a nemzetközi egyezmények és a nemzetközi gyakorlat, melyeknek elfogadása olykor valóban önkéntes, sőt örömteljes volt, de máskor bizony csakis a külső nyomás keserves kényszere alatt jött létre. A világfejlődés útja már egyszer az, hogy a belső ügyek mind nagyobb mértékben válnak közügyekké úgy az egyes

emberek, mint a nemzetek életében. Míg a klasszikus ókorban az egyes polgár belügye volt, ha szolgáját, gyermekét, vagy hites feleségét megölte, — ma már a bíróság és a sajtó ítélőszéke elé kerül, aki makrancos csemetéjét sötétbe zárja, vagy bakafántos lovára a szokottnál nagyobbat üt. Az országlakosok egy részének, sőt többségének a hatalom részéről helótaként kezelése, sanyargatása, fosztogatása, írtása is belső ügye volt minden államnak a legújabb időkig, de a mai kor magaslatán álló ember szemében már nem az. Az emberiség értelmi előhaladásával mindinkább terjed a meggyőződés, hogy úgy az egyéni szabadság, mint az állami szuverénitás elveinek túlhajtása anarchiára, tehát képtelenségre vezet.

Az élet fejlődésével úgy az egyén, mint az állam mind többet áldoz fel cselekvési szabadságának köréből, hogy a megmaradó részt annál háboríttatlanabbul, mások belegázolásaitól biztosítottabban élvezhesse. Az államszuverénitás bizonyára nem tünhet el a világból, még gyengülése is legkevésbbé sem kívánatos. De saját jól felfogott érdekében önként hátra kell lépnie ott, ahol saját éltető elvével: a népek szabadságával, önrendelkezésével jöhetne összeütközésbe. Nekünk, középeurópaiaknak sem szabad visszariadnunk egy határozott előrelépéstől azon az úton, melyen a többi emberiség nyilvánvalóan követni lesz kénytelen minket. Középeurópa minden népének le kell mondania a másokkal, legközelebbi sorstársaival szemben való garázdálkodásnak még lehetőségéről is, ha önmagát ezen sorstársak, de ezeken túl sokkal hatalmasabb ellenfelek garázdálkodásai ellen hatályosan biztosítani akarja.

VI. Miként már említeni szerencsém volt, Középeurópa központi kérdése a magyar kérdés, mely államszövetség nélkül meg nem oldható, melynek megoldása nélkül viszont Középeurópa állandó békéje és biztonsága el nem képzelhető. A Középeurópai Államszövetség kisebb vagy nagyobb területre terjedhet ki, majd minden itt létező állam csatlakozásával vagy kimaradásával elképzelhető. Csak éppen Magyarország nélkül lenne a szövetség olyan, mint egy közepén átütött pajzs, egy fenekén meglékelt hajó. Az államszövetség azonban csak minden részes kikényszeríttetlen, belátó, önkéntes, őszinte csatlakozása esetén teljesítheti feladatát, tehát csakis valóban egyenjogú társak között jöhet létre. A Középeurópai Államszövetség létrejöttének elengedhetetlen feltétele bizonyára a trianoni szerződés Magyarország különleges elbánására, ellenőrzésére, lefegyverzetten tartására, mozgásszabadságában való korlátozására vonatkozó rendelkezéseinek hatályon kívül helyezése. Hogy e mellett a területi határok revíziója is szükséges-e, ennek a kérdésnek felvetésével nem kívánjuk a tárgyat bonyolítani. Csak annyit jegyzünk meg, hogy a határok kérdése annál kevésbbé lehet akadálya a már egyszer szükséges kölcsönös megértésnek és együttműködésnek, minél becsületesebb a Szövetségen belől a gazdasági és kulturális egyenjogúság keresztülvitele.

Az Államszövetségnek nem lenne sajátképeni fővárosra szüksége, ezt a szerepet mindegyik részes állam számára tovább is elláthatnák az illető országok fővárosai, remélhetőleg egymással nemes versenyben a műveltségi és közjóléti intézmények létesítése terén. Még a Szövetségi Tanács is váltakozó helyeken tarthatná üléseit. Amennyiben azonban a Szövetség némely közös szervének mégis állandó székhelyre lenne szüksége, ez legcélszerűbben magyar területen, Budapesten lehetne. Annak dacára, sőt éppen azért, mert Magyarország a Középeurópa megalakításánál első sorban tekintetbe jövő országok között a legkisebb, vezető nemzetiségére nézve európaszerte a legrokontalanabb, védelmében leginkább az Államszövetségre utalt. Kifogást itt csakis a győző-legyőzött megkülönböztetés megörökítésének fanatikusai tehetnének, akik az ilyen észjárással a győző nemzeteket is örökös legyőzöttek szerepére ítélni készek. Néhány központi hivatalnak Budapestre helyzése sok magyar szemében még némi kárpótlást is jelentene a Trianonban elvesztettekért és erkölcsileg kötelezné Magyarország vezetőit, hogy az egyenjogúság keresztülvite-

lében még a többi szövetséges állam előtt is járjanak. Budapestnek nem szabadna egy időnként leigázott idegeneket falai közé kényszerítő «császárváros» színét öltenie, hanem már külső megjelenésében, a nyelvek, címerek zászlószínek alkalmazásában is kifejezésre kellene juttatnia, hogy valóságos otthona mindenkinek, akit teendője vagy kedvtelése odavon.

A nyelvkérdés, mely a régi Monarchiában annyi fejtörést okozott (minden értelemben), a Középeurópai Államszövetség közös ügyeinek elintézését és a kölcsönös védelmet egyáltalában nem kellene, hogy zavarja: a világháborúban látott szövetségesi együttműködés és a Népszövetség munkássága mutatja, hogy a nyelvi nehézségek mily könnyen oldhatók meg, ahol erre a kölcsönös jóakarat megvan.

Előbbi szavam, hogy Magyarország lenne védelmében leginkább a Középeurópai Államszövetségre utalva és e réven leginkább érdekkörébe forrasztva, a védelem kérdésének rövid megvilágitását teszi szükségessé. Közös hadseregre itt bizonyára senki sem gondol; ebből elég volt a régi Monarchiában. Legfeljebb közös vezérkarról lehetne szó. Mindegyik szövetkezett állam joga és kötelessége kellene hogy maradjon úgy belső rendjének fenntartása, mint határainak biztosítása — egészen addig a pontig, amidőn erre saját ereje nem lenne elegendő és a szövetségestársak segítő közbelépése válnék szükségessé. A határbiztosítás — bűntettesek, csempészek átlépésének figyelésétől és akadályozásától eltekintve — természetszerűleg csakis a szövetségen kívüli államok felé eső határoknál lenne szükséges és megengedhető, a szövetségestársak felé szükségtelen, sőt káros kihívásként kellene hatnia. Erősebb kültámadások esetén a kölcsönös védelem minden egyes szövetséges egész rendelkezésre álló erejének a veszélyeztetett pont felé irányítását tenné kötelességgé. E részben ismét különleges szerep jutna a saját határaiban közvetlenül legkevésbbé fenyegetett Magyarország mozgósítható erejének.

Időelőtti lenne a Szövetség kiadásainak fedezésére nézve már most pénzügyi tervezetet kidolgozni. Az uralkodó elv mindenesetre az kellene legyen, hogy a lehetőség határáig mindegyik részes állam maga lássa el pénzügyeit, maga kezelje bevételeit, fedezze kiadásait. Az elkerülhetetlen, rendes időkben bizonyára nem túlnagy közös kiadások fedezésére igazságos alap lenne keresendő. Rendkívüli esetekre nézve azonban már eleve le kellene fektetni a teherelosztás méltányos módozatát, nehogy például megismétlődhessék az a világháborúban előfordult eset, hogy amely ország első sorban állta ki az ellenséges támadást és vérzett, pusztult ez alatt, ezen a réven még adósává is váljék szövetségeseinek, akik csak éppen segédcsapatokkal és hadiszerekkel támogatták, különben pedig páholyból nézték mindnyájuk közös érdekében vívott élet-halálküzdelmét.

VII. Most, hogy nagyjában elképzelni igyekeztünk a Középeurópai Államszövetség létrejövetelének és működésének feltételeit, forduljunk ismét a felé a kérdés felé, hogy kikből is alakulhatna ez a szövetség. A felelet: első sorban a Kárpát-medence részeseiből, tehát Magyarországból és a mai kisentente államaiból. Ezek együttvéve máris egy 775.000 négyzetkilométer területű, 52 millió ember által lakott hatalmat alakítanának, mely egyes külső természeti ellenállópontokon belől még a Kárpátok várkörére, mint erősségmagra támaszkodhatnék, önmagát a legtöbb mezőgazdasági termékkel és ipari nyersanyaggal elláthatná, külső és belső forgalma számára két tengerrel, a Dunával és ezenkívül más hajózható folyók nagyszerű rendszerével rendelkeznék, vegyes lakossága körében a legkülönbözőbb irányú emberi képességeket és készségeket hozhatná működésbe. Egyszóval mint igazi nagyhatalom állná meg a helyét Európában.

De nem kellene az Államszövetségnek végleg a fentmegjelölt államokra szorítkoznia. Elképzelhető és kívánatos először Német-Ausztriának és Lengyelországnak, azután még több vagy kevesebb balkáni és balti államnak

csatlakozása is. Így a Szövetség már 1,245.000 négyzetkilométert és 88 millió lakost, sőt esetleg majd 1,700.000 négyzetkilométert és 100 milliónál jóval több lakost ölelne fel, mint egyenes tartású óriás állna a Keleti tengertől az Égéi tengerig, a Nyugat és a Kelet között, baráti kezet nyujtva mindkettőnek, de védelmében és megélhetésében első sorban csakis saját erejére támaszkodva.

A Középeurópai Államszövetség részesei tehát a három tervezet szerint a következők lennének:

I. eshetőség:

Magyarország	92916	négyzetkm. terület	7,980.000	lakos
Jugoszlávia	248987	négyzetkm. terület	12,650.000	lakos
Románia	292244	négyzetkm. terület	17,300.000	lakos
Cseh-Szlovák köztársaság	140352	négyzetkm. terület	14,150.000	lakos
Összesen	774499	négyzetkm. terület	52,080.000	lakos

II. eshetőség (az előbbiekhez):

Német-Ausztria	83833	négyzetkm. terület	6,600.000	lakos
Lengyelország	386634	négyzetkm. terület	28,880.000	lakos
Összesen	1244966	négyzetkm. terület	87,560.000	lakos

III. eshetőség (az előbbiekhez):

Albánia	27538	négyzetkm. terület	804.000	lakos
Bulgária	103146	négyzetkm. terület	5,065.000	lakos
Görögország	127337	négyzetkm. terület	6,200.000	lakos
Esztország	47550	négyzetkm. terület	1,115.000	lakos
Lettország	65791	négyzetkm. terület	1,845.000	lakos
Litvania	52088	négyzetkm. terület	2,200.000	lakos
Összesen	1668416	négyzetkm. terület	104,789.000	lakos

Jól tudjuk, hogy az utóbb említett csatlakozásoknak igen nagy nehézségek állnak útjában, keresztülvitelük előtt igen sok nemzetközi kérdés lenne tisztázandó. Ilyen ma szinte legyőzhetetlennek látszó nehézség mindjárt a legtermészetesebb csatlakozó, Ausztria részén a Németországhoz való, a nemzetiségi elv és a *mai* politikai és gazdasági helyzet által teljesen indokolt csatlakozás-mozgalma. Azonban a Duna vize már egyéb akadályokat mosott el útjából; az osztrák közvéleménynek Németországtól Középeurópa felé fordulását is lehetségessé teheti ugyanaz, ami a magyarnak a fenntartás nélküli bealkalmazkodást: a gazdasági és kulturális egyenjogúság keresztülvitele, tehát az ausztriai németség gazdasági és műveltségi fennmaradásának, sőt békés, tisztességes úton határain túl érvényesülésének is lehetővé tétele.

A Középeurópai Államszövetségben, ha kellő körültekintéssel és őszinteséggel alkotják meg, az osztrák-németek éppenúgy láthatják a keleti német birodalom nagyobb léptékű feltámadását, mint a magyarok Szent Istvánét, a szerbek Dusán cárét, a csehek Ottokárét, a románok Mihályét, a lengyelek Kázmérét. És pedig mindegyikét a maga eredeti elképzelésében, a nemzetiség teljes biztosításával, mégis az ebbe való kicsinyes begubancolódás elkerülésével.

VIII. Amit jósolni bátorkodtunk, az nem azonos sem Naumann Mitteleurópájával, sem Coudenhove-Kalergi Páneurópájával. Az előbbi ma Németország, az utóbbi Franciaország túlsúlyát jelentené; mi pedig magunk akarunk urak lenni a házunkban. Nem is „keleti Svájc“ az, amit javasolunk, mert jól tudjuk, hogy a terület, melyen lakunk, minden politikai határtól eltekintve, sokkal kiterjedtebb, változatosabb, gazdagabb, hogysem azt egy-

szerüen lemásolt svájci módszerrel összetartani, megvédeni lehetne. Mi nem elégedhetünk meg azzal, hogy békés államok csoportja vagyunk, nekünk hatalmasaknak kell lennünk, ha a nekünk a természet és a történelem által juttatott életlehetőségeinket leélni, feladatunkat teljesíteni akarjuk.

Hiszen mindörökre nem kell a Középeurópán kívüli világtól, nevezetesen Német- és Franciaországtól sem elzárkóznunk. Sőt éppen államszövetségünk adhatja meg idővel a mintát egész Európa vagy egy még nagyobb világ kívánatos egyesüléséhez. Mellesleg megjegyezve: bármiképpen induljon meg ez az egyesülés, egészen más helyzetre és szerepre számíthat benne Középeurópa, ha mint egységes nagyhatalom járul hozzá, mint ha alkotó államai mint széltől sodort falevelek egyenként hullnak feléje.

Középeurópa szabadságát magunknak kell kivívnunk, államszövetségünket magunknak megalkotnunk; ebben semmiféle más hatalom őszinte támogatására nem számíthatunk. Sok idő is telhet el eszményünk megvalósításáig, sok nemes erőfeszítés veszhet kárba, sok siralmas félreértés vagy gonosz, önző cselszövény hátráltathatja az üdvös munkát, pusztíthatja el a már megalkotottat is. Ezzel annak, aki jót akar, számot kell vetnie és mindennek dacára próbálnia, tennie kell. Mert — ezt éppen a világháborúban tanultuk — ami ma megdönthetetlennek látszik, az holnap képtelenséggé válhatik és ami ma lehetetlen, az holnap talán az élet egyedüli természetes formája lesz.

M. I.

A polgári mentalitás Bródy Sándor írásaiban.

1. A konzervativ irodalomtörténet könnyed gesztussal sorolja *Bródy Sándort* a századunk elején fellépő „divatos" írók csoportjába. Nem volna erre semmi észrevételünk, ha „divat" alatt a korszellemmel való haladást értené és nem csupán azokat az internacionális törekvéseket, melyek — l'art pour l'art — idegen kulturhatásokat olvasztottak irodalmunkba. A politikai és társadalmi fejlődés magával hozza az új szociális rétegeződést és az új szociális rétegeknek, új egyéneknek szerepeltetése még nem nevezhető pusztán internacionális tünetnek. És ha igazat adunk *Horváth* Jánosnak abban, hogy „Petőfi, Arany, Gyulai nagy félszázada volt hivatva meggyökereztetni a Kazinczy-féle nagy nyugati iram hozományait", akkor megértjük azt is, hogy *Gyulai után viszont el kellett jönni annak a korszaknak, mely életben és irodalomban egyaránt gyümölcsözteti Széchenyi politikájának nagyszerű hagyományait.* Ez pedig épp úgy nem jelentett puszta internacionalizmust, mint ahogy *Széchenyi* internacionalizmusa sem ernyesztette, de kiszélesítette és erősítette a magyar szellemet és nacionális öntudatot. „Az emberábrázolás kesernyéssége s a pusztulásra szánt magyarsággal szemben a ridegen szemlélődő álláspont" jellemzi *Pintér* Jenő szerint a „divatos" írókat, holott az a pesszimista színezetű reális, sőt naturalista látásmód már egy elpalástolhatatlan, nagyobb kiterjedésre törekvő magyar életakaratnak nyilvánulása. A negyvennyolcas hagyományokon csüggő magyarság nehezen békül meg az új törekvésekkel. Talán mert gondolkodása politikai eszmények által determinált (*Petőfit* politikai tárgyú költeményei, *Jókait* politikai tárgyú regényei teszik oly példátlanul népszerűvé) talán, mert *a Petőfi, Vörösmarty, Arany, Jókai nyomában fellépő írók is nehezen tudnak a nagyméretű elődök befolyása alól szabadulni.* És így az olvasókat annál inkább fogva tarthatta a régi tradíciók varázsa. *Jókai* az „élen" tud maradni az angol nyomon haladó *Tolnai* Lajossal, az ötletes, francia kulturájú *Degrével*, a társadalmi kérdéseket analizáló *Pálffy* Alberttel szemben. Kortársai közül az egyetlen *Mikszáthon* kívül egy író sem tud *Jókai* nép-

szerűségéig felérni. De már *Mikszáth* — a szociális fejlődés ereje folytán — túl van a csupán politikai eseményeken, ő már a politikai keretek közt a társadalmi élet jelenségeit figyeli, igaz, hogy még nem nagy szociális megértéssel, de már nem is a Jókai meselátó gyermekszemeivel. Találóan állapítja meg *Zsigmond* Ferenc, hogy „Mikszáth csúfolódó szkepticizmusa nagyon messze kanyarodik Jókai világnézetétől, szinte a naivitás művészi tudatosságú ellentétévé válik". *Ez az elkanyarodás aztán tovább folytatódik Gárdonyiban, Herczegben, Rákosi Viktorban, Benedek Elekben s folytatódik Bródy Sándorban* és a múlt század végén fellépő többi, úgynevezett „divatos" íróban. A természetben nincsen ugrás és én úgy hiszem, hogy az irodalomban is csak folytonosság lehet. A fejlődés gyorsabb vagy lassúbb tempója, a fejlődés törvényszerűségétől való merev elzárkózás teremtheti meg csupán az irodalmi szakadás vagy ugrás fanatikus hitét. *A nagy politikai eszmények megelőzik a szociális eszméket,* az állam szabadságának kivívása megelőzi az egyéni szabadság kivívását s így természetes, hogy *az irodalomban is az általános eszmények uralmát követhetik csupán a speciális problémák.* „Hadd vesszen az egyén, ha él a köz", — ezt a részletigazságot nem lehet kerékkötő dogmává tenni a szellemi élet menetében. Ha már „él" a köz, akkor ebből következik, hogy a közösségben élnie kell az „egyénnek" is, *az egész után a résznek is.* Mikor a kiegyezés után a politikai béklyók lehullnak, akkor megindul a fejlődés és speciális feladatokra ébred a nemzet. *Új világnézet, új feladatok, új irodalom.* Új, de nem hazafiatlan és nem színtelen. Ártott-e a magyar géniusznak az, hogy az írók nem csupán történeti miljőben látják az egyént, hanem a *paraszt* szemszögéből, mint *Tömörkény,* a *székelység* szemszögéből, mint *Benedek* Elek, a nemzetiségekkel való viszonyában, mint *Rákosi* Viktor, a társadalmi léhaság miljőjében, mint *Herczeg,* a polgári tudatra ébredő ember magakeresésében, mint *Bródy* Sándor. Csupa új szín, csupa új gazdagság. *Csupa természetes előkészítője annak a már rohanva közeledő kornak, melyben Ady, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Kassák Lajos révén szociális öntudatában jelenik meg a magyar individuum. Bródy* Sándor és a korabeli „divatos" írók még nem jutnak eddig. De egyengetik az utat és *az úttörés munkájában oroszlánrésze van Bródy Sándornak.*

2. Igen: a honpolgár dolga már rendbe jött, de az ember nemcsak a hazának, de a társadalomnak, az osztálynak, a kisebb miljőnek, a klikknek is polgára. Az általános eszmények csak addig szolgálhatnak mint öncélok, amíg veszélyben vannak. Ha a veszély elmúlt, akkor jön a nagyobb munka: úgy helyezkedni el a kisebb miljőben, hogy a nagy egész céljait legjobban szolgáljuk. Nem volt ez egyszerű folyamat Magyarországon, hol a politikai felszabadulást hosszú politikai elnyomás követte s hol a sokáig elnyomott s hirtelen felszabadult honpolgárnak máról-holnapra *polgárrá,* dolgozó, magát érvényesítő polgárrá kellett lennie, ha európai polgártársaival s a maga ébredező polgári igényeivel lépést akart tartani. Ennek a bonyolult, néha komikus, máskor tragikus, néha megható, máskor elriasztó, egyszer kicsinyes, gyakran heroikus társadalmi folyamatnak megérzője, meglátója és ábrázoló művésze *Bródy Sándor.*

Róma nem épült egy nap alatt és *a honpolgárból nem lett egy nap alatt polgár.* Amíg a paraszt, a sváb, a zsidó, az utcaseprő, a homo novusokból kiváló író, a földhözragadt szegényekből fölcseperedett orvos, fiskális, a polgári jólétről ábrándozó proletár, az előkelőkre kacsintgató kispolgár eléri a maga vágyait, addig néha egy emberöltő éli le a maga életét. *Bródy Sándor* annak a forrongó, erjedő folyamatnak írója, mely *a patrióta Magyarországból a polgári Magyarországba vezet át.* A polgári kialakulás, *a polgári mentalitás* írója. *Zola* apostolának vallja magát, pedig sokszor még a realizmusig is csak a romanticizmus hinárján keresztül tud közeledni. A világkép, mely munkája egészéből visszatükröződik, nem har-

mónikus, nem egységes. De éppen a sok változatosság, a sok látszólagos ellenmondás teszi igazzá. *Bródy* nemcsak írója, de megszállottja is volt a polgári mentalitásnak. Ha akar, sem tud ezen felülemelkedni s épp ez az emberi gyengesége lesz forrása írói igazságának. Annak az írói vagy művészi igazságnak, mely a polgári észjárás megvilágításában mutatja a botorkáló, tévedező, magukat kereső fél-emberkéknek tarka, változatos világát. Jól tudjuk *B. S.* műveiből, hogy milyen végletek közt mozognak ezek a figurák, de éppen azért hűséges az egész műből felénk tükröződő világkép, mert ingadozásaikban, magukat kereső furcsa, naiv, vagy hősies gesztusaikban, második természetükké vált pózaikban mutatja be őket. Kit idézzünk fel e sajátságos, gazdag világból? *Mefisztót,* ezt a szegény, esendő embert, a romanticizmus hullámaiból kinőtt anarchistát, akinek az agya már ki van művelve, de a szíve nincs s ha jót akar is, mindig rosszat tesz s a legnagyobb rossz, hogy sohasem találja meg önmagát? Vagy gondoljunk *Garibangyira,* az utcaseprőre, aki féléleten spórol egy disznóra, a polgári jólét szimbólumára s mielőtt eljön a teljesülés nagy perce, lerészegszik s agyonrugdalja a leölésre hízlalt malacot. *Félig-ember* ez is, aki még nem érett meg arra, hogy megbecsülje, amije van. És ott van *Brand úr,* a szorgalmas kereskedősegéd, aki több mint tíz évig készülődik hozzá, hogy megkérje a kezét a hektikás Rozi kisasszonynak, de mikorra megjön a bátorsága, már csak a haldokló menyasszonynak fogja le a szemeit. *A küzködő, lecsúszó és feltörekvő emberek nyüzsgő világa* érdekli Bródyt. *November Dávid,* a szerelmes, koplaló orvosnövendék és *Genike,* aki káján gyönyörrel élvezi az ifjú szenvedéseit. És a kitartott előkelőek, vagy a kitartott szegények tipusa. És az élősdiek garmadája, úgy ahogy a forrongó, erjedő társadalmi körforgás kitermeli őket. *A félművelt, félbátor, félig-erkölcsös emberek világa.* Az „intellektuel" Elza, aki Rabelaist olvas és erkölcstelenséget akar látni, az anyja, aki csinálni akarja az erkölcstelenséget és az atyja, aki csak üzleti elfoglaltsága miatt nem ér rá becstelenséget elkövetni. A ficsúr, aki megbecsteleníti a parasztleányt, dadának hozza az úriházba, szeretője lesz az anyának és feleségül veszi a leányt. És a bohéméletre vágyó nő- és férfiemberek, akik a regényességért mindent feláldoznak, akik *gyűlölik, csodálják, utánozzák az arisztokráciát.* És érdekli *Don Quixote* kisasszony korszaka, az irodalmi forrongás és átalakulás ideje különc alakjaival, külsőségekben magukat kiélő figuráival, a művészi élet nosztalgiájával telt kispolgáraival, irodalmi babérra vágyó ifjaival és leányaival, sok vidámságával és könnyes humorával. A fél-exisztenciáktól tarkáló miljők különösen vonzzák *Bródy* Sándort. Külsőleg: a *Gorkij Maxim* sötét lebujalakjai valóságban a magyar polgári élet éhenkórászai, be nem érkezettjei, álmodozói vagy kihasználói. Emberek, akik pumpolásból élnek, uzsorások leányai, akik vámpir módjára vetik magukat egy-egy fiatalemberre, kik a mai falatért s a holnapi diplomáért jóelőre eladják magukat. Küzdő emberek jelennek meg a színen, kik nagy hősiességgel menekülnek a piszkos mennyországból a nyomorúság tiszta, becsületes poklába és hiénák, akik cukorkaként adják és veszik a mandátumot. És megjelenik az *ujságíró,* aki fellengős álmokkal kezdte, de végül prostituálta magát, aki kispolgári hódolattal néz fel az együgyű hercegre, aki a boldogságának netovábbját érte el, mikor a kegyelmes úr leszamarazta előtte a másik kegyelmes urat. „Reformerek, svindlerek, kálvinista és zsidó ujságírók bolondokat akarnak." — „Rendes emberek a magyarok, míg meg nem bolondulnak", — mondja a herceg és az ujságíró, a *Nap lovagja,* rábólint, mert csak így lehet a kor hősévé, mert ellenkezőjét kell mondaniok annak, amit gondolnak... Persze, a Nemezis utóléri ezeket a kis szürke strébereket, de éppen *ez az álromanticizmus festi rá a kispolgári színt a reálisan meglátott emberekre és történetekre.* Kerekebbek, művészi szempontból egészebbek azok a munkái, melyek egészen a romantikus világban élnek, mint

a *Hófehérke,* vagy egészen realisztikusak, mint a *Kis tragédiában* Garibangyinak, az utcaseprőnek megható története. De *kortörténeti szempontból azok a munkái a legjellemzőbbek, melyekben több az ellentmondás, a furcsaság, a visszásság, a vesékig menő analízis.* A szerelmi életről szóló számos írása (*Egy férfi vallomásai, Egy rossz asszony természetrajza* stb.) megint csak a kispolgár szemszögéből nézi a dolgokat. A korán megőszült korhelyek, a regényesen élni akaró asszonyok mesterkedései nem olyan jellemzőek ezekben a művekben, mint a folyton előbukkanó kispolgár, aki az életét is ráteszi, hogy a hercegnőhöz bejáratos legyen, aki szemrebbenés nélkül tapos végig az ártatlan polgárleányon a hercegnő egy mosolyáért. Akármennyire velejárója is az ilyen lelki elváltozás az embernek, ez mégsem puszta emberi kvalitás, ez már a honpolgárból nagy-mohón polgárrá, vagy ha szűkebb határt akarunk vonni, városi polgárrá vedlő ember egy kicsit nagyzó s még inkább kegyetlen gesztusa. Igen. Megjelenik *a városi polgár.* És mivel városi élet alig volt máshol, mint Budapesten, megjelenik a fővárosi polgár minden jó és rossz kvalitásával, néha a vidékről magával hozott és itt átgyúrt tulajdonságaival. Beköltöző és bennszülött emberek, született magyarok és magyarokká lettek, ultramontán kereszténynyé lett ortodox zsidók, feltörekvők és lecsúszottak találkoznak *Bródy* munkáiban a polgári lélek kiegyenlítő plattformáján. „A Szép Helénának már harmadik felvonását játszották — írja *Bródy* „Egy rossz asszony természetrajza" című „erkölcsrajzában" — és a közönség az előadáson összeismerkedett és összemelegedett. Pedig ugyancsak *sokféle fajtából* került, a legkülönfélébb társaságból állott, még a nyelvük sem volt egy, a földszinten és páholyokban — nem egy helyen — németül lelkesedtek. *Az új Budapest sokszínű társadalma alakult itt ki,* azaz, hogy a városba berohanó magyar vidék maga közé kapta, vitte és elborította a bennszülött polgárságot. Még az egész egy kissé kusza, a rendezkedés állapotában még egy kissé rendetlen; de az első padokban már magyar urak ültek és a német színházból ravaszul kicsalt kövér bankárok ugyancsak verdesték össze a tenyerüket, örülvén, ha egy-egy mondást jól megértettek." Ez a sokszínű új Budapest mintha nemcsak a színpadon volna, de *Bródy* oeuvre-jének a színpadán is. Ott van az *új nő* örök naivitásával és örök hazugságaival, — vagy ahogy *B.* mondja — *„mitológiai füllentéseivel"* és ott van az *új férfi,* aki még bámulva döbben rá az új, forrongó világra, *akivel csak féldolgok történnek.* A nő, aki „megcsókolja férje homlokát s átlejt az államférfihoz", de mégsem egészen rossz; a férfi, aki igazat akar mondani, tenni s mégis hazugságot — cselekszik.

«— Itt fekszünk mi! — e jellemző szavakkal mutat rá az Egy rossz asszony természetrajzában egy férfi halott barátjára — Tisztelt Gyülekezet: ő volt közöttünk *a fő Majdnem. Majdnem író, majdnem becsületes ember, majdnem úr.* Mert ez vagyunk mi, *ez a mi sorsunk,* híres magyar íróké. Ez a *viszonyok mélyében* rejlik, ez *a föld kipárolgása.*» Milyen találó rajza ez a néhány sor nemcsak hőseinek, de neki magának, még inkább korának és — mutato nomine — az eddig még csak félig kiteljesedett magyar életnek. (L. a mai magyarság szellemi életének *egész* tehetségeit és *fél*-eredményeit.) Gondoljunk *A medikus* vagy *Timár Liza* egészen jól megrajzolt *majdnem embereire* ... Hónapos szoba, alig van benne bútorzat és már egy tárgy sem akad, amit szegény fiúk zálogba tehessenek. «A föld dosztig van tele a legfinomabb ennivalókkal és ne legyen az embernek mit a szájába tenni!» De a szegény, kopott fiúk nem forradalmiságból mondják ezt: nekik már magától érthető a nyomor, szinte komikus tartozéka az életnek ... Mint ahogy hozzátartozik az élethez az az *erkölcstelen körforgás,* melyben a szegény szabó pumpolja a fiát, a medikust; János, a medikus pumpolja a beteges doktor urat, aki fiait taníttatja a fiatalemberrel, pénzzel tömi, hogy végre leányát a nyakába varrhassa ... A leány nem is sejti, hogy a fiú nem sze-

reti őt és álmodik mint egy Hamupipőke, a fiú meg hazudik, csak hazudik tovább. Igazi erkölcsi fertő. *Nem lehet büntetlenül valaki szabó fia...* Íme, ilyen kényszeredett megállapítások fakadnak abból a bizonyos ősi rendszerből, íme, hogyan látunk bele a viszonyok mélyébe, hogyan érezzük meg «a föld kipárolgását». S nem ilyen *majdnem emberek* pompás rajza-e a *Timár Liza?* Az apa valamikor egy trafikból «vette ki» feleségét, akinek gazdagodásuk arányában mindig kevésbé imponál az egyszerű férj... Egyszer — talán nem is volt igaz, csak képzelte, mert nagyon szerette volna — szépet mond neki egy herceg és nemcsak magát, de leányát is azzal bódítja, hogy hátha... talán... nem lehet őszintén nyilatkozni... szóval azt sejtteti, hogy Liza a herceg gyermeke. Hazugságra épült mese. Persze, hogy Lizának nem imponál az apja. «Jobban imponálnál, ha skót nemes volnál.» Persze: akkor nem szólítaná az apját vállveregetően «öregnek», akkor nem akarna menekülni az «aranypenészből», akkor nem gyüjtené össze titokban a háziorvosától eldobott szivarvégeket, nem jelentené ki, hogy *neki csak a katolikus arisztokrácia imponál* és akkor a szarvasgombás pástétomon és pezsgőben főtt ananászon kívül egyebet is szeretne enni... A polgári jólét ideálja, a polgári nagyravágyás bódulata, a polgári gondolkodás az úr Bródy oeuvrejének egész vonalán, de leginkább a *Fehér Könyv*-ek remekbe vésett fejezetein. A *Fehér Könyv* arcképein talán a maximumát éri el *Bródy* művészete s ha mégis vannak e könyvsorozatnak disszonáns lapjai, annak az a magyarázata, hogy a bravurosan megrajzolt élő emberekben sohasem azoknak a képét adta, akiket meg akart ábrázolni, hanem a maga gyermekesen naiv, nagy mértékben romantikus, karakterisztikusan polgári látásával nézett embereket és dolgokat. És így mindig jobban lerajzolta magát, mint akit lefesteni akart. Eltekintve *Jókai* vagy *Eötvös Károly* pompásan megrajzolt alakjaitól, majdnem mindig *Bródy* Sándor önarcképét kapjuk. Idealizál negatív kvalitásokat: *Wekerle* mindig kitér a feleletek elől, mindig jelentőségesen mosolyog, nem mondja meg, hogy őfelsége csakugyan kicsinyrendű házipapok befolyása alatt van-e, hogy a katona özvegye igazán fontosabb-e neki, mint a tisztviselő özvegye? Az egyetlen pozitív vonás, amit meglát benne, az, hogy szereti a dolgok könnyebb végét megfogni. És hogyan ír *a császárról,* mily naiv, borzongó lelkesedéssel. Az ókori rapszodosz hódoló odaadása, misztikus borzongása fut át rajta, mikor megáll a császár, a Császár arcképe előtt. «Órákig állottam kint a ligeti műcsarnokban a magas és nemes alak előtt, aki a vörös, vidám és nyalka huszár-uniformisban is csak: *a császár, a császár!*» És... de minden kommentár helyett hagyjuk magát az írót beszélni: «Egy kissé el is vagyok fogódva, *borzongás fut át,* pedig semmit sem távoztatok el magamtól jobban, mint *az ostoba, radikális felfogást, amely elvből megugat mindent, ami öröklött fenség,* a hideg kitöri, a nyelvét kinyujtja minden uralkodó felé. *Uralkodónak,* a régi mód szerint, *lenni kell, mert van.*»... «De *Neki,* mint *Királynak* van egy főnöke, aki igazgatja, befolyásolja, rendelkezik vele és ez: *a császár*... Ilyen nehéz helyzete, ilyen komplikált hivatala nem volt még embernek soha és a helyét ily keményen, ennyire megingathatatlanul ember még meg nem tartotta soha.» «Nyakkendőtlen bölcselkedők *és szájaskodó néptribúnok,* akik trónjának lépcsőjén az oroszlánlábat vonakodtok megnyalni, — *inkább a magatok szurtos kezét nyaljátok,* mert ez a kor olyan, hogy valamit nyalni kell —, jertek ide és nézzétek, ez aránylag kicsiny és horpadt halántékú fejet, amely bronznál, vasnál, kőnél és aranynál keményebb matériából való — *maga a cézári eszme kijegecesedése ez*»... Szemei «áthatolnak az ellenzéki vezérférfiú kövér mellén és a zsíros szív mélyén meglátják a kormánypárti férfiút»... «Csak egyféle embert ismerek, olyant, aki rendjelet akar»... És mily jól eshetett a felségnek, mikor a «pimasz, cseh prókátornak», Stranszkynak odavágta, hogy *az alkotmány csak prókátori fogás,* hogy *a nép lelkiismerete az, hogy «tisztelje és félje a szuronyt».* És hogyan imádja a hadseregét és viszont

a hadserege hogyan imádja őt! Még statisztikai adatokat is állít össze az író, *hány ember halt meg érte, a Császárért,* hat háborúban. «Mindösszesen nem több — mint száznyolcezer-kilencezer katona. *Tekintve a hosszú időt, igen csekély.*» «Mély alázattal és azzal a hódolattal, mely csak egy szegény poétától telhetik ki, jelentem: *ha én császár volnék, én is jobban szeretném a biztos hadsereget, mint a bizonytalan államot* az ő változó törvényeivel, foltozott társadalmával, korrupcióra épített erkölcseivel, *megvett parlamentjével,* amelynek árát senki sem tudja jobban, mint a császár.» Még két évtized mulva is megdöbbenve állunk meg ennyi *szervilizmus és ennyi cinizmus előtt.* A művésznek azonban — alighanem igaza volt. *A császár csakugyan tudhatta, miért szereti a hadsereget* és hogy *övé* a függetlenségi képviselő, *övé* az egész parlament és — last, not least — *övé az író is. Nagy Endre* írta nemrégi *Bródy*-impresszióiban, hogy gyakran azt lehet érezni, mintha «az író eltakarná, lecsökkentené benne az embert». Néha többet sejtünk meg: azt, hogy *a művész elaltatja benne az ember szociális lelkiismeretét.* Mintha nem is ezen a földön élne, mintha egészen a művészi alkotásban olvadna fel az egész énje, az egész élete. «A létezés nagyszerű áhítata önti el», mondja róla *Hatvany,* de ez a létezés túlemeli őt a földi valóságon, elveszi tőle a földi látás adományát, képessé teszi őt arra, hogy *embereket és dolgokat idealizáljon még akkor is, ha azok rá is vicsorítják a fogukat és rá is lesujtanak korbácsaikkal.* Szépen írja meg, amit elképzel, de azt látja meg legrosszabbul, ami a legjobban kézzelfogható. Keresi, kutatja az emberi dolgok rugóit, az apró bűnösök mint kicsiny hordókba zsúfolt halacskák élnek fantáziájában, de a nagy bűnösöket, vagy nagy felelősöket héroszokká dagasztja képzelete. Szinte groteszkül hat a *Ferdinándról* festett arcképe: «Mondják, hogy a trónörökös mily boldog, mert Magyarországon lelkesedéssel fogadták a házasságát. Megszereztette az országos, sőt a vidéki lapokat is, melyek vezércikkelyben ünnepelték az ő valóban szép és férfias cselekedetét. Ez az érdeklődése is szeretetreméltó és biztató. Örülni kell neki, mert jó jel, azt bizonyítja, hogy nem él fölöttünk rideg magasságban, hanem *együtt van velünk szokásainkban, osztja érzéseinket,* velünk van még kedves hiúságunkban is» ... És mily lágylelkű embert lát a keményöklű *Bánffy* Dezsőben és milyen különös szemszögből ítéli meg *Rákosi* Jenőt, akit *Eötvös Józsefnél nagyobbnak tart,* aki a tiszaeszlári esetnél azért, «hagy írni» a zsidókról — hogy a zsidók annál jobban igyekezzenek megmagyarosodni. A *Fehér Könyv* elindításakor fogadkozik az író — a XII. kötet írásakor már vallomásban igazolja, miért rekedt benne az a bátor *új szó,* melyet világgá akart kiáltani. Rajta kívül álló író alig tudná őt jobban jellemezni. «... Ha itt-ott beléje tudtam lopni valamit abból a becsületességből, amelynek kerestem és kértem a mártirságát — elvben. Így történt azután, hogy *némely dolgokról s személyekről szóló igazságok tizedrészükben diluálva, bemézezve* és *elviccelve* hatásukban sem erősek, sem hasznosak nem voltak. Megpiszkálni valamit, kellemetlenkedni, az semmi. *Az ember vagy nekiveti mellét a dolgok piszkos hullámainak, vagy megy az iszapos moslék meleg árjával.* Vagy együtt megy a gazemberekkel, vagy konfrontálja magát velük. De *félig ezt* cselekedni, *félig amazt:* szomorú kapkodás és én attól tartok — e tizenkét kötetben főleg ezt cselekedtem. Bűnbocsánatot azért nem kérek az olvasótól: legfeljebb olyan voltam, mint ő, kinek az ízlése nyomott, a szokása és erkölcse sodort magával.»

3. *Bródy Sándor* egy alakulásban, erjedésben levő korszak fél-embereinek, fél-igazságainak, diszharmóniájának, előreszárnyalásának és visszazökkenéseinek, rohanásának és bukdácsolásának megérzője, művészi tolmácsa és *megszemélyesítője* egyben. Ez magyarázza meg népszerűségét élete és munkája virágjában és magyarázza meg elfeledtetését letűnése után. Találóan írja róla *Zsolt* Béla: «Kell, hogy legyen valamelyes kényelmetlen magyarázata, hogy ezt a tegnap még körülrajongott, népszerű írót ma nem vál-

lalja senki az irodalomtörténetektől a könyvkiadókig. Holott nem volt abból a fajtából való, amelyik lázadó meggyőződéseiért mártiromságra is hajlamos.» Talán éppen ez a baj. Olyan korszaknak az írója, mely már új gondolatoktól, új-izmusoktól erjedt, de amely még semmiféle formában nem tudott kialakulni. *Bródyban* minden benne van abból, ami korát jellemezte, de minden csak a fantáziájáig, a művészi intuíciójáig tud eljutni és *semmi sem a lelke mélyéig. Patrióta volt* («Haza! Szidjatok, nyomjatok el, verjetek meg, tiporjatok össze s amíg egy kis élet marad ebben az elnyomorgott testben: ez a haza, ez a föld, ez a rög csakúgy szerettem lesz, mint akárkinek közületek» — írja szép novellájában, a *Rabkatonák*-ban), de ki hitte volna el a hazafiságot annak, aki a francia naturalizmust vallotta irányító szellemének, aki a *császárról* és *Ferdinándról* ábrázolt lelkesen arcképeket; aki az utcaseprők, a kőművesek, a külvárosok piszkos világában keresi és találja meg az irodalmi témák gyöngyszemeit. *A polgári világot* festette meg, de a polgári mentalitás minden rejtett fonákságával; *főhercegeket* rajzolt meg, de együgyűségeiket sem kímélte; a *nemességet* becézte, de az újnemesek kifigurázásával nevetségessé is tette; észrevette a *robotosokat* és kigúnyolta a szájaskodó *néptribunokat;* kétségkívül *előkészíti az új rendet, de hízelgően ír az új rendet ellenző régi rendről is. Bródy* Sándor egészen művész lehetett, de világnézeti állásfoglalásait illetőleg nem volt egész ember és ez magyarázza meg, hogy *se nem szeretik, se nem gyűlölik eléggé ahhoz, hogy népszerű legyen.* Szándékosan említjük meg utoljára *A tanítónő*-t, azt a munkáját, amely a kor eszméit legjobban kifejezi. Csupa érdekes helyzet és csupa érdekes alak és jellemző atmoszféra. Olyan — nem is nagyon ismeretlen világ, melyben a helyettes tanárokat is főhercegek protezsálják; falusi miljő, ahol: közkönyvtár az nincs, de enni azt tudnak; ahol huszonötéve játszanak egy pakk piszkos kártyával; ahol a «szellem mibenléte» a káplán szavai szerint a «vallás és erkölcs. Hogy a nép tisztelje papját, tanítóját, urát. Úrtisztelő legyen. Mi itt falun konzervativak vagyunk. Nem adunk semmit arra, amit a pesti ujságok irkálnak. A népnek tisztelnie kell mindenkit». És ahol a szolgabíró is megadja a programot a szenvedélyesen tanítani szerető Flórának: «Csak csínján! Itt *vigyázni kell a néppel. Nem kell megrohanni a kultúrával*... lassú átmenetek. A gyors átmenetek okai a koraérettségnek, a szocializmusnak. Előbb csak felderítő szolgálat. Ez az én politikám.» Az ő politikája, mert ő irányítja az uralkodó eszméket, meg a káplán úr. Ilyen környezetbe kerül a «természettudományos» godolkodású Flóra; itt hozza össze a sorsa a tanári diplomás tanítóval, aki a modern pedagógiát hirdeti, de inkább valami pedagógiai nihilizmus híve; itt ismerkedik meg a fiatal birtokossal aki elég jó információt ad neki arról, mi várhat itt egy tanítónőre: „Kezet csókolni a patikárusnénak; szeretője lenni a káplánnak; férjhezmenni valami cugoscipős tanítóhoz.“ Ám a természettudományos *Tóth Flóra nem alkuszik.* Megdorgálja a leánykákat, akik kenyeret dagasztani tudnak, de azt már nem tudják, hogy *mi a főrendiház joga.* Tóth Flóra megtanítja őket: „A főrendiház az, amiben a grófok és bárók vannak, ha gazdagok. Sőt más gazdag emberek is, ha nagyon odakívánkoznak. Mi a főrendiház joga? Megvizsgálja, nem árt-e az a gazdag embereknek, amit a szegény- és középsorsúak akarnak. Ha úgy találja, hogy nem, azt mondja, jól van, legyen. Aztán jön a király őfelsége (pukkedli), szintén borzasztó gazdag ember, az is megvizsgálja. Az egészet pedig népképviseleti alkotmánynak nevezik a férfiak.“ De még egyebet is mond Flóra, többet, súlyosabbat. Mikor iskolaszék elé citálják s mikor *a káplán* kijelenti, hogy *ő az egyház*, a *szolgabíró*, hogy *ő az állam*, a *bérlő*, hogy *ő a társadalom*, akkor *Flóra* magából kikelve vágja oda: „Nos hát akkor az állam, az egyház, a társadalom szemforgató, otromba csaló, *az állam, az egyház, a társadalom a testemet akarják*... És ez nem is iskolaszék, ez mészárszék és az egész bűn- és vérbíróság törvénytelen, ostoba és aljas! Az írásait én össze-

szakítom! *És összetiprom!*" — De — hiszen régen túl vagyunk rajta és tudjuk, hogy Flóra nem szakít, nem tipor össze semmit, de cserbenhagyja a tanári diplomás tanítókollégát, feleségül megy a jelenvaló mesebeli herceghez, aki Nagy István ifjú földbirtokos úr személyében kellő időben jelentkezik, nem lesz tragikus hőse a szocializmus, a természettudományos gondolkodás eszméinek, hanem csak egy boldog kicsi asszony lesz belőle, amint egy romantikus regényalakhoz illik. *Paraszt és úr ellentéte? Osztályharcok? Szegények és gazdagok összecsapása? Szabadgondolkodók és egyháziak ádáz szembenállása? Városiak és falusiak lelki differenciája? Proletárok testi-lelki lenyűgözöttsége?* ... Éppen *A tanítónő* iskolapéldája annak, hogy ezek *a kort mozgató nagy kérdések csak művészi élmények voltak Bródy Sándor számára, de sohasem hatoltak a lelke mélyéig.*

4. Romantikus és lírai természet. Sok mindent észrevesz, de csak azt fogja meg igazán, ami művészi fantáziáját érdekli. Ezt pedig a polgári gondolat tartja hatalmában. Beképzeltsége nem komédiázás, de igazi természete. Élete végén *Rembrandt* munkáján és személyén át kapaszkodik az eltűnő létbe; őszintén hiszi, hogy a lélek fenekére látás éppen úgy ereje neki is, mint a nagy művésznek. Hogy ő is olyan odaadó, olyan pazar. Hogy ő is koldús és grandseigneur egyben. Hogy ő is éppen úgy meglátta a kocsmák homályában a bizonytalan állású és világítású alakokat. Hogy ő is „mindent akaró, minden nőt kívánó és erőnek erejével csak a maga nagy kedvében gyönyörködő pulzus" volt. És ebben igaza is van. De ez már csak *Rembrandtra* illik: „Aki ránézett, az meg volt teremtve kívülről, belülről, familiástól, mesterségestől, *minden összefüggésével.*" Ez pedig *Bródyból* hiányzik. Ismerte, osztályozta, analizálta, feldolgozta, de nem élte át igazán kora mozgató eszméit. Egy átmeneti kor botorkáló alakjait ábrázolta és így *az irodalomtörténet nem kerülheti meg úttörő munkáját,* de néhány sikerült novellájától, kisebb regényeitől és több sikerült arcképtől (Jókai, Eötvös Károly) eltekintve, nem dolgozott az örökkévalóságnak.

Kemény Gábor.

A magyar intellektuális ifjúság.*

IV.

Az ifjúság problémájához.

A kérdés elsősorban az, hogy vajjon a mai ifjúsági megmozdulások többek-e, mint a mindig meglevő generációs ellentétek. Ezt még nem lehet tudni, de feltesszük, hogy igen. Hiszen nem kell hozzá túlságosan okosnak lenni, hogy belássuk: a magyarság, mint nemzet és az ország, mint állam, megint nem jó úton jár. Az öregek persze, mint mindig, most is lemosolyogják a fiatalokat. Nyilván arra gondolnak, és nagyon helyesen, hogy nekik is nemzetmentő és világmegváltó terveik voltak — és hova jutottak?(A háborúelőtti poshadt, cinikus, hazug és képmutató liberalizmusba vagy a háborúutáni nem kevésbé hazug és cinikus antiszemita nacionalizmusba. Nem lehet az embereken segíteni és a dolgokon lényegesen javítani — így gondolják —, mert az egyik lyukat betömvén, másik keletkezik, egyik bajt megszüntetvén, másikat idézünk elő vele. És ha megmondanák őszintén — de nem tanácsos —, hogy mit gondolnak, bizonyára az jönne ki belőle, hogy: „nincs itt semmi baj, csak hát két dudás nem fér meg egy csárdába"; az ifjúság nem fujhatja az öregek nótáját, mert ehhez a nótához már van prímás. Már pedig mindenki prímás szeretne lenni, aki ad magára valamit, (hiszen itt többnyire az ilyenek, a vezérek mozgalmáról van szó, a tömegeknek határozottan más problémáik vannak, mint pl.: szerelem, zsebpénz, sport, írás, szekunda, protekció, álláskeresés stb. stb.), még pedig minél hamarabb — hiszen azért fiatalok, hogy türelmetlenek legyenek. S hogy hibát mindenben lehet találni, még ha nem is nagyon keressük, így érthető, hogy az amúgyis nehéz helyzetben levő, nagyrahivatottságát komolyan hivő s viszont a jövőt reménytelennek látó intellektuális ifjúság épp olyan türelmetlen a megzápuló keresztény nacionalizmussal szemben, mint a háborús és a háborúutáni éhes ifjúság volt a Wekerlék és Tiszák hazug liberalizmusával és az ezután következő forradalmi érával szemben. (Amelyből különben is észjárásuknak megfelelőleg csak a tökkáposztát és a gerstlit vették észre.)

Így gondolkoznak az öregek és az a szomorú, hogy jórészben igazuk is van (rájuk vall, hogy nem mondják meg őszintén, hanem úgy gondolják, hogy aki elég okos közülök, az majd megtanulja, hogyan lehet feljutni a világot-kormányzó Cinizmus bárkájába) és éppen ezért nem méltatják kellő figyelemre az ifjúság mozgalmait, hanem csupán arra ügyelnek, hogy szocialista bolondériákba ne tévelyedjen. Egyébként fecseghet, amit akar. Úgy sem lesz belőle egyéb, mint hogy az ügyesebbje, szerencsésebbje, élelmesebbje, vagy engedjük meg, a tehetségesebbje beérkezik oda, ahol ők most vannak: a siker, a pénz, a tekintély, a hatalom birtokába. A többi pedig, a tömeg, az ifjúság zöme elhelyezkedik, ki ide, ki oda; szétszóródik, mint mindig, más környezetbe kerül, eltompul és érdeklődését veszti az eszmével szemben, amelynek most talán még hű katonája. Nemcsak igével él az ember és úgy látszik, ezt a tömegek vezetői, akik ha nem is igével, de *igéből* élnek, nem

---

* *Kodolányi* Jánosnak «A magyar intellektuális ifjúság» c. cikkéhez (l. szemlénk idei 5. számát) újabb hozzászólásokat közlünk. Az előző hozzászólások a 6. számban voltak.

akarják megtanulni. Ezért csalódnak mindig a tömegekben és ezért lesznek azután cinikusok. Nekik az eszme karriér-, kenyér- vagy még inkább kalácskérdés, de a többinek élni kell addig is, míg az eszme megvalósul. És mert az eszme vagy soká, vagy sohasem valósul meg, hát igyekszik mindenki alkalmazkodni s így, ha az ifjúsági vezérekből politikusok, írók, ujságírók, nagy papok, nagy ügyvédek, nagy bankárok és nagy hivatalnokok lesznek, úgy a hívekből vidéki nagyságok, kisügyvédek, helyi politikusok és főképpen a társadalom és a gazdaság mindenrendü és rangú organizátorai és adminisztrátorai lesznek. (Jaj aztán a parasztnak, aki ezeknek a félbenmaradt embereknek, ezeknek a félintelligenciáknak a kezébe kerül. Rajta bosszulják meg magukat, amiért nem juthattak feljebb, holott az egész életük, már hazulról, de különösen az iskolából erre volt beállítva.)

Tagadhatatlan, hogy az öregeknek ebben a korlátolt megállapításaiban van valami igazság. Mert ugyan mi lett a negyvennyolcas ifjúságból? Vagy mi lett a világháború előtti szabadgondolkozó mozgalmak embereiből? Amabból 67-es, vagy — ami egyre megy — 48-as politikusok, megyei potentátok, a szabadelvű sajtó mameluk író- és újságírógárdája, emebből pedig? — Nos, ebből nem látunk semmit. Alig néhány idősebb ember, akiről ma is el lehet mondani, hogy éppen olyan galileista és szocialista, mint annakidején. Minden lett belőlük, csak éppen az új Magyarország következetes harcosa nem. És nem lehet tudni, hogy a vezéreik, Petőfi és Ady, ha fiatalon ki nem dőlnek, nem-e szürkültek volna bele a roskatag és lemondó akadémizmusba, mint a többiek? A hívők azt mondják: nem; a hitetlenek: de igen — és az óvatos ember azt mondja: ki tudja? Vajjon Krisztus istenné lett volna-e, ha nyolcvan évig él? . . .

De ha csakugyan több volna is az ifjúság mai mozgalma a bármikorinál, ne vegye zokon, ha fentartással fogadjuk a fogadkozásokat és a programmokat — ám lássuk a tényeket! — mégis azt a beállítást, ahogyan a legtöbben beállítják, nem lehet fentartás nélkül elfogadni. Nem gondolják a hozzászólók, főképpen Kodolányi, Kassák és Nádass, hogy nem lehet kollektív szempontokat felállítani egy olyan csoportosulásnál, mint az ifjúság. Itt nem osztályról, társadalmi, vagy gazdasági kategóriákról van szó, hanem csak egy átmeneti jellegű kollektivitásról, amelynek csak az a célja, hogy az egyént az individualista társadalomban való érvényesülésre előkészítse. Époly kevéssé kollektivitás az iskola, mint a kaszárnya, ahonnan a parasztbaka sohasem visz haza egy hajszálnyi kollektív szellemet sem. Az ifjúság a 15—25 év közötti emberek világa, de mindig másoké. Automatikusan szaporodik a felnövőkkel és fogyik az érvényesülőkkel. Csak mert a nehéz gazdasági helyzetben nehéz az elhelyezkedés, hát nagy a munka nélkül álló tartaléksereg, nem lehet az iskolából egyenesen a hivatalba jutni és ez az idő nagyon alkalmas a politizálásra. Csak vezérek kellenek hozzá és az meg van bőven. Hisz az egész felső oktatás arra van építve, hogy ott a társadalom vezetőemberei nevelődjenek ki. Szerintem ugyanis nincs intellektuális ifjúsági kérdés, hanem csak szellemimunkás-kérdés, parasztkérdés és a többi. De hogy ezt a mozgalmat, amelyben minden programm és ideológiai megalapozás mellett is csak apró egyéni érvényesülési tendenciák halmozódnak fel, kollektív jellegű mozgalommá minősíthessük — azt meg egyenesen tagadom. Hiszen még az ipari munkásság legjava, amelynek valóban jövője a munka és amely valóban társaséletet él, sőt egyebet nem is remélhet, sem tud az élet kollektív szemléletéig felemelkedni, nemhogy a kispolgári, vagy ami még rosszabb, újabban amerikánus szellemű diákság tudna. Hiszen itt mindenkinek az élrejutás, a tömegtől való eltávolodás a célja, nem pedig a felolvadás. Tisztelet a kivételnek, de hiszen ezek hamar meg is lelik a helyüket nálunk. Sajnos, elenyésző a számuk.

És most lássuk ennek az ifjúságnak a messzianizmusát. Meg akarják váltani a világot, helyesebben nacionalista észjárásuknak megfelelőleg a magyarságot, vagy még helyesebben a megváltásra legjobban rászoruló, a magyarság zömét jelentő parasztságot.

Lehetnek rosszmájúak, akik azt mondják, hogy ez nem is olyan bizonyos, csak az, hogy önmagukat szeretnék megváltani a tömeg-ember sorsától, a csordába való elvegyüléstől, egyáltalán a proletáréletttől. Ne vitassuk ezt, mert hiszen ennek az állásfoglalásnak még akkor is van súlya és jelentősége, ha nem volna őszinte. Nem most, hanem amikor majd kikerülnek az életbe és cselekedni akarnak — nem mint ifjúság, hanem mint (érett) emberek. De ne tagadjuk le, hogy őszinte. *Őszintén akarják, hogy a kecske is jóllakjon és a káposzta is megmaradjon.* Hihetetlen ugyanis, hogy mindnyájan rideg törtetők és csak — önmagukban — hívő próféták volnának. Vannak közöttük sokan, akik a bennük feszülő ifjúi erőt, a nagyotakarást összetévesztik a nagyot cselekednitudással. Vannak közöttük forradalmi szellemek, akik mint ilyenek halnak meg és vannak közöttük — ezek a számosabbak —, akiknek az eszmék csak futó illuziók, csak divat, csak iskolai élmény s akiknek az életben majd egészen más érdeklődésük lesz. És sajnos, ezek lesznek a legtöbben. Ezek lepik majd el az országot, mint a társadalom és a gazdaság szervezői és vezetői és ezeknek majd egészen más eszmekörük alakul ki abból a felszínes, sőt ostoba környezetből, amelybe kerülnek. És a még esetleg jószándékú vezetők azon veszik észre, hogy a vezetésük alatt álló intelligencia épp olyan tompa, elmaradott és korlátolt, mint elődeik voltak. Csak kivételes elmék sajátsága, hogy még 30 éves koruk után is tanulnak. De ebben a rosszul kiválogatott értelmiségben nagyon kevés az ilyen intelligencia. Bárgyú mandarinizmus van itt kialakulóban, egészséges kiválasztódás helyett, holott a civilizáció sodrában, Kelet és Nyugat gazdasági és társadalmi malomkövei közé szorult magyar nép még a legjobb szelekció mellett is nehezen bírná a versenyt. (Különben a kínai mandarinizmust is válaszútra állította a kapitalizmus.)

És ez a *született* értelmiség (állítólag 40% köztisztviselő-ivadék) lepi majd el az országot és ami a legszomorúbb: a falut. És lesznek belőlük kultúrmániás, várost-sóvárgó jegyzők; falusi orvosok, akik *véletlenül* akkor is vadászni vannak, amikor esetleg gyermekágyi operációhoz hívják; papok, akik kitűnő bankigazgatók, vagy messze földön híres pincegazdák és tanítók, akik nagyszerűen értenek — mondjuk — a motorbiciklihez. S hogy mi lesz a fellengző messzianizmusból ezeknek az embereknek a kezén, ahhoz nem kell jósnak lenni.

Különben is a reformista messzianizmus életképtelen gondolat. A messzianizmus csak forradalmi lehet. A részleges megváltás, ha lehetséges volna is, már nem is megváltás. A reformok útja göröngyös és sohasem látni a végét. S viszont mert lassú, mert közben az emberek, az alanyok változnak, nem is vehető észre. A kínos kompromisszumok, amelyek a reformokból születnek, nem váltják meg az embereket. Torz dolgok ezek, amelyek ráadásul még új bajokat szülnek. És... és: egyáltalán a reformista messzianizmus naivitás.

De meg aztán: progresszív nacionalizmus? A nyugati polgárság kipróbált reálpolitikája? — Nem gondolják, hogy mindez a haldódó polgárság többé-kevésbé eredményes injekciózása. A kapitalizmus és a szocializmus között felőrlődő kispolgárság defenzivája, amelyből sohasem lesz többé offenzíva.

Ezt ugyan az élesebbszemű ifjúsági vezetők nyilván tudják is, de úgy gondolják, hogy a parasztsággal egyesülve, még minden menthető. De hogy fogják megközelíteni a parasztságot? Hogyan fogják megközelíteni ezt a ré-

teget, amelynek az évezredek alatt szerzett tapasztalatokon kialakult filozófiája körülbelül azzal fejezhető ki, hogy: — Huncutok az urak!

A paraszt a tények embere, rideg materialista és csak a tények hatnak rá. (A babonás hiszékenység ne tévesszen meg senkit. Más dolog a primitív ember ismereteivel meg nem magyarázható földöntúli erőkben való és más az emberekben való hit.) Már pedig milyen tényeket tud felmutatni a mostani értelmiségi osztály? Semmit, ami a parasztnak rokonszenves lehetne, de sokat, ami ellenszenves előtte. Durva hivatalnokokat, nem egészen tisztességesen eljáró ügyvédeket, kupeckedő papokat és főképpen vadászó, vetéseit legázoló, libáit és gyerekeit eltaposó, sportmániákus fiatalurakat, akik szerinte nyilvánvaló naplopók. (Mindenki naplopó, aki nem kaszál-kapál.) De az aranyláncos szocialisták és a monoklis világmegváltók nem kevésbé idegenek előtte, bármiféle igét fujjanak is. Az igék nehezen megfogható dolgok s viszont beszélni, szépen, jól, hatásosan, érzelmesen beszélni meg lehet tanulni. Példa rá a pap és a színész, akik megríkatják a közönséget, vagy a gyászoló gyülekezetet, holott az egész nekik egy cseppet sem fáj. Igazi meggyőzés csak példaadással lehet. A vezetőnek különbnek kell lenni a vezetetteknél. Nemcsak tehetségben, hanem erkölcsiekben még inkább. Szerényebbnek, igénytelenebbnek, jobbnak, bölcsebbnek, igazságosabbnak. Csakis így lehet sikert elérni. De így aztán lehet is. Nem vállveregető leereszkedés, hanem a paraszthoz való hasonulás az útja ennek. Minden más dolog csak klubbeli és kávéházi fecsegés.

Ha nem is gondolunk Krisztus-i, vagy hogy újabbat mondjunk, Gandhi-i értelemben vett lemondásra (amelyben különben, hogy mennyi az igazi evangéliumi szellem és mennyi a demagóg ízű prófétizmus — e kettőt oly nehéz elválasztani — csak közvetlen tapasztalatok nyomán lehetne megmondani), de mégis olyan mértékű lemondásra, olyan mértékű igénytelenségre és ami a legfontosabb, olyan isteni türelemre volna szükség, amilyet ettől az ifjúságtól, amely valójában a gyors siker, a nagy fizetések, a nagy jövedelmek, a sport, a rikord, egyáltalában az efficiency amerikai gondolatvilágában él: remélni nem lehet. Jósolni hálátlan dolog, de ez nem jóslás: ez bizonyosság.

Ezek az ifjúsági vezetők, ezek az intellektuellek nem azért harcolnak, hogy lemondjanak a világról, hanem azért, hogy — meghódítsák. Meghódítsák és vele mindent, ami jár. Tekintélyt, hírnevet, gazdag feleséget, szép szeretőt, csinos villát, százezerpengős fixfizetést, kétszerannyi mellékest stb., stb. Hogy ez rosszakaratú és gyűlölködő beállítás? Ha nem volna igazam, de optimista lennék én akkor! ... De ... de valljuk meg csak, fiatal barátaim, hogy ezek a vágyak ott szunnyadnak a lelkük legmélyén. És meglássák, hogy az életben majdan szerzendő keserű tapasztalatok csak ezeket a vágyakat erősítik és az eszméket halványítják. Minden tiszteletünk azoké, akik erősek, bátrak, igazságosak maradnak, nemcsak a környezetükkel, hanem önmagukkal szemben is. Addig is engedjék meg, hogy évezredes tapasztalataink alapján kételkedjünk.

Bizony, aki nem ezt akarja, illetve ezt is nem akarja, az nem is éri el a puszta erkölcsi sikert, csak forradalmi úton, a mártírium útján. De ki akar, ki mer itt mártír lenni?

Már pedig másképpen nem lehetséges. A parasztság meggyőzéséhez, a parasztság felemeléséhez Krisztusok kellenének, krisztusi türelemmel, krisztusi jóakarattal, krisztusi igazságossággal. Annak le kell mondania a mondain-élettől, az arriválásról és mindenről, amit ott kulturéletnek hívnak.

Nehéz dolog, de nem lehetetlen. Sőt már láttunk is ilyet. Láttuk az orosz intellektuelek elitjét, láttunk egy ifjúsági generációt, amely feláldozta önmagát és ha beérkezett valaha, hát nem a világhírbe és a kényelmes állásokba, hanem — Szibériába.

Ez a generáció csodát tett, már ha nem önmagában is, de nem elég-e,

ha az ifjúság megérti a kor szavát és levonja belőle, hogy mit kell cselekednie. Így kapcsolódik bele a történelembe.

Ez messzianizmus volt és ennek sikere is volt. Voltak, akik hittek benne. Mellékes aztán, hogy mi lett, vagy mi lesz belőle. Ez majd kiderül. Mindenesetre e közvetlen céljukat elérték: a cárizmust elhárították az útból. Hogy nem érte meg az áldozatot, mert egy másik pokolba jutottak? Ugyan! Azoknak, akiknek az eszme éltető lelki tartalmuk, még a pokol is mennyország, mert — az *övék*. Avagy a nílusi remeték, Savonarola, Assisi Ferenc stb. talán a bizánci, vagy római pompát tartották boldogságnak? Különben ezt hagyjuk. Itt csak az a fontos, hogy győzni, eszméket megvalósítani csak hittel, lemondással, jóakarattal, igénytelenséggel és mindenek felett sok-sok türelemmel lehet. Hogy aztán az eszme megvalósulása milyen lesz, hogy a viszonyok és az emberek rosszasága mennyire torzítja el, az megint más kérdés. A forradalmár, vagy reformátor nyugodt lelkiismerettel mondhatja, hogy megtett minden lehetőt, teljesítette a kötelességét, igaz, becsületes, tökéletességre törekvő életet akart magának és másoknak egyaránt. Kiélte a saját lelki lehetőségeit: megváltotta önmagát. Szabad ember lett. És ha műve nem is tökéletes, de megmutatta az utat.

De ez több is, mint az egyszeri önfeláldozás. Ez több, mint egy heroikus cselekedet: ez heroikus élet.

S hogy mindez már százszor elmondott és ismert dolog? Úgy van, de minden messziánista megmozdulásnál újra kell ismételni. Újra, mert minden mozgalom elposványosodik, amelyik nem rendelkezik ilyen vezetőkkel. A cinikus képmutatás, amely a szocialistáktól kezdve az ultramontánokig, a legtöbb vezetőember életelve, lehet alkalmas az egyéni érvényesülésre, de igazi erkölcsi sikerre csak az önfeláldozó lemondás juthat. Nem a szavak és programmok a lényegesek, hanem a mögöttük lévő emberek és azok cselekedetei. Ami engem illet és ebben a parasztok velem éreznek, én többre becsülném még az olyan konzervatívot, vagy akár reakcióst — ha volna ilyen! —, aki megél a saját munkájából, mint azt a radikálist, aki 2, 3, vagy esetleg 10 ember napi munkáját használja el.

A tapasztalt intellektuelek már látják ezeket a dolgokat, érzik a saját gyengeségüket, érzik a környezet megbénító gátlásait az igaz élettel szemben és éppen ezért szerényebbek a célkitűzéseikben. Talán nem is bűn a gyengeség, mondjuk, hogy nem tehetnek róla. De azoknak, akik a munkásságot és a parasztságot akarják segíteni a felszabadulásban, azoknak áldozatokat kell hozni. Nem szabad a cinizmusba belesüllyedni. Hiszen ebből a fajtából elegünk van a történelem kezdete óta.

Máskülönben kár volna a papírért és kár a fáradságért.

(Balmazújváros.) *Veres Péter.*

V.

A magyar ifjuság problémájához

Érdekes és elgondolkoztató jelenség a magyar ifjúság új iránytkeresése, szervezeteinek, egyesületeinek megmozdulása: mondhatni, az egyetlen megmozdulás a mozdulatlan magyar földön. Ha fel akarjuk mérni ennek a kezdődő ifjúsági mozgalomnak történeti jelentőségét, először is tisztáznunk kell bizonyos alapvető kérdéseket. Lehet-e, s mennyiben lehet az „ifjúság", a fiataloknak fiatalságuk címén való tömörülése politikai, vagy történelmi erő? Lehet-e programm az ifjúság, vagy éppen párt is? És van-e reménye a mostan feltűnt magyar ifjúsági csoportoknak arra, hogy az eszmék, melyeket hir-

detnek, politikai, történelmi hatóerővé lesznek? Más szóval: hová vezet a mostani magyar ifjúsági mozgalom, vagy inkább mozgalmak útja?

1. Az ifjúság generációközösség; ha a maga külön erejének tudatára ébred, ezt az idősebbekkel, az apák nemzedékével való szembenállásában teszi. Egy nemzet egész ifjúsága csak akkor lehetne külön szerves életű politikai csoport, ha minden társadalmi réteg fiatal generációja egyképpen lázadoznék az idősebbek, az apák ellen. Ilyen generáció-harcot mindeddig egyetlen nemzet története sem mutatott és elképzelni is nagyon nehéz. A mai magyar társadalom tagozódása sem mutatja ezt a képet. Nem áll itt a fiatal földmíves-nemzedék az idősebb gazdatársadalommal, a fiatal munkásság az öreggel, vagy a fiatal hivatalnoksereg az idősebbel szemben. Az a „fiatalság" és azok az „öregek", akiknek egymáshoz való viszonyán alakul a magyar ifjúsági mozgalom, ha jól megnézzük, eszmei fogalmak: két, egymással harcosan szembenálló társadalmi-politikai koncepció. Két társadalmi, vagy politikai koncepció harca pedig nem veszi fel szükségképpen a generáció-konfliktus jellegét. Az uralmon levő társadalmi, politikai rendszer s az a másik, amely uralomra tör, nem feltétlenül viszonylik egymáshoz úgy, mint öregek és fiatalok tábora; sőt a normális politikai harcban a csoportok ilyen tagozódása egyáltalán nem szerepel. A politikai harc csak kivételes esetben lesz generációk küzdelmévé.

Mikor?

A 48 előtti idők német Jungdeutschland-mozgalma, az ugyancsak 48-as magyar ifjúsági mozgalom, a XX. század ifjú-török-mozgalma, meg német Jugendbewegungja: ezek az újabb európai történelem legfeltűnőbb példái az ifjúság politikai megmozdulására. Még azt sem mondhatjuk tehát, hogy az ifjuságnak bizonyos válságos, forradalmi időkben volna külön politikai szerepe; a nagy francia forradalom nem volt ifjúsági megmozdulás, az orosz forradalom előkészítése is csak nagyon kis részben volt tudatos ifjúsági munka.

Ifjúsági politikai vagy társadalmi mozgalom olyan társadalmakban keletkezhetik — ezt mutatják a történelmi példák —, melyekben a fennálló politikai rendszer a szellemi fejlődés elnyomójaként szerepel. Nem a társadalmi, gazdasági elnyomás érleli meg az ifjúság harcos ellenállását — ami a fiatalságot ifjúi öntudatára ébreszti, az az uralkodó politikai rendszernek a szellemi fejlődést hátráltatni, gúzsbakötni akaró abszolutizmusa. (Vormärz-Németország, Wilhelminus-Németország.) Az ifjú, aki ifjúsága címén érzi meg, hogy küzdenie kell apáinak országa ellen, új eszmevilágot, új gondolkozási formákat hordoz magában s ezeket akarja az életben győzedelmessé tenni, ostromot vezetve az uralkodó, idejétmult gondolati rendszer lélekfojtó bástyái ellen. Ahol a szellemi elnyomás erős akadálya az új gondolati formák érvényesülésének, ott a politikai harcba beleszól rendesen az ifjúság a maga mozgalmával; ahol a gazdasági vagy politikai elnyomás erősebb, ott nem ifjúsági, hanem egyszerűen politikai mozgalom van: lásd a forradalom előtti Franciaországot.

Ilyenformán az ifjúsági mozgalmak hordozója rendesen nem az egész fiatal nemzedék, hanem annak intellektuális része, az egyetemi ifjúság; s ez a maga ügyét, a szabadság ügyét elsősorban a szabad gondolat ügyének tekinti. Természetesen nem jelenti ez azt, mintha mozgalmának célkitűzéseiből hiányoznának a gazdasági vagy társadalmi szempontok; igen erős, szinte uralkodó elemei ezek a mai ifjúság ideológiájának. De az ifjúsági mozgalom gazdasági, társadalmi követelésekhez nem osztályönzésből jut el; éppen mint *intellektuális* ifjúság, nincsen is kötve szoros osztályérdekekhez, társadalmilag aránylag kötetlen réteg, melyet még az apák nagy hányadának polgári osztályhelyzete sem rögzit meg; s ezért is éppen az egyetemi ifjúság az új eszmei rendszerek szabad kifejlődésének melegágya. Az egyetemi ifjúság

őszinte, mikor elvi meggondolások rendjén az alsóbb osztályok több jogának, nagyobb társadalmi érvényesülésének követeléséhez jut el. Viszont az ifjúsági mozgalmakra az is áll, hogy követeléseik alapja első soron nem valamely meghatározott osztály szociális uralmi törekvése, hanem egy új, szellemi rend; s ezért van, hogy aránylag nagyon hasonló szellemi előfeltételekből szerteágazóan egy-egy ifjúsági mozgalom egyfelől demokratikus, másfelől meg éppen arisztokratikus vagy reakciós politikába torkollik (pl. a francia és német romanticizmus és sok tekintetben a mi mai ifjúsági mozgalmaink is.)

Vannak azután ifjúsági mozgalmak, amelyek nincsenek kötve az ifjúság intellektuális rétegéhez. Ezek vagy valamely pártmozgalom ifjúsági tagozatai: ifjú-munkás, ifjú-fasisztamozgalom, vagy átfogó ifjúsági alakulások, mint a német Wandervogel-egyesülés; az utóbbiban szintén arra irányuló kísérletet látunk, hogy az ifjúság a maga új életszemléletét, életakaratát átvigye a valóságba; ez is új eszmevilág harca régi szellemi és erkölcsi formák ellen, csakhogy kevésbé intellektuális-politikai, mint inkább morális, praktikus alapon.

Minden egyéb fiatalos megmozdulás csak karrikatúrája az ifjúsági mozgalomnak. Akik az ifjabb korosztályok részére politikai érvényesülést követelnek s ezt a célkitűzést „ifjúsági mozgalomnak" nevezik, azok üres frázissá nyomorítják az ifjúság nevét és jogcímeit; mert tisztán az életkor alapján nem lehet politikát csinálni. Vannak viszont ügyesebb vezetők, akik a fiatal lélek hevét, feltétlenségét, abszolútságok iránti rajongását használják fel a fiatalság megszervezésére. Az ilyen szervezésekből lesz azután az „ifjúsági mozgalom" leggyűlöletesebb karrikatúrája; az a fiatalember, aki a katonásan határozott, szélsőségesen abszolút jelszavak hatása alatt beszervezkedik, lehetőleg katonai alapon, valami egyenruhát hordó, hadgyakorlatozó szervezetbe, nem veszi észre, hogy fiatalsága egyes külső, tömegösztöneinek kiéléseért eladta fiatalsága magasabb ideáljait: a szabadság kiváltságosa lehetett volna s az elnyomók vak és engedelmes eszközévé lett.

Így korcsosodik el az ifjúsági mozgalom, ha az uniformis láza fűti s nem a kibontakozásukat kereső új eszmék ereje; „eszmei tartalom"-nak ilyenkor elég pár ostobán a vezetők után gajdolt fajtisztasági jelszó (ami még hozzá kitűnő felsőbbrendűségi fikciót is ad az „árja", vagy „turáni" ifjúnak), egyebekben pedig az egész ifjúsági mozgalom reakciós erők karhatalmi közegévé süllyed. S hogy milyen mélyre zuhanhat az ilyen mecsúfolt ifjúsági mozgalom lelki színvonala, azt mutatja Thüringia példája, ahol egy jó megfigyelő tanúságtétele szerint a diákok azért lépnek be az egyenruhás-horogkeresztes szervezetekbe, mert így „nagyobb sikerük van a lányok körül".

2. Lássuk már most a mai magyar ifjúsági mozgalmakat. Vannak már nálunk is olyan törekvések, amelyek megérdemlik az igazi „ifjúsági mozgalom" nevét; törekvések, amelyeknek új, fiatal szellemiség a hatóereje, nem az egy vezényszóra dobbanó lábak lendülete. Mint az ifjúsági mozgalmak „klaszszikus" eseteiben nálunk is az intellektuális, szociálisan meg nem rögzített ifjúság a mozgalom hordozója, s mint ez ma másképp nem is képzelhető, eszmevilága szociális akarattal telített. Az is természetes és szükségszerű, hogy az a szellemiség, amely ezt az ifjúsági mozgalmat fűti, az életre való reagálásában egy alulkerült, kitagadott osztály sorsának javításához köti a maga politikai-szociális akaratát: a parasztságéhoz.

A magyar ifjúsági mozgalom alapvető eszméjét ebben foglalhatjuk össze: a magyar népiség, magyar lélek, magyar szellemi alkat szabaddá, produktivvá és uralkodóvá tétele; a magyar élet, a magyar államiság átalakítása a magyar népi génius belső törvénye szerint. Ez a törekvés a mozgalom szellemi magva, természetes korolláriuma pedig a paraszti rend mindenek fölé helyezése szociális, politikai célkitűzésben. „Hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés parasztkérdés", — hirdeti a legkomolyabb ifjúsági

társaságnak, a Bartha Miklós-társaságnak egyik röpirata[1]; „ősi kulturértékeinket a magyar paraszt s a paraszti eredetü nép őrizte meg" — olvassuk tovább, s eljutunk egy igen lelkes, igen szép felhívásig, mely a „regős-járásokon", a népművészeti és népköltészeti emlékek gyűjtésén kívül a falu szociális, gazdasági, demográfiai adatainak szisztematikus gyűjtésére buzdítja a falukba kiszálló magyar tanulóifjúságot.

Mindennek lehetnek — s kívánjuk, legyenek is — igen üdvös hatásai, mert a magyar föld népének élete a magyarság életerejének törzsöke s amíg a szegény magyar ember „földhözragadt" sorban él, addig nem várhat igazi emelkedést a magyarság többi rétege sem. Mégis, a Bartha Miklós-féle s a vele rokon ifjúsági mozgalommal szemben súlyos aggodalmaink vannak.

Tévedésen nem épülhet igazság s a helyes szándék is csak úgy izmosodhatik meg, ha kidobja a maga előfeltevései közül a téves útra vezető fél- meg áligazságokat. Igen: a paraszt a magyar népi állomány zöme, a paraszt a legszámosabb és legfontosabb réteg s a paraszt élete adja a legtöbb problémát, legsúlyosabb szükségét a gyökeres megújításnak. De következik-e ebből, hogy magyar nemzeti kulturát csak a nép, már mint a paraszti nép eszejárása szerint kell és lehet csinálni? Vagy hogy politikai célkitűzéseinkből ki kell küszöbölnünk minden Európában meglevő intézményt, ami nem magyar földön sarjadzott? Hogy nem is szabad politikai célt kitűznünk és akaratot nyilvánítanunk, míg eltelvén a magyar paraszt eszejárásával, fel nem hajnallik bennünk egy új, senkiselátta, igézően és ezerszeresen magyar ország-rend? Mert a Bartha Miklós-társaságbeli fiatalok így képzelik el a magyar kultúra s a magyar társadalom megújhodását.

„Ne csak Kanttól és Husserltől, ne csak Humetól és Russeltől, ne csak Descartestól és Bergsontól tanuljatok!" — írják. „Német szellem, gall szellem, angolszász lélek — német, gall és angolszász módon jut és juthat el a közös, egyetemes igazsághoz". „A magyar észjárás formáit, amelyek nélkül pedig magyar bölcselet nem lehetséges, a paraszti okoskodásban találjátok." Uramisten! Hát csak akkor alkothatunk mi magyarok Huserllel, meg Bergsonnal egyenrangú nagyot a filozófiában, ha az egyébként legtiszteletreméltóbb szántóvetőtől tanuljuk az elmélkedést? Husserl nem paraszt, nem is okoskodik paraszti módon, meg Bergson sem, meg Russel sem; nekik szabad egyetemen tanulni, még görögöktől s más idegen nációktól is, merthogy ők maguk is *idegenek*, az istenadták; de a magyar filozófusnak nem szabad mástól tanulnia, csak a paraszttól.

Mintha a paraszt valami magyar specialitás volna, csak itt volna parasztság egyedül a magyar glóbuszon — s itt aztán nem is volna egyéb! Paraszti rend van mindenütt a világon, s a szerepe mindenütt nagy és jelentős. „A kuvasz nem ölbevaló, a japán pincsi nem alkalmas a kondaterelésre" — írja József Attila. Hát miért legyen éppen a paraszt szerepe a magyar filozófiai rendszer megalkotása, vagy megihletése? Nem kicsinyeljük le a parasztot azzal, ha szellemi világát nem látjuk mindent átfogóan teljesnek. A paraszt olyan kultúra letéteményese, melynek megvannak a maga ősi formái, törvényei; de ezekre a formákra nem lehet ráhúzni mindent, amit az emberi szellem a maga széttagolódásában létrehozott. A magyarság sem maradt meg egyetlen paraszti karámban s nem vallotta kárát. Sőt: a nemzeti eszme nálunk is, éppenúgy, mint más országokban, nem paraszti, hanem igenis polgári eredetű. „Ki hazudtolná meg" — kérdezi a Bartha Miklós-féle röpirat, — „hogy derék iparosaink, püffedt polgáraink, nyugati tudományú tudósaink ma svábul esküdnének Pusztaszeren is, ha a magyar paraszt, káromkodva és köpködve bár, meg nem őrizte volna életünket?" Hogy ki hazudtolná meg? Akárki, aki ismeri a magyar nemzet történetét. A magyar nemzeti esz-

---

[1] Dr. Asztalos Miklós: Az ifjú nemzedék új arca. Új Magyar Föld II. 1929. (A Bartha M.-társaság röpirata.)

mét és kultúrát Kazinczytól Aranyig polgárok, olykor polgárosodni indult arisztokraták, olykor meg a néphez visszasóvárgó, romantikus polgárok, de ama „püffedt“ rend tagjai teremtették meg; és nem volna magyar nemzet és magyar állam, ha csak a parasztság maradt volna meg parasztin magyarnak s nem lendült volna azzá, nemzeti akaraton, a polgári középosztály, — akit nemzeti érzésre a maga sorjabeliek tanítottak. A paraszt-kultúra nem azonos sehol a nemzeti kultúrával. Ősibb annál, rejtettebb életű, a földben gyökerezik, amely nem ismer államot s határokat. A paraszt a maga tájszólását beszéli, nem a polgári irodalomban és iskolában egyformára pallérozott nyelvet; kultúrája végtelen, ősi közösségeket mutat más nemzetek parasztjáéval. A nacionalizmus, az állami különcélúság maga nem paraszti — a mi fogalmazásunkban az is polgári elv.

Vagy talán a parasztért való lelkesedés nem tipikusan polgári visszasóvárgás-e a röghöz? A regősjárás gondolata megszülethetett volna talán paraszti ember agyában? A paraszt csak rábólint egyet, elnéző bölcsességében: „Hát haccsinájják a fiatal urak, ilyennek is csak lönni köll.“

3. Lássuk ifjúsági mozgalmaink legsúlyosabbikának, a Bartha Miklós-félének „demokratikus“ célkitűzéseit: „Az ifjúság jelentősebb tömegének ideálja: megteremteni a magyar faj kultúrális egységét, összefogni minden magyart a faji kultúra egységében és megteremteni azt a demokratikus Magyarországot, amelyben a demokratizmus a magyar faj minden egyéb érdekeket maga alá rendelni tudásából fakad.“ „Azt mondhatnánk, hogy az ifjúság ideológiája a napi ízű, politikai ízű jelszavaktól megtisztított, demokráciává tisztult fajvédelem.“[1] El kell fogadnunk ennek a demokratizmusnak, ennek a szeretetnek őszinteségét. Valóban olyan célkitűzéssel állunk szemben, melynek lényege a magyarság tömegeinek magasabb életszinvonalra való felemelése. De éppen mert ez a belső vágy hajtja ifjaink ideológiáját, rá kell mutatnunk azokra az ellenmondásokra, melyek az ideológia és a valóság távolságából fakadnak. Amint nem lehet a paraszti tömegek fajiságából, mint misztikus gombolyagból kihúzni egy állami közösség minden célkitűzésének, egy sokrétű kultúra minden megnyilvánulásának összes szálait — s ez nem jelenti azt, mintha az ország és kultúrája „tisztátalanságra“ volna ítélve — azonképpen nincsen politikai rendszer, mely másképpen tudna demokratikus lenni, másképpen tudna szociális célokat megközelíteni, mint a demokrácia s a szociális berendezkedés félreismerhetetlenül egyetlen módján. Ha a magyar fajta szeretetéből vagyok demokrata, akkor is magát a demokráciát kell akarnom, anélkül, hogy bele próbálnám magyarázni valami külön, faji államtannak romantikus orákulumait. A paraszt-demokrácia nem a paraszti lélekben született, hanem a parasztra alkalmazott demokrácia; ha a paraszti őskultúrára, ősi lélekre hagynók, hogy politikai rendszert építsen magának, nem építhetne mást, mint patriarkális falu-közösséget; az „állam“ már önmagában áttöri a paraszti létforma kereteit s az államon belül a paraszti tömegek életérdekeinek biztosítása nem eshet másként, mint a demokrácia színtelen és fajiságtalan, de éppen tiszta formaiságában minden tömegérdeket a legbiztosabban szolgáló módszereivel. S a paraszt-demokrácia nem lehet kizárólagos, nem irányulhat más tömegek ellen, mert amint az elmúlt tíz esztendő története bőven megmutatta, minden kirekesztőleges, egyetlen kiváltságos rétegnek szóló demokrácia a gyakorlatban a gyöngék, a szociálisan alullevők ellen fordul. Az antiszemitizmust sem a gazdag zsidó sínylette meg, hanem a szegény munkás, a szegény paraszt.

Ezért azután a magyar ifjúság ideológiának is le kell számolnia az élet súlyos követeléseivel. Meg kell látnia, hogy politikává csak akkor lehet, ha

---

[1] *Ki a faluba,* írta Fábián Dániel és József Attila, Hódmezővásárhely, 1930 május.

elfogadja a politika kevéssé uj, kevéssé lelkesítő és színes, de kényszerű kérdésfeltevését: jobbra-e, vagy balra? Suba subához, guba gubához. Az ifjúságnak meg kell mutatnia, hogy a „demokráciává tisztult fajvédelem" ideológiáját hogyan alkalmazza a politikai állástfoglalás konkrétségében: a demokrácia vagy a reakció értelme szerint-e. Így azután a parasztdemokrácia, faji demokrácia kérdése az egyetemes demokrácia kérdésébe torkollik bele. Nem új és nem nagyszerűen ősmagyar kérdés; de az élet feleletet vár rá. Igenleni vagy tagadni kell.

„Legyen szavatok igen, igen és nem, nem; valami ezen felül van, a gonosztól vagyon."

Kecskeméti György.

VI.

Forradalmi reakció.

A forradalom, sajnos, nem fenkölt szándékok, nemes eszmék és eszményi hevületek diadalmenete, nem finomlelkű vénkisasszonyok, antialkoholista és eszperantista apostolok paradicsoma, nem a Jó, a Szép és az Igaz birodalma; de még csak nem is pontosan körvonalozható bosszúvágy, lappangó, de kiszámítható sérelmek hirtelen kitörése; nem észszerű jelenség, de még észszerűtlenségében sem törvényszerű, azaz olyan hajszálfinom, olyan sokfelé ágazó törvényeknek engedelmeskedik, mint minden, amit röviden véletlennek szoktak nevezni. Az ellenforradalom pedig nem az ideálok hajótörése a rideg valóságon vagy másképpen kifejezve a józan észnek és a tények tiszteletének holdkóros álmoktól való megcsömörlése, nem a Rend tiltakozó szava a zürzavar ellen, nem a történelmi hagyomány felülkerekedése a spekuláción, hanem maga is álom, zürzavar és spekuláció. A forradalom demokratikus lendülete mindent és mindenkit felszabadít, tehát nemcsak a saját híveit és támaszait, hanem az ellenségeit is, legelsősorban az ellenségeit. A francia forradalom könyvet nyomott a nép kezébe és becsődítette a szinházba a tömegeket, de kiderült, hogy a nép nem Rousseau műveire kiváncsi, hanem a négy Aymon testvérre, Griseldis és Brabanti Genovéva történetére, legkedvesebb olvasmánya nem Condorcet és Raynal, hanem Amadis és Palmerin d'Olive modernizált kiadása. Az arisztokratákat, a Rokoko cingár és szkeptikus hőseit lenyakazták, de a hóhérok öles termetű páncélos lovagok kalandjait zabálták öt perccel a kivégzésük előtt. A modern és felvilágosodott XVI. Lajos lefejezése napján keresztes vitézek ordítoztak a párizsi szinházakban. Boileaut, az arisztokratikus irodalom alig százéves bálványát ledöntötték, de romjai alól ijesztő archaikus alakok, mitológikus szörnyek bujtak elő. A lotharingiaiaknak eszükbe jutott, hogy szülőföldjüket valamikor Burgundiának hívták, a bretonok kelta származásukkal kezdtek kérkedni, a normannok egyszerre csak ráeszméltek, hogy skandináv hajósok ivadékai. A forradalom harcot hirdetett a közelmult ellen és szembe találta magát a régmulttal, mint Don Juan a szobor-vendéggel, lerombolta az elnyomó és igazságtalan civilizációt és elfelejtett századok irracionális szenvedélyeit korbácsolta felszínre. A francia forradalmat a nép számára találták ki, de nem a nép találta ki; a nép csak élt az alkalommal és kitombolta archaikus ösztöneit. A nagy forradalom eltemette a racionalista tizennyolcadik századot, amelyből született és új terrort, új obskurantizmust, új, minden addiginál félelmesebb reakciót teremtett Európában, muskétások vidám tréfái helyett dermesztően fegyelmezett nemzeti hadseregeket, literátus és nőbarát Richelieu marsallok helyett bulldogképű, szörnyü generálisokat, Nagy Frigyesek bölcs abszolutizmusa helyett tiroli, bajor és magyar dalárdák mindent túlharsogó üvöltését. A francia forradalom megteremtette a legborzalmasabb zsarnokságot, amely nem felülről nehezedik a népre, hanem

alulról tör fölfelé, amely nem hideg és számító, hanem forró és vulkanikus: a népi szenvedélyek zsarnokságát.

Kicsiben ugyanez történt Magyarországon az utóbbi harminc évben: a Szabó Dezső forradalma, a Szabó Dezső ellenforradalma, a Szabó Dezső maximalista fajszeretetéből kinőtt ifjúsági reformmozgalom.

*

Az irodalomtörténet valószinűleg ki fogja mutatni, hogy Ady Endre nem egy volt, hanem egész sereg, nem magánszemély volt, hanem szerep, amelyet kisebb-nagyobb sikerrel lehetett betölteni; a szerep már készen volt, mint egy kosztüm a színházi szabó műhelyében: csak bele kellett bújni. Ady Endre szükséglet volt, mielőtt nevet kapott volna, kitalálták, mielőtt kinyitotta volna a száját. Ady Endre első verseskönyve okmányokkal ellátott ajánlkozás volt egy pályázatra vagy apróhirdetésre, amelynek a szövege így kezdődött: «Keresztetik keresztény, lehetőleg nemes származású fiatalember...» Ady jelentkezett és megnyerte a pályázatot. Finom elmék, előkelő tudósok könnyes szemmel hallgatták a nagyváradi hirlapíró tétova fecsegését: szentimentális ujságírók a kezét csókolgatták. Ady ugyanis megfelelt a pályázat legfontosabb feltételének: enyhítette egy egész tábor, egy egész generáció rossz lelkiismeretét. A gondolat mindig izolált, bizonytalan, szinte mentegetődző a századeleji radikálisok számára. Ady Endre jelentette az életet, amelyhez nosztalgikusan vonzódtak, a hagyományt, amelyből kimaradtak, a hazát, amellyel kibékítette őket és amelyet ezer új regényes csábbal ruházott fel; társadalom- és irodalomátalakító kísérletükben Ady Endre jelentette az ellenfél szankcióját, akit a lelkük mélyén a megtaposott emberek ressentiment-jával imádtak. Szerették, dédelgették, ünnepelték Adyt; néha kissé féltek tőle. Azt hiszem, néha ijedten néztek össze egy-egy váratlan gesztusán, egy-egy Isten tudja honnan, miféle mélységekből előtörő indulatán. Ady egyre nagyobb adagokban fogyasztotta az ünneplést, pipára gyújtott, felrakta a lábát az asztalra, mint a cigány a demokrata úr szalónjában. Végül, természetesen, túlélte őket.

Sokan csodálkoznak és felháborodnak, hogy a jobboldal, amint mondják, kisajátította Adyt. Pedig ezen nincs mit csodálkozni, sőt nem is történt kisajátítás. Ady nem jogosulatlan cégére a jobboldalnak, Ady maga a jobboldal, amely a forradalomból született és túlélte a forradalmat. Ahogy a négerek és a rézbőrűek megfeledkeztek arról, hogy kezdetben egy túlművelt társadalom természet-pótlékai voltak, Rousseau-olvasó hajadonok megkönnyeztetői, kuriózumkedvelő gyűjtők exotikumai — és maguk kezdték kürtölni az európaiak ellen fajtájuk értékét és egyenrangúságát, amelyre éppen az európaiak tanították őket, Ady vidéki olvasói sajátmaguk számára kezdték fajmagyarnak érezni magukat, nem egy művelt és kíváncsi kozmopolita olvasóközönség számára. A magyar fajiság érdekes és pikáns exportcikkből nagy belső piacú demokratikus portékává változott, színpadi előadásból őrjöngő nézőtérré. Az 1900-as évek Adyja csak azért volt Góg és Magóg fia, csak azért jött be Verecke híres útján, hogy annál több joggal, annál regényesebb kontraszthatással törjön be Dévénynél; a háborúutáni Ady életében Dévény csak epizód, megpróbáltatás, a magyar végzet tragikus előirása, a fődolog Góg és Magóg és Verecke. Mint némely agyafúrt mondatnál, amely önmagának az ellenkezőjét is jelenti, mindkét olvasás egyformán jogosult.

*

Háborúutáni ifjúság... Bár korban egyidős vagyok vele, úgy nézek rá, olyan idegenszerű megdöbbenéssel, mint Alvingné az elmebeteg fiára. Valamikor a lipótvárosi lány fehérre lakkozott könyvespolcán Ady előkelő, de nem egyeduralkodó helyet kapott, Rilke, George és Verhaeren mellett. De az új magyar ifjak tipikusan *unius libri* emberek; semmit sem olvastak, csak Adyt, nem számítva Ady imitátorát, önkénytelen parodistáját és leleplezőjét:

Szabó Dezsőt. Az özönvíz kimosta agyukból a történeti emlékezetet; Magyarország története számukra 1900 körül kezdődik, de a magyar történelemnek még ezt a kis szakaszát is félreértik. Ők már csak magyarok, ha úgy tetszik, fajmagyarok, semmi egyebek; a magyarság összes ízlésbeli, intellektuális és retorikai árnyalatai kivesztek belőlük; merev tekintetű, epileptikusan vonagló ősemberek, akik számára a magyarság nem történelmi, nem jogi, nem művészi gondolat, hanem csak bánatos vagy diadalittas ugatás az éjszakába. Valamikor a legbolyhosabb galileistának, a legmodortalanabb szociáldemokrata agitátornak, ha másért nem, kokettériából, a szellemi választékosság esetlen fitogtatásából, taktikából vagy lelkiismeretfurdalásból több köze volt a magyar multhoz, mint ezeknek a magyarságot tajtékzó ifjaknak. Mit jelent az ő számukra a magyarság? Valamit, ami nem létezik, ami a dolgok rendje szerint sohasem fog bekövetkezni: a *jövőt*. Megtalálták a magyarság nagy termőtalaját, rezervoárját és egyetlen hiteles megjelenését: a parasztságban találták meg. Igazán csak a gyengébbek kedvéért írom ide, hogy e szigorúan meghatározott társadalmi réteget nem holmi feudális gőggel nézem, amelyhez különben nincs semmi jogcímem; tisztában vagyok vele, hogy e réteg legkülönbözőbb szempontokból történő tudományos feldolgozása lehetséges, kívánatos és részben meg is történt; hogy gazdasági helyzetén segíteni, szellemi és erkölcsi színvonalát emelni kötelesség. De a mai magyar ifjúság a magyar parasztságon nem társadalmi réteget ért, hanem csak termőtalajt, rezervoárt és a magyar kultura *egyetlen forrását.* Számukra a parasztság nem szociológiai, hanem misztikus fogalom; amint maguk mondják, „szellemiségük egyenértékét találták meg a néplélekben, s a népkultura mélyeiben", gyökértelen intellektuelek, akik Barrès lotharingiai házája helyett egy fantomban eresztenek gyökeret; dilettáns filozófusok, akik egy teljesen ellenőrizhetetlen *harmonie préetablie,* egy eltökélt paralellizmus alapján lényegileg azonosaknak hirdetik magukat a parasztsággal és múló hangulataikat, rögtönzött elméleteiket rátukmálják a parasztságra. De mit értenek tulajdonképpen parasztságon?

Már megmondtam: a jövőt. A parasztság az egymásra utaló, egymásra rálicitáló, egymást doppingoló magán és kollektív nagyzási mánia alapfogalma: a csíra, a korlátlan lehetőség, a fejlődés. Minthogy az ifjak lényegben azonosak a paraszttal, együtt dagadnak, együtt növekednek vele egy félhomályos, elmebeteg végtelen felé. Ezt részben Adytól tanulták, aki költő, sőt nagy költő volt, tehát legjobb pillanataiban realista; de sokkal inkább Szabó Dezsőtől, aki a tehetségtelen írók és meddő agyvelők erőszakosságával túlozta és torzította el mindazt, ami Ady oeuvre-jében a leggyengébb. A paraszt az ő elképzelésük szerint valami idomtalan kollektív Herkules, esetleg cirkuszi erőművész, akinek minden mozdulata erőpróba; vagy hasonlatot változtatva, — bocsásson meg az olvasó, amiért gyakran változtatok hasonlatot, de máskép nem tudnám nyomon követni az ifjakat, akik fogalmak helyett tájképekben és jelenetekben gondolkoznak — tenger, amely örökké háborog, tűzhányó, amely örökké tüzet okád. Higyjük el, hogy a magyar paraszt csakugyan tenger és tűzhányó. A tenger háborgását a légköri és csillagászati viszonyok változatlan törvények szerint irányítják; a tűzhányó szeszélyes időközönkint különböző nagyságú lávatömböket hajít ki magából, de a saját aktivitása egyiket sem módosítja, egyiknek sincs emlékezete. Egy olyan kultura, amely individuumok hagyománya, intézmények öröklött fegyelme helyett egy faj tömegextázisán alapul; minden nap újra kezdődik, ami csak eufemisztikus neve a barbárságnak. Lehet, hogy vannak ilyen kultúrák a világon; egészen bizonyos, hogy nem Európában vannak. Mialatt e sorokat írom, egy hasonlat kínálkozik a tollamra, a Bartha Miklós-társaság fiatalemberei számára igen megtisztelő hasonlat.

*

Mikor Bismarck a mult század ötvenes éveiben Oroszországban járt, észrevette, hogy az idősebb urak, akik még I. Sándor cár idejében nevelkedtek, általában két-három idegen nyelven beszélnek, nagyvilágiak és műveltek, a fiatalabbak azonban németül is csak törve beszélnek, modortalanok és tudatlanok. Dekadencia? A mi kozmopolita szempontunkból nézve az, a pánszlávizmus és a Bartha Miklós-jelszavak szempontjából nagyszerű diadal, a faj csodálatos önmagára-eszmélése, saját nagy, világtörténelmi missziójának a felismerése. Volt egy pillanata Oroszországnak, mikor a belföldi ethnikum és a nyugati stílusformák ezer színben pompázó, elbűvölő és mulandó szövetségre léptek; mikor az óriási birodalom tarka népviseletei fínoman színezték a cári ballet olasz és francia koreográfiáját; mikor Puskin és Lermontov kaukázusi és cserkesz exotizmusa harmonikusan illeszkedett bele a nagy nyugati exotizmusba. Művelt és frivol oroszok ezrei teremtettek északon egy új, üdébb és kalandosabb Európát. Nem sokáig tartott a divatjuk. Csakhamar műveletlen és mélységes oroszok ragadták magukhoz Oroszország szellemi vezetését. Dosztojevszkij, aki mindent tudott, még azt is, amit csak félig ismert, egyik regényében szembeállítja a negyvenötéves, szorgalmas, tanult bürokratát a húszéves fiatalemberrel. A meglett férfi kedvetlen, szinte bosszús csodálkozással nézi a fiatalembert, akinek tapasztalatlanságában és ideálizmusában nem tud gyönyörködni, mert érzi, hogy sohasem válhatik pozitív célkitűzéssé. Különös mámorral találja szembe magát, amelyből nincs kijózanodás, különös musttal, amely soha sem fog kiforrni. A fiatalok szokásos tisztelete vagy szokásos impertinenciája helyett a teljes, hiánytalan elutasításnak olyan ijesztő vigyorgásával találkozik, hogy ajkára fagy a jóakaratú irónia. Próbáljuk meghatározni a köztük lévő különbséget. Az egyiknek világnézeti illúziótlansága összefér a legeurópaibb műveltséggel, a legkomolyabb szaktudással és a legpozitívebb célkitűzésekkel; minden érdekli és mindennel tisztában van, kivéve a dolgok végső értelmét. A másik rendületlenül hisz egy alaktalan és alkalmazhatatlan gondolatban és bármelyik pillanatban kész elvetni egy teljesen értéktelen életet, kész feláldozni magát egy olyan meggyőződésért, amelyet maga sem ismer. Az idősebb ingatag alapra lakható házakat épít, a fiatalabb csak a sziklaszilárd semmire hivatkozhatik. Kettőjük közül mégis a fiatalember az erősebb. Az idősebb úr egy társadalmi osztálynak a terméke, ideológiáját készen kapta és amit hozzá szerzett, csak osztályát támasztja alá. Művelt ember, de világfi, nem intellektuel. A fiatalember ázsiai tudatlansága ellenére is intellektuel, nincsenek osztályelőítéletei, szabad ember, ijesztően szabad. Az egyiknek Oroszország egy sereg pontosan meghatározható dolgot jelent, mindenekelőtt a saját társadalmi osztályát, öröklött életmódot, izlést, gondolkozást; a másiknak csak egy Hegelből kölcsönzött és adaptált absztrakciót az orosz lélek és az orosz faj világmissziójáról, amely az emberiség teljes felszabadítása. Ennek a világmissziónak a közkatonája és könnyen népszerűsíthető szimbóluma az orosz paraszt, a muzsik, más szóval a fejlődés, a korlátlan lehetőség, a *jövő*, amely a mindenkori barbárság ideje. A muzsik, amióta az indusztrialista „nyugatos" Trotzkij megbukott, Stalin agrárbolsevizmusával próbálja felszabadítani az emberiséget. Forradalom és reakció, nemzeti hevület és internacionalizmus Oroszországban is találkoztak, ezúttal a forradalomban.

Az „új arcú magyarok", a „harmincévesek", addig hirdették a nyugattal való szakítást, addig próbáltak visszatérni az ősmagyarság gyökereiig, amíg sikerült horgonyt vetniök egy szlávos ideológiában. Misztikus fetisük, a magyar paraszt veszedelmesen hasonlít az orosz muzsikhoz. Magyarország, miután évszázadokon át a nyugat védőbástyája volt, a legjobb úton van ahhoz, hogy a Balkán megváltójává alakuljon át. Hogy egy ilyen kocsonyás, hisztérikusan vonagló Magyarország ellen tud-e állani a bolsevizmusnak és a szláv tengernek, vissza tudja-e szerezni régi pozícióját, nem valószínű. De nem a mi dolgunk meghúzni a vészharangot.

Hevesi András.

VII.

Az ifjuság seregszemléjéhez.

Azok a hozzászólások, amelyek a *Századunkban* erről a kérdésről megjelentek, nyilvánvaló jóakaratuk mellett is többnyire abban a közös hibában szenvednek, hogy egy helyben topognak. Majdnem minden cikkíró hangsúlyozza ugyanis, hogy a progresszió szempontjából feltétlenül szükséges a szellemi és fizikai munkát végző ifjúság együttműködése. Kifejtik kívánságaikat, felépítik a kereteket, amelyek között ennek a kooperációnak, végbe kell mennie. De egyiknek sem jut eszébe, hogy azoknak az okoknak mélyére nézzen, amelyek ezt az egymásratalálást mindeddig meghiúsították. Mert hogy valóban bekövetkezett volna, azt nem állítják. Csak egy akad, aki majdnem idáig merészkedik.

Ezt az okot az iskola tudatos elnevelésén kívül az intellektuális ifjúság osztályhelyzete (helyesebben régi osztályhelyzetének csökevénye) által diktált gondolkodásbeli úriságban kell keresni. Ezt az „úriságot" ezúttal nem a lovagiaskodásra, fennhéjázásra, a fashionable életmód hajhászására értem, hanem a gondolkodás rossz értelemben vett önállóságára, az úrifiú intellektuális dölyfére, amely a határozott világnézeti bázist, a kemény ideológiai megalapozottságot, mint a szellem méltatlan korlátait, elveti. Itt tárul fel valójában a szakadék, amely a diákságot az ifjúmunkásságtól elválasztja, mely utóbbinak legfőbb ereje éppen az egyértelmű, világos programmvállalás, ami azonban nem jelent *szükségképpen* dogmatikus megcsontosodást. A határozott világnézet alapépítménye — ez esetben a marxizmus — továbbépíthető, kiteljesíthető, a változott viszonyokhoz alkalmazható, anélkül, hogy önmagával ellentétbe jutna. Viszont, hogy az ilyen bázis hiánya micsoda szellemi bábelhez vezeti a polgári ifjúságot, erre bizonyság a jelszavak alá bújt százféle szétfolyó programm, melyek segítségével mindenki a saját, külön, csalhatatlan receptje szerint akarja megváltani a világot.

Ez, de csak ez a pont az, amelyben a feloszlatott *Wesselényi Reform Klub* érdemes hozzászólójának igaza van (mikor t. i. a középosztálybeli ifjúság mentalitásának sokféleségéről ír). Mert levele egyébként iskolapéldája az említett gondolkodásbeli zűrzavarnak. Hogy egyébről ne is szóljak, tiltakozik a reakciósság vádja ellen, de ugyanakkor — bár fenntartásokkal — szembehelyezkedik minden emberi szabadságjogok legelemibbjével: a felekezetek egyenjogúságával. Szerencse, hogy még az ő kasztjának tagjai se gondolkoznak ma már mindnyájan így és százszorosan szerencse, hogy van az intellektuális fiatalságnak egy másik fontos rétege, amely — bár az eddigi hozzászólók úgyszólván meg sem említették, — azon az úton van, hogy a progresszív gondolat egyik igazi letéteményese legyen. Ez a réteg a magántisztviselő-ifjúságnak egy része.

Nem lehet célom, hogy e helyen a magántisztviselők dicshimnuszát zengedezzem. De lehetetlen meghatottság nélkül gondolni arra az immár nagyszámú fiatal tisztviselőre és tisztviselőnőre, akik 9—10 órás lélekölő robot után ahelyett, hogy a tánchelyiségek és operettszinházak narkótikumába menekülnének, komoly tanulmányok, tartalmas könyvek mellett, vagy forró hangulatú vitaestéken töltik szabadidejüket. Az intellektuális lelkesültségnek valóban magas foka kell ahhoz, hogy ezek az éhbérért dolgozó, leépítéstől rettegő fiatalok, akiknek nem adatott meg, hogy az érettségi után egyetemre járjanak, saját szorgalmukból ilyen mohón vessék magukat a tudás különböző ágaira.

A középosztály összes rétegei közül a magántisztviselők proletarizálódtak el legrohamosabban. Nyilván ez az oka, hogy ők találták meg leghamarabb az utat a munkásmozgalom felé és építették ki szakegyletüket igazi munkásszervezetté. Valószínű, hogy éppen az öntudatos szervezettség hatása óvja meg

őket egyrészt a szellemi eltespedéstől, másrészt az ideológiai határozatlanságtól.

De ne idealizáljunk. Tagadhatatlan tény az, hogy a tisztviselők jelentős része még nem jutott el idáig. Sokan élnek még a nemtörődömség fásultságában, a futballmeccsek és Courths-Mahler-regények bűvkörében. Sokan még nem birták levetkőzni a kispolgári osztálygőgöt. És akadnak számosan olyanok is, akiket siralmas helyzetükkel párosult kritikátlan nekilendülésük a polgárság soraiból egyenesen a munkásság *baloldali* ellenségeinek táborába taszit.

Mindezek után pedig meg kell emlékezni a fiatalság számbelileg legnagyobb, eljövendő jelentőségét tekintve legsúlyosabb rétegéről: a fizikai ifjúmunkásságról.

Sokat hangoztatják mostanában, hogy Magyarországon nincs igazi ifjúmunkásélet. Igaz. De igaz az is, hogy ebben a kormányzati elzárkózáson kívül a szociáldemokrata párt is hibás. Azonban e téren elkövetett mulasztásai, melyek a külföldi testvérpártok hasonló irányú müködését tekintve mutatkoznak, éppen nem helyrehozhatatlanok. A munkásmozgalom három frontszakasza: a politikai, a gazdasági és a kulturális front közül ez utóbbit ugyanis többé-kevésbé mostohagyermek gyanánt kezeli a párt. Ez megfelel a munkásmozgalom régebbi irányzatának, de nem a mainak és legkevésbé az ifjúmunkásmozgalom természetének. Mert a fiatalságot sokkal inkább lehet megnyerni kultúréhségének felkeltésével, mint politikai és gazdasági szempontok hangoztatásával. (Amivel nem vontam kétségbe ezeknek döntő fontosságát sem.) Szükség lenne irodalmi és tudományos csoportosulások létrehozására, valamint a már meglevő munkáskultúrszervezetek kereteinek intenzívebb kitöltésére. Az ilyen intézmények egyrészt újabb fiatal tömegeket vonnának a mozgalomba, másrészt a már meglevők tudását kimélyítenék és egyoldalúan gazdasági-politikai beállítottságukat ellensúlyoznák.

Ezek a megjegyzések nem jelentik a szociáldemokrata párt eddigi kultúrmunkájának lebecsülését. Figyelemreméltó ebből a szempontból, hogy újabban nálunk is egyre nagyobb jelentőséget nyer az Európaszerte elterjedt természetbarátmozgalom, amely az együttes vándorlás (az úgynevezett soziales Wandern) és az ezzel kapcsolatos felszabadultabb életmód révén fontos állomást jelent a munkás- és tisztviselőifjúság kulturális életében.

Az ifjúmunkásságról szólva, vissza kell térnem arra a megállapításra, hogy a határozott egyértelmű program nem jelent szükségképpen dogmatikus merevséget. Nem jelent, de jelenthet. És hogy nálunk, ellentétben a külföldi mozgalmakkal, a munkásfiatalság nagy — s éppen legöntudatosabb — részének gondolkodásmódján valóban meglátszik ez a merevség, az nyilván a mai, szintén mereven osztályuralmi és antidemokratikus kormányrendszer ellenhatásaként jelentkezik.

De mindezek ellenére az ifjúmunkásság az utóbbi években jelentős kulturális haladást tett. És könnyen meglehet, hogy egy olyan csoportosulásban, amely arra lesz hivatva, hogy a *Galilei Kör* örökébe lépjen, nem a diákok, hanem a szocialista fiatal munkások és tisztviselők játsszák majd a főszerepet.

Befejezésül talán nem fölösleges pár szót szólni azokról az aggályokról, amelyek a polgári fiatalság egy részét az erőteljes balrafordulástól visszatartják. Ők csatlakoznának a szocializmushoz — mondják ezek a fiatalok —, de mikor az olyan exkluzív! Az ő polgári származásuk és intellektuális mivoltuk — panaszolják továbbá — örökre gátat emelne eléjük és bizalmatlanságot szülne velük szemben.

Az ilyen kifogásokat az eddigivel való szakítástól rettegő kényelemszeretet konstruálja mentségéül. Mert az elzárkózásnak e felpanaszolt fajtája jellemzi talán a bolsevizmust, de semmiesetre sem a szociáldemokráciát, melynek kapuja csak azok előtt nem tárul föl, akik nem is próbálnak benyitni rajta.

Ernst István.

VIII.

Polémia a Wesselényi Reform Klub tagjával.

Ezuttal csak néhány részletkérdésről,[1] — főként a *Századunk* legutóbbi számában *A feloszlatott Wesselényi Reform Klub egy volt tagjától* megjelent hitvallás kapcsán:

1. „Ez az ifjúság elsősorban *polgári ifjúság*... Ez az ifjúság továbbá *keresztény ifjúság*... Ez az ifjúság továbbá *nacionalista, de européer ifjúság*... Ez az ifjúság egyrészt *kiegyenlítő szellemű*, másrészt pedig *haladó szellemű ifjúság*... Ez a mai (ifjúság) talán *polgári radikálisnak* nevezhető...“ (Az aláhúzások a szerzőtől valók.)

Ime a wesselényista hitvallás főbb szakaszainak vezérszólamai. Amelyekből főként az tűnik ki, hogy „ez az ifjúság“ a szavak értelmét meglehetősen kevés figyelemre méltató ifjúság.

Igaz, a szavakon nem múlik. A szóhasználat konvenció, mely kizárólag maga szab magának törvényt. Sohasem hittem el antiklerikális elvbarátaimnak, hogy a klerikalizmust tévesen nevezik az emberek keresztténynek. Úgy nevezik, tehát helyesen nevezik. Inkább hiszek Dosztojevszkinak, ki azon töpreng, hogy nem keresztényebb-e Krisztusnál az a nagyinkvizítor, aki Krisztust tömlöcbe vetteti. Még inkább hiszek Anatole France-nak, ki szerint annyi kereszténység van, ahány század annak vallotta magát. Anoním wesselényistánk abban látja a kereszténység lényegét, hogy „(ez az ifjúság) a multak példáján okulva, a haladó progresszív gondolat és irányzat vezetését ki akarja venni az intellektuális zsidóság kezéből“. Mindenesetre különös felfogás ez, ha a kereszténység eredetére gondolunk: arra az időre, amikor az indogermán nemzetek, s általuk a magyarok, ezt a „haladó progresszív gondolatot“ nem ki-, hanem ellenkezőleg, *át*vették néhány nem is túlzottan intellektuális zsidó „kezéből“. Mert nem a kezet nézték, nem az orrot és nem a vért, hanem a gondolatot; nem azt, hogy honnan jön, hanem hogy micsoda. Wesselényistánk más nézeten van. Az ő kereszténysége nem etikai szigor, mint a Tolsztojé, nem misztikus látomásokban kinyilatkozott világkép, mint a Szent Ágostoné, nem is szenttamási gondolatépítmény, nem is szentpéteri jámborság, nem is loyolai harc a történelmi intézményekért, nem is lutheri appellálás a történelmi intézmények ellen, a közvetlen isteni kegyelemért Hanem: küzdelem egy irányzat vezetéséért. Egy osztály presztizs-igénye, az úgynevezett történelmi középosztályé, az „úriember“-é. Szó sincs róla, az említett france-i értelemben ezt is jelentheti a „kereszténység“. Csak legyünk vele tisztában, hogy a wesselényisták szótárában *ezt* jelenti s hogy eszerint is kell hozzá állást foglalnunk.

2. Tehát: „ez az ifjúság“ elsősorban *nem* polgári ifjúság. Mert a szó semmiféle eddig használt értelmében nem lehet polgári az a politika, mely egy nemzeti közösségen, sőt egy gazdasági osztályon belül, származás vagy felekezet szerint osztályozza az embereket s ennek alapján juttat az egyiknek több, a másiknak kevesebb jogot és pénzt, boldogulási és vezetési lehetőséget. Polgáron érthetünk citoyen-t, vagyis állampolgárt; érthetünk rajta

---

[1] A magyar ifjúság helyzetére és feladataira vonatkozó elvi mondanivalóimat összefoglaltam a *Nyugat*-ban, *Homais úr rehabilitálása* és *Fiatalság, fiatalosság* című cikkeimben s az *Esti Kurir* idei húsvéti számában megjelent *„Mi fiatalok“* című cikkemben. Az ifjúsági ideológusoknak a parasztkérdésben s az irodalmi kérdésekben elfoglalt álláspontjáról részben ugyanezekben az írásaimban, részben más alkalmakkal fejtettem ki nézetemet, de ha módomban lesz, egyszer még részletesen foglalkozom a magyar társadalom s a magyar kultúra e két alapvető jelentőségű problémájával. — *i. p.*

bourgeois-t, vagyis munkaadót, munkáltatót, ipari vagy kereskedelmi tőkést, vagy e tőke rendjében gyökeredző létű és szellemű középosztálybeli lateinert (függetlenül attól, hogy középosztálybelisége történelmi-e, vagy apáinak friss emancipációja által szerzett); s érthetünk rajta esetleg parasztot is, ha elfogadjuk némely dunántúli vidéknek ezt az eufémisztikus szóhasználatát. Semmiesetre sem érthetünk polgárságon olyan, meghatározott számazású és felekezetű csoportot, melynek létalapja az, hogy a maga bürokratikus vagy katonai erejére támaszkodva, a másfajta citoyen-nek az állampolgári jogot, a másfajta bourgeois-nak a gazdasági egyenlőséget csak korlátozásokkal hajlandó engedélyezni.

Az ilyen privilegizált csoport nem polgári, hanem: feudális. Még akkor is az, ha szereti a parasztos hangú irodalmat s ha támadja a magánál hatalmasabb feudálisokat: a főnemeseket, a főpapokat, a nagybirtokosokat. Sőt még akkor is az, ha e privilegizáltság inkább teher neki, mint könnyebbség. Mert sok esetben alkalmasint inkább teher. A vagyontalan gentry-ivadékok közt, kik ma ebből a privilegizáltságból kénytelenek megélni, minden bizonynyal sokan gondolnak megokolt irígységgel azoknak az országoknak polgáraira, amelyekben a sógori kapcsolat s a származásbeli megbízhatóság nem jelent existenciális alapot, de nincs is szükség rá, hogy jelentsen. Ebből azonban nem az következik, hogy a szegény privilegizáltakat külön jótékonysági akcióval kell felsegélyezni, hanem az, hogy ők maguk siessenek segítségére azoknak, akik a privilégiumok eltörléséért, a minden vállalkozói kezdeményezésbe és szellemi megmoccanásba mohón belekönyökölő bürokrácia megfékezéseért küzdenek. És ne nézzék közben, kiknek a „kezében" van a küzdelem vezetése, s ne húzzák el az orrukat, mint wesselényistánk teszi, a nem-történelmi középosztály bajtársi közelsége s a szociáldemokrata munkásság természetszerű szövetsége miatt. Ha ők maguk is a küzdők közé állnak, biztosíthatják a középosztály mérsékelő befolyását a szociális harc alakulására, s azt választhatják vezérüknek, akit jól esik.

3. Azt az ifjúságot, melynek ehhez a lépéshez elég értelmi és erkölcsi bátorsága volna, „polgári radikális"-nak nevezném. Wesselényistánk önmagát tartja annak; de közben ijedten utasítja el még azt a gondolatot is, hogy a „radikalizmus" tekintetében akárcsak a munkapárti idők negyedliberalizmusáig eljussunk. Reformeri elszántsága határtalan a távoli és bonyolult kérdésekben, melyeknek megoldására hamarjában nem kerülhet sor; de éppen a radikalizmus címén lekicsinyli és elodázza a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb cselekednivalókat. „Ez az ifjúság — írja — előbb a földkérdést, a kapitalizmus és nemzetiségek kérdését szeretné megoldani, csak azután adná vissza a zsidóság polgári jogait." Csekélység! Olyan problémákat amelyektől öt világrésznek fől a feje, előbb könnyedén „megoldanak" ahhoz, hogy néhány, az ellenforradalmi naivitásban fogamzott törvény- és rendeletextravaganciát eltávolítsanak a magyar életből. Mintha valaki arra a figyelmeztetésre, hogy nyitva felejtette a nadrágját, azt felelné, hogy köszöni szépen, azonnal begombolkozik, csak előbb hamar felruccan az Északi-sarkra . . . Magam is vallom, hogy a haladó szellemű ifjúságnak a szabadelvűség és demokrácia politikai intézményein túl a gazdasági igazságtalanságok fokozatos megszüntetéséért, a bürokrácia megfékezésén túl a tőke megfékezéseért, a társadalmi munka szabadságán túl a társadalmi munka racionalizálásáért, az állampolgár méltóságán túl a dolgozó méltóságának biztosításáért is küzdenie kell. S kivált nem lelkesedem azért az aranyközéputas negyedliberalizmusért, mely még a politikai demokráciát is kávéskanállal méri és minden feudális nyavalyát egyszerű külsőség-rendbehozatallal, begombolkozással: tanulási szabadsággal, méltóságos-urasítási gavallériával, hitfelekezet-recipiálással és hasonlókkal vél elintézni. De még százszor gyanusabb nekem az a soi-disant radikalizmus, mely a civilizáció és a polgári jogegyenlőség külsőségeitől is idegen-

kedik, azon a címen, hogy ezek úgyis csak külsőségek. Ha külsőségek, ha csak másodrendű és tüneti jelentőségűek, akkor pláne azon kellene lennie minden „radikális"-nak, hogy legalább a legszembeötlőbb szégyenbélyegeket operálják le habozás nélkül a társadalom testéről. Ahogy wesselényistánk ettől a fölötte egyszerű és veszélytelen műtéttől irtózik, az feltűnően emlékeztet az olyan csábítóra, aki elszörnyed a női erkölcstelenség láttán, mihelyt imádottja kezd kissé hajlani a szavára. Nem akarok emiatt gúnyolódni rajta; megértem mélységes kiábrándulását ama Bolond Istóknak, ki, mikor „eszményképe" behívta magához éjszakára, „. . . . *az olcsó kegyet — megútálá, mint borban a legyet . . .*" A bor a progresszió, a légy a zsidóság és a munkásság. Ezt nem szemrehányóan mondom, mert minden hisztériás félelmet méltányolok. És minden társadalmi exkluzivitást is. Csak azt nem hiszem, hogy az ilyen méla és finnyás kamasz-idealizmusból egyéb is születhessék, mint lelkendező, impotens fogadkozás.

4. „Nacionalista, de européer ifjúság": itt legkevésbé a „de" szócskát értem. Tudtommal senki sem állította, hogy a nacionalizmus és az européerség nem fér meg egymással. Sőt, ha az européerséget nem a célkitűzésen, nem a tendencián mérjük, hanem az emberek lelkialkatán és cselekvési stílusán, akkor azt is el kell ismernünk, hogy az a túlzó, gyilkos nacionalizmus, mely például egy Poincaré-ban testesedik meg, ugyanolyan európai szabású, akár a Briand, a Caillaux vagy a Blum taktikusabb vagy intranzigensebb pacifizmusa.

A Wesselényi Reform Klub, s még inkább a különben radikálisabb és megbízhatóbb szociális érzületű Bartha Miklós Társaság, nem azért nem européer, mert nacionalista, hanem mert nem nacionalista. És mert a nacionalizmust — ahelyett, hogy kontinentális és planetáris emberi öntudatba igyekeznék feloldani — egy még sokkal sötétebb, sokkal anakronisztikusabb, türelmetlenebb, korlátoltabb és korlátozóbb falka-sovinizmussal helyettesíti be: az úgynevezett faji öntudattal.

A nemzethűség, ebben minden bizonnyal igaza van Marxnak: gyakran nem egyéb, mint hűség az uralkodó osztályokhoz. A „nemzet" szóval alkalmasint sokszor visszaéltek; tőlünk nyugatra is, hát még nálunk! A nemzet hol politikai vagy földrajzi közösséget jelentett, hol érzelmit s történelmit, hol nyelvit, hol osztálybelit. Ahol előnyt, jogot, dicsőséget jelentett, ott urat jelentett, történelmi nemzetet, mágnást és gentryt; fenntartással nemzeti vagyont, gentry fölé gazdagodott s részben hozzá-predikátumosodott purgert és zsidót is; kivételesen jelentett magyarnyelvű magyart. De ahol kötelességet jelentett, ott egyformán jelentett mindenkit, a Kárpátoktól az Adriáig, akár volt ősi nemessége, pénze vagy legalább magyar anyanyelve, akár nem. A politikában a nyílt és szigorúan cenzusos választójogot jelentette; a gazdaságban a nagybirtok és bankokrácia szövetségét, szolgabírói és csendőri fedezettel; az irodalomban a „népies, de nem pórias" hang egyedül jogosítottságát, az Akadémiának, Kisfaludy Társaságnak s az irodalompedagógiai ghettó egyéb őrtornyainak fedezetével. Azokat a szociológusokat és irodalmárokat, galileistákat és nyugatosokat, kik Jászi Oszkárral s Ady Endrével élükön, a nemzetiesség e türelmetlen és szűkkeblű értelmezése ellen protestáltak, a történelmi középosztály, sőt annak kurucosan ellenzéki része is, ugyanúgy idegenkedve fogadta, mint a szociáldemokratákat, kiket a Bartha Miklós-ifjak történelmi védőszentje, a különben kiválóan tisztaszívű, forrószavú negyvennyolcas publicista nevezett volt el hazátlan bitangoknak.

Szomorú elégtétele ama régi „nemzetietlen" szociológus-nemzedéknek, hogy eszméinek törmelékeit — a dunai államszövetség tervét, a földosztás követelését, gyakran a szekularizációét is stb. — a mai fajvédő ifjúság szótárában kell viszontlátnia. Szomorú egyrészt a történelmi katasztrófa miatt,

melynek tanulságán át az ifjúság a forradalomelőtti radikalizmus igazolásához, kedve ellen, eljutott. És szomorú másrészt a szittyáskodó, babonás, provincialista szellem miatt, melynek levében ezek a racionalisztikus európaian szociális irányú eszmék retrográd ázsiai péppé főttek. Ma már, lám, ott tartunk, hogy nekünk, destruktívoknak, kell megvédenünk a „nemzet“-et a turáni fajvédődüh ellen. Egy ilyen haragos szociál-turánista szerint a nemzeti hazafiságot azért kell faji hazafisággal helyettesíteni, mert a nemzetiességet kompromittálták azok, akik összetévesztették az osztályszolidaritással. Ebben lehet valami igazság. De még mennyivel inkább kompromittálták a fajiságot már abban a pillanatban, amikor politikai jelszó gyanánt kitalálták! amikor ezt az állattani vagy antropológiai, vagy, nem bánom, biopszichológiai terminust kótyagos suhancok bunkói iktatták be, mint a gyűlölködés és írigység politikai ürügyét, a magyar történelembe! A nemzetiesség, a forradalomelőtti liberál-konzervatív idők nemzetiessége lehetett képmutató, amikor kijátszotta és felhigította 18. századvégi és 19. századbeli aufklärista és romantikus-szabadelvű klasszikusainak kozmopolita és humanista irányelveit. De mennyivel jobb a képmutatásnál a barbár gyűlölet őszintesége, melyet még az illem sem feszélyez? A liberálkonzervatív nemzet, ha félremagyarázható és kijátszható volt is, mégis tanuskodott mellette egy nyelv, egy történelem, egy legalább ideiglenesen megnyugtató állami alakulat, egy legalább a középpontokban európai színvonalra fejlesztett civilizáció valósága. S ha nem ölelt is egyforma meghittséggel keblére mindenkit, legalább nem förmedt rá ellenségesen arra, aki ehhez a kultúrához s ezekhez az intézményekhez asszimilációs odaadással közeledett, vagy nem is közeledett, mert plebejus eredetű és kisfaludytársaságilag üldözendő észjárású létére is otthon tudta magát köztük. Ellenben a fajiság politikusai a koponyaalkatodat kérik számon, a szüleid nevét, a véred osztályát, az ideged rezzenését, — hogy mennyi rajtad a földszag és mennyi benned az őserő s zakatol-e szívedben az ősmagyar mitológia, melyet, mellesleg szólva, a 19. századbeli liberális irodalom talált ki, egy nemzetközi szellemi áramlat sodrában! Isten tudja, mi mindent kérnek még számon, — ők maguk semmi esetre sem tudják, s amennyire könyörtelenek a fajilag megbízhatatlanok kiközösítésében, annyira zavarban vannak, ha megkérdezik tőlük, hogy mit neveznek fajnak. Mindenesetre valami titokzatos és meghatározhatatlan ősiséget, melyre csak utalni lehet, ködös pátosszal, programszerűen üvöltő ruszticitással, mágiás szótag-öblögetéssel — valami permanens álom- és dühállapotot, barbár indulatgomolyagot, az elemző intellektus helyébe, az érzékeny ideg helyébe, a civilizáció helyébe, a demokratikus állam helyébe, az egyéni szabadságon őrködő közrend helyébe!

Nos: ez a szellem, ez a tendencia az, ami nem fér össze az européerséggel. S ha erre az ős-szittya ifjúság elöörs-esztétája azt feleli, hogy igenis összefér, mert az európai kultúra épen a „faji ősrétegek“ tisztaságának köszönheti nagyságát, akkor erre a megállapítására csak azt hozhatja fel mentségül, hogy saját szavainak értelmével nincs egészen tisztában. Ha a kultúra nagyságát a faji ősrétegek tisztasága, vagyis a race-ok keveretlensége tenné, akkor Polinézia rég lepipálta volna Európát, melynek sokrétű tipuskeverékei közt tudvalevően mindmáig a legminuciózusabb tudományos vizsgálat sem tudott megbízhatóan eligazodni. Az a gyanúm, hogy az elöörsesztéta csak „a szép hangzás mián“ írt faji ősrétegekről s tulajdonképpen a kontinens nyelvterületeinek tarkaságára gondolt. De akkor arra is gondolhatott volna, hogy a nyelv nem „ős“-valóság, hanem történelmi képződmény; hogy például az angol nyelv, melynek kifejező és érzékletes voltát nehéz volna kétségbevonni, már a történelmileg ellenőrizhető időben született, két nyelv összeforrásában; a magyar nyelvet pedig a finn-ugor alapanyagból, a többszöri és többféle török, perzsa, szláv, olasz, német hatás után, voltaireiánus kozmopoliták szorgalma, Goethen és Schilleren nevelkedett nyelv-

újítók merész pallérozottsága, több nemzedék nyugati s nagyvárosi vágyakozású költőinek, publicistáinak és szónokainak leleménye, s nem utolsó sorban a nemzet szívében nőtt őstelen főváros szellemi hajlékonysága, ötletessége s ihlető-ereje kavarta, erjesztette és ötvözte ki azzá a remekművé, ami.

5. Ismétlem, az ősfajiság eszményképe főként a Bartha Miklós-ifjakat babonázta meg. A Wesselényi Reform Klub ifjúsága csak egyrészt ilyen „haladó szellemű", de másrészt „kiegyenlítő szellemű" ifjúság, mely a nemzet történelmi ideálját a faj ditirambikusan forradalmi imádatával igyekszik összeegyeztetni: „Az a «magyarkodás» — írja az anonim wesselényista —, amellyel a Bartha Miklós Társaság egyes irataiban találkozunk, nem reakció! Ez náluk bizonyos szabódezsői örökség. Olyanféle romantika, mint amilyen a Horváth István professzoré volt a harmincas-negyvenes években. Ez nem a *célt* mutatja, nem a kialakult *ideológiát,* hanem az *útat,* amelyen keresztül sok fiatalember fejlődése vezetett. Az új, haladó eszméket ebben a csomagolásban volt a legkönnyebb magukévá tenni, — különösen az ellenforradalom után! — mert *ez megnyugtatta a lelkiismeretüket.* Új országot akarunk — mondották —, de nem kell félni, mert még magyarabbak leszünk. Horváth Istvánék is egy generációt neveltek föl ebben és amikor ez a magyar romantika 48-ban Európával találkozott — *nagy dolog született belőle!"*

Ami az irodalomtörténeti analógiát illeti, azzal nincs szerencséje a cikkírónak. Horváth István nacionalizmusa tipikusan polgárforradalmi tünet volt, nyelvi és kultúrális értékek kutatása és tisztelete, nem faji mágia. A Kazinczy és Révai leglelkesebb rajongója volt ő, a nyugati műveltség átültetésének szószólója. Pamfletistának bizonyára ügyefogyottabb a kétségtelenül jelentékeny tehetségű, mulatságos és lendületes svádájú Szabó Dezsőnél, de orientációiban összehasonlíthatatlanul európaibb. Sovinizmusuk teljesen ellentétes irányú. Szabó Dezső a magyarság titokzatos idegenségét, kultúraelőtti ösztöneit hangoztatja; Horváth István arra volt büszke, hogy a magyarság otthon van Európában s a nyugati kultúra magyar gyökerét igyekezett kimutatni. A Szabó Dezső szelleméből kinőtt fajmagyarságnak legjobban az tetszenék, ha külön turáni Ádámot mutathatna ki a svábok, zsidók és egyéb kárhozatos népek bibliai ősapjával szemben; Horváth István azt bizonygatta, hogy maga Ádám magyar volt. Persze ezt is csak idősebb korában, amikor már meghibbant volt s amikor kortársai és a nála fiatalabb romantikusok — mert ebben is tévesek wesselényistánk értesülései — gyengéd szánalommal tértek napirendre rögeszméi fölött. Legföljebb frivol kedvükben értékelték, mint jó pofát. Ideje volna Szabó Dezső értékelését is hasonló alapra fektetni.

Wesselényistánk irodalomtörténeti példálódzása tehát nem megnyugtató; arra viszont magam is hajlok, hogy a „magyarkodás" igazolására felhozott taktikai és lélektani érvet elfogadjam. Annál inkább, mert az a lelkes ifjúsági tábor, melynek létéről egyebek közt a Bartha Miklós Társaság, a csehszlovákiai Sarló s a feloszlatott Wesselényi Reformklub tett bizonyságot, minden kifogással szemben joggal hivatkozhatik arra, hogy a mai magyar viszonyok közt, s az utóbbi évtized előzményei után, ifjúság gyanánt létezni maga is hatalmas érdem. A gummibotos-bikacsekes kollégaüldözésekben kicsúcsosodó kockázattalan vitézkedésnek s a német-burschenschaftleriből kínosan átszittyásodott gyulaszékes-ősvezéres bajtársiságnak amaz émelyítő bugyborékaihoz képest, amelyek az ellenforradalom győzelme óta mint a magyar keresztény-középosztálybeli fiatalság közéleti érdeklődésének kizárólagos megnyilatkozásai szerepeltek, tagadhatatlanul és minden tekintetben óriási haladást jelent ez az újabb ifjúsági szellem, melyben, ezt magam is állítom: egy nagy feladatok elvégzésére hivatott társadalmi réteg intellektuális és szociális lelkiismeretének bár még kaotikus és sok ázsiai ízű eszmetörmelékkel éktelenített, mégis reményekre jogosító jelentkezését kell üdvözölnünk.

Ignotus Pál.

Jancsó Benedek.

(1854—1930.)

Főleg a nemzetiségi kérdést tárgyaló művei tették ismertté nevét. Aki a román nemzetiségi kérdés fejlődését gyökeresen akarja ismerni, az nem mellőzheti Jancsó Benedek eredeti kutatásait. Elkezdve az 1893-ban kiadott röpíratokon, melyekben a nemzetiségi kérdést még tüneti bajnak tartja, melyet operatív úton lehet a nemzet testéről eltávolítani, egészen az 1920-ban megjelent *Defensio nationis Hungaricae*-ig, minden ilyirányú munkájával azt bizonyítja, hogy a legkomolyabban vett érzelmi ügye ez a kérdés. De ez az érzelmiség, mely bizonyos fokig táplálja munkáját, a kellő fokon túl már képtelenné is teszi arra, hogy a nagy buzgalommal összehordott tények összefüggését tisztán lássa. Mintha mindvégig Bánffy Dezső determinálná állásfoglalását, aki, mint a szociáldemokrácia problémáját, úgy a nemzetiségi kérdést is egyszerűen, azaz császárvágással próbálta kitörölni az akut politikai bajok és betegségek sorából. Pedig Jancsó jól ismerte a kérdés történeti előzményeit. 1899-ben megjelent nagy műve — *A román nemzeti törekvések története és jelen állapota* — valósággal tárháza a probléma anyagának s mint a *Magyar Társadalomtudományi Szemlében* látjuk (1909), ismerte Románia birtokpolitikáját és a romániai parasztproletár nyomasztó helyzetét is. Módja volt rá, hogy mélyen nézzen a kérdésbe és objektív következtetéseket vonjon le bő tárgyismeretéből. S mily meglepő, hogy még 1920-ban kiadott művében is *(A román irredentista mozgalmak története)* nem tud jobbat ajánlani olvasóinak, mint hogy hallgassanak Bethlen Istvánra, ha az erdélyi magyarság faji és kulturális integritását meg akarják védelmezni. Ez a pártpolitikai, vagy emberileg nézve szubjektív álláspont teszi érthetővé, hogy 1919-ben inkább veszendőbe hagyja menni azt a kb. 5000 kötetből álló irredenta vonatkozású anyaggyűjteményt, melyet egy bizottsággal ő maga gyűjtött össze 1917-ben a megszállott Romániában, mintsem hogy a népbiztosság segítségével megmentse a pusztulástól; ez a szubjektív nézőpont magyarázza meg, hogy a románságnak már a 19. században fellépő önállóságra törekvését (melyet az unió feltételéül állítanak fel), Világos után a magyar emigránsok eszmecseréjét, a tribunisták harcát Mosonyiék ellen, a memorandumpört nem úgy látja, mint az evolúció természetes megnyilatkozását, hanem leegyszerűsítve, csupán mint a magyarság veszedelmét. Hogy ez milyen végzetesen egyoldalú szempont volt, azt nemcsak az események igazolták, de az a gondolatmenet is, mellyel például Scotus Viatort támadja, a magyarországi választási rendszert védi (azt állítva, hogy nem rosszabb ez a francia választási rendszernél), amellyel a Diaz-mesét elbeszéli és amellyel Jászit a magyar faj, nemzet és lélek ösztönös gyűlöletével vádolja, megállapítva, hogy Jászi aradi szereplése a magyar állam kompromittálása volt... Még egy rövidebb lélekzetű nekrológ keretében is rá kell mutatnunk egy talán nem rosszhiszemű embernek erre a súlyos tévedésére, mert ezzel nemcsak őt jellemezzük, de azt a Rákosi-féle, harmincmillió magyarról álmodozó politikai iskolát is, mely a nagy lapvezér e szavain élősködött: „A kor eszméi ha elkapják az embert." Így ír Rákosi a világháború utolsó évében a nemzetiségi kérdésről, mely szerinte *nincs*. Jancsó alapos ismerője volt a tényeknek. Ő nem mondhatta és nem is mondta, hogy nincs nemzetiségi kérdés. De ő a kérdésnek csak veszedelmét látta és hogy a kérdés a nemzetiségekre nézve sérelem is volt s nem csupán izgatási téma, erre Jancsó csak akkor jön rá, mikor már az erdélyi magyarság is érzi a sérelmeket... Hogy a dolgok ide jutottak, azért Jancsó Benedek nem felelős, de Jászi még kevésbé... Jancsónak feltétlenül érdeme, hogy a kérdéssel buzgón foglalkozott s az eredeti adatok nagy tömegével gazdagította a nemzetiségi irodalmat.

Jancsó fájdalmas megpróbáltatásnak tartja, hogy a román veszedelem

iránt való köztudat felébredését nem tudta a közönségben hatóerővé tenni. Ezt nagyon is megértjük. Később rájön, hogy még sincs egyedül és hogy azok között, kik vele egy célra törnek, ott van Bethlen István is. Reméli, hogy az ő szavát meg fogják hallani... Így érzett J. B. 1920-ban... Nem tudjuk, hogy a tíz év mennyire igazolta reményeit?

A mi tragédiánk az, hogy vannak tudósok, kik tényeket tárnak fel és vannak politikusaink, akik mennek a maguk útján. Még a legkényesebb kérdésben is. A világos logika ellenére is. Huszárvágásos politikával akarnak életkérdéseket megoldani és így lesznek okozói nemcsak egyéni csalódásoknak, de az aradi tárgyalás tragédiájának is, mely nem a Jászi-féle nemzetiségi felfogásnak, de a nemzetiségi kérdés krónikus negációjának volt természetes következménye.

Kemény Gábor.

Egy csúnya közmondás vége.

Kása nem étel, tót nem ember, — hányszor hallottuk ezt az éppoly buta, mint embertelen mondatot? Hányszor — kérdő- és nem felkiáltójellel.

A felelet: fiatalabb korunkban nem sokszor és ha mégis, hát tréfás értelemben. De ujabban sokszor halljuk és olvassuk, de keserűen, gyülölettelten.

Itt azután mindjárt második kérdésként tolul fel: kitől hallottuk akkor régen és mostanában? Feleletül azt kapjuk: Régen az ország mindenféle duhaj tréfálkozóitól hallottuk — nemzetiségi különbség nélkül. Legkivált persze olyanoktól, akiknek parancsszavára történetesen egy szlovák vagy csak felvidéki származású ember nem akart elegendő számú boros poharat kiüriteni. Vagy, már keserűbben egy-egy olyantól, aki magát egy felvidéki atyafi által valami módon megrövidítve, becsapva érezte. Most ellenben mindenféle ellenség szájából szemrehányás, gőgös barbárságunk, nemzeti gyűlölködésünk bizonyítékaként halljuk az ocsmány szót, mely már éppen ezáltal a legduhajabb magyarnak is ajkára fagyott.

Valakit pusztán nemzetisége miatt, még ha ez hottentotta vagy botokud lenne is, nem embernek nyilvánítani, bizonyára a legostobább gőgnek és legképtelenebb gyülölködésnek tanujele volna. Egy évezredes sorsa által velünk közösségbe hozott nemzettel szemben pedig még tréfának is izléstelen. Hát talán ez a korlátoltság, gonoszság, izléstelenség is hozzátartozik ahhoz a multhoz és jövendőhöz, melyet a magyar népnek meg kellett bünhődnie?

Nos hát nem, mert a magyar nép sohasem esett ebbe a barbár kegyetlenségbe, izléstelenségbe! Legkevésbbé a szlovák testvérekkel, közkeletübb szövegezésben, tót atyafiakkal szemben!

A „tót" mindenekelőtt nem jelentett régen szlovákot, hanem mindenféle szlávot a régi Magyarországban és ennek szomszédságában. „Tótország" tudvalevően a horvát-szerb nyelvterületen feküdt. Tehát azokat jelentette a tót, akikből a honfoglaláskor is már minden bizonnyal erősen szlávval átitatott magyarság később háborús veszteségeit leginkább kitöltötte, melyből nemcsak jobbágyállományát, de nemességét, sőt főúri rendjét is egyre kiegészítette. Tehát a „tót nem ember", ha sértésként mondják, nem a szlovákságot magát érte volna, hanem az egész szlávságot, a magyar népbe, sőt ennek vezető osztályába átment mind kiadósabb szláv elemek beleértésével.

De valószínű, hogy a híres mondás nem valami ősi eredetű, sőt elégge új keletű, körülbelül a szlovákok mezőgazdasági vándormunkájával egyidős, vagyis a török hódoltság utáni időből származik. Ám ha így is van, kérdezhetnénk mi szorongva, ellenségeink kárörvendve, ki is találhatta ki azt a nyelvi szennyterméket?

Ki? Hát a magyar szegénység, melynek alig jutott kásánál jobb eledel és amely munkakeresése közben oly sokszor került szlovák osztálysorsosaival egy sorba, semmiképpen sem. Esetleg azonban már az a magyar jobbágybérlő, aki alföldi szűkebb hazájában ottani még szűkebb keresetét féltette a kereseti alkalmaiért vele versenybe szálló és ebben az övéinél még kisebb igényei miatt veszedelmes szlovák vándorló munkástól. Csakis erre találta ki azután és nem az otthon saját földjét szántó szlovák gazdára, a szlovák iparosra, vagy éppen urra. A tót vándormunkásokat alkalmazó nagyobb birtokosok azután könnyen átvették ezt a rut szólásmódot, bármily szívesen látták különben, hogy a „nem emberek" kásával is megelégszenek és nem követelnek hozzá pecsenyét, vagy legalább szalonnát. A kásán-éléssel tudvalevőleg más megjelenés- és modorbeli alsóbbrendűségek is járnak, melyek a jobbmódúak finomabb izlését könnyen sértik. A szerénység már egyszer hamupipőke-erény, az az erény, melyet az emberek legtöbbször követelnek másoktól, de azután legkevésbbé jutalmaznák meg. Kivált ha kikényszerítő okai kézenfekszenek, miként ez a tót vándormunkások esetében is megtörtént.

Ezeknek a sorsa már egyszer vándormunkás-sors volt és nem — tót-sors. Nem részesültek és részesülnek náluknál nagyobb megbecsülésben sem a porosz nagybirtokokra járó lengyel „Sachsengänger"-ek, sem az amerikai nagyfarmokra szerződtetett európai „greenhorn"-ok, sem a francia mezőket ellepő belga saison-munkások, akiket az őket alkalmazó gőgös nagyparasztok „vörösbelüek"-nek neveztek el — a sok burgonya miatt, mellyel táplálkoznak és amelytől még a — disznó is bélgyuladást kapna. Egészen a nem-étel, nemember esete!

Ám ha már egyszer a magyarországi magyar, német, szerb, sőt a szlovák munkaadók ennyire lekicsinyelték vándormunkásaikat, miért nem nevezték meg a gyermeket a maga nevén, miért jelölték meg őket történetesen nemzetiségük szerint? Erre a kérdésre is azonnal feleletet talál az, aki a régi Magyarország vegyes nemzetiségű vidékeinek szójárását ismeri. Ott mindig sok szó esett (bár túlnyomóan barátságos értelemben) magyarokról, tótokról, svábokról, stb. de ezek a szavak a legritkább esetekben jelentettek polgári, értelmiségi, uri körökhöz tartozó egyéneket. Egy magyar, egy sváb, egy oláh közelebbi meghatározás nélkül mindig egy az illető nemzetiséghez tartozó, ennek nyelvét beszélő, ennek viseletében járó, ennek templomát látogató mezőgazdasági munkást vagy kisgazdát jelentett. Azt tehát, hogy „tót nem ember" a magyar és egyéb munkaadókkal és versenytársakkal nem nemzetiségi gyülölködés mondatta, hanem osztálygőg vagy osztályféltés.

Még csak nehány szót a nemzetiségek Magyarországon szokásos megjelöléseiről és ezek fogadtatásáról, elbírálásáról. Jól tudjuk, mennyien háborodtak fel az idők folyamán szlovák, német, szerb, román honfitársaink közül azon, ha őket tótoknak, sváboknak, rácoknak, oláhoknak nevezték. Holott ezeknek az elnevezéseknek egyike sem tartalmaz sértést vagy lekicsinyítést: a sváb és a rác a német, illetőleg szerb népnek azt a törzsét jelöli meg, mely a magyarral legelőbb és legtartósabban jutott érintkezésbe, a tót és az oláh pedig még az illető népen túlmenő utalást tartalmaznak az összes szlávságra az itáliai (vallon, welsch) eredetre. Ez utóbbira vall az „olasz" elnevezésnek komoly és hivatalos elfogadása a nyelvi szempontból a forráshoz közelebb látszó, mégis inkább tréfás, ha nem gunyos értelemben használni szokott „talián" megjelöléssel szemben. Horvátországban ugyan „vláh"-nak a — görögkeleti vallású polgártársakat szeretik nevezni. Habent sua fata nomina.

Az utóbbi idők gazdasági fejleményei különben már elég sok egykori pecsenyéjére és borára büszke vándormunkás-alkalmazót is megtanítottak arra, hogy olykor a kása is étel és a tót mindig ember volt.

Farkas Geiza.

KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK

„Moi, je suis Marxiste."

Közismert Marxnak számtalanszor idézett nyilatkozata, amelyet tanításának dogmatikus követőivel szegzett szembe: *moi, je ne suis Marxiste.* Csupán látszat szerint hasonlít ehhez a kijelentéshez Károlyi Mihálynak a pozsonyi *Reggel*-ben*) legutóbb közölt hitvallása, amelyben megtagadja a közösséget az októberi néven ismert politikai programmal. Szerinte „nem köthetjük magunkat a romantika kedvéért dátumokhoz és programmokhoz". Helyteleníti Jászinak beállítását, amely az októberi célkitüzést a nyugati demokráciáért és az uzsorakapitalizmus ellen folytatott harcban látja. Károlyi szerint ugyanis az októbrizmus, amely „az összeomlás utáni kényszerből tevődött össze", kétfélekép fogható fel: „az egyik felfogás a szocialista állam kialakulása felé halad, a másik a demokratikus és nemzeti jelszavak előtérbetolásával a kapitalizmust akarja erősíteni". Hogy Károlyi, aki százszázalékos marxistának vallja magát, az előbbi felfogáshoz szegődik, azt talán említeni is fölösleges.

E folyóiratnak, amely távol áll a politikától, nem volna oka, hogy a deklaráció politikai kisugárzásaival vitába szálljon. Még szembeszökő ténybeli tévedései sem indokolnák a polémiát. Így többek közt az a szemrehányás sem, amelyet Jászi Oszkárnak tesz, aki a monarchia összeomlásáról írt könyvében a katasztrófát első sorban a nemzetiségi kérdés megoldatlanságával magyarázza, holott a látszólagos fajok harca tulajdonkép osztályharc volt. Pedig éppen Jászi volt az, aki a nemzetiségi kérdésről a háború előtt írt könyvében élesen reávilágított a látszólagos nemzetiségi elnyomás szociális jellegére, kimutatván, hogy a nemzetiségi elnyomás lényege az alsó néposztályok jogfosztottsága volt, amelyekhez az idegen ajku lakosság túlnyomó része tartozott és a nemzetiségek gravamentöbblete csupán abban állt, hogy a nyelv különbözősége miatt kevésbé tudott panaszainak hangot adni és sajátos kultúrájának érvényt szerezni. Sem Jászi, sem a történelmi igazság nem szorul e sorok védelmére: mindkettő meg tudja védeni önmagát úgy ellenségeivel, mint barátaival szemben.

Károlyi cikkén azonban, az események s gyakran az egyének téves értékelésén felül, egy történelemszociológiai gondolat vonul végig, amelynek tisztázására azért van szükség, mert tetszetőssége könnyen toborozhat jóhiszemü híveket. „Nem hajlandó — úgymond — a nyugati demokráciáért harcolni, mert szerinte a nyugati demokrácia és a fél- vagy egészfasiszta államok közt nem nagy az eltérés". Ezek is, azok is a kizsákmányoló kapitalista osztályuralmat és az imperializmust szolgálják, sőt „Bethlen ép az első MacDonald-kormány kegyelméből kapta meg a kölcsönt, amely megmentéséhez szükséges volt". Eltekintve attól a ténybeli tévedéstől, hogy a munkáskormány járult a népszövetségi kölcsönhöz, holott az hivatalbalépésekor már garan-

*) Aug. 7-i 191. sz. „Visszapillantás októberre" címen.

tálva volt, s minthogy Angliában 1924-ben nem volt forradalom, hanem csak választás, tehát a munkáskormányt is kötötte elődének hivatalos ténye, — gondolatmenetének lényege, hogy a mai gazdasági világkrízisben az igazi ellentét a kapitalizmus képviselői és a szocializmust szolgáló munkástömegek közt áll fenn. Más szóval: tekintet nélkül a demokráciára vagy a fasizmusra, az emigránsoknak is választani kell, hogy a nagybirtokosokra vagy a munkástömegekre támaszkodjanak-e?

Kétségtelen, hogy a kapitalizmus és szocializmus ellentéte túlélte a világháború viharát, sőt a gazdasági világválságban se tűnt el. Kétségtelen az is, hogy a nyugati demokráciák is a kapitalista gazdasági rend alapján állnak, ép úgy, mint az egész- vagy félfasiszta államok, de ebből talán még se lehet levonni a következtetést, hogy „nem sok lényegi különbség van a kettő közt". Ha a nyugati demokráciák kapitalisták, úgy ez csak azt bizonyítja, hogy a szocialista meggyőződésnek még nem sikerült ott sem többségre jutni, vagy esetleg azt, hogy maguk a szocialisták sem tartják alkalmasnak Európa pillanatnyi gazdasági helyzetét a szocializmus rendszerének életbeléptetésére. Ha ellenben a déli és délkeleti fasizmusok kapitalisták, úgy ez nem bizonyít semmit, legfeljebb azt, hogy a diktátor saját politikai hatalmának biztosabb támaszát találja a kapitalizmusban, mint a szocializmusban. „Lényegtelennek" a demokrácia és a diktatúra közti különbséget csak az tarthatja, aki nincs tisztában az út és a cél közti fogalmi eltéréssel, aki tehát nem tudja, hogy a szocializmushoz másként, mint a többség akarata útján, eljutni nem lehet. Károlyi Mihály ugyan már ismételten kijelentette, hogy nem bolsevista — amiben jellemének tisztaságát tekintve valóban nem lehet kételkedni —, de viszont most is, mint máskor, adós maradt a válasszal, hogy miként reméli megvalósíthatni az európai szocialista államoknak a világ békéjét és jólétét biztosító szövetségét, ha nem a demokrácia győzelmének segítségével?

Demokrácia és szocializmus époly kevéssé áll szükségszerű kapcsolatban, mint az autokrácia és a kapitalizmus, sőt a fogalmak heterogén tartalmuk miatt nem is állíthatók egymás mellé. Politikai uralmi forma és gazdasági berendezkedés époly kevéssé mérhető össze, mint ahogy egy lakóház stílusa és beosztása, egy szövet színe és anyaga, vagy egy ember csontalkata és vérkeringése közt nehéz volna szükségszerű kapcsolatot felállítani. Nem mondhatjuk, hogy a modern dráma próza legyen-e vagy neoimpresszionista, az étel jóízű vagy könnyen emészthető, a ruha sacco-e vagy selyembélésű s épígy nem állíthatjuk fel a dilemmát sem, hogy a demokrácia vagy a szocializmus szolgálatába szegődjünk-e? Hogy Károlyi Mihály az oktobrizmus ellen intézett kritikai támadása valóban a fogalmilag heterogén célkitűzések egybevetésének logikai egérfogójába szorult, azt a szemrehányás bizonyítja, amelyet a szociáldemokratáknak tesz, akik „folyton a nyugati demokráciát állítják fel célkitűzésnek. De lehetséges-e — igy folytatja — a nyugati demokrácia államaiban a munkásságnak azt mondani, hogy küzdjön a nyugati kapitalizmus ellen és ugyanakkor a keleti semi-feudalista kapitalizmus államaiban azt mondani a munkásságnak, hogy küzdjön annak a demokráciának a felállításáért, amelyet nyugaton meg akarok változtatni." Szeretettel

kérdjük azonban, ki akarja nyugaton a demokráciát megváltoztatni? Talán az angol munkáspárt, talán Léon Blum vagy a SPD? Tudtunkkal ez egyiknek a programjához sem tartozik, sőt minthogy a demokrácia negációja csupán bolsevizmus vagy fasizmus vagyis kisebbségi autokrácia lehet, amelynek gyönyöreit élveztük és élvezzük, errefelé keleten se jut senkinek eszébe, hogy a nyugati demokráciák megváltoztatásáért szálljon síkra.

E pillanatban az európai filmdráma *premier plan*-ján nem a szocializmus és kapitalizmus küzdelme folyik, mert a gazdasági sarkkérdésnek: a munkanélküliség megoldásában eddig az egyik is, a másik is egyaránt tehetetlennek bizonyult. Ennek a kérdésnek a priusa pedig Európa pacifikálása és ezzel fogyasztóképességének helyreállítása. Amíg Európában a világháború tízmillió halottján felül tízmillió munkanélküli van, aki nem tud megélni, addig csak hályogosszemű szociológusok tarthatják a társadalom legsürgősebb problémájának, hogyan lehetne a termelőeszközök köztulajdonbavételével a termelt javak igazságosabb megoszlását biztosítani. Fuldokló, részeg emberrel nem lehet az alkoholizmusról vitatkozni s amíg hiányzik a munka lehetősége, addig akadémikus a vita, hogy miként lehet a belőle származó értéktöbbletet a munkásnak juttatni. Igaz, hogy a munkanélküliséget, miként Anglia és Németország példája bizonyítja, a demokrácia sem tünteti el, de miként a szocializmushoz, úgy a munkanélküliség kérdésének a megoldásához sem lehet a demokrácia megkerülésével eljutni. Csak komolyan vett népakarat záloga az európai béke helyreállításának, csak a többségnek semmivel sem pótolható tekintélye törheti meg annak a törpe kisebbségnek vakmerő próbálkozását, amely a világválságban még a háborúelőttinél is nagyobb munkanélküli jövedelmet igyekszik harácsolni, sőt csak a demokratikus közvélemény nyithatja meg újból az utat a kapitalizmus és szocializmus szükségszerű küzdelmének, amelyet a háború terelt el a történelmi fejlődésnek természetes menetéből. Éppen a 100%-os szocialistának kell meggyőződése tudományos igazában ragaszkodnia a hiánytalan demokráciához, mert MacDonald és Lenin keresztezéséből csak kaotikus fogalmi torzszülött származhatik. Nem azért, mintha szocializmusuk nem volna vegyíthető, hanem, mert a demokrácia kémiai és a diktatura fizikai folyamatai sohase juthatnak közös nevezőre.

És ismét téved Károlyi Mihály abban a föltevésben, hogy az októberi program csupán dátumszerű alkalmi egyesülés volt. Alkalminak csupán azok szövetkezése mondható, akiket az események kényszere e program szolgálatába állított. Aki tisztában volt és van azzal, hogy a demokrácia kiépítésének célkitűzése csupán folytatása volt Kossuth és Deák célkitűzésének, amelyet a Tiszáknak és csatlósaiknak a Habsburg-hatalomra támaszkodó önkénye akasztott meg érvényesülésében, az, tekintet nélkül az alkalmi szövetkezés felbomlására, kénytelen e program megvalósításához ragaszkodni, akármily fájdalmasan nélkülözi is küzdelmében az alkalmi szövetség azt. Ezért maradunk Marx nélkül, sőt Marx ellenére is a demokrácia marxistái. *Moi je suis Marxiste et je le reste,* mert igaz ugyan, hogy a tömegek ép úgy tévedhetnek ítéleteikben és célkitűzéseikben, mint az egyének, de a többség

csak a saját tévedéseiért viselheti a felelősséget, ellenben a diktátorok tévedéseit a többség szenvedi meg. Akarata ellenére ugyanis egy népet se lehet boldoggá, de annál sikeresebben lehet boldogtalanná tenni. Már pedig a demokrácia az egyetlen lehetőség, amely az utóbbi eventualitás kockázatát kizárja.

Vámbéry Rusztem.

Szemelvények két-három hét sajtójából.

Hallgatván a Szívre és nem az Észre, arra a meggyőződésre jutottam, szép kis pofim, hogy most már csak megvárom az Én rossz Életemet, ki nem válaszol a Reá váró ifjú asszonyának, még a most küldött millió csókért sem, amit pedig szigoruan követelek vissza... 9910. — Ezt nem én írom, hanem Ő írta Dudi!-nak. A kitűnő ujság utolsó oldalán. Ugyanannak az ujságnak az első oldala viszont a földi mélységekből égi magasságokba emel bennünket. Imréről szól, István király fiáról, vezércikkben. Cikkben, amely vezér-lésre volna hivatva, arra, hogy a közfelfogást irányítsa. A liliomos herceg, — ez a cikk címe, melyből kiszakítok egy mondatot: *„Huszonhárom éves korában úgy halt meg, hogy tiszta maradt minden szennytől és nem ismerte a bűnt."* Ezt szánja a liberális publicista lelki agitációul Dudi-nak, a kis pofinak, s a csak Reá váró ifjú asszonyának. És mindnyájunknak, még a jómegjelenésű urifiúnak is, aki e sorokkal jelentkezik, persze a hátlapon: *„Negyven körüli anyagilag független, fess uriasszonynak engedelmes imádója lenne 24 éves, jómegjelenésű urifiú. „Diszkrét" jeligére"*

Tévedés lenne azt hinni, hogy ez az agitáció egészen hatástalan. Egy olvasó például — egy másik liberálisban — helyet kér lelkivilágának kinyilatkoztatása számára s le is jön úgynevezett nyilt levele: *„... két pengőt kér a strandfürdő igazgatósága egy szekrényért, de vetkőzőhelyekről elfelejtett gondoskodni. Talán arra számít, hogy a szeméreмérzék már kiveszett az emberekből és a nagy nyilvánosság előtt vetkőznek és öltöznek? Egy kis rendőrszemlét kérnék ide!"* — Eszembe jut a kitűnő publicista, aki kilométerszám oktat és nevel bennünket nyolcmillió magyarokat, liberálisan és demokratikusan, aki leírni ugyan átallotta, de élőszóval, amikor valaki egy társaságban azon szörnyűködött, hogy Leningrádon a Névában meztelenül is szabad fürödni, előadta, hogy nemcsak szabad, hanem aki trikóban fürdik, azt megbüntetik. Én ezt el is hiszem az előkelő publicistának, sőt az a gyanum, hogy nemcsak egyszerű büntetés jár a trikóban fürdő szemérmes léleknek, hanem ki is végzik. Még pedig valószinüleg azzal a — lapjainkban ismertetett — új kivégzési móddal, amely abból áll, hogy a trikós emberek *agyába tűt szúrnak s ezáltal mesterséges gutaütésüket idézik elő.* Mert most ez a kedvenc kivégzési módszer abban a Moszkvában, amely felé — lapjainknak első oldalon közölt kövérbetűs hírei szerint — *a fellázadt kurd törzsek diadalmasan vonulnak,* ahol különben is — kövérbetűs címek szerint — *Rykov a népbiztosok tanácsában holtrészegen rálőtt Sztalinra.*

De hát ilyen furcsa a világ, míg Moszkvában kivégzik a szégyellős emberek százezreit, addig nálunk felnőtt férfiak felháborodnak azon, hogy a strandpavillonokban egymás előtt kell vetkőzniök. És ez így van rendjén. Vigyázzunk erkölcseinkre, a moszkvaiak hadd gyilkolják egymást, mi azonban védjük meg a világot a keleti pestis és a nyugati szabadosság ellen egyaránt. Már előre leleplezte a nagyvilág előtt a kisebbik keresztényneмzeti a szeptemberben Bécsben összeülő szekszuálszociológiai kongresszust, elmondván róla: *„Jellemző a kongresszusra, hogy ott lesz Freud, a róla elnevezett „lélekbúvárlás" nevű sarlatánság hirhedt feltalálója."*

Igen, legalább erkölcseink legyenek jók, ha a gazdasági viszonyaink rosszak. *„Olyan nagy a nyomorúság* — mondta Esztergomban valamelyik

nemzeti és valláserkölcsi oszlopunk —, *hogy itt földi hatalom már nem segít, csak az imádság.*"

1919 óta két állandó gyógyszerünk volt a nyomorúság ellen, mindakettőt úgy reklámozta sajtónk, mint a hajnövesztő szert, vagy a kilincspucoló pasztát: 1. Tavasszal megkezdődnek az építkezések, 2. Ősszel, mire betakarítják az új termést... friss pénz kerül az államgazdaság vérkeringésébe. Ha pedig ez a két hatásos gyógyszer csodálatosképpen nem segítene, vannak még tartalékszerek. Például: Ha minden magyar összefog! Ha pedig még ez sem lenne elég, akkor: következzék az imádság. Amennyiben pedig ez sem segítene — ami ki van zárva —, meg kell szívlelnünk Vass József intelmét: „*A herceg fent a bibortrónuson nem okvetlenül boldogabb vándora az életnek* (százkilométeres óránkénti sebességgel), *mint az utcaseprő, aki biborpapucsa elől a szemetet eltakarítja. Lehet valaki herceg lent a porban s lehet valaki silány ember ezzel a titulussal is.*" Magam is ezt vallom s ezért vagyok lelkes híve a munkabérleszállításnak, a bélistának, a munkáskizárásnak, sőt a bolettának. Mert hiába járulunk dohányadóban s a fahéj felemelt árában az uralkodó osztály jövedelmének emeléséhez, mindannyiszor csak jót nevetünk, mert hiszen akármit is csinálunk, nem tudnak boldogabbak lenni, mint mi vagyunk s még csak társadalmilag sem lehetnek előkelőbbek, mert hiszen azt meg Gömbös Gyula jelentette ki Miskolcon, hogy: „*Nincs arisztokrata és paraszt, mert egyformán urak vagyunk.*" Ezen a ponton ugyan aggályaim vannak, mert csak arisztokratáról és parasztról volt szó, de kimaradt a munkás, a zsidó és az író. „*Az elmúlt század* — mondja ugyancsak Vass József s a lapok abban hibásak, hogy az ilyesmit nem a vegyes-rovatban közlik — *a maga nagy materializmusával... elindította a technikai civilizációt, ... de ennek köszönhetjük... a szocializmust, az elégedetlenséget(!), a követelődzést, a lelkek nyugtalanságát... stb.* Ó, ó, pedig a szocializmus — mondhatná tovább Vass József —, olyan mint a lyukas mogyoró, melyet ha megvakarunk, a kommunizmus bujik ki belőle. Ó, ó, az ember már félelem nélkül, szinte reményteljes várakozással olvassa a további góliátbetűs fenyegetéseket: „*A gázháború megöli Európát*". A mérges gáz, amelyből jókora adagot már naponta magunkba szívunk. Mert aki a betűt veti s a szót ontja, az gyártja s majd veti, ontja, hinti a mérgesgázat is. Pontosan ugyanaz a lelkiség. Egy egészen logikus sor óhajt bevégződni az általános gáz- és baktériumháborúban. „*...repülőgépekről igazán könnyű lesz irtózatos tömegű bacillus-kultúrákat ledobni a városokra; így például nagyon könnyen meg lehet fertőzni tüdőpestissel egy egész országot... Amíg a Hinterland városait órák alatt pusztítják el a légi gáztámadások, addig a falvakat, a vidék népének millióit repülőgépről terjesztett szörnyű járványok fogják megtizedelni.*"

Kedélyes kép a jövő háborújáról, kellemesen lehet rémüldözni, Kohn már most spekulálhat arra, hogy a Grünt igen, de őt majd nem; Bunkófejeö is összedörzsölheti a tenyerét, hogy ő majd csak elmaszkírozza magát felismerhetetlenségig a gáz elől, de Bölömbéry egész biztosan beszippantja azt. Mert tagadhatatlan, hogy a mai ember — a sajtó segítette nevelni — valósággal élvezetet talál mindenféle szörnyűség olvasásában, talán azért is, mert amit olvas, az mind mással esett meg s gyermeki primitívségében úgy képzeli, hogy a jövőben is mindig más lesz az áldozat. Valamennyire az olvasási igényeken is múlt, hogy naggyá fejlődött a lapok készsége, amellyel híranyaguk háromnegyedrészét napról napra a borzalmak világából veszik. Átolvastam az egyik hétfői lap címeit és megállapítottam, hogy a lap csaknem kizárólag borzalmakról szól; elgázolás, családirtás, hajótörés, csecsemő a forró lekvárba esett, „*a disznók által fölfalt volt országgyűlési képviselő*", öngyilkosság, erek felmetszése szódásüveg cserepével, földrengés, napszúrás, vízbefúlás, hirtelen és lassú halál, sőt „halálozás", egy halott, tíz halott, ezer halott, — ez az ujságírás lényege, persze az ideológiai zavarkeltésen kívül, ami mégis ma főfeladat. Egy délelőtti lapot önkénytelenül is évek óta figyelek, minden má-

sodik számának az első oldalán *Borzalmas* szóval kezdődik valami méteres hosszú cím. Ha nem borzalmas, hát a szerkesztő beteg, valaki helyettesíti s az *Szörnyű*-t ír, vagy *Rettentő*-t. Még az oktogontéri villanyujság is különös előszeretettel válogatja ki a világ eseményei közül: *„A Boszporuszban két török teherhajó összeütközött, húsz halott.“* A hírek kiválogatójának tehát az a véleménye, hogy az ily esemény közlésével a szemközti terrasz feketekávézóinak néhány percre örömet okoz. Ha ez nem így lenne, illetve, ha az ilyen hírek nem volnának csakugyan kedvderítők, talán lenne már valami megnyilvánulása a visszautasító ellenszenvnek. Legalább is circulus vitiosussal állunk itt szemben, — ami nem menti a sajtót, mert nem áll az, hogy minden igényt — az undorítót is — ki kell szolgálni, még pedig százszázalékosan.

Mintha még az is gyönyörkeltés céljából lenne megírva, hogy: *„Megtörtént az első előállítás a közlekedési rendelet miatt. Olyan botrány volt, hogy a közlekedés megakadt. Egy húszéves leányt, aki az izgalmaktól elájult, autón állították elő a rendőrségre“*. Ez mind cím és alcím. Hogy a leány nem hercegnő, hanem csak modell, — ez csak a szövegből tűnik ki. Igen, az első egy modell, a második — két nap mulva — egy nemmagyarosított nevű diák volt. Még alkalmasabb azonban az ilyen esemény: *„Borzalmas rablógyilkosság a gyorsvonaton. Kiraboltak és kidobtak a robogó vonatból egy berlini nagyiparost“*. Még hozzá nagy — iparost, ó borzalom! *„Háziurat gázolt az autó“*. Borzalom. Ha pedig a borzalom nem elég borzalmas, a valósághoz egy kicsit hozzá lehet hazudni a csábító címben, még akkor is, ha a hír maga azután meghazudtolja a címet. *„Egy izgága csavargó leszúrta a rendőrt.“* Azután kiderül, hogy csak megszúrta, mert a rendőr nem halt meg, csupán megsebesült. De már késő, mert a nyájas olvasó már a hír elolvasására csábult.

Borzalmas, rémes, szörnyű, katasztrofális. De van ezek közt az állandó jelzők közt néha mulatságos is. Azt mondja például: *„Veszedelmes betörőt fogtak el a Svábhegyen.“* Szegény betörő betör a bankigazgatóhoz, összeszed néhány használt ruhát, vekkert, csiptető-vasat — és viszi a cókmókot magával. Veszedelmes! Mert az ilyen bankigazgatótól azután hetekig nem lehet „kölcsönt“ kapni. Szóval veszedelmes. Tehát van ártatlan betörő is. Sőt talán hasznos is. Ezt bizonyára úgy képzeli el a riporter, hogy a betörő behatol a bankvezér villájába, visz magával néhány pakett részvényt, esetleg ötven-hatvanezer pengő készpénzt, s mialatt a vezér édesdeden alszik, azt elhelyezi a nachtkasznijára s aztán eltávozik. No de még jó, hogy amikor a betörő elvisz valamit, nem úgy kell olvasnunk viselt dolgáról, hogy: Borzalmas betörés az Istenhegyi-úton.

Szinte már a rovatok is borzalom-kategóriák szerint csoportosítják az eseményeket. 1. Panama-rovat. Immár állandó rovat. Sajnos, nagyon is hiányos. Közhasznú rovat, az igaz, de nincs vele mit dicsekedni, mert panamistáinkat nem a lapok leplezik le. 2. Időjárás és természeti csapások. Például: *„Amerikában akkora hőség van, hogy a fákon megfőnek az almák.“* 3. Öngyilkossági rovat, — kitűnő lélektani megállapításokkal a tett okát illetőleg. *„Tettének oka ismeretlen“*, illetve *„mivel anyagi ügyei teljesen rendezettek voltak, csakis pillanatnyi elmezavarban követhette el végzetes tettét.“* 4. Gyilkosság-rovat. Beszélgetés a borbéllyal, ahol a gyilkos beretválkozni szokott. Interju a pincérrel: „Nagyon rendes ember volt, kérem, mindig húsz fillért adott, el sem tudjuk képzelni, hogy ő követte volna el.“ 5. Közlekedési rovat, tekintettel a balesetekre s az utcai zajra. Némi harcot is folytat a köz érdekében. Némi eredményei is vannak már a harcnak: a suszterinasnak nem szabad az utcán fütyülni. Két kitűnő publicista természetesen védelmébe vette a gázoló herceget. 6. A kínai harcok rovata. Hírek Csangcsáról, ahova egyik nap a vörös *„bandák“* vonulnak be, másik nap meg a fehér *„csapatok“*. Ha a vörösök vonulnak be, *meggyilkolnak* négyezer polgárt; ha a fehérek vonulnak be, *kivégeznek* hatezer kommunistát, de *„ellenőrizhetetlen hírek szerint“*.

7. Forrongások és sztrájkok a világ minden táján, de *„a dolgozni akaró munkásokat a csőcselék megtámadta“*, vagy: *„a rendőrség helyreállította a rendet.“*

Időzzünk egy kicsit a forrongások és sztrájkok híreinél. Szükség esetén az egész világ számára szállítunk egy kis optimizmust: jelentéktelen csetepaték ezek, a termelési rend válságáról szó sincs. Például azon a napon, amikor a Neues Wiener Journal-ban azt olvastam, első oldalon, hogy: Ötszázezer munkást készülnek kizárni Franciaországban, — a magyar lapban ez állt: Megegyezés készül a sztrájkolókkal. Igen, tőlünk kell tanulni a konstruktív szellemet, akár a hazában, akár annak határain kívül nyilatkozik az meg általunk. Egy nemzeti lapban például ilyen című riport jelent meg: *„Koldusbotra juttatta a gyergyói székelyeket a tizenkétéves román uralom.“* Tehát: román uralom. A cikkben kövérbetűs belső cím: *„A gyergyóiak radikális intézkedést kérnek a bukaresti kormánytól.“* Azután, benn a cikkben: *„. . . az élethez adott jogaik alapján követelik, hogy a kormány segítse ki őket abból a bajból, ami egyedül Bukarest elhibázott és szerencsétlen kormányzati rendszerének következménye . . . Vajda belügyminiszter, aki Maniu helyetteseként fogadta a küldöttséget, közel sem háborodott fel a gyergyóvidéki székelyek radikális követelésén, hanem beletekintve a memorandum szövegébe, kijelentette, hogy a memorandumnak igaza van és ha megtehetnék, a kormány maga is ilyen radikális pénzügyi politikát szeretne folytatni... Eddig tart a gyergyóvidéki székelyek eladósodásának szomorú odisszeája. Egyelőre* (és most tessék figyelni!) *a Magyar Párt vezetősége szándékozik kezébe venni az ügyet és* (most!) *a derék székelyek néhány érthető, de talán mégis kiküszöbölhető túlzását* (!) *megszüntetve igyekezni fog . . .* stb.“

Ez aztán a konstruktivizmus, nacionalizmus, vagy mi. Megvédeni még a román uralkodó osztályt is és megakadályozni még a román kormányt is esetleges radikálisan demokratikus cselekedetekben, melyeket legalább is szeretnének tenni, még az erdélyi magyarok javára is. Nacionalizmus ez, a szó nemes értelmében, valami olyasmi, ami a hírek elé írt színes-ben, ebben az irodalmi igényű lírai szárnyalásban így jelentkezik: *„A magyar búza elégiája“*, — ez a cím; részletek pedig: *„Látja azt a tavaszt, amely mindig a legszebb Magyarországon.“* Avagy: „A húsz év előtti időkben Magyarországnak a hasonló termés idején csak bámulói voltak a világ népei közt, akik fölkiáltottak: Boldog, aki magyarnak született!“ (Franciák, angolok, amerikaiak.) De tovább: *„Bármely arany hadseregeket küldtek is az ősök nekünk a napból, ahová lelkük elszállott . . .“*

Hát ez már lángoló honszerelem. Amely magában foglalja olyiknál a legmélyebb királyhűséget, az anyaföld szeretetét s a család tiszteletét, no meg a bűn (nemi szerelem) utálatát és megvetését. A vallásos érzésben — legyünk bár protestánsok, vagy netán izraeliták — igazában mindnyájan katolikusok vagyunk, mert — ha lúd, legyen kövér. Kiderült ez a Szent Imre-hét sajtójából, amikor is a legkisebb izraelita riporter szerint is, minden papnak legalább is *„nemes arcéle“* volt. Ferenc József születésének százéves fordulója alkalmával meg éppenséggel elöntött bennünket az alattvalói hódolat és alázat. A kereszténynemzeti nagyobbikban cikk jelent meg, látogatás *„az ifjú királynál“*. Ottó tehát király, úgy, ahogy van, koronázatlanul is. És — a cikkíró szerint — így beszélt, pluralis majestaticusban: *«Minél többet követelnek tőlünk, annál jobban feltámad lelkünkben az ambíció, hogy a hozzánk fűzött várakozásnak meg tudjunk felelni.»*

Ez a szellem lengi át tudományunkat is: *„Más kérdés, vajjon a nőstény vipera szagát lehet-e penetránsnak mondani. A hím vipera bizonyára nem találja annak, a normális szaglóérzékű ember pedig nem érzi meg, én azonban* (Méhely Lajos), *aki száznál jóval több élő viperát fogtam, tapasztalásból mondhatom, hogy némelykor még órák multával is éreztem kezemen a megfogott vipera szagát, — igaz, hogy nekem olyan éles a szaglásom, hogy egyes*

emberfajtákat is faji „illatukról“ tudok felismerni. (Mekkora tévedés! A kitűnő tudós nem vette észre, hogy zsidó viperákat fogott.)

No és ez a szellem lengi át irodalmunkat is. Például: tárca. Címe: A víz. Megjelent a Budapesti Hirlap aug. 10-iki számában. Irta egy előkelő író, egy grófnő. *„Eső, igen, az kéne. Már régen kéne mindenféle okokból. De legfőként a kiállítás miatt, mert a tök, a krumpli, meg a káposzta, az csak akkor nő, ha bőven vizelik.“* Ha pedig sajtóhibával lehetne védekezni, akkor nem sajtóhiba a további: *„De hát az Isten nem adott. Ha adott vóna, amikor köllött, akkor ő nem ülne most itten, rabruhában, világ csúfjára, hanem hordaná otthon az életet, vagy döntené a tarlót.“*

No, de ezek kulturbajok, nem fontosak, fő, hogy rossz a gazdasági helyzet. De ha rossz is, csak a még szabadlábon járókra vonatkozik, mert a börtönt látogató kisebbik — kereszténynemzeti — munkatársától megtudunk valami meglepőt:

„Itt gyülekeznek bizonyos meghatározott időben azok, akik eledelt visznek be a letartóztatott *hozzátartozóiknak. Tömött kosarakkal, tele lábasokkal várakoznak. Mostanában azonban feltűnik köztük több szegény, kendős asszony, aki üres kosárral ácsorog. Megkérdeztük az egyiktől, mire vár az üres kosárral? — Az uram van benn és jó kosztot is kap. A kenyere felét minden nap félreteszi. Ilyenkor ide adja és én hazaviszem a gyerekeknek.“*

Nagy Lajos.

Miknek a hazája Magyarország?

„Magyarország a végig nem gondolt gondolatsoroknak a hazája. Az emberek a logikai következtetések fonalát csak addig a pontig vezetik le és követik, ameddig az ő felfogásuknak kedvez és nem mennek tovább, különösen akkor nem, ha a tovább vezetett konzekvenciák már egészen más képet mutatnak“ — mondja Klebelsberg Kuno abban a vezércikkében, amit „Az apa és a kis matrózruhás“ címen írt a Pesti Napló 1930. évi aug. 3-i számába. Helyesli ezeket a végig nem gondolt gondolatsorokat? Örül annak, hogy Magyarország a végig nem gondolt gondolatsorok hazája? A világért sem. Hát mit szeretne? Azt, hogy a tárgyalt gondolatkört a szülők gondolják végig s hogy a növekvő gyerektömegek előtt minél több iskola nyíljon meg. Elégedetlenségét mi is osztjuk, de nemcsak az iskolaszaporítások vonatkozásában, hanem az egész vonalon... Mert mi is az a „gondolatsorok végiggondolása“? Lehatolás a dolgok gyökeréig, vagyis — radikalizmus. Tehát Klebelsberg Kunó is tiszta veretű radikális? Egyébként nem annak látszik, vezércikkeiben azonban néha ráhibáz a radikalizmusra, sőt annyira elfeledkezik magáról, hogy radikális gondolkozást is követel olvasóitól. Jó lesz vigyázniok a radikálisoknak, hogy egy szép napon a neonacionalizmus még a radikalizmust is ki ne sajátítsa és saját hajlékukból is ki ne tudja őket!

Sz. L.

Hangok a „Gyüldéből“.

45. „Még valami a hazai viperákról.“

„... Én ugyan Magyarország összeomlása óta inkább a kétlábú viperák (zsidók. — *Szerk.)* kártételével foglalkozom, azonban az ősiség jogán illetékesnek érzem magamat a lábatlan viperák kérdésébe is beleszólni, mert hiszen amit a hazai viperákról jól tudunk, az csaknem teljesen az én több évtizedre kiterjedő munkásságom eredménye.

Erről a fiatalabb nemzedék — mondjuk, világnézeti okokból — szeret megfeledkezni...“

Méhely Lajos a Magyarság 1930 aug. 10-i sz.

46. „Középosztály-nyomor.“

«Az egyetem rektora meséli:

— A dolog úgy áll, hogy nem elég csupán a kosztról és a kvártélyról gondoskodni. Ezek a derék fiúk és lányok, (egyetemi internátusbeli diákok. Szerk.) akik szorgalmasan tanulnak, *megérdemlik, hogy szépen, elegánsan öltözködjenek és már most, fiatalságukban önérzethez jussanak.* Éppen ezért a fiúk jólszabott, mérték után készült ruhákat kapnak az úriszabóktól, a kisasszonykáknak pedig *még selyemharisnyáról is gondoskodunk.* Hogy pedig külső megjelenésükben se különbözze-

nek jobbmodú barátnőiktől, *karácsonykor még bundákat is kaptak a lányok.*

A finom arcélü, tudóstekintetű, filozófusprofesszor hamiskásan hunyorít, amikor ezt mondja:

— Persze ez sok pénzbe kerül, de hát a mi tanáraink és nagyszerű papjaink *a világ legügyesebb pénzmanipulánsai,* amikor arról van szó, hogy a gyerekeket valami jóhoz kell juttatni. Nem röstelnek ezek végigkilincselni minisztériumot, várost, vármegyét, gazdag emberek irodáit, bankokat, ha hirtelen össze kell szedni pár ezer pengőt. *Elsősorban pedig a saját zsebükből adakoznak«...*

Egy napilap interview-ja a pécsi egyetem rektorával.

47. „Fetrengés-mocorgás.“

„... A közös fürdők és közös strandok nemcsak tünetei, hanem erkölcstelen házassági törvényünkkel együtt bőséges forrásai is közerkölcsiségünk nagymértékű leromlásának. A belügyminiszter úr is, úgy látszik, hiába írta elő a közerkölcsiség védelméről szóló 151.000/1927. VIII. sz. körrendeletében, hogy a rendőrhatóságok kötelesek... Az a jövedelemtöbblet, amelyet a strand közössége hoz, természeti és evangéliumi törvény alapján erkölcstelen és jogosulatlan és e körülményt semmiféle pozitív törvényhozás vagy szokás sem hatálytalaníthatja. Reméljük, hogy az a belügyminiszteri kéz, amely 1927-ben már egyszer erélyes intézkedésre lendült, 1930-ban, Szent Imre évében véget fog vetni annak a szentségtörő ellentmondásnak, amely a nyilvánosan kérkedő szexuális erkölcstelenkedés és a magyar kereszténység szűz virágának, az első magyar királyfinak ország-világ előtt való ünneplése között fennáll.

*

A Millenáris-pályán megtartott leánytornaverseny újból igazolja a Szentatyának és a kétezeréves tapasztalattal bíró katolikus pedagógiának azt a magatartását, amelyet a jelenlevő közönség finomabb erkölcsi érzékű része is átérzett és amely ellenzi a nyilvános tornaversenyeket, mert azok bajosan esnek meg szeméremrombolás nélkül. Az a körülmény, hogy rövidnadrágos, félig meztelencombú leányok minden pozitúrában ki vannak állítva szemtelen stricik szemei és látcsövei elé, olyan imponderábiliákat tesz tönkre ártatlan leánylelkekben, amelyekért nem kárpótlás egy ilyen verseny anyagi bevétele. Bár buzgó és izléses rendezők szépséget, hazafias és vallásos eszmei tartalmat vittek bele a tornaünnepélybe, mégis a padokon való tornázásnál nyilvánosan elkövetett fetrengések és mocorgások, valamint a ritmikus gyakorlatok címén végbevitt bachansnői mozdulatok erős kisiklások voltak...“

Magyar Kultura 1930. V.

48. „Semmi politika! Semmi protekció!“

„A bolsevista Oroszország nem ismer ugyan gondolatszabadságot s egyik-másik keleteurópai állam is elnyomja a nemzeti kisebbségek kulturális fejlődését, egészben azonban a szellemi életnek erőszakos rendőri elnyomására nincs példa...“

„Minden el volna veszve, ha a pártpolitika betörne Apollo és Minerva szent berkeibe s ott a leggyöngédebb virágokat eltaposná... Az egyetemek minő süllyedéséhez vezetne például, ha a tanárok kinevezésénél a jelöltek politikai pártállása volna irányadó...“

„Magyarország kicsinységéhez és szegénységéhez mérten nagy összegeket fordít... (ösztöndíjakra). Épen azért e téren minden politikai beavatkozást félre kellett hárítani s biztonságot szerezni atekintetben, hogy ezek szétosztásánál szelekció, nem pedig protekció érvényesül.“

Klebelsberg Kunó gf-nak a bécsi tudományos Akadémián 1930 II. 18. tartott beszédéből. Bp. Szemle 1930. V.

KÖNYVISMERTETÉSEK ÉS BÍRÁLATOK

A protekcionizmus elmélete.

(Mihail Manoilescu: Théorie du Protectionnisme et de L'Échange international, Paris: Marcel Giard, 1929).

Marx 1849-ben előadást tartott Brüsszelben a szabadkereskedelem elméletéről és ekkor részletesebben foglalkozott azzal a kérdéssel, vajjon a szabadkereskedelem tényleg a népek szabadságát szolgálja-e. Rámutatott arra, hogy ez az elmélet elsősorban az angol gyáripar exportérdekeit tartja szem előtt és a világkereskedelem fejlődését az angol szupremácia érdekében óhajtaná megrögzíteni. Ily támadások a freetrade ellen polgári részről is elhangzottak és sok oly polgári közgazda, aki nem osztja különben a szocializmus elvi álláspontját, ismételte a marxi megállapítást, hogy a szabadkereskedelem elvére támaszkodó angol gyáripar fölényének megvédése odavezet, hogy az erősek még erősebbek és a gyengék még gyngébbek lesznek.

Hogy a közgazdasági elméletet mily erősen befolyásolják annak az államnak közgazdasági viszonyai, amelyben az elméleti kérdésekkel foglalkozó írók élnek, azt érdekesen igazolja az előttünk fekvő könyv is. Anglia gazdasági fölénye szükségszerűen kitermelte azt az elméletet, amely a leghatásosabb módon tudta ezt a szupremáciát tudományos érvekkel alátámasztani. A könyv szerzője a román politikai és közgazdasági életben vezetőszerepet játszik, volt pénzügyminiszteri államtitkár, a keresk. kamarák szövetségének elnöke. Románia a békeszerződés folytán nagy területekkel növekedett, meglevő nyersanyag-forrásaihoz és természeti kincseihez ujabb források és kincsek járultak. Az ország nagy ipari fejlődés előestéjén áll s ezt a fejlődést csak a tőkeszegénység és a külföldi ipar versenye hátráltatja. Csak természetes tehát, hogy az élesszemű és nagy tudományos készültségű szerző, amikor a gazdasági élet alapvető tényeit akarja megvizsgálni, ezekből oly elméleti következtetésekhez jut el, amelyek alkalmasak arra, hogy a román ipari fejlődés útjából az akadályokat elhárítsák. A szabadkereskedelem mai rendszere a nagyiparos külföldi államok túlsúlyát biztosítaná, a szerző tehát szükségszerűleg a védvámrendszer elméleti és gyakorlati helyessége mellett tör lándzsát.

Elméletének központja a *produktivitás,* a termelékenység fogalma. A szabadkereskedelem elmélete szerint a nemzetközi árucsere akkor előnyös az abban résztvevő országokra, ha minden ország azokat a cikkeket exportálja, amelyeket olcsóbban termel a többieknél és azokat az árukat hozza be, amelyeknek termelési költségei a külföldön alacsonyabbak. Szerző szerint ez az állapot ellentétes a termelésben foglalkoztatott munkások érdekeivel s ezért a külkereskedelmi- és vámpolitikának a produktivitás fokához kell igazodnia. Az ő fogalmi meghatározása szerint egyik iparág annál *produktivabb* a másiknál, minél magasabb az az *évi kvóta,* amely az ipari termelés nettoeredményéből *egy* munkásra, vagy alkalmazottra esik. Összehasonlítja Amerikát Romániával s mivel az amerikai munkásra eső fejkvóta összege természetesen magasabb, mint a megfelelő román szám, arra az álláspontra jut, hogy a román ipar az amerikaival szemben feltétlenül védelemre szorul. A produktivitásnak másik ismertető jele, hogy a termelés legmagasabb nettoeredményét a legminimálisabb tőkebefektetéssel tudja biztosítani. Ezzel a kritériummal azonban szerző kevésbé részletesen foglalkozik, mint a munkásra eső fejkvóta szerepével. A mezőgazdaság produktivitása mindenütt alacsonyabb, mint az iparé, ennélfogva az ipar fejlődése sokkal kívánatosabb, mint a mezőgazdaságé. A vámvédelem jogosultságának sorrendjét és magasságát a fejkvóta nagysága határozza meg.

Szerző álláspontját legjobban néhány szám világítja meg. Az ő számításai szerint a román közgazdaság átlagos évi fejkvótája — a mezőgazdaságot is beleszámítva — évi 750 svájci frank, azaz egy munkás átlag évente 750 lei nettoértéket termel. Minden új iparág tehát, amely magasabb produktivitást mutat ki, joggal tarthat igényt a vámvédelemre, minden oly iparág, amely ennél alacsonyabb színvonalon áll, nem igényelhet vámvédelmet. Hogy ez a fokozott vámvédelem az árakat a belföldön rendkívül emeli, ezt szerző nemcsak helyesnek, hanem kívánatosnak tartja. Egy árucikk például Romániában mázsánként csak 10.000 lei áron állítható elő, a külföldről behozva pedig 5000 leibe kerülne. De ha ennek az árucikknek az évi fejkvótája, mondjuk, 2000 lei lenne, tehát jelentékenyen magasabb, mint az

átlagos román évi fejkvóta, akkor szerző gondolkodás nélkül biztosítaná a cikk részére a 100%-nál is magasabb vámvédelmet.

Szerző rámutat arra a feltünő tényre, hogy amig a szabadkereskedelem elméletével nagyszámú és elsőrangú tudósoktól írt munka foglalkozik, addig a védvám elméletéről alapvető munka tulajdonképpen nincs. Friedrich List híres könyve, szerinte, nem tekinthető a védvám elméletének, mert List a védővámot csak szükséges és átmeneti rossznak tekintette arra az időre, amig az ipar minden államban megerősödik és kibírhatja a szabadkereskedelem folytán előálló versenyt. Ennek a hézagnak a pótlására írta meg Manoilescu könyvét.

A mi nézetünk szerint nem véletlen, hogy egy ily elméleti munka nem létezik, mert a védővám elsősorban hatalmi és politikai kérdés, nem pedig közgazdasági probléma. Mihelyt valamely osztálynak, vagy érdekcsoportnak módjában van magát a külföld versenye ellen megvédeni, ezt meg fogja tenni, tekintet nélkül arra, hogy van-e álláspontjának elméleti jogosultsága, vagy nincsen. A történelmi fejlődés folyamán a vámvédelem mindenütt megelőzi a szabadkereskedelem rendszerét, mihelyt valamely osztály öntudatosan képviseli a maga érdekeit, azonnal igyekezni fog az állami hatalomra való befolyását a külföldi verseny korlátozására kihasználni. Nemcsak a középkorban, hanem már az ókorban is a vámok nemcsak bevételi forrásul szolgáltak, hanem kifejezetten védővám jellegével is bírtak. A merkantilizmus, amely a XVI. század óta a legtöbb állam kereskedelmi politikáját irányítja, a vámvédelem alapján áll. Az angol szabadkereskedelmi törekvés tulajdonképpen sziget volt a vámvédelem óceánjában; nem csoda tehát, hogy ennek a törekvésnek a védelmezői annyi fáradságot vettek maguknak, hogy álláspontjukat elméleti szempontból is elfogadhatóvá tegyék, mert az emberek begyökeresedett gondolkozása a vámvédelem felé hajlott és idegenkedett a szabadkereskedelemtől.

Az a válság, amely most minden állam közgazdaságát megrázza és az a fokozódó feszültség, amely az egyes államok vámvédelmi törekvéseinek túlhajtásából ered, ismét népszerűvé tették a világ közvéleménye előtt a vámok leépítését és a szabad kereskedelemnek a kérdését. Szerző tehát érzi, hogy ebben a kritikus időpontban elméletileg is fel kell venni a harcot és bebizonyítani a közvéleménynek, hogy a vámvédelem mögött nemcsak önző egyéni és osztályérdekek rejtőznek, hanem, hogy a produktivitás emelése nagy nemzeti, sőt emberiségi érdek. Ha nem is írhatjuk alá szerzőnek azt a megállapítását, hogy a *vámvédelem a szocializmus,* kétségtelen, hogy a nemzetközi gazdasági erőviszonyok mai állása mellett a haladás hívei nem helyezkedhetnek egyoldalúan elutasító álláspontra a védvámokkal szemben, hiszen látjuk azt, hogy a különböző államok szocialista pártjai nem ellenzik, vagy kifejezetten meg is szavazzák azokat a vámemeléseket, amelyeknek célja valamely iparágban fenyegető válság és munkanélküliség elhárítása. Viszont azonban kétségtelen, hogy a produktivitási elmélet nem zárja ki a munkások nagymérvű kizsákmányolását.

Szerző élesen támadja a Népszövetségnek a szabadkereskedelemmel kokettáló jelenlegi politikáját, amelyet ő már ismert álláspontjából kifolyólag haladásellenesnek és antiszociálisnak tart. Mi a népszövetségi politikának a hibáját ellenkezőleg abban látjuk, hogy nem őszinte és képmutató. Azok a szakemberek és gazdasági politikusok, akik Genfben az egyes államokat képviselik, túlnyomó többségükben védvámosok. Elmennek Genfbe és ott szavalnak a szabadkereskedelem egyedül üdvözítő voltáról, azután hazamennek és keresztülviszik mindazon vámemeléseket, amelyeket az általuk képviselt iparágak követelnek.

Az európai államok gazdasági összefoglalásának eszméje többé nem fog a napirendről letünni. Ebben az időben tehát nagy jelentősége van az oly könyvnek, amely a vámvédelmi politikát új elméleti szemszögből tárgyalja. Még akkor is, ha annak minden következtetésével nem is értünk egyet, hasznos a Manoilescu könyvének a forgatása, amely egyrészt a klasszikus közgazdasági tudomány alapos ismeretéről tanuskodik és ammellett a legmodernebb termelési statisztika adatait is feldolgozza. Élvezhetőségéhez nagymértékben hozzájárul könnyű, világos stílusa és az anyagnak egységes szempontok szerint való áttekinthető beosztása.

Katona Sándor.

Harc a béke ellen.

Dr. Julius Moór: Zum ewigen Frieden. Grundriss einer Philosophie des Pazifizmus und des Anarchismus. Leipzig, Fr. Meiner, 1930. (101 l.)

„Si vis pacem, para bellum." Ez a gondolatcsökevény is mutatja, hogy a háborúra berendezett római világ emberének is titkos vágya és erkölcsi feladata volt a békéért, mint a háború céljáért küzdeni. Mi már nemcsak azt tudjuk, hogy a római birodalmat felőrölte a háború, de azt is, hogy a mai embert csak a béke komoly akarása mentheti meg. De ne vádoljuk a multat. Vegyük tudomásul, hogy a mult a háborúra rendezkedett be. De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az ember örök küzdése nem jelenti az örök háború szükséges voltát, még ha a történelem látszólag erről tanuskodik is. A béke vágya is végigkíséri az emberiség történelmét és ami régen álom volt, az ma komoly erkölcsi feladatként áll előttünk. *Jászi* Oszkár a New Student 1927. évf.-ban ismerteti a *béketudományt*. Az emberi szellem nagy haladása, hogy már szintézisbe lehet foglalni azokat a nagyszerű elgondolásokat, melyek hosszú időn át csak az álmok birodalmában maradtak . . .

Béketudomány . . . e szó hallatára a fejüket csóválhatják azok a tudós vagy kevésbé tudós világbölcsek, akik nem hagyják magukat a régi kerékvágásból kizökkenteni . . . Hogy mindig küzdelem volt és mindig küzdelem lesz . . . Hogy az élet harc . . . Hogy az időnként megismétlődő „acélfürdő" nagyszerű tűzpróbája az ember erkölcsi erejének . . . Az ilyen együgyű érveléseken nem kell csodálkozni. Örökségül kapjuk ezeket a letűnt korszakoktól és ránk nehezednek, mint a hazajáró lélek . . . Ha valaki *Owen* Róbert eszméiről azt mondta volna, hogy azok a szociális tudomány megalapozói lesznek, arra is gyanakodva néztek volna kortársai . . . Ámde a pacifizmus gondolata már túl van ezen a kezdetleges korszakon. Nem fertőzőgyanús, mert tudjuk, hogy nem betegség; nem veszedelmes, mert tudjuk, hogy nem rombolni, de építeni akar; nem hiú álom, mert sokan hisszük, hogy megvalósítható és . . ., de ne bizakodjunk el: azt is sokan hiszik, hogy nem valósítható meg. És a hívőknek — lám, mégis csak örök harc van — sokáig kell még harcolniok az örök béke lehetőségének tagadói ellen. És ez a harc nem nehéz, ha az ősi ösztönökbe kapaszkodó kényelmesség vagy tudatlanság ellen kell megvívni, de jelentős, ha a — tudomány ellen kell megharcolni a pacifizmus harcát. Igen, mert háborús tudomány is van, nemcsak béketudomány.

Ilyen háborús tudomány jegyében született meg *Moór* Gyula könyve is. Ellenmondásokat keres és talál a pacifizmus mint elgondolás és az örök béke, mint realitás között. Logikai és erkölcsi ellenmondásokat. A pacifizmus eszménye végső fokon az ideális anarchizmussal egyenlő, de a végső kifejlésig egyik sem juthat, mert ez csak erőszak útján volna elérhető, ami pedig úgy a pacifizmus mint az ideális anarchizmus fogalmával ellenkezik. Ez logikai szempontból igaz. Az erkölcsi szempontjai már nem egészen szilárdak. „A béke nem feltétlenül erkölcsös s a háború nem feltétlenül erkölcstelen . . ." Ha a béke nem erkölcsös, ez azt jelenti, hogy nem igazságos s akkor nem is igazi béke, akkor csak megfélemlítés vagy elcsöndesítés. S hogy a háború „nem feltétlenül erkölcstelen?" Nem, ha a — háborús erkölcsi alapból indulunk ki. Erre a tudós szerző — a militarizmus nézőszögéből — jogosan vetheti ellenünk: más az elmélet és más a gyakorlat. De viszont mi is megkérdezhetnők tőle — nemcsak a pacifizmus, de a szociális fejlődés álláspontjáról — hogy lehet-e, szabad-e a pacifizmus kérdésében pusztán filozófiai problémát látni . . . A barlanglakó szülők embernyivé nőtt kölyküket minden teketória nélkül kidobták a barlangból, hogy maga szerezze meg a megélésére szükséges diót, mogyorót, baromfit vagy egyéb jószágot . . .

A spártaiak hitványtestű gyermekeiket minden lelkifurdalás nélkül a szakadékba lökték ... Az *akkori* idők tudós emberei egészen *logikusnak*, sőt *erkölcsösnek* érezhették az ilyen bánásmódot, ámde a szociális fejlődés mégis túllépett a régi felfogás merev, dogmatikus formáin.

Ha *Moór* Gyula a társadalmi fejlődés szabályokba nehezen zsugorítható tényeitől elvonatkoztatva, pusztán a logika és erkölcstan világánál vizsgálja a kérdést, akkor nem csodálkozunk pesszimizmusán. S azon se, hogy pesszimizmusát a Kellog-szerződéssel támasztja alá, mely szerinte kiábrándíthatta a pacifistákat. Ha ez a szerződés sok oly gátlás folytán, melynek még tudós professzorok is áldozatul eshetnek, nem valósíthatta meg teljesen a pacifisták álmait, ebből csak az következik, hogy erősebb propagandára s a pacifizmus őszintébb híveire van szükség, hogy a mozgalomnak meg kell szabadulnia azoktól az álpacifistáktól, akik Hágában békét hirdetnek, de itthon ujjongva üdvözlik a háborút. S hogy Kellog szerződése ma még a győzők pacifizmusa, ebbe is bele kell nyugodnunk, ha csak ez úton jutunk közelebb a pacifisták győzelméhez, a távolabbi célhoz ... S mert ez a cél még messze van, azért még nem kell visszasírni a római ideált: „Die Römer waren siegreiche Eroberer und keine Pazifisten". És hogy *Dubois, Saint-Pierre, Kant* pacifista felfogásai dacára is messze vagyunk még a céltól, az nem ok a pesszimizmusra s még kevésbé jogcím *arra*, hogy tudományos elméletekkel a militarizmus malmára hajtsuk a vizet.

Moór szerint: *Kant* is kénytelen megelégedni a háborút eltiltó követeléssel s biztosan ő sem kívánta volna az igazságtalan békét s nem ítélte volna el az igazságos háborút. Ez a beállítás belemagyarázott, mert *Kant* felfogásában a béke és igazság összeesnek s a háborút, mint rosszat semmiképsem tarthatta volna jóravezető eszköznek. Kant *hitte* és *közeledő valóságnak* tartotta az örök békét és éppen a fejlődő élet jelenségeiből (az alkotmányosság, a kereskedelmi szellem terjedése, a közlekedés fejlődése, a békés államok egymáshoz való közeledése, stb.) tartotta annak. És ami fő, olyan feladatnak tartotta, amiért érdemes küzdeni ... Hogy a *diktált* béke erkölcstelen lehet és véráldozatot is kívánhat, az igaz, de ez nem szól a pacifizmus jogossága ellen. Mert a pacifizmus nem a halál békéjét akarja, hanem az élet, a munka békéjét. A diktált béke keretében hivatkozhatott volna a mai olasz vagy orosz békére is, de mi köze az ilyen békének a pacifizmushoz?

Aggodalmai vannak a szerzőnek, hogy még a *világállamon* belül is dühöngenének a polgárháborúk. Szociális harcok mindig lehetnek, de e harcoknak nem kell véres polgárháborúba torkolniok. Világállam kialakulása csak egy induktív pacifista folyamat eredménye lehet: először a polgárok között kell a válaszfalaknak ledőlniök, melyeket a születés, felekezetiesség, kasztszellem, stb. emel közéjük s csak miután köztük úrrá lesz egy magasabb egységbe olvasztó gondolat, azután jöhet létre egy még nagyobb s végül a legnagyobb egységbe való összeolvadás a világállam keretében ... És hogy a legtisztább ideálok csak embervér árán jutnak győzelemhez, martírok vérét kívánják és hogy a béke-ideál is vérszomjas?! És hogy — *Moór* szerint ez is „ellenmondás" — ezért is „harcolni" kell? Az eszmény és a mindennapi élet mindig ellenmondásban voltak egy kissé, ámde a *fejlődés* is valóság, nemcsak a mindennapi élet. És mi pacifisták vállaljuk a harcot, mert — igen, ez csakugyan a *hit* dolga már — egy szebb jövőért még meghalni is jobb, mint örök szövetségre lépni a mult idők véres árnyaival.

Kemény Gábor.

Egy újabb Marx-kritika.

Muhs, Karl: Anti Marx. — Betrachtungen über den inneren Aufbau der Marxschen Ökonomie. — I. Bd. Der Produktionsprozess des Kapitals. Jena: Gustav Fischer (XII, 527).

A gazdaságelméleti irodalom évek óta ontja a Marx-kritikákat és Marx-apológiákat. Muhs joggal jellemzi a Marx-kutatás és kritika jelenlegi állását France Bonnard Szilveszterének szavaival, aki egyik látogatójának arra a kérdésére, hogy vajjon a dolgozószobájában lévő sok könyvet mind elolvasta-e, így felel: «Sajnos, igen s éppen ezért nem tudok semmit, mert nincs ezek között a könyvek között egy sem, amely ne cáfolna egy másikat, annyira, hogy mire az ember mindnyáját jól ismeri, nem tudja, hogy mit gondoljon. És én itt tartok.» Muhs megállapítása szerint tehát: «Arra a kérdésre, hogy Marxot megcáfolták-e vagy sem, a kutatás jelenlegi állása szerint nem adhatunk végérvényes feleletet».

Valóban, eltekintve a Marxot tudattalanul, vagy szándékosan félremagyarázó kritikák egész légiójától, az elméletileg mélyebben megalapozott kritikák már csak azért sem tudtak mindezideig megnyugtató feleletet adni, mert nemcsak Marxnak, hanem egymásnak is mereven ellentmondtak. Muhs nem elégszik meg azzal, amivel a legtöbb Marx-kritikus, hogy Marx elméletének egyes részleteit, pl. az értékelméletet, vagy az elnyomorodási elméletet az egész marxi gondolatrendszerből kiragadva bírálja, nem állítja vele szembe a saját elméletét sem, mint pl. Bőhm-Bawerk vagy Oppenheimer, akik ezzel főként saját tanaik helyességét igyekeznek bizonyítani, hanem végigelemzi a marxi gazdaságelmélet fogalmait, szerkezetét és egész logikai gondolatvezetését és ennek belső ellentmondásait, logikai következetlenségeit törekszik kimutatni. Így szerinte egyik alapvető antagonizmusa a marxi értékelméletnek az, hogy az értéktöbblet keletkezésének «objektív» és «materialista» magyarázatot akar ugyan adni, ezt az elvet azonban nem viszi következetesen keresztül, mert amikor a munka értékalkotó funkcióját vizsgálja s annak feltételéül a munka hasznosságát jelöli meg, végeredményben elméletét az emberi szükségletekre, tehát pszihikai, szubjektív tényezőkre vezeti vissza. Ebből az antagonizmusból ered azután az értékelméletnek egy súlyos ellentmondása: «Az áru értékét az a munka adja meg, amelyet előállítása megkövetel, a munka értékét viszont azoknak az áruknak az értéke szabja meg, amelyek a munkafolyamat elvégzéséhez feltétlenül szükségesek. Az áru értékének magyarázatát a munka értékéből adja meg, a munka értékének magyarázatát pedig az áru értékéből». (86.) Az elmélet kiindulópontjának ez az ellentmondása végigvonul azután az egész marxi gazdaságtanon: a cserefolyamat és az áralakulás magyarázatán. az áru metamorfózisáról szóló tanításon, a pénzelméleten, a tőkeképződés és a tőkefelhalmozás elméletén át a koncentrációs és összeomlási elméletig.

Nem követhetjük itt végig Muhs kritikáját, hiszen ez nem jelentene kevesebbet, mint a közgazdaságtani elméletek úgyszólván minden fontosabb problémájának részletes tárgyalását s ezért nem szállhatunk szembe itt sem Marx-szal, sem Muhs-sal. A marxizmus elméleti képviselőinek azonban feltétlenül felelniök kell Muhs valóban igen kimerítő s mindvégig a tisztán tudományos érvelés területén maradó kritikájára s ennek különösen ama fő területein, ahol Marx egyes tételeit egymással állítja szembe s Marxot Marx-szal igyekszik megcáfolni. Mert itt van Muhs kritikájának erőssége, ott ellenben, ahol Muhs saját elméleti álláspontjait állítja a marxizmussal szembe, vagy ahol a tények csoportosításával törekszik a marxi elmélet tarthatatlanságát kimutatni, érvelése sokkal gyengébb. Ennek oka pedig nyilván az, hogy az ő kritikája tisztán negatív marad: nem mondja meg, hogy miben látja a gazdasági jelenségek helyes magyarázatát. Megnyugtató feleletet azért a Marx által felvetett kérdésekre Muhs sem ad s aligha is adhat, amennyiben Muhs a közgazdaságtan területén feladja a kauzalitás elvét, noha Marx egyik fő erőssége éppen abban van, hogy ehhez az elvhez következetesen hű marad. Marx elméletének pozitív kritikáját ezért csak a gazdasági jelenségek más kauzális magyarázata adhatja meg. Muhs könyve azonban ennek ellenére is értékes terméke marad a Marx-irodalomnak, amelyet mindenki haszonnal tanulmányozhat, aki a marxizmussal tudományos lelkiismeretességgel és elfogulatlansággal kíván foglalkozni.

Farkas Imre.

Az angol politika szelleme.

Hermann Kantorowicz: Der Geist der englischen Politik und das Gespenst der Einkreisung Deutschlands. Berlin, Rowohlt, 1929. (504. o.).

A szerző jelenleg a kieli egyetem tanára, jogbölcsész (a „Freirechtslehre" egyik fő képviselője), jogtörténész, szociológus, jónevű köztársasági és pacifista politikus, mellesleg irodalomtörténész is, nemkülönben rendkívül szellemes szónok és előadó. Mindennek nyomát megtaláljuk a jelen standard-munkában, melynél nagyszerűbb apológiáját az angol erkölcsiségnek és a brit demokráciának senki meg nem írhatta volna, angol ember egészen bizonyosan nem. A könyv egyforma alapossággal, beleélő képességgel, *megelevenítő* tárgyilagossággal és sokoldalúsággal öleli fel az angol szellem sajátos életformabeli megnyilvánulásait, az angol üzleti és politikai etoszt, az angol és a külföldi (főleg német) irodalom számbajövő termékeit, a tárgyhoz tartozó diplomáciai okmányokat és — mindenekelőtt — a tárgyalt kérdések belső logikáját, racionális összefüggéseit. Központi tézise az, hogy az angol szociális és politikai élet normái (beleértve persze a külpolitikát) radikálisan magasabb erkölcsi fokon állnak, mint a szárazföldi országokéi (leszámítva az „angloid" Svájcot és Hollandiát), hogy másrészt e magasabb erkölcsiséghez egyúttal a naiv őszinteségnek, irracionalitásnak, számítástól és pontos kitervezéstől való idegenkedésnek hatalmas adagja is vegyül. Az angol nem „ravasz kalmár", hanem inkább „gentleman nagykereskedő", nagyszabású, lovagias, hanyag és kényelmes, a nevetségességig telve önkritikával és sznobisztikus idegen-bámulattal, a jó életnek s a békének barátja, s mindenre inkább képes, mint messzelátó cselszövésekre. Mindezt a szerző meggyőzően magyarázza az angol nemzet vallási, földrajzi és történelmi adottságaiból. De persze könyvének legmeggyőzőbb, valósággal ellentmondást nem tűrő részei azok, melyekben a császári Németország hatalmasait és diplomatáit beszélteti a maga igaza mellett: elsősorban a világháború előtti három utolsó nagykövetet, Metternichet, Marschallt és Lichnowskyt. A szerző a legélesebben szembeszáll a „bekerítés" vádjával: kezdve azon a formális momentumon, hogy azok, kik a hármas szövetséget, mint a béke érdekeiben való jogos tömörülést dicsőítették, a hármas ententeban azonnal gonosz összeesküvést láttak; s folytatva a kérdés különböző konkrét részleteivel. Ha Anglia csakugyan hibás a háború felidézésében, akkor csak annyiban, hogy tétovázó, ügyefogyott, tervszerűtlen magatartása a központi hatalmak kormányait felbátorította, anélkül, hogy a francia és orosz kormányok reményét az angol segítségre elvette volna. A háború okaihoz sem egy Németország fegyveres letörésére irányuló angol törekvés, sem Németországnak egy valóságos világuralmi terve nem számíthatók, mert nem léteztek. Igazi okai a háborúnak: mindenekfölött a német flottaépítési düh, s ennek mélyén beteges félelemmel vegyes vakhit a fegyveres hatalom döntő voltában; a kettős monarchia rossz kormányzata; a francia nacionalizmus harci kedve és az orosz imperializmus hódítási étvágya. Amilyen hamis a német „bekerítési elmélet", — a benne való hit még ma is veszélyes irányban befolyásolja a német külpolitikai mentalitást — éppoly hamis a mai Oroszországnak Angliára vonatkozó teljesen analóg bekerítési elmélete is. Nincs módunkban Kantorowicz minden gondolatmenetét ellenőrizni és valószínűnek tartjuk, hogy egyes pontokban téved, az angol politikát bűntelenebbnek és — ostobábbnak látja, mint aminő valójában. Megjegyezzük azonban, hogy az élvezetesen megírt könyv nemcsak Anglia barátainak, hanem a progresszív demokratikus irányzat harcosainak számára is a tények és meggondolások gazdag tárházát szolgáltatja.

(Wien.) *Kolnai Aurél*

Jó gyermekek — rossz gyermekek.

1. Dr. Frank Antal könyve, az Imre Sándor egyetemi tanár által szerkesztett Szülők könyvtárában. — Budapest, 52 l.

A címül választott szembeállítás sokak gondolkozását foglalkoztatta, igaz, hogy igen különböző módon és értelemben. A gyermekek közül például a legtöbben rosszaknak tartják magukat és egymást — vagyis inkább elhiszik a felnőttek ismételgetéseit, hogy ők azok. Persze, ez azért nem válik meggyőződésükké, olykor közben jónak is látják önmagukat és egyes testvéreiket, társaikat. Jó lenni a legtöbb gyermek őszintén szeretne, azonban inkább lemond az erre való kísérletről, semhogy vállalja az ezzel járó ember- vagy legalább gyermekfeletti erőfeszítést és önmegalázást. Mert a felnőttek a jó gyermek fogalmát olyan elérhetetlen magasságban vagy mélységben szokták eléje festeni, akár a tökéletes emberét. A felnőtt viszont eleve rossznak tart minden gyermeket, aki neki alkalmatlan vagy azzá lehet. Ez nem akadályozza, hogy olykor mégis el legyen ragadtatva egyiknek-másiknak kedvességétől és valamennyinek megbocsássa rosszaságát, mert hiszen «minden gyerek rossz, én is az voltam.»

A nevelőnek persze nem szabad ilyen általánosító jellemzésekből kiindulnia. Az ő számára tulajdonképpen nem is szabadna rossz, — legfeljebb szerencsétlen vagy hibásan nevelt gyermeknek léteznie. Úgy a közbeszéd szerint jó, mint rossz gyermekkel szemben, mihelyt keze alá kerülnek, azonnal a kötelességet kell megéreznie, a teendőt felismernie, hogy a jó gyermeket ne engedje elromlani, a rosszat pedig javítsa meg. Mindkettőre az eszközök igen nagy tára áll rendelkezésére, csak szerencsés szemmel válassza ki és biztos kézzel alkalmazza azt, amely az adott esetben éppen helyén van.

Erre a magatartásra igyekszik reávezetni az előttünk fekvő könyvecske is és pedig az életből vett példák egészen szép kis gyüjteménye során, amelyek általában a túlságos szülői enyheség, elnézés, kényeztetés képeit sorozzák elénk; megérdemelt vagy éppen túlzott, igazságtalan szigorúságról alig esik benne szó. Pedig sajna, ilyen is nagyon sűrűn előfordul — legkevésbé ugyan talán abban az értelmiségi középosztályban, melynek számára az oktatófüzetecske elsősorban készült és amelyben hovatovább a legtöbb gyermek agyonbecézett egyke. A széles néposztályok nélkülözések, bántalmazások, kiaknázások által elvadított «rosszakká» tett vagy ismét szinte csodálatos önfeláldozásba nemesített gyermekeiről nem esik szó. Ezért a könyv rendszeres pedagógiának még példatárul sem szolgálhat; címének is voltaképpen így kellene hangzania: ne kényeztessük el túlságosan gyermekeinket. Ilyen címen azonban még mindig tanulságos és hasznos olvasmány lehetne. *F. G.*

2. Vértes O. József könyve. A «Gyógyító nevelés» kézikönyvének III. kötete. Budapest, Kókai Lajos kiad. 1930, 144 old.

Mint kézikönyvnek, az anyag és az elméletek összehordása és rendszerezése, nem pedig egy elméleti magyarázóalap kigondolásával járó erőfeszítés a feladata. Ismerteti a különböző elméleteket (lélekelemzés, konstituciós felfogás) s ez utóbbinak az álláspontjára helyezkedik. A hisztériát «nem önálló, bizonyos tünetek által leírható és körülhatárolható betegségnek, hanem a konstitució sajátos megjelenési formájának, rendellenes megnyilatkozásának» tekinti. Bő statisztikus anyagot tartalmaz a hisztéria öröklékenységére, megszerzésére, faji tényezők és a szociális milieu szerepére vonatkozóan s áttekintést nyujt a hisztériának más kórformákkal való szövődéseiről is. Elmélete természetesen bizonyos gyakorlati meggondolásokhoz vezet a hisztériás gyermek gyógypedagógiai kezelését illetően. Egy elmélet helyességének mindig két próbaköve van: hogy milyen körben tudja a jelenségeket a megfigyelt legapróbb részletekig magyarázni, s hogy mennyire használható a gyakorlati magatartás, amelyet előír. *Sy.*

8375.30 Hungária Hirlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős : Schmidek Géza

A világgazdasági válság.

Az utolsó évtized államférfiúinak, diplomatáinak és gazdasági vezéreinek alig van beszéde, melyben ne említenék a «világgazdasági egységet». Népszövetségi beszédekben csak úgy nyüzsög ez a fogalom és felváltva még néhány hasonló sémával («leszerelés», «technikai haladás», «nemzetközi béke») csaknem minden politikai gondolat gerince. A tudomány helyesen cselekszik, ha időről-időre felülvizsgálja ezeket a közéletben kritikátlanul használt fogalmakat.

Világgazdasági egységről tulajdonképpen akkor volna szabad beszélnünk, ha a legfontosabb cikkek termelése világtrösztök, vagy -kartellek kezében volna összpontosítva, vagy pedig ha a teljes szabadkereskedelem korában élnénk. Az első esetben a világ termelése — legalább is cikkek szerint — egységesítve lévén, világtervgazdaságról, tényleges egységről lenne szó, amelyben az emberi tudat és akarat volna a legfőbb egységesítő fórum. A második esetben a világgazdasági csere automatikus folyamata volna az az egységesítő tényező, amely előbb vagy utóbb minden nemzeti különbözőséget, időbeli előnyt vagy hátrányt kiegyenlítene és a piac mechanizmusával ténylegesen szabályozná a világ termelését. Lehet vitatkozni afölött, melyik az ideálisabb állapot, melyik elérhető, vagy melyik kívánatos. Vitán felül áll azonban, hogy a világ gazdasági egységének a teljes szabadság és a teljes megszervezettség állapota a két tiszta pólusa.

Hogy megvolt-e valaha a világnak ez az egysége, nevezetesen hogy korlátlan szabadkereskedelem volt-e valaha a világon, — ezt a vitát bátran átengedhetjük a gazdaságtörténet kutatóinak. (Az egész szabadkereskedelmi «korszak» e kutatás fényében alig néhány évtizedre, a feltörekvő angol ipari kapitalizmus korára zsugorodik össze.) Fontosabb a történeti kérdésnél a jelen és a jövő problémája: van-e a világgazdaságnak egysége, vagy a fejlődés iránya az egység felé halad-e? Vagy minden haladás nagy autark egységek felé törekszik-e, melyek közt bizonyos összefüggések és kölcsönhatások észlelhetők ugyan, de tényleges egység soha? Vagy pedig párhuzamosan halad-e ez a két irány: nagy világgazdasági régiók, imperiumok épülnek-e önmagukban nyugvó túlsúllyal, de folyton fokozódó kölcsönhatással? Még egyszerűbben fogalmazva a kérdést: a világgazdaság egysége nemzetközi szabadkereskedelem felé fejlődő, nemzetközi specializálódás alapján nyugvó automatikus kiegyenlítődés-e, vagy nagy autark gazdasági organizmusok kölcsönhatása? Már a kérdésföltevésből is kiviláglik, hogy napjainkban világgazdasági egységről nem lehet beszélni, csak világgazdasági interdependenciáról. Egységről csak akkor lehetne szó — ismételjük —, ha teljes szabadság vagy teljes kötöttség állapotában élnénk. De valójában a gazdasági organizáció legkomolyabb formája, a hitelszervezet még nemzeti, illetőleg imperiális keretek között mozog, a gazdaság nem töri át a politika gátjait és csak egyes elszigetelt jelenségek utalnak arra, hogy megindult már az a fejlődési folyamat is, mely a nagy imperáriális struktúrákat keresztezve, világméretekre törekszik.

Még bonyolultabb a világgazdasági egység kérdése, ha a gazdaságot nem szerkezeti, hanem konjukturális szempontból, tehát csakis mint folyama-

tot vizsgáljuk. A konjunkturakutatás ugyanis megállapított egységes fejlődési vonalakat: az ár- és kamat-trend valamennyi aranyvalutájú országban egységesen alakult a háború előtti félszázadban. «Világkrizis»-ről is lehetett szó 1873—83, majd 1907-ben a nagy amerikai krach idején. Mégis: a tőkeképződés, a tőkeinvesztició, a külkereskedelmi expanzió vagy a belső kereskedelem kiépítése, a fizetési mérleg alakulása és a munkapiac helyzete más és más volt minden országban és az egyes világgazdasági régiók között olyan ritmuskülönbségek és olyan intenzitási eltérések voltak, hogy az igazi probléma nem a nemzetközi konjunktúra egységében, hanem a nemzeti konjunktúrák kölcsönhatásában, egybefonódásában volt keresendő. Természetesen ez a kölcsönhatás a háború előtt a viszonylagosan szabad tőke-, áru- és embervándorlás folytán sokkal erősebb volt, mint az utolsó évtizedben. Viszont, ha a tényleges világgazdasági egységet a teljes megszervezettség, vagy a teljes szabadság tipusán mérjük, akkor a háború előtti gazdaság éppoly kevéssé volt valóban világgazdaságnak, nemzetközi gazdaságnak nevezhető, mint a jelenlegi. (A háború előtti kapitalisztikus struktúra nemzetközi jellegének túlbecslése, néhány internacionális tőketranzakció [Egyiptom, Törökország, Kína] túlértékelése volt egyébként a világforradalom teoretikusainak, elsősorban Leninnek fő elméleti tévedése.)

Ha tehát a következőkben a jelenlegi krizis okait kutatva világkrizisről fogunk beszélni, sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a világgazdaság, világkrizis stb. terminusok inkább formális és absztrakt kategóriák, hogy a világgazdaság ma sem igazi reális egység, hogy a krízis intenzitáskülönbségei rendkívül nagyok és az egyes világgazdasági területek függősége a teoretikusan elképzelt világgazdaságtól mindenütt más és más. Mindazonáltal szükséges, hogy a krizis nemzetközi vonásait, közös motivumait felkutassuk, mert a jelek arra mutatnak, hogy ezek a tünetek mindinkább erősödnek és hogy a modern kapitalizmus talán ebben a válságban éri el nemzetközi, ha nem is valóban világgazdasági korszakát.

A jelenlegi gazdasági válság nemzetközi jellege azért domborodik ki számunkra még jobban, mint a háború előtt, mert az utolsó évtized konjunktúrafejlődése az egyes országokban még formális adataiban is — amelyek pedig a háború előtt egységesek voltak — eltérő volt. A háború eredményei, az infláció és a stabilizálás időpontja az ár- és kamat-trendet különbözőképpen befolyásolták, úgyhogy az amerikai, angol, holland, skandináv, svájci trend lényegesen eltér az európai kontinens országainak ár- és kamatfejlődési irányvonalaitól és ezek egymásközt ismét számos kisebb-nagyobb különbséget mutatnak.

Ha már most a jelen krizis tüneteit vizsgáljuk, helyes lesz az áru-, a tőke- és a munkapiac helyzetét sorra szemügyre venni és kölcsönhatásaikat megvizsgálni.

Az árupiacon a legszembeötlőbb krizistünetek 1. a termelés és vásárlóképes fogyasztás nyilvánvaló aránytalansága, 2. a nyersanyagok, illetőleg élelmiszerek és a készgyártmányok indexvonalainak eltérő fejlődése, 3. az aranytermelésnek a szükséglet mögött való visszamaradása.

A krizis magyarázata a fogyasztás vásárlóerejének hiányából, mint egyik alapvető okból ellenkezik a modern konjunktúraelmélet azzal a felfogásával, amely szerint a krizist sem túlprodukció, sem elégtelen fogyasztás (Unterkonsumtion) nem idézi elő, hanem a fellendülés által előidézett tőkehiány, amely a hausse csúcspontján a kamattételeket annyira megdrágítja, hogy azok mellett termelés már nem mutatkozik jövedelmezőnek. Ez a vita napjainkban azáltal nyer újból aktualitást, hogy a berlini Institut für Konjunkturforschung legutóbbi jelentésében ismét az «Unterkonsumtionstheorie» alapjára helyezkedett és azt állította, hogy az amerikai válság abból keletkezett, hogy a termelés kibővítésével a végső fogyasztó vásárlóereje nem tartott lépést. A ber-

lini konjunktúrakutató intézet egyáltalán kétségbe vonja azt, hogy a krizis kezdetének időpontjában, 1929 szeptemberében Amerikában tőkehiány lett volna, mert hisze 20%-os napipénz dacára a részvények rentabilitása csak 2.92% volt, úgyhogy az ipar pénzügyi szükségletét ilyen kamattételek mellett minden nehézség nélkül fedezhette tőzsdei emissziók által.

Nem dönthetjük el e tanulmány keretében, hogy a tiszta teoria szempontjából teljesen meghaladott-e az «Unterkonsumtionstheorie», vagy pedig, — mint ahogy a berlini konjunktúrakutató intézet azt tette, — a konzumfinancirozás hitelteoriájának bevonásával ismét produktívá tehető-e az elmélet számára. Világgazdasági keretekben gondolkozva, feltétlenül van a túlprodukciós teóriának jelentősége, mert egy nemzet gazdaságán belül nagyjában tisztán gazdasági tényezők döntik el a termelési közbenső utak (Produktionsumwege) hosszát, míg világgazdasági méretekben annyi az irracionális, kiszámíthatatlan és előreláthatatlan faktor a termelő és a végső fogyasztó között, hogy gyakran keletkezhetik a fogyasztás vásárlóerejének hirtelen ugrásszerű csökkenése és ezáltal relatív túltermelés. Szofizma ezzel szemben azt állítani, hogy minden termelésre akad teoretikusan fogyasztó, csak az a kérdés, hogy milyen árak mellett. Mert hiszen a termelés az ökonomiai teoriában mindig gazdasági formájában értendő, tehát mint haszonratörekvő tevékenység, amely ha nem eredményez magasabb árat, mint a ráfordított költségek és munka összege, akkor céltalanná is válik. Túltermelésről kell tehát minden olyan árhelyzetnél beszélni, melynél a termelésnek bizonyos jelentékeny hányada csak veszteséggel talál fizetőképes fogyasztást és ennekfolytán a termelés addig kiterjedő tendenciája átcsap csökkenő tendenciába.

Ha a világtermelés statisztikai adataira nézve a Népszövetség gazdasági és pénzügyi osztályának közléseit [1] vesszük alapul, úgy megállapíthatjuk, hogy az élelmiszerek és nyersanyagok termelési indexszáma (1913 = 100 alapon) 1928-ban 125 volt, amelyből az élelmiszerek komponense 116 és a nyersanyagoké 140. Már a nyersanyagok termelési indexének rendkívüli emelkedéséből is következtethetnénk az ipari termelés indexszámának emelkedésére. Az idézett memorandum a fém-, gép- és elektromos iparok termelésének növekedését csupán a legutóbbi négy évben 25 százalékra becsüli, az elektromos energiatermelés növekedését pedig 30 százalékra. A széntermelés világindexszáma szintén meghaladja a háború előtti termelés indexét (barnaszén 170, 1928-ban) a petróleumtermelésé pedig három és félszerese a háború előtti indexnek. Ugyanennek a publikációnak 1927-es adatai szerint a világ termelésének indexe, 66 mezőgazdasági és ipari áru figyelembevételével 120-on állott. (1913=100). *Nagyjában helyes tehát az a feltevés, hogy a világ termelése jelenleg 20—30 százalékkal magasabb, mint a háború előtt volt.*

A fogyasztás fejlődésére nézve sajnos, még olyan hozzávetőleges adatok felett sem rendelkezünk, mint a termelés tekintetében. Egyes világgazdasági területeken, főként az Egyesült Államokban a fogyasztás kétségkívül rendkívül emelkedett, de valószínű, hogy nagy területek vásárlóképességének lényeges csökkenése, az orosz, kínai, kelet- és délkeleteurópai piac csaknem félévtizedes kikapcsolódása a világforgalomból ahhoz vezetett, hogy a fogyasztás messze a termelés mögött maradt. A termelésnek és a fogyasztásnak ez az aránytalansága annál érezhetőbbé vált, minél inkább növekedett a termelés és minél inkább pótolták a világgazdaság tőkeszegény területei leglényegesebb termelési eszközeiket. A termelést pedig annál súlyosabban érintette ez az aránytalanság, mennél kevésbé volt összpontosítva kartellekben és trösztökben és minél kisebb vásárlóképességű rétegekre támaszkodott, mint fogyasztókra. Ilyképpen érthető, hogy az árupiac krízisének intenzitáskülönbsége

[1] Mémorandum sur la production et le commerce 1926—1928/29. Société des Nations, Genève 1930.

igen jelentékeny, legnagyobb az élelmicikkek piacán, ahol úgy a termelés, mint a fogyasztás aránylag szervezetlen, még súlyosabb a krízis az ipari nyersanyagok területén, ahol szervezetlen termeléssel szervezett fogyasztás áll szemben (bár itt a fogyasztás szervezettségének ármérséklő hatását némileg ellensúlyozza a fogyasztók nagyobb vásárlóképessége és hitelereje) és végül legkisebb a készgyártmányok piacán, ahol a nagymértékben szervezett termeléssel szervezetlen fogyasztás áll szemben.

A krízis különböző mélysége az élelmicikkek, nyersanyagok, fél- és készgyártmányok piacán vezet a jelen válság legkomolyabb kérdéséhez: *az árolló problémájához.* Az árolló-probléma az utolsó évtized egyik legtöbbet vitatott kérdése, de közgazdasági irodalmunknak eddig nem sikerült egyértelmű formulát találni rá, statisztikai dokumentációjáról nem is szólva. A legközkeletűbb és az igazságot leginkább megközelítő fogalmazása az, hogy a nyersanyag- és élelmicikkárak indexe közt egyrészt, a készgyártmányok árindexe közt másrészt, a háború előtti alaphoz képest, aránytalan eltérés mutatkozik az előbbi csoport hátrányára. Más fogalmazásában azonban a kérdés eltolódik a nagykereskedelmi és a kiskereskedelmi árindex különbségének problémájává, nem szólva arról az alkalmazásáról, mely nevezetesen a túlnyomóan ipari struktúrájú államok beviteli és kiviteli árindexe közötti ollót tárgyalja és amelynek világgazdasági jelentősége nyilvánvaló. Végül érdekes a termelő és fogyasztó szükségleteinek fedezésére szolgáló javak indexének összehasonlítása, amelynél a termelést szolgáló javakban foglaltatnak az összes nyersanyagok és a fix tőke (gépek, házak stb.), valamint a mezőgazdasági instrukciók, a fogyasztásra szánt javakban pedig az élelmicikkek, dohány, ital, stb., valamint ruházati- és háztartási cikkek.

Az árolló problémáját az nehezíti meg elsősorban, hogy bármelyik alapon ejtsük is meg számításainkat, az összehasonlítási bázis a háború előtti idővel szemben rendkívül ingatag. Mindenekelőtt nem derül ki a csupán kvantitatív áreltolódások tekintetében, hogy azok mennyiben fejezik ki az iparcikkek javuló minőségét. Azonkívül az iparcikkeknek egész sora szerepel a háború utáni indexben, melynek a háború előtt, mint tömegcikknek, még nem volt jelentősége. (Rádió, gramofon, műselyem, fényképezőgép, kötöttszövött áru stb.) Mindazonáltal feltehető, hogy világméretekben a krízis egyik jelentős oka az ipari cikkek árindexének és az élelmiszerek, valamint nyersanyagok árindexének ollója. Az a tény, hogy az Egyesült-Államok indexe tekintetben eltérő, sőt egyenesen ellentmond a többi álomokénak, nem erőtleníti meg az árolló tényéből levonandó világgazdasági következtetéseket. Mert ha az árolló világgazdasági jelentősége abban van, hogy a túlnyomóan ipari jellegű országoknak, pontosabban a nyersanyagokat és élelmiszereket importáló és készgyártmányokat exportáló országoknak nagy előnyt jelent az importáraik és exportáraik közötti eltérés és hogy ugyanez a túlnyomóan agrárjellegű országok számára világgazdasági adót jelent az árolló puszta ténye folytán, úgy ezen nem változtat semmit az a körülmény sem, hogy az Egyesült-Államokban egyes készgyártmányok, nevezetesen a vas- és fém-, automobil- és kémiai ipar gyártmányainak árindexe mélyen az agrárindex alatt volt. Ez a körülmény ugyanis csak akkor volna fontos, ha az Egyesült-Államok készárúexportja termelésének jelentős hányadára rugna. Mivel azonban az Egyesült-Államok egész külkereskedelme a termeléshez, illetőleg a belső piachoz képest jelentéktelen, az ottani kivételes ollóhelyzet nemcsak hogy nem károsítja meg az ország gazdaságát, hanem egyenesen mezőgazdasági exportprémium gyanánt fogható fel, mert nyilvánvaló, hogy az amerikai mezőgazdaság aránytalanul olcsóbban jut vas-, fém-, gép-, automobil, kémiai stb. készgyártmányokhoz, mint nemzetközi konkurrensei, akik a nyitott olló terhét viselik.

Az árolló problémája azért is különösen fontos, mert ha sikerülne konkrétebb statisztikai eredményekhez jutni, mint amelyek egyelőre rendelkezé-

sünkre állanak, akkor beigazolódhatnék az egyelőre csak feltevés formájában kimondható tétel, mely szerint az árolló oka az ipari monopolszervezetek differenciális nyereségeiben keresendő.

Igen szemléletesen fejezi ki ezt a tényállást *Somary*,[2] aki utal a nemzetközi árt-rend elkerülhetetlen esésére annak a tisztán kvantitatív viszonynak következtében, mely szerint a világtermelés sokkal gyorsabb arányban nőtt, mint a jegybankok aranyállománya. «Ezen áresés a nemzetközi forgalom cikkeiben: nyersanyagokban és élelmiszerekben jutott legelőbb és legteljesebben kifejezésre. A kész- és félgyártmányok árai azonban nem estek, mert nemzeti adók, nemzeti bérek, nemzeti kamattételek és nemzeti kartellnyereségek terhelik azokat. Az alacsony gabonaár nem jut kifejezésre a kenyér árában, az alacsony gyapot- és gyapjúár nem nyomja a ruha árát és nem emeli ennek folytán a fogyasztást, csak a nyersanyagtermelő hasznát csökkenti. Ennek két következménye van: e cikkek fogyasztása nem növelhető az ársülyedés arányában és a termelő vásárlóereje ennél a momentumnál, valamint az árollónál fogva még lényegesen korlátozódik. Az ausztráliai, argentinai és braziliai krizis, a kanadai súlyos depresszió, az amerikai farmerkérdés és az orosz mezőgazdaság problémája mind ebből a forrásból fakad.» Ha ilyen radikális formulázásban nem is tudjuk teljesen aláírni Somary tételét, a kérdés lényegében kétségkívül igaza van.

Az amúgy is gyenge vásárlóerejű fogyasztási rétegek és világgazdasági területek krízise fokozott mértékben jelenik meg azonban, ha az árupiac e válságszimptomáit kiegészítjük a *nemzetközi tőkeforgalom* válságdiagnózisával. A nemzetközi tőkeforgalom nem áll arányban a termelés emelkedő trendvonalával és a tőkeszegény országok beruházási szükségleteivel. A háború utáni évtized első felében az inflációokozta tőkeelvonás (Kapitalflucht) térítette el a tőkevándorlást magángazdaságilag indokolt útjaitól, a háború és a háborút követő világpolitikai zavarok pedig a tőkeexport-országokat rendkívül bizalmatlanná hangolták. Hogy csak a két végletet emlitsünk: Oroszország tőkeimportja, Franciaország tőkeexportja csaknem teljesen megszünt. A háborús szövetségközi adósságok és a reparációs terhek újabb súlyos irracionális momentumok voltak a nemzetközi tőkepiacon. S amikor már a stabilizáció kapcsán az évtized második felében a normális tőkevándorlási folyamat már-már megindult, az amerikai tőzsdei spekuláció orgiái térítették el a hosszúlejáratú hiteleket világgazdaságilag racionális rendeltetésüktől. Az 1928—29-es évek amerikai tőzsdekonjunktúrája egyebeesik az árupiac kiélesedő krízistüneteivel és amikor a newyorki kurzustorony összeomlik, a világhitelválság visszahatása még jobban elmélyíti az árupiac krízisét.

A nemzetközi tőkemozgalmak legfontosabb jelensége a válság szempontjából a rövidlejáratú hitelek előtérbenyomulása a hosszúlejáratú inveszticiókkal szemben, ami a pénz- és tőkepiac eltérő helyzetében jut kifejezésre. A másik alapvető tünet a hosszúlejáratú kamattételek rendkívüli különbségei a világgazdaság különböző területein, ami a tőkekiegyenlítődésnek egyik fő kerékkötője. Ugyanakkor, amikor az amerikai vállalkozó Common-Sharesjeit 1%-kal bocsáthatja ki, a német tízszeres, a lengyel és román húszszoros, az orosz vállalkozó harminc- és negyvenszeres tételeket kell hogy fizessen. Ez az állapot a nemzetközi tőkepiac krízisének legsúlyosabb jelensége. A pénz- és tőkepiac közötti eltérés, melynél fogva évtizedek óta nem látott alacsonyságú napipénztételek a hosszúlejáratú tőkepiacra eddig alig érezhető hatást gyakoroltak, további tarthatatlan és egészségtelen tünet, amelynek előbb-utóbb el kell tünnie.

A hosszúlejáratú tőkeexport jelentősége a világkrízis megoldása szem-

[2] l. «Internationale Wirtschaftskrise» Deutscher Volkswirt 1930, valamint «Wandlungen der Weltwirtschaft seit dem Kriege» J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1929.

pontjától több oknál fogva elsőrangú. A keleteurópai és középeurópai, valamint az orosz invesztíciók folytatása nélkül ezek a területek a világgazdaság körforgásából mindinkább kikapcsolódnak és kereskedelmi mérlegeik aktiválódásának kényszere a világgazdasági dumping megszervezésére fogja őket kényszeríteni. Ez azt jelenti, hogy mezőgazdasági exportjukkal az amerikai mezőgazdaság eddigi fogyasztóterületeit fogják ostromolni, ipari piacaikat pedig lehetőleg teljesen el fogják zárni a nyugati ipar számára. Hosszúlejáratú hitelek segíthetnék csak elő e területek mezőgazdaságának olyan átszervezését, amely ismét fogyasztóképessé tenné azokat az ipar számára. A nyugati államok tőkeexportjának kell a világgazdaság gyenge vásárlóerejű fogyasztóterületeit ismét fellendíteni, ha nem akarnak belső piacuk konzúmfinanszírozásával újabb és újabb, mind rövidebb mesterséges konjunktúrahullámokat előidézni.

Itt kapcsolódik bele a világgazdaság túlprodukciós elméletébe a fokozódó tőkehiány elmélete, mint a válság második főoka. Mert amiként az amerikai válság előidéző okai között roppant nehéz eldönteni azt a kérdést, hogy vajjon a fogyasztási hitelek korlátozása oka, vagy következménye volt-e az általános hitelválságnak, úgy világgazdasági méretekben sem igen lehet eldönteni, hogy az amerikai tőzsdekonjunktúra fokozódó tempója oka volt-e vagy következménye annak a tendenciának, amely az 1927—28-as világgazdasági invesztíciós konjunktúra után a hosszúlejáratú hitelnyujtást erősen lecsökkentette és a rövidlejáratu flottáns világtőkéket magához vonzotta. Mert a világgazdasági konzumfinanszirozás: hosszúlejáratú hitelnyujtás, olyan országok számára, amelyek tőkeképzése nem elegendő termelési apparátusuk kiegészítésére. Ha a tőkeexportnak ez a világgazdasági konzumfinanszírozó szerepe csökken, tempója meglassul, akkor csupán a tőkefölöslegekkel bíró országok belső fogyasztásának fokozása pótolhatja azt. Amerikában azonban az történt, hogy a hosszúlejáratú tőkeexport jelentékeny csökkentése után a belső piacon is megkezdődött a konzúmfinanszírozás fékezése, minekfolytán a mesterségesen felépített tőzsdekonjunktúra össze kellett hogy omoljon. Valószínű, hogy itt is circulus vitiosusról van szó, amelynek minden teoretikus formulázása éppen ezért egyoldalú kell, hogy maradjon: a fogyasztói hitelek rendszere lendítette fel az amerikai termelést példátlan mértékben és igen szilárd alapokon, a termelés konjunktúrájának rendkívüli stabilitása ösztönözte az amerikai tőkét, hogy mind nagyobb bizalommal forduljon a részvénypiac felé, a részvénypiacba fektetett rendkívüli bizalom által az ipar számára könnyen megszerezhető termelési hitelek újabb ösztönzői voltak a produkciónak, a bizalom átcsapása spekulációs orgiába megállította a tőkeexportot és elvonta a nemzetközi piac rövidlejáratú hiteleit, ez ismét fokozta a tőzsdei konjunktúrát, a tőzsdei konjunktúra tartama alatt könnyen keresett rendkívüli nyereségek széles rétegek luxuskiadásait indokolták, ez a könnyű ipari financirozási lehetőségek mellett helytelen tőkebefektetésre vezetett, amely végső soron a legcsekélyebb bizalmi válságnál krizisbe kellett, hogy torkoljon.

Akár a relatív túltermelést, akár a fokozódó tőkehiányt, akár a kettő kölcsönhatását tartjuk a krizis főokának, mindkettőnek végeredményben a termelés csökkenéséhez, üzembeszüntetésekhez és ennekfolytán *a munkapiac válságához* kell vezetnie. A munkanélküliség, amely a válságnak egyik része csupán, fokozza önmagában is a válság tüneteit. Mert a munkanélküli vásárlóképessége csökken, azonfelül azokban az államokban, ahol munkanélküli segély van, adóemelést, az egész budgetdinamika bonyolódását, politikai zavarokat és bizonytalanságot idéz elő, mely utóbbi folytán az általános hitelválság és bizalmi válság még jobban fokozódik.

A munkanélküliségnek idényszerű strukturális és konjunkturális formáját különböztetjük meg. Különösen fontos az utóbbi kettő között különbséget tenni. Mert a válság leküzdésére, valamint a munkanélküliség szociálpolitikai problematikájára nézve döntő jelentőségű, hogy egy országban a munkanél-

küliség milyen hányada vezethető vissza strukturális, vagy pusztán konjunkturális okokra. *Konjunkturális munkanélküliség* alatt értjük a munkahiánynak azt a fajtáját, amely az összipar életképessége mellett pusztán az általános depresszió tüneteként jelentkezik. Éppen azért fontos a válságokok között pusztán formális, hitelszerű és materiális, a termelés és fogyasztás viszonyában gyökeredző okokat megkülönböztetni, mert a gazdaság interdependenciája folytán valamely részleges eltolódás a fogyasztás és termelés egy lényeges ágának viszonyában kiindulópontja lehet a krizisnek, amely a hitelszervezeten keresztül átterjed a gazdaság egész organizmusára. *Ahol a termelés és fogyasztás közötti viszony lényegében megváltozik, ahol a termelés új találmányok révén forradalmasodik, ahol új nyersanyagok, vagy segédanyagok régi termelési ágakat alapjukban rendítenek meg, ott a gazdaság strukturális eltolódásaival, ennélfogva strukturális munkanélküliségről van szó, amelyet semmiféle formális hitelteoria nem vonhat egy kalap alá az általános depresszióból következő munkanélküliséggel.*[3]

A strukturális munkanélküliségen belül is meg kell különböztetnünk a munkanélküliségnek azt a fajtáját, amely az összproduktivitás emelésének következménye, tehát nagyjában összeesik a racionizálás, a technika haladásának jelenségeivel és azt a másik fajtát, amelyik az összgazdaságra nézve semmiféle produktivitásemelkedést nem jelent, hanem ellenkezőleg a termelési kapacitás kisebb kihasználása révén csupán a produktivitás csökkenéséhez vezet. Ilyen például tradicionális piacok elvesztése, vagy megszűkülése, kikapcsolódás a világforgalomból, hosszú polgárháború, politikai ellentét, stb. következtében.

Igen érdekes az egyes államok munkanélküliségi számaira ilyen tekintetben egy pillantást vetni. Az amerikai munkanélküliséget a Federal Reserve Board kb. 5 millióra becsüli, a munkanélküliek száma azonban különböző becslések szerint már 2 évvel ezelőtt is, amikor még a konjunktúra a leg teljesebb fellendülés periódusában volt, kb. 3 millióra rúgott, amit az állandó ipari revolucionak, a gépi munkaerő állandó térhódításának tulajdonítottak. Az angol munkanélküliek 2 millióra rúgó tömegéből mintegy 50% állandó adata az utolsó 5 év összes munkanélküli statisztikáinak, olyannyira, hogy feltehető, hogy 1 millió strukturális okok folytán munkanélküli. Az angol gazdaság csaknem valamennyi mélyreható analizise kimutatta, hogy a szénbányászatban, a textil-, a fém- és vasiparban strukturális eltolódásokról van szó, amelyek részben ez iparok rendkívüli háborús kiterjeszkedésével, részben régi piacok elvesztésével függnek össze.

Kétségtelen, a legnehezebb ebből a szempontból a német munkanélküliség megítélése. A német munkanélküliség az utolsó 5 évben csaknem teljesen konjunkturális jellegű, ami abból is következtethető, hogy erős kilengései a konjunktúrafejlődéssel, nevezetesen a termelési indexszel teljesen párhuzamosak. Kétségtelen azonban, hogy a jelenlegi 2.8 millió munkanélküli jelentékeny része mégis a német racionalizálásra vezethető vissza, amit viszont ellensúlyozott a német ipar rohamos és sokoldalú terjeszkedése, új iparok keletkezése, stb.

Mint ahogy a hitelkrizis méreteiben kiszélesedik és elmélyül a tőkevándorlás megakadályozása következtében, miként az árupiac válsága nevezetesen az élelmiszer- és készárutermelés terén súlyosbodik a háború utáni túlzott védvámos politika folytán, úgy a munkanélküliségi válságot is elmélyíti a kivándorlás lehetőségeinek csökkenése. Természetszerűen a háború előtti kivándorlási szabadság is csak azért volt olyan termékeny, mert nagy világgazdasági tőkeexportfolyamatokkal haladt párhuzamosan. A jelenlegi munkanélküliség enyhítése sem várható pusztán kivándorlási könnyítésektől,

[3] V. ö. polemikus szempontból Albert L. Hahn: «Ist Arbeitslosigkeit unvermeidlich?» Magazin der Wirtschaft 1930, Berlin.

mert mit sem érne, ha pl. az orosz munkapiac megnyilnék Európa, vagy Anglia számára, anélkül, hogy párhuzamosan vele új tőkeexport haladna Oroszország felé.

A munkanélküliség strukturális jellege Angliában és nagy kilengései Németországban, párhuzamosan az utóbbi ország alacsony bérnívójával és tőkeszegénységével, parancsoló erővel kényszerítették ez országok közvéleményére *a válság enyhitéséről vagy leküzdéséről* folytatott vitát. Maga a munkanélküli segély intézménye is mindkét országban, de különösen Németországban súlyos állampénzügyi következményekkel járt, és szenvedélyes belpolitikai harcokhoz vezetett. Bármilyen véleménnyel legyünk is a német szocializmus, különösen Hilferding pénzügyminiszter fináncpolitikájáról, a demagógia frázisaival szemben meg kell állapítani, hogy a német birodalom, tartományok és városok 18—20 milliárdos fináncszükségletének a 3—4 milliárdos szociálpolitikai kiadás nem oly jelentékeny hányada, hogy a német államkincstár nehézségeit nagyrészben arra lehetne visszavezetni. A német krizis valójában egy soká leplezett és elodázott deficit növekedésének következménye, amelyet részben a birodalom és a tartományok egymáshoz való pénzügyi kiegyezésének hibás fölépítése, másrészt általában a nagy német adóreform, különösen a sör- és dohányadó reformjának hiánya okozott.

A munkanélküli segély speciális kérdése azáltal szorul valóban sürgősen reformra az egész világon, mert mindenütt, ahol strukturális munkanélküliségről van szó, évekig tartó szociális járadékot húz a munkanélküli, anélkül, hogy a termelésnek ilyetén megterhelése a munkanélküliség okait a legcsekélyebb mértékben is befolyásolná. Mindenütt, ahol a munkanélküli segély intézménye fennáll — és ez ma már minden kultúrállamban, ahol a bérnívó nem ért el amerikai színvonalat, a szociálpolitika elemi követelményeihez tartozik — felmerült az a probléma is, hogy a munkanélküliség leküzdésére nem volna-e helyesebb, ha az állam nagy beruházásokkal, nevezetesen lakás-, út- és csatornaépítéssel, továbbá az államvasutak és a posta beruházásainak lehetőleg a válságévekre való koncentrálásával enyhítené a krizist és vezetné le produktívan a munkanélküliséget. Különösen Lloyd George és a liberális párt gazdasági programmja kapcsán, valamint Sir Oswald Mosley javaslatával összefüggésben került ez a kérdés az angol munkanélkülségről szóló vita középpontjába. Lloyd George tudvalevőleg egy nagy állami belső kölcsönnel óhajtja megoldani a produktív munkanélküli segély kérdését, amelyre támaszkodva az említett közmunkákat két éven belül elvégeztetné. E közmunkáktól visszahatást vár az összgazdaság menetére is és azt reméli, hogy azok új konjunktúrahullám kiváltói lesznek. Németországban inkább a budget keretein belül szeretnék megoldani a produktív beruházások kérdését, annak a meggondolásnak alapján, hogy ha már a munkanélküliség elleni biztosítóintézetnek államsegélyre van szüksége, úgy talán ennek az államsegélynek az összegét a vasútak, posta stb. beruházásai csökkenthetnék.

A két út közül feltétlenül a német a járhatóbb. Mert a Lloyd George-féle megoldásnak, ha az angol tőkepiac helyzete meg is engedné egy nagy belső kölcsön kibocsátását, meg van az a veszélye, hogy nagyrészt oly közmunkákat akar általuk finanszirozni, amelyek közvetlenül nem gyümölcsözők, tehát semmi garanciát nem nyujtanak arra, hogy újabb fellendüléshez fognak vezetni, másrészt a munkanélküliségnek csupán rövidlejáratú, időleges levezetését, a probléma megoldásának csupán kétéves elodázását jelentik. Ha azonban az angol munkanélküliség és általában az európai munkanélküliség fő nehézségeit a strukturális munkanélküliség növekedésében látjuk, akkor annak leküzdésére kétéves átmeneti rendszabályok teljesen elégtelenek. Azonfelül az is nagy kérdés, hogy azok a szakmunkások, akiket egy hatéves válság még nem tudott arra kényszeríteni, hogy szakmájukon kívüleső munkát vállaljanak, a Lloyd George-féle közmunkaprogramm által erre kényszeríthetők lesznek-e. A német «Arbeitsbeschaffungsprogramm» már ennél azért is eredmé-

nyesebbnek látszik, mert a vasút, posta stb. beruházásait amúgy is meg kellene ejteni és mert az ilyen beruházásokkal járó megrendelések nagyobbára konjunktúraérzékeny iparoknak jutnak, és összhatásukban az egész gazdaságra átterjednek.

Természetesen téves volna azt hinni, hogy a nemzetközi gazdasági válság bármilyen állami intézkedéssel is leküzdhető volna. Az állami közmunkák — akármilyen forrásból is fedeztessenek — végső hatásukban csak válságenyhítő, szociálpolitikai jelentőséggel bírhatnak, ezt már az amerikai válság eddigi tanulságai is elég világosan megmutatták (a Hoover-féle beruházásokat a nagy vállalatok vagy nem vitték keresztül, vagy csöppként elvesztek a depresszió tengerében). A válság alapokai közül az áru- és hitelpiaci okokat a gazdaság automatikus kiegyenlítő és önszabályozó tendenciái fogják megszüntetni. Már most mutatkoznak áramlatok, amelyek a hosszúlejáratú tőkepiacon bizonyos javulásra engednek következtetni (nemzetközi földhitelbank alapítása Amsterdamban, amerikai tőkeexport megindulása, a francia emissziós piac reformja, stb.). Az ár-trendnek is meg kell változnia, mihelyt a nyersanyagárak süllyedése kihat a készgyártmányok áraira is, aminek folytán a kiskereskedelmi árindexnek és ezáltal a megélhetési költségeknek is süllyedni kell, ami bérredukciót tesz lehetővé és azonkívül — mivel a depresszióban a bérek az árak után kullognak — a reálbéreknek, vagyis a tömegek vásárlóképességének is javulni kell. Mindennek azonban még csak a kezdetén vagyunk és a krizisben nem vigasz az, hogy magában hordozza megszüntetésének csiráját.

Éppen ezért, valamint azért is, mert a krizis okai részben a világgazdaság strukturális eltolódásaival függnek össze, melyek nem vezethetők vissza automatikus ár- és hiteltendenciákra, követelni kell azt is, hogy az állam és a gazdaság e strukturális eltolódások következményeit vonja le és gazdaságpolitikáját már az új helyzetre állítsa be. A kereskedelempolitika terén olyan változások szükségesek e krizis megoldása kapcsán, amelyek a világ kereskedelempolitikáját gyökeresen meg fogják változtatni. Mindenekelőtt a kontinentális európai államok gazdasági kooperációjára és a brit «Empire Free Trade» kiépítésére gondolunk, amelyek egymással összefüggnek és amelyekben a háború utáni új hatalmi csoportosulás elkerülhetetlen gazdaságpolitikai következménye nyilvánul meg. De gondolunk az európai tőkeexport új irányaira is: Keleteurópa és Oroszország gazdaságának intenzifikálására és új kivándorlási hullám megindítására Délamerika felé. Mindez ma még a nemzetközi gazdaságpolitikai vita tárgya és a gazdaságpolitika pártállásai minden egyes kérdésben megoszlanak, viszont egészséges tünet, hogy a régi merev pártdogmák már e kérdésekben meglazultak és minden pártban érzik, hogy a világgazdaság és a világpolitika új regionális struktúrájának kérdései nem dönthetők el a régi kategóriák (pl. a szabadkereskedelem és a védővám) elvi alapjain.

Ez a perspektíva visszavezet kiindulópontunkhoz, amely a világgazdasági egység konkrét valóságának kérdését kutatta. A jelenlegi válság diagnózisa ahhoz az eredményhez vezet, hogy észlelhetők ugyan a nemzetközi gazdaságban általános világgazdasági tendenciák, nevezetesen a hitel- és árpolitika terén, de irányvonalaik hasonlósága formális jelentőségű csupán, valódi hatásuk függ attól, hogy miként vannak beágyazva a különböző világgazdasági régiókba. A világgazdaság dinamikája egyelőre e nagy világgazdasági régiók (Egyesült-Államok, Brit-Birodalom, Európa) kölcsönhatásából tevődik össze és ezért a gazdaságpolitikai tendenciáknak legalább is ugyanolyan jelentőségük van, mint a formális gazdasági automatizmus irányvonalainak. Ezért a jövő világgazdasági struktúra képe konkrét mivoltában a világgazdaság új regionális szervezetétől fog függni, és a világgazdaság egységének kérdése azon fog megfordulni, hogy milyen erős kölcsönhatás fog a jövő világgazdaság régiói között fennállani. Sorsdöntő kérdés ez a világ jövő kifejlődésére nézve, az új világháboru lehetősége is ezzel függ össze, tárgyalása azonban túlmutatna e tanulmány keretein. *Káldor György.*

A német választások.

1930 szeptember tizennegyedike emlékezetes nap marad a háborúutáni Németország történetében. Ezen a napon volt a parlamenti választás, amely a második legnagyobb parlamenti párttá tette a nemzeti szocialistákat (Hitler fajvédő pártját), 576 mandátum közül 107-et juttatva neki. A nemzeti szocialistákra hatmillió négyszázezer szavazat esett. A mérsékelt pártok összeomlottak; a radikalizmus győzött az egész vonalon: a kommunisták számos mandátumot elhódítottak a szociáldemokratáktól, ők voltak a nemzeti szocialistákon kívül a választás győztesei. A centrum is szerzett ugyan hat mandátumot az eddigiek tetejébe, de ez kevesebb, mint amennyit a választók számának megnövekedése folytán újonnan kapnia kellett volna, ha az új választók ugyanoly arányban szavaztak volna a centrumra, mint a régiek. A nemzeti szocialisták sikere példátlan minden ország parlamenti történetében: 1928-ban tizenkét mandátum; ma százhét. Ekkora sikerre a legvérmesebb fajvédő álmodozó se számított.

*

Mit hoz a fajvédő párt, milyen gondolatokat, milyen programmot? A felelet egyszerű: mindenkinek mást. Épp ez a nemzeti szocialisták sikerének titka: mindenféle lelki regiszteren tudtak játszani. A fajvédő ideológia nem egységes. A falun igazi paraszt-ideológia; város-ellenes, pantalló-gyűlölő; hadat izen a falut sujtó egyiptomi csapásoknak, a bankoknak, a magas kamatnak, az alacsony búzaáraknak, a tőzsdének, a parazita városi tömegnek, az ipar molochjának. A városban azonban ugyanolyan meggyőzően tudja átkozni az alacsony béreket, a magas búzaárakat, a munkanélküliséget, a parazita birtokosokat. Hitler pártja sokoldalú Szent György lovag: egyszerre egész sor sárkányt döf le: a tőke koncentrációját, a munka szövetkezését, a marxizmust és a kapitalizmust, a fennálló rendet és a felforgatást. Ez a hőstett boszorkányságnak tűnik fel, de titka valójában igen egyszerű. Hogy a nemzeti szocialisták annyi sárkányt tudnak egy lándzsával átdöfni, ez onnan van, hogy minden sárkány alapjában egy állat: Juda; s a lándzsa a horogkereszt, amely biztosan talál és halálos.

A nemzeti szocialisták tehát egész egyszerű módon tudták lepipálni a többi pártokat. Míg ezek absztrakt fejtegetésekbe bonyolódtak, s izzadtak például a munkanélküliség problémáján, addig Hitlerék nem bajlódtak számokkal, kauzális magyarázatokkal, gazdasági törvényekkel, hanem nevet adtak a bajnak, görbe orrot, tincset pingáltak neki és íme, szemléletes és érthető lett, amit a professzorok nem tudtak megmagyarázni. Magyarázat helyett mitológia, politikai ponyvaregény: hogy minden jó volna, ha a zsidók nem esküdtek volna össze a «német faj» kiirtására: úgy látszik, ez ma többet ér minden programmnál.

Ez a fajvédők belpolitikai gondolatvilága: csupa logikai szakadék, amelyet elföd az antiszemitizmus dús szimbolikájának burjánzása. De van még egyéb programmjuk is: külpolitikai. Persze, a külpolitikát is fortisszimóban fújják. A reparáció-fizetés megszüntetése, gyarmatok, a lengyel határ megváltoztatása, erős hadsereg — ezek a főkövetelések, vagyis megint a porosz militarizmus, megint «reszkess Európa», megint hatalmi politika.

*

A nemzeti szocialisták sikere megmutatta, milyen reszonanciája van ma megint a hatalmi politika eszméjének a német polgári tömegekben. Gondoljuk meg, hogy nemcsak a nemzeti szocialisták, hanem a Hugenberg-féle nemzeti párt is a hatalmi politikát hirdeti és hogy legújabban a mérsékelt polgári pártok: a centrum, a néppárt, a demokraták is rohamléptekben vonultak át a hatalmi politika frontjára. A demokraták odáig mentek, hogy levetették párt-

juk nevét, amelyhez a pacifizmus ódiuma tapadt, és «állam-párt» néven egyesültek az ifjúnémet lovagrenddel, amelynek egyik célja a harcos szellem ápolása. A választások eredménye persze megmutatta, hogy a hatalmi politika eszméje felé való orientálódás nem mentette meg a polgári pártokat; a tömegek a nemzeti szocialistákra szavaztak, akik a hatalmi politika elvét a legelszántabb radikalizmussal hirdették; ezzel a radikalizmussal a középpártok nem tudtak versenyezni.

*

Hogy lehet ezt megmagyarázni? Mi az oka annak, hogy a német polgárság elfordul a «megegyezéses» politikától, s hatalmi politikát követel?

Először is: a hangulat, az általános atmoszféra kedvez a hatalmi politikának. Ne feledjük el, hogy a modern, kapitalisztikus Németország a hatalmi politika levegőjében nőtt nagyra, s a polgári osztály emlékezetében a felemelkedés, a diadalmas gazdasági expanzió képzete elválaszthatatlanul összeforrt a porosz katonai monarchia képzetével. Ma, a hanyatlás, a krízis hangulata automatikusan felkelti a régi dicsőség kontraszt-képét.

De azért nagy tévedés volna azt hinni, hogy az a hatalmi politika, amelyet a polgárság ma követel, csak romantikus történelmi álmodozás. Lehet, hogy sokan tényleg azért szavaztak a fajvédőkre, mert azt hitték, hogy a fajvédő külpolitika megmenti Németországot a reparációs fizetség terhétől és visszaszerzi az elvesztett területeket. De ezt valójában csak hiszékeny kispolgárok remélik. Igaz, hogy a hiszékeny kispolgárok sokan vannak. De a hatalmi politika eszméje nem lehetne egy tömegmozgalom hajtóereje, ha csupán külpolitikai romantikából állana.

A hatalmi politikának nemcsak külpolitikai funkciója és jelentősége van, hanem belpolitikai is.

*

Már a bismarcki, hohenzollerni hatalmi politikának is megvolt ez a kettős funkciója. A hatalom hordozója: a hadsereg kifelé farkasszemet nézett Franciaországgal és Oroszországgal, befelé pedig a gyorsan szaporodó ipari proletáriátus társadalmi szökőárjának gátja volt. Két pólus körül keringtek e kor hatalmasainak gondolatai: az egyik volt a külső háború, a másik a társadalmi rend felborulása. A „Zweifrontenkrieg“ és az „Umsturz“ a Hohenzollern-császárság korának két lidérce.

Bismarck s utána II. Vilmos ismételten megpróbál a munkássággal megegyezni, hogy a nemzet egységesen várja a fenyegető «Zweifrontenkrieg»-et; ez a bismarcki, vilmosi szociálpolitika motívuma. S mivel a munkásság hajthatatlanul megmaradt radikális ellenzéknek, Bismarck s utána Vilmos megpróbálja erőszakkal elnyomni a szocializmust: ez a bismarcki és vilmosi antidemokrácia, az államcsíny-tervek, Sozialistengesetz-ek motívuma. A háborúelőtti munkásbarát szociális politika (betegsegélyezés stb.) és a munkásellenes kivételes törvények, az egész antidemokratikus, antiparlamentáris irány tehát egyanegy forrásból ered: a háború, a hatalmi leszámolás elkerülhetetlenségének tudatából. II. Vilmost nem hagyta aludni az a gondolat, hogy mi lesz, ha a mozgósítással egyidőben a szocialisták proklamálják az általános sztrájkot. Mindenáron ezt akarta meggátolni és azt hitte, hogy a katonai diktatúra, vagy legalább is a hadsereg erejének folytonos manifesztálása, a folytonos készenlét, a néppel, a parlamenttel szemben való bizalmatlanság a nemzeti politika alapkövetelése.

*

A bismarck-hohenzollerni kor hatalmi politikájának is megvolt tehát a kettős funkciója: kifelé Németország hatalmi vetélytársaival, befelé a polgárság ellenlábasával, a proletáriátussal szemben. Mindkét funkciónak megvolt

a maga reális súlya, a maga szociológiai alapja. Ma más a helyzet.

Ma a kifelé irányuló hatalmi politika: az entente elleni lázadozás, a reparációk s a keleti határok ellen való nagy nekidurálkodás csak sallang, csak ideológia. A külpolitikai ideológia jó a hiszékeny kispolgároknak; de az igazi vezetők tudják, hogy kifelé ma nem lehetséges hatalmi politika. Végeredményben a tömegek is érzik ezt; s tudják, hogy a hatalmi politika gyakorlati célja nem a versailles-i szerződés s a Young-terv fölborítása volna, hanem egészen más valami: az antimarxizmus.

Az antimarxizmus: a szervezett munkásság hatalmi poziciója ellen irányuló harc, amely ma sok országban folyik: az egyikben parlamentáris és gazdasági eszközökkel, a másikban a «direkt akció» forradalmi eszközeivel. A német polgárság tömegei azért szavaztak a nemzeti szocialistákra, mert tudják, hogy ezek készek erőszakos, direkt módszerrel harcolni a marxizmus ellen. Nem a külpolitikai utópiák s nem a programmatikus frázisok hódították meg a polgárságot, hanem az a tény, hogy a nemzeti szocialisták voltak azok, akik ökölre mentek a kommunistákkal és szociáldemokratákkal, akik nemcsak vitatkoztak, hanem verekedtek is. És ha egy osztály harcolni akar, akkor nem teorétikusokat, hanem harcosokat választ képviselőiül.

*

Mi az antimarxizmus szociológiai alapja? Miféle «polgári tömegek» állnak e jelszó mögött?

Ezek a tömegek a nem-kapitalista, de «önálló» exisztenciák tömegei: parasztok, akik a maguk földjét művelik; kisiparosok, hivatalnokok; alkalmazottak, akik nem «önálló» exisztenciák ugyan, sőt nagyrészt tisztára proletárok, de mégis ragaszkodnak az önálló, individualisztikus társadalmi állás és osztályhelyzet illúziójához; déclassé volt bourgeois-k, akik tele vannak elkeseredéssel az új idők ellen s helyzetükért a „marxista" államot okolják.

Mekkora tömegek ezek? A «mezőgazdasági középosztály» (100 hektáron aluli kis- és középbirtokosok) csoportjában az önálló keresők száma[1] (férfiaké és nőké) hatmilliónyolcszázezer — családtagokkal együtt kilencmilliónyolcszázezer ember tartozik ebbe a csoportba. A kereskedő és ipari középosztályba összesen hat és félmillió lélek tartozik, ebből hárommillióharmincezer kereső, egymilliószázhatvanezer feleség és kétmilliókétszáznyolcvanezer egyéb (főleg kiskorú) családtag. A «művelt középosztály» létszáma kétmillióháromszáznyolcvanezer, ebből egymilliószázötvenezer kereső, ötszázötezer feleség. Az alkalmazottaknak újabban rohamosan megnövekedett csoportjába nyolcmillióháromszázezer lélek tartozik, ebből hatmillió felnőtt (kereső és eltartott családtag). Ennek a középosztálynak összlétszáma megközelíti a huszonhétmilliót. A proletáriátus főcsoportjai (családtagokkal együtt): tanult ipari munkások, tizennégymillió; tanulatlan munkások, nyolcmilliónyolcszázezer; mezőgazdasági munkások, hárommillió négyszázezer. Természetesen nem lehet azt állítani, hogy a «középosztály»-nak nevezett csoportba nem tartoznak proletárok. Az alkalmazottak nagyrésze tisztára proletári helyzetben van, hasonlóképpen a «mezőgazdasági», «ipari», s a «művelt» középosztály egy része is. De a középosztályba sorolt proletárok nagyrésze nem tartja magát proletárnak, nem akar beleolvadni a proletáriátus nagy, anoním tömegébe.

*

A munkásság szociális helyzetében az utóbbi években haladás tapasztalható, az ú. n. középosztálybeli csoportokéban pedig hanyatlás. A munkásság politikai szervezetei bizonyos mértékig befolyásolják az állam gépezetét, s ennek eredménye: hogy a szociálpolitika a maga szolgálatába állította az

[1] A statisztikai adatok 1925-re vonatkoznak.

államot. Például az állam (s egyéb köztestületek) hozzájárulnak a munkanélküliek támogatásának költségeihez; továbbá az állam befolyást gyakorol a bérek megállapítására, a munkáspártok viszont bizonyos mértékben befolyásolják az adópolitikát, stb.

Természetesen nemcsak a proletáriátus, hanem a kapitalista osztály is befolyást gyakorol az államra: gondoljunk a vámpolitikára, a kartelek politikai hatalmára, az állami szubvenció-politikára. A mai demokratikus köztársaságot épp az jellemzi, hogy a legkülönbözőbb osztályérdekeknek egyszerre áll szolgálatában.

Miben áll a «középosztály» hanyatlása? Egyes rétegek még az inflációban vesztették el a talajt a lábuk alól: a rentier-k; az alkalmazottakat a racionalizálás sujtotta. De a legfontosabb a gazdasági krízis. Igaz: a mezőgazdaság krízise kevésbbé súlyosan érinti a parasztságot, mint a nagybirtokot, de azért nem lehet állítani, hogy egyáltalán nem érinti. Amellett minden gazdasági ágban depresszió van. A kis, önálló vállalkozók mindenfelől fenyegetett helyzetben vannak: a hitel nehézségei, a kartelek s az állami vállalkozások versenye, az adók; csupa szorongató ellenség. Hol van kiút?

*

A középosztály tömegei egyben látják a kiutat: az állami apparátus fölött való uralom meghódításában. Ahogy a munkásság politikai szervezkedéssel részt szerzett magának ebből az uralomból, úgy a polgárság is hasonlót remél a maga számára.

Mit lehetne elérni az államhatalom megszerzésével?

Például: az állami kiadások s ezáltal az adók csökkentését. S a kiadások közt csökkenthetőnek látszik: persze a hadikárpótlás; de ennek megváltoztatása külpolitikai hatalmi kérdés, s ezért még a radikálisok is későbbre halasztanák; aztán a szociálpolitikai kiadások. Ha a munkásságnak az államra való befolyását meg lehetne szüntetni, nemcsak a szociális állami kiadásokon lehetne spórolni, hanem a bérek nívóját is nyomni lehetne: s ez is fontos tétel a hagyományos, paraszti, kisipari vállalkozásban, amely nem tudja a bérek emelkedésével együtt fokozni a munka produktivitását. Azután egyebet is várnak a középosztálybeli tömegek az államhatalom megszerzésétől: az állam a városok gazdasági tevékenységének korlátozását, a gazdasági individualizmus érvényesülését. A paraszti és kézműves rétegek gazdasági ideológiája teljesen individualisztikus, részben prekapitalisztikus. De a kartelek, a kapitalizmus és államkapitalizmus elleni küzdelem csak másodsorban jön tekintetbe; első helyen áll az az akció, mely a «legkisebb ellenállás helyén», az alsó osztályokkal szemben hat: az antimarxizmus; vagyis: az államhatalom meghódítása az állami szociálpolitika lebontása végett, s az osztályok erőviszonyainak gyökeres átalakítása végett.

*

Ez az antimarxizmus ideológiai alapja.

A nemzeti szocializmus nem más, mint az antimarxizmus előretolt osztaga. A többi polgári pártok is antimarxisták, illetve azok lettek az 1929-i gazdasági letörés óta; s ennek a fejlődésüknek tünete a Brüning-kormány: a szocialistákkal való koalició megszüntetése. Még a centrum is, — melynek szavazói részben munkások — ezt az antimarxista politikát folytatja, igaz, némi szociálpolitikai fenntartásokkal. De a középosztálybeli csoportoknak nincs már bizalma a parlamenti eszközökhöz: látják, hogy a parlamentarizmus egyebek közt arra volt jó, hogy a *munkásság* kapjon részt az államhatalomból. A középosztály ezért «ábrándult ki» a parlamentarizmusból, ezért hiszi, hogy a parlamentarizmus «lejárta magát», ezért hisz a direkt hatalmi akcióban, amelynek formában különböző, lényegben azonos módszerei: a fasizmus, a katonai diktatúra, a nemzeti szocializmus.

A nemzeti szocialisták nem törekszenek parlamenti többségre; őket magukat is meglepte és zavarba hozta választási sikerük, de utána hamar feltalálták magukat és siettek kijelenteni, hogy továbbra is kitartanak a direkt akció: a puccs és diktatúra programmja mellett. De a százhét mandátum megmutatta, a középosztálynak mily nagy tömegei állnak a radikális direkt akció mögött: parasztok, kispolgárok. Azonkívül bizonnyal proletárok is: munkások, akik a hatalmi politikától várják a maguk helyzetének javulását s akiket a fajvédelem felé vonz agitációjának népies és üdén goromba stílusa és a nemzeti szocializmus antikapitalista frazeológiája, amely vidéken a gazdasági individualizmus kifejezésmódja, a városi tömegek felé azonban hamisítatlan proletári akcentusokkal vegyül.

*

A nemzeti szocialisták antikapitalizmusa természetesen csak ideológiai ornamentika. Valójában a kispolgárság előőrsei, az antimarxizmus bajnokai ők, s a nagytőke szívesen látja a marxizmus ellen való harcot. A Ruhr-vidék nagyiparosai jelentékeny összegekkel finanszirozták a mozgalmat, s ezek a pénzek lényeges szerepet játszottak a fajvédők harci kedvének ébrentartásában.

A nagytőkének, nehéziparnak nem volna mindenben kedvére, ha uralomra jutna a fajvédő diktatúra; mert az államhatalmat egy energikus és öncélú klikk kezére juttatná, ami által még csökkenne a tőke befolyása az államra. De biztos, hogy a tőke a diktatúrát választja, ha a marxizmus és a diktatúra közt kell választania; a diktatúra a kisebbik rossz. Csakhogy a tőke a maga egészében még nem látja a helyzetet olyannak, hogy csak a diktatúra mentheti meg a bolsevizmustól. Elmondhatjuk, hogy a fajvédő diktatúrára irányuló mozgalom, melyet a tőke eredetileg szívesen látott, a tőkének fejére nőtt. De azért talán egészen szívesen látja a százhét fajvédőt a parlamentben; ahol úgyis ellenzékben maradnak — szívesen látja egészen addig, amíg Herr Hitler nem indítja meg a beígért direkt akciót.

*

Quid nunc? Mi következik ezután? A Reichstag-ban a következő csoportosulások képzelhetők:

1. Marad az eddigi Brüning-kormány, de mivel a kormánykoalició kisebbségben van, megszerzi a szocialisták kívülről való támogatását;

2. A Brüning-kormány marad és megszerzi a jobboldal (nacionalisták és nemzeti szocialisták) támogatását;

3. A Brüning-féle koalició kiegészül a szocialistákkal; a szocialisták helyet kapnak a kormányban, de Brüning marad a kancellár;

4. Újra visszajön a szocialista-polgári koalició szocialista vezetés alatt; tehát Brüning lemond a kancellárságról;

5. Jobboldali koalició alakul a fajvédőkből, nemzetiekből és a Brüning-koalició pártjaiból.

Ez az öt eshetőség két csoportra osztható: a jobboldali és baloldali megoldásokra. A jobboldali megoldások kizártnak látszanak: mert a nemzeti szocialisták nem elégedhetnek meg kevesebbel, mint a diktatúrával; ezt pedig nem kaphatják meg parlamenti alkudozások révén.

Maradnak a baloldali megoldások.

Az első — hogy a szocialisták «kívülről» támogatják Brüninget, legfölljebb ideiglenes lehet. Mert ha a szocialisták viselik a felelősséget Brüning politikájáért, akkor részt fognak kérni a politika aktív befolyásolásából is. Csak az lehet kérdéses, hogy megelégszenek-e egy-két miniszteri tárcával, vagy a kancellárságot követelik-e.

A dolog világos: vagy újra összeáll a polgári-szocialista koalició, vagy ismét beáll a krízis. *A választások eredménye az, hogy nem lehetséges más*

«antimarxista» kormányzat, mint a (fajvédő vagy polgári-katonai) diktatúra. Ha a parlamenti kormányzat megmarad, akkor ez csak «nagy koaliciós» és nem „antimarxista“ kormány lehet. A választások tehát meghiúsították Brüning tervét, mely arra irányult, hogy parlamentáris többséget hozzon össze az antimarxista polgári pártokból, — ilyen többség ma nem lehetséges.

*

Mit fog tenni Brüning? Eddigi nyilatkozatai arra vallanak, hogy nem látja, hogy az antimarxista parlament kísérlete megbukott s hogy a diktatúra mellett a szocialistákkal való koalició az egyelen alternatíva. Úgy látszik, Brüning megint azt a módszert akarja alkalmazni, amely már tavasszal sem vezetett, mert nem vezethetett sikerre: t. i. hogy törvényjavaslatokat terjeszt be, amelyet kormányának resszort-miniszterei legjobb tudásuk szerint dolgoztak ki s aztán a parlamentre, a kormánykoalición kívül álló pártokra bízza, hogy elfogadják vagy visszautasítsák a bürokrata bölcsesség tökéletes termékét. S ha visszautasítják, ugyebár nincs más hátra, mint a parlament feloszlatása, mert hisz a parlament nem fogadta el az egyedül helyes és szükséges törvényeket.

A Brüning-féle módszer a parlamentarizmusnak valóban eredeti változata: ha a parlament leszevazza a kormányt, a parlament megy. A kancellár, aki különben mint resszort-hivatalnok kiváló képességekről tett tanuságot, nyilván teljesen híjával van a politikai pszichológiai érzéknek, ha azt hiszi, hogy ezzel a módszerrel engedelmességre szoríthat politikai pártokat. A javaslatok „helyesek“: ez elég neki. El van telve az állam-mentés messianikus tudatával. Messianikus tudat párosulva a pszichológiai érzék hiányával — ez a legveszedelmesebb lelki alkat egy állam vezetőjében: ilyen lelkialkatú vezetők visznek romlásba nagy birodalmakat.

*

Lehet, hogy Brüning szakít ezzel a végzetes módszerrel, amíg nem késő, lehet, hogy megegyezik a szociáldemokratákkal és felhagy az antimarxizmussal. De nemcsak rajta áll. A polgári pártok már túl messze mentek az antimarxizmus útján, a szociáldemokráciának sem lesz könnyű ezekkel a pártokkal közös alapot találni. Ha pedig a megegyezés meghiusul, akkor félő, hogy véget ér a parlamentárizmus fejezete. S új fejezet kezdődik a német forradalom történetében, amely még nincs befejezve.

Berlin, szeptember 16. *Kecskeméti Pál*

Maximák és szentenciák.

Ezek a csillagokkal elválasztott mondatok, melyeket a *Századunk* most közöl, maguk is csillagok vagy csillagképek egy világfelfogás égboltozatján. *A lélek mértana* lehetne az összefoglaló címük, mivel az emberi lélek világának méreteiről, arányairól, viszonyairól s mindenféle törvényeiről szólnak. Egy olyan világnak a mértana tehát, ahol nem lehet mérni s ép ezért ezek a maximák és szentenciák nem is akarnak egyebek lenni, mint az intuició szemmértékének becslései olyan viszonylatokról, melyekhez a tudományos kutatás pontos módszereivel nem lehet hozzáférni. Az igazságnak ez a megragadási módja szükségszerűleg sorakoztatta a mondások képzettartalmait bizonyos művészi formákba. Az olvasó olyan lelki szembeállással is fogadhatja magába őket, amely lírai költemények olvasása közben alakul ki. Így nézve e szemre oly rövid szöveget, az fog ajánlatosnak feltűnni, hogy ne olvassuk mind a száznál több mondatot, mint egy tanulmányt vagy történetet, egyfolytában. Az elválasztó csillagok nem egyszerű nyomdászati jelek, hanem az egyes mondások közti távolságok, olykor csillagtávolságok szimbólumai is s ép ezért tartós meditációra intő gondolat-jelekként is foghatók fel.

Világnézet, politika.

Istenről okosan csak hallgatni lehet.

*

A halál gondolata csak egyképpen válhatik termékennyé: az által, hogy felszítja az életkedvet. Az emberek sohasem esznek olyan étvággyal és sohse olyan szerelmes természetűek, mint egy temetés után.

*

Mi a különbség egy temetés és egy lakodalom közt?! Mind a kettő hűhó egy fekvőhely körül.

*

A nagy szellemek olyanok, mint a teli szivacs: az élet legkisebb érintésére csorog belőlük a gondolat.

*

A metafizika olyan, mint a tökéletes maîtresse: szép, de meddő.

*

Az az értékes új gondolat, melyet rögtön száz régi igazol.

*

Aki nem tudja élvezni az igazságot, az nem érdemel semmiféle élvezetet.

*

Amig az emberek olyan tökéletlenek, hogy az igazságnak nincs fölöttük hatalma, addig a hatalomnak van igazsága.

*

Aki keresi az igazságot, az már megtalálta.

*

Az ember farkasnak születik, a kereszténység bárányokat akar belőlük csinálni és sikerül is neki rókákat nevelnie.

*

A demokrácia nem azért a legjobb államforma, mert jó, hanem mert a legkevésbé rossz.

*

A világtörténet a megelevenedett büntetőtörvénykönyv, melyet az iskolákban erkölcsi példatárként tanítanak.

*

A soviniszta történetírás a nemzetek önmagukra mondott pohárköszöntője más nemzetek vérével telt serleggel a kézben.

*

Minden nemzet oly mértékben szenved nagyzási hóbortban, amily mértékben ez indokolatlan.

*

Szerelemben, szerencsejátékban és forradalomban a legnagyobb művészet: kellő időben abbahagyni.

*

Műveletlen országokban nem lehet szabadság, mert csak zsarnokok és szolgák teremnek.

*

Az a reakciós állítás, hogy a liberalizmusból szükségszerűleg következik a radikalizmus, ebből a szocializmus s ebből a bolsevizmus, épolyan dőreség, mintha valaki azt mondaná, hogy a nemi vágyból szükségszerűleg következik a nemi érintkezés s a nemi érintkezésből a nemi betegség.

*

Diktatúrát csak úgy lehet békésen likvidálni, hogy mindenki amnesztiát kap, még a diktátor is.

*

Az ember csak azokban csalódik, akikben bízik.

*

A tisztességes embereknek azért kell politikával foglalkozniok, mert különben teljesen kisajátítják ezt a gonosztevők.

*

Nincs nehezebb, mint egy pártba fogni össze különböző érdekek képviselőit s nincs könnyebb, mint egy pártba fogni össze különböző érdekek árulóit.

*

A világtörténet szimfóniájának alaphangja a tömegek gyomorkorgása.

*

Ha valaki a középkort dicséri, mindig azt gondolom: bár élt volna akkor. Ő jól érezte volna magát s minket most nem zaklatna.

*

A politikusok legkedveltebb műfaja az önmagukra mondott pohárköszöntő.

*

A mártir egy magasztos balek.

*

Minden forradalomnak nagyobb a füstje, mint a lángja s a láng se épen csak azt emészti el, ami megérdemli.

*

Rút, ha egy országban a politikai élet piac, melyen kufárok torzsalkodnak; de rútabb, ha előszoba, melyben kegylesők tolonganak.

*

Ma a magyar közéletben minden a pozició és semmi a tehetség; olyan ez, mint egy város, ahol nyüzsögnek a talapzatok, melyeken nincs szobor.

*

A vallás a műveletlen ember tudománya, a tudomány a művelt ember vallása.

*

Azt hinni, hogy a költői alkotáshoz elég az őszinteség, épolyan tévedés, mint azt hinni, hogy valaki mindjárt szép lesz, ha levetkezik.

*

Ha valaki a politikából jön az irodalomba, akkor rendesen azért nem jó író, mert túlalacsony színvonalú, ha valaki az irodalomból megy a politikába, rendesen azért rossz politikus, mert túlmagas színvonalú.

*

A nemzeti érzésnek épúgy megvan a szemérme, mint a nemi vágynak: a nemzetieskedő írók ennek az érzésnek a pornográfusai.

*

Aki túlsokat akar tudni, az nem tud eleget akarni.

*

Társadalom és társaság.

Mindenki rögtön felfedezi az erkölcsi igazságokat, mihelyt az ő rovására sértik meg őket.

*

A gazemberek mindig tisztességtelen konkurrenciának tartják, ha egy tisztességes ember túljár az eszükön.

*

Az érdem úgy viszonylik a sikerhez, mint az érték az árhoz.

*

Az irígység egyike a legelterjedtebb érzelmeknek s egyike a legritkábban használt szavaknak.

*

A hazugság gyakran a kérdező bűne és nem a hazugé.

*

Az ár ellen küzdeni dőreség, kivéve áradáskor, amikor kötelesség.

*

Az udvariasság az emberszeretet aprópénze; zajt okoz s ha az embert elárasztják vele, terhes.

*

A hiú ember a látszatok torkosa.

*

Mások sikerét letagadni alantasság, e siker rangját megállapítani fölényesség.

*

Ha egy jószivű szegény ember bőkezű, akkor azt mondják, hogy könnyelmű, ha egy gazdag ember szűkmarkú, akkor okos ember a neve.

*

A magas erkölcsi színvonalú embereket a közéletben mindig elleszenvvel nézik, mert példájukkal felemelik az erkölcsi katonamértéket.

*

A tehetségtelen emberek tudákosságának az a szerepe, ami a kistermetű férfiak magas cipősarkának: feltűnőbbé teszi a megjelenést, de bizonytalanná és bájtalanná a mozgást.

*

Az idealista nem úgy viszonylik az opportunistához, mint a feleségül nem kért aggszűz a sikeres nőhöz, hanem, mint a csupán szerelemből szeretni képes nő az érdekből férjhezmenőhöz.

*

Korlátolt egyének és csoportok, mikor azt hiszik, hogy ők: a világ közepe, összetévesztik a világot saját láthatárukkal, melynek valóban mindenki a közepén áll.

*

Az önzés az a tégla, melyből az erkölcsi meggyőződések dómjai épülnek.

*

Sokan arra, amit irígyelnek, azt mondják, hogy utálatos. Például a mások közéleti sikerére, vagy a mások szerelmi ügyeire.

*

Ha valaki jó a családjához, az még nem bizonyítja, hogy jó ember, de ha rossz a családjához, akkor kétségtelen, hogy rossz ember.

*

Mindenki szivesen vallja be kis hibáit, hogy ezzel hitelt szerezzen a nagyok letagadása számára.

Szerelem és házasság.

A szerelem egy gyógyuló betegség, melyet a beteg gyógyíthatatlannak áhit.

*

Aki hisz az örök szerelemben, annak nincs esze, aki nem vágyik reá, annak nincs szíve.

*

A szív számára egy ember minden lehet, az ész számára a mindenség is kevés.

*

A férfi szerelme egy honvágy a női test után, melyből az élet számüzetésébe lépett.

*

Nincs súlyosabb teher, mint az üres lélek.

*

A szerelem kezdetén a test fűti a lelket, később a lélek a testet.

*

A viszonzott szerelem rövidebb ideig tart, mint a viszonzatlan, amiként egy alma, amit ketten esznek, rövidebb ideig tart, mint az, amelyet csak egy a szemeivel fal.

*

A nő kétszer hal meg, egyszer nemileg, egyszer emberileg: az előbbi halál a szomorúbb.

*

A szemérem a meztelenség lámpaláza.

*

Az, hogy művelt nők is csinálnak helyesírási hibákat, a nyelvtanok szégyene.

*

Csak arra a nőre érdemes pénzt költeni, akit ingyen is elnyerhet az ember.

*

A férfi csapodársága a házasságot sivataggá, a nő csapodársága mocsárrá teszi.

*

Szerelmes férfi sohse felejti el a nő múltját, de mindig megbocsátja.

*

A szerelem kezdetben idealizál, aztán kritizál, végül agonizál.

*

A kéjenc folyton keresi a szerelmet és nem találja, a szerelmes nem keresi a kéjt és megtalálja.

*

Sok nő beleéli az életét a gyermekeibe, s azt hiszi, hogy kiélte magát.

*

A nőhódítás titka felismerni, hogy melyik nő akar meghódolni.

*

A nők azért mondják, hogy a szeretkezés nekik nem fontos, mert tudják, hogy a férfiaknak fontos.

*

Az elegáncia úgy viszonylik a szépséghez, mint a szellemesség az okossághoz.

*

Nincs nagyobb közöny, mint két szerelmesé, akik kiábrándultak egymásból.

*

A szerelmi siker egy korty a dicsőség tengeréből.

*

A nőgyülölő úgy érez a nő iránt, mint az emigráns hazája iránt: szereti, de szidja.

*

Minden rokonszenv, mely nem alapszik testi vonzalmon, olyan, mint a moha: festői felszín, melynek nincsen gyökere.

*

Az elegáncia művészete feltünni azzal, hogy az ember nem feltünő.

*

Évezredekkel ezelőtt a nő volt a férfi első rabszolgája, ma az utolsó bálványa.

*

A nőnek azért kell jobban ragaszkodnia az illemszabályokhoz, mert nemcsak a teste, de a lelke is hamarább kijön a formájából, mint a férfié.

*

Vannak nők, akiknek a szépségéhez inkább a gyémánt s vannak, akikéhez inkább az igazgyöngy illik: de azért mind a két fajta elfogadja mind a kettőt.

*

A nő a szerelemben önzőbb, a férfi önérzetesebb.

*

A férfi és a nő találkozása egy színjáték, melyben a férfi a nézőtér és a nő a színpad.

Életkorok és nemzedékek.

Valakinek fiatalságát vagy öregségét épp oly kevéssé lehet éveinek számával megmérni, mint ahogy nem lehet megmérni a szépségét a testmagasságával s az erejét a testsúlyával.

*

A nemzedékek harcában mindig az ifjúság győz, de fájdalom, csak akkor, amikor már nem ifjúság.

*

Ha két egykorú ember közül az egyik a fiatalságával dicsekszik, a másik a vénülésről panaszkodik, akkor az utóbbi a fiatalabb.

*

A materialista büntetése, hogy fájdalmasabban érzi a vénülést, mint az idealista.

*

Az ember előbb azon bánkódik, hogy már nem fiatal, később annak örül, hogy még nem vén.

*

A fiatalember az életért harcol, az öregember a halál ellen.

*

A remény a friss lelkek ösztöndíja, az emlékezés a rokkant lelkek nyugdíja. Ilyen pénznemekkel fizet az élet.

*

Az igazi államférfi cselekvésén meglátszik, hogy gondolkodásból született, s gondolkodásán hogy cselekvésre irányul.

*

A gyermek azért olyan bájos, mert még nem volt ideje elaljasodni.

*

A gyermek mindenen nevet, a bölcs mindenen gondolkodik. Ezért legnagyobb dolog egy bölcset megnevettetni.

*

A gyermekek nem olyan tisztalelkűek, a fiatalemberek nem olyan ideális lelkűek s a nők nem olyan nemeslelkűek, mint azok az érett férfiak hirdetik, akik elnyomják mindannyit.

*

A különböző nemzedékek nehezebben értik meg egymást, mint a különböző nemzedékekhez tartozó egyének; mert a csoport mindig butább, mint az egyén.

*

Az ember első kínlódása és utolsó öröme: az olvasás.

*

Vannak emberek, akiknek a vénülése érés s vannak olyanok, akiké romlás. Ezek fiatal korukban sem értek sokat.

*

A fiatalok nem olyan fiatalok, amilyeneknek az öregek s az öregek nem olyan öregek, amilyeneknek a fiatalok képzelik.

A zsidókérdés.

A zsidóság sem egy faj, sem egy nemzet, sem egy felekezet, hanem egy elit.

*

A zsidóság egy rossz történelmi gyermekszobájú arisztokrácia.

*

Ha egy zsidót antiszemitáskodni hallok, azt felelem neki: ön nem ismeri a keresztényeket.

*

A katolikus a feszületet csókolja, a zsidó az imaköpeny rojtjait, a felekezetfölötti ember az embertársát.

*

Az antiszemiták titokban, sőt gyakran nyiltan is szeretik azt a zsidót, aki olyan, amilyennek ők festik le a zsidót: rút, erkölcstelen,

kapzsi, ízléstelen, tolakodó. Az ilyen ugyanis megerősíti állításaikat. Mivel azonban a zsidók túlnyomó többsége nem ilyen, tehát maga az élet megcáfolja az antiszemitizmust.

Mindenféle.

Bánkódni olyasmin, amit nem lehet megváltoztatni, nevetséges: nevetni rajta, fölényesség.

*

Egy újabb, ki nem mondott irodalmi jelszó: az idézet meghalt, éljen a plágium.

*

Az emlékiratot, vagy önéletrajzot csak a tényállítások hitelessége, vagy az írói tehetség teheti értékessé.

*

A ma fényűzése a holnap szükséglete.

*

A fogházcellánál csak egy szörnyűbb, szállítója: a tömeglakás.

*

Az élhetetlenség egy sorsjegy, melyet mint halhatatlanságot húzhatnak ki.

*

Minél telibb egy fej, annál több fér bele.

*

Az öngúny az önérzet mókás álarca.

*

A divat terén és a moziban nem előkelő az első sorokban lenni.

*

Az orvosokkal szemben az emberek igazságtalanok, mert túlsokat kívánnak tőlük: többek közt azt, hogy meggyógyítsák őket.

*

A káromkodás egy átmenet a népdal és a köpés közt.

*

Elismerem a futball becsét, de nem tudok rokonszenvezni egy olyan sporttal, melyben a lábbal gondolkoznak s a fejjel döfnek.

*

A tudományban nem az a nagy, amivel kielégíti, hanem amivel felcsigázza az érdeklődést.

*

Azért a tehetségért, melynek árt a kultúra, nem kár.

*

Ebben a mai sivár s épp ezért, az ellentét törvényeinél fogva, regényben és színpadon happy endet kedvelő világban egy volna az igazi happy end: a világ vége.

Szász Zoltán.

SZEMLÉK ÉS JEGYZETEK

Purifikáció.

A hétköznapok szürkén tolongó egyhanguságában a nézetek és vélemények rendszerint nem kristályosodnak ki meggyőződéssé. De mihelyt a forradalmak válaszútjához ér a tömeg: elébe mered a guillotinera függesztett sorskérdés: *ki a vivát?* S a lomha lélek, amely eddig oly jól érezte magát a szürke csordaúton, most egyszerre felriad a hitet-tevés kényszerének taglója alatt s kelletlen gyötrelemmel bömböli a pillanatnyi többség vagy hangosabbság jelszavát. S amikor az események ősi logikája következtében a forradalom véget ér, a „diadalmaskodó" káröröm kajánúl köszörüli bicskává a maga „meggyőződését", bosszúból, amiért ősi csorda-álmából felriasztották. És isten irgalmazzon annak, akit szerencsétlen sorsa kislátókörű, kenyérre éhes, korlátolt életkörnyezetbe szorított: nyálkás polipkarok menthetlenül karolják körül, undorító szívókáik szadista kéjjel furakodnak be lelkének sebein keresztül és puffadtra szívják magukat az áldozat keserű vérével. A szívókát pedig *igazolási eljárásnak,* vagy hivatalos «osztrák» nyelven *purifikációnak* hívták 1849 után.

*

1849 január 6-án ritka látványosságban volt Pestbudának része: a pofoncsapott osztrák tisztikalapok mellett lengő tollbokréták tömege ficánkoló paripákon vonult be a városba, amelynek kulcsait úgy a budai, mint a pesti polgármester piros párnán nyujtotta át *Windisch-Graetz* hercegnek, aki azokat még azon éjjel fia, Alfréd őrnagy útján elküldötte az Olmützben székelő Ferencz József császárnak.

Már másnap, 7-ikén, Trattner ezredes elnöklete alatt katonai és politikai központi vizsgálóbizottság alakult, amely részben az önként jelentkezők, részben az odahurcoltak felett volt igazoló ítéletet mondandó. Az előbbiek sorába tartozott pl. Ghyczy Kálmán igazságügyi államtitkár és a 32 éves Pázmándy Dénes, a most Szilveszter-napig Pesten ülésezett képviselőház elnöke. Az utolsó előtti, 30-iki jegyzőkönyvet még Pázmándy írta alá, s véletlen műve volt, hogy a szilveszteresti ülésen este nem volt jelen, amikor tudvalévőleg Kossuth váratlanul felkelt és bejelentette, hogy a kormány, a parlament és a központi közigazgatás Debrecenbe vonul. Ez a véletlen hatalmas mentségnek bizonyult a két politikus mellett, akik így a «rebellis» parlament dacával szemben alibit adhattak: a bizottság igazoltnak vette őket ugyanakkor, amikor a Debrecenbe szintén el nem ment Batthyány Lajost, vagy a szelídlelkű papköltőt, Czuczor Gergelyt elfogatta. Igaz, hogy Pázmándy január 5-ikén, — amikor Perczel utolsó csapatjai már odahagyták Budát és a város küldöttsége kivonult Wrbna altábornagy elébe, hogy felhívja a bevonulásra — le is mondott (kinek?) a parlament elnökségéről. Sőt annyira mentek az önigazolásban, hogy utóbb a komáromi császári biztos mind a kettőről azt a bizonyítványt állította ki, hogy „őt működésében loyálisan támogatják". A két forradalmár az ellenforradalmi megyefőnököt.

Nem könnyű az ellenforradalom dolga: A semmiből megteremteni az olyan hivatali szerveket, eljárásokat, amelyek a törvényesség teljes látszatával játsszák végig a felháborodott igazságérzet méltó haragját, de közben ügyeljenek arra is, nehogy a káröröm vagy a markukba-kacagás grimasza eltorzítsa arcukat vagy pedig a hipokrizis lólába ki ne lógjon. Elvégre 1849 április 14-ikéig — vegyük a dolgot bármiként — a magyar kormány a strikt

törvényesség talaján állott s az orosz fegyverek csillogása előre vetített fényében bevonuló osztrákok csupán erőszakos rabulisztikával képviselhették a megtorló igazságszolgáltatást. Ámde a forrongásos időknek mindig is ez volt a jelszava: *Macht geht vor Recht.*

Windisch-Graetz, a császár *alter ego*-ja, még januáriusban megszervezi az új, provizorikus közigazgatást, s az ennek alapján kinevezett császári biztosok utasításul kapják, hogy úgy az állami, mint a városi és megyei tisztviselői kar magatartását kísérjék figyelemmel, a hatóságokat tisztítsák meg a megbízhatatlan elemektől s azok helyét töltsék be *gutgesinnt* — ez lett a korszak jelszava — egyénekkel. Egyúttal vegyenek ki az egész hivatalnokságtól új esküt, amely az ausztriai császárnak jobbágyi hűséget és a törvénynek engedelmességet parancsol a beamterre — persze az esküforma fogalmazója nyilván elfelejtette, hogy az 1848-iki törvények is királyi szentesítést nyertek.

És persze azonnyomban — mint vihar után a mérges gombák — előbukkantak a rendszerint idegen származású, meggyőződés-szimatolók és világnézet-szadisták. A császár alter ego-jának legbenfentesebb tanácsosa e napokban a horvát *Kulmer* báró volt, akinek nyomban felötlött, hogy az amúgyis protestáns-szagú forradalom pest-városi vezetői luteránusok. Rottenbiller polgármesterről volt elsősorban szó, aki pedig személyesen vitte a város kulcsait Windisch-Graetz elébe; aztán meg egy sor magasabbrangú városi tisztviselőről. A diadalmas ellenség algolagniája, mint mindenütt, ahol a középkori világfelfogás csökevényei fennmaradtak, a felekezeti kérdésben élte ki magát, hiszen még 1850 tavaszán is a protestáns szuperintendenseket sonica elcsapják. Természetesen nyomban elcsapták az eddigi városi vezetőséget is, helyébe újat neveztek ki. (A forradalmak logikájánál fogva azonban úgylátszik, ezek a gutgesinnt beamterek se fértek meg egymással, mert már 1852 májusában két magát megnevezni nem óhajtó pesti tanácsnok feljelentést tesz a kollegái ellen részben becsületbevágó, részben politikai vádak alapján. (L. *Berzeviczy* művét az abszolutizmusról, I. 267. o.) Az új tisztviselők kinevezése nem volt nehéz feladat; csak úgy hemzsegtek az állástkeresők és pedig — mint Berzeviczy mondja — «valóban nem utolsórendű elemek voltak ezek».

A Pázmándy szerencsés önigazolásának precedense azonban ragályos volt; s most mindenki, aki csak legkevésbé is ludasnak érezte magát, sietett valamiképpen alibit teremteni. Elsősorban Hám János, az ország prímása. 1848 március 15-ikét követő vasárnapon, mint nemzeti ünnepen, akkor még mint egyszerű szatmári püspök, ünnepélyes Te Deum-ot tartott *(latinnyelvű emlékirataiban* ő maga mondja el ezt) s a forradalmi kormány méltányolta ebbeli érdemét s június 25-ikén prímássá neveztette ki. Hám János viszont hálából a forradalmi háború céljaira 15.000 kaszanyelet adományozott. Ezt az ügyet kellett most Windisch-Graetznél — önigazolás formájában — tisztázni. Nehezen ment, pedig pásztorlevelet is bocsátott ki a primás «a törvényes állapot» helyreállítása érdekében; egymillió pengőforint «kölcsönt» is felajánlott a lázadás leverésére. Semmise használt. Kimondották rá az «aggkori gyöngeséget» és kolostorba internálták.

A felekezeti reakció természetesen elsősorban az iskolákra, meg a tanárokra is ráfeküdt. *Szögyény* László, aki ezidőtájt az alter ego-nak valami olyan miniszterelnökfajtája volt — később pedig keservesen megbánta, hogy maga is segített a reakció szekerét tolni — megállapította, *Fogarasy* Mihály kanonoknak és a tanügyek referensének előadása alapján, hogy a felforgató szellemnek az iskolákban van a gyökere, ami kitűnik abból, hogy az osztályrendszer helyett a szakrendszert hozták be (t. i., hogy egy-egy tanár az osztálynak ne valamennyi tantárgyát tanítsa, hanem hogy a maga szakmáját az összes osztályokon végigoktassa), hogy a vallástant, mint rendes tantárgyat

beszüntették, hogy a mindennapi templomozást elengedték az ifjuságnak, sőt hogy — horribile dictu — az elemi iskolákban a vegyes-iskola rendszerét hozták be. Az iskolai destrukciónak két főfészke volt: a budai, meg a piarista gimnázium. Főként az utóbbi ellen ment a reakció dühe, annál is inkább, mert az egyik fiatal tanár, *Hanák* János, mindezeken felül még az egyházi reformot is, meg a kegyestanítórend alkotmányának megváltoztatását is sürgette. (Hanákot, aki mellesleg az egyetemi könyvtár őre is volt, két más társával együtt — az utóbb kitünő matematikus és tankerületi főigazgató *Lutter* Nándor is köztük volt — elcsapták, sőt börtönbe is kerültek egy időre). Selejtezni, selejtezni! — ez lett a harci kiáltás, és pusztító vihar kergetett végig az iskolákon, amely egy csomó embert kenyértelenségbe, egy másik sort emigrációba (pl. *Perlaky* Lászlót) s nem egyet a korai halálba (éppen szegény Hanákot is) kergetett. A *santa-fé* dühe az egyetem kapui előtt se torpant meg. Áldozatai közül a híres *Balassa* János orvosprofesszor esete került köztudomásra, akit hosszú hónapokra bebörtönöztek (Batthyány Lajost is ő ápolta a Neugebäudében), amíg végül 1850-ben harsány pardon-kiáltással szabadonbocsátották s maga a klerikális Thun miniszter kénytelenkedett kijelenteni, hogy tisztán csak kenyérirígységből eredő rosszakaratú denunciációk keverték bajba. Az egyetemnek császári biztosa pedig ezekben a hajszás időkben egy *Cziráky* János gróf, kamarás és táblabíró volt. Az iskolai terror utóbb még fokozódott, amikor 1850 november 6-ikán Geringer, a polgári kormányzat feje a császári főispánokhoz rendeletet bocsátott ki, amelynek elve alapjában az volt: minél több iskolát bezáratni, mert azok — főként a jogakadémiák — politikailag veszélyesek; s a magyar gimnáziumok is tulajdonképpen csak politikai agitációra nevelték a fiatalságot. Ekkor virult fel a reáliskolák napja. — Főleg a piaristák feküdték meg Bach gyomrát s a szolgálatra kész Geringer egyszerűen a rend teljes feloszlatását ajánlotta, míg a prímás megelégedett annak alapos kitisztogatásával. Bach maga is megijedt az ilyen túlkemény eljárástól s ezért csupán egyénenként való minősítési táblázatot követelt a rend minden egyes tagjának magaviseletéről és Gesinnung-járól.

A purifikációs eljárás úgylátszik az ellenforradalom éhes partizánjainak nagyszerű fegyverévé lett, s az ország minden részéből csaholva követelték az eljárást. A *Figyelmező* 1849 december 4-iki számában egy *Halmi* nevű pécsi levelező teszi fel a kérdést:

— Ugyan írja meg, szerkesztő úr: Pestmegyében a nem-tisztviselők, hanem régi termínussal, honoratiorok, kik egyébként conpromittálva vannak, nem vonatnak semmi kérdés alá?

— Rövid idő mulva — írja továbbá — tanusítni fogja a jövendő, hogy a Függetlenségnek bajnokai, amillyenek minden megyében vannak, noha *most magas és igen magas kalapot hordanak* (az osztrákérzésű beamterek köcsögkalapjára céloz nyilván!), — a nép szívének és erkölcsének rontásáért, az átkos találmánynak, népfelkelésnek vezérségeért és rendezéseért számadásra fognak vonatni.

A *Figyelmező* szerkesztősége, úgy látszik, maga is megsokallta barátjának ezt a túlcsapongó lelkesültségét mert *) alatt ezt üzeni levelezőjének:

— Fogadja t. levelező úr szíves tanácsunkat: ne legyen «plus royaliste que le roi même» és mint levelező ne vágjon a policia és a gensdarmerie kötelességébe. — *Szerk.*

Egy még 1849 augusztus 25-ikén Bach belügyminiszterhez küldött hivatalos jelentés panaszkodik róla, hogy oly tömeges névtelen feljelentés érkezik be, hogy a purifikációval megbízott haditörvényszékek meg a kincstári jogügyi igazgatóság (amelynek vezetője, *Eötvös* József, purifikácós érdemei elismeréseül, de *báró* Eötvös József — a miniszter — nagy bosszúságára, báróvá lett) nem bírják a munkát. A vidéken is dühöngött a névtelen

feljelentés láza, amint ezt például a nagyváradi hiénának, *Józsa* Péternek hivatalos jelentéseiből tudjuk. De még évek mulva is, már a hivatalos rendőrség működése idején, a névtelen feljelentések gyalázatos divatja nem hagyott alább.

A purifikációs eljárásnak a módja maga sem keltett közmegnyugvást. Hiszen számosan voltak olyanok, mint pl. Fejérmegye forradalom alatti első alispánja, *Zlinszky* István, aki nyomban utána császári törvényszéki elnök lett s ugyancsak markosan nekilátott a rendcsinálásnak — az átkos lázadás részeseivel szemben. Ámde más bajok is mutatkoztak az *epuráció* terén. Az emberi aljasság nem csupán a kenyérirígységben, a köpönyegforgatásban és a névtelen feljelentésekben jelentkezhetik: csakhamar nyomára jöttek olyanfajta visszaéléseknek is, hogy az ítéletek meghozatalában pénznek, a vádlott anyagi viszonyainak is jutott szerepe.

Természetes, hogy az ilyen erkölcsi alapokon nyugvó vizsgálattal szemben a védekezés is — a többség részéről — ennek megfelelő volt. A fennt idézett 1849 aug. 25-iki jelentés elmondja, hogy az igazolásra felszólított tisztviselők arra hivatkoznak, hogy a forradalmi rémuralom kényszere alatt állottak s ennélfogva — kérik az újra alkalmaztatásukat.

Amióta egy erdélyi magyar mágnás, *Jósika* Samu, feltalálta és kidolgozta a honfitársai megkínzására elgondolt purifikációs tervezetet, úgy lehet mondani, e téren folytonos visszacsinálással találkozunk. Maguk az abszolutizmus kezelői belátták, hogy az általuk inaugurált eljárás az állandó polgárháborút jelenti, s hogy annak egyetlen létalapja: az *ôte toi, que je m'y mette!* elve, amely a tisztviselői és tanári kart éppen a legértékesebb mert gondolkozó és önérzetes elemtől fosztja meg. Ennélfogva, szinte a második lépéstől kezdve, már mind kisebb és kisebb körre szorítják a felülvizsgálandók tömegét.

Haynaunak mindjárt első közzétett rendelete (1849 dec. 6), amely a *tisztviselők tisztázásáról* intézkedik, e szavakkal kezdődik:

— A magyarországi volt polgári igazgatás egykori kir. tisztviselőinek ezennel elengedem a forradalmi kormány alatt múlt év október 8-tól kezdve f. év január 5-ig, mint a cs. kir. seregeknek Budapestre bevonulása napjáig tett szolgálatjokért a felelősséget, hacsak az akkori kormány által kiszabott szolgálatokon kívül egyéb bűntettet nem követtek el.

Ezenkívül nem tartoznak magukat *ab ovo* igazolni, *a)* azok, akik a császári seregekkel együtt kivonultak annak idején, *b)* azok, akik ugyan nem mentek együtt a császári seregekkel, de akiket *jó gondolkozásuk miatt* a forradalmi kormány elcsapott, *c)* akik csak azért maradtak helyükön, hogy kincstári javakat, levéltárakat megmentsenek, *d)* a kezelői személyzet sem tartozik igazolásra jelentkezni, mert hiszen alárendelt viszonyuknál fogva nem terheli őket felelősség, *e)* azok a tisztviselők sem, akik tisztán fizetésükből élnek s így nem volt módjukban magukat a szolgálat alól kivonniok. *f)* Az sem indok önmagában az elbocsátásra, ha valaki hódolati feliratot intézett a forradalmi kormányhoz, vagy letette annak kezébe az esküt. Ellenben azonnal elmozdítandók azok a hivatalnokok, akik ellen *a)* ugyan nem büntetőtörvényileg tilos, de mégis olyan tények szolgálnak, amelyek „forradalmi irányra való hajlandóságát, tehát politikailag romlott gondolkodását tanúsítják"; *b)* akik a forradalmi kormány által előmenetelben részesültek; *c)* azok a hivatali főnökök, akik az alattuk állóknak olyan parancsot adtak, amely miatt ezek törvényszéki tárgyalás alá kerültek. (Ez a nagyon becsületes paragrafus természetesen már önmagában is sok felesleges személyes hajszának elejét vette!) Végül megállapítja a rendelet, hogy a tisztázás alatt álló tisztviselőket a rendes fizetés illeti meg.

Így apránként — a felelősségre vonandók körének megszorításával, valamint a böknapoknak, ameddig visszamenőleg a tisztviselők magukat igazolni tartoztak, mind kijebb és kijebb tolásával — maga a rendszer iparkodott a

purifikációs eljárást lebontani. De még így is sokalták az eljárások s főként a még mindig függőben lévő purifikációk számát. 1850 január végén megállapítják t. i., hogy az egész országban 2617 tisztázási eljárás — borzasztó nagy szám! — indúlt meg, s ebből 537 még mindig elintézetlen. (*Berzeviczy* Albert kutatásai az osztrák belügyminisztérium levéltárában). Ez baj, mert egyrészt az érintett családok nyomorú sorsa és bizonytalan helyzete csak fokozza az országban a közelkeseredést, másrészt az állásokat sem lehet betölteni s így megakad a közigazgatás gépezete.

Ennélfogva központi bizottság alakul *Buol* báró elnöklete alatt s a különböző minisztériumok képviselőiből, amely egyrészt sürgesse az eljárások lefolytatását, másrészt bizonyos jogrendet teremtsen — a főként katonai részről — ezekben az eljárásokban mutatkozó túlkapások terén. (Az egész rendelet t. i. Haynau ellen irányult, akit Bach mindjobban kölöncnek érzett — főként külpolitikailag — s aki végül épen ezen a purifikációs kérdésen a nyakát is szegte.) Az új bizottság elvei szerint csak azok vonandók igazolás alá, akik mint a debreceni országgyűlés tagjai az április 14-iki határozat mellett szavaztak, vagy forradalmi kormánybiztosok, a honvédelmi bizottmány vagy valamely törvényszék tagjai voltak s végül, akik április 14-ike után lázítottak. Főként pedig azt kifogásolja a bizottság az eddigi ítéletekben, hogy *az elítélt egyénektől megvonták az aktív és passzív választójogukat.* (Berzeviczy).

Ime, tehát már április 14-ikére tolódott el a *dies fatalis.*

De még így is túlságos tehertételnek érezte az abszolutizmus a purifikációt. Rendelet és rendelet, amely hol pertörlést, hol a perek felülvizsgálatát, hol pedig azok lefolytatásának siettetését követeli, — míg végül az 1850 július 6-iki koronatanács végkép tiszta abroszt akar teremteni: a haditörvényszék előtt még negyven eljárás fekszik, ezeket ám folytassák le, de a többi purifikációs eljárást szüntessék be egészen s akiket már elcsaptak, azokat kegyelmi úton helyezzék vissza korábbi állásukba. (Ezek ugyan továbbra is diszkrét rendőri felügyelet alatt maradnak). Elhatározta továbbá a koronatanács Haynau nyugdíjba menesztését is, és pedig azért, mert ő — előre sejtvén, hogy a koronatanács a kegyelem álláspontjára fog helyezkedni, — hirtelen a saját hatáskörében bocsátott ki egy kegyelmi rendeletet s így megfosztotta a császárt attól a lehetőségtől, hogy ezzel a ténnyel a maga számára szerezze meg a népszerűség babérjait. Haynau t. i. úgy okoskodott, hogy a bécsi urak a gyülöletes rémuralomért minden ódiumot egyszerüen az ő nyakába akarnak varrni, ezt néki — a saját életbiztonsága érdekében is — meg kell előznie. Igaz, hogy ez csak részben sikerült néki. Mert a Magyarországon ekkor már az üldözöttek mellé csapott közhangulat lehetetlenné tette a számára, hogy a 400.000 forintnyi vérdíjból szerzett szabolcsi birtokán gazdálkodjék, — *Reiner* Ede írja le a bosszúló tömegléleknek ezt a megnyilatkozását, — amikor pedig külföldre ment, ott, a londoni sörgyárban, a munkások pofozták véresre. Végül is Grácban húzódott meg a purifikáció és az asszonybotozások hiénája...

Azonban nem csupán a forradalmaknak: az ellenforradalmaknak is megvan a maguk feltartózhatlan cigánykerék-logikája. Az önmaguk által felidézett szellemekkel az ellenforradalmak sem bírnak s a seprőnyél irgalmatlanúl hordja a vizet, amelyben az ellenforradalmaknak is meg kell fulladniok.

Vay Miklós bárót a rémuralom eleinte a polgári kormányzat fejének szemelte ki Magyarországon. Most eljárás alá és börtönbe került. Forgách Antal gróf egyik legbuzgóbb híve volt a terrornak; most egyre-másra érik a feljelentések „illojális“ magaviselete miatt, s hiába iparkodik magát többízben is igazolni, végül is áthelyezik valamely csehországi hatósághoz. 1851 szeptember 2-ikán maga Bach követeli az immáron saját kreaturáinak

újból és pedig megbízhatóság szempontjából való felülvizsgálását, s három hónap múlva kibocsátja az *Alapelveket,* amely a bírák eddigi palástolt elmozdíthatóságát immár állandósítja és kormányzati elvvé fokozza. — Végül pedig abban éli ki a rémuralom a maga szádisztikus vágyait, hogy a holtra csigázott, agyon igazolt, lelkileg rabszolgává aljasított tisztviselői kara számára rendeletet bocsát ki, amely *mindenféle állami alkalmazottnál a körszakáll viselését megtiltja és kimondja, hogy az állnak legalább a szájszögletig borotválva kell lennie, a bajusz és a szakáll viseletében pedig egyáltalán minden «tulzást» kerülni kell.* (Berzeviczynél: 1852 szept. 12-iki legfelsőbb elhatározás).

Az a beamterség, amely a purifikáció leple alatt annyi kenyérirígységnek, bosszúvágynak, szolgaiságnak adta a tanujelét, nem érdemelt egyebet, mint *lakáj*-sorsot.

*

Későn vette észre az abszolutizmus, hogy a purifikáció gyülöletes illata a külföld felé is rossz hatást tesz. 1852 március 22-ikén a minisztertanács foglalkozik azzal a ténnyel, hogy a politikai pereknek immár nem szűnő sorozata a külföldön olybá tünteti fel a birodalmat, mintha a folytonos forradalom veszedelme lebegne a feje felett. Főként a nemesércnek a papírbankók felett való külföldi (sőt belföldi) ážsiója nyitotta fel a kormány szemét. Hiszen csupán 1849 utolsó két hónapjában — úgy ahogy a terror fokozódott — ilyenformán emelkedik a bécsi tőzsdén a diszázsió:

	császári arany	ezüst-pénz
1849 november 24.	14¾%	9¼%
1849 december 5.	18¼%	10¾%
1849 december 30. . . .	20½%	12½%
1851		20%
1860		44¼%

(míg 1861 után, az úgynevezett «kis alkotmány» nyomán újra leesik 14%-ra), és már 1849 december 7-ikén a magyar sajtó — minden cenzura dacára is — megírhatja, hogy «a lassú, de állandó emelkedése az arany és ezüst ázsiójának, valamint minden idegen váltók hágása élénken foglalkoztatja a bécsi napisajtót.» *(Figyelmező, 490. szám).* De *Friedjung* szerint voltak napok, amikor a banknóták díszázsiója a 150 százalékot is elérte.

Nagy igazságot rejt magában *Wessenberg* János Fülöp báró, osztrák miniszterelnöknek egy későbbi levelében, a megkésett bánat rezignációs melankóliájával kimondott ítélete: hogy *a legokosabb financiális intézkedés az lett volna, ha a temesvári ütközet után általános pardont adnak, mert ezzel megszámolhatlan milliókat takarítottak volna meg s ugyanannyi más milliókat teremtettek volna elő.*

Késő bánat, ebgondolat! *Supka Géza.*

A magyar intellektuális ifjúság.*

IX.

Az ifjúság seregszemléje.

Hogy a Kodolányi cikkével megindított polémiához érdemileg hozzászóljak, szükségesnek látszik előttem a mai magyar ifjúság gondolkozásának, szociális helyzetének vázlatos rögzítése.

1. Az ifjúság nagy többsége nem él komoly szellemi életet. Társadalmi kérdések nem érdeklik. A háború előtti ifjúsággal szemben erkölcsi nivósülyedés látható. Lelkivilágát a mérhetetlen hedonizmus uralja. «Érvényesülni akarok és más nem érdekel» vagy «fiatalon karriert csinálni», ezekben a gyakran hallható kiszólásokban lehet meghatározni szellemi, társadalmi életének, állásfoglalásának főrugóját. Amikor a keresztyén magyar ifjúság társadalomszemléleti állásfoglalásáról beszélünk, csak elenyésző kisebbségről van szó. Az ifjúság nagy tömege még mindig a Bajtársi egyesületek kaszárnya-fegyelmű, gondolatirtó szervezeteibe vagy a hagyományokat mechanikusan őrző, álkegyes egyházi szervezetekbe tartozik. Továbbiakban mindig a keresztyén magyar ifjúság gondolkodó, társadalomszemlélet kialakítására törekvő kisebbségével foglalkozom.

2. A mai ifjúság forradalmi alaphangulatú. Lelkében kitörülhetetlen nyomot hagytak gyermekkorában szeme előtt lejátszódott forradalmi — illetve ellenforradalmi jelenségek. Nincsenek élményei örökké élőnek látszó monarchiákról, Istentől jövő szent hatalmakról, megmerevedett, ledönthetetlennek látszó társadalmi intézményekről, változhatatlan történelmi adottságokról, de annál tisztábban, frissebben átélte a nyers erőnek, bátorságnak, aktívitásnak társadalomformáló erejét.

3. Az idősebb generációval nemcsak társadalomszemlélete, de szociális helyzete is szembeállítja. Magyarországra szörnyű súllyal nehezedik a világgazdasági krízis, mely a középosztálynál első sorban a fiatal korosztályokat sujtja. Amíg az idősebbek álláshalmozó tevékenységükkel jól jövedelmező poziciókban vannak, addig a fiatalság feltartózhatatlanul proletarizálódik mind nagyobb tömegeiben. Ebből a proletarizált szociális helyzetéből érthető ideologiai állásfoglalása. Ez a végső ok, semmi más. „A társadalom minden átalakulása maga után vonja az emberi típus bizonyos átalakulását és maga után von bizonyos korrelatív változásokat a társadalmat alkotó egyének tudatában, amely változások viszont visszahatnak magára a társadalomra.» (Barth: Die Philosophie der Geschichte als Sociologie, 10. old.) Egységesen vallja, hogy a mai világgazdasági krízis a mai termelési rendnek — továbbá a liberális-demokrata államnak, ha nem is utolsó, de legsúlyosabb belső ellentmondása. A kapitalista-polgári termelési, liberális-demokrata társadalmi rendet a legélesebb kritikával kíséri. Hangsúlyozom, hogy csak a kritikai állásfoglalás tényében, nem pedig módszerében vagy célkitűzéseiben egységes. Ez a kritikai állásfoglalás a következő gondolkozásbeli generációs jellemzőségeket eredményezi. Egységesen antiliberális és antidemokrata. Elveti a liberális-demokrata társadalmi rendet. Ebből ugyan még nem következik, hogy most már mindenki a diktatúra híve, hanem azok is, akik a demokráciáért küzdenek, a demokrácia alatt lényegesen újszerűen megfogalmazott politikai konstrukciót értenek.

4. Az ifjúságnál a magyar érzés heves, erudicionisztikus kitörése észlelhető még generációs tünetként. Ez a magyar érzés nem az állampolitikai vagy állampolgársági vagy a háború előtti liberalizmus «magyar» érzése, mely a

---

* *Kodolányi* Jánosnak «A magyar intellektuális ifjúság» és *Róna* Imrének «Az ifjúság seregszemléje» c. cikkéhez (l. szemlénk idei 5. számát) újabb hozzászólást közlünk. Az előző hozzászólások a 6. és 7. számban voltak.

magyar államhoz való hűséget jelentette a nemzetiségre való tekintet nélkül, hanem a magyar nemzetiség, helyesebben fajiságnak mély, sorsszerű, fanatikus átélése. A tragikusan csalódott, álomkergető magyar lélek önmagára eszmélésének vergődése, új történelmi, szociális létformákat kereső életláza. Nem az állampolgárságban, hanem a magyar ethnikumban és fajiságban látja a magyarságot. Így előtte a magyar fogalom megszűkült dimenziójú lett, de sokkal mélyebb és emberibb értelmű. A mai fiatalság magyarsága mélyen, tragikusan átélt, átérzett kollektív tudat, mely a magyar sorsproblémák borzasztó komolyságának korszerű felelősségű víziója. Alig volt generáció, mely mélyebb történelmi komolysággal eszmélt volna magyarságának tudatára. Magyar érzésének fajtájával szembeni sorsszerű felelőssége szintén egységesen juttatta el a szociális kérdés tudományos analízisének és megoldásának kényszerűségéhez. Szociális felelősségének vállalása folytán társadalmi szemlélete progresszív tendenciájú. Magyar érzésének, szociális törekvésének őstalaja, első és végső remediuma a magyar paraszt. A magyar paraszt nemcsak mint társadalmi osztály, termelési kategória jelent mindent számára, hanem fajiságának, ethnikumának, kultúrális törekvéseinek, a magyar társadalom és kultúra újjászületésének, a magyar szellemiség páratlan gazdagságának racionálisan alig kifejezhető végtelen misztikumú szimbólumát.

5. Fontos, eddig még eléggé ki nem hangsúlyozott eredménye a mai ifjúság szellemi életének a magyarság középeurópai helyzetének új alapokon való keresése. Egységesen elfordult a magyar imperializmus háború előtti gondolatától épp úgy, mint a műveletlen vagy álmodozó, örökösen szavaló irredentától. Föderatív Középeurópa már befejezett tény előtte. Az «Új Hungáriá»-tól a dunai parasztállamok szövetségéig rengeteg terv és elgondolás vetődött fel. Az azonban már biztos, hogy a magyar imperializmus nemzetiségeket elnyomó törekvéseiből kiábrándulva, teljesen elismeri a nemzetiségek autonóm nemzetiségi-kulturális élet jogát és szükségét. A konzervatív-fasiszta rétegben még él modern változatban a „magyar szupremácia“ gondolata, még új «birodalmi» gondolatokat konstruál, de már ez a tábor sem gondol a nemzetiségi elnyomás régi formáira. A nemzetiségi kérdésen túl egységesen látja a magyar ifjúság Középeurópa földrajzi és gazdasági összefüggésének letagadhatatlan és nélkülözhetetlen fontosságát, melyet az idegen imperializmusok oly féktelenül szétszaggattak. Túl a trianoni béke rendelkezéseinek megváltoztatásán és az imperializmusok elleni harcon küzd az új Középeurópa kialakulásáért, melytől túl a kisebbségi és nemzetiségi kérdésen a közös szociális és gazdasági problémák megoldását várja. Szükségesnek tartok itt még egy megjegyzést. Kétségtelen, van a magyar ifjúságban religiózus orientáció, mely még a legradikálisabb résznél is észlelhető. Ez, azt hiszem, egy másik lényeges különbség a háború előtti radikális nemzedékkel szemben. Kétségtelen, hogy ebben legnagyobb szerepe a neveltetésnek van, de az is igaz, hogy a keresztyén kultúra, helyesebben ethikától megszabadulni egykönnyen nem lehet, még azoknak sem, akik társadalmi szemléletük folytán a legélesebb ellentétbe jutnak a történelmi egyházakkal.

Végeredményében a háború utáni intellektuális generáció gondolkozásának, érzésvilágának egységes színei mellett társadalomszemléletileg két egymástól élesen elkülöníthető, egymással szöges ellentétben és elkeseredett személyi és felfogásbeli harcban álló tábor alakult ki, melyek közül egyik a fasizmusban, másik a szocializmusban látja a magyarság faji és szociális problémáink megoldását. Ezek a társadalomszemléletek szintén sokszínűek, néha talán ellentmondók is, de logikus termékei a mai magyar társadalmi és szellemi életnek.

*

Alábbiakban legyen szabad elmondanom az én egyéni társadalomszemléletem alapján a mai ifjúságra vonatkozó véleményemet és megjegyzéseimet. A magyar társadalom egyik legtipikusabb korcsképződmény Európában. Egyetlen állam, amelyben a világi és egyházi nagybirtok régi feudális társadalmi-politikai szerepét megtartotta. A nagybirtok mellett ott van a feltörő kisbirtok, mely mind nagyobb szerepet játszik a nemzetgazdaságban, vele párhuzamosan emelkedik társadalmi-politikai jelentősége. Ezzel a társadalmi-politikailag csak részben beérkezett réteggel érdekellentétben áll a törpebirtokosok és a mezőgazdasági proletáriátus, a falu feltörő osztályai. Városainkban, nyugaeurópai méretekhez hasonlóan, kifejlődött a modern kapitalizmus, vele együtt a városi polgárság és a kapitalizmus termékeként az ipari proletáriátus. Azonban az ország az osztrák iparral szembeni vazallátus állapota, továbbá a feudalizmus makacs, erőszakos fenntartása megakadályozta a parasztság előretörését, a magyar faluból kifejlődő magyar gazdasági életet és vele a faluból kiemelkedett magyar polgárság létrejöttét. A tönkrement zsentri hivatalnoki testőrséggé sülyedt, a parasztság nagyjában maradt a régi állapotban, legjobb esetben kis részben felszívódott a hivatalnoki középosztályba. Városaink polgárságát a magyar nagytömegektől idegen német és zsidók tették ki. A nemzeti kultúra, a társadalmi fejlődés nagyjelentőségű polgári munkáját idegen fajok végezték el. (Ezt Jászi Oszkár állapította meg a magyar kultúráról szóló kisebb tanulmányában, jóval a forradalmak előtt.)

Így megszületett a városi kultúra, mely nagy képviselőitől eltekintve idegenül és értetlenül állt a magyar sorsközösséggel szemben. Mindazok a társadalmi, politikai demokratikus törekvések, melyek a háborúelőtti Magyarországot jellemzik, ez a városi polgárság képviseli, mely így öntudatlanul is a zsidóság hatalmas nemzetiségi öntudatának, különleges gazdasági poziciójának megerősödését, társadalmi előtörését jelentette. Így alakult ki egy történelmi korszak, mely tudományos célkitüzéseiben meglátta a nagy szociális problémákat, de beidegzettségénél, kultúrájánál fogva, valójában csak a városi polgárság törekvéseit képviselte. Ez a polgári szellem még a szocialista törekvéseket is áthatotta és logikus következménye lett, hogy egyetlen sorsszerű szövetségese, a parasztság ellen fordult a munkásság. Végeredményében a háboru utáni forradalom ennek a polgáriasult zsidó városi szellemiségnek a forradalma volt és csak másodsorban a munkásság szociális forradalma. (Lásd Jászi O.: A magyar forradalom tanulságai c. könyvét.) (Az ellenforradalom mit sem változtatott legalább is jó irányban a magyar társadalmon. Csak még kirívóbbá tette a történelmi arisztokrácia osztályuralmát és a féktelenül habzsoló kapitalizmust.) A zsidóság óriási gazdasági hatalomra tör 1848 után. Kezében tartotta és tartja az ipari és banktőkét, az ipari vállalatok, kereskedelem legnagyobb részét, középbirtok nagy százalékát, nagybérletek többségét, a sajtót, az irodalmat. A 67-es liberalizmus elsősorban a zsidóságnak jelentett korlátlan gazdasági és társadalmi előtörést, míg a magyarság nagy tömegei, különösen a parasztság nemcsak nem emelkedett szociális téren, hanem még a jobbágyrendszerhez képest is viszonylag rosszabb helyzetbe került. A nagybirtok és a fiatal kapzsi kapitalizmus gyarmati nivóra juttatta a dolgozó magyarságot és a parasztságot kivándorlásra kényszerítette. A zsidóság érdekes helyzetet foglalt el a magyar társadalomban: bizonyos társadalmi-politikai elnyomást érzett, de majdnem nemzetiségi egységében mint gazdasági elnyomó és kizsákmányoló szerepelt a magyarság tömegeivel szemben. Középosztályunk hiányában a zsidóság töltötte be a nemzeti kultúra képviseletének legfontosabb szerepét, hogy ez mennyire ellentmondó helyzetbe sodorta társadalmunkat, arra legjellemzőbb Ágoston Péter következő megállapítása: „Bármennyire zsidóbarát is valaki, nem felejtheti el, hogy a fejlődés (a magyar polgárság és középosztály hiánya) egészségtelen volt és ennek káros hatásait nemcsak az osztálytagozódás terén érezzük, hanem érezzük kulturális téren is, mert az idegen eredetű kultúrának mindig

bizonyos időre van szüksége, mig belegyökerezik valamelyik fogadó népbe. Nálunk az a helyzet, hogy a művelt zsidó osztály nem gyökerezik még a magyar népben és kultúrája nem a földből termett. Ezen tehát segíteni kell, hogy a nemzsidó elem is megfelelően oszoljék meg az összes foglalkozási ágakban, mint a zsidónak is arányosan kell megoszlania. A kultúra szempontjából a zsidóság és a magyarság között hiányoznak még azok a kapcsok, melyek révén a nép lelke, mint talaj mivelése révén lehessen kitermelni a legsajátosabb magyar kultúrát. A zsidóság nem gyökerezik még elég régen a magyarságban ahhoz, hogy magyar kultúrát tudjon csinálni." (Ágoston Péter: Zsidók útja c. könyve.) Véleményem szerint a zsidóság privilégizált gazdasági helyzetét csak a szocializmus alapján lehet megszüntetni, mert hiszen Marx szerint a polgári társadalom azt a pénzmanipulációt és csereberét tette meg társadalmi élete alapjául, melyet a zsidóság évszázadok óta űzött és a polgárság harca a zsidóság ellen tulajdonképpen saját életformái ellen való harc. Marx helyesen látja: „Mihelyt a társadalomnak sikerülni fog a zsidóság empirikus lényét, a csere-berét és annak feltételeit megszüntetni, a zsidó lehetetlenné válik, mert öntudata tárgyát elveszti». *A zsidóság nem faji, hanem szociális probléma. Előttünk a nagy magyar szociális kérdés egyik részkérdése. Ahogy mi meg akarjuk szüntetni az osztályelnyomás mai formáit, éppugy akarjuk megszüntetni a fajok közötti gazdasági privilégiumot is.* A zsidóság nemzetiségi ébredése feltartózhatatlan. Ezt a szocializmus nem csak hogy nem tudja megakadályozni, de fokozza, mert azokban a rétegeiben öntudatosul nemzetiségi mivolta, melyek szociális elnyomás súlyát is érzik. Hozzám gondolkozásban és társadalomszemléletben a szocialista szemléletű cionista ifjúság áll közel, — megjegyzem, hogy a cionizmus államalkotó törekvéseit teljesen irreálisnak tartom. — A zsidó polgári ifjúság mentalitása meglehetősen idegen nekem, gondolkozásunk helyességéről őket azt hiszem, meggyőznünk teljesen képtelenség. *Kénytelen voltam ezt a kérdést idehozni, mert a mai keresztyén magyar ifjúságnak mesterségesen is a legnagyobb problémája a zsidókérdés, valóságos pánantiszemitizmus sötétségében tévelyeg; másrészt a radikálisok részéről felénk is hangzik el burkoltan és nyiltan a „fajvédelem" vádja..*

Ha egy pillanatra végiggondoljuk a mai magyar társadalom helyzetét és ezzel összevetjük a mai ifjúság gondolkozását, szinte mechanikus következetességgel jutunk el azon állásfoglalásunkhoz, ha a magyar sors és szociális problémák komoly megoldására törekszünk, csak a szocializmus alapján lehetséges az. Igen, a haladó magyar ifjuságnak nincs más választása, mint a szocializmus táborához csatlakozni. Természetesen nem pártkeretekre gondolok elsősorban. Az értelmiségnek más munkaterületre és bizonyos fokig gazdagabb tartalmú társadalomszemléletre van szüksége. Magam részéről nagyon sokat várok e lap hasábjain Vámbéry Rusztem által megindított fábiánus mozgalomtól (Vámbéry Rusztem: Az értelmiség szocializmusa, Századunk 1929. 1. sz.) A szocializmusnak azonban számolnia kell az itteni viszonyokkal, ha nem akar örökké levegőben mozgó valami lenni, meg kell látnia, hogy ebben az országban éppen a színmagyar tömegek képviselik a legelnyomottak és legkizsákmányoltabb rétegeket. Sőt ma már a kurzus „nemzeti" politikájának eredményeképpen ott állunk, hogy a magyar középosztály mindjobban elsvábosodik és hova-tovább az egész magyarság nemzeti mivoltában elnyomott lesz. A magyar nagytömegek részére elsősorban szociális, illetve gazdasági jelentősége van a szocializmusnak, azonban az értelmiség kultúrigényével, fajiságának öntudatával is számolni kell. A szocializmusnak legalább is annyira kell közelebb jutni a magyar szellemiséghez, azzal teljesen összeforrni, mint amennyire szociális hatásaiban a magyar nagytömegek számára a lét vagy nemlét nagy problémájának megoldója. Nagyon káros az a nálunk divatozó szokás, hogy míg a haladás táborában a magyarság minden faji öntudatában szeretnek sovinizmust látni, addig más idegen fajták sokszor szélső so-

vinizmusukat is össze tudják egyeztetni szociálista felfogásukkal. A magyar intelligenciának és a magyarságnak nemcsak joga sajátos nemzeti kultúráját kiépíteni, faji, kulturális és szociálbiológiai értékeit megmenteni, hanem a történelem rárótta kötelessége. Éppen a mások rovására káros hatással nem levő faji öntudat és kultúra támogatásával tudjuk a sovinizmus és a nacionalizmus kultúra és nemzetpusztító törekvéseivel szemben a harcot felvenni. A háborúutáni fiatal magyar irodalomban és művészetben csodálatos népi erők, új faji mélységek feltárulását látjuk. Ez a nagy kulturális gazdagodás nem jelent értékcsökkenést a városi kultúrával szemben, mert ez eddig nem volt oly mértékben magyar. Az ifjúság regős mozgalmai mind ennek a nép felé orientálódó magyar szellemiségnek megnyilvánulásai, melyből a népi erőkben megújult ifjú magyar szellemiség megtalálja a maga szociális állásfoglalása által az európai feltörő osztályokkal épúgy, mint a távol keleti népekkel, a maga társadalmi szolidaritását.

A szocialista szemléletű fiatal értelmiség feladata, hogy a világgazdasági krizis végső okait tudományosan elemezve, ne álljon meg az egyoldalú kritikánál. A magyar gazdasági és szociális kérdés tudományos boncolgatása sem merülhet ki a mindnyájunk által közösen gyűlölt gyarmati-kapitalizmus és a magyar népi erők expanzióját katasztrofálisan megakadályozó feudalizmus kritikájában, hanem rá kell mutatni egész a részletekig a mai gazdasági kaoszból kivezető útra. Ki kell dolgozni a feudalizmus tervszerű eltakarítását a telepítés alapos tanulmányozásával, hogy a felépítendő kisbirtokrendszerben kiirthassuk a mai magyar falvak hibáit és súlyos gazdasági hiányait. Megindítani a faluművelődés modern formáit. Kidolgozni a nagy tömegek fogyasztóképességének emelési lehetőségeit, mert ma már nem a többtermelés a probléma, hanem a termelt javak szociális célú elosztása, a termelésnek a dolgozók érdekében való átszervezése. Meg kell oldani, hogyan szüntessük meg intézményesen a mai tőkejövedelmet és általában a munkanélküli jövedelem minden formáját, hogy a termelő munka legyen az emberi társadalom valódi alapja. Törekedni kell minden erőnkkel, hogy a modern üzemszervezésben, munkatudományokban, közgazdaságban képzett és szocialista szemléletű szakemberek nevelődjenek. A társadalom fejlődésének nagy kérdése ma inkább a gazdasági kérdések megoldásán, mint a politikán mulik. Szövetkezeti mozgalomnak kitünő elméleti és gyakorlati emberekre van szüksége, hogy mindjobban kiirthassuk a közvetítőkereskedelmet a termelő és a fogyasztó között. A termelőszövetkezetek hatalmas organizációi, paraszt- és munkásszövetkezetek stb. kiépítése az az út, melyen el kell indulni a szociális állam megvalósítása felé.

A magyar nagytömegek és a fiatal magyar értelmiség helyzete súlyos és katasztrofális, beékelve az idegen imperializmusok, idegen nemzeti kizsákmányolás, a történelmi osztályok kérlelhetetlen osztályuralma és az éhhalál közé. A mai fiatalságban fel kell ébreszteni a nyugateurópai orientáció nagy veszedelmét, rá kell mutatni a gyarmati kapitalizmus és az úgynevezett nagy nyugati népek, a latin-germán kultúra Közép- és Keleteurópát kizsákmányoló törekvéseire, mert a szociális elnyomáshoz ma már a monopolisztikus kapitalizmus korszakában mindenütt nemzeti elnyomás is csatlakozik és nem egy nép a maga teljes egészében esik a kizsákmányoló kapitalizmus áldozatává. Amennyire sikerül a kapitalizmus osztály és a nemzeteket elnyomó tendenciáit megszüntetni, olyannyira öntudatosulnak új fajok és nemzetek és szünnek meg Középeurópában és távol keleten az eddig kuli vagy félproletár sorban levő nemzetek és születnek meg új nemzeti kultúrák. Végre a latin-germán nyugateurópai kultúra helyébe a szociális harcban nemzeti egységükben felszabaduló turáni és szláv nemzetek új euráziai kultúrája lép. Új fajok és frissen öntudatosult nemzetek kultúrája fog beleömleni a szocializmus világáramába, hogy éltetőbbé, gazdagabbá és sokszinűbbé tegye azt, így lesz az egyoldalú

osztályszemléletből egész új kultúrkört megteremtő, vallást és művészetet átformáló új erő.

Így lesz a szocializmus a magyarság öntudatos szociális törekvéseinek, sajátos faji kultúrája megszületésének, a magyar szellemiség eurázsiai misszziójának, történelemformáló új magyar népi erők messiánizmusának egyetlen, kizárólagos és hódító szintézise. A magyar lélek ez évszázadok alakulására kiható szecessziója, a gyarmati kapitalizmus és semifeudalizmus által teremtett helyzet fatális parancsa, de ezen az új történelmi úton a magyar értelmiség új meg új generációi a magyarság öncélúságának, rendeltetésének kulturális és szociális ideáljait találja meg, ezen ideálok kiharcolásának önfeláldozó szociális és kulturális munka gyötrő nehézségeit, göröngyeit, örökös belső tusáit alázatos lélekkel vállalnia kell. Ez az új magyar generáció történelmi síkon mozgó kollektív munkája, generációs öntudatának végső, gazdag kifejlése és beteljesülése.

Fábián Dániel.

Az erkölcstelen prostitució és a prostituált erkölcs.

A régi világrend megtorpanását semmi sem mutatja jobban, mint az a nagy hűhóval és kevés őszinteséggel folytatott harc, melyet — ha a gesztusoknak hinni lehet, — a leánykereskedelem ellen indítottak a prostituciós miazmát terjesztő világrend fenntartói és foltozóvargái. Kényes betegség, útálatos nyavalya, melynek nehéz a diagnózisát kimondani. Tehát, amíg lehet, kerülgetni kell a forró kását, jeleket csinálni, ráolvasni a bajra, kuruzsolni, varázsszavakat mormolni, a jó Isten csodatévő erejében hinni és akkor egyszerre csak felébredünk a lidérces álomból és hült helyét találjuk a bajnak... De hagyjuk az álmot, mert a baj nagyon is megvan... A *Revue internationale de sociologie* érdekes cikket ir róla *Urbanisme et prostitution* címen... *Lepine* orvos — mivel a prostituciót tanulmányozó orvosnak szociológusnak is kell lennie, — megállapítja, hogy a prostituciót a városi lakosság szaporodása és a gazdasági helyzet teremtik meg. Még egy nem világvárosban, Nancyban megejtett vizsgálatok is a gazdasági helyzetet jelölték meg, mint a prostitució melegágyát. 1925—1929-ig 1435 prostituált közül csak 500-an voltak rendőri felügyelet alatt. 1000 közül csak 363 prostituált szülei voltak türhető anyagi helyzetben, de még ezen normális helyzetű szülők közt is akadtak alkoholista apák vagy nem kifogástalan életű anyák. A többi 637 prostituált teljesen nyomorgó milieuből, teljes árvaságból vagy sokgyermekes családból került ki. Lepine legendának tartja azt, hogy a prostituáltak legnagyobb része anyává lett leányokból kerül ki. Statisztikával bizonyít:

1000 prostituált közül 111 esett előzően teherbe, 150 korán ment férjhez (15—18 év közt), 158-nak semmi foglalkozása nem volt, 155-nek bizonytalan foglalkozása volt, 87-nek túlalacsony munkabére, 339 pedig a szobalányok, házicselédek közül került ki s ezeket a gazda vagy családtagjainak amoralitása hajtotta prostitucióba. E megállapítás után Lepine harcot hirdet a prostitució fenntartói ellen, akár egyszerű sapkás, akár szmokingos családból kerülnek ki. Az erkölcs nevében is, a terjedő szifilisz nevében is megüzeni a harcot. 1928-ban — úgymond — a primer szifilisz oka az esetek 67 százalékában a nyilt prostitució volt. De a titkos prostitució veszélye sem kisebb: «*az ellenőrzött prostituáltak számának csökkenésével fordított arányban nő a titkos prostituáltak száma*». S mindebből következik — ezt már Fuss doktorkisasszony állapítja meg — a gyermekhalandóság, meddőség, paralizis. Tehát nem elég az illuzórius védekezés. Hathatós eszköz kellene és ezen az úton «*a nemek politikai egyenlősége volna az első lépés*».

Alexander de *Werth* tanulmánya (Die neuesten Forschungsergebnisse über den internationalen Mädchenhandel und die Prostitution, Gladbach, 1929, 79. l.) akadémikus írás. Német alapossággal osztja be az anyagot: Leánykereskedés a

történelemben. Küzdelem a prostitució ellen 1910-ig. Harc a legújabb időben. A történelmi visszapillantás (a Solon alatt állami vállalkozásban virágzó örömtanyáktól a római lupanaron át a modern bordélyházig) elég kimerítő és bőséges adataival jól *megvilágítja a keresztény civilizáció visszáját,* mely lehetetlenné tette, hogy a vallás és erkölcs minden malasztjában megfürdött ember férfiasan szembenézzen e kérdéssel. Könnyű akadémikusan megállapítani, hogy a kereszténység ad először emberi jogot és méltóságot az asszonynak. De mily keveset jelent ez a gyakorlatban, mikor Nagy Konstatinus még csak a keresztény nőnek tiltja meg a prostituált életet, mikor a mult század 60-as éveiben még javában virágzott a stambuli leányvásár. De hogyan is rendíthette volna meg a keresztény világot ez a pogány mahináció, mikor még a XX. század elején is csak privátmozgalmak alakjában mutatja meg magát félénken az ébredő emberi lelkiismeret. 1921-ben a Népszövetség veszi kezébe az ügyet. Erről számol be de Werth tanulmánya. 34 állam munkájáról. Kérdőívek, grafikonok, térképek. Leánykereskedelmi térképek. Hangos megállapítások és utánuk szerény vallomás: *Nincs módunk a bordélyházak engedélyezési jogát felfüggeszteni... Itt van az átmenet az erkölcstelen prostitucióból a prostituált erkölcsbe...* Itt ütközünk bele a legyőzhetetlen drótakadályokba. Pl. a nemzetek szuverénitásába. Ha egyszer Argentina azt tapasztalja, hogy az *idegen árunak jobb a kelete,* azt épp úgy respektálni kell, mint azt az elvet, hogy *«szűzek és perverzek előnyben».* Több, mint 5000, prostituáltak és bordélyosok vallomásai világítják meg e kérdést. Minden oldalról. A kerítés minden fajtáját. A kereslet és kínálat viszonyát. A konjunktúra alkalmas idejét. És az európai export és argentinai import viszonyát. És a prostituciónak kedvező erkölcsi szempontokat, (Dass die Bordelle überhaupt geduldet werden, wird in einigen Ländern damit begründet, dass durch die Aufhebung der Häuser die Prostitution sich in die Kreise *ehrbarer Menschen* begeben und dadurch *die Moral des ganzen Volkes* in Frage stellen würde). És megmutaják e vallomások a *nemzeti* szempontokat: a megszállt Rajna vidéken a franciák a németek költségére tartottak fenn bordélyházakat, melyekben francia nőket nem volt szabad foglalkoztatni. (Arról az újabb hírről még nem számolhatott be a szerző, hogy a kivonuló francia hadsereg nyomában 15.000 törvénytelen gyermek maradt hátra. Hátha még a levezetőcsatornák is hiányoztak volna.)

Ezekből az adatokból kitünik, milyen viszonyban vannak egymással a kerítők, a leánykereskedők és a bordélyok. De még egy eltitkolt viszony is kitünik: *a prostitució és a ma uralkodó erkölcsi világrend viszonya.* És a diagnózis elmarasztalja azt az erkölcsi világrendet, mely ilyen erkölcstelen grafikonokat teremt meg. Szerzőnk szerint szociális, fizikai, gazdasági és pszihikai okai vannak a bajnak. Ő az utóbbiakkal foglalkozik leginkább, de adatai azt mutatják, hogy a gazdasági okok a döntők. Magyarországot, Romániát a legjobb «beszerzési területekhez» sorozza; Bukarestben már gyermekkorukban viszonyuk van a nőknek, Szicilia a tuniszi leánykereskedelem legjobb termőföldje, Portugáliában a szülők maguk viszik áruba gyermekeiket 14 évtől felfelé. Itt talán nem mindig a pszihológiai okok a döntők, vagy ha igen, úgy *a gazdasági okokból eredő pszihológiai okok.* És politikai okok is: a semleges zónára dobott családok gyermekei könnyen lesznek közprédává. A baj nemzetközi, tehát nemzetközi úton kell rajta segíteni. A baj nyílt, tehát csak egész őszinteséggel lehet rajta változtatni... Jugendvereinok, kongregációk, százezerholdas imádkozók, parfümös és lorgnette-es álszemérmesek alig képesek szembe nézni a baj igazi okaival s ha nem tudnak hadat üzenni a prostituciós erkölcsnek, akkor vígan virágzik tovább az erkölcstelen prostitució is.

Kemény Gábor.

KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK

Uszítás gázmaszkban.

Hazugság, mondja Cicero a *De Officiis*-ben, a róka tulajdonsága, erőszak az oroszláné; mindkettő ellenkezik a társadalom érdekével, de a hazugság a megvetendőbb. Ezért primitiv népek rendszerint súlyosabb erkölcsi megítélésben részesítik a csellel, álnoksággal vagy hazugsággal elkövetett, mint a nyilt erőszakkal végrehajtott gonosztetteket. Nyilván, mert a hazugság a gyávaságnak a jele s így a hazug gonosztevő kétszeresen rászolgált a társadalom ítéletére. Ez az oka, hogy a skandináv népek ősi joga szerint a gyilkosság vagy a rablás megbocsátható ugyan, de aki titokban követte el, az *nithinger*, vagyis gyűlöletreméltó férfi. Akármennyire változtak is azóta az erkölcsi értékítéletek, szégyenszemre be kell vallanunk, hogy a primitívnek lebecsült álláspont logikusabb volt, mert sohasem mutatkozott gyávának az erőszak hirdetésében. Aki hős volt, az nem csak ellenségének lemészárlásával bizonyította, de bizonyára büszkén vallotta is a harciasság erényét. Olyan következetlenségbe se Homérosz, se a Frithiof Saga hősei nem keveredtek volna, hogy letagadják háborús hajlandóságukat és Janus istenben is volt annyi szemérem, hogy sohasem mutatta egyszerre mindkét arcát.

Csak a modern kor tollforgató hőseinek kétes előjoga, hogy hősiességüket akkor is letagadják, amikor hősnek lenni dicsőség és pacifistának lenni szégyen. Eszük ágában sincs, hogy a háború dicshimnuszát zengjék, amelyet, „titkon érző lelkük óhajtva sejt", egy szó nem sok, de annyival se mondják, hogy „huj-huj-hajrá, üssük agyon a rácot meg a mócot", csak éppen nem hisznek a békében, mert ők jó fiúk ugyan, de ahogy már Tell Vilmos megmondta: „Es kann der Frömmste nicht in Frieden bleiben, wenn es dem bösen Nachbar nicht gefällt." Isten ments, hogy háborúra uszítanának, ők csupán a béke lehetőségének hite ellen uszítanak. Természetesen az ellen se nyiltan, őszintén és becsületesen, hanem a reálpolitika hirdetésének subája alatt.

Szabályszerű időközökben jelennek meg képzeletcsiklandozó híradások és cikkek, amelyek több-kevesebb tudományos nagyképűséggel számolnak be a jövő gázháborújáról. Hogy milyen szörnyű lesz az, amikor a rettenetes gázrajtaütések milliószámra fogják pusztítani a városok békés polgári lakosságát, hogy miképpen készítik elő külföldi államokban a polgári gázvédelmet, hogy Lengyelországban gázálarcokkal és gáztankönyvekkel láttak el százezer elemista tanulót (persze a gimnazisták nyugodtan megfulladhatnak!), hogy bár „London szinte védhetetlen a légi- és gáztámadásokkal szemben", mégis ennek az ijesztő megállapításnak hatása alatt „London iskoláiban már megkezdték a gázvédelem oktatását", sőt még Moszkvában is, ahol pedig minden oly méregdrága, „mindenki mérsékelt áron kaphat gázmaszkokat". Persze mi se maradunk el a „nyugati kultúrnépektől", aminek bizonyságául a „Nemzeti Munkavédelem" egyszerre négy pálya-

díjat tűzött ki az aerokémiai harc ellen szükséges védekezésről. Amikor pedig mindezt szajkómódra ismétlik, a polgárok tizenhatfilléres tanítómestereinek egy pillanatra se jut eszébe, hogy a gáztámadások ellen talán sikeresebben lehetne védekezni, ha a „békés polgári milliókat“ a gázmaszkok használatán felül egyébről is felvilágosítanák. Így, teszem, arról, hogy a gyilkos gázokkal nem gonosz földöntúli hatalmak szándékoznak őket megfojtani, sőt még csak nem is egy másik ország „békés polgári milliói“, hanem csekélyszámú érdekcsoportok, amelyek csak addig űzhetik gyilkos játékaikat, amíg a „békés polgári milliók“ fejükre nem koppintanak. Sikeresnek igérkeznék a gázveszedelem elhárításában annak a veszedelemnek az elhárítása is, amellyel a háború legyőzhetetlen ördögének állandó falrafestése jár, midőn a „békés polgárok millióit“ úgy tünteti fel, mintha azok semmi egyebet nem tehetnének a mérges gázok kivédésére, mint hogy sürgősen jutányos gázmaszkokat vásároljanak.

De abban a tanácsban, amely gázmaszkok vásárlására irányul, a hangsuly nyilván a vásárláson nyugszik. Tessék csak elképzelni azt a fantasztikus üzletet, amely a gázálarc mögött meghúzódik. Nincs vérbeli kapitalista, akit kéjesen ne borzongatna meg oly árucikknek a gondolata, amelyet minden élő embernek, akár csecsemő vagy aggastyán, akár polgár vagy proletár, akár keresztény vagy buddhista, sőt zsidó, meg kell vennie, ha életben akar maradni. Ezzel az üzleti eszmével igazán csak a levegőnek megadóztatása versenyezhet. Nem is szólva azokról a lehetőségekről, amelyekkel a technika folytonos haladása kecsegtet. Tudvalevőleg a gázmaszkok csak már ismert gázok ellen nyujtanak védelmet s ha az ellenséges vegyészek új gázokat találnak fel, ismét új gázmaszkokra lesz szükség. Micsoda nagyszerű szindikátusokat, gigászi holding company-kat lehet majd alapítani és akármily meggyőzően bizonyítja is Norman Angel, hogy rossz üzlet a háború, kétszer is fel kell kötnie a kimondhatatlanját, ha azt akarná bebizonyítani, hogy békében is rossz üzlet, akár a gázmaszkgyárosok, akár a sajtótőke számára, amely militarista gázmaszkban védekezik a pacifista fojtó gázok ellen. Ilyen együgyűséget igazán csak olyasvalaki állíthat, aki nincs tisztában a gázmaszkgyáraktól és a pacifista szervezetektől várható pausálé szembeszökő különbségével.

Nemcsak a militarizmus, hanem a pacifizmus gázmaszkja is hasznosan szolgálhatja a háborús uszítás gyáva hőseit. Csak jámbor olvasók nem veszik észre, hogy ilyenkor is a szemforgató képmutatás vigyorog ki a békeszeretet álarca alól. Krokodilkönnyek árja ömlött el a genfi népszövetségi kongresszusról szóló jelentésekben, amelyek nehezen rejtett kárörömmel számoltak be Briand és Henderson kudarcáról. Szétfoszlott a „szép álom“, mondogatják, komédia a megegyezésről és lefegyverzésről beszélni, amikor egy szikrától minden pillanatban felrobbanhat Európa puskaporos hordója. Hogy a békét tudvalevőleg nehezebb megteremteni, mint a háborút, hogy Briand páneurópai javaslata és Hendersonnak lefegyverzési indítványa egyaránt bizonyítéka a két vezető kultúrnemzet békeakaratának, hogy csak gyermekiesen naiv kedélyek képzelhetnek el oly csodát, amely a gazdasági válságoktól gyötört Európát máról holnapra a béke paradicsomává varázsolhatná, hogy a leszerelésnek és Páneurópának sorrendi

vitája még nem jelenti a békevágy komolyságának cáfolatát és a genfi tanácskozásnak más hasonló tanulságairól nem esik szó. Még kevésbé arról, hogy ha a felhalmozott gyujtóanyag felrobbanását igazán csak a békeszerződések *előzetes* reviziója háríthatja el, mily módon érhető el békés úton a revizió, amikor szerintük még a status quo békéjének biztosítása sem lehetséges? Ha a világháború győztes hatalmainak békeakarata csupán képmutató színjáték, amely csak „az álmodozók és ábrándozók" elkábítására alkalmas, akkor ugyan micsoda eszközökkel lesznek ezek a hatalmasok kapacitálhatók, hogy komolyan akarják a békeszerződések sürgős revizióját?

„Oszkár tudja, de nem mondja", mert a pacifizmus gázmaszkjában bujkáló harcias tintakuli ravasz diplomata és tisztában van vele, hogy nem illik az európai zavarosra spekuláló háborús hátsógondolatot elárulni. Dehogy is lelkesedik a háborúért, csak éppen fölényes bölcsességgel fejezi ki kárörömét a béke kudarcán és reábízza a nyájas olvasóra, hogy az elmefuttatásból maga jusson el a következtetés finish-éhez. Mert, ugyebár, kétszer kettő négy: ha a békeremény csak „szép álom", úgy nincs más hátra, mint hogy vígan készüljünk a háborúra. Igaz ugyan, hogy a háborús készülődés, a harci szellem ébresztése, a világháború tapasztalatai szerint, leghathatósabb tényezője a háborúnak és aki a béketörekvések elkerülhetetlen csődjét hirdeti, ezzel beszegődik a háborús uszítók sorába, de a mérges gázok terjesztője ily gyanusítással szemben nyugodtan hivatkozhatik pacifista gázmaszkjára. Lehetne ugyan a genfi tanácskozásokból más következtetéseket is levonni. Egyebek közt, hogy az európai demokráciában még bizonyos fogyatékosság észlelhető, s ép e hiány akadályozza a népmilliók túlnyomó tömegeiben élő békevágy érvényesülését, vagy lehetne nyiltan hirdetni, hogy jöjjön a vízözön, amely az ujabb háború után menthetetlenül elborítaná az európai kultúrát, sőt arra is reá lehetne mutatni, hogy minden nyilt vagy rejtett háborús törekvés menthetetlenül a bolsevizmus útját egyengeti. Ily nyilt állásfoglaláshoz azonban némi bátorságra és őszinteségre volna szükség. Sokkal kényelmesebb gázmaszkban harcolni, anélkül, hogy a hős a két álláspont akármelyikének a kockázatát vállalná. Csak a *gironde* szokott ugyanis oly oktalan lenni, hogy nyiltan hadakozzék két front felé. Ők, a gázmaszk hősei, tudják ugyan, hogy aki manapság a béke lehetetlenségét bizonyítja, sőt az is, aki nem aktív pacifista, a háborút szolgálja, de nem bolondok, hogy ezt el is árulják. Mert a talmudban meg van írva, hogy csak a képmutatók, hazugok, rágalmazók és csúfolódók nem juthatnak be a paradicsomba — egyetlen kivétel a béke érdekében mondott hazugság (Hershon: Treasures of the Talmud 69.) —, de ők egyrészt nem vágyakoznak a paradicsomba, másrészt pillanatnyi földi jólétüket sikeresebben látják biztosíthatónak, ha a háború érdekében nem mondják meg az igazat.

Vámbéry Rusztem.

Egy hét sajtója.

Az író válsága az is, hogy nem tapasztalhatja harcának eredményét. Mert hiába szépirodalom a regényírás, szépirodalom és nem publicisztika, — azért ha az író leül, hogy megírja a bányát s a bányász életét, hogy megalkossa a Germinalt, az írói alkotások ez egyik legdicsőbbjét, valahogyan, gyermeki vágyfantáziáktól telitve, azt reméli, azt hiszi, hogy ha művét elolvassák az emberek, megdöbbennek, öntudatra ébrednek s nem lesz többé bányamunka úgy, oly módon és oly feltételek mellett, ahogy addig volt. Mert a Germinalt megteremtő indulati erők közt az egyik: részvétteljes megérzése a bányász sorsának s fölháborodás a kizsákmányoló gonoszság ellen. A Germinalnál ez a lelki törekvés, más műnél más, mindig valami akarás ezen a világon; a Bovarynéban például megérzése az úgynevezett házasságtörő asszonynak, megértetése, ami már magában is — programmatikus irányelvek kimondása nélkül — harc a megkövezés ellen, történjék az kővel vagy átokkal.

Az író, különösen ma, szinte reménytelenül veszi kezébe a tollat. Bár mégis föl kell tenni, hogy valami hatása van, hogy valamely szörnyű gigászi börtönfalon ő is kapart a tíz körmével egyet, — az eredmény csupán nem érzékelhető, nem mérhető. Így van ez az íróval, akár irodalmi műveket alkot, akár szociológus, publicista, vagy a szó ideális értelmében vett ujságíró, (ha ugyan ez az utóbbi holmi naiv óhajon túl lehetséges valóság). Nos, a sajtóról írott múltszámbeli cikkemmel szerencsém volt. Úgy látszik, hogy volt észrevehető hatása. Mert nem tudom másként magyarázni a meglepetést: a délelőtti kolportázslap, amelyet elsőoldali „borzalmai" miatt róttam meg, legnagyobb meglepetésemre a gyakori borzalmas s a ritkább szörnyű szó helyett legutóbb új szóval — kövérbetüssel — vezeti be a csábító riportcimet. Azt mondja ezuttal: *„Bestiális kegyetlenséggel meggyilkoltak egy kocsmárost."* Alcím: *„Kezét, lábát levágták, hasát felmetszették."* Viszont meg kell állapítanom, hogy a hétfőreggeli legkisebbik kedélyvidító nem javult semmit, sőt visszaesést mutat, mert fütyülve az olyan bagatellre, mint a vasárnap lezajlott német választások, első oldalán így kedveskedik: *„Arzénes patkányméreget evett egyszerre, közös elhatározással, három fiatal leánytestvér".* Azután következtek a borzalmak szép sorjában: *Négy gyermeke szemeláttára meggyilkolta a feleségét; Faragó Ödön vasárnap délután luminállal megmérgezte magát; Borzalmas tűzkatasztrófa három halottal; Két ujabb áldozata van a mátraballai vasuti katasztrófának* — és így tovább et sic porro, van még vagy két tucat, például *„Ban Bikman, a tripurai maharadzsa Budapesten"*, alcím: *„Lakkcipőben, rózsaszín turbánban sétál és Budapest szépségeiben gyönyörködik".* Ezt talán már nem szánja a derék hetilap borzalomnak, de én annak tekintem, mert undorodom ezektől a *„nagyszámú kiserettel"*, titkárral és feleségekkel világot járó maharadzsáktól, legalább is attól, hogy az ilyen emu vagy gnu megérkezését eseménynek tekintsék, vele interjut csináljanak s az élet értelmét egyedül a pénzben látó pesti burzsoát sanyargassák, nem mintha a sanyargatás ellen lenne valami kifogásom, hanem mert látom, hogy a riporter magáévá teszi a minden földi maharadzsákat szőrmentén kezelő, sőt tisztelő életszemléletet.

De hát még aznap, hétfőn, elsöpört valamennyi outsider borzalmat a főborzalom: a német választások eredménye, illetve az erről való részletes tudósítás, valamint az események fejtegetése. Már az előző héten közöltek a lapok kombinációkat az eredményekről s leírásokat a választási agitációról. Az egyik hétfői ujság közölte az egyes pártok vezéreinek arcképét — kivéve a szociáldemokratáét és a kommunistáét. Egy mindennapi demokratikus ugyancsak a vezérek arcképeit hozta, a képek alá odanyomatta a nevet s a párt nevét, így: centrum, állampárt, német nemzeti ellenzék, nemzeti szocialista párt, — de a szociáldemokrata Otto Wels képe alá csak ennyi került:

S. P. D., a kommunista Thälman képe alá pedig: K. P. D., nyilvánvalóan abban a reményben, hogy az olvasó nem tudja majd, mi az a K. P. D. s akkor ez a párt (Kommunisten Partei Deutschlands) nem is létezik.

Magának a választási harcnak leírását erős lírizmus jellemezte. Az egyik fajmagyar lapnak a szerkesztőségből a legközelebbi kávéházba, német lapok olvasására, kiküldött tudósitója a Tuch és Band szót, amikor az Hitlerék német nemzetiszínű díszeit jelentette, szövet-nek és szalag-nak fordította, amikor pedig a kommunisták szövetét és szalagját jelentette ugyanaz a két szó, akkor *vörös rongy* és *vörös cafrang* lett belőlük. A demokratikus lapok annyival voltak tárgyilagosabbak, hogy nemcsak a kommunista, hanem a keresztényszocialista ifjumunkásokat is suhancoknak vagy sihedereknek nevezték, így például: „nagyszámú hitlerista siheder vonult fel". A lap pártállásának megfelelő tömeg *„lelkes éljenzéssel"* haladt az utcán, a lap pártállásának meg nem felelő pedig *„éktelen ordítozással"*.

A választási eredményeket ismerjük. A polgári pártok szétmorzsolódtak, a kommunisták s a hitleristák megszaporodtak, a hitleristák jóval nagyobb arányban, mint a kommunisták. Demokratikus lapjaink szomorú hangokat pengetnek. Ugyanazok a lapok, amelyek minden alkalmat megragadtak Mussolini s az olasz fasizmus dicsőitésére. Most egyszerre baj van a fasizmussal, mert az Németországban, nem úgy, mint Olaszországban, némi antiszemitizmust is tartalmaz, állítólag. (A *szegénysorsú* zsidókat mindenesetre bántalmazni fogják a derék keresztényszocialisták, ha a diktatórikus hatalmat magukhoz ragadják. A tőke elleni harc, amit megigértek, meglesz, csak nem olyan mértékben, mint ahogy fenyegetőztek vele: a tőkések közül csak a zsidók ellen megy, a zsidók közül meg csak a szegények ellen, — így volt ez nálunk is.)

Az egyik demokratikus orgánum agytornászati mutatványt végez, ezen a címen: Hitler. Először azon ütődik meg, hogy Hitler egyszerű őrmester volt. Lám, az aggály egészen demokratikus. Igaz, hogy Mussolini csak káplár volt, de ezen az illető lap elfelejtett megütődni.

Nem érdektelen az sem, hogy kereszténynemzeti és fajvédő lapjaink mennyire örülnek a hitleristák győzelmének. A kereszténynemzetieknek egy csöppet sem fáj, hogy a hitleristák eddig semmi jót nem igértek a kereszténységnek, különösen nem a katolicizmusnak. És a magyar fajvédőknek csak öröm, hogy a német fajvédők is védik a fajt. Valamennyi nemzet fajvédői védik a saját fajukat, támadják a többi fajt, — érthető hát, hogy örülnek egymásnak. A magyar fajvédő lap már biztos a német fajvédő-diktaturában. Ha ricinussal még nem is itatja a polgári demokratákat és szociáldemokratákat, azért már megkezdte egy szebb jövő felvázolását s már állítja össze a feketelistát. *„A szocialista képviselők fizetése nagyobb, mint volt az egész császári udvartartás költsége."* Úgy látszik tehát, hogy a keresztényszocialista képviselők nem fognak fizetést fölvenni. Sőt, úgy látszik, a polgári képviselők sem vettek föl fizetést már eddig sem. Továbbá: spórolás szempontjából vissza kell állítani a császárságot.

A harcias hangot azonban az első ijedtség után a demokratikus lapok is megütötték. *„Az elárvult polgár azért vissza fogja hódítani a maga pozicióját Németországban is — ne féltsük a polgárt."* Sőt ricinusnál, Lipári-szigeteknél, börtönnél és agyonverésnél vészesebb fenyegetéssel áll elő az egyik: *„Hátrább az agarakkal, legszélső jobboldal és legszélső baloldal: a polgár, akinek bölcsőjét a szabadelvüség hőskorában ringatták, még nem fejezte be a maga dolgát, vár még rá néhány évszázadnyi munka . . ."* (De ha már a Lipári-szigetek szóba kerültek, csak úgy mellékesen: az a bizonyos Kühnelt Leddin Erick nevü fajmagyar hirlapiró, aki állítólag Oroszországból ír cikkeket a szovjetrendszerről, a napokban — sok egyéb hasonló közt! — azt

írta, hogy az oroszok a politikai elítéltjeiket a Szolovec és a Lipári-szigetekre viszik számüzetésbe.)

Bizony csunyán járt az a Németország, mert nem vett rólunk példát: *„A német választási harc újabb tanubizonyságot szolgáltatott Európa számára, hogy kiszámíthatatlan veszedelmet rejt magában jóhiszemű fair play-t játszani az erkölcsi, politikai és gazdasági eszmék hamískártyásaival“.* Hozzáteszem még, hogy: irodalmi, művészeti, tudományos és kulturális hamískártyásokkal. Bennünket nem fenyeget olyan szörnyü débacle, katasztrófa, apokalipsis és kataklizma, mint amilyen a szegény németeket mauztótra lapította. Mi vigyázunk magunkra, bár Európát, uti figura docet, hiába védtük. Nálunk azért mégis csak másképpen mennek a dolgok. Mindenütt, ahová csak esik a pillantásunk. Nálunk például vannak hatvan, sőt hatvanöt és féléves írók is, akik élnek, míg máshol ... *„Torsten Holm, az ismert dán író, 52 éves korában Scandicciben levő villájában meghalt. Torsten Holm családjával együtt évek óta Olaszországban él.“* Mégis meghalt. 52 éves korában. Csak ennyit élt. Mert biztosan destruktív volt. Mert ezek a külföldi írók nagyrészt destruktívok ám. Például az a Gay nevű angol szatirikus, de még inkább az a német Bert Brecht. Akik azt a Háromgarasos operát írták. Szinte nem győzték lapjaink konstatálni és megértőn magyarázni, hogy ... *„nálunk sok minden nem lehetséges, amin Németországban senki sem ütközik meg.“ „A mi kiváló poétánk és drámaírónk, Heltai Jenő, a magyar közönség* (Európa legkényesebb ízlésű közönsége!) *számára hozta közelebb pompás átdolgozásával ezt a miliőt.“* Milyen finom kifejezés: hozta közelebb, — a durva, „kiherélte“ helyett. A Háromgarasos operának különösen a német librettója van tele (nem is csoda azután az a választási eredmény!) valóságos bolsevista izgatással, a szereplők nem tisztelik a gazdagokat, a papokat, a bankigazgatókat, a rendőrséget és brutális dalaik bepillantást engednek a nyomor világába, — míg nálunk az egész szöveg tónusává lett, hogy: Eccer élünk, eccer élünk, De legalább vigan élünk. Így vigyázunk mi Európára.

Nálunk! Nálunk olyasmi nem fordulhat elő, mint a németeknél. (Akik, lám, összeomlottak.) Például ... mit is hozzak fel? No, de itt van: A lengyel szejm egyik alelnökét lakásáról elcipelték és félholtra verték. A Berliner Tageblatt a tudósítását erről így kezdi: *„Mehrere Offiziere unternahmen heute einen Ueberfall ...“* stb. De nálunk: *„... négy ismeretlen férfi támadta meg, akiken katonai egyenruha volt.“* Akár csak 1920-ban, amikor is *„a katonai ruhát jogtalanul viselő egyének ...“* Igen, mi Lengyelországra is vigyázunk a testvérnemzetre. Mi még a lengyel terrorista tisztek gazságait is leplezzük. Önként, saját jószántunkból, anélkül, hogy erre bárki is kényszerítene bennünket. Védünk mi mindent, ami jó és drága, Istent, hazát, királyt, vallást, tekintélyt, régi ízlést, akárhol van is az, akár Afganisztánban, akár Peruban. Mi a perui és argentinai katonai fasiszta puccsokat forradalmaknak nevezzük. Már mi akkor, amikor Cankov tiszti különítményei megölték Sztambulinszkyt, már akkor így írtuk: *„Diadalmas forradalom Bulgáriában“.* (Idézet legdemokratikusabb lapunkból.) Nálunk így írják: *„Furcsa bűnperben ítélkezett csütörtökön a milánói rendkívüli államvédelmi törvényszék. A vádlottak padján egy velencei kereskedő ült, aki egy milánói kávéházban rossz viccet mesélt el, amely kigúnyolta a fasizmust.“ Stb., stb.* Mi így írunk az antifasiszta viccről. A vicc rossz, — anélkül, hogy ismernénk. Nem is lehet jó, ha egyszer antifasiszta. (Pedig egy „demokratikus“-ból veszem a hírt. Amely most sír Hitler győzelme miatt.)

Így irunk mi. Szinte keresni kell a magyarázatot, amikor mégsem így irunk. Például egy liberális lap egész objektív hangon, becsületes frazeológiával írt a szeptember elsejei tüntetésről. A cikksorozatot többen írták, véletlenül hajlamosak az igazmondásra, de e hajlamuknak csak úgy engedhettek, hogy a szerkesztő éppen szabadságon volt három napra.

Az elhelyezése és a tipográfiája miatt élvezetes a következő hír: *„Az erdőőr leterítette a gyöngyvirágszedőt. Kaposvárról jelenti tudósítónk: Szabó József lábodi uradalmi erdőőr ez év április 27-én gyöngyvirágszedés közben agyonlőtte Pál István lábodi iparost. A kaposvári törvényszék Kelemen büntetőtanácsa tegnap tárgyalta Szabó bünperét és az erdőőrt nyolchónapi fegyházbüntetésre ítélte.“* Petittel, a hirek legvégén! Kövér vörös betük s az első oldal helyett!

De hát: uradalmi erdőőr! Az uradalom nagy és hatalmas. Az ur nagyságos, méltóságos és kegyelmes. Az úr jó, az úr bölcs, az úr igazságos, az úr szép, az úr tiszta, az úr tiszteletreméltó, az úr érdekes. A nyavalyás kispolgár nem érdekes, a proli meg nem is számít. De az úr érdekes, sőt érdekfeszítő. Ezért van, hogy mikor például az a bizonyos Kovács László agyonlőtte a feleségét és önmagát, az egyik demokratikus ezt a cimet adta a riportnak: *„Festetich gróf bérlője, Kovács László, a Metropol-szállóban... stb.“* Tehát ez az, ami érdekes a dologban, *Festetich gróf bérlője.*

Az úr érdekes. Az úr érdekfeszítő. Például: *„Kegyelmet kapott a felségsértésért tavaly 12 évi fegyházra ítélt Mészáros László...“ „Mészáros tagja volt annak a bizottságnak, amely 1919 tavaszán“, „A bizottság vezetője Pandurovics László, tagjai Mészároson kivül gróóóf Draskovich Iván, gróóóóf Keglevich Pál, Andrics Tivadar, Stojcsics Vladimir és Gyorgyevics Koszó voltak...“* Tehát az egész névsor még egyszer: gróóóf Draskovich, gróóóf Keglevich, azután Pandurovics, Mészáros, Andrics, Stojcsics és Gyorgyevics. Na, találjátok ki gyerekek, hogy kik ellen szünt meg az eljárás pertörlés következtében? Na Móricka! Úgy van, okos fiú vagy Móricka. Mert aszongya *„...de Keglevich és Draskovics grófok ellen az eljárás pertörlés következtében megszünt“*. És ez csak úgy, a többi hir közt, mintegy en passant, mint ahogy a Duna Passaunál 12, Linznél 34, Kalocsánál 26 . . . stb.

Ami pedig a regényrovatot illeti, hát *„Felton János örömében felugrott, mint a sakál, amely prédára les“*. Avagy: a destruktív és konstruktív lapokba egyaránt tárcákat író novellista novellát írt a nemzeti fajvédő lapba. Egy csavaros lóversenyhistória a téma, de ha már az elfogadó és 20—24 pengőket fizető orgánum nemzeti, ami annyit jelent, hogy erkölcseiben tiszta, külpolitikájában irredenta, ízlésében nemesen konzervatív, hát ki kell őt szolgálni, hogy máskor is vegyen. Beleírt tehát az író a tárcába, a lóversenyhistóriába egy-két takaros konstruktivizmust. Például amikor anyagiak miatt veszély fenyegeti Zoárd és Helga leendő házasságát, így sóhajt fel, hogy azt mondja: *„Ismét egy családdal kevesebb lesz ezen a kis Magyarországon, ahol pedig még a ribizlibokron is pirospozsgás magyaroknak kellene teremniök, hogy elegen legyünk akkor, ha majd...“* Az író hagyja így abba, sejtelmesen és rejtelmesen a mondatot. Azután egy másik gyöngyszem, csak úgy bele a lóversenytörténetbe: *„Zoárd pedig szerette Helgát, a kék szemét, fekete, kontybafont haját (nem ám bubifrizurát)...“* Az író használ zárójelet s ő írta bele a bubifrizura elleni tiltakozást. Mert rendes nemzeti magyar ember elitéli a bubifrizurát, eszménye a konty. Mint dr. Nékámnak a háziszappanfőzés. És rendes magyar ember a nőnek a szemét, haját és lelkét, azaz csakis a nemesebb végtagjait szereti.

Tudományban kimagasló esemény volt Nékám. Felsorolt néhány destruktív embert, akiknek szifiliszük volt. A konstruktívokat mellőzte. A destruktív lapok vitatkoztak állításaival. De nem reklamálta egy sem például Medici Leó pápát, vagy Bakócz Tamás primást, akiknek volt szifiliszük, viszont ráhagyták Nékámra Lenint, akinek nem volt szifilisze.

Nagy Lajos.

A fasizmus Kr. u. 2000-ben.

*Ahogy Karel Capek elképzeli.**

«Míg Északeurópa államainak különböző belpolitikai nehézségekkel kellett küzdeniök, Itália az egész század folyamán vezetőinek derűs zsarnokságát élvezte, kiknek hivatala és hatalma apáról fiúra szállott. A király többé-kevésbbé a szuverénitás szimboluma maradt, különösen új árvaházak, vasúti állomások és más középületek ünnepélyes felavatása alkalmából.

«1966-ban II. Mussolini proklamálta az arany-kort, rendeletileg kiküszöbölt minden elégedetlenséget és a pauperizmust kiutasítás terhe alatt betiltotta. III. Mussolini Itália nevében a világegyetemet a déli égöv csillagképéből az északihoz annektálta, amivel majdnem háborút provokált Franciaországgal. IV. Mussolini, fájdalom, idő előtt meghalt, mert azt hitte, hogy személyes jelenlétével képes az Etna kitörését megállítani. Utóda, V. Duce Mussolini, most 3 éves. Helyette a jelenlegi király, II. Alberto Umberto gyakorolja az uralmat.

«A lojális olasz hivatalnokokat az az aggály gyötri, hogy a Korona kihasználhatná a Vezér kiskorúságát a maga előnyére, megszorítva amannak rendkívüli előjogait. Azt beszélik, hogy a régens-király tervbe vette, hogy alkotmányt ad Olaszországnak és elrendeli az általános választásokat. Ez okból elhatározták, hogy V. Mussolinit 5 éves korában nagykorúnak nyilvánítják, hogy ilymódon személyesen erős kézzel ragadhassa meg a hatalom gyeplőit.

«A Szent Szék helyesli a tervet, azzal a kikötéssel, hogy Sotto kardinális részt vehessen az ifjú Vezér ártatlan játékaiban. A fiatal V. Mussolini hallatlanul nagy népszerűségnek örvend. A következő szavakat tulajdonítják neki: „A Földközi-tenger egyedüli ura Olaszország kell hogy legyen. Itáliának nem szószátyár politikusokra, hanem cselekvő, erősakaratú férfiakra van szüksége, akik személyes bátorsággal birnak! Lalala, Ejaja, buu!" Ezek az utolsó szavak leírhatatlan lelkesedést váltottak ki és politikai irányelvvé váltak. Minden itt tartózkodó idegennek ajánlatos meghajolni e szavak előtt.

«Az össznépesség háromnegyedrésze turistákból, főleg angolokból és amerikaiakból áll. Firenzében, Sienában, Perugiában és a többi kedvelt városokban a nacionalisták nyomása alatt hivatalos tolmácsokat vezényeltek ki, akik alaposan ismerik az olasz nyelvet, arra az esetre, ha valaki olaszul akarná megértetni magát.

«Az állami hivatalnokokon és a kormány által fizetett embereken kívül majdnem minden olasz a határon túlra menekült. Kezdetben a kormány erősen fékezni akarta ezt a tömeg-kivándorlást (melynek oka nagyrészben politikai volt), de később úgy nyilatkozott, hogy ez a mozgalom nem egyéb, mint békés invázió és a földgömb elolaszosodása. Reméli, hogy néhány századon belül a világ összes államai ugyanígy el lesznek olaszosodva és szép csendben megnyerik őket az Olaszországgal való egyesülés gondolatának.

«Néhány nappal ezelőtt egy szegényesen öltözött aggastyán bizalmasan úgy nyilatkozott, hogy bizonyos Mazzinit tartja az olasz történelem legnagyobb emberének. Kiderült ezekután, hogy ez az aggastyán volt az utolsó egyetemi tanár, Angelo Tosti. Természetesen azonnal megbotozták és lecsukták izgatásért. A börtön felé vezető úton eltünt, de később kihúzták a Tiberisből. Testét százharminchét tőrszúrás járta volt át. Az emberek, akik tetemét elrejtették, sürgönyileg jelentették hódolatukat a hőnszeretett Ducenak. Ezek után betiltottak minden bizalmas nyilatkozatot.

„A nyomasztó meleg ellenére itt a lelkesedés és a bizalom Itália jövőjében változatlanul erős."

V. M.

---

* A bruxellesi *„Peuple"*-ből vesszük át Capek fenti irását. Karrikaturáját rendkivül valószínűnek és az események logikus rendjébe illőnek találjuk. Feltéve persze, hogy a fasiszta rezsim eltart 2000-ig, ami még korántsincs bebizonyítva.

KÖNYVISMERTETÉSEK ÉS BÍRÁLATOK

A mai magyar társadalom.

Weis István munkája. (Budapest: a Magyar Szemle Társaság kiadása, 1930, 240 l.)

A mai magyar társadalom elemzését Weis István kettős keresztmetszet nyújtásával végzi könyvében: 1. Telephely szerint (a tanya, a falu, a város, az ország szive), 2. a gazdasági viszonyokban gyökerező társadalmi csoportok szerint (a kispolgár, a középosztály, a felső tízezer, a szegény ember) s egy-egy fejezetet szentel még a társadalom és a gazdasági élet, meg a szellemi élet kapcsolatának, valamint a hivatalos Magyarországnak. A bevezetés szerint tárgyilagos leírást kíván nyújtani s értékítéletek megállapítását az olvasóra — nem a külföldire, hanem a magyarul tudóra, a magyar kultúrközösséghez tartozóra — bízza. Módszere a statisztikai és társadalom-gazdaságtani alapokra épített szociográfiáé, mely a csoportok lélektani jelenségeinek különös figyelmet szentel. A mű egészében maga is társadalomtörténeti dokumentum s mint ilyet, sajátságos szemléleti módja és dialektikája kedvéért óhajtjuk jellemezni. Hogy milyen természetű e dialektika, kitűnik azokból a hibákból, melyeket a vizsgált szociológiai szerkezetben megjelöl. Hangsúlyozni óhajtjuk, hogy e megállapításai az 1920—30-as évtizedre vonatkoznak s hogy tolmácsolásuk a szerző szavaihoz ragaszkodva történik itt.

Magyarország jelenlegi lakosságának ötödrésze él tanyán. Megtudjuk, hogy a posta, iskola és az orvosi szolgálat a kongó-vidék néger viszonyaihoz hasonlít a magyar tanyákon, hogy ezeken félnomád-fokon élnek az emberek (11. l.), a Hortobágy pedig a kirgiz-szteppékre emlékeztető állapotban van (27. l.). A tanyai nép nem ismer vallást, mert lelkipásztorai nem igen fáradnak ki hozzá, nem törődnek vele. A tanyai iskola, már ahol van, többnyire ócska istálló vagy magtár épülete, taneszközei nincsenek s ha a tanító a puszta falat használja táblának, megeshet, hogy felügyelő hatósága elmarasztalja a fal átfestésében. Egy 1921-es törvény az olyan tanya tulajdonosát, ahol iskola nincsen, kötelezi az iskolába járó gyermekek befuvarozására az iskolával bíró helyre. Aki ismeri a magyar ember szeretetét — jegyzi meg a szerző — a *ló* iránt, természetesnek fogja találni, hogy e törvényt nem valami pontosan hajtják végre. Az uradalmak diplomatikusan bújnak ki a gyermekfuvarozás kötelme alól: gyermektelen alkalmazottakat vesznek csak fel. Persze hogy kímélni kell a lovat azokon a tanyai utakon, melyek, — noha már egy évszázad választ el Petőfi és Lenau korától, — olyan állapotban vannak, hogy ősszel és télen a tanyai ember többhetes késedelemmel kapja kézhez az idézéseket s a világeseményekről az iskolába járó gyermek hoz neki hírt. Sok az őstehetség a tanyákon, de iskolázottságuk olyan, hogy számvetésre sem képesek.

A magyar faluról megtudjuk, hogy községi autonomiája alig van, a hatósági jogokat ténylegesen a megye gyakorolja s ez minden közterhet a falura hárít át, mely tehát eltartja azokat a megyei tisztviselőket, akikkel nem rendelkezik, sőt akik az ő urai. A szerző figyelmeztet arra, hogy az öntudatra ébredő falú felbillentheti a megyei rendszert. A falusi intelligencia: a földbirtokos, a gazdatiszt, a jegyző, a lelkész, a tanító általában elkülönzik magukat az alsó néprétegektől, míg ezek között terjed az anyagias gondolkodás, a zsugoriság, a gyermektől való irtózás, a szeretőtartás. «A kisgazda nem érdemli meg, hogy ... benne lássák a magyar géniusz megnyilatkozását, az értelemnek ... megtestesülését» (83. l.). «A kisgazda nem lelkiismeretes az üzleti tisztesség megtartását illetőleg» (88. l.). Miért? Mert a piaci vásárlásnál és árusításnál minél nagyobb haszonra törekszik. Ez nem ok a kisgazdák leszólására, mert a közép- és a nagybirtokos-osztály sem veti meg az árúüzleti hasznot. Ellenben helyesen bírálja a könyv a kisgazda életszínvonalát, levegőzetlen és sepretlen lakását, mely ma épúgy telephelye a gümőkórnak, mint 50—100 év előtt, helytelen táplákozását, primitív építkezési módját (a házaknak 28.4%-ában nincs illemhely, ¾ részük vályogfalú, felük zsup- és szalmafedelű).

Csoda-e, hogy e régi bajok még mindig megvannak, mikor — ugyancsak a szerző szerint — minden megyében egy szűkkörű társaság tartja a vezetést a kezében (221. l.) s a lakosság többségét körmönfont intézkedésekkel zárják ki az ön-

kormányzatból (222. l.). Maga a megye is elsorvad, gyűlései néptelenek, hatásköre letörve, a főispán túltengő hatalma minden egészséges megmozdulást elfojt. A vármegyei vezetőség idejét üres reprezentálás és lakmározás foglalja el, szellemi életet alig él, a legalacsonyabb rangú tisztet, ha lovasított, szívesen látja magánál, de középiskolai tanárt soha.

A főurakról pedig az olvassuk, hogy az állami és a társadalmi szervezet minden rugójával ők rendelkeznek, hogy a főúri versenyistálló az államtól kap fajcsikókat, hogy államköltségen épülnek uradalmi érdeket szolgáló utak. Ilyesmit kivívni van erejük a főuraknak, de *pozitív vezetésre* nem képesek (136. l.). Azelőtt a látszat kedvéért egyetemet látogattak, polgári vagy katonai alkalmazásban töltöttek pár évet, ma már ezzel is felhagytak. És a magyar nagybirtokokat, ritka kivétellel, a nagy nemzeti érdekek elárulásának jutalmáért nyerték a mágnás-családok (138. l.). Nincs állam az európai kultúrközösségben, ahol a felsőbb osztályok több előnyt élveznének s mely a születési és a leszármazási elvet jobban kiélezné, mint a mai Magyarország (127—8 l.).

Ha valaki ilyen kritikai megállapításokat papírra vet, legalább is radikálisnak kell nevezni ama társadalmi nézőpontot, honnan vizsgálódik. Szó van egyhelyütt a Gyurkovics-fiúk és Dodó főhadnagyok «léha és cinikus» világáról is. Próbált volna csak annakidején Tisza István Magyar Figyelőjében egy magasrangú állami tisztviselő ilyen kirívó célzást tenni Herczegre és Pekárra! A népszínművekben Weis István «finomkodó és táncoló szalonparasztokat talál. A Magyar Tudományos Akadémia bűnéül rója fel, hogy zárt magányban üvegházi életet élt, elfordult az élettől, olvasatlan kiadványokra költekezett s a közönséggel megszakította az érintkezést» (194. l.). Nemcsak a társadalom alapépítménye, hanem szellemisége is súlyos megítélés céltáblájává válik.

Igazmondásnak dicséretes, ténymegállapításnak azonban legszomorúbb a következő összefoglaló nyilatkozat a mai magyar társadalomról: «A többségében idejüket mult értékítéleteket fenntartó, a multból örökölt intézményekhez olykor vakon is ragaszkodó csonkamagyarországi magyarsággal szemben állnak a trianoni határokon túl élő s esetleges elnyomatásuk mellett is a világáramlatokba közvetetlenebbül bekapcsolódó magyar tömegek. A határokon innen lényegében az 1918. év előtti Magyarország van, az akkori viszonyok által indokolt, vagy akkor is már meghaladott álláspontokkal, berendezéssel.» (230 l.) A néplélek, hangzik a folytatás, az 1918 előtti vonásokat tartotta meg. Melyek ezek? Szalmalángszerű lelkesedés és a változásoktól való irtózás. (226. l.)

Így külön-külön idézve, megdöbbentőnek tetszenek e nyilatkozatok. Szinte előkívánkozik a kérdés, mi történnék, ha egy, nem a jelenlegi kormányelnök vezetése alatt álló Magyar Szemle köréhez tartozó szociológus leírna ilyeneket. Mi célja van a szerzőnek a kisgazdaosztály, a megyei nemesség és a főurak kipellengérezésével? Bizonyára javító célzat, a visszásságok lefaragása — ám kinek a segítségével? A társadalomtörténet kevés példát nyújt arra, hogy osztályok és csoportok hatalmi állásukat önként korlátozták volna, hogy a legangyalibb intőszózat is hatott volna rájuk. Honnan induljon hát ki változások kezdeményezése? Talán a cserkész- és leventeszervezetekből, melyeknek dicsérete ismételten felhangzik?

Komoly aggodalomra azonban nincsen ok, az elhangzott bírálatnak tisztán elméleti jellege van. A társadalmi Totentanz groteszkjei megnyugtató keretbe helyezkednek. Van a könyvben meghajlás a «nemzeti géniusz rejtelmei», a kormányzó állambölcsesség és az erdélyi politika előtt. Azután amint a szerzővel felülről nézünk egy társadalmat, az, ami lent, a mélyben van, nem egyszer a perspektiva áldozatává válik. Nem mindig. Mert például a mezőgazdasági bérmunkás szomorú helyzetét szépítés nélkül tárja fel s kapcsolatba hozza azzal a ténnyel, hogy szervezkedését a vidéki hatóságok elgátolták. Rokonszenves módon nem hallgatja el, hogy az állam főbevételeit a leggyengébb adóalanyokra hárítható adóterhek képezik. De azután ellensúlyozásul áll az ilyen részlet. A tanyák anyagi, erkölcsi és szellemi nyomorának bemutatása után az új honalapító nevét igéri Weis István annak, aki «mezőgazdasági népelemünk» megnyugtatására, szaporítására és kivándorlási vágyának megszüntetésére életképes, elegendő számú falut telepít — az alföldi nagy latifundiumokon. Tehát a reform kerete az a latifundium legyen, mely csak idősebb és gyermektelen alkalmazottat tart, nehogy a béres gyerekét a lóállomány rongálásával kelljen iskolába szállítania.

Honnan ered az analitikus és bírálóhangú szociológiai módszer e könyvben? A társadalom rétegeződésének és ellentéteinek, hatalmi visszaéléseknek és elnyo-

másoknak ez a sokszor nyert megvilágítása? Egy történeti folyamattal állunk itt szemben. A radikális ellenzéki értelmiségnek ama kritikája, melyet 20—30 év előtt a magyar falu, iskola, közigazgatás, adórendszer, közjog fogyatkozásain nemes motívumokból gyakorolt s mely — ami a hivatalos köröket illeti — részint visszhangtalanul hangzott el, részint miatta a radikalizmust belső ellenségnek bélyegezték, idő multával a hivatalos ideológia vagy inkább frazeológia egyik elemévé lett. Nemcsak a radikális megmozdulások személyei, hanem eszméi is a győztes ellenforradalom szabad szákmányává válnak mindenütt. A néhai polgári radikalizmus szempontjainak átvétele együtt jár annak a látszatnak keltésével, mintha az ideális fejlődés, melyet ama kritika negyedszázad előtt szolgálni akart, azonos volna azzal az alakulással, melynek a modern fogalmakkal operáló hivatalos társadalomtudomány szószólója.

Weis István nagy elismeréssel szól a régi Huszadik Század ankétjáról, a zsidókérdésről, továbbá Farkas Gejza és Leopold Lajos egy-egy szociológiai analiziséről. Mindamellett Weis István teljesen az óvatos duhaj példáját követi. Sietve tompítja el az élét minden kellemetlen adatnak és óvakodik attól, hogy a tények önként kínálkozó következményeit levonja. Mert szép dolog az igazság és a szociológia, de még szebb a posszibilitás.

Szintay Iván

A felekezetek a magyar irodalomtörténetben.

Farkas Gyula: A magyar romantika. (Budapest, Magy. Tud. Akadémia. 1930.)

A 18. század sok titkot tartogat a magyar irodalomtörténész számára. Művelődéstörténelmünk nagy fordulója ez. A kardos és bibliás, marcona magyar, aki szinte mint egy távoli glóbusz lakója mered ránk még a század első éveiben, évtizedekre eltűnik szemünk elől, hogy mint európai és modern ember bukkanjon elő a végén. Gyorsabb és nagyobb eltávolodás ritkán ment végbe különböző magyar nemzedékek közt, mint ebben az időben. Mekkora különbség Rákóczi valamely hadvezére és Kazinczy Ferenc közt! Mi történt itt? Nem tudok kielégítő választ. *Farkas* Gyula, a berlini egyetem magyarirodalom-tanára most megjelent művében igen behatóan és sok termékeny és új szemponttal tárgyalja meg a korszak második felét, művelődésünknek a felújítás korától a 19. század huszas éveiig terjedő félszázadát. Szerinte ez a magyar romantika kora. Hozzáteszi azonban, hogy ennek a „magyar romantiká"-nak semmi köze a hasonlónevű német és francia mozgalomhoz. Egykorú íróink nem a középkort álmodják vissza (kellett is azt nálunk visszaálmodni! hiszen ott volt körülöttük kézzelfoghatóan és jelenlavóan!), nem is az érzékenység és a képzelet felszabadítására törekszenek, jórészt öntudatlan céljuk a tiszai kalvinista és dunántúli katholikus ágra szakadt magyarság egységes nemzetté forrasztása. Ez az összeforrás, fejtegeti, a huszas években befejeződik; legnagyobb képviselői: a kálvinista Kölcsey és a katholikus Vörösmarty.

Farkas Gyula szemmelláthatólag arra legbüszkébb, hogy megtalálta az eddig idegen kaptafákra húzott magyar romantika saját elveit. Okfejtéséhez azonban fér néhány vajjon. Ahelyett, hogy azt kutatná, milyen sugártörést szenvedett s milyen új színeket kapott a romantika a magyar lélek és művelődés közegében, tudomást sem vesz róla, hogy a romantika eljutott hozzánk, s egy egyidejű mozgalmat, pusztán az egyidejűség jogcimén, nevez ki magyar romantikának. Régebbi irodalomtörténészeink csak a romantikus elemet látták a mozgalomban, a magyart nem méltatták figyelemre benne. Most Farkas az ellenkező egyoldalúságba esik és csak a magyar vonásokat mutatja meg, a romantikusokat nem. A feladatot, hogy az európai romantika hazai ágának magyar voltát kétségtelenné tegye, úgy oldotta meg, hogy az ágat teljesen lemetszette a törzsről.

Könyvének értékesebb része, ahol azt mutatja ki, hogy a tiszai református és a dunántúli katholikus magyarság, két különböző táj és felekezet hatása alatt élvén, két igen különböző művelődési közösséget, úgyszólván

két különböző fajtát alkotott. Valóságos felfedezés ez. Merész és izgalmasan érdekes fejezetekben beszél róla. A 19. század liberális történelemszemlélete álszeméremből szemethúnyt e megoszlás ténye fölött, s talán ma is lesznek, akik rossznéven veszik az új megállapításokat. Pedig mint ahogy Marx nem előidézi, csak leírja az osztályharcot, úgy Farkas sem helyesli, csak tudomásul veszi a felekezetiességet, amely, mellesleg, veszit erejéből, ha elfogulatlanul szembenézünk vele. Nem mintha theológiai tételek választották volna két részre a magyarságot. A vallási különbség csak a művelődési különbséget jelképezte. De ez oly mélyreható volt, hogy *Földi* János, a jószemű debreceni író szerint a református magyaroknak még a nyelve is más, mint a katholikusoké. „A Reformátusoknak igen jó Syntaxissok vagyon, — írja Kazinczynak, — a szóknak jó öszvekötéseivel, fekvéseivel, de félénkek az új dolgoknak új névvel való előadásában, félénkek az új ékességeknek behozásában. A mai Pápista Magyarok ellenben mind ezekben merészebbek, bátrabbak, munkásabbak, de az ő Syntaxissok többnyire türhetetlen, az ujjitás sokszor igen is nagy bennek, majd mindenben a Deák és más idegen syntaxisra feszítik tulajdonos folyást tartó Magyar Nyelvünket. a ki mondásban is többnyire más szóejtést tartanak stb." Az igazán felvilágosodott és „jó európai" *Kazinczy* is állandóan hangsúlyozza a különböző vallású magyarok különböző jellemét, s első kudarca után, mely az együttműködés kísérletében érte, azt írja Földi Jánosnak, hogy megalapitandó folyóirata, az „Orpheus" munkatársait csak kálvinisták közül fogja kiválogatni. *Verseghy* Ferenc még a múlt század huszas éveiben is kálvinista és katholikus nyelvről beszél. Az ellentét a kor tudatában mint valóságos faji különbség jelentkezik.

Az új szempont váratlan fényében mily ismerőssé válnak az eddig idegen dolgok! A régebbi irodalomtörténet deákos, franciás, stb. iskolákról szokott beszélni. Most értjük csak, miről volt szó! Látjuk a nehézkes magyar közösségeket, amint egy homályos nyugtalanság megmozdítja őket. Farkas nem annyira irodalom-, mint inkább művelődéstörténész ,s ha írók megnyilatkozásaival bizonyít is, szívesebben idézi leveleiket, mint műalkotásaikat. De idézetei, amelyeket egykorú levelezések mélyeiről bányász elő, frappánsak. Irodalomtörténeti munkáinkban rendszerint ugyanaz a néhány idézet jár kézről-kézre, árulkodó jeléül annak, hogy a szerzők csak egymást s nem a forrásokat olvassák. El lehetünk készülve rá, hogy most pár évtizedig Farkas idézeteivel fogunk találkozni. Évek óta nem jelent meg magyar irodalomtörténeti mű, amely a nagy fejlődési vonalak megpillantása iránti érzéket a részletek ily beható és szerető átkutatásával, az extenzitást ilyen intenzitással egyesítette volna.

Kár, hogy végső tétele legjobb esetben féligazság. Farkas úgy véli, hogy a magyarság kettős megoszlása a múlt század huszas éveiben véget ér, a magyar romantikus mozgalom gyümölcseképpen megszületik az egységes nemzet. Mily illúzió! Ma, éppen száz évvel az állítólagos összeforrás után mutatkozik meg legvilágosabban, hogy a magyarság felekezeti tagoltsága mindmáig átnemhidalt művelődési tagoltságot takar. A kálvinista, a lutheránus, a katholikus magyarság szelleme és irodalmi szerepe mindvégig különböző maradt, a teljes nemzeti egység még mindig csak cél, amelyet megközelíteni sikerült olykor, egészen elérni nem. A későbbi tizenkilencedik század irodalmában persze már nehezebb lesz kimutatni a felekezeti megoszlást, hiszen a vallási türelmesség és a nemzeti egység követelményeinek hatása alatt kiszorul az emberek tudatából és nyilt vallomások helyett csak műformai tulajdonságok többféleképpen és nehezebben értelmezhető adatai bizonyítják. Nem tudom, Farkas fogja-e elvégezni e szubtilis mű-elemzéseket is; neki több tehetsége van a művelődéstörténet, mint az esztétika iránt. De valaki, remélhetőleg, el fogja végezni.

Komlós Aladár.

Szociálpolitika—Szocializmus.

Eduard Heimann: Soziale Theorie des Kapitalismus. Theorie der Sozialpolitik. Tübingen 1929 I. C. B. Mohr. (VIII. 234. o.)

A kapitalizmus jövendő sorsáról sokan — és nem csak szocialisták — nincsenek a legjobb véleményen. De még senki sem jósolta a kapitalizmus közeli elmúlását *liberális alapon.* Már ez az egy tény is mutatja, hogy *E. Heimann ideológus:* a társadalmi élet eszmei, öntudati formáival foglalkozó gondolkodó. A kapitalizmus elmúlása elkerülhetlen, de nem mert gazdaságilag lejárta magát, mert képtelen aktív jövőt formáló organizációra (s ezért szükségképpen antikapitalista eszmeáramlatokat *is* teremt) — mint ahogy marxista szocialisták állítják. A kapitalizmus elmúlása elkerülhetlen, mert a szabadságra való örökemberi törekvéssel ellentétbe került, mert *az eszmei értelemben vett liberálizmus* halálát jelentené (s e liberálizmus erősebb mint ő).

Eduard *Heimann* ideológus és ideológiai alapon szocialista: Az eszmék, az ideák nem — mint a marxisták vélik — gazdaságilag (szociálmateriálisan) gyökeredző változások öntudati formái, hanem magukban élő pozitívumok, amelyek nemcsak *vissza*-hatnak szociálmatériális alapjukra, hanem egyenesen alakítják, formálják ezt az úgynevezett alapot.

A *liberálizmus* is egy ilyen abszolút, a szociálmatériális alap fölötti eszme. Lényege nem a laissez faire, ahogy kapitalista gazdasági akarások állítják, hanem a közösségre való törekvés pátosza, mely nem felejti, hogy való közösség csak az egyének szabadságán épülhet. A *kapitalizmus* ezt az igazi, eszmei liberálizmust veszélyezteti, amikor a munka szabadságát és méltóságát megsemmisíteni törekszik (és megsemmisíteni kénytelen, ha élni akar). «Dass das freie Zusammenwirken der vernunftbegabten Individuen die allgemeine Harmonie gewährleiste, ist bis zum heutigen Tage die Grundthese des Liberalismus.» (6. old.) Kapitalizmus ezzel szemben kényszer és mechanizmusba fulladt harmóniátlanság. A harc kimenetele nem kétséges: a kapitalizmusnak kell elpusztulnia.

Ez elpusztulás azonban minden egyéb, mint forradalmi. Ez elpusztulás formája és eszköze a szociálpolitika: *az eszmei liberálizmus reakciója a kapitalista valóságra a munkásmozgalom; s e munkásmozgalom főfegyvere a szociálpolitika, mely a munka méltóságának s az egyén szabadságának védelmében mindnagyobb intenzitással építi le a kapitalizmus fellegvárait.*

Heimann könyve nagystílusú elgondolás. Nem érdektelenül keltett és kelt a német szociológiai és politikai irodalomban intenzív érdeklődést. Nem csak a felállított alapelven épülő logikai koncepció egységes és meggyőző, hanem az eszmei gazdagság és sokszor a dikció lendülete is magával ragadó. A szocialista mozgalomnak nincs semmire nagyobb szüksége, mint ilyen meggyőződött eszmei harcosokra, akik a «Naturnotwendigkeit» marxi biztonságát az etika örök emberi követeléseivel támasztják alá. *A marxi logikának szüksége van a jaurèsi lendületre,* ma különösen, amikor a szocializmus — mindinkább szemmelláthatóan — emberi probléma, a kultúra élet-halál kérdése lett. De Heimann hibája is az erényeiben gyökeredzik: *a túlságos eszmeiségében.*

Az ideológusnak sem szabad és lehet örök eszmékben hinnie. A liberálizmus örök eszmeisége is túlságosan levegőben jár. *A liberálizmus történelmi valósága* a feltörekvő harmadik rend kívánságaiban gyökeredzett. (Hogy mily kevéssé volt *eszmeien liberális,* ezt mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy a francia Constituante a szabadság-egyenlőség-testvériség frázisát már 1789-ben a munkás egyesülések tilalmának valóságára váltotta be.) A történelmi korlátoltságú liberálizmus helyett sokkal helyesebb lett volna az *eszmei humanizmus,* de végre ez se lett volna egyéb, mint egy szó az emberi együttélés végső posztulátumainak jelölésére.

E tulságos eszmei elgondolás jellemzi *Heimann szociálpolitikáját* is.

A szociálpolitikának H. szerint *lényegileg* («grundsätzlich») nincs határa. «Ausbau der Sozialpolitik ist unmittelbar Abbau des Privateigentums, unmittelbar Sozialisierung im engsten Sinne des Wortes.» «Die soziale Eigentumsordnung ist die gradlinige Fortsetzung, Ergänzung und Vollendung der sozialen Betriebsordnung.» (154, 214 old.) Csak az osztályhatalom dönt afelett, mikor lesz a szociálpolitikából szocializálás, vagy pontosabban: mikor éri el a szociálpolitika azt a fejlődési fokot, ahol már szocializálás. Igen, igaz — alapelvileg: grundsätzlich. De a *valóságban* úgy áll a dolog, hogy a kapitalista gazdasági rendben még

az a szociálpolitika is csak a legnagyobb nehézségekkel érvényesülhet, amely csupán a munkás testi és szellemi védelmét célozza és álmában sem gondol szocializálásra. Nem jogosulatlan aggodalommal kérdi a semmikép sem forradalmi hajlandóságú Theodor *Brauer* Heimann könyvének kritikájában, hogy vajjon «a kapitalista uralmi organizáció nem fog-e *minden szociálpolitika dacára* lehetőségeket, s ha kell mindig új lehetőségeket találni, hogy keresztülvigye akaratát.» (Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, márciusi füzet.)

A túlságba vitt eszmeiség is veszedelmes.

(München.) *Hort Dezső.*

Magatartás-lélektan.

Watson, John B.: Der Behaviorismus. Aus dem amerikanischen übersetzt von E. Giese-Lang, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1930. (400. old.)

The Behaviorism, magyarul: magatartáslélektan a neve az Amerikában elterjedt, Amerika talaján sarjadt lélektani iskolának, amelyre az amerikaiak éppen olyan büszkék, mint filozófiájukra, a pragmatizmusra, vagy mint a taylorizmusra. Úgyszólván hivatalos pszichológiájuk ez, amelyet Európában erősen propagálnak s szembeállítanak a «régi», vagy ahogy nálunk csúfolják, az iskolás vagy klaszszikus lélektannal. *Watson* egyik legintranzigensebb képviselője ennek az iránynak s ezért könnyed előadásmodorban írt könyve igen jól mutatja előnyeit és hiányait egyaránt. Mindezt annál is inkább, mivel a könyv célja a behaviorista-tanítás megismertetése minél szélesebb körökkel s a magatartáslélektan tipikusan olyan elmélet, amely világossága, egyszerűsége, nagyon sokat átfogó képessége, egyúttal a köznapi élet gondolatszokásaitól csak látszólag eltérő eszmemenete révén meglepően plauzibilisnek tűnik s igen alkalmas arra, hogy az emberekben hamar s anélkül, hogy gondolkodóképességüket nagyon igénybevenné, azt a látszatot keltse, hogy mindent meg tud magyarázni.

A tanítás lényegét legcélszerűbben néhány egyszerű kisérlet elmondása kapcsán lehet kifejteni; csak annyit kell előrebocsátani, hogy kiindulópontjuk az, hogy a lelki jelenségek magyarázatából minden olyan fogalmat ki akarnak rekeszteni, amely nem utal közvetlenül valamely *máson* megfigyelt jelenségre. Vagyis úgy a leírásokból, mint az elméletből kiküszöbölnek minden szubjektív, az átélésre utaló terminust, elsősorban pedig a tudat fogalmát. Hogy egy más embernek vagy pláne egy állatnak van-e tudata s hogy mikor ezt vagy azt csinálja, mit érez, azt nem lehet pontosan tudni; ha azt mondom egy állatra, hogy fél, az csak antropomorfizmus, nem pedig annak a leírása, amit látunk. Objektív terminológiájukkal a következő módon írják le az élőlények magatartását: Ha egy párhónapos csecsemőt, akit a kísérleti óvodában neveltek s akinek összes benyomásait ellenőrizték, kísérletnek vetnek alá, azt tapasztaljuk, hogy veleszületett módon semmi egyébbel szemben nem mutat félelmi reakciót, mint az erős fénnyel és hanggal szemben. Állatoktól sem fél. Ha egy ilyen gyereknek néhányszor megmutatunk egy kutyát s mindannyi esetben valami erős zajjal megrémítjük, akkor a 3—4-ik kísérlet után pusztán attól, hogy a kutyát látja, össze fog rezzenni s azt fogja mutatni, amit félelemnek szokás nevezni. Az erős hangra való reakció nem-feltételezett, a kutyával szemben való félelmi rekació pedig feltételezett reflex. A behaviorista számára a kutatás határa az a néhány öröklött reflex, amelyet egy organizmus születésétől fogva mutat; a kutatás problémája: hogyan szerzi meg a feltételezett reflexek beláthatalan gazdagságát, amelyekből a magatartása felépül. A gondolkodás sem egyéb, mint a szavakhoz, azaz akusztikus-motorikus ingerekhez fűződő feltételezett reflexek láncolata. Pontosabban mondva, ezek már nem is ingerek, hanem ingerek helyettesítései valami (Conditioning) által, mint pl. az ismeretetett esetben a kutya látása is helyettesíti az erős hangot.

Ilyen szűk keretek között persze lehetetlen megmutatni, hogyan kísérletezik a behaviorista s elméletileg hogyan építi fel egy «objektív» terminológia segítségével az állat vagy ember magatartásának képét. Tagadhatatlanul van benne helyes elgondolás és pedig egyrészt a naiv realizmus kiküszöbölése a lélektanból, másrészt az az alapfelfogása, amely az egész organizmus en bloc természetét, biológiai egységét hangsulyozza. Azonban még a tudat s az átélés merev tagadásánál is

nagyobb hiányossága az egész elméletnek, hogy a jelenségekre csak nagy általánosságában illik rá s ha a jelenségek megfigyelését addig az aprólékos pontosságig visszük, ameddig azt vinni minden természettudományban magától értetődő és egyedül eredményrevezető, akkor a behaviorizmus többé nem a tényekből nyert s azokat magyarázó elmélet benyomását teszi, hanem nagyon durva szemű hálónak tetszik, amelyből csaknem minden kipotyog. *Sy.*

A kauzalitás elve a modern fizikában.

(Hugo Bergmann: Der Kampf um das Kausalgesetz in der jüngsten Physik, Braunschweig 1929, Friedr. Vieweg u. Sohn A. G.; 78 o.)

Tanulságos betekintést nyujt ez a kis füzet abba a nevezetes harcba, mely a modern fizika boszorkánykonyhájában (relativitás-, kvantum-elmélet, modern atomisztika) az okszerűség fogalma és elve körül forog. Elképesztő harc ez, mely évszázados megrögzött meggyőződéseket von kétségbe és az ismeretelméletet valósággal forradalmasitja.

Röviden arról van szó, hogy tudvalevőleg a modern fizika a «mikro»-történéseket, melyeknek leírása és elemzése egyszerre (ismét) döntő jelentőséget nyert, nem tudja a hagyományos kategóriákkal megközelíteni, hanem kénytelen látszólag «oknélküli» történésekkel számolni. De ha az ok-okozat-kapcsolat fel is mondja a szolgálatot, azért ezek a jelenségek mégsincsenek minden törvényszerűség híján, t. i. megfoghatók az *alkalmazott valószínűségszámítás* alapján, szóval «statisztikai» alapon.

A probléma most a következő: az okszerűség maga talán csak kihegyezett és logikai túlkövetelés formájába öltözött határesete-e a statisztikai valószínűségnek, avagy utóbbi nem más-e, mint még megértetlen, ki nem elemezett kauzalitás? Az okszerűségi elv (ezidő szerint) alkalmazhatatlansága a mikro-történésekre az elv csődjét, vagy az új fizika kezdetlegességét (avagy esetleg megismerőképességünk gyengeségét) tanusítja-e? Míg egyes fizikusok (Born, Heisenberg) az okszerűség bukását hirdetik, addig mások (Planck, Nernst stb.) azt a felfogást vallják, hogy «létező» kauzalitás nélkül a megjelenő (tapasztalt) statisztikai valószínűség sem volna lehetséges.

Maga Bergmann nem csatlakozik az utóbbi felfogáshoz, bár az előbbit is elhamarkodottnak tartja. Szerinte a tételezések köteles ökonómiája folytán a modern fizika teremtette helyzet odavezet, hogy az okszerűség elvében foglalt «transzcendentális» követelést a szerényebb, kevesebbet mondó, de ugyancsak «transzcendentális» axiómával kell helyettesítenünk: «A matematikai valószínűségszámítás alkalmazható a fizikai valóságra.»

Ez volna tehát a minimális axióma-poggyász, mellyel a tapasztalást útnak indíthatjuk. Persze, sok szó férhet ehhez a «transzcendentális» fogalmazáshoz. Hiszen igaz, hogy oly tételről van szó, mely «Bedingung aller Erfahrung», t. i. feltétele minden *tudományos* tapasztalásnak. De azért elképzelhető oly világ is, ahol *nem* volna alkalmazható; csak éppen abban a világban tudomány (nevezetesen fizika) nem volna lehetséges. A kanti «transzcendentalitás» azonban egészen mást és sokkal többet jelentett: oly ősformáit az érzékelésnek, észlelésnek, megismerésnek, melyeknél a «ha másként volna» fel sem vethető, mert elménk *kényszerűen* («Denkzwang») ad kauzális értelmezést a benyomások «nyersanyagának», annak minőségétől merőben függetlenül.

Bergmann kimutatja, vagy kimutatni véli, hogy a statisztikai valószínűség elve *képes* a kauzalitás elvének pótlására, amennyiben utóbbinak csupán *fizikai* jelentőségét vesszük figyelembe. Tudjuk azonban, hogy a fizika számára az okszerűség puszta funkcionalitást jelent, vagyis a «mert» szócska értelmét a fizika feloldja a «ha — akkor» koordinációban. És másrészt tudjuk azt is, hogy logikailag a kauzalitás nincs a funkcionalitással kimerítve; az igazi probléma tehát etekintetben a fizika határain túl kezdődik. Azonban a fizikán belül is forradalmi a szóbanforgó elmélet, hiszen a «valószínűség» a «valószínűtlen lehetőség»-nek (más néven: a csodának) is nyitva hagy egy ajtót. Kérdésesnek látszik, hogy a tudomány ezzel a lehetőséggel meg fog-e barátkozni, s nem tér-e inkább vissza végül valamilyen formában a szigorú kauzalitáshoz.

Az utolsó szó tehát korántsincs kimondva, még annyira sem, amennyire ily kérdésekben utolsó szóról egyáltalán beszélhetünk. De a kauzalitás-harc igazi jelentősége elsősorban nyilván abban áll, hogy maga a *harc* ténye, maga a tény, hogy

komoly tudósok (ha tán csak egyelőre is) nem-kauzális elméletekhez folyamodnak, nyomós érv a merev «Denkzwang» tana ellen. Nem tudhatjuk még, végleg fel fogja-e áldozni a fizika a szigorú kauzalitást. De az, hogy ez a lehetőség egyáltalán felmerült, ékesszólóan bizonyítja, hogy a kauzális törvényszerűségről alkotott felfogásunk *egyáltalán nem* független (mint Kant hitte) attól, hogy a tapasztalat mily megismerés-anyagot tár elénk.

Azoknak pedig, akik az akaratszabadság problémájára vonatkozólag szeretnének következtetéseket levonni, ezt tanácsoljuk: ne siessenek túlságosan ezekkel a következtetésekkel; ne hirdessék rögtön: «Lám, az atom is szabad, — hát még az ember!» (Az atom «szabadsága» még *nagyon* problematikus ügy egyelőre!) De minden köteles óvatossággal is ki lehet mondani, hogy a merev kauzalitás-elv fellazítása, melyen a modern fizika dolgozik, nem lehet jelentőségtelen amaz egészen másirányú (determinációs típusokkal, kvalitativ különbségekkel számoló) lazítási törekvések szempontjából sem, melyek a szabadság fogalmának tudományos és filozófiai elhelyezését célozzák. E törekvések persze, merőben idegenek minden fizikától, de nem maradhat számunkra közömbös a tény, hogy a fizika miként döngeti (és hogy egyáltalán döngeti) az ismeretelmélet falait.

Bíró Pál.

Magyarország közgazdasága az 1929. évben.

Die Volkswirtschaft Ungarns im Jahre 1929 von Dr. Georg Kemény und Josef Vágó mit einem Geleitwort von Dr. Alexander Popovics. Bp.: Pester Lloyd, 1930.

A magyar gazdasági élet egy esztendeje! Világos, egységes áttekintés, minél több adat, minél szemléltetőbb csoportosítás és minél kevesebb teoretikus elmélkedés; ennek köszünhető az ország gazdasági struktúrájának igazsághű keresztmetszete, amely hivatva van ma és a jövőben forrásmunkául szolgálni.

Popovics Sándor előszavában aggódva látja, hogy gazdasági életünk túlságosan külföldi tőkék igénybevételére rendezkedett be. Ha az újjáépítés munkája elképzelhetetlen is volt enélkül, veszélyes továbbra is ettől függő helyzetben maradni, mert elvonása vagy megszorítása súlyos zavarokat okozhat. Belföldi tőkét kell gyüjteni és az állam legfontosabb feladata ezt a gazdasági szabadságharcot előmozdítani.

Kemény György a világgazdaság 1929. évi helyzetét tárgyalja; az amerikai gazdasági események befolyását Európára. Az európai jegybankok pénzpolitikája — Franciaország kivételével — nem a belső konjonktúrához igazodott, hanem külső tényezők függvénye. Az Egyesült Államok gazdasága alig járult valamivel hozzá Európának tőkével való ellátásához, mert a hausse alatt Newyorkba özönlött európai tőke nem volt kevesebb az Amerikából idejutottnál.

A hitelviszonyokra általában jelemző, hogy a konjunktúra hanyatlása és a hitelszükséglet csökkenése dacára sem tapasztalható enyhülés, mert a kiegyensúlyozódást a tőkefölösleggel bíró és ezt nélkülöző országok között gazdaságon kívüli súrlódások és ellenállások hiusítják meg. A termelésről és ennek piacáról szóló fejtegetéseiben előadja, hogy a lefolyt év harcai elsősorban az egyes országok saját piacainak kizárólagos biztosítására irányultak. Végül a nemzetközi kartelek, hatalmas bankfuziók, tőkekoncentrációk kiépítését és kihatásukat vázolja.

Vágó József a szorosan vett magyar közgazdaság helyzetét tárgyalva visszaidézi az 1929-es depressziós — válságos évet. A magyar gazdaság a világgazdaság eseményeitől való függése ez évben pregnánsan mutatkozott. Gabonánkat átlag 5—7 pengővel kellett olcsóbban adnunk, mint a tengertúli gabonatermelőknek és a védvámos import országok termelőinek. Ennek okát főleg Jugoszlávia versenyében látja. Magyarországnak oly tőkeerősnek kellene lennie, hogy Jugoszlávia termésfölöslegét aratás után azonnal megvásárolhassa, vagy pedig a két ország között gabonaértekesítés tekintetében megegyezésnek

kellene létrejönnie. Mezőgazdaságunk gyümölcs- és főzeléktermelésének, állattenyésztésének erőteljesebb kifejlődésének, a hiányos út és vasúthálózaton kívül a kedvezőtlen birtokmegoszlás is útjában van. Céltudatosabb, tevékenyebb gazdaságpolitikát sürget, beható részletmunkát, amelynek célja annak a felderítése volna, hogy mely árúk importja volna elkerülhető és melyek exportja fokozható, hogy szívós, lépésekben való haladással ily irányú eredményeket lehessen elérni. A gazdaságkutató intézet adataiból megállapítja, hogy a konjuktúra-prognózis nem lehet kedvező. Az 1929. év depressziója vontatott jellegű, amelyet sokkal kevésbé válthat fel hirtelen kedvező fordulat, mint éles kriziseket. A fellendülést megindítani alkalmas vállalkozó szellem feléledése nem mutatkozik. A tőke és az azt kereső vállalkozók még nem találtak egymásra. A közbülső időt közmunkákkal kellene kitölteni. Az általános javulásnak a külpolitikai helyzet kedvező tisztázása az előfeltétele.

A pénz- és tőkepiacról szóló fejezetben Kemény a hosszúlejáratú kölcsönök csökkenésében látja a hitel megszűkülésének döntő momentumát. Az 1928-ban felvett 277 millió pengő külföldi kölcsön helyett 1929-ben csak 175 millióhoz jutottunk. Ezt súlyosbította a belföldi tőkeképződés egyidejű lassúbbodása. Az állami pénzügyek terén is vége a fölöslegekkel záruló esztendőknek, az egyenesadók hozadéka 8 milliárddal, a forgalmi adóké 7 milliárddal, a vámoké 9 milliárddal csökkent. A kiadások pedig 401 milliárdról 417 milliárdra emelkedtek. Az adókivetéseknél a tőkeképződést kellene szemelőtt tartani, ennek lehetőségét nem szabad megakadályozni.

Az igen tanulságos és nagyon gyakorlati értékű évkönyvet azoknak is figyelmébe lehet ajánlani, akik javaslataival talán nem értenek mindenben egyet.

Sós Aladár.

Osztály és osztályharc.

(W. Sulzbach, Die «Klasse» und der Klassenkampf. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 63. köt. 2. füz. 274—308. old.)

Amaz értéktelen irások áradata közepett, amelyek szociológiai vizsgálódások címén lepik el az irodalmi piacot, jó ügyelni mindenre, ami valóban a szociológiai megismerést szolgálja, de éppen ezért pillanatnyilag annak is van kitéve, hogy mint nem-időszerű, figyelmen kívül marad. Sulzbach frankfurti szociológus nemrégiben tartalmas elvi vizsgálódást adott közre «a nemzeti együttérzés és gazdasági érdek»-ről. E. kutatásában, kiindulva e két pszichikai adottság között való alapvető különbségek felismeréséből, reálisan szemléli a marxisták által merev doktrinarizmussal «analizált» imperializmust. E szemlélődésének egy fejezetét «Az ‚osztály' és az osztályharc» címen újból érdekkeltő módon dolgozta fel. Megkisérli amaz «osztályok» leírását, amelyek állítólag, illetve valóban küzdik az «osztályharcot», avagy azt «harmadikok akarata szerint kellene, hogy küzdjék», és ezenközben lényeges kritikai és pozitív eredményekre jut. Különösen érdekes a marxi osztályelméletről adott bírálata, amely elmélet szerinte alábecsüli azt az észszerű igazságot, hogy «az „osztályharcot" emberek harcolják» és amely elmélet túldialektikusan spekulatív. Pozitív fejtegetései, amelyekben a «szocialisztikus beállítottságú ipari munkásság» alapján tájékozódva az osztály-lét három alapvető feltételét adja: gazdasági preformáltság az osztályszerű kooperációt megelőzőleg, ár-, azaz elosztási vagy szociális elvharc, az osztályhoz való tartozandóság öntudata. Ezekből azután célszerű ténycsoportosítások adódnak.

A munka egyes empirikus módszeri megnyilatkozásai, bizonyos pszichológiai ítéletei (az érdekről) és egyes szociológiai ítéletei (a burzsoáziáról mint „passzív osztályról") még kritikai kiegészítésre várnak.

(Frankfurt a/M.) *Julius Kraft.*

A mai Anglia.

Kroellreutter, Otto: Der englische Staat der Gegenwart und das britische Weltreich. Breslau: Hirt 1930. 136 p (Jedermanns Bücherei.)

Gondosan összeállított kompendium, amely nem csupán közjogi, hanem történelmi és szociológiai szempontból is világos, áttekinthető képét nyujtja az anyaországnak és a birodalomnak. Helyet talál e képben az angol jog, igaz-

ságszolgáltatás, egyház, iskola és külön leírást kapunk minden egyes dominionról, Egyiptomról, Indiáról és Írországról. A szerző a saját hazája intézményeitől eltérő intézmények megítélésében nagy tárgyilagosságot mutat, úgy értve ezt, hogy többnyire rosszalás vagy dícséret nélkül, pusztán a különbség megállapítására szorítkozik. Kivétel e tekintetben, amikor a közhivatalnokoknak a pártpolitikától való távolállását követendő példaként emeli ki. Nem gondolja a szerző: hogy az arányos választás föltétlen előny, mert részben a plurális választásnak tulajdonítja azt, hogy Angliában a kormányalakítás símábban megy, mint a koalíciós kormányú országokban. Érdekes a szerzőnek az a megállapítása, hogy az angol és német nevelési rendszerek közt bizonyos kiegyenlítődés megy végbe, amennyiben Angliában növekszik az intellektuális, Németországban pedig a testi és erkölcsi nevelés az egyetemeken.

Nézetünk szerint nem emeli ki a szerző eléggé a Private Bill-nek azt a nagyfontosságú következményét, amely lehetetlenné teszi, hogy helyi és személyi érdekek (kijárások és protezsálások) vegyék el a képviselőház és kormány idejének javarészét, mint a világnak szinte összes egyéb törvényhozó testületeiben. Továbbá a munkáspárt előnyomulásában semmiféle nyomát sem látjuk annak, mintha — amint a szerző véli — a parlamentben a *fair play* és a sportszerűség veszélyeztetve lenne. Bárki láthatja, hogy a *Times* nem ír más tónusban a munkáspártról, mint régebben a liberális pártról. Az angol munkás és az angol polgár, sőt arisztokrata közt a távolság hasonlíthatatlanul kisebb, mint a kontinentális államok társadalmi osztályai közt. Döntő fontosságú, centrális tény *az angol társadalom homogeneitása,* amely nélkül igazi parlamentarizmus nem lehetséges és ezért nincs is sehol a maga tisztaságában Anglián kívül. Ezt sajnos, a szerző nem említi.

B. R.

Az erdélyi Helikon 100.000 lejes pályázata magyar irodalomtörténet megírására.

A Helikon írói Kemény János br. irodalmi nagydíját, amelyet 100.000 lejre emeltek fel, a mai idők szellemének megfelelő magyar irodalomtörténet megírására tűzik ki. Ennek a műnek a művelt közönséghez, de elsősorban az utódállamok magyarságához kell szólnia, hogy az irodalomtörténet szeretetét és ismeretét erősítse, a jelentős magyar alkotásokat a mai nemzedékhez közelhozza és a magyar irodalom tanulmányozásának vágyát elmélyítse. Irodalmunk fejlődését a tiszta művészi szempontok tárgyilagosságával és vonzó érdekességével oly módon kell megrajzolnia, hogy abból a magyar irodalom s a világszellem kölcsönös hatásai s a magyar zseni sajátossága bontakozzék ki. Az esztétikai szempont vezető legyen, de emellett nagy figyelmet kell fordítania az irodalom fejlődését meghatározó eszmei, szociális, gazdasági és politikatörténeti erőforrásokra. Jóvá kell tennie mindazokat az igazságtalanságokat, amelyek irodalom és haladás-ellenes célzatok révén kerültek be egyes művek, vagy mozgalmak megítélésébe.

A mű terjedelme 25—30 ívnyi lehet (egy ív 16 oldal, egy oldal átlag 2000 betű) s nagyobbik felében a XVIII. század végétől napjainkig terjedő új irodalmat dolgozza fel. A pályázat titkos. A pályázónak 1931 május 31-ig be kell nyújtania műve részletes tervezetét s az alábbi három fejezet teljes kidolgozását: Bevezető fejezet; Br. Eötvös József; Ady Endre. A pályaműveket jeligés levél kíséretében gépírással kell az Erdélyi Szépmíves Céhhez (Cluj-Kolozsvár, Románia, Str. Bratianu 22.) eljuttatni. A pályaműveket öttagú, két erdélyi és két magyarországi íróból s az általuk választott elnökből álló bizottság bírálja meg, akiket Kemény János br. kér fel s akiknek nevét közelebbről tesszük közzé. A bizottság a legjobbnak ítélt tervezetet és fejezeteket 30.000 lejjel tünteti ki, aztán megbízást ad a teljes mű megírására. A fennmaradó hetvenezer lej csak a teljesen kész műnek adható ki. A mű első kiadásának joga a Szépmíves Céhet illeti. A további kiadás joga a szerzőé, de mint kiadót az elsőbbség ennél is a Szépmíves Céhet illeti meg.

8756.30 Hungária Hírlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős : Schmidek Géza

Áloktobrizmus és bolsevizmus.*

Károlyi Mihály új programja.

Amikor a *Századunk* szerkesztőségétől szót kérek, hogy megtehessem észrevételeimet arra a neo-októberi programra vonatkozólag, melyet az októberi forradalom egykori vezére a pozsonyi *Reggel* hasábjain kifejtett, nem akarok semmiféle napi politikát becsempészni egy folyóiratba, amelynek vezérelve: az eseményeket elvi és tudományos szempontból tekinteni. Valójában a Károlyi Mihály cikkeiben sem volt szó napi politikáról, hanem 1918 októberének és a mai magyar helyzetnek beállításáról a helyes történelmi perspektivába, oly célból, hogy a gondolkodó emberek tisztábban lássanak nem annyira a jelen, nem is a közelebbi jövő, hanem egy elkövetkezhető világfordulat magyar vonatkozásait illetőleg. Tehát *az októberi események történelmi felméréséről, szociológiai értékeléséről s várható következményeik levonásáról lesz itt szó.* Eme cikkek egy részére már válaszoltam ugyancsak a *Reggel* hasábjain személyes kérdésben, mivel Károlyi cikkeivel azt a látszatot keltette, mintha én Amerikában az ottani *áloktóbristák* élére álltam s közreműködtem volna az októberi program meghamisításában. Ezzel a váddal szemben igyekeztem Károlyi emlékezetét felfrissíteni s rámutatni arra, hogy az ő amerikai propaganda-útját nemcsak a reakciósok, a *papok és a lapok* (ahogy őket Fáy István barátom nevezte el) s nemcsak az áloktóbristák s az amnesztiáért vénasszony módra sopánkodók támadták, hanem, fájdalom, az októberi forradalom néhány kipróbált hive is kénytelen volt megdöbbenésének kifejezést adni a Károlyi propagandaútját illetőleg, mivel minden pártatlanságot és tárgyilagosságot félretéve, ellenségeinek azt a vádját erősítette meg, hogy ő gyülöl mindent, ami nyugati demokrácia és szocializmus, ellenben elfogad mindent, ami *made in Russia.*

Nem akarok ezekre a kinos és közismert dolgokra újra visszatérni (először is csak a jogos önvédelem kénys͏zere alatt tettem), ellenben kötelességemnek érzem, hogy a vita tárgyi részére nézve álláspontomat körvonalozzam; ennek ugyan nincs e pillanatban gyakorlati jelentősége, mégis fontos, hogy az utánunk következő nemzedék világosan lássa az őt megelőző célkitűzéseit és kontroverziáit, úgyhogy ha majd egyszer a cselekvés ideje eljön, ne délibábokat kergessen, hanem a magyar és az európai történelmi erőket okosan és higgadtan mérlegelje. Az ilyen átfogó, idealista, de egyben józan és reális elgondolásra való törekvéshez szeretném a magyar progresszív fiatalságot segíteni. Sajnos, ezt egy cikk keretében megtenni szerfelett nehéz, annál nehe-

*) Ezt az írást szerzője polémiának szánta, de mivel lényegében nagy horderejű kérdések elvi feldolgozását adja, cikk gyanánt első helyen közöljük. *Szerk.*

zebb, minthogy Károlyi az interjuk laza és impresszionisztikus formáját választotta, mely nem alkalmas egy gondolatmenet szigorú logikus felépítésére, hanem a dolog természete szerint alapvető problémákat összekever múló természetű megfigyelésekkel, laza hangulati elemekkel. Követésében én is kénytelen vagyok az alábbiakban vázlatos lenni s a szempontokat minduntalan felcserélni. Ezért legyen szabad a szigorú okfejtés láncolata helyett többé-kevésbé abrupt pontokban haladnom.

I. Nem lesz mindenekelőtt hiábavaló arra rámutatni, hogy Károlyi cikkei folyamán *tökéletesen felcserélte eredeti álláspontját.* Míg az első cikkekben úgy állítja be magát, mint aki Amerikában az igazi októberi célkitűzéseket képviselte az amerikai áloktóbristákkal szemben, kik az eredeti platformot feladták s elárulták, utolsó cikkeiben *kifejezetten feladja az októberi programot* s kijelenti, hogy a változott viszonyok között „nem köthetjük magunkat a romantika kedvéért dátumokhoz és programokhoz". S valóban Károlyi teljesen új programot ad, mely *elveti s kigúnyolja az októberi célkitűzések két alapvető gondolatát: a demokráciát és a Nyugathoz való közeledést.* Ha Károlyi ennyire őszinte lett volna első cikkeiben is, álláspontja sokkal tisztább lett volna, hisz akkor nem kellett volna hozzá nem méltó rabulisztika segítségével elvfeladással vádolnia azokat, akik az októberi eredeti programhoz hívek maradtak, hanem férfias nyiltsággal azzal kezdhette volna: „Én az októberi programot többé ezért meg ezért nem vállalom. Ime, ez az én új programom, ezekből és ezekből az okokból." Ámde Károlyi nem merte nyiltan elrúgni magától az októberi célkitűzéseket, mivel érzi, hogy azok még mindig hatalmas és eleven tömegerőt jelentenek. Ő továbbra is mint az októberi forradalom vezére akar szerepelni, de úgy, hogy a régi eszmék észrevétlenül átalakuljanak. Miként az ügyes bűvész, aki ártatlannak látszó cilinderből eleven galambokat vesz ki, úgy ő az októberi programból játszi könnyedséggel húz ki szovjettojásokat. Ez nyilvánvalóan nem fair play, ha egy nemzetet akarunk felvilágosítani s nem politikai taktikákat űzni.

II. Ezt Károlyi maga is érzi s azzal mentegeti az igazi lényével ellentétes ilyetén taktikát, hogy „abszurdum októbert kialakult egységes akarásként odaállítani". Az igazság az, hogy abban különböző csoportok és egyének vettek részt, amelyek és akik nyilván nem egyet akartak. Ott voltak szélsőbaloldali szocialisták, girondista radikálisok, sápra áhitozó álparasztok és a Károlyi-párthoz tartozó reakciósok. És itt nem szabad feledni, hogy az októberi forradalom bukásának egyik főoka a Károlyi-párt elavult ideológiája s tagjai átlagának siralmas szellemi szintje volt. Néhány kiváló embertől eltekintve, tömegei a régi kuruckodásban vesztek el. E mellett Károlyi hiányos emberismeretével s grófi különállásának az életet nem ismerő irreálitásában eltűrte, hogy gyakran erkölcsileg silány alakok jussanak nagy befolyáshoz. Így már kormányzásunk idején hiába figyelmeztettem, hogy egy közismert rasztát helyezett el a legfontosabb poziciók egyikébe. Ez a rövidlátás később rettenetesen megbosszulta magát. De mindennek ellenére sem volna szabad egy „százpercentes marxistának" azt mondani, hogy az októberi forradalomnak nem volt egységes akarása, mivel Marx legértékesebb essayiből megtanulhatta volna, hogy a forradalmak lénye-

gét nem a különböző akarnokok határozzák meg, hanem a társadalom gazdaság-szociális struktúrája és az azt körülvevő világhelyzet. Ennél fogva igenis *minden forradalomnak volt egy olyan akarása, mely annak döntő és szükségszerűen determinált jellegét kifejezte.* Így helyesen szokták hangsúlyozni az első három francia forradalomnak jelesen polgári természetét, bár azokban egyre nagyobb mértékben s egyre hatékonyabban működtek közre proletár elemek is. Ez az elmélet *cum grano salis* igaz. (De csak *cum grano salis,* mert ép az orosz forradalom bizonyította be, hogy a gazdasági adottságok ellenére is olykor döntő szerepet játszhat egy ideológia, melyet egy törpe, de önfeláldozó kisebbség ez adottságok ellenére ráerőszakol a társadalom lelkére. De e pontra nem kell túlnagy súlyt helyeznem, mivel ellenfelem «százpercentes marxista». Neki ezt hinnie muszáj!)

Így tekintve az 1918 októberi magyar forradalomra, az nem volt aktív nagyarányú heroikus erőkifejtés, mint az orosz, hanem puszta reflextüneménye a frontok összeroppanásának (aminek folytán az ország feudális szerkezete s a visszamaradt módszerű kapitalizmus elvesztette egyedüli támaszát és fentartóját: a Habsburg-hadsereget és a nemzeti csendőrséget) s nyilvánvaló, hogy annak természetét főleg három erő határozta meg. A jólszervezett szociáldemokrácia, a nagyobb, de laza és öntudatra nem jutott parasztság és egy kis, gyenge befolyású progresszív intelligencia. Az eredmény ennélfogva nem lehetett más, mint kompromisszum e három erő között. És valóban így is volt, amint azt a forradalom minden dokumentuma, törvénye és proklamációja mutatja. A szociáldemokrácia nyerte el a legnagyobb politikai befolyást s az út szabad volt oly szociálpolitika felé, mely az ország elmaradt gazdasági élete mellett elképzelhető volt. A parasztság messzemenő agrárreform igéretét kapta (mely még ma is eleven erő a nép széles tömegeiben s a jövő egyedüli kulcsa, míg az utódállamokban a népies politika hatékony erőforrásának bizonyult). A progresszív polgárság némi részesedést kapott a kormányzati és intellektuális poziciókban. Ennél többre gondolni sem lehetett. Amit józan ésszel elérni remélhettünk, az a feudalizmus likvidálása, független parasztbirtokok egyre modernebb és szövetkezetibb termelése, a kaszt-parlament és közigazgatás kiküszöbölése népparlamenttel s helyi népies önkormányzattal, a magyar gyarmati jellegü, túlnyomóan uzsorakapitalizmus kiszorítása egy produktívabb és modern szociálpolitika által jobban megfékezett s ellenőrzöttebb kapitalizmus által, a nemzetfenntartónak mondott, valóságban azonban javarészben improduktív és korhadt középosztály kicserélése erkölcsi felelősségét érző, tanult szellemi középosztály által.

Az októberi forradalom szocialista és radikális vezérei nagyon jól tudták, hogy ez nem minden, hogy ez nem végső eszmény, nagyon jól ismerték a kapitalista rendszer tökéletlenségeit és visszaéléseit *(s talán kapitalizmus-ellenesebbek voltak, semmint az adott történelmi konstellációk között józanul lenniök kellett volna),* de tisztán látták, hogy ezen a határon túl nem mehetnek s hogy addig, míg a világ vezető kapitalista hatalmai s legfejlettebb, legműveltebb s legdiszciplináltabb proletariátusa és legtisztességesebb és legtudományosabb intelligenciája egy vagy más formában meg nem oldja a szocializmus problémáját (s ezt

a reményt maga Marx ültette be minden igaz „százpercentes marxista“ lelkébe s ő hangoztatta mindig, hogy szocializmust puccsokkal csinálni nem lehet, sem forradalmakkal, mindaddig, amíg a „kommunista embrió“ meg nem érik a kapitalista társadalomban!), dőre fecsegés és útszéli demagógia lett volna elhitetni a magyar néppel, hogy a még nagyon gyenge magyar proletariátus, az analfabéta s mesterségesen elbutított magyar parasztság és a züllött magyar intelligencia fog megvalósítani oly fejlődési fokot, melyet eddig a legfejlettebb angol, francia, német, amerikai társadalom sem tudott elővarázsolni. S ezzel a szerény, de biztos és tisztes októberi programmal annál inkább meg kellett elégednünk, mert kapitalista államoktól voltunk körülvéve, melyek jól fegyelemezett hadseregekre támaszkodhattak s biztosra vehettük, hogy egy vakmerő szocialista forradalom (újra a Karl Marx tanítása szerint, melyet minden „százpercentes marxistának“ tudnia kell) a Duna medencéjében csak hetekig vagy hónapokig élhetne, annál is inkább, mert a gazdasági blokád gyilkos kése még mindig a torkunkon volt.

III. Ez az októberi elgondolás és célkitűzés alapjában helyes volt, minthogy megvalósította a nemzeti gondolat és a szociális haladás akkor elérhető maximumát. Hogy ez a célkitűzés megbukott, annak főleg két oka volt. Az egyik, hogy az *októberi forradalmat magával ragadta az ország nacionalizmusa s halálos komolysággal fogtuk fel a területi integritás fenntartásáért való küzdelmet s nem voltunk hajlandók egy becsületes plebiszcitum nélkül semmiről sem lemondani.* Ezáltal összeütközésbe jutottunk az antanttal s a környező államokkal, ami a démoni Vyx-jegyzékhez s a hatalom eldobásához vezetett. Vagyis az októberi demokrácia intranzigensebbnek bizonyult, mint a későbbi oligarchiák *nemzeti téren* is és a Károlyi-kormány dolgozta ki azt a *Nem, Nem, Soha*-ideológiát, mely később annyi bajt és visszaélést okozott. S ez a tény Károlyit óvatosságra inthetné, hogy ne fogadja el azt a naiv és gyermekes „százpercentes“ ideológiát, mely a nemzeti eszmét egyszerűen a kapitalizmus függvényének tekinti. Hogy Károlyi teljesen bedőlt ennek a naivan demagóg észjárásnak, legjobban mutatja, mennyire hipnotizálták a moszkvai káték. Hiszen tudjuk, hogy a nemzeti eszme a legszorosabban összefügg a gazdasági érdekekkel, hogy az gyakran csak eszköz oligarchikus csoportok kezében. Magam mutattam ki, szinte morfologikus részletességgel úgy a magyar, mint az angol könyvemben, hogy a nemzeti erők természetes dinamikáját hogy fertőzte meg és élezte ki a nagybirtok és a túlzó kapitalizmus zsebérdeke. De azért komoly gondolkodó nem mondhatja, hogy a nemzeti eszme pusztán a nagybirtok és a kapitalizmus ideológiája volt s hogy Mazzinitől kezdve Kossuthon, Palackyn és Masarykon át Gandhiig mindenki, aki a nemzeti eszméért küzdött, vagy becsapottja vagy szolgája volt a kapitalizmusnak. Pedig csak ez következhetik a Károlyi okfejtéséből *s szinte csodálatos, hogy egy ember, aki életének nagyobb felét nem a szociális, de a nemzeti eszme szolgálatában töltötte el, a Bocskay, a Rákóczi és a Kossuth örököse, aki egy nemzedéken át harcba vitte népét Ausztria ellen, most a saját multjáról és tapasztalatairól megfeledkezve, egyszerűen tovább recitálja a moszkvai kiskátét,*

mely szerint a nemzeti eszme és küzdelmek csupán profitlovagok vagy az általuk becsapott misera plebs ideológiája.

Az októberi forradalom bukásának második oka egy új ideológia és propaganda térfoglalása volt, mely a lövészárkok elkínzott és a Hinterland kiéhezett népével elhitette, hogy az októberi forradalom programja már túlhaladott, hogy a *magyarnak nem demokrácia, hanem diktatura kell,* nem tisztes kompromisszum a történelmi erőkkel, hanem azoknak teljes kiirtása, nem «rongyos tíz hold föld, hanem állami gazdálkodás ötfogásos menüvel» (miként ezt nekem közvetlenül a márciusi összeomlás előtt egy dunántúli parasztfiú lángoló szemekkel mondotta, magát a francia szót használva, mely úgylátszik a bolsevista ifjúság propagandájának egyik kiemelkedő pontja volt!): hogy nem polgári szociálpolitika kell, hanem egyszerűen be kell ülni a grófok és bankárok lakásaiba, hogy butaság az antanttal és a szomszéd államokkal szóba is állni, mikor úgyis a világforradalom jön, hisz Lenin hadseregével már ott van valahol a keleti határok előtt. Ez a moszkvai emisszáriusok által vezetett s orosz rubelekkel jól felszerelt propaganda döntötte le az októberi célkitűzéseket. Most nem akarok annak a bírálatába bocsátkozni, hogy vajjon ezt a kútmérgezést kellő időben s kellő eszközökkel meg lehetett volna-e akadályozni, csak azt állapítom meg, hogy a Károlyi-kormány ezen s nemzeti intranzigenciáján bukott meg. A helyzet annál tarthatatlanabbá vált, mivel az antant ostorcsapásai s a magyar területek jogtalan elfoglalása közben a szociáldemokrata párt vezetőségének egy része is megingott s közeledett a marxi tanok ázsiai értelmezéséhez. S a lelkeknek ez a bolsevizálása akkor nemcsak érthető volt, de bizonyos logika is volt benne. A háborút követő tömeghisztéria könnyen úgy magyarázhatta az eseményeket, hogy a világforradalom a küszöbön áll s ha a szovjet egy évnél tovább tarthatta volna magát Magyarországon s ha a «lengyel marnei csata» ellenkező irányban dől el (végül is mindez a lehetőségek sorába tartozott!), akkor Lengyelország, Németország s velük együtt a Duna-medence bolsevizálását alig lehetett volna elkerülni. Szóval, 1919 márciusában volt valami rendszer és logika e tömegőrületben. *De hogy hogyan lehet ezt a viziót 1930 augusztusában, a magyar szovjet-kisérlet rettenetes tragédiája s népünk példátlan megalázása után egy oly világban felújitani, melyben a kapitalizmus és a militarizmus újra talpraállt és berendezkedett, sőt az ellenforradalom lényeges poziciókat hódított meg, amikor egy csomó országban a fasizmus prédára készen áll, míg Oroszország súlyos belső problémákkal van elfoglalva, mondom, hogy hogyan lehet felelősséget érző államférfiúnak ma visszatérni az 1919 márciusi célkitűzésekhez, ezt megérteni s méltányolni nem tudom.*

Pedig Károlyi Mihály ezt cselekszi, mint mindjárt látni fogjuk.

IV. Mert bár Károlyi nem beszél kellő világossággal s határozottsággal s nem mondja, hogy fogadjuk el a szovjetpolitikát, *néhány dolgot kellő világossággal és határozottsággal megmond.* Ezek a következők:

1. Bár nem «ellensége annak, hogy mindenki választójogot kapjon Magyarországon», de keményen hangsúlyozza, hogy *az igazán fontos dolgok nem választójoggal, hanem diktaturával fognak eldőlni.*

(Vagyis, mint Oroszországban, hol a dolgozók választójoga csak dekoratív formalitás, mely mögött egy kis csoport katonai diktatúrája áll).

2. A nyugati demokráciáért «még a kisujját sem» akarja megmozgatni, mivel a kapitalizmus a főellenség, tehát azt kell megsemmisíteni.

3. E célból hajlandó földet adni a parasztoknak a «termelési eszközök szocializálásának» egy részeként. Vagyis a paraszt csak abban az értelemben kapna majd földet, hogy ő is résztvenne a szocializált rendszerben s dolgozhatna az «államért», mely egyelőre a marxista ideológiát és az ipari proletariátus fegyelmezett részét jelenti (egy törpe oligarchiát a paraszti tengerben!).

4. Minden erőkifejtést a béke érdekében naiv polgári pacifizmusnak minősít mindaddig, míg a kapitalista rend megdöntve nincs, mert hisz a kapitalizmusnak múlhatatlanul háborúra kell vezetnie.

5. Hasonlókép teljes passzivitást jelent be a nemzetiségi kérdésben s szó nélkül lenyeli a békeszerződések összes igazságtalanságait (a mai viszonyok között nem is érdemes határkiigazításról, avagy kisebbségi védelemről beszélni!), hisz ezek a problémák ugyancsak oly símán, szinte reflexszerűen fognak megoldódni a nagy átalakulás után, amikor majd a gazdasági kizsákmányolás megszüntével minden nemzet automatikusan kapja meg a maga önrendelkezési jogát «az ezerpercentes összemüködésben.»

Nos, mindez szórul-szóra, «százpercentig» moszkvai hittétel. A leglojálisabb értelmezés mellett sem tudok a kettő közt különbséget látni. De talán mégis, fogják mondani egyesek: hisz Károlyi nem beszél világforradalomról, ami pedig a moszkvai hiszekegy minduntalan visszatérő istensége. Csakhogy ha jobban megnézzük, ez a különbség is elenyészik. Minthogy Károlyi elveti a nyugati szocializmus evolutív módszerét, amely többségi akaratból fokonként akarja a szociális világrendet megvalósítani s amely a demokrácia értékeit nem taktikai előnyöknek, hanem fundamentális emberi értékeknek tekinti, melyek nélkül *magasabbra* az emberiség nem juthat el; minthogy állandóan a gúny ostorcsapásait suhogtatja a II. Internacionále ellen: nyilvánvaló, hogy maga is vakon hisz a világforradalom mítoszában s világmegváltó erejében. Mert ha nem hisz és ha egyidejűleg elveti a demokrácia módszereit s a parlamenti kompromisszumok mechanizmusát, akkor tudnunk kellene, hogy micsoda új utat lát az evolúció és a revolúció között, vagyis hogy hogyan festene a II. és a III. Internacionale ama fúziója, ama «középút MacDonald és Lenin között», melyet Amerikában ajánlott. Felelősségét érző államférfiúnak világosan kell beszélnie. Meg kellene mondania, hogy mi volna ennek az egyesülésnek az értelme. Hisz Moszkva maga is buzog az egyesülésért, de ezt csak a moszkvai diktatúra alapján tudja elképzelni, a nyugati szocializmus összes alapvető különbségeinek a megsemmisítésével. Az aljas «szocialpatriótákból» «százpercentes» világforradalmárokat kell csinálni. *Kötelessége tehát Károlyi Mihálynak, hogy megmagyarázza az általa ajánlott módszer igazi tartalmát,* mivel valaki lehet «nem tagja a II. és a III. Internacionalénak» s mégis vallhat bolsevista elveket.

V. Hogy alakulhatott ki ez a szélsőséges világkép az egykori ku-

rucvezér lelkében? Erre a kérdésre válaszolnunk kell, ha Károlyi új programját helyesen akarjuk felfogni. Mindenekelőtt nemes idealizmusból, igaz részvétből a szenvedők iránt, akiken nemcsak részben, de egyszerre és «száz percentig» akar segíteni! — Másodszor bizonyos metafizikai hajlandóságból, amellyel mint a Dosztojevszkij hősei, szinte légüres térben vezeti végig a maga elveit. — Harmadszor a feudális várúr ősi eszejárásából, mely még mindig az ellenségek «letörésében s megsemmisítésében» látja a politikai ellentétek végleges megoldását. (Ez az oka, hogy *úgy a bolsevizmus, mint a fasizmus feudális talajból hajtott ki,* olyan emberek között, akik a demokrácia szellemét csak hírből ismerték, akiket mindig letörtek vagy megsemmisítettek az úri politikusok. — Salvemini írta nekem egyszer: «egy feudális gróf könnyen átalakulhat fasistává, vagy bolsevistává. Liberális demokratává soha.» Ezeknek a szavaknak mély értelmük van.) — Negyedszer, az ártatlanul üldözött ember jogos felháborodásából. — Ötödször, mivel a nyugati demokráciák cserbenhagyták a letiport magyar demokráciát. És ezen a ponton egyetértek Károlyival. Csakugyan cserbenhagyták és én nem látok semmi lényeges különbséget az angol laboristák s a konzervatívek politikája között, avagy csak oly árnyalati különbségeket, amelyek gyakorlatilag nem számítanak. Ez azt jelenti, hogy az államok rendkívül önző lények, melyek csak legközelebbi pillanatnyi érdekeiket nézik. Az államrezón rendesen elnyom minden szentimentális szempontot. Ez mindenesetre nagy szégyene a demokráciának, de ezen csak egy új erkölcsi világnézet ereje segíthetne, nem pedig a diktatúra. *A szovjetállam is éppúgy az államrezón alapján áll, mint minden más állam. Köztudomású, hogy Moszkva és Róma között rendkívül jó a viszony s hogy porosz tábornokok a vörös hadsereggel fraternizálnak; hogy az orosz municiógyárak gyanus szállításokat eszközölnek, mégpedig nem proletároknak; hogy a szovjetek átvették a cárizmus imperialista politikáját Mandzsuriában és egyebütt,* szóval, hogy külpolitikájukat kizárólag gazdasági és katonai meggondolások vezetik, mint minden hatalmi államét, persze a «világforradalom» érdekében (mint a többiekét a «nemzeti eszme» nagyobb dicsőségére.) Elismerve így Károlyi igazát ezen a ponton, mégsem kímélhetem meg egy szemrehányástól. Hogy a demokratikus államok oly közönyösek Magyarországgal szemben, abban Károlyinak is volt némi része. Magam voltam a tanuja, hogy minő nagy rokonszenvvel és várakozással fogadták őt mindazokban az országokban, ahova száműzött sorsa vitte. Ha ő hitet tudott volna ébreszteni a magyar demokrácia koncepciója s célkitűzései iránt, sok másként történhetett volna. Ezzel szemben megerősítette azt a reakciós propagandát, mely állandóan azt hirdette világszerte, hogy Magyarországon nincs más választás, mint feudális uralom, vagy vörös terror. Károlyi sosem adott olyan magyar programot, amelyet a Nyugat elfogadhatott volna, hanem ehelyett maró gúnnyal támadta az idegen államok demokratikus és szocialista politikáját s közben csodálatát az orosz koncepció iránt sohasem titkolta. Ezért a nyugateurópai közvélemény elfordult nemcsak tőle, de a magyar progresszív törekvésektől, elfogadva azt a tételt, hogy Magyarországon csakis a szélsőségek kormányzása lehetséges, hogy nem lehet segíteni ezen a

szerencsétlen népen, amelyet vezére újra csak kétségbeesett kísérletekbe vinne.

VI. De úgy látom, mindezeknél a körülményeknél mélyebb hatással van Károlyira az az alapvető meggyőződés, amelyből a mai világeseményeket szemléli. Ő szerinte «százpercentig» elintézett kérdés, hogy a nyugati demokrácia pusztulása küszöbön áll, viszont, hogy az orosz kommunizmus, ha talán nem is száz, de mindenesetre 90%-ig felépítette az új szocialista államot. Elvi nehézségeket nem lát többé, minden meg van oldva a marxi kis káté szerint, minden csak idők kérdése. A nyugati demokráciákban semmi egyebet nem lát, mint munkás-kizsákmányolást és kapitalista uralmat, ellenben a szovjetek birodalma úgy tündöklik előtte, mint az evangelistáknak Isten eljövendő országa. A bolsevizmus összes formuláit készpénzként fogadva el, csoda-e, ha úgy gondolkodik és cselekszik, mint ahogyan teszi? Én is ezt tenném az ő helyén, ha hinném azokat az elnagyolt és leegyszerűsített formulákat, amelyekből kiindult. (Ki is fejtettem egyszer előtte, hogyha csak felét hinném annak, amit ő hisz, én már rég Oroszországban volnék s ha egyebet nem tehetnék, hát követ hordanék az új boldogság-palota felépítéséhez.) Tizenöt év előtti fiatal galileista barátaim lelkiállapota újul fel itt, akik a szent képletek szerint minden kérdést öt perc alatt megoldottak. Nem csoda, ha Károlyi, akit ötvenéves korában oltottak be a marxista szérummal (még pedig nem a Kautsky, hanem az ellenpápa receptje szerint) még hevesebben, még intranzigensebben reagál.

Hogy ez így van, azt sok minden mutatja. Szinte megdöbbentő pl. hogy az olyan fínom megfigyelő, mint ő s hozzá valaki, aki csodálja az André Siegfried fényes könyvét, melyet Amerikáról írt, ennyire félreismeri az amerikai helyzetet. Egész csomó nyilatkozatából látszik, hogy az amerikai kapitalizmust is halálraítéltnek látja s fantáziájában már a wall-streeti barrikádok közeledését érzi. A mai gazdasági válságot, amely minden kapitalista államnak ciklus-szerűen visszatérő betegsége, ő halálos és közvetlenül ölő kórnak tekinti. (Mily érdekes, hogy Marx és Engels ugyanezen az alapon a mult század hetvenes éveiben várták, hogy a kapitalista társadalmat meg fogja ütni a guta s az út nyitva álland a szocialista berendezkedés felé. Ezt az optimista diagnózist, mely akkor a hiányos tapasztalatok mellett megengedhető volt, Károlyi hatvan év mulva hihetetlen merészséggel megismétli.) Ahol csak járt, mindenütt néhány kommunista agitátor «tapasztalatainak» az elfogadásával, az amerikai munkásságot forradalomra érett tábornak tekintette. És itt eszembe jut az a vastag és szájas «John Pepper», a Kun Béla egykori szárnysegéde (bocsánatot kérek az első jelzőért, de Károlyi késztetett rá, aki cikkében a második Internacionále egyik tagjának hájrétegét kissé megvető módon emlegette), aki álszakállal Amerikába jutva, a radikális munkásmozgalmat teljesen tönkretette, a kapitalizmust megerősítette s a kommunizmust nemlétezővé tette, mivel egyszerűn moszkvai metódusokat akart alkalmazni oly országban, ahol az ötszobás kertes lakás, az autó és a rádió sok-sok millió munkásember életstandardjához tartozik. (A Pepper-ügy elképesztő részleteit legutóbb világította meg a *New Republic* egyik beavatott és megbízható írója.) Hasonló alapossággal gázol végig

Károlyi Amerika szellem-erkölcsi értékein. Az ember azt hinné, hogy ez az ország a szolgaság földje lett s hogy rangja ott van valahol a Pilszudszki Lengyelországa s némely más hasonló ország között! Kigúnyolja az amerikai sajtószabadságot, mivel a kapitalista sajtó itt-ott megnyirbálja a tudósításokat bizonyos hatalmas érdekeltségek szempontjából, pedig maga mondja, hogy a vezető kapitalista lap kiadja Durantynak a szovjeteket szerfelett dédelgető riportjait. Ellenben nem említi, hogy nincs olyan szovjetförmedvény, melyet akadály nélkül ki ne lehetne nyomatni Amerikában, hogy az amerikai folyóiratirodalom az első a világon s tündöklő példáit mutatja az objektivitásnak, a tisztességnek, a semmitől vissza nem riadó kritikának. Aztán elmondja a Sacco-Vanzetti-féle jusztícmordot. De nem mondja el, hogy a legjobb amerikaiak (s itt milliókat értek) éveken át küzdöttek ez igazságtalan ítélet ellen, vagyonokat költöttek propagandára, Amerika legfényesebb szellemei sorompóba léptek, de nem érhettek célt, mivel az igazságszolgáltatás az egyes államok autonómiájába tartozik. S Károlyi oly igazságtalan, hogy elfeledi, hogy Oroszországban most (miként az egykori cári birodalomban) szinte minden héten tucatjával lövik agyon az embereket a rögtönítélő titkos rendőr-bíróságok. Hogy ezek között sűrűn akad ártatlan ember, azt maga Károlyi sem merné tagadni. Kérdem, mi történnék, ha valaki e szerencsétlenek érdekében akciót indítana, ami különben ebben az országban már azért is lehetetlen, mivel a halálos ítéleteket többnyire pár óra alatt végrehajtják. Kérdem, mi történnék egy megfordított Károlyival, aki Oroszországba menne, hogy felolvasó körutat tartson a szovjet gazdasági és politikai rendje ellen? Hiszi-e Károlyi, hogy az ilyen mágnás életben maradhatna? Aztán látható örömmel említi, hogy Eugene O'Neill néhány bornirt vidéki szinpadon el van tiltva. De elfeledi elmondani, hogy ez az író ugyanakkor Amerika legnépszerűbb és legcsodálatosabb drámaírója, akinek a darabjait túlzsúfolt közönség előtt adják állandóan. S a kínálkozó, sőt a fair-play legelemibb szabályai szerint parancsolólag adódó párhuzamot itt is lenyeli. Elmulasztja egyidejűleg megállapitani, hogy *Oroszországban a szellemtudományok és a politikai irodalom legragyogóbb értékei közül a legtöbben indexen vannak, hogy ebben az országban egy árva sort nem lehet kinyomatni, ami a vörös bürokratáknak nem tetszik,* hogy a művészet a vörös propaganda cselédje, hogy a gondolat és a lelkiismeret szabadsága a bolsevista Oroszországban hasonlíthatatlanul korlátoltabb, mint a cári Oroszországban, melyben egy szinte beláthatatlan szocialista és anarchista irodalmat nyomtattak ki és hoztak forgalomba.

VII. Hasonló könnyelműséggel intézi el a demokrácia problémáját, amelyet a kapitalizmussal azonosít, elfeledve, hogy a *demokratikus törekvések több ezer évvel idősebbek, mint a kapitalizmus megszületése,* hogy azok eszméi ott éltek már az ősi törzsi szervezetekben, a Stoa eszméiben, az őskereszténységben, a középkori városok harcaiban a feudális urak ellen, a humanisták filozófiájában, a monarchomachok irataiban, a fiziokraták műveiben, a benthamisták küzdelmeiben stb., stb., vagyis olyan korokban és időkben, amelyeknek még nem volt közük a modern kapitalizmushoz. S az emberi szabadság, az

emberi méltóság, az emberi öncélúság emez ősi értékeit meggondolás nélkül hajlandó odadobni egy katonai és GPU-diktatúrának, ha arról van szó, hogy a gyűlölt kapitalizmust megdöntse és a szovjet-uralmat berendezze. Még ha az orosz kísérlet «100%-os» gazdaság-technikai siker lett volna is és vele szemben a nyugati demokráciák a legsötétebb nyomorban fetrengnének: a történelmi kritikán megedzett és a lélek igazi mélységeit kutató elme még akkor is kínos kételyek között habozna, hogy vajjon szabad-e ezeket a materiális értékeket annak feláldozásával megvásárolni, ami az emberi lélekben a legtündöklőbb és a legbecsesebb. (Mert annak a tréfának, hogy ez az áldozat csak átmeneti, nem fog felülni senki, aki a haladás igazi dinamikáját s a militarista oligarchiák természetét ismeri.)

Pedig minderről szó sincs. A szovjet-experimentum lehetett történelmi szükségszerűség az ázsiai abszolutizmus levegőjében és oly értékeket valósított meg, melyek nélküle nem lettek volna megvalósíthatók, de ma már maguk a belátóbb bolsevisták is elismerik, hogy ami Oroszországban történt, nem a marxi szocializmus berendezése volt, hanem a szabad verseny kapitalizmusának a felcserélése az állami kapitalizmusnak katonai és rendőri diktatúrára alapított rendszerével.

Vagyis a *dilemma, mely előtt állunk, nem úgy szól, hogy a nyugati kapitalizmus és az orosz szocializmus vagy kommunizmus között válasszunk-e, hanem az, hogy nyugati kapitalizmus vagy az orosz államkapitalizmus-e a kedvezőbb rendszer a szocialista fejlődés szempontjából.*

Ami a dolgok anyagi rendjét illeti, nem lehet a legkisebb kétség sem aziránt, hogy az ú. n. kapitalista demokráciák a *nagy tömegek* szempontjából a jólétnek aránytalanul nagyobb fokát nyujtják, semmint az orosz államkapitalizmus rendszere. Az orosz parasztnép 99%-a nyugati szempontból nézve még mindig a legundorítóbb nyomor állapotában él, sőt az ipari munkásság törpe, privilegizált rétege is még mindig híján van a legszükségesebb élelmicikkeknek és ipari gyártmányoknak. Olyan állapotok ezek, melyeket az angol-amerikai, francia, vagy német munkásság két hónapig sem tűrne el szociális forradalom nélkül. Ellenben a munkanélküliség és a piactalanság által legjobban megvert Angliában is, még a munkásosztály legjobban sinylődő rétegei is olyan állapotban élnek, mely emberinek mondható az orosz parasztság (s ez az igazi és tulajdonképpeni Oroszország!) nagy átlagával szemben.

Ha pedig erre az lesz az ellenvetés, hogy csodák nem történhetnek tizenkét esztendő alatt s az is elég, hogy a munkásság törpe elitje él jobb időket a «bámulatos orosz reformok» következtében, akkor ezt válaszolom: 1. *várjuk be a csodákat, míg csakugyan itt lesznek s ne tálaljunk nemlétező csodákat a nyugati munkások elé.* 2. Ami csodák történtek a termelésben, azok nem orosz csodák voltak, hanem *az amerikai tömegtermelési mód bevezetése többnyire amerikai mérnökök és amerikai előmunkások vezetése alatt.* S nekem legcsekélyebb kételyem sincs aziránt, hogyha ezt az egész kísérletet amerikai tőkések és szakértők, nem pedig vörös bürokraták és rendőrtisztek irányítanák, ma a *széles nagy tömegek szempontjából, elsősorban a paraszti*

tömegek szempontjából, sokkal nagyobb általános jólét uralkodnék. (Persze, elismerem, hogy *egy kiváltságos munkásarisztokrácia helyzete* — főleg erkölcsi, szellemi és hatalmi téren — az orosz államkapitalizmus rendszere mellett jobb, semmint az a szabad verseny kapitalizmusa mellett volna.) És azt se feledjük el, hogy az a viszonylagos fejlődés, mely Oroszországban az utolsó években történt, annak köszönhető, hogy Lenin bevezette a NEP politikát, hogy az országot a végleges pusztulástól megmentse, vagyis hogy a *hátsó ajtón újra bevezette azt a paraszti magántulajdont s legalább ötven percentig ugyanazt a kapitalista gazdálkodást, melyet a front-ajtón száz percentig kidobott.* A kommunizmusnak ez az elárulása mentette meg a szovjetek rendszerét, de míg idejutottak, olyan rettenetes polgárháborút éltek át, amelynek áldozatai minden tekintetben túlszárnyalják a világháború áldozatait. Persze, tudom, hogy ma Stalinék újra eldobták a NEP-et, kísérletet tesznek a független parasztság kiirtására s az államkapitalizmus bevezetésére az egész vonalon; ámde be kell várnunk az ötéves terv megvalósítását s annak következményeit. Egyelőre Stalin újra meghátrált a parasztok előtt (a fegyveres kollektivizálás és az erőszakos atheista propaganda bajait a helyi közigazgatás nyakába sózta!) a kenyérjegyekkel ácsorgók hadserege a szovjetállam elismerten súlyos problémájává vált s a rendőri tömeges kivégzések száma ijesztően elszaporodott. (A magyar bolsevista kísérletből is tudjuk, hogy a terror nyomása egyenes arányban áll a proletárgyomrok ürességével.)

De legalább nincs munkanélküliség Oroszországban, amikor Anglia és Németország csaknem összeroskad s az Egyesült Államok is nagyon szenvednek a kapitalista anarchia eme csapása alatt!... így szól a szokott bolsevizáló ellenvetés. Ámde ez az állítás csak az ipari munkásság szervezett részére vonatkozik az *ötéves terv rendkívüli ipari intenzívvétételének hatása alatt* (olyan adókat rakva a népre, aminőket egyetlen nyugati náció sem viselne el a legsúlyosabb forradalmi mozgalmak nélkül!), míg a mezőgazdasági válság ijesztően fokozódik. Arthur Feiler fair és igazságos könyvében kimutatta, hogy *a földkérdés éppoly kiélezett, mint a forradalom előtt,* hogy a *«túlnépesség»* problémája ebben a rendkívül ritka népességű országban veszedelmesen kopogtat a kapukon, úgyhogy a *nép szabad költözködési jogát el kellett kobozni* (miként a fasiszta Olaszországban), nehogy a beözönlő földtelen mezőgazdasági proletariátus a nagy városok helyzetét végleg felborítsa!

VII. Ami mármost a dolgok szellem-erkölcsi rendjét illeti, még a legszűkkeblűbb osztályszempontból nézve sincs meg Oroszországban a lelkiismereti szabadságnak még a minimuma sem. Az az ország, amely a georgiai szocializmust vérfürdőben fojtotta el, amely börtöneit az orosz szociálforradalmárok és anarchisták legjavával telítette, amelyben Trockij s a meggyőződésük mellett kitartó barátai számára nincsen hely, az ilyen ország a legmagasabb lelki értékek szempontjából temető, míg ellenben a megvetett kapitalista demokráciában nincs olyan politikai, társadalmi vagy filozófiai vélemény, amelyet szabadon kifejezni s szabadon terjeszteni ne lehetne. S minthogy én annak az elaggott iskolának a híve vagyok, amely a gondolati

és a lelkiismereti szabadságot olyannak tekinti, mint a fizikai levegő oxigénjét, mely nélkül élet nincs, *megkérdezem Károlyi Mihályt, hogy a nem százpercentig kommunista szekták üldözését, bebörtönzését és száműzetését, a szó belefojtását olyan férfiakba, mint Trockij vagy Rakovszkij, helyesli-e, vagy ha nem, minő tanácsai vannak Oroszország diktátorai számára?* (Persze számomra éppolyan undorító a parasztok, a duhoborcok, a menoniták üldözése, vagy bárminő vallási vagy szociális hit fegyveres elfojtása; de e tekintetben nem interpellálok, mivel tudom, hogy Károlyi a szociális államrezón álláspontján áll, miként Hitler a maga Staatsraisonja alapján.)

De a szovjetek kormánya hatalmas lépést tett a népkultúra terjesztésére... lesz az ellenvetés. Ezt nem tagadom és az új Oroszországnak ebbeli haladását elismerem, bár a népkultúrának ezt a dogmatikus és autoritativ alakját nem szeretem. Mégis legalább két dologra komolyan tanítják a népet: írni-olvasni és munkás (sajnos, nem emberi!) méltóságuk tudatára. Így oly csirákat érlelnek, amelyeket a cárizmus gazul elfojtott s melyek valaha (ha a katonai és a gazdasági helyzet túlfűtése folytán katasztrófa nem jő közbe, amitől Isten őrizzen!) egy szabad és békés Oroszországban érhetnek ki. De ez az elismerés nem azt jelenti, mintha azt hinném, hogy Anglia vagy Franciaország, vagy Németország legfejlettebb munkásságának valami tanulnivalója volna e téren a szovjetektől. Csak a minap olvastam az erősen bolseviki szimpatiájú amerikai *Nation* hasábjain egy angol *social worker* leírását egyik angol ipari központ munkásságának életéről, egy olyan város munkásságának életéről, ahol a munkanélküliség különösen nyomasztó. Az embernek szinte megdobban a szíve, ha azt a mély, intenzív és sokoldalú kultúréletet olvassa, melyet ez a munkásság folytat, a kriminalitás csaknem teljes eltünését, széleskörű filozófiai és művészeti érdeklődést, a szocializmus konstruktív kérdéseinek értelmes megvitatását, meleg rokonszenvet minden szenvedő nép feladatai iránt. Valóban, ennek az angol munkásságnak nincs semmi tanulnivalója a világforradalom, a dogmatikus ateizmus és az «öld megírtsd ki!» százpercentes kommunizmusától. És hogy egészen fair legyek, azt sem akarom említés nélkül hagyni, hogy a szovjetek nemzetiségi politikáját a legtöbb kapitalista állam nemzetiségi politikája fölé helyezem s érdemeiket ezen a téren is elismerem. De hogy csodálattal néznék fel rájuk, mint a lelkendező bolsevizálók, azt nem teszem, mivel a svájci, az eszt és a lett demokráciák legalább oly jól megoldották ezt a kérdést. Sőt úgylátszik, hogy jobban, mivel az oroszok ugyan a kérdés *nyelvi* és *kulturális* részét elintézték, de nem annak önkormányzati és gazdasági részét. A nemzetiségi kérdést csak egy nép teljes *home rule*-jával lehet megoldani. Ezt a mai centralizáló, nyakig militarizált és agyon csekázott orosz állam nem teheti. A magasabbra fejlett orosz tagállamok már ma is minduntalan lázonganak. Ukránia nem önként való társa az orosz szövetséges államnak (mely csak a papiroson szövetséges állam, a valóságban sokkal központosítottabb, mint a XIV. Lajos Franciaországa, vagy a Hohenzollern Poroszország valaha is volt), hanem csak a vörös hadsereg szuronyai alatt kooperál s az orosz szovjetállam sorsa végeredményben attól függ, hogy képes

lesz-e mai katonai uralmát önkéntes együttmüködéssel helyettesíteni. Maga jószántából való együttműködéssel, befelé: a parasztokkal, kifelé: a tagállamokkal. Míg ez be nem következik, addig nem lehet modern szocializmusról vagy kommunizmusról beszélni. *Marx és a többi igaz szocialista nyilván nem az inkák kommunista államára, sem a jezsuiták paraguayi experimentumára, hanem a munkások Commonwealthjére gondolt, teokrácia, militarizmus, titkos rendőrség és államilag szervezett terror nélkül.* Míg ez megvalósítva nincs, ne beszéljenek a szocializmus győzelméről. Ha a mai orosz helyzet szocializmus, akkor nekem nem kell szocializmus. Ilyen példát nem szabad a magyar munkásságnak ajánlani. Ellenben (mint a kapitalizmus által terrorizált kispolgár) mélyen meghajolnék az előtt az eljövendő magyar államférfiú előtt, aki a magyar dolgozók gazdasági és szellem-erkölcsi szintjét ötven év alatt, vagy akár száz év alatt, a mai angol, francia, dán, avagy akárcsak német dolgozók szintjére tudná emelni.

VIII. Ez távolról sem jelenti azt, mintha ezzel a nyugati szinttel meg volnék elégedve. Ellenkezőleg, a mai kapitalista állapotokat tarthatatlanoknak látom, melyeken változtatni kell, ha európai kultúránk összeroskadását el akarjuk kerülni és nem akarunk egy véres káoszban elmerülni. *Ehhez kettő kell: emberséges jóakarat és az utak és az eszközök helyes megválogatása.* Ma mindkettő nagy mértékben hiányzik a világon. Elvakult, gyűlölködő osztályharc jobbról és balról. Teljes sötétség az utak tekintetében. A III. Internacionálé vakon és aggálytalanul követi a leegyszerűsített marxi formulákat. S ebben áll nagy vonzóereje. A II. Internacionale ettől visszariad. Derekabb elemei nem gyávaságból s a húsos fazekak miatt tartózkodók, hanem mivel átlátják, hogy a korai kapitalizmusból megszületett marxi formulák többé nem fedik a valóságot. Erkölcsi felelősségük tudatában nem viszik a proletariátust a falnak, mivel nagyon jól tudják, hogy az orosz módszerek alkalmazása a nyugati kultúrában az emberiség felének vagy több mint a felének elpusztulását jelentené és olyan erkölcsszellemi atmoszférát teremtene, amely tűrhető a cárizmus és a bizantinizmus történeti földjén, de eltűrhetetlen volna a renaissance, a humanizmus, a reformáció és a francia forradalom által megszentelt s megtermékenyített kultúrában. A parasztság és a szellemi középosztály itt sokkal erősebb és öntudatosabb, hogysem nyakát végső élet-halál harc nélkül vörös basák igája alá hajtsa. *Végeredményében ez a harc inkább fasizmushoz, mint proletárdiktatúrához vezetne.* Ezért riadt vissza a nyugati szocializmus az ázsiai módszerek alkalmazásától, s nem gyávaságból, elvfeladásból, mint Károlyi gondolja. Pedig módjában lett volna mind Ausztriában, mind Németországban rövidéletű proletárdiktatúrát berendezni. Nem tette meg: vállalta az «árulás» ódiumát, melyet az orosz propagandisták rájuk kennek. Ez nagy történelmi érdemük. Ellenben hibájuk, hogy (részben tradicionalizmusból, részben talán taktikai okokból) nem mertek a leegyszerűsített marxi formulákkal nyiltan leszámolni, nem merték világosan megmondani a proletariátusnak, hogy bármilyen nagy szellem volt is Marx, bármily óriási összefüggésekre mutatott is rá, *sem végső víziója, sem eszközei ma már nem fedik a realitásokat.* A piac, verseny, pénz, egyéni kezde-

ményezés nélküli agyoncentralizált állam elképzelhetetlen koncepció. A hatalom fizikai meghódítása s egy felfegyverzett proletárdiktatúra mint átmeneti állapot is elképzelhetetlen, ha csakugyan az igazi szocializmus felé akarunk haladni. Mert mi az igazi szocializmus? Se kommunizmus, se mechanikai egyenlőség se bürokrata állam, hanem *emberi méltóság, szabad fejlődési lehetőség mindenki számára és a munka nélküli jövedelem kiküszöbölése.* Minden szocialista célkitűzést ezeken a végső értékeken kell lemérni, minden egyéb más csak sallang vagy esetlegesség.

S minthogy Marx és tanítványai mindig vonakodtak a *Zukunftstaat* berendezését és részleteit megjelölni (mert ezt utópista eljárásnak vélték), *az új nemzedéket nem szabad elnagyolt formulákhoz kötni s elhitetni vele, hogy a szocialista állam, mint valami sült galamb már készen van a Marx rendszerében.* Ellenkezőleg, meg kell vallani, hogy voltakép a sötétben tapogatózunk az útakat és módszereket illetőleg, hogy *még rengeteg sok teremtő gondolatra és eredeti kísérletezésre lesz szükség, amíg a kapitalista igát lerázhatjuk.* Mert, mint már Herbert Spencer megmondotta: ha a kapitalista diszciplinát széttöritek, anélkül, hogy azt egy önkéntes, értelmes és lelkes kooperációval tudnátok helyettesíteni, akkor vagy éhenhaltok, vagy a kapitalista fegyelem katonáival fogjátok helyettesíteni s visszatértek a rabszolgasághoz. Oroszország már közel volt az éhhalálhoz s végül egy mind szigorúbb katonai diktatúrában keresett menedéket.

Bűn tehát a Szellem ellen, félrevezetni az ifjúságot és azt tanítani, hogy minden titok meg van oldva a politikai szent könyvekben. Ellenkezőleg, figyelmeztetni kell minden jóravaló és tehetséges ifjút, hogy *bármilyen nagy elme volt is Marx, az ő munkáját nem értelmezni és jegyzetelni, hanem folytatni és javítani kell.* S hogy nem szabad egyéb nagy elmékről sem megfeledkezni, hogy pl. Henry George, hitem szerint, az igazságnak egy nagyobb karéját hasította ki s hogy pl. Proudhon sokkal tisztábban látta az államhatalom szerepét és a bürokrácia rettenetes veszedelmeit, hogy az *erőszak-tulajdon* és *munka-tulajdon* dühringi megkülönböztetése nélkül nem haladhatunk értelmes szocializálás felé s hogy a profitban nem a gazdasági profit az igazán veszedelmes, hanem az erőszak, a panama, csalás, a természeti és állami monopóliumok. Csakis ilyen és hasonló studiumokon megedzett (a céh-szocializmust és a Laski államelméletét se feledjük el!) és a társadalmi realitást gondosan kutató, nem dogmatikus, hanem próbálkozó hajlandóságú lelkek tudnak majd megvalósítani valamely *tisztességes* gazdasági és államrendet.

Enélkül vérfürdő jön és káosz, kultúránk spengleri pusztulása. Oroszországot is csak az mentette meg az eszeveszett kísérletezések dacára, hogy ennek a rengeteg ázsiai testnek szinte kimeríthetetlen őstermelési rezervoárja felszívta azokat, akik nem haltak éhen vagy kiket nem gyilkoltak le. Ámde *az agyon iparosodott Nyugatnak nincsenek ilyen rezervoárjai.* London és Manchester, Berlin és Róma kősikátorai ha egyszer összeomolnak, az összes élőket maguk alá temetik. Itt nincs kiút, itt nincs menekvés. Ezt tudják a nyugati szocialisták s tudják, hogy a modern gazdasági organizmus oly rendkívül érzékeny, hogy minden brutális beavatkozás a munkások millióit dobja

ki az uccára. Ezért óvatosabbak és körültekintőbbek. *Meg kell kérdeznünk Károlyi Mihályt, mondja meg nekünk, vajjon a szovjetforradalom eszközeit alkalmazhatóknak tarta-e Nyugateurópában? Ha nem, ne rejtegesse tovább nagy titkát, hogy mik azok a lehető eszközök, melyek Lenin és MacDonald, Stalin és Blum között léteznek?*

IX. Ezeknek az eszközöknek tüzetes és lelkiismeretes megjelölése nélkül, az ő politikája semmiben sem látszik eltérőnek a Kun Béla politikájától. Ugyanaz a *rana rupta et bos* politika, mely azt képzeli, hogy ez a szegény, félig tönkrement Magyarország, a „bús koldusok Magyarországa" fog mintát adni és példát statuálni a világnak, s ehhez csak az kell, hogy a magyar bolsibéka szovjetökörré fújja fel magát. Bármennyire tisztelem is a Károlyi Mihály tiszta egyéniségét és ideális reptét, ebből a politikából nem kérek, ezt az új programmot nem tudnám soha elfogadni.

*

Az a fiatal nemzedék, mely nem élte át a háborút s nem tudja a magyar tragédia igazi okait, talán máskép érez. Az élet rettenetes bajai, az egyre növekedő nyomor hatása alatt ez a nemzedék politikailag színvak lett. A szabadság eszméje, mely a 19. század nagy nemzedékét hevítette, számára szinte értelmetlenné vált. Úgy hat, mint egy bluff, mint egy elkoptatott frázis. Aki neki kenyeret ígér, vagy politikai hatalmat, vagy gummidorongot ellenségei ellen, az az ő embere. Egy kedves fiatal barátom, egy budapesti pénzintézet bolsevizáló direktora, nemrég figyelmeztetett arra, hogy dobjam már sutba a szabadságjogok és az emberi méltóság örökös emlegetését, mivel ezek már senkinek sem kellenek. Szíves tanácsát, sajnos, nem tudtam megfogadni s ma a Károlyi új programja még megerősít abban, *hogy katasztrófa felé haladunk, ha a fiatalság értékskálája csakugyan a mai marad.* Lehet, hogy ez a nemzedék egyszerűen ki fog nevetni — — — És mégis fogtok Ti még sírva jajgatni „elavult" szabadságjogok után fasiszta diktátorok és bolsevista basák kétoldali bunkócsapásai alatt, ha ebben az irányban rohantok tovább.

Oberlin College, 1930 szeptember. *Jászi Oszkár.*

Ifjúság és fasiszta reakció.

Mely fonák, ellentmondásos helyzet! A középeurópai ifjúság széles rétegei — s különösen azok, amelyek ifjú voltuknak teljes mértékben tudatában vannak — politikai akaratukban nem a «szabadság és haladás» eszméitől vezéreltetik magukat, nem törekszenek arra, hogy a demokratikus ideálokat terjesszék vagy hogy a demokrácia vívmányait öregbítsék, ám nem is vonulnak bosszankodva félre a politikától. Egyenesen egy sötét, szellemellenes politikai reakció oldalára szegődik ez az ifjúság s dagadó vitorlákkal a dolgozó nép jogát, méltóságát és jövő reménységeit sárbataposó fasizmus vizeibe evez be. De fejezzük ki pontosabban magunkat: a helyzet igazi paradoxiája nem abban áll, hogy az ifjúság jelentős csoportjai reakciós hajlandóságúak,

hanem inkább abban, hogy speciálisan a fasiszta reakciónak van erős vonzóereje az ifjúságra, sőt úgy tűnik, hogy egy bizonyos tagadhatatlan affinitás áll fenn a fasizmus és az ifjúság szelleme között. Ellenforradalmi, általában forradalmak utáni idők nem egy példát adnak arra, hogy az ifjúságnak úgyszólván hangadó rétegei a politikai-társadalmi javító, felszabadító és etizáló törekvésektől csalódva, kiábrándulva, elbátortalanodva, «kritikai beállitás»-sal fordulnak el, felfedezik a «régi» berendezések értékét s a régi hatalmakkal realisztikus kiegyezésre lépnek, hogy politikai öntudatukat elernyesztve inkább magángazdasági érvényesüléssel, esztétikai és erotikus örömökkel kezdenek törődni. Ennek a magatartásnak is van bizonyos reakciós színezése, hiszen (többé vagy kevésbé hallgatólagosan) magában foglalja a szellemtől megfosztott politikába való belenyugvást; de most nem erről van szó. A fasiszta érzületű ifjúságot korántsem hatja át az «apák» és nagyapák teljesítményei előtt való, szerénységre mutató respektus; ez az ifjúság nem, vagy legalább is nemcsak romantikus vagy esztéta vagy élvsóvár vagy «gyakorlatias»; egyszóval éppenséggel nem megszelidült, inkább a legnagyobb mértékben öntudatos; nem «lecsendesített», inkább nagyhangú; nem hajlik meg megadással az előtt, ami történelmi produktum és hagyomány, hanem ifjonti büszkeségében lázasan «tett»-re vágyik.

A fasiszta himnusz első szava: «Giovinezza» és az Alpoktól északra tevékenykedő fasizmus köreiben is ugyanez az alaphangulat. Ha meg is vagyunk szilárdan győződve arról, hogy a fasizmus tulajdonképpeni vezetői és gazdasági szövetségesei szájában az ifjúság varázsmotívuma elsősorban a tömeglélektani befolyásolhatóság követelménye, mégis a tulajdonképpeni alapprobléma nem annyira az ifjúság kapkodása a fasiszta csalétek után, hanem inkább az ifjúság ama sajátos «életnedvének» mibenléte, amit ez a csalétek valóban magába szívott. Megbocsáthatatlanul rövidlátó eljárás lenne, ha a fasizmus és az ifjúság paradox összekapcsolódását egyszerűen a «csalás», az «ügyes félrevezetés» kategóriájával akarnók elintézni. Az ifjúság csak részben szellemi áldozata a fasizmusnak, részben azonban annak igazi megteremtője; ennyiben tehát nem «ravasz demagógok»-nak, hanem saját szelleme történelmileg messzemenően megokolt félrefejlődésének áldozata.

Minthogy a kérdésnek csak ezzel az oldalával foglalkozunk, nem is óhajtjuk részletesebben megvilágítani az ellenforradalmi helyzet általános okait a mai Középeurópában. Mint minden forradalom, az 1918-iak is elmaradtak egyes várakozások mögött, viszont új aggodalmakat is keltettek; a politikai hatalom birtokbavétele a feltörekvő alsó osztály részéről nem alapult elegendő képességen a társadalmi vezetésre, aminek a megfelelő ellenhatással «kellett» járnia, — de mindenesetre járt. A középeurópai forradalmak kapcsolata a háborúval és annak kimenetelével, a «győzelmes demokrácia» új nemzetiségi-politikai rendjének hibái és igazságtalanságai a csalódásoknak hatalmas rezonáló alapot adnak. Hisz a versaillesi Európának tűrnie kell, hogy az az Olaszország, amelyet egy minden gátlás nélkül nacionalista önkényuralom kormányoz, amely Déltirol németségét arcátlanul elnyomja és igényét tekintélyes jugoszláv területek hasonló elnyomá-

sára csaknem hivatalosan bejelenti, ugyanakkor Franciaországgal és szövetségeseivel szemben a kisebbségi érdekek és egy nemzetiséglélektanilag biztosított béke szószólójaként lép fel és emellett — noha tisztán hatalomvágyból fakadó állásfoglalásának belső üressége szembeszökő — nem minden ok nélkül bizonyos «erkölcsi» hatást ér el. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy létrejöjjön az a paradox jelenség, amit a jelen reakciós ifjúsági aktivizmusának nevezhetünk. És pedig a következő kérdésekre keresünk választ: Mi ennek a jelenségnek a szerkezete? Hogyan lehetséges egyáltalában? Mi az, amiért a fasiszta ifjúság lelkesedik vagy legalább is hiszi magáról, hogy lelkesedik érte? Hogyan gondolható el, hogy a szabadságjogokról s a polgári jogállamról — a civilizált európai embernek erről az életető eleméről — való lemondás éppenséggel nem méla rezignációval vagy «halaszthatatlan szükségességek érdekében», hanem büszkén, vígan és forradalmi lendülettel történik? Hasonlókép a lemondás a szabad munkásmozgalomról, amely ma már éppúgy a polgári világ magátólértetődőségei közé tartozik, mint teszem a tőzsde müködése. Hogy éppen az ifjú emberek, akiknek a lelkesedés az előjoguk, tolongjanak ennek a lemondásnak a hordozóihoz, hogy felelősséget vállaljanak belőle? Hogyan lehetséges ez?

Ami a fasizmust a Metternich-korabeli romantikusan aláfestett restaurációs mozgalomtól — minden tartalmi megegyezés és tudatos átvétel mellett is — megkülönbözteti, az, hogy benne egy mindenképpen «új»-fajta kényuralom iránti szükséglet testesül meg. Ezt a formai elemet a fasizmus a bolsevizmustól vette át s megvalósítási formáját is sok fontos részletben lekopirozta. Kétségtelen, hogy minden, egy új uralom iránti szükségletnek megvannak a maga szigorúan szociológaiailag meghatározható okai s nem egyszerű divathóborttal állunk szemben. Amire itt a játszma megy, az nem a történelmileg meggyökerezett uralkodói hatalom újraélesztése, amelyet a polgári társadalom kibotokozása megingatott, alapjaiban meglazított és visszaszorított — esetleg oly messzemenően és oly gyorsan, hogy ezáltal a társadalom rendje «egyáltalában» veszélyeztetve látszik. Nem; ezek az uralmak (csekély kivétellel) minden átfogó erejüket, társadalmi müködőképességüket elvesztették s a régi uralkodói gondolat tipikus hordozói ma már csak arra alkalmasak, hogy az új uralmi akarat egyedülálló, elszórt eszközei és díszei legyenek. (Lásd az olasz királyi házat, mint a plebejus Mussolini díszlet-darabját; a Hohenzollern-hercegeket, mint a plebejus Hitler segéderőit.) A proletár-szocialista mozgalom rohama kérdésessé teszi — szándékosan nem mondhatjuk, hogy «fenyegeti» — magát a polgári világot is, amely ma, sokkalta inkább, mint az *ancien régime* lehanyatlásának idején, nem csupán sokak számára «kellemes megszokássá» vált kultúra- és életformát, hanem a társadalom egész gazdasági müködési képességét jelenti, mert ez a társadalom egész léténél fogva egy nagyfeszültségű és rendkívül bonyolult gazdasági müködésre van beállítva. Elvileg persze az a helyzet, hogy a polgári világnak minden megrázkódtatás nélkül, önön lényegének egyszerű kifejlesztése útján lehetne és kellene is a társadalmi igazságosság és áttekinthetőség világába átnőnie, hiszen erre már kezdettől fogva alaphajlandóságai predeszti-

nálják. A való helyzet ezzel szemben az, hogy a polgári osztályfenségről való lemondás, a társadalmi-gazdasági demokrácia megvalósítása a proletár felszabadulási és szervezési akarat alapján még nagyobb «ugrást» kíván a sötétbe, mint a feudális-arisztokrata uralmak felváltása a polgári szabadságoknak velük gyökeresen ellenkező világa által.

Balgaság volna tagadni, hogy bizalmatlanságnak és ellenállásnak a szocializmussal, helyesebben a proletár-demokrácia felé irányuló fejlődéssel szemben megvan a maga relatív létjogosultsága. De azt is említettük, hogy ez a fejlődés magának a polgári indusztriális társadalomnak a lényegéből következik, amelynek alapeszméje minden uralmat, minden uralmi jellegű egyenlőtlenséget kizár. A polgári társadalomnak ez a világtörténelmi belső ellentmondása konkréten a *politikai demokrácia* és *kapitalista gazdaság* közti feszültségben nyilvánul meg. Ez a feszültség bizonyos helyzetekben és stádiumokban mindkét oldalon, a demokratikus állam és az oligarchikus gazdaság gépezetében egyaránt mint bénító és felörlő erő hat, annál is inkább, mert a feszültség nem két egymással összeegyeztethetetlen dolog véletlen egymásmellékerülése által keletkezett, hanem éppen a polgári «átmeneti» társadalom kirobbanására és döntésre szorító belső ellentmondásából született. Nem mindig és mindenhol, de éppen egyes felette jellemző fázisaikban a dolgok szükségszerűen úgy alakulnak, hogy a proletárpártok politikai előrenyomulása a termelés szocializálásának és demokratizálásának momentán lehetetlenségével kerül összeütközésbe s ezáltal egyrészt a demokratikus állami öntudat hanyatlik le, másrészt a gazdaság egyidejű vezető erői sorvadnak el. Hasonló surlódás keletkezik a munkásság szocialisztikus irányú szervezeteinek hatalma és a gazdaság tárgyi szükségességei közt, minthogy ma a gazdaság elsősorban tagadhatatlanul kapitalista gazdaság és mint kapitalista gazdaság látja el jól-rosszul (gyakran inkább rosszul, mint jól) a népességet a létfenntartás cikkeivel. A saját hatalmukat túlhangsulyozó proletár-elemek baloldali diktatúrát követelnek, hogy az minden nyilt ellenállás kizárásával formálja át a gazdaságot; a proletariátus és a polgárság «mérsékelt», «meggondolt» elemei — amelyek részben erősen a mai kultúrértékek lekötöttjei, részben kevésbé érzik saját bőrükön az említett feszültség okozta bajokat — különböző kompromisszumokon és közbeeső megoldásokon fáradoznak. De a másik oldalon is felüti a fejét egy akarat, amelynek célja a polgári társadalom létgerincének: a kapitalista termelésnek minden körülmények közt való fenntartása, sőt a termelést zavaró momentumok kiküszöbölése által produktivitásának emelése — még akkor is, ha ez a polgári társadalom legbelső, szabadságigéretes lényegének feladásával járna. Persze ez az elvont «maximális produktivitás» is a polgári társadalom vonalába, sőt annak éppen egy hangsulyozottan szocialista irányába esik, hisz a szocializmus is a «racionalizálást», a «termelés anarchiájának megszüntetését» kívánja. A *fasiszta kisérlet* tehát, mert erről beszélünk, egyenesen túllép a kapitalizmuson s hogy azt megvédje, a szocializmus eszmeköréhez nyúl. De milyen szocializmus ez? Lelkétől, lényegétől megfosztott, kasztrált, megbecstelenített szocializmus. A társadalom mint termelési közösség: tagadhatatlanul ezt akarja, de az idealisztikusan, erkölcsileg meg-

alapozott egyenlőségi és önkormányzati követelések teljes kiküszöbölésével.

Az «új uralom», amely ily célokra szolgál, nem «polgári», mert a polgári társadalom-szervező elv lényegileg uralomnélküli, szabadságosztó, noha bizonyos másfajta uralmi alakulatokkal való összekapcsolódásra alkalmas. De nem is jelenti ez az uralom a dinasztikus-arisztokratikus uralom valamely újjáéledt formáját, mert az immár a maga egészében elhalt, elpusztult és eszméje a kapitalista teljesítménykultusszal nem egyeztethető össze. Ezért az új diktátori akarat részére csak mint építőanyag jön tekintetbe. Fő ideológiai támaszai az új rendnek a nacionalizmus és egy a sportszerűség és technika irányába hajló militarizmus — mintegy uralmi «megfogalmazásai» a «közösség» és a «teljesítmény» elveinek. Szociológiailag azonban korántsem csak egy a forradalomtól megrémült polgárságra mint társadalmi osztályra támaszkodik a fasizmus, nem is csak a polgárságnak (sőt a proletariátusnak) egyes gazdaságilag horogra akadt rétegeire, hanem egész különös módon *egy újonan szervezett, külön e célból egységes ideológiával ellátott, rendszeres társadalmi és gazdasági előnyökkel kitüntetett uralmi csoportra.* Ezek a fasiszták — az új reakció, a *«bandaállam»* járuléka.

Magától értetődik, hogy egy ilyen banda- vagy másképp kifejezve, elit-szervezetben az *ifjúság* kompakt részei vezető szerephez jutnak. Mert amire itt szükség van, az az engedelmesség és fegyelem minden hangsúlyozása mellett sem egyszerűen egy zsoldos vagy besorozott testőrség a diktátor és kormánya körül, hanem oly embereknek a testülete, akik a diktátornak és uralmának feltétlen *hívei* s nemcsak az a feladatuk, hogy ezt az uralmat tisztán erőszak-technikai alapon biztosítsák, hanem az is, hogy az uralom elvével a társadalom testét átitassák, az uralmat a társadalmi szféra velejéig képviseljék. A fasiszták szervezete nemcsak terrorcsapatnak, hanem egy új «államarisztokráciá»-nak is van szánva. Hogy a szocialista társadalmi reformot megelőzze, a fasizmus úgyszólván egy társadalmi felületi reformot visz keresztül, állampolitikai oldalról a társadalom szövetére egy új felső réteget ültet. Nyilvánvaló, hogy ennek a tulajdonképpeni társadalmi felső osztályban is bőven vannak gyökerei (lásd a nemesi elemek szerepét az osztrák Heimwehr-fasizmusban, de az olasz, eredetileg olyannyira «alulról» származott fasizmus későbbi fázisában is); mégis mint csoport ettől a társadalmi felső osztálytól szigorúan és lényegileg különbözik. Ebben az értelemben, bármennyire is visszaélésekre alkalmas a fordulat, joggal lehet fasiszta «rivoluzzione»-ról beszélni, sokkal inkább, mint például arról, hogy a Schwarzenberg—Bach-éra az osztrák történelemben forradalmi volt a Metternich-rezsimhez képest.

Az ifjúság nagy jelentősége az új uralmi igény szempontjából nyilvánvaló. Szociológiailag: kik mások, mint fiatalemberek lehetnek azok az «újak», akiket ez az uralom felfegyverez, hogy a más meggyőződésen levőket megfélemlítsék és megbüntessék, hogy a hivatali állásokat betöltsék és a hivatalnokokat ellenőrizzék. Egy feltörekvő alsó osztály emberei, mint az igazi forradalomban, erre a célra nyilvánvalóan nem alkalmasak, ellenben alkalmasak — leszámítva az elszegényedett, de lefelé büszke középosztály embereit, front-

harcosok, megvásárolt munkanélküliek és Lumpenproletár-ok csoportjait, korra való tekintet nélkül — elsősorban a társadalmi felsőosztály fiatal emberei, akik a kultúra és életforma bizonyos (többnyire liberális) előítéleteinek levetésére képesek, jóltáplált tettvágytól, verekedési kedvtől és uralmi vágytól duzzadnak és szenvedélyesen törődnek azzal, hogy valami társadalmi változás le ne taszítsa őket arról a magas polcról, amelyet apáik megszereztek. De lélektanilag is talál itt az ifjúság valami neki valót: a teremtő újság romantikáját, anélkül, hogy egy új rend valóban átgondolt tervezetét kívánnák tőle; karizmatikus bajtársiság és katonai fegyelem keverékét, amely az ifjonti léleknek annyira inkább megfelel, mint a kritikai óvatosság vagy az állam elvont «szolgálata» vagy az egyszerű nyerészkedés; végül itt az a lendületes felhívás, amely azt kívánja tőle, hogy az «egész»-et, nemzetét, valami hallatlanul «nagy»-gyá tegye s ennek érdekében mindenkit, aki hamishitű, különc vagy megcsontosodott s az új rend ellen van (Hitler tábora a polgári pártokat «reakciós»-aknak nevezi!), kíméletlenül letaposson.

Így hát elég jól megértettük, hogy az ellenforradalomnak ezen a virányain mily szerepkört töltenek be a politizáló ifjak. De kérdés: miért lelkesednek ezek a fiatalemberek? — mint ahogy valaha egy másik ifjúság oly dolgokért lelkesedett, amelyek valóban az emberi lét nemesítésével és javításával jelentettek egyet. Valóban nem gondolnak egyébre, mint az imént említett, többé-kevésbé elmaszkírozott osztályérdekekre és pszichológiai általánosságokra? Ide tartoznak még oly dolgok is, mint a parlamenti gépezet terméketlenségének és kicsinyességének megúnása, a demokratikus «frázisok» és a «pénzeszsák» valódi hatalma, meg a demokratikus erényszavalás és a sok demokráciában elharapódzott korrupció közti ellentét megútálása. Mindebből apolitikus beállítás vagy reformáló munka iránti érdeklődés származhatnék, amint erre példák is vannak. Csakhogy amiért az ifjú fasiszta lelkesedik, az valamivel már több ennél. Egy elvetendő irányzatot pedig annál tökéletesebben sikerül leleplezünk, minél mélyebben tudunk behatolni annak értéktartalmába; az értéket itt szubjektív, látszatszerű, nem abszolut értelmében véve.

«Népállam», totalitás-állam, állam és nemzet egysége, osztályok felett álló s a nép minden rétegét magában egyesítő állam: a fasizmusnak ebben a jelszó-sorozatában található meg a felelet a mi kérdésünkre. *Egységes, vitatlan, gátolatlan akarat, amely az egész nemzet akarata!* Állam, amely nem barátságtalan hivatalszoba a társadalom élete mellett és felett, hanem maga az egységesen irányított élet. Államhatalom, amely nem nyomja el a nép akaratát, hogy a magáét kényszerítse rá, sőt nem is uralkodik a keleti deszpotiák módjára egy akaratnélküli-impolitikus népen, hanem kényszeríti a népet, hogy az államhatalom akaratával együtt akarjon. Merőben «feltétlen» akarat tehát ez (ebben is a forradalmi mámor egy szikrája pislog még!), amely emellett az «egész» akarata is és ezért nincs szüksége arra, hogy különböző akaratokból tevődjék össze, hogy ellenőrizzék, megvitassák, kiszámítsák és lecsiszolják. Az állam többé nem a burzsoázia állama az általános választójog örve alatt, hanem mindenki állama, amely épp ezért nem tűrheti, hogy létjogosultságukat elvesz-

tett, öntörekvésű munkásszervezetek zavarják. Utóvégre is ennek az államnak a «fasiszták» a «vezetői», akik nem függnek a demokratikus sajtó és minden hasonló intézmény módjára a pénz birtokosaitól, hanem igazi, saját kegyelmükből való urak (mert a hatalomrajutásuk előtt elfogadott kapitalista támogatás számukra csak alkalmi és külsőséges dolog), akik kétségkívül egy egészen különálló hatalmi alakulat, korántsem a vagyonos rétegeknek egy kiküldött bizottsága. *Nem kitünő tartalmi táplálék mindez az ifjonti érzés egyenesvonalúsága számára?*

Az ifjúság, amely ennek a hazafias és «szociális» bódulatnak prédául esik, valóban nem tisztátalan, de végső soron tragikus sorsú, mert lelkét tisztátalanságnak adta el: annak az alattomos, sátáni hazugságnak, hogy az elnyomás fokozása és általánossátétele az elnyomás hiányát jelenti; hogy valamennyi néprétegnek (jelesen a proletárságnak) kényszer útján való megragadása, megszervezése és megdolgozása a kormányzati hatalom és az «egész» akaratának azonosságát, valamennyi rétegnek (jelesen ismét a proletariátusnak) a nemzet élő egységébe való beillesztését jelenti. Párhuzamosan fut ezzel a fasiszta ifjúságnak az a gigantikus tévedése, mondhatjuk szegénységi bizonyítványa, hogy az «egység» mint olyan, a nemzeti termelésnek — a hadsereget, a tudomány üzemét stb. is beleértve — síma és teljesítőképes és surlódási ellenállásoktól lehetőleg mentes működése már magában is oly eszmény, amelyet odaadással lehet szolgálni. Igaz ugyan, hogy ebben a szellemiség, az erkölcs és a mélyebb átélés magasabb céljairól való szánalmas lemondásban a fasizmus igen kevéssé bűnös; magának a kornak az irányzata ez, amely bizony a kapitalista «serénység»-en és a kulturális területeknek is technikai-gyári jellegű megragadásán nyugszik. Szóval «amerikanizmus»; csakhogy ami Amerikában és a kapitalizmus virágjában levő területein csak egyszerű adottság, azt az orosz bolsevikok és a középeurópai fasiszták egyaránt, minden igazi és állítólagos gyűlöletük mellett és annak ellenére, csaknem vallásos tisztelet tárgyává fújják föl. Nem képesek olyan teljesítményre, mint a Nyugat demokratikus — és szellemileg meglehetősen felszínessé vált — embere; ellenben a teljesítményt mint elvet emelik bálványukká. Nagyobb teljesítményt kell felmutatnunk, mint az az átkozott amerikánus, akinek a teljesítmény a mindene... A bolsevizmusban, amelynek hordozói persze végeredményben teljesen más, etikailag jelentősebb (bár tévútra vivő) célokat követnek, a teljesítmény és többteljesítmény kormányparancs, kényszerrendszabály, szervezés, éhező heroizmus formájában jelennek meg; a fasizmusban a teljesítmény a fiatalos «életlendület» tartalmává válik, amely a saját maga elmélete szemében «spiritualisztikus»-nak tűnik. Nincs kómikusabb látvány, mint mikor a fasizmus azzal dicsekszik, hogy az ifjúságot kiszabadította a gonosz «materializmus» s a kapitalista érzület karmaiból s valami «magasabb»-ra nevelte. Valójában azonban a szellem semmit sem nyer azáltal, ha az a lapos ideál, amelyet a zavartalan és növekvő, a szocializmus oldaláról jövő erkölcsi igényektől «megoltalmazott» termelés fejez ki, a hedonista-materialista iskolás filozófia helyett a nemzeti «nagyság» pogány misztikájával társul össze, amikor is úgy tűnik, hogy a híres

Grillparzer-féle hármas stádium: «humanitás-nacionalitás-bestialitás» második fokán már jelentékenyen túl vagyunk. Erősen arra a nézetre hajlok, hogy éppen fordítva áll a dolog: a lélek nemesebb érzelem-szükségleteinek ez az igénytelen materialista tartalmak által való kicsúfolása a materializmusba való beleragadást még reménytelenebbé és végérvényesebbé teszi. Az az amerikai vagy angol diák, aki annyira csüng a maga gyermekes-idiotikusan-öncélu sport- és rekord»üzem«-én, szabad óráiban alighanem mégis inkább képes tisztán szellemi fellendülésekre, mint azok a fiatal német és olasz kollégái, akik a termelési hányadok és hajóűrtartalmak számjegyeit a nemzeti idealizmus fényében látják ragyogni vagy a «szatócsos mérlegelés» helyett egyszerűen, hűen és hősiesen hiszik mindazt, amit a duce nekik bemaszlagol.

Ám ennek az «egység»-nek a *ténye* (nemcsak mindent beárnyékoló értéke) is merő illuzió. A fasiszta Olaszország osztatlansága nem, a szellemek eleven egybelendülése, hanem a kaszárnyaudvar bódult egységritmusa. S hogy a horogkeresztes terror a demokratikus és bolsevista német tömegeket nemzeti egységre tudná téríteni, az még agyalágyultak számára is kissé erős elképzelés. Az ifjú lelkesedők ellenszenve a régimódi rendőrállammal szemben, ahol álmos rendészeti tisztviselők tüntető munkásokra cinikusan lövettek és ellenzéki újságokat kicsinyes vexaturákkal zaklattak, csak csalétek, amelyet az ifjú idealisták könnyen bekapnak. A valóságban a rendőrállam oly nagyszerű kiépítést nyert, hogy sikerült a régi, undorítóvá vált rendőrállam kicsinyes kereteiből teljesen kinőnie: az állam magukat az ifjú verekedőket alkalmazza hadseregképp a «belső ellenség» ellen: a rendőrség már az álmokat is ellenőrzi, még mielőtt nyilatkozatokká vagy éppen tettekké váltak volna; lehetetlenné teszi már a megbeszéléseket is, amelyek tüntetésekhez vezetnének és nem bántja az ellenzéki lapokat, mert ezek nem is létezhetnek. Lehet, hogy ez a módszer «snejdigabb» és kifelé kevésbé akataszagú. Ám ennek a velejéig hazug, mindenfajta elkendőzésre képes «snejdigság»-nak a bálványozása tanuskodnék az ifjúságnak arról az elánjáról, amelyért az érett ember az ifjúságot csodálja és irígyli? Nem jobb-e minden melléktekintet nélkül kiábrándítani az ifjúságot, mint ebbe a méltatlan őrületbe uszítani: Lássátok be, ifju egetvívók, hogy arcátlanul becsaptak titeket; azt hittétek, az eget fogjátok megostromolni s valójában arra használtak fel benneteket, hogy a mozgó földet tartsátok bilincsben!

Lehetséges, hogy a fasizmusnak több államban is meg kell valósulnia, hogy idealista hívei betegségükből kigyógyuljanak. Az is lehetséges, hogy későbbi korok történetírója a fasizmus érdemének vagy történeti feladatának fogja betudni, hogy úgyszólván saját hálójában akadt meg, amikor minden ellenforradalmi ténykedése mellett is elpusztította egy nyilvánvalóan átmeneti, magasra feszített nemzeti diktatúra által — a kapitalista társadalom régi, naiv magátólértetődőségét, mert noha a szabad munkásszervezeteket megszüntette, mégis belevéste a felsőbb osztályok fiainak tudatába a munkásság sorsának fontosságát . . . Csakhogy az ilyen jóslatok, amelyek egyesegyedül a világ sorának háborítatlanul optimista felfogásán alapulhatnak a amelyeknek segítségével minden a világon igazolható, merőben fele-

lőtlenek. Épp annyi joggal azt is jósolhatjuk, hogy a fasizmus, amely tömeglélektanilag nem állhat meg a nemzeti érvényesülés igényének esztelen túlfeszítése nélkül, új háborúk szítása és kirobbantása által meg fogja akadályozni az ipari civilizáció megszilárdulását s ezzel kultúránk bukásához, hajtóerejének kialvásához fog vezetni.

Bármikép is legyen: az ifjúságra lényegesen más feladatok várnak, mint hogy útját egyengesse ennek az új szolgaságnak és új barbárságnak, csupán azért, mert különben a régi civilizált uralkodó rétegek kényelmetlenül vagy bizonytalanul éreznék magukat és mert a demokráciában a kompromisszum-kötés túlságosan is nehézkes dolog és kevés lehetőséget nyújt a „stramm" elintézésre. Elég hely van az ifjúság számára, ahol a szellemi megújulás, a vallásos elmélyedés, a szociális segítés, a politikai purifikálás érdekében küzdhet. De mondjon le a *„giovinezza" államáról,* ha nem akar szomorú vakságában az örök értékekről való lemondás szószólója lenni s ha nem akar mindenekelőtt saját létének előremutató értelméről lemondani. Mert *az* a bizonyos tolakodóan felfújt ifjontiság csak egy gáttalanul tobzódó reakció üzelmeinek a kábítószere.

Kolnai Aurél.

Szempontok a csehszlovák politikához.

Az utódállamok életéről a magyar sajtóban a tárgy fontosságához képest kevés komoly írás jelenik meg. De mintha ez írások többsége is csak azt a célt szolgálná, hogy a nemzeti elkeseredést ébrentartsa és újabb adatokkal igazolja. Arról azonban: hogy oszlanak meg az új államok gazdasági, társadalmi, politikai erőviszonyai, hogyan helyezkedett el az elszakadt magyarság az új keretekben, mily kilátásai vannak gazdasági pozíciójának megtartására, nemzeti léte megőrzésére, keveset lehet a magyar sajtóból megtudni. Pedig nehéz elképzelni, hogy a magyar közönségnek oly csekély volna tárgyilagos érdeklődése az őt környező világ iránt, mint amennyire ezt az érdeklődését kiszolgáló sajtóból következtetni kellene. Úgylátszik, a sajtót érzelmi cenzúra is befolyásolja. Vannak, akik a hazafias érzés defektusának érzik, ha valaki tárgyilagos tud lenni az utódállamokkal szemben, s az objektív vélemény közreadását károsnak tartják a nemzeti ügyre, mely zavartalan lelkesedést követel. Aki azonban népének ügyét túl a jelszavakon komolyan akarja szolgálni, tisztában van vele, hogy csak az olyan tervek és programmok valósíthatók meg, melyek a valóságos helyzettel számot vetettek. Szükséges tehát minden ál-hazafias, tehát káros gátlást kiküszöbölni s behatóan foglalkozni az új országokba került népek életfeltételeivel, visszamenve a történelmi előzményekig. Mert végzetes lenne a Magyarországot ért csapás, ha tanulságait sem akarnák a fülek befogadni!

Ebben a cikkben a csehszlovák politikai életről akarunk vázlatos képet adni. A szűk keret nem engedi, hogy az okok szerteágazó fonalait végig kövessük. Hogy összefoglalóbb képet adhassunk mégis, a legjellemzőbbet igyekszünk a jelenségek tömegéből kikeresni.

(Demokrácia parlamentárizmus nélkül.) A csehszlovák köztársaság alaptörvényeiben világosan kijelentette, hogy törvényhozását és kormányzását a nép többségének más befolyástól mentes akarata fogja irányítani. Ez a kijelentés nemcsak kifelé szólt, azokhoz a hatalmakhoz, melyek a demokrácia nevében és annak érdekében teremtették az új államot, hanem

a cseh nép egészének meggyőződését fejezte ki. Alig van a csehnél demokratikusabb nép egész Európában. Fellépése, érdeklődése, felfogása egységesen kispolgári, a szónak nem kicsinylő értelmében.

Ennek oka abban található, hogy a cseheknek nem igen volt nemzeti arisztokráciájuk; az arisztokrácia nekik német volt; idegen, ellenség, akinek modorát, fellépését, igényeit nem kellett tisztelni és utánozni. A nagyburzsoázia viszont elhúzódott a cseh néptől; németnek vallotta magát, vagy hallgatott nemzeti hovátartozása felől. A cseh közvélemény már jóval az államfordulat előtt megtagadott minden feudális formát. Nemzeti múltja kiváltságok elleni harcok sorozata volt; a többség harca a privilegizált kisebbségek ellen; ellentétben a magyarsággal, amelynek nemzeti küzdelmei a történelem folyamán voltaképen mindig a kiváltságok biztosításában és megőrzésében látták céljukat.

Annál különösebben hat tehát, hogy a csehszlovák törvényhozás és kormányzás a sivár pártdiktatúra képét mutatja és valósággal kiirtotta a helyi autonómiákat. A kötött listák választási rendszere mindenütt pártdiktatúrára vezetett, csökkentette a törvényhozók egyéni iniciatíváját és egyéni felelősségérzetét. A pártfegyelmet azonban seholsem fogják fel oly katonásan, mint Csehszlovákiában, ahol a párthatározatnak ellenszegülő képviselőt kizárhatják a pártból és megfoszthatják a mandátumától. A parlament munkáját a szövetkezett pártok vezetőinek tanácsa végzi, a törvényjavaslatok itt mennek át a kompromisszumok retortáján, a parlamenti vita és szavazás csak demonstratív jellegű és platonikus jelentőségű. A választások értelme és így a nép akaratmegnyilvánulásának hatása csak abban áll, hogy utasítást ad arravonatkozóan, mely pártok vezetőiből álljon a teljhatalmú direktórium.

Ezt a diktatórikus rendszert a közvélemény ellenvetés nélkül, természetesként veszi tudomásul; csupán a cseh intellektuellek emelték fel ellene szavukat, teljesen visszhang nélkül. Akciójuk rövidesen ki is múlt, mert a lapok is pártlapok lévén, nincs fórum, ahol véleményüket továbbmenően kifejthetnék.

E jelenséget nem magyarázza meg önmagában az a tény, hogy a cseh közvélemény megtartotta a régi Ausztria államéletének abszolútisztikus hagyományait, még akkor sem, ha számba vesszük, hogy Ausztria bürokráciája nagyrészt csehekből állott, kik az új állam keletkezésekor Bukovinától Hercegovináig mindenfelől hazasiettek elfoglalni helyüket köztársaságuk államszervezetében.

Mélyebb ok játszik itt közre. Az államérdeknek még a nép akaratát is megelőző elsőbbsége. A csehszlovák közvéleményben az államnak oly absztrakt felfogása vert gyökeret, amelyhez hasonlót csak a nyilt diktatúrák eszmekörében találunk, de ott ez a felfogás is szuggerált, míg itt spontán. Jellemző, hogy az államérdeket még a cseh szociáldemokraták is nyiltan fölébehelyezik az egész dolgozó nép érdekének; mégpedig nemcsak a gyakorlatban, amit opportunitásból más állam szocialista pártjai is megteszszik, hanem elméletben is.

Az állam mindenekfelettvalóságának mintegy hitvallása él a köztársaságban s ennek oka az a páratlan jelenség, hogy az állam előbb létezett, mint az ország. A cseh nemzeti tanács és a kormány már akkor kész és nemzetközileg elismert hatalmi szervezetek voltak, mikor még egy talpalatnyi föld s annak egyetlen lakója sem volt e hatalomnak alávetve. S mikor a kész hatalmi szervek birtokba is vették az országot, ez nagy részben továbbra is idegenek tulajdonában maradt. Az állam szervei testesítették csak meg a nemzeti felszabadulást, ezek biztosítottak minden csehnek exisztenciát, ezek dolgoznak a cseh nép lassú tényleges honfoglalásáért, biztosítják hegemóniáját és önállóságát.

Minden jó felülről jön, ez az érzése a cseh közvéleménynek. S e meggyőződése mellett könnyen áldozta fel a megyék és városok autonómiáját s közvetlenebb befolyását a törvényhozásra és igazgatásra. És ezért forrása a cseh ember szemében minden jognak egy absztrakt államszimbólum.

(Nacionalista szocialista pártok, internacionalista polgári pártok.) Csehszlovákiában az állam keletkezésétől az 1925-iki parlamenti választásokig koalíciós nemzeti kormány volt, mely a konzervatív Kramarz pártjától a szociáldemokratákig minden úgynevezett államfenntartó pártot magában foglalt. Nem vettek tehát részt a kormányban a kommunisták, Hlinka pártja — a szlovák néppárt —, a németek és a magyarok pártjai.

Akkora érdekellentéteket, amilyeneket az agráriusok, nagykapitalisták és a szocialisták egy szövetségben akartak érvényesíteni, csak körmönfont alkudozásokkal volt lehetséges összehangolni és e kompromisszumok eredménye nem lehetett más, mint hogy mindegyik fél elégedetlenkedett. A legnagyobb elkedvetlenedés a szocialista pártokban és választóiknál látszott, mert az 1925-iki választásokban a polgári pártok, különösen a klerikálisok erősödtek meg.

A kormányzás érintett autokratikus módjának következménye az a különös, már szinte a komikum határát súroló jelenség, hogy a kormányalakításban minden párt bárkivel hajlandó szövetkezni, csakhogy kormányon maradjon és ne kelljen ellenzékbe szorulnia. Ez ugyanis teljes tétlenségre kárhoztatást jelentene.

1925-ben azonban már oly nagy volt az ellenszenv az agrárpárt és a szociáldemokrata párt között, hogy mindegyik kereste a módját, hogyan kormányozhatna a másik nélkül, sőt ellene. Természetesnek látszott és Masaryk környezete is azt szuggerálta, hogy a csehszlovák szociáldemokraták egyezzenek meg német elvtársaikkal s a többi városi elemet képviselő (pl. cseh klerikális és német keresztényszocialista) pártokkal és így majorizálják és szorítsák mérsékletre az agráriusokat. Meg is indultak az ilyértelmű tárgyalások, de vonakodva és nyilvánvaló volt, hogy a cseh szocialisták kedve ellenére. Úgy látszott, hogy pártjuk a német testvérpárttal való tárgyalásokkal csak a polgári pártokat igyekszik sakkban tartani és a csehszlovák-német szocialista egyesüléssel csak fenyegetődzik.

Azonban éppen ellenkezője történt annak, amit kívántak. Ahelyett, hogy a polgári pártok megijedtek volna, az agráriusok szinte minden nemzeti gátlás nélkül, elképesztő gyorsasággal megtalálták az utat német és magyar érdektársaikhoz, megegyeztek velük és a soviniszta nagyipar, a klerikális cseh néppárt, a német keresztényszocialista párt siettek az új alakulásban résztvenni, örvendezve azon, hogy a polgári érdekeik végre minden engedmény nélkül érvényesülhetnek. Nemzeti skrupulusaik elhallgattak.

E lépés horderejét az új kormányalakuláskor a német-magyar pártok még nem is tekintették át. Hirtelen megfogható előnyért olyasmiket áldoztak föl, amire pedig létüket alapozták. A német polgári pártok mindeddig nem ismerték el a csehszlovák köztársaságot, mint amely az ő beleegyezésük nélkül, akaratuk ellenére jött létre. Most a kormánybalépéssel vállalták az új államot, lojális polgárának ismerték el magukat és lemondtak arról, hogy tiltakozásaikat a világ elé terjeszthessék. Még sokkal meglepőbb volt azonban a magyar nemzeti párt készséges kormánybalépése, — vagy amint ők mondották — aktivista politikája. A deutschböhm németség hozzászokott évszázadok alatt együttélni a csehekkel, a nagynémetség számára mindig valami különálló volt és ha a csehszlovák köztársaság megalakulásakor kikérték volna az ő együttműködésüket is, készek lettek volna mindig a barátságos együttmunkára. Hogy a magyaroknál nem így állt a helyzet, azt nem

kell bővebben kifejteni. A magyarságnak egy része sem szokott hozzá, hogy Magyarországon kívül, más uralkodó népek vezetése alatt éljen és a Szlovenszkóba szakadt magyarságnak sem volt ezideig egyetlen gesztusa sem, mely ezt a helyzetet helyeselte vagy akár csak elfogadta volna.

Szentiványiék magyar agrárpártja azonban, amint választania kellett a Csehszlovákiában élő agrárok és a magyarországi osztályostársak érdekei között, sietve és meggondolás nélkül a pillanatnyi érdekeket tartotta fontosabbnak; belépett a csehszlovák kormányba, mely megszavazta az agrárvámokat és nem zavartatta magát nemzeti meggondolásoktól. A megszavazott agrárvámok súlyosan megkárosították a magyar agrárexportot és megadták a kegyelemdöfést a magyar malomiparnak. Azóta ugyan a magyar agrárok újból kivonultak a kormányból, de későn. Akkor, amikor a német pártokkal együtt kiléptek államellenző visszavonultságukból, elvileg elvesztették a tiltakozás jogát és valóságban ez jelentette a csehszlovák köztársaság teljes konszolidációját.

Nem különleges csehszlovákiai, hanem általános európai jelenség, hogy az agrárpártok nacionalizmusuk hangoztatása mellett a legosztályöntudatosabb és leginternacionálisabb hajlandóságú rétege lettek Európának. A nagyipari kapitalizmus belső racionalizálódását gátolják, európaközi észszerűsítését talán teljesen lehetetlenné teszik a nemzeti tekintetek. Az agrárosztály azonban Európa keletén már régen megszokta, hogy ő szabja meg a társadalmi erkölcs normáit. Az ő elve a hazafias elv, az ő érdeke a haza érdeke, ő tehát könnyebben teheti túl magát érdekei kedvéért bizonyos korábbi érdekei támogatására kitermelt nemzeti gondolaton.

Viszont hogy a kispolgárokból álló cseh szociáldemokrata párt nem tudta magát túltenni a nemzeti előítéleteken, annak éppen Csehszlovákiában van specifikus oka. A köztársaság megalakulása nemcsak a cseh nép nemzeti önérzetét fokozta fel, hanem a cseh lakosság szegény részének privilegizált életlehetőségeket biztosított éppen cseh nemzeti volta. Hiszen minden állami hivatalt és alkalmazást újonnan töltöttek be és a cseh nemzetiség minden hivatal betöltésénél felért az alkalmasságot igazoló bizonyítvánnyal. De még a magán-munkapiacon is előnyösebb helyzetük volt a cseh nemzetiségű munkakeresőknek, mert még idegen nemzetiségű vállalkozók is azzal akarták dokumentálni gutgesinntségüket, hogy cseheket alkalmaztak elsősorban.

A vagyontalan csehnek mindene ez a kiváltság, nemcsak jelenlegi existenciájának, hanem utódai jövőjének is ez a biztosítéka; nem csoda tehát, ha pártjuk — a csehszlovák szociáldemokrata párt — nehezen bírja feladni ennek a kiváltságnak az előnyeit.

(Iparos ország, mely agrárpolitikát folytat.) A szomszédos agrárállamok kellemetlen megállapítása ez a jelenség, mely nem utolsó oka annak, hogy a Duna-medence gazdasági vérkeringése akadozik.

A környező agrárországok legkedvezőbb piaca az iparosjellegű Csehszlovákia kellene, hogy legyen s cserébe a cseh ipar kedvezményes pozíciót foglalhatna el feldolgozott áruival az agrárállamokban. Ezt az egyedül értelmes kereskedelmi politikát azonban az agráriusok hatalmas pártja, mely a köztársaság alakulása óta minden kormány centruma, lehetetlenné teszi. A nagy piacokon uralkodó konjunktúrák okozták, hogy ez a visszás politika csak most kezdi éreztetni hatását a cseh gazdasági életben. De most, hogy minden ország vámemelésekkel akarja a maga iparának legalább a belső piacot biztosítani, a cseh ipari érdekeltségek bizonyos pesszimizmussal néznek a jövő elébe és hangok hallatszanak az ipar leépítésének szükségességéről.

Agrárkörökben politikai bűnbakot keresnek, hogy az ellenük eddig még csak szórványosan intézett támadásokat elhárítsák s Benes külügyminiszter politikáját állítják oda a válság okául. Szerintük Benes talán egyéni hiú-

ságból, mindenesetre azonban a köztársaság jelentőségéhez képest politikai nagyzolásból, nagyhatalmi politikát folytatott akkor, mikor még a Duna-medencében kedvező gazdasági és politikai konstellációk kialakulását lehetett volna elősegíteni.

Minket most csak e paradox jelenség oka érdekel. Ez az ok pedig egészen sajátos, az ország különleges helyzetéből, megalakulásának nehézségeiből és e nehézségek átlátásából következik.

1918 novemberében már készen állt a köztársaság. Kormányát nemzetközileg elismerték, a kormánynak már hadsereg és hivatalnoktábor állt rendelkezésére; csak éppen a föld tetemes része s az ipar nagyobbik fele volt idegen kézen.

Az ipari tulajdont megnyirbálni, cseh kézre kényszeríteni nem lehetett; ez a Nyugat szemében egyet jelentett volna a bolsevizmussal. Ezen a ponton tehát óvatosnak kellett lenni; egy elhibázott gesztus végzetessé válhatott volna a fiatal köztársaságra. Különben is az ipari tulajdon könnyebben megmozdítható, átszerelhető. Nagyobb állami rendelések kilátásbahelyezésével később is mind nagyobb részvénypakettet vehetnek át cseh bankok a német vállalatoktól.

A földtulajdonnal szemben azonban az idegen feudalizmus elleni harc jelszavával operálhattak és ez a jelszó összhangban volt a szövetségesek állítólagos háborús céljával: a feudalizmus ellen a demokráciáért.

A földreform-törvényen keresztül az agrárpárt — mely a földmívelésügyi tárcának kezdettől fogva letéteményese volt — megingathatatlan pozícióhoz jutott. Földet csak rajta keresztül lehetett szerezni; aki kapott már földet, vagy szeretne kapni, mind hozzáfordul, reá szavaz, neki agitál. Beférközött a falvakba, övé a jegyzők befolyása. Előkelő dolog agrárpártinak lenni és alig pár lánc földecskével bíró parasztocskák büszkén nevezik magukat agráriusnak, még ha a kenyérrevalójuk is alig terem meg.

Az agitációra hatalmas erőforrás áll rendelkezésére, a földreform körül befolyó, kívülállók által ellenőrizhetetlen pénzekből. Feladata: a cseh és szlovák népet földhöz juttatni a német-magyar-zsidó nagybirtokosok rovására, annyira nemzeti programm, hogy a falu ezt a pártot érzi az igazi, az egyetlen nemzeti pártnak. Nem is pártnak már, hanem a nemzeti állam talpkövének.

Az agrárérdekek e túlsúlybajutását csak súlyos krízisek után lehet majd megingatni. Valószínű, hogy a klerikális cseh néppárt s a szocialista pártok koalíciója, tehát a városi elem lesz hivatott arra, hogy az ország többségének érdekét érvényre juttassa.

(Az autonómia pártja betetőzi a centralizmust.) Hlinka neve jólismert Magyarországon is; ott is fűztek egyéniségéhez be nem váltott reményeket. Úgylátszik tehát, hogy őt magát ismerték félre, vagy nem ismerték eléggé.

Ezt a szikár, sastekintetű papot fanatikus, szinte vallásos lelkesedés vette körül. Jámbor és saját nyelvén nem iskolázott népe minden baját gyújtó beszédekben fejezte ki, a nép megrészegedett tőle és követte volna a pokolba is.

De a vezér nem tudta, merre vezesse őket.

Hogy a jámbor katolikus szlovák nép a lelkesedés rövid időszaka után ellenszenvvel fordult a csehek felé, annak is mélyreható okai vannak. Az államfordulat után a szlovákok közé özönlő csehek magukkal hozták gyűlöletüket az Egyház iránt, amely náluk évszázadokon át szerve volt az osztrák elnyomásnak. A katolikus szlovák népnek azonban idegen és visszatetsző volt a csehek nemzeti felszabadulásának vezérszólama: az antiklerikalizmus. Magyarországhoz tartozása alatt a szlovák nép nem tapasztalta ellenségének a katolikus egyházat, sőt nemzeti aspirációi jóval több megértésre találtak az Egyháznál, mint az állam szerveinél. Primitív lényének

különben is pótolhatatlan kincse volt a vallás és nem bírta elviselni, ha becsmérelni hallotta.

Az autonómista-mozgalom elsősorban a nép megsértett vallásosságába eresztette gyökereit. De a másik súlyos indítóoka gazdasági védekezés volt. A cseh nagyiparnak Szlovenszkó piacnak kellett és nem konkurrenciának, a gyenge és magyar állami szubvencióval táplált szlovenszkói ipar tehát halálra volt ítélve. Ezenfelül a cseh nép itt helyezte el a hivatalokban emberfölöslegét és úgy látszott, hogy a felszabadult szlovák nép kenyerét vesztve újból idegenek igazgatása alá kerül.

A lobogó temperamentumú Hlinka bátran kiáltotta Prága felé népének sérelmeit.

Gyakran hasonlították össze Hlinkát Radics-csal, a horvát parasztpárt vezérével, de ez az összehasonlítás csak abban áll meg, hogy szenvedélyességében egyik sem gondolta végig a nép közé vetett jelszavak következményeit. Hlinka keresztesháborút indított a cseh huszitizmus ellen, de mikor látta szavai hatalmas visszhangját, megrémült és nem tudott saját sikerével mit kezdeni; mert soha, egy pillanatra sem gondolt arra, hogy népe sorsát a magyarokéval kösse megint össze, azt pedig tudnia kellett, hogy Szlovenszkó önmagában meg nem állhat.

Autonóm Szlovenszkót követelt, de azon sem törte a fejét soha, hogy miként kormányozná ezt az autonóm Szlovenszkót. Az evangélikus szlovákságot úgy gyűlölte, mintha a valláshaborúk korában élt volna, a katolikus magyarság bátortalan közeledési kísérleteit pedig elmarta magától soviniszta kirohanásaival. Az ilyen kiszámíthatatlan, önmagát sem uraló népvezérről fel lehetett tenni, hogy a felkorbácsolt szenvedélyekkel egy napon nem tud mit kezdeni és szabadjára engedi őket. A csehek joggal látták benne konszolidációjuk állandó veszélyét és programba vették a letörését. Ez sokkal hamarább sikerült, mint számították.

Az 1925-iki választásokból úgy Hlinka pártja, mint a cseh katolikus néppárt oly megerősödve került ki, hogy a katolikus érdek az kívánta, hogy a kormányba belépve kiirtsák az állami intézményekből, főleg iskolákból az antiklerikális szellemet, kierőszakoljanak egy konkordátumot stb.

Hlinka válaszúton állt. Katolicizmusa volt olyan erős, mint szlováksága, az Egyház érdekeit nem lehetett megtagadni. De hogyan foglaljon helyet a prágai centralista kormányban, mit szól ehhez a népe, amely úgy tudta, hogy Hlinka kormánybalépése az autonómia megvalósulását jelenti.

Ügyes cseh politikusok találtak számára formulát. Megszüntetni a megyerendszert, mely legalább kerete lehetett volna autonómikus közületeknek és Szlovenszkó néven egyetlen megyét teremteni. Így a népben egy önálló ország illuzióját lehet kelteni.

Hlinka elfogadta ezt a megoldást. Választóit azzal nyugtatta meg, hogy ezt csak első lépésnek tekinti a teljes autonómia felé, azt azonban megint elfelejtette megmondani, merre kívánja a második lépést megtenni. A szlovenszkói országos közigazgatás kontrolja ugyan egy választott bizottság kezében van, de a törvény szerint a kormány kinevezett tagok segítségével mindig majorizálhatja a bizottságot.

A megyei autonómiák megszüntetésével a centrális igazgatás tökéletessé vált.

Hlinka e behódolását azonban nemcsak a katolikus szíve követelte, hanem bankjának a választásokkal kapcsolatos megingása is. Bankjában pedig híveinek hatalmas tábora tartotta pénzét, csupa kisember és a rettentő lehetőség ellen, hogy ezek rajta követeljék összekuporgatott pénzüket, csak kormánykörökben találhatott segítséget. Cseh ellenségei azonban nem békültek meg vele és tönkretevésében nem álltak meg félúton. Meg akarták gátolni azt is, hogy még egyszer visszaszerezhesse népszerűségét. Ezt a Tuka ellen folytatott perrel érték el.

Tuka a régi pozsonyi magyar egyetem egyházjogi tanárja volt és az államfordulat után Hlinka környezetébe került. Tukának oly kvalitásai voltak, amik éppen Hlinka egyéniségének végzetes hiányai, koncepciót és rendszeres munkát hozott a mozgalomba. Politikai tudása egyszerre irányító befolyást szerzett neki törvényhozó társai: vidéki papok és ügyvédek között, akik csak tévelyegtek a politika számukra kiismerhetetlen útvesztőiben. Mindamellett Tukának háttérben kellett maradnia, nem volt szlovák nemzeti multja s e fémjelzés nélkül nem mutathatta kifelé vezető szerepét. Féltékeny és gyanakvó szemek kísérték így is kezdettől fogva a még csak nemrégen magyar egyetemi tanárt út útján.

Tuka először is tisztázta a Szlovenszkó viszonyát a cseh országrészekhez. Ennek alapja — szerinte — a pittsburgi egyezmény,, melyben a háború alatt a cseh és szlovák népek delegáltjai egy közös állam megalapítására szerződtek. Az egyezmény szerint Szlovenszkó az átmeneti évek után külön törvényhozótestületet kell hogy kapjon és sajátmagát fogja kormányozni. Az átmeneti idő tíz évben állapíttatott meg. Ez a tíz esztendei próbaév 1928 októberében letelt, ennélfogva «vacuum juris» állt be, s Szlovenszkó, ha nem kapja meg a szerződésben biztosított jogait, ismét szabad lett és joga van a szerződést meg nem ujítani, vagy esetleg más állam kötelékéhez lépni.

Tuka egyszersmind honvédelmi gárdát szervezett — a rodobranát — az autonóm Szlovenszkó hadseregét.

A többi szlovák párt felháborodással kísérte Tuka munkáját. Saját pártjának bizalmatlanságát is csak Hlinka tekintélye tudta féken tartani. Minthogy a párt kormányon volt, csak annál különösebbé vált a szituáció.

Mikor azonban az agrárpárt keresztülvitte a neki fontos vámemeléseket, nem volt többé szüksége Hlinkára, kidobhatta és bevehette helyébe a nemzeti szocialisták kis-emberekből álló pártját. Most következett be Tuka letartóztatása.

A per ismeretes. Tanuk vonultak fel bizonyítani, hogy Tuka külföldi segítséghez is folyamodott az állam területi egységének megbontására, Szlovenszkó elszakítására. A perből az is kitünt, hogy Tuka nem volt jó pszichológus, egészen lehetetlen emberekkel tartott fenn összeköttetést, akik éppen olyan könnyen kiszolgáltatták őt, mint amilyen könnyen állottak szolgálatára. Fellépése egy rendkívül hiú, meglehetősen ellenszenves embert mutatott, aki tudásával és tudós voltával állandóan hivalkodott.

Hlinka nem hagyta el barátját. Előbb azt hitte, hogy ha a kormányból való kilépéssel fenyegetőzik, ki tudja húzni a bajból Tukát; de azután észrevette, hogy ezt a lehetőséget már a letartóztatás előtt latbavetették, tehát nem félnek tőle. Azt gondolta, hogy mégis többet segíthet, ha a kormányban marad és így előállt az a teljesen fonák helyzet, hogy a párt látszólag kormányzott, míg a vezér hazaárulással vádolva börtönben ült.

Közben időelőtti választásokra került a sor, Hlinka Tukát jelölte első helyen a kassai kerületben, ahol a meglehetős nagyszámú magyar választó szavazatát is elnyerni vélte Tuka számára. De a többi polgári párt annyira felháborodott ezen a jelölésen, hogy kénytelen volt visszavonni és Tukát nehéz szívvel sorsára bízni.

A választások után azonban ennek dacára sem kellett az agráriusoknak sem a cseh klerikálisoknak, inkább újból a megerősödött szocialista pártokkal szövetkeztek. Tuka tizenöt esztendőt kapott és Hlinka újból ellenzékbe szorult. Pártjának frazeológiája a régi, befolyása még most is hatalmas, eleven hatóereje azonban megtört.

(A magyar politikai pártok.) A magyar agrártársadalmat Szent-Iványi József előbb kisgazda, majd magyar nemzeti pártja képviseli. E pártban talál helyet a keresztényszocialista pártban meg nem férő, a klerikális befolyást ellenző magyar városi polgárság is.

Szent-Iványi pártja — mint már elmondottuk — résztvett az első polgári koalicióban, segített megszavazni az agrárvámokat, melyek súlyos csapást jelentettek a magyarországi mezőgazdaságra. Jelenleg újból ellenzékben van.

A magyar polgárságot különben a keresztényszocialista párt reprezentálja. Érdekeit erőteljesen képviseli. A kisebbségi jogok érvényesüléséért az állam demokratikus elveire hivatkozva harcol. Érveinek igazsága vitázhatatlan, erkölcsi erejét azonban problematikussá teszi az, hogy a demokrácia csupán taktikai fegyvere és nem meggyőződése. Központi pártlapja az egész világon minden antidemokratikus törekvést elragadtatással üdvözöl, egyedül Csehszlovákiában követel teljes demokráciát.

Köztársasági kisgazdapárt néven mindjárt kezdetben egy új magyar földmíves alakulat bontogatta szárnyait. A földreform reájok is vonatkozó ígérete keltette életre és óriási jövője lett volna, ha a kezdeti szűkmarkú részeltetés után a cseh agrárok be nem szüntetik teljesen a magyar földművesek közötti földosztást. Ha e tekintetben több nagyszivűség és előrelátás nyilatkozott volna meg s a magyar vidéken felosztott nagybirtokból elsősorban valóban a magyar földtelenek részesültek volna, az egész magyarság helyzetében az új államhoz való viszonyában döntő fordulat állt volna be. Ily körülmények között azonban a köztársasági földművespárt elsorvadt, kisgazda tagjai a magyar nemzeti pártban, földtelen földművesei pedig a kommunista pártban találtak helyet. A városi magyar proletárság szintén a kommunista pártot vallja a magáénak.

Amit itt elmondottunk, a népek elhelyezkedési nehézségének a vetülete volt csak: a politikai élet menete vázlatosan. A mélyebbre ható kérdésekről: a magyar nép új keretekbe szorított életmódjáról, mentalitásának lassú átalakulásáról; a zsidó lakosság helykereséseiről, várható végleges állásfoglalásáról külön és már elmélyülőbb tanulmányban kellene foglalkozni. Ugyszintén nem fér el e cikk keretében annak a jelenségnek a magyarázata sem, hogy mért nélkülöz a csehszlovák kommunista párt, amely pedig a köztársaság egyik legnagyobb pártja, minden politikai súlyt és befolyást. S külön tanulmányt érdemel a magyar intellektuális fiatalság is, mely felelősségérzetével, a nagy nemzetközi elvek és fajszeretetük összeegyeztetése körüli vívódásaival, talán irányítója és megmentője lehet az összmagyarságnak.

(Besztercebánya, 1930 szeptember havában.) *Halász Miklós.*

SZEMLÉK ÉS JEGYZETEK

1830—1930.

(Kompiláció.)

A mai rendes ember igen rosszúl tűri a mai életet. Még ha nem is éhezik és ha nem is munkanélküli. *Ma* nem az, — de hátha: holnap ... Egyetlen biztos érzése: a bizonytalansága. Mert a materiális gondokon túl, a szellemi és lelki síkon is rettenetesen elszegényedett; mert elvesztette a haladásba vetett hitét.

1930 káoszában a legfegyelmezetlenebb intellektus is kapaszkodni akar valami rendszerbe, megnyugtató gondolatba. Az összehasonlítás — középszerű, jófejű emberek módszere — előráncigál emlékezetünkből olvasmány-tudásfoszlányokat és ezeket az adatokat hozzáméri a mai naphoz. Hátha mégis kialakul így valami vigasztaló eredmény és kibontakozik a vésztjóslóan viharos horizonton: a haladás szivárványa ...

Ó szép szent haladás, mi múló generációnk imádott bálványa: miért favorizálod mindig csak a technikát, — miért nem alakítod át az embert is, a társadalmat is, — az embert, akit Kantot megcáfolva, száz évig tanítgattál hinni benned, nagyszerűségedben és szándékaidban?

Mondjátok tudósok, lelki életünk kutatói, az egyén és a társadalom életének kutatói: nektek mit jelent a haladás? Csak fizikát és kémiát, hozzá orvostudományt és pszichológiát és pedagógiát? De a jót, — e szó ósdi idealisták által naivan kitermelt értelmezésében: békét, összetartozást, humanizmust, szabadságot, — jelenti vajjon ezt is az a nagyszerű lendületű haladás, amelyet 1830-tól 1930-ig elkönyvelhetünk? Ha azt jelentené, ha ennek a hitét adni tudná: akkor nem feküdné meg minden rendes ember gondolkozását a szkepszis és a melankólia és nem kellene erőszakosan legyűrnie az öngyilkosság vágyát ... Mert nem látja a horizont szélén a haladás szivárványát sem...

*

Ezernyolcszázharminc ...

Európa még nem heverte ki a háborúkat (mi sem a miénket). Vannak tanácskozó helyek: Bécs, Frankfurt, Párizs ... Sok a rongyos, éhes, gyökértelen, bizonytalan és jellemtelen ember 1830-ban ...

Amikor Ausztria az olasz fölkelők ellen akar csapatokat küldeni, a párizsi minisztérium kijelenti, hogy Franciaország nem tűri, hogy „a be nem avatkozás elve megsértessék ...“ Lajos Fülöp már tudja, mi kell a népnek, ő Isten kegyelméből, de egyuttal: a nemzet akaratából is a franciák esernyős, polgári királya ... 88.000 választó helyett az új törvény alapján 200.000 adófizető polgár választhat! Kevesebb pénzzel lehet hírlapot alapítani ... De: a legszellemesebb voltairiánusok is buzgó katolikusokká válnak és zárdában neveltetik leányaikat; és az „Emberi jogok társaságára“ és a minduntalan más-más néven meginduló lapokra és titkos társaságokra rájár a rúd ... Louis Blanc ír, szónokol és a szocialista munkásoknak a köztársasági párthoz való csatlakozást ajánlja; Cavaignac, a köztársaságiak embere azt hirdeti: „nem annyira politikai rendszerváltozást, mint inkább társadalmi átalakulást akarunk“ ... A lyoni textilmunkások sztrájkolnak,

hatósági minimális munkabérmegállapítást akarnak, a sztrájkolókat a mutualisták segítik, — Blanqui, Buonarotti, a «kommunisták» részt vesznek a tüntetéseken; és kivonul a katonaság... Gyűlések betiltása, sajtópörök, pénzbüntetések... Karrikaturák, színdarabok betiltása...

Igen, 1830-ban.

Heine az Englische Fragmente „Emancipation der Katholiken" című szatirájában a *vallási türelmetlenség* mai üde, friss levegőjét fújja felénk. Idézi Spring Rice angol képviselő beszédét, (vid. Parlamentary history and review during session of 1825—26), amelyben az anglikán kontra katolikus és a keresztény kontra zsidókérdést intézi el egyszerre, az angol alsóház kacagása közben.

Érdekes olvasmány Börne is; a „Menzel der Franzosenfresser" polémikus hangja olyan ismerősen hat, a *hazafiatlanság vádjával* és védekezésével! A cenzura különböző fajtáiról írt cikkei is... Lapjának legtöbb cikke, amelyet törölt a cenzor, a szabadabb bajor lapokból volt kiollózva... A francia és angol követ pedig sohasem panaszkodott volna a frankfurti lapok cikkei miatt, — ők hazájuk népszerűségét nem féltették ujságcikkek befolyásától...

Igen, 1830-ban.

Stendhal a le Rouge et le Noirt írja, az *analitikus regényt*, felboncolja az események körül az indító érzelmeket; és kutatja minden lelki állapot azt felidéző okát. Csak az energiát, a cselekvést becsüli, — és már csak az egyszerű embertől kap aktivitást...

Benjamin Constant az «Adolphe»-ban finom, de *kulcsregényt* ád: Mme de Staëlhez való viszonyát: George Sand és Musset is, de később...

1830-ban már tudják élvezni Senancour «Obermann»-ját, a regény hősének morális, szociális problémáktól való teljes elfordulását, alkohol, stimulánsok, kábítószerek hatásának leírását; a hős gyökértelenségét, vallástalanságát, a kollektív élet teljes kikapcsolásával, életcél nélkül való tengődését. *Szkepszis*...

És már ekkor megkezdi működését a *felszabadult*, «modern», szuggesztív asszony: George Sand, hogy lírikus, majd szocialista tendenciát szolgáló regényei után felfedezze a falusi élet, a *magány* vigasztaló szépségét...

És kell a tömegnek «*a mozi*», a romantikus Victor Hugo: tömegjelenetekkel, nyugtalansággal, torzszülöttekkel, épületek kísértetiességével, kisemberek zúgolódásával, katonákkal, fekete papokkal, szenvedélyes nők szépségével...

És Balzac már írja és megjelenteti a Comédie Humaine első köteteit, — anyagi gondok, szegény és gazdag intérieur-riportok, hajlongó, intrikáló közép-, hivatalnok-, főúri osztály, fiatal és érett nők szerelme és protekciója, ékszerek, tündöklések, csődök, közbotrányok, asszonyi befolyás a választások hátterében...

Guizot a történelmi események törvényszerűségét kutatja, — Tocqueville kimegy Amerikába demokráciát tanulmányozni, — Michelet egybeveti a költészetet, intuiciót, régi naplókat és így ír történelmet...

Már «átalakítják» a nemrég megalapított «Revue des Deux Mondes»-ot...

A németek Staatenbund helyett Bundesstaat-ot akarnak... A fekete-piros-aranyat követelik nemzeti színekül... Az öreg Goethe nem törődik a külvilággal. Szobájában ül, gondolkozik, ír és nemsokára azt mondja «Mehr Licht!» Halála előtt...

Stephenson vonata elindul. Az emberek izgulnak: új közlekedési eszköz, beláthatatlan lehetőségek...

Amerikában Jackson, az Egyesült Államok elnöke, aki az általános választói jog alapján jut uralomra: megjutalmazza saját párthíveit, őket ülteti a legfontosabb hivatalokba, a neki nem tetsző embereket elbocsátja. (Spoils system.) És megkezdődik a pártok uralma 1830-ban...

Angliában már feltűnt Cobden, utazik, szónokol: a béke politikájáról és a szabad kereskedelemről...

Owen a szövetkezeti eszmét hirdeti, kooperatív társulatokat alakít, amelyek az ipari munkásokon kívül: földműveseket és asszonyokat is fölvesznek tagjaik sorába.

Peel ragaszkodik a gabonavámok fenntartásához; háború esetén legyen elegendő nagybirtokos és kisgazda-termelő; élelem...

*

Ne folytassuk 1830 és 1930 összehasonlítását. Mert ez a felsorolás az akarna lenni... Úgy-e hasonlítanak? Mint idősebb testvér a «jobb viszonyok között» született fiatalabbhoz. A jobb viszonyokat a tudományos felfedezések hozták a családba, — tudományos felfedezések, amelyek csak a civilizációt vitték előbbre.

Spengler sikere, Spengler szkepszise fojtogatja a mai gondolkodó átlagembert és sehol egy hívő genie, sehol egy tiszta Kierkegaard, valaki mosolygó Anatole France vagy színjózan Engels, aki arra tanítana: «így lássátok...»

A jobb emberanyag felnéz a vakítóan, nagybetűsen ragyogó transzparensre és azt olvassa le róla, hogy «nem érdemes»... Minden reakciós kornak meg volt ez a letörő, megbénító tendenciája... *e.*

A magyar intellektuális ifjúság.[1]

X.

Mindenekelőtt szükségesnek tartom előrebocsátani, hogy a mai intellektuális ifjúság problémájával, agrárszocialista szempontból kívánok elsősorban foglalkozni. Éppen azért, mert úgy a haladóbb szellemű Bartha Miklós Társaság, mint a fajvédő szellemű föloszlatott Wesselényi Reform Klub, ezt a kérdést — az agrárkérdést — tette a mai magyar intellektuális ifjúság által megoldandó problémák tengelyévé.

Mintha változást jelentene az, hogy ma már olyan emberek is sokat foglalkoznak a parasztsággal, akik azelőtt a legtöbbször tudomást sem szívesen vettek rólunk. A „paraszt" fogalom, átvitt értelméről nem akarok bővebben szólni. Vannak még ma is, akik főképpen lebecsülő céllal használják.[2] Még mindig könnyen gyanussá válik az a túlzott paraszt-szeretet, amelynek az utóbbi években tanui vagyunk. Olyan a színezete, mint mikor a csúnya lánynak azért udvarolnak sokan, mert aki elveszi, annak lesz mit aprítani majd a tejbe.

A szocialista munkásság mozgalma legújabban nálunk is nagykorú lett. Vezetőinek be kellett látniok, hogy a parasztság megnyerése nélkül félmunkát végeznek. De a bolsevista törekvések is legnagyobbrészt arra irányultak, hogy a parasztságot a maguk céljainak szolgálatába állítsák akkor, ha erre elérkezettnek látják az időt. Így a középosztálynak is cselekednie kellett ilyen irányban a saját érdekében. És az intellektuális ifjúság ennek az osztálynak az érdekét szolgálja, — majdnem azt mondhatnánk, hogy akarva, nem akarva azért, mert ő is ehhez az osztályhoz tartozónak érzi magát. És hogy a mai intellektuális ifjúság, az ú. n. középosztály osztályérdekének a nyomása alól nem tudja magát felszabadítani, annak az a gondolkodásbéli elneveltsége, vagy jobban mondva rosszul neveltsége az oka,

[1] *Kodolányi* Jánosnak „A magyar intellektuális ifjúság" és *Róna* Imrének „Az ifjúság seregszemléje" c. cikkéhez (l. szemlénk idei 5. számát) újabb hozzászólást közlünk. Az előző hozzászólások a 6., 7. és 8. számban voltak. *Szerk.*

[2] Lásd erre vonatkozólag Szeberényi L. Zs. „Parasztok a világháború után" c. tanulmányát a *Századunk* 1929. évf. 266. és k. l.

amelyben részesült. Amint a madárnak is szárnyakra van szüksége, hogy repülhessen, úgy a jövőjével törődni akaró intellektuális ifjúságnak is bizonyos mozgási kötetlenségre, szabadságbiztosítékokra volna szüksége, hogy a gondolatai szabadon szárnyalhassanak. Ma — sajnos — már a kisiskolától kezdve éreznie kell a fiatalságnak, hogy ha nem alkalmazkodik, a jövője nagyon is bizonytalan lesz. Ezért nagyon is megvan az oka, ha Veres Péterhez[3] hasonlóan, aggodalmaskodva gondolunk ennek az ifjúságnak a jövőjére. És amint a jelek mutatják, ez az aggodalom sok tekintetben indokolt is. Nézzünk körül az országban és mindenfelé gombamódra szaporodnak a protekciónak torzszülött (szövetkezeti) intézményei; mindmegannyi annak a szellemnek köszönheti létét, amellyel a mai ifjúságnak legnagyobb része, a felsőiskolákon keresztül telítve van. Ha az intellektuális ifjúság ma, amikor csak még a jövőjéről van szó, nem tud állást foglalni ezekkel a dolgokkal szemben, akkor mit várhatunk tőle később, amikor már mint bürokrata esetleg maga is érdekelve lesz ezeknek a potemkin-falvaknak kiépítésében és fentartásában.

Nem akarom — különösen a Bartha Miklós-Társaságba tömörült haladó szellemű ifjúság jóhiszeműségét kétségbevonni. De mégsem megnyugtató, hogy még ők sem tudnak megszabadulni attól a bizonyos „turáni", meg mit tudom én milyen fajelméletektől. A magyar parasztnak nem kell semmiféle fajelmélet, mert ő egyszerűen élni akar. A parasztnak is, mint «homo oeconomicus»-nak a Pénz az istene és a másik Isten, a «mennybéli» a legtöbbször arra való neki, hogy az előbbiből, a Pénzből minél többet adjon neki. És a józanul gondolkodó parasztembernek, a hierarchikus feudális társadalom csökevényeinek a leépítése éppen olyan célja, mint a polgárnak és a munkásnak. A különbség mindössze az, hogy ő, a paraszt, csak ösztönösen érzi azt, amit a városi polgár és intelligens munkás tisztán lát. S mivel a kollektív társadalom csak a polgári társadalomnak lehet jogutódja, így a mezőgazdaságban is csak racionális gazdasági eszközökkel lehet a kollektivizálást keresztülvinni. Szövetkezeti intézményeket létesíteni pl., szövetkezeti szellem nélkül, mi ez, ha nem fehér bolsevizmus? És a saját lelke üdve, de nem gazdasági érdeke szerint, szövetkezeti tagot csinálni a parasztból — csak azért, hogy néhány szövetkezeti bürokratának állásokat kreáljanak —, mi ez, ha nem megnyergelése a parasztságnak? Hogy aztán, míg az alul verejtékező paraszt dolgozik, addig a nyeregben ülők a sarkantyúikat pengethessék. Az efféléből agrárszocialista létemre nem kérek. Akik szövetkezeti mozgalmat, hogy ennél a példánál maradjunk, nem a termelő és a fogyasztó érdekében csinálnak, hanem azért, hogy ők jól élhessenek, olyanok, mint a hadiszállítók, akik át vannak hatva attól, hogy háborúnak azért kell lennie, hogy ők szállíthassanak. (A dunántúli — állami szubvencióval támogatott — tejértékesítő szövetkezetekben például 8—10 fillért kap a termelő egy liter tejért. Míg ugyanazért a pesti fogyasztó fizet 36—40 fillért. Kinek használ az ilyen szövetkezet? A szövetkezeti bürokráciának!)

A komoly értelemben vett gazdasági demokráciának a célja nem lehet más, mint: a társadalomgazdaság észszerű követelményeinek megfelelően — nem egymás fölé —, hanem egymás mellé rendelni a különböző munkakört betöltő társadalmi rétegeket, egészséges kiválasztással, amely a tehetségeket érvényesülni engedi. Azonban napjainkban már az, hogy szellemi munkához csak középosztálybeli juthat, egészségtelen állapot. A mai hazug liberalizmus következése, hogy az alsóbb társadalmi rétegekből kikerült intellektuális fiatalság kénytelen elhallgatni, sőt nem egyszer meg is tagadni a származását. Pedig a középosztály, amelynek a legtöbbször nagyobbak az igényei, mint a gazdasági lehetőségei, adhat még talán jó aktagyártó in-

[3] Lásd hozzászólását szemlénk szeptemberi 7. számának 394. s k. old. *Szerk*

tellektueleket a társadalomnak, de szociális érzékkel bírókat alig. Az a szellem pedig, amelyet mint sajátját kényszeríti rá a világra, hogy „az úr, pokolban is úr“, valósággal rákfenéje a társadalmunknak.

A nominalista nacionalizmus követőinek az eszményisége és nagyotakarása értékes lehet egyesek számára addig, amíg csak vitatkozni kell róla; de legtöbbször csődöt mond, ha a valóságba is át akarják vinni. Az az intellektuális ifjúság, mely nem tudja kivetni magából a fasiszta jelszavakat, nem tudja megérteni a parasztság lelkivilágát sem. Mert azok, akiknek érdekük, mindenkor találnak módot rá, hogy ennek az ifjúságnak a nagyotakarását valamilyen villámhárítóval levezessék. Egyes helyeken lehet, hogy tudnak ugyan majd némi eredményeket is felmutatni, de ezek az eredmények, éppen lokális voltuk miatt, keveset érnek. Le kell hatolni tehát a dolgok gyökeréig, mert mint Veres Péter munkástársam nagyon helyesen mondja: „A részleges megváltás, ha lehetséges volna is, már nem is megváltás.“ Ezt a munkát — a fölszabadító munkát — a különböző társadalmi rétegek csak maguk végezhetik el a saját érdekükben. És ebben a munkában más társadalmi réteg legfeljebb csak segíthet, ha jónak látja. Mert higyjék el nekem a Bartha Miklós Társaság ifjai, még az értelmes parasztemberek ki is nevetnék őket akkor, mikor például arra akarnák rávenni őket, hogy ne építsenek szebb házat, mint a szomszédjuk, ha módjukban van, csupán azért, mert a régi vityillójuknak néprajzi, vagy népművészeti értéke van. Mert szerintük is az ilyen dolgoknak a múzeumokban van a helye és nem kint, az életben, ahol csak egészséges haladásról és a haladásnak megfelelő józan változásról lehet szó.

A parasztnak is megvan a magához való esze és ha ez szűk körben mozog is; legfeljebb akkor mond csődöt, ha ma pl. minisztert csinálnak belőle. Ezen is lehet segíteni; hiszen a tanulásra mindenkinek joga van, akinek tehetsége van hozzá. De ismétlem, ez a kérdés, a tanulás kérdése mindaddig megoldatlan lesz, amíg egyes társadalmi rétegek a maguk számára foglalják le a tanulás jogát. Ha minden pálya mindenki tehetsége számára valóságban és nemcsak a papíron megnyílik, akkor következik el minden munkának és munkásnak megfelelő megbecsülése. Csak a munka és a munkás valódi megbecsülése hozhatja magával azt, hogy a miniszteri tanácsos sem restel majd a fiából fizikai munkást nevelni akkor, ha csak erre lesz képessége. Protekcióval nagy úr a szamár is — mondja egy régi közmondás. És ez mindaddig így is lesz, amíg születési, meg egyéb kiváltságok alapján fogják értékelni az embereket. A középosztály szívós harcot folytat azért a privilégiumért, amelynek ma még birtokában van. Az azonban már csak idő kérdése, hogy meddig bírja ezt a harcot, mert az intellektuális pályák privilégiuma a *tehetségeké* és egészséges kiválasztású társadalmakban csakis ezeké is lehet.

Emellett azért a mai intellektuális ifjúság is mindenesetre helyesen teszi, ha igyekszik megismerkedni a parasztság életviszonyaival. Egy magasabbfokú műveltséget — nevezzék bár humanisztikusnak, vagy klasszikusnak — felcserélni a „parasztkulturával“, ez a szó szoros értelmében süllyedést jelentene. Az egyszerű parasztembernek meg lehet bocsátani, ha egy-egy jó termésért való imádsággal akarja elintézni a többtermelés kérdését. Ugyanis a kezdetlegesebb gondolkodású parasztember számára célszerűségből értéket jelent az imádság is, mert alá tudja vele támasztani abbeli bizakodását, hogy a végzett munkája gyümölcsöző is lesz majd. Viszont a mezőgazdasági szakoktatóknak éppen az a feladatuk, hogy a parasztságot felvilágosítsák arról, hogy a többtermeléshez más is szükséges, nemcsak imádság. Mert jól állanánk, ha a mezőgazdasági szakoktatóink is arról vitatkoznának, hogy mikor milyen bűnükért érte a mezőgazdákat Istencsapás; az orvosaink, a népbetegségek megelőzése helyett arról, hogy hogyan is vagyunk a csodákkal, a kü-

lönböző népi búcsújáróhelyeken. Igen! — mert hiszen ezeknek a megvitatása mind a parasztkultúra tárgykörébe tartozik.

Értelem tekintetében mindenkor lesznek minőségbeli különbségek az egyes társadalmi rétegek között. Az a réteg, amelyé ma az intellektuális munka, ezzel hasznos tényezője lehet a társadalom egészének. Ennek — mondom — kár volna lemondania az idők során elért műveltségéről, egy nem teljesen végiggondolt, tehát nem pozitív valami, az ú. n. parasztkultúra kedvéért.

Ne akarjon tehát a mai intellektuális ifjúság se lemondani a parasztkultúra kedvéért a saját osztálya testére alakult műveltség megszerzéséről, mert akkor lemondott a jövőjéről is. A túlzott „parasztszeretet" pedig nem vezethet máshová, mint ahhoz, hogy míg egyesek a parasztság hátán nyeregbe kapaszkodnak, addig a lemaradt nagy többségnek — éppen úgy, mint eddig — fölkopik az álla. *Pintér József.*

Magatartástan.

Kedves Szerkesztő Barátom!

Bocsáss meg, hogy ezuttal filológiai kérdésbe kontárkodom bele; az ember néha kénytelen az új szavak helyes vagy tévútra vezető alkotására is felfülelni. Referensetek (Sy.), az angol „behaviourism" kifejezést *„magatartás-léleklan"*-nak fordítja magyarra. Aki a referátumot figyelemmel elolvassa[1], rögtön láthatja, hogy Mr. Watson, az új tan megépítője semmitől sem irtózik annyira, mint a „lélek" vagy „psziche" szavaktól és éppen azért dolgozta ki tanát és adott neki külön nevet, hogy elkülönítse azt mindentől, ami eddig lélektannak nevezte magát, vagy amiben tudatnak, lelki motiváltságnak bárminemű szerepet juttattak. A tudatosság szerinte a már kész, automatikus, motiválatlan, csupán a véletlen egyidejűség ismétlődési kényszerétől kiváltott élettani mozgáshoz utólagosan kapcsolódik, mint afféle jelentőségtelen tükröződés. Igazságtalan dolog a szerzővel szemben, ha a tanításait összefoglaló szóképbe az előtte leggyűlöletesebb *lélek* szót újra becsempészszük és helyesebb, ha megmaradunk a behaviourism szószerinti fordításánál, ami nem lehet más, mint *magatartás-tan.*

A magam mesterségének egyik mellékterménye, hogy a referens különben oly precíz és lucidus közlésébe becsúszott egyetlen, bár feltűnő botlás mellett sem tudok megjegyzés nélkül elmenni és hogy kénytelen vagyok annak tudattalan indokoltságára is utalni. A referens tévedése u. i. szerintem maga sem véletlen: nem jelent kevesebbet, mint a Watson tanításának legélesebb, bár elfojtott kritikáját, melyet a referátum enyhíteni igyekszik. *Tényleg lehetetlen* feltételezett reflexmozgásokról tárgyalni, anélkül, hogy előbb, vagy utóbb be ne csempésszünk valamit, ami már nem pusztán külső megfigyelés-sorozat, hanem belső (lelki) élmény. Ez a baleset megtörtént magával dr. Watson-nal is, akinek amerikai tartózkodásom alatt egy előadását végighallgattam 1927-ben. Az előadás színhelye Newyork előkelő hölgyeinek egyik közművelődési klubja volt. Az azt megelőző vacsoránál az elnöknő, alighanem szándékosan, Watson mellé ültetett, aki egyenesen felszólított, hogy előadása után nyilvánítsak véleményt, vagy bírálatot a hallgatóság előtt. Európai szokásokra hivatkozva, azt feleltem, hogy tudományos problémákat talán nem célszerű nyilvános dialektikai produkció formájában tárgyalni, de ellenvetésem úglátszik hatástalan maradt, mert dr. Watson előadásában, mely tele volt heves invektivákkal mindennel szemben, amiben a *lélek* szó bármikép szerepel (így a pszichoanalizissel szemben is), végül személy szerint aposztrofált engem, mint jelenlevőt. Nem térhettem ki a

---

[1] L. Szemlénk f. é. októberi számának 484. oldalán.

provokálás elől és belekapcsolódva W. dr. egy kísérletébe, melyben leírja, hogy fehér egerek, ha egyszer zajtól megijedtek, minden hasonló helyzetben zaj nélkül is megriadnak, azt kérdeztem: honnan tudja W., hogy azok a fehér egerek meg voltak riadva. Láttam a viselkedésükön (behaviour) — volt a válasz. De honnan tudja W. ur, hogy ez a viselkedés „megriadás“? Persze csak onnan — feleltem rá magam —, hogy W. ur *a valamikor magán tapasztalt lelki élményt* (a megriadás érzetét) észrevétlenül és tudattalanul bele-asszociálta az egerek viselkedésének látszólag objektív leírásába és ezzel is elárulta, hogy az egész „magatartástan“ sem más, mint lélektani tapasztalatok hangos tagadása és lappangó érvényesítése. Szívesebben vállalom — mondtam végül — a „psziche“ szó használatával együtt járó „tudománytalanság“ vádját, mint az olyan ál-tudományosságot, amely tökéletességének látszatát csak tisztázatlan módszertanának köszönheti.

Remélem, hogy e soraim után a „Századunk“ referense is osztja majd azt a véleményemet, hogy a „magatartás-lélektan“ elnevezés nemcsak tévedés volt, hanem egyúttal éles kritika is.

Benne lévén az anekdotizálásban, nem hallgathatom el egy másik amerikai élményemet sem, mely első tengerentúli kirándulásom idejéből, 1909-ből származik és véletlenül érdemben is összefügg a megelőzővel. Kétségtelen, hogy Watson dr. tanítása lényegileg nem más, mint a James—Lange-féle, tisztán physiológiai indulatelmélet ad absurdum vitele, aminthogy tudtommal Watson valamikor James-nek személy szerint is volt a tanítványa. (Ám ebben tévedhetek.) Nos, még fiatalon ért engem az a szerencse, hogy a bostoni Harvard-egyetemnek Freud professzor tiszteletére tartott ünnepségén beszélgethettem William James-szel, Amerikának eddig legnevesebb filozófusával. Nem hiszem, hogy csupán hajlott kora adná a magyarázatát annak, hogy az érzelmek lelkiségének ez az egykori nagy tagadója élete végén általában és velünk folytatott társalgása során is nyiltan vallotta, hogy őt már csak a tudomány szerint „misztikus“ és „mysteriózus“ élmények foglalkoztatják. Szerénységem tiltotta, hogy megkérdezzem James-t, hogyan vélekedik új élményei óta az őróla elnevezett indulat-elméletről. Mindenesetre rokonszenvesebben hatott a nagy tudós őszinte vallomása, még ha a túlzottság benyomását keltette is, mint évekkel azután a késői tanítvány hangos önelégültsége. *Dr. Ferenczi Sándor.*

KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK

Halló! Rádió Budapest!

Abban a rendkívül szellemes, de époly rosszhiszemű jellemrajzban, amelyet Heine száz év előtt Börnéről írt, a júliusi forradalom után Párizsba menekült német emigránsok vitatkozását mondja el a költő. Börne-nek a német nacionalizmust kegyetlen gúnnyal ostorozó kifakadására az egyik germán hazafi, a szögletben meghúzódva, mormogja: „A német nép találta fel a puskaport is.“ „Téved barátom — viszonozta mosolyogva Börne — voltakép nem lehet azt mondani, hogy a német nép találta föl a puskaport. A német nép harmincmillió emberből áll. Közülök csak egy találta föl a puskaport ... a többi 29.999.999 német pedig nem találta föl. Egyébként a puskapor hasznos találmány, épúgy mint a könyvnyomtatás, ha megfelelő módon használják. De mi németek arra használjuk a sajtót, hogy az ostobaságot, és a puskaport, hogy a szolgaságot terjesszük.“

Minden technikai vívmány ugyanezt az alternatívát rejti magában. Vasút és telefon, repülőgép és rádió, tengeralattjáró és expanziós motor épúgy szolgálhatja a társadalom érdekét, mint ennek ellenkezőjét. Vasúton lehet árukat, de lehet csapatokat is szállítani, az aeroplán szolgálhat arra, hogy élelmet vigyen valamely katasztrófa színhelyére, de arra is, hogy ekrazitbombákat hajítson a városok békésen alvó lakosságára. Minden attól függ, kinek a kezébe kerül a találmány, amely a civilizáció vívmánya, de amely a kultúra eszközévé csak a megfelelő használattal válik. Így a rádiónak, mint a gondolatterjesztésre páratlan lehetőségeket nyujtó eszköznek értéke is nyilván attól függ, hogy minő gondolatokat terjeszt.

Ennek a lehetőségnek szembeszökő példája az a könyv, amely a BBC (British Broadcasting Corporation) által a mult évben rendezett rádióelőadásokat most nyomtatásban foglalja magában. *Points of view* (Nézőpontok) a munka címe s az előadók közé a mai Anglia legbrilliánsabb elméi sorakoznak. Konzervatívok és radikálisok, mint Dean Inge és G. B. Shaw, hivők és hitetlenek, mint Sir Oliver Lodge és J. B. S. Haldane, történetfilozófusok és zeneszerzők, mint H. G. Wells és Sir Walford Davies egyaránt megszólaltak olyan sokat vitatott kérdésekről, mint aminők a demokrácia, a tudomány és a vallás viszonya vagy a halhatatlanság problémája. Eszem ágában sincs akár ismertetést, akár kritikát írni, csak úgy találomra kiragadok a munkából néhány idézetet. G. Lowes Dickinson például ilyeneket mondott: „Valamikor a birtok tulajdonához közkötelezettség kapcsolódott s a birtokkal együtt öröklődött a kötelezettség is. Ez azonban már régóta megszűnt s hogy a milliomos fia vagy lánya örökölje a milliókat ama

megfelelő kötelezettség nélkül, hogy azokat a köz érdekében használja, olyas dolog, amit nyílván őrületnek tartanánk, ha nem szoktuk volna meg, hogy minden meglévőt józannak tartsunk.“ Szent Pál templomának esperese azt hirdette a tudásról, hogy „a levegő, amely a tudomány körül fujdogál, olyan mint a hegycsúcsok levegője: hideg és ritka, de tiszta és éltető“, „az igazság kutatása csupán azért, hogy megismerjük az igazságot, az embernek egyik legnemesebb életcélja“, „úgy a teológiában, mint az erkölcsben a súlypont a tekintélyről az észszerű motívumra és az egyéni lelkiismeretre terelődik át“. Ha már Nagy-Britannia legtudósabb papja is ilyen istentelenségekre vetemedik, úgy igazán nem meglepő, ha a fiziológus Haldane kikel az ellen, hogy csak jómódúak gyermekei látogathassák a cambridge-i egyetemet, de hozzáteszi, hogy „még az értelmi éheztetésnél is rosszabb a szabad gondolat és a szabad szó tervszerű elnyomása. Különösen, ha a cenzurát a morál nevében elfogultan gyakorolják. Mert a háborút dicsőítő könyv époly antiszociális és véleményem szerint époly obszcén, mint amely a tiltott szerelmet dicsőíti, bárha az előbbit sohase tiltják el és ritkán szokták nyilvánosan megbélyegezni“. Ezek után nem is meglepő, ha oly notórius, destruktív hazaáruló, mint H. G. Wells azt tanítja, hogy egyaránt ellentétben áll a nacionalizmussal és a háborúval, nemcsak mert ezek nagymérvű energiapazarlást jelentenek, hanem mert álszenteskedő vak fegyelmet tartanak fenn, mert zászlók, egyenruhák és parádék cókmókjával járnak együtt, mert mentsvárai a különösen kártékony szájhősök és herék egész hadának és mert életünket kiképzett tökfejek kényének-kedvének szolgáltatják ki». Ami sok, az sok. Nem csoda, hogy ott, ahol az államilag ellenőrzött rádió ilyen tévtanok terjesztésére ad módot, már ismételten szocialista kormány került nyeregbe, recseg-ropog a világbirodalom alkotmánya, a nagybirtokosok kénytelenek eladni vadászterületeiket, sőt — szörnyűség — még a lordok háza is a születések korlátozása mellett foglal állást. Mert a destrukció fája Angliában is megtermi mérges gyümölcseit.

Rendezett, konszolidált, tekintélytisztelő országban, ahol a hatóság atyailag gondoskodik, hogy a gondolatok szárnyai az égig ne nőhessenek, ilyesmi meg nem történhetik. „Rádió Budapest“ nem tűr meg ily extravaganciákat, amelyek esetleg a leggutgesinntebb polgárnak az eszét is elcsavarhatják. Itt H. G. Wells nem fecseghet a jövőről, hanem épp ellenkezőleg Császár Elemér dr. egyetemi tanár tart előadást „Képek a magyar irodalom multjából“ címmel, Haldane nem gúnyolódhatik azokon, akik Einsteint érthetetlennek és Freud professzort fölháborítónak találják, ellenben a m. kir. földmívelésügyi minisztérium előadója értekezik sorozatosan „A tejről és annak értékesítéséről“, ami már csak azért is megfelelőbb téma, mert a tej nemcsak tápláló, de igen alkalmas, hogy a növekvő munkanélküliség s egyéb lelketlen agitátorok által felkorbácsolt idegeket lecsillapítsa. Hogy Petri Mór „Badacsony“ című előadása már csak ínycsiklandozó zamatánál fogva mennyivel üdítőbb, mint Sir Oliver Lodge természetbölcselete, Eörsi Julia dr. felolvasása „Hunyadi és Kapisztrán“-ról mennyivel tanulságosabb, mintha Sir Walford Davies arról morfondál, hogy az energia, a forma, a mozgás és változás egysége csendül ki a világegyetem rondó-jának összhangjába, hogy Tóth Tihamér egye-

temi tanár szentbeszéde mennyivel jobban megvígasztalja a tépelődő lelkeket, mint a yorki érsek elmélkedése a bányászok munkabéreiről és a munkanélküli jövedelmek kártékonyságáról, ebben igazán csak az kételkedhetik, aki megbocsáthatatlan könnyelműségből elmulasztotta végighallgatni az MTI jótékony felügyelete alatt álló rádiónak multheti műsorát. Ha pedig valaki éppenséggel a halhatatlanság problémájára kíváncsi, bátran beérheti Klebelsberg Kunó gróf m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek hetenként ismétlődő ünnepi beszédével, amely az egyetlen kézzelfogható halhatatlanságnak, a magyar kormány halhatatlanságának ékesen szóló bizonyítéka.

Mindebből pedig nyilvánvaló, hogy az MTI a BBC-nél gondosabban őrködik, hogy a rádió sokezernyi hallgatójához csak helyes tanítások jussanak el és hogy a gondolatok terjesztésének szabadsága ne fajuljon kártékony szabadossággá. Hogy melyik vélemény helyes és melyik kártékony, kétségtelenül attól függ, hogy a rádió parancsnoksága mit tart helyesnek. Mert Hobbes és Spinoza óta köztudomású, hogy „jó vagy helyes alatt azt értjük, ami nekünk hasznos". Azoknak, akik a drótnélküli gondolatterjesztést, monopolizálják, nyilván hasznos, hogy a rádió jámbor közönsége csak olyan ismereteket szerezzen, amelyek nem támasztanak kétségeket. Hazánk kies tájainak bemutatása vagy az állami prémnyúlakció ismertetése körül kétségek valószinűleg ritkábban támadnak s ez már egymagában indokolni látszik a világnézeti problémák mellőzését. Azt ugyanis mi, akik komolyabban hiszünk a magyar gondolkodók tehetségében, mint a „kultúrfölény" hirdetői, még se mernénk állítani, hogy ezen a tájon ne akadnának előadók, akik *mutatis mutandis* kiállnák a versenyt Lowes Dickinson-nal és társaival. Ha ennek ellenére a rádió elvből nem juttat szóhoz senkit a „máskép" gondolkozók közül s féltő gonddal óvja báránykáit a ragadozó farkasoktól, úgy a mondottakon felül is találhatunk egyoldalúságára mélyebb magyarázatot.

Amióta Luther odavágta a tintatartót az ördöghöz, azok, akik a földi ördög: az erőszak pártján állnak, páni félelmet éreznek a tinta, a nyomdafesték s a gondolatterjesztésnek egyéb eszközei iránt, amelyek a haladást szolgálják. Első pillantásra ez érthetetlen ugyan, mert a haladó gondolatok mögött nincsenek gépfegyverek és páncélautók, azokért nem küzdenek a rendőrök és csendőrök tízezrei, sőt mi több, nekünk soha se jutott eszünkbe, hogy ily támogatásra áhitozzunk. Mi lehet tehát az oka, hogy az erősebb fél a gyengétől, a talpig páncélba bujt lovag kiált segítségért, ha a meztelen igazság támadni merészeli? Nemcsak segítségért kiált, hanem megfutamodik a támadás elől, midőn a rendelkezésére álló hatalmi eszközökkel torkára forrasztja a szót a támadónak. Torkára forrasztja a sajtóban, a gyűléseken, a rádióban és mindenütt, ahol a hatalomnak nem rokonszenves gondolatok föl mernék ütni a fejüket. Ezt alig lehet egyébbel magyarázni, mint a tudatmögöttes alsóbbrendűségi komplexummal, amely az egyedül üdvözítőnek hirdetett vélemény hivőiben is kétséget támaszt, hogy a szerintük helyes világnézet a pusztán szellemi fegyverek egyenlő küzdelmében sikerrel állná-e a harcot a helytelen világnézet támadásával szemben. Már John Stuart Mill megírta ugyanis, hogy nagy különbség van a között, vajjon valamely nézetet helyesnek fogadunk el,

mert azt minden ellenkező érvelésnek sem sikerült megcáfolnia és aközött, ha azért fogadjuk el helyesnek, hogy azután ne engedjük megcáfolni. Nyilván ez az elemi igazság az, amiért Mill, ha ezt netalán ambicionálná, valószinűleg nem juthatna szóhoz a budapesti rádióban.

Amit az áruk üzleti forgalmában tisztességtelen versenynek neveznek, az a gondolatok versenyében nemzeti kultúrpolitikának számít. Ennek a kultúrpolitikának, helyesebben politikának sáfárjai a „tente baba tente" jelszóval *vi, clam et precario* tartanak távol mindent, ami szerintük a csecsemő szép álmát megzavarhatná. Tehát arbiterei a gondolat helyességének vagy helytelenségének. Ha azt kérdenők: minő jusson, nem csapnának kardjukra vagy gummibotjukra, mint Mussolini vagy Hitler, hanem arra hivatkoznának, hogy nemzeti érdek tiltja a szellemi mérgek terjesztését. Szerintük ugyanis minden méreg, ami saját ízlésüknek nem felel meg, de halálos méreg, ha arbiteri méltóságukat aláássa. Ami a reakciónak árt, az ártalmas a nép összességének, mert a reakció az út az igazság és az élet, amely az uralma alatt álló népet a boldogság földjére vezérli. Ebből nyilván következik, hogy a reakciónak joga van eldönteni, minő gondolatok terjesztése veszélyeztetheti saját létét, másszóval a nemzeti érdekeket. Aki pedig ezt a következtetést meg nem érti, vagy elég vakmerően circulus vitiosus-nak merné nevezni, az megérdemli, mint büntetést, hogy egész életének logikai szükségleteit a budapesti rádió műsorából elégítse ki.

Egy pillanatig sem hiszem, hogy akár ennek a fölszólalásnak, akár másnak, amely az erőszak tankjai mögött meghúzódó szegényes gondolatvilág gyávaságáról a fogyatékos fátyolt föllebbenti, sikerre lehetne reménye. Tankok, ha kell, lőnek vagy eltipornak, de nem szoktak vitatkozni. E tekintetben nem lehetünk optimisták, mert, miként Dean Inge föntebb hivatkozott előadásában mondotta, „az, aki mindig optimista, fölöttébb bosszantó fajtája a bolondoknak. Olyasfajta ember, aki ha zsidótól vásárol és skótnak ad el, mégis nyereséget remél". Ami hazai műnyelvre lefordítva annyit jelent, hogy azoktól, akik a bolsevizmus erőszakától váltották meg és az ellenforradalmi erőszaknak adták el lelküket, a gondolatszabadság számára igazán nem remélhetünk nyereséget. Szerencsére a reakció forradalma, mint minden forradalom, végül önmagát falja föl és azok számára, akik a gondolatok diadalát nem a saját nyúlfarknyi létükkel mérik, nem hiú remény, hogy valamikor a magyar Dean Inge-ek és a magyar Haldane-ek szava egyaránt hallható lesz a budapesti rádióban. *Vámbéry Rusztem.*

Sajtószemle.

«*A Dembinszky-utca és Murányi-utca sarkán levő vendéglőben hétfőn este összejövetelt tartottak a fasiszta munkások.*» — Így kezdődik az egyik egészen konstruktív lap kis híre, melynek «*Fasiszták és szocialisták harca*» a címe. Kérdés már most, hogy van-e a Dembinszky-utca és Murányi-utca sarkán vendéglő. Mert lehet, hogy nincs. Kérdés azután, hogy csakugyan összejövetelt tartottak-e ott a fasiszta munkások. És ha tartottak, csakugyan hétfőn, szeptember 29-én tartották-e, amint a szóbanforgó lap állítja. Mindez kérdés, melyre nem várunk feleletet, a kérdések felvetésével csak azt akartam kifejezni, hogy az újságokban foglalt tényállítások aligha képezhetik

elmélkedés tárgyát, — enyhén kifejezve. De menjünk tovább: «*A vendéglő helyiségében megjelent több szociáldemokrata munkás is. A szociáldemokraták közbeszólásokkal és megjegyzésekkel zavarták az összejövetelt, aminek az lett a következménye, hogy a fasiszták és a szociáldemokraták összeszólalkoztak, majd verekedés keletkezett.*» Verekedés, — ez azt jelenti, hogy verték egymást, tehát a szociáldemokraták is verték a fasisztákat, meg a fasiszták is a szociáldemokratákat. No és ezzel vége? Vagy történt még valami? «*A rendőrök egy hangoskodó szocialista munkást előállítottak a kapitányságra . . .*»

Az eset maga nem kommentálható, mert hátha az egészből csak annyi igaz, hogy egy budai kávéházban a szalonzenekar tagjai, akik eddig haragban voltak egymással, hétfőn, vagy a hét egy más napján, kibékültek s újra megkezdték a zenélést. Bár ezúttal jogosult a gyanú, hogy a verekedés csakugyan megtörtént, — mert az egész történet, különösen a csattanó, magán hordja a valószerüség minden karakterisztikonját. Ötvenen, hatvanan, fasiszták és szocialisták verték egymást s ezek után a rendőrök «egy hangoskodó szocialista munkást.» Szinte kedves. Az a hang, amelyen a lap ezt előadja. Egész tárgyilagosan, ahogy egy hírnek szólnia kell. Egy olyan esetről, ami egészen természetes, amin semmi csodálkozni való nincs. Nem is lehetne ez ellen a nyugodt, sőt bölcs hang ellen semmi kifogást tenni, ha ugyanannak a lapnak — amint ez más lapoknál is történik — az első oldalai (az ideológiai kiképzés!) nem úgy preparálnák az olvasót, hogy az ilyen kis hírre elégedetten dörzsölje össze a kezét.

Hogy mi van az első oldalakon? Hogy mire tanítanak bennünket a közvélemény irányitói? Erre nehéz volna felelni bárkinek, nekem csaknem lehetetlen, mert nehéz fejem van: csak azt értem meg, aminek értelme van s csakis arról tudok referálni. Homályos megérzéseim mégis vannak. Úgy sejtem például, hogy valami válságról beszélnek. Valami olyasmiről, hogy rengeteg sok a búza a világon, — azért lehet, hogy a télen nem tudunk majd kenyeret enni. Ez az egy ok-okozati összefüggés maga is már túlkomplikált az én számomra. De megütődök már magán a «válság» szón. Válság alatt valami olyan állapotot kellene érteni, ami momentán baj, de el fog múlni. Már most: óriásiak a bajok mindenütt, hogy mitől és mikor múlhatnak el ezek, arról senkinek halvány sejtelme sincs — és ez mégis válság lenne.

Hogy ilyen «válság» van, annak a megállapításában minden lap megegyezik. De következik azután a válság nagyságának fölmérése, okainak kutatása és a gyógymódok találgatása. «*Az amerikai munkásszövetség pénteki ülésén Walsh demokrata szenátor háromórás beszédben ismertette a munkanélküliség fenyegető rémét. A kormánynak haladéktalanul cselekednie kell és erélyes intézkedéseket kell foganatosítania a munkanélküliség leküzdésére. Hoover elnököt diktátori hatalommal kell felruházni, épúgy, mint a háborúban, miután a munkanélküliség sokkal nagyobb veszedelem, mint a háború.*» Ekkora a «válság» az USA-ban. Ezt a tudósítást, első oldalán, nyilván irányító célzattal, a kernemzeti közli; tetszik neki, hogy már ott is felismerték a diktatúra szükségességét. Tehát ez egyben javallat is a gyógymódra. Azután egy másik nemzetiben: «*Valóban, Magyarországot a legsúlyosabb anyagi és nemzeti krízis gyötri tíz esztendő óta . . . De vajjon miért roskadozik ilyen válságok terhe alatt például Csehország . . .? Miért süllyedt annyira a zéró alá Nagyrománia gazdasági és szociális légsúlymérője . . .? És végül Szerbia miért szenved egy tábornoki kamarilla diktatúrája alatt . . .?* Ilyeneket mond a fajmagyar és nemzeti az ő vezércikkében, de ezek után azért megállapítja, hogy «*a mi betegségünk ősgyökere azonban Trianon*». (Külön tetszik nekem «gyökér» helyett az a szó, hogy «ősgyökér», tehát nem holmi zsidó gyökér, aminek azonban az a mellékhangzása van, mintha mi már legalább ezer év óta lennénk betegek.) No de Franciaország «*lázas és roppant fegyverkezése*

mindenekfölött arra irányul, hogy fegyveres erőszakkal törje le az Európa-szerte megindult reviziós mozgalmat», továbbá: *«Ma a polgári és demokratikus Franciaország vak konoksága és önzése, napról-napra fenyegetőbb fegyverkezése, minden változtatás elől kitérő politikája készíti elő az új világháborút és az új világforradalmat...»* Ha tehát megtörténnének a reviziók, az egész világkapitalizmus meggyógyulna, elmúlna az amerikai munkanélküliség is, megszünnének a newyorki tőzsde feketenapjai, szóval most látom, hogy mégis csak értem.

A demokratikus lap már nem ilyen könnyed. *«Világválságban vagyunk.»* ... *«Az emberi társadalom gazdasági, politikai és erkölcsi életének tudósai új törvényekkel akarják helyettesíteni a régieket, új termelési és munkarendszereken törik a fejüket, a kapitalizmus megreformálása elkerülhetetlennek látszik.»* Azután a kormánypárti liberális: *«Mit akarnak ezek az urak? Segíteni az országon? Nem! A hatalmat akarják.» «Nem a hatalomért!»* — replikázik a legdemokratikusabb. *«Az ellenzék egyformán szörnyűnek tartja a Hitlerék guruló fejekkel való fenyegetését és Sztalinék guruló cservonyecét.»*

Summa summarum: úgy látszik, — már persze, ha igazat lehet adni a lapoknak, mert talán még az is lehetséges, hogy nincs semmi baj és az egész világ tejben-vajban fürdik —, szóval úgy látszik, hogy világválság van, ez a világválság annak, aki éjszakánként a ligeti padon alszik s már három nap óta nem evett, mérhetetlenül nagy, csaknem életveszélyes, azoknak, akiknek ötszáz pengő felül van a «*biztos*» havi jövedelmük, azoknak van, ez a válság, van, van, de nem helyes és nem is szabad túlozni; a világválság oka Gavrilo Princip, mert minden, ami ma van, szükségképpen következett a háborúból, a háború pedig abból a tényből, hogy Princip lelőtte Ferenc Ferdinándot. Eddig egyszerű, de azután kezd komplikálódni: mert mégis hogyan lehetne ezt a «világválságot» megszüntetni. Sokatigérő módszerek kinálkoznak. Amerikában például *«negyven vezető bankár és gyáros tizenkétmilliódolláros alapot akar összehozni, amelyből rendszeresen akarják segélyezni a munkanélkülieket.»* Igaz, hogy egy sereg államban van munkanélküli segély, — de azért ez jó ötlet. Amerikában van hatmillió munkanélküli, ez családtagokkal körülbelül húszmillió létszám, 12,000.000 : 20,000.000 = 60 cent, fejenként. Nem látszik lehetetlennek, hogy ettől megszünik a világválság.

De vannak ennél jobb ötletek is. Például az a hazai, ellenzéki és demokratikus, hogy spórolni kell s el kell bocsátani jó pár ezer közhivatalnokot s így emelni kell a munkanélküliek számát, — ez mindjárt jobb. Vagy: *«Itt az utolsó óra, komolyan hozzá kell kezdeni a gazdasági élet szanálásához»*, avagy: *«Mindannyiunknak össze kell fogni!»* Sőt, ha nemcsak magyar talajon támadt eszmék után kutatunk, akkor talán még a legjobb az R. Abramovics és Th. Dan elvtársak által az oroszországi szociáldemokrata párt külföldi képviselete nevében kigondolt és elkiáltott s a Népszavában közölt kiáltvány tipje, mely szerint Oroszországot *«csak a szabad parasztok és munkások becsületes szövetségén alapuló demokrácia mentheti meg»*, Oroszország után aztán majd automatikusan meggyógyul a föld testének többi része is, bár az oroszok *«a mult télen a kulákok tízezreit lőtték agyon»*. A *Szövetkezeti Értesítő* viszont a nyeretlenek versenyében is lemarad aránylag gyenge mentőötletével, mely *«a biztos haladás útja»* cím alatt vezércikkben van kifejtve s lényege az, hogy *«vásároljunk mindnyájan a fogyasztó szövetkezetekben»*.

A «válság» problémája mellett hálás téma a lapok számára az orosz export. Az e körül kifejtett dervistánc már csaknem művészi. Kérdés, hogy okvetlenül fontos-e a tényeket rosszul tudni. Úgy látszik, igen. Tehát én nem is törekszem arra, hogy a tévedéseket s a tudatos ferdítéseket korrigáljam. Hagyjuk azt, hogy mindjárt az orosz búzaexport nem dumping, hanem

export. De mégis különösnek találom, hogy a Berliner Tageblatt Handels-Zeitung című gazdasági mellékletében «*Der russische Weizen-Export*» címen («*Liegt ein Dumping vor?*» alcímmel) megjelenhetik egy cikk, amely szétfoszlatja azt az illuziót, hogy ez dumping. Vagy hogy ugyancsak a Berliner Tageblattban megjelenhetett Acerbo olasz földmívelésügyi miniszternek egy interpellációra adott válasza, amely szerint az orosz búzaexport nem dumping. Hagyjuk ezt. Ellenben követeljük e tárgyban is — nem az igazságot, — hanem az ügyes hamisítást. Az ügyetlent, mint értéktelen utánzatot, utasítsuk vissza. Például az egyik lap «*Hogyan dolgozik az orosz gabonadumping?*» című cikkében több zagyvaság között ezt írja: «*Az orosz dumpingkivitelt az angol szövetkezeti mozgalom finanszirozza, amely ötvenezer tonna szovjetgabonát vett és a szovjetnek 1.5 millió font folyószámlahitelt nyújtott*». 1.5 millió font, 40,000.000 pengő, 50.000 tonna, 500 ezer métermázsa. Eszerint 80 pengőt fizettek az oroszoknak egy métermázsa buzáért. Hol itt a «dumping»? Csattanóul álljon itt még, hogy ennek a cikknek az alcíme: *A szovjet tonnánként több mint öt fontot fizet rá.*» Tehát métermázsánként 13 pengő 50 fillért.

Van tehát «válság» (mely egyuttal az igazmondás válsága is), megvan az ok (Princip), vannak életrevaló eszmék a gyógyításra és van egy zavaró körülmény, az, hogy az oroszok hihetetlen mennyiségű dumpinget kezdenek árulni, óriási olcsón s a népek még nincsenek felvilágosítva arról, hogy a kacsasült jobb, mint a dumping. A teljes gyógyulás tehát még hosszú időt vesz igénybe. Addig is három variáns fenyeget: 1. fasizmus, 2. demokrácia, 3. bolsevizmus (ha nem fogunk mindnyájan össze és ha nem fogadjuk meg tíz-tizenöt politikai árnyalat vezérférfiainak és közgazdasági szakértőinek egymással homlokegyenest ellenkező tanácsait, de valamennyiét egytől egyig). De a szívünk a fasizmushoz húz. (Bocsánat, már amennyiben lapjaink a közfelfogás kifejezői.) És ez természetes is. Mert például «*az idei Szukóz ünnepén érdekes jelenet játszódott le a frankfurti Börsenplatzon levő nagy zsinagógában. A zsinagóga ajtajai előtt 50 horogkeresztest megtámadott egy kommunista csapat ... A horogkeresztesek benyomultak a zsinagógába s ott kerestek védelmet. Az ájtatoskodó zsidók megengedték nekik a templomban való tartózkodást ... A Hitler-gárda tagjai ott kuporogtak a zsinagógában és várták, míg a rendőrség megjelenik ... Egy hozzá intézett kérdésre a gyülekezet egyik vezetője így felelt, mikor meginterpellálták, hogy miért adott védelmet a horogkereszteseknek: Ha nekünk, zsidóknak, választanunk kell horogkeresztesek és kommunisták közt, akkor még mindig a kommunistákat tartjuk a nagyobb bajnak.*" És ez nagyon természetes. Mert a horogkeresztesek antiszemiták, de nem veszik el a pénzt; a kommunisták meg nem antiszemiták, de elveszik a pénzt. Szóval a fasiszta-szimpátiával épp úgy vannak az emberek, mint a közkeletű vicc szerint a luesszel, kétfélék: 1. akiknek van, 2. akik tagadják (persze leszámítva a leszámítandókat, de hát éppen arról beszélek, hogy ezek kevesebben vannak, mint amennyien kellene, hogy legyenek). Mert hát nézzünk csak egy demokratikus lapot, hogyan árulja el magát. „*Automobilon elrabolták a finn köztársaság volt elnökét és a feleségét.*" „*Nyomtalanul eltünt.*" „*Stahlberg mindenkor a mérsékelt politikai irányzat hívének vallotta magát és legutóbb is interveniált a szélsőjobboldali finn pártoknál, hogy ne erőszakolják a lappo-mozgalmat.* (Fasizmus.) *Ezzel az intervenciójával igen sok ellenséget szerzett magának a szélsőbaloldalon* ... püff neki! ... *és a rendőrség ezért nem tartja kizártnak, hogy az exelnököt politikai ellenfelei hurcolták el.*" („Politikai ellenfelei", — szóval a szélsőbaloldaiak! Mert opponált a szélsőjobboldaliaknak.) Tegyük föl, hogy ez elírás, akkor is helyes, és különösképpen találó a zsurnalisztára az elvétés psychoanalitikus magyarázata: valami gazságról van szó, amit most már nem lehet titkolni, legyen hát úgy, hogy a szélsőbaloldaliak követték el. És

milyen kiváló a kifejezés: *„a rendőrség nem tartja kizártnak.“* Nem tartja kizártnak, amikor magyar lapban is olvashattuk: *„135 politikust hurcoltak el a finnországi lappo-fasiszták.“*

Kínálkozik itt a védelem, hogy a teljes szöveget, szó szerint, helsingforsi lapból veszik át. Igen ám, de ez nem védelem. Mert ilyen szószerinti átvételekből jön ki, ha például a szociáldemokrata lapban ily szöveggel végződik egy megkisérelt, de levert sztrájkról a tudósítás: ... a rendőrség helyreállította a rendet.

Á propos, szociáldemokrata lap! Hazai csak egy van, vegyük tehát — kivételesen — külföldiekből a példákat. A Daily Herald (ez még csak munkáspárti!) abból az alkalomból, hogy a másodtrónörökösnek kislánya született, első oldalán közli a hercegi pár arcképét és részletesen leírja, hogy Clynes elvtárs, a belügyminiszter, azaz főpecsétőr, hogyan végezte a hagyományok szerint előírt tisztét: ott tartózkodott a szülés alatt az előszobában, neki mutatták fel először a gyermeket, hogy hitelesítse. Vagy: a Le Peuple, a belga szociáldemokrata párt hivatalos lapja, örömmámorban tör ki, hogy a trónörökösnek gyermeke született s lesz már utód, első oldal! Avagy: a Politiken, a dán szociáldemokrata párt hivatalos lapja X. Keresztély dán király hatvanadik születésnapja alkalmából vezércikkben üdvözli a királyt, hosszú uralkodást kíván neki s reméli, hogy együtt valósítják meg *„a szocializmust“*.

De hát ez az igazi demorácia. A béke és szeretet, jóban lenni és együtt működni mindenkivel, szóval az a bizonyos fogjunk össze. Megadni a királynak, ami a királyé, a grófnak, a püspöknek s a hercegnek is, ami az övék. Az semmi, amit az osztrákok csináltak, hogy eltörölték a címeket s úgy mondják, hogy: Herr Stahremberg. A mi honi demokratikus lapjaink egyikében interjú jelent meg a herceggel s a riporter így írja: *„Nem gondolja-e, Főméltóságod?...“* Csak demokratikusan! Mindig megadni a hercegnek, ami a hercegé. Lám, az Odescalchi herceg is a megengedettnél gyorsabban vezette autóját, oly gyorsan, mint amikor egy fiút halálragázolt, nem engedelmeskedett a rendőrnek, életveszélyesen cipelte magával, kikapta kezéből az igazolványát, tegezte, büdös parasztnak nevezte, mellbevágta, — meg is kapta a magáét: 3000 pengőre büntették. Egy előkelő úrinő halálragázolt egy embert, — ő is megkapta a magáét: 8000 = nyolcezer pengő. Egy mérnök is elgázolt valakit, benne is áll az újságban, hogy aszongya: Halálos gázolás miatt 8 pengőre... akarom mondani hónapra ítéltek egy mérnököt. Egy soffőr is csinált valami helytelenséget, az is benne áll a lapban: *„Letartóztatták az esküüti halálautó soffőrjét.“* Hozzászólás mindehhez? Sehol. A Pesti Naplóban, a csillagos cikkek írója volt az egyedüli, aki valóságos hőstettet végzett, mert teljesítette a tollforgató legelemibb kötelességét. Azután egy „méltóságos“ is elkövetett valamit. Egy leány ennek következtében öngyilkos lett a rendőrségen. Ki is szerkesztették a lapok az esetet. Kiírták a leány nevét, az apja nevét, az apja foglalkozását, munkahelyét, — de a méltóságos nevét nem.

Vagy például, ezt majdnem kifelejtettem, örülök, hogy mégis eszembe jutott: *„A napokban vívja meg Budapesten párbaját életre-halálra két előkelő görög úr.“* Ez az „előkelő“ különösen megnyerte tetszésemet. Elolvastam tehát az esetre vonatkozó híreket valamennyi lapban. És megállapítottam, hogy az úgynevezett „keresztény“ lapjaink, mint Nemzeti Ujság, Magyarság stb. csak azt írták: két görög úr. De az úgynevezett zsidó lapjaink mind úgy írták, hogy: két *előkelő* görög úr, — sőt akadt egy, amelyik úgy írta: *„két igen előkelő görög úr.“*

Ha már az igenelőkelőeknél tartunk, megemlítem, hogy Ernst Glaeser „902-esek“ címü regényének elkobzása miatt igen helyes szempontu tiltakozás érkezett a magyar kultuszminiszterhez és az igazságügyminiszterhez, melyet hatvan, köztük néhány valóban igen előkelő író írt alá, például Ro-

main Roland, Upton Sinclair, Henry Barbusse, Sinclair Lewis, Duhamel, Nexö, Dreiser, — de hiába kerestem a lapokban, a lapok még diszkrétebbek voltak, mint a „méltóságos" ügyében, két lap kivételével, nemcsak a neveket, hanem magát az esetet is elhallgatták.

A diszkréció általában szakadatlanul megnyilvánuló erénye lapjainknak. Szeptember közepén volt például a bécsi szekszuálreformkongresszus. Erről csak két lapban fedeztem föl valami szörnyen kivonatos tudósítást. Ja, ez nem olyan fontos, mint a két igen előkelő görög úr élet-halál párbaja. És milyenek voltak ezek a lerövidített tudósítások! Pontosan ellenkezői a békebeli Zola-kiadványoknak, melyekből mindent kihúztak, csak a «pikáns» részleteket hagyták meg. Ezekből éppen a „pikáns" részletek hiányoztak. Wilhelm Reich felszólalása például, amelyben kifejtette, hogy a «Sexualnot» organikus összefüggésben van a mai társadalmi berendezkedéssel, annak szükségképpeni következménye, reformokkal csak alig enyhíthető, meg tehát a mai társadalmon belül nem szüntethető, — ez a felszólalás a Reich nevével együtt egészen kimaradt. (Vigyázunk Európára!)

De ide irok egy kedves hírt is, ha ugyan igaz: «*Agyonköveztek a majmok egy úrvezetőt, aki közéjük rohant az autójával.*» Lám, a majmok okosabbak, mint az emberek. *Nagy Lajos.*

Hangok a «Gyüldéből».

49. „Heil Hitler."

„Fajvédelmünk magasztos munkájának szempontjai között semmikép sem jelentőség nélkül való az *okulás* mozzanata, mely annál nagyobb nyomatékkal érvényesül feladataink sokaságában, mennél azonosabb az illető példa a mi eszméinkkel . . ."

„A Hitlerék meghonosította szocializmusnak semmi köze a zsidó faji uralmat szolgáló s annak béklyóiban vergődő szociáldemokráciához, amely minden elvében a természet törvényeivel szöges ellentétben álló beteg doktrina, minden helyes természetismeret torzképe s a józan emberi ész megcsúfolása . . ."

„Hogy a szociáldemokraták álláspontja merőben félszeg doktrina, azt bizonyítani sem kell. Természetellenes, üres frázis, amelyet csak a Marxok, Bebelek, Bernsteinek és kapcsolt részeik találtak ki azért, hogy a zsidó faj hatalmi szférája az egész földkerekségre kiterjedhessen . . ."

„Hitler horogkeresztesei Németországban németekül akarnak élni, amiből önként következik, hogy nekik csak a nemzeti Magyarország lehet kedves; olyan ország, amelyben a vérbeli magyarság kezében van a hegemónia s amely elég erős arra, hogy minden nemzetiségi mozgolódást, a pángermán fészkelődést sem véve ki, féken tudjon tartani. Erről maga Hitler tett tanubizonyságot egy magyar ujságíróval folytatott beszélgetése folyamán (Magyarság, 1930 szept. 19); — eggyel több ok arra, hogy őszinte érzéssel ismételjük: Heil Hitler!"

Méhely Lajos egyetemi ny. r. tanár cikke «A Cél» c. fajvédelmi folyóirat f. é. szept. számaban.

50. „A mindenható liberalizmus pompás libertinizmusa."

„Az 1514. évi 47. t.-c. detestabile enorme et turpe vitiumnak nevezi a paráznaságot, jeléül annak, hogy nemzetünk régi erkölcsi felfogása e téren szigorú és intakt volt. Hiszen a magyar táncnak is legfőbb jellemvonása a nő részéről a tartózkodó szemérmetesség, a férfi részéről pedig a daliás, méltóságteljes tartás. Sohasem volt divatban az igazi magyar táncoknál az olyan aljas durvaság, mint amilyent a németeknél gyakran tapasztalunk. Ezért nevezte a magyar nép a táncközi eszeveszett ugrándozást és bukdácsolást deutscholásnak, amint azt kiváló orvostörténészünk, Magyary-Kossa Gyula bebizonyította."

A «Református Diákmozgalom» c. folyóirat 1930 októberi számában 32. l.

51. Mussolini figyelmébe.

„. . . az északi olaszokat éles antropológiai és etnográfiai különbség választja el nemcsak a délolaszoktól, hanem a zsidóktól is, ami a jövendőben

súlyos bonyodalmak forrása lesz»[1] s a fasizmus jövőjére is nagy befolyást fog gyakorolni, mert az olaszországi zsidóság mindig bizonyos faji averzióval fog az északolaszokkal szemben viseltetni.

Minthogy pedig a zsidóság a közelmultban is óriási befolyást gyakorolt Olaszország kormányzatára, egykori szövetségesünk legutóbbi állásfoglalása is erre a befolyásra vezethető vissza. Én legalább teljes lehetetlenségnek tartom, hogy ha a világháborúban zsidómentes kormánya lett volna Olaszországnak, ez az állam ellenünk fordult volna...

De ne rekrimináljunk...

Ha Mussolininek sikerül működésébe az északi olaszság értelmiségét is belekapcsolni, akkor okvetlenül csökkenni fog a zsidóság mai befolyása, de gyarapodni fognak azok a nemzeti és erkölcsi javak, amelyek egy ország fennállásának szilárdabb pillérei a röpke sikerek káprázatánál.

Ha ezt Mussolini megvalósítja, akkor Olaszországra egy olyan ragyogó korszak virradhat, mint amilyen Angliában a Tudorok uralkodásának idejére eső nagy nemzeti korszak volt, amikor a teljesen zsidómentes ország nemcsak Franciaországban aratta fényes hadigyőzelmeit, hanem ugyanakkor nyelvét és kultúráját is csodálatos tökéletességre fejlesztette...

Mussolini éles szeme bizonyára meglátta azt a nagy veszedelmet, mely a zsidók térfoglalása s erkölcseik elharapódzása révén az egész művelt világot fenyegeti s puritán lelke kétségkívül megtalálja a módját, miként kell az aranyborjú féktelen imádatát a becsületes munkán alapuló polgári jóléttel felváltani és ezzel karöltve a faji öntudatnak és a tiszta hazafiság érzésének oltárt emelni a nép lelkében.

Ennek legfőbb követelménye, hogy ahol zsidó befolyás túlságosan veszélyezteti nemzete javait, ne tétovázzon odakiáltani: Hands off!"

Méhely Lajos egyetemi ny. r. tanár cikke «A Cél» fajvédelmi folyóirat f. é. szept.-i számában.

52. Egy kis nép-pszichológia.

„...Az idők telése során sok minden megváltozott és átalakult a földön, csak a cseh nép változott keveset. 1308-ban ugyanis egy ismeretlen francia utazó járt Kelet-Európában s leírta itteni megfigyeléseit..." „A cseheket ez a francia röviden, de annál találóbban így jellemzi: Omnes Bohemi sunt magni et subtiles fures, non sunt bellicosi»... Azaz magyarul: *Minden cseh nagy és elmés tolvaj, de nem harcias...*

Betűről betűre helytálló az ismeretlen francia e pompás meglátása ma is, csak egy kissé modernizálni kell megállapítását ilyenképpen: Omnes Bohemi sunt magni et subtiles fures atque perfidissimi mendaces." *(A „modernizálás" fordítása: a csehek a legbecstelenebb hazugok. Szerk.)*

Abból a folyóiratból, amelyet közoktatásügyi miniszterünk «a sajátos szegedi tudományosság magas színvonalú folyóirata»-ként aposztrofált.

53. „Politikai programtöredék."

«*Híznak a gabonaüzérek.* Kincstől, *vagyontól duzzadnak a malmok.*»[2] «*Az út, mely életet, emberi mivoltot jelent... visszavezet a minden jogok és kötelességek ősforrásához: az ezeréves Szent Koronához.* — Nincs a világnak olyan nemzete, nincs az emberiségnek oly társadalma, amely ennél magasztosabb, ennél tökéletesebb, ennél modernebb elveket hirdetett volna. — A világ bármelyik népe boldog lenne, ha ilyen fölséges tanítása lenne. — Követeljük.

---

[1] Figyelmeztetjük olvasóinkat, hogy erre a jövendölésszerű biztos ítéletre különös figyelmet fordítsanak. Az exakt természettudomány egyik nagy ereje, hogy mult események tüzetes megfigyelései alapján a jövőre is enged bizonyos mértékben következtetni. Klasszikus példája ennek Méhely Lajos tanulmánya «A háború biológiájáról». (Termtud. Közl. 1915.) E tanulmányban megjövendöli, hogy a világháborúban mi s a német győzni fogunk. E biztonságát «az élettudomány tanulságaira alapítja»; a szocialistákkal ellentétben Darwinra. A háború üdvös következményeit mind előrelátta, hogy csak néhányat említsünk: «meg fog lényegesen változni a háború következtében közoktatásunk mai rendje...» »s a jelenleg (1915-ben) túltengő elméleti irány megszorításával inkább az élet gyakorlati követelményeit fogják szem előtt tartani, nem felejtkezve meg természetesen az egyes diszciplinákban rejlő jellem- és kedélyképző elemek céltudatos kiaknázásáról sem.» Szóval «hazaszerető, acélos akaratú, testileg erős honpolgárokat fognak nevelni a mai sápadt, horpadtmellü, megrendült idegzetű és túlfinomodott szellemi élete dacára honvédelem szempontjából csekély értékű nemzedék helyébe...» «ezáltal fokozódni fog az emberi boldogság...» «a győzelmes háborút követő években a nép jóléte fokozódik...» »honfitársaink be fogják látni, hogy a nagyobb népesedés a nemzet produktív erejének és politikai hatalmának fejlesztője...» «nagy áldozatainkért cserébe megszereztük állami megerősödésünk minden feltételét...» «felmagasztosult lélekkel pillantunk a jövőbe, mert érezzük, hogy nemzetünk a háború tüzéből megtisztulva, megerősödve s a további küzdelemre nagy erkölcsi tőkével meggazdagodva fog kikerülni.»

És mindezt és még sok egyebet, amire nincs helyünk, tiszta természettudományi alapon.

[2] A dűlt betűs részek az eredeti szövegben alá vannak huzva!

hogy a ... vagyon és jövedelem akár 100 százalékig is megadóztassék, tehát a *vagyon és jövedelem maximáltassék.* — A ... (nemzetek pusztulásának) oka az, hogy az aranybányászat nem tud a fejlődő élettel lépést tartani ... — *A jegybank ... irányítása és szabályozása kizárólag ... az államhatalom jog és kötelessége.* — Minden magyar állampolgár tagja a Nemzeti Banknak és mint ilyennek, nemcsak jogában áll a pénzkibocsátásban vagyona egyharmadának arányában résztvenni, hanem egész vagyonával biztosítja a kibocsátott pénzt, ami az elértéktelenedést teljesen kizárja. *Ezáltal az az ideális és biztos pénzhelyzet áll elő ...* — A deviza- és ércalap az állam tulajdonába megy át ... — Minden állampolgár ingatlanvagyona értékének egyharmada arányában pénzt elfogadni és azt forgalomba hozni köteles. *Tehát az egész magyar ingatlanvagyon, a Szent Korona teste képezi a pénzfedezetet ...* — Akinek ingatlan vagyona nincs ... 2%-os forgótőkéhez jut ... — *A magyar pénz értékét a tőzsdén megváltoztatni nem lehet ...* — Még nagyobb értékkel bír majd, mint az amerikai dollár ... — Minden állami adóhivatal és községi elöljáróság ezentúl pénzkiosztó és kamatbeszedő hivatal lesz ... — A mai adórendszer igazságtalan, mert a legtöbb gazdaságnak nem áll módjában az adóterhet áthäritani ... — A forgalmi adó a legigazságosabb adó .. (Ez lesz az egyetlen adó, minden más adó eltöröltetik. Szerk.) — *A bankok ezentúl csak bankok lesznek ... A kamatláb maxim 2%, a betétkamat 1½%.* — Az árak állandóak és meghatározottak lesznek az egész országban. — Az ármeghatározó bizottság az egyes céhek kiküldötteiből alakul. — *Külskereskedelmünk a jövőben csak aktív lehet. — Minden behozatal engedélytől függ. — Az összes árukra közös díjtétel lép életbe, tekintet nélkül arra, hogy a szállítás mekkora távolságra történik. — Külföldi kölcsönt nem kell többé igénybe venni. — Minden magyar állampolgárnak jogában áll nyugdíjat követelni. — A Nemzeti Párt nem ígér semmit.*

A Nemzeti Párt programmja, Budapest 1930. Közli: M. R.

54. **Elkésett eszmék.**

... «Az idegen vendégek nagyszáma pedig legalkalmasabb a magyar értékek propagálására. Jászberénynek egy nagy kincse van — a Lehel-kürt. Készítsenek róla ismertetőket, művészi kivitelű fényképmásolatokat.

Másik két javaslatom keresztülvitelére a helybeli kath. társadalomnak egyöntetűen némi áldozatot kellene hozni ... Vegyen s neveltessen városunk kath. társadalma — évenként, jelen évtől kezdődőleg két pogány gyereket s kereszteljék őket Imrére, tanítsák a magyar szentek, különösen szt. Imre s az Árpádházi szentek életére. A nemzeti érdeket abban látom, hogy nemcsak a tanitvány, de főleg az idegen, francia, portugál, vagy akármilyen nemzetiségü misszionárius foglalkozik a magyar történelemmel, annak egy részével, amely felkeltheti az egész iránt az érdeklődést.

Altrichter György a «Jász Hirlap» 1930-i 16. számában.

Szexuál-etika.

Dr. Aurel Kolnai: „Sexualethik", Paderborn: Ferd. Schöningh, 1930 (447. o.)

Katolikus szexuál-etikával állunk szemben és félő, hogy ez a megállapítás „szabadelvű" olvasók számára elegendő lehetne ahhoz, hogy őket e könyvtől végkép elriassza. Jóelőre kimondjuk tehát: kár volna.

Előre kellett küldenünk a munka „katolikus" jellegére való utalást, amint azt maga a szerző is előreküldi. De korántsem hisszük, hogy ezzel már kielégítően jellemeztük volna és még kevésbé akarjuk elskatulyázni ezzel a jelzővel. Ideiglenes jellemzésül szolgáljon: nagyon széles látókörű, szabadszellemű, rokonszenves értelmezésű katolikus világnézeten nyugszik ez a szexuál-etika, mely mindent megért, sokat megbocsát, egyetmást megtűr, de soha semmire felmentvényt nem ad. Ha hangsúlyozottan katolikus beállítottságát jóelőre nem vesszük tudomásul, fenn fogunk akadni a folytonos idevágó célzásokon; ellenkező esetekben azonban lehetetlen lesz el nem ismernünk, hogy ritkán olvastunk kevésbé elfogult, kevésbé „korlátolt" könyvet ennél a „valláserkölcsi alapú" szexuál-etikánál.

A programm ez: *a szexuál-etikai élmény* elemzésén kezdve és *a szexuális élményvilág* elemzésén keresztül eljutni egy tudatosított, legitimált, kritikailag megalapozott általános szexuál-etikai állásfoglaláshoz; szembenézés a *szexus* örök problémájával; *elfogadása* a nemiségnek, mint örök emberi élet-elemnek, de egyben *egyszersmindenkori elhatározás* annak folytonos szemmel- és fékentartására; *igent-mondás és egyszersmind résenállás.*

Tartalmilag az eredmény elsősorban a „hagyományos" etosz teodiceája; a monogámia dicsérete; hóbortos szexuálreformista világmegváltások kemény visszautasítása és okos cáfolata; harc a homoszexualitás divatos dicsőítése és dicsőítői ellen stb. Bár ez az eredmény, mint egyetlen várható, előre adott volt, az út, melyen hozzá eljutunk, nem dogmatikus dedukció, hanem komoly, hajszálfinom és „életközel" analizis. *Magából a tárgyalt élményvilágból* meríti szerző az erkölcsi megítéléshez szolgáló kritériumokat. Ez ad művének súlyt és jelentőséget: ez a *legmélyebb* értelemben „katolikus" készség az emberi élet alapvető, örök értéktényeinek látására és érzékeltetésére. Csak hellyel-közel jelentkezik egy szükebb és merevebb értelemben „katolikus", a másként-gondolkozót kínosan érintő állásfoglalás: a válás, a születések korlátozása stb. kérdéseiben.

Az ember-lét alapvető, általános és örök értékelemeire való visszanyulás, melyről szóltunk (Chesterton „The everlasting man"-je, Scheler „Das Ewige im Menschen"-je jut eszünkbe), legragyogóbban az utolsó fejezetekben mutatkozik meg, melyek a „modern kor" értékelésével foglalkoznak. A modern kor szexuáletikai vezértendenciáival szemben szerző állásfoglalása egészében csak elutasító lehet; de nem vakon és fanatikusan elutasító, hanem mérlegelő és méltányló, nyitott és elfogadni kész; a szűkkeblű burzsoámorál leromlását pl. oly meggyőzően elemzi és oly őszintén üdvözli, hogy akármely szabadgondolkodónak öröme telhetne benne. De irgalmatlan az új közhelyekkel és előítéletekkel szemben, melyek rendszerint még a régieknél is ostobábbak; és megalkuvás nélküli harcba száll a „modern" szexuáletikai felfogás *mindkét* válfajával: a „tegnapival", mely bálványozta, és a „maival", mely bagatellizálja a nemiséget. Olcsó álromantikákkal szemben tisztán csendül fel az élet elfogulatlan ismeretének és szeretetének hangja: az a józanság és az a szeretet, melyeket, ha egyesülnek, „bölcseség"-nek szoktunk nevezni. Vannak e könyvnek lapjai (korántsem mindegyik!), melyeknek jellemzésére ez az igényes fogalom kínálkozik . . .

Túlzások és modorosságok (és Eibl bécsi professzor kusza előszava) ellenére is: oly munka ez, mely felfigyelésre és komolyanvevésre *kényszerít.* Korunk különleges botfülének volna tanújele, ha visszhangja nem akadna. *Biró Pál.*

Modern fejlődéstan.

Schleip, Waldemar: Die Determination der Primitiventwicklung. 1929. Leipzig, Akademische Verlagsgesellschaft. XII, 914 old.

A modern biológiának az életről alkotott képéhez egyre több ecsetvonással s egyre jobban uralkodóvá váló színanyaggal járul hozzá egy kutatási ág, a *kísérleti fejlődéstan* vagy ahogy kiindulásakor nevezték, a *fejlődésmechanika.* Ma már senki sem tartja ezt az elnevezést jogosnak s kizárólag első művelői iránti tiszteletből, akik még valóban valami mechanikafélét műveltek, tartotta meg eddig a közvélemény.

Ennek a kutatási ágnak az a feladata, hogy kiderítse, milyen körülmények, mely feltételek közt megy végbe egy magasabbrendű állat vagy növény kifejlődése a kiinduló pontból, a megtermékenyített petéből. Az első ezirányú kísérleteket O. *Hertwig,* W. *Roux* és H. *Driesch* végezték. *Hertwig* és *Roux* még kizárólag a fejlődés külső tényezőit tették kutatásaik tárgyává, — innen az elnevezés: fejlődésmechanika — olyképpen, hogy egyes tényezőket kirekesztettek vagy megváltoztattak. Pl. a nehézségi erő behatását úgy tanulmányozták, hogy egyes állatfajták petéit, amelyek szabadon mindig úgy helyezkednek el, hogy a nehezebb fajsúlyú szikanyag alul van, megfordították s kényszerítették a fejlődésüket ilyen rendellenes helyzetben megkezdeni. E behatás által a pete eredeti struktúrája teljesen megváltozott, mert a nehezebb anyagok a petén belül kezdtek lefelé áramlani s ez az esetleg feltételezett mikrostruktúrát, amely a fejlődést meghatározná, ha lett volna, szétrombolta volna. Ezek a peték azonban túlnyomórészt egészen normálisan fejlődtek, épúgy, mint a centrifugált peték, jeléül, hogy nem a pete plazmájának alaki szerkezete a fejlődés alapja. Ugyanerre a következtetésre vezetnek *Driesch* jól ismert kísérletei a tengeri sün petéivel. Az első és második barázdálódási golyókat (így nevezik azokat a fióksejteket, amelyek a pete oszlásának eredményei) különválasztotta s azok önállóan is tovább fejlődtek s egy teljes élőlény kialakulásához vezettek; csakhogy az megfelelően kisebb volt. Ugyanez történt, ha a kutató két petét összeolvasztott: egyetlen, de megfelelő mértékben megnagyobbodott állat lett belőle.

A kísérleti fejlődéstan körülbelül 45 éves multra tekinthet vissza s első időszakának a problémái és eredményei nagyjából a fentvázolt problémakörben mozogtak. 1918-ban állt be egy nagy fordulat, amikor *Spemann* felfedezte az *organizátorokat.* Ezzel a kutatás súlypontja a fejlődés külső körülményeinek tanulmányozásáról áttevődött a belső, magában a fejlődő csírában rejlő tényezők kutatására. Az új kutatások kiinduló pontja volt, hogy *Driesch* kísérleteit nem lehetett minden állatfajnál végrehajtani. Pl. a bordásmeduzák és a rovarok petéinek különválasztott barázdálódási golyócskái nem vezetnek teljes szervezet kifejlődéséhez, s ha a plazma egy kis részét meleg tűvel megölik, akkor a kifejlődő állatnak azok a szervei hiányzanak, amelyek a plazmának ebből a részéből alakultak volna ki. Úgy látszik tehát, hogy a tengeri sün petéjének minden részéből még minden lehet, de a bordásmeduzánál meg a rovaroknál a pete minden egyes része már megkapta a parancsot, hogy mi legyen belőle. Ezért nevezik a tengeri sün petéit regulációs-, a másik fajtát mozaikpetének s az összes állatfajok petéi nagyjából ebbe a két csoportba foglalhatók. A két petefajta között az eltérés mégsem elvi jellegű, csupán fokozati. Ezt nagyon szépen mutatják a gőték csíráin végzett transzplantációs kísérletek.

A fejlődés egy bizonyos korai fokán, mikor a csíra már igen sok sejtből áll és elhagyta a blasztula — hólyagocska — állapotot s gasztrulává lesz, (ez olyan, mint egy gumilabda, amelyet benyomtak, úgyhogy a benyomott rész belülről érintkezik a külső fallal), fellép az ú. n. medulláris lemez, amelyből később az agy és a retina jön létre. Ha a medulláris lemez egy darabját vagy a leendő medulláris lemez anyagának, az ú. n. preszumptív medulláris anyagnak egy részét kioperálják s átviszik egy másik csírára s annak egy olyan részére ültetik, amelyből a felbőr fog kifejlődni, akkor ezen a helyen a preszumptív medulláris anyagból is felbőr lesz. Viszont a preszumptív felbőranyag a preszumptív medulláris lemez helyén medulláris lemezzé, majd az agy egy megfelelő részévé fejlődik. A kísérletek eredményei

roppant szembeötlők, ha fehér és fekete gőték csírarészeit cserélik ki, mert akkor a beoltott rész színezete eltér a gazdaállat színezetétől. De ha ugyanezt a kísérletet idősebb csírákon kísérlik meg, pl. ha a gasztrula kialakulása már befejeződött, akkor a preszumptív medulláris lemezből már mindenütt agy, a preszumptív felbőranyagból mindenütt felbőr lesz. Ekkor már a részek megkapták a parancsot, hogy mi legyen belőlük, szakkifejezéssel mondva, *determinálódtak*. A determináció előtt az egyes átültetett részek az új helyzetüknek megfelelően fejlődnek; a determináció után pedig csakis a származási helyüknek megfelelően fejlődnek. A legkülönbözőbb állatfajokon végzett kísérletek eredményeként ma már tudjuk, hogy különböző fajokon a fejlődés különböző korai vagy előrehaladt szakain következik be a determináció — s ugyanazon peténél vagy csiránál is a különböző részek ugyanabban a tipikus egymásutánban determinálódnak — vagyis a mozaik- és a regulációspeték nem képviselnek két eltérő típust, hanem csak a determináció bekövetkezésének időpontjaiban különböznek egymástól.

A kísérleti fejlődéstan homlokterében ma a determináció kérdése áll, s habár ismereteink ezen a téren még nagyon hiányosak, egynémely igen jelentős részleteredményről már be lehet számolni. További kísérletek arra az eredményre vezettek, hogy a preszumptív medulláris lemezt végérvényesen medulláris lemezzé az alatta lévő ősbélnek (a teljesen behorpasztott labdánál az üreg, ahová az ujjunkat bedugjuk, jelenti az ősbelet az összájjal) a teteje determinálja. Ha ugyanis az ősbélnek a tetejéből kiveszünk egy darabot s azt egy másik csírába akárhol bedugjuk, ez a fölötte levő részekből medulláris lemezt hoz létre. Azonban nem maga a beültetett ősbéldarabkából jön létre a medulláris lemez, hanem a felette lévő részből, s ezt úgy mondjuk, hogy az ősbél teteje a fölötte lévő részből indukálja a medulláris lemezt, sőt, az indukált medulláris lemezből kiindulólag egy teljes embriót is indukálhat a fejlődő csíra testén. Az ősbél tetejének azt a részét, amelynek ilyen hatása van, *organizációs központnak* nevezik. Egyik igen jellemző sajátsága, hogy nem specifikálódik fajok szerint, tehát egészen tetszőlegesen vihető át egyik faj petéjéről a másikéra. A determináció az organizációs központból indul ki s halad tova, mintha csak egy parancs indulna ki onnan a közvetlenül körülötte állókhoz s mindenki élőszóval adná tovább a szomszédjának. Maga a determináció folyamata sok rokonságot mutat az ingerfelvétel természetével. A determinációs ingert csak akkor veszik fel a csíra egyes részei, ha be vannak rá állítva. Ha pl. túlfiatal vagy túlöreg csírára viszünk át medulláris lemezt determináló részt, ez nem vált ki hatást.

Legismertebb az ú. n. primitívfejlődés determinációja, vagyis a fejlődés ama szakáé, amely az állat leendő szervezetének az alapvonalakban való kibontakozásáig tart. *Schleip* könyve mintaszerű összefoglalása az errevonatkozó részleteknek s a megfigyelések elméleti értelmezésének. A munka egésze terjedelménél és részletességénél fogva természetesen kizárólag a szakbiológus érdeklődésére tarthat számot, de a tárgyalt kérdések annyira érdekesek, hogy egyes részeit (bevezetést 1—25. és az általános részt 815—897. oldalig) mindenki, akit a biológia csak távolról is érdekel, nagy élvezettel forgathatja. *fán.*

Jobbágy-történelem.

Schneller Edith: A jobbágyság társadalmi helyzete a parasztlázadások előtt. Pécs, 1929. (43 l.)

Az 1437-iki erdélyi forradalom és az 1514-ik évi Dózsa-lázadás előzményeit világítja meg e dolgozat. Nem arra fekteti a fősúlyt, hogy a lázadások menetét tárja fel, hanem az események rugóira akar rámutatni. Előadásában szűkszavú, de megállapításainak súlya van és érzik belőlük, hogy a magyar história nem egy örök kérdésére talált feleletet. Úgy tárgyalja a két régen lepergett katasztrófát, hogy egészen újnak, mainak, örök katasztrófának érezzük... A jobbágyság társadalmi helyzete önmagában is és külföldi viszonylatban is ezeréves tragédiát jelent, melyben csak a forradalmi katasztrófák képezik a kiemelkedő mozzanatokat. Ez a kis munka eleven cáfolata annak a naiv mesének, hogy az osztályharcot csak az elnyomott osztályok küzdelme teremtette meg. Már az árpádházi királyok alatt törvényes büntetésnek tekintették az alacsonyabb társadalmi osztályba való kényszerítést és amint a szerző megállapítja: „az igazságszolgáltatás ezen kettőssége vonja meg a legridegebb válaszfalat. A becsület is kettős lett: egy nemesi és egy szolgai, jobbágyi becsület“. Ennek a kettős becsületnek az átka zúdít minden bajt a

jobbágyságra, melyet még a királyi hatalom sem tud oligarcha uraitól megmenteni, melyet az egyház is csak átokkal és adóval tud sujtani s melyet az erdélyi köznemesség is könnyedén cserben hagy. Az 1342-iki 19. t.-cikket, mely az egyházakat, nemeseket adómentességgel jutalmazza s a jobbágyokat kényszeríti az adóterhek viselésére, méltán nevezi a szerző társadalmunk szétszakító törvényének. És az 1514-iki lázadás után hozott, vérrel írott u. n. „vadtörvényt", mely által „a legnagyobb tervszerűséggel döntötték rabságba a jobbágyokat", méltán nevezi a társadalom második szétszakító törvényének. Mindkét törvénynek megvolt a katasztrófális következménye. De legjobban megvolt — és megvan — annak az önző felfogásnak, mely a maga érdekeit a haza érdekeinek hirdette. Az 1438-ik évben a parasztforradalom leverése után: „a kiirtott jobbágyok helyére oláhokat telepítettek; az akkori uraknak jobb volt az oláh, mint a magyar, mert az meg sem érezte állati sorsát, nemhogy az ellen küzdeni tudott volna. A nemzet későbbi történetére nézve a gazság, az embertelen bosszú nem bír oly jelentőséggel, mint a nagyarányú oláh telepítés. 1438-ban *fonódott a hínár* Erdély teste körül és..." De minek folytassuk az idézetet. Hogy a románság a „magyar urak védelme alatt" árasztotta el a magyarlakta vidékeket, ismeretes. Nagyobb baj, hogy a kísértetek visszajárnak, a „hínár még mindig fonódik" és a Széchenyiek, Wesselényiek, Kossuthok emberi egyenlőséget hirdető tanai egy hamis történeti értékelés hatása alatt feledésbe jutnak. Annál biztatóbb, hogy e tanulmány szerzőjét mégsem hálózta be a visszaértékelés hínárja és hogy történetünk elszigetelt eseményeit is sub specie aeternitatis tudja mérlegelni.

kg.

Nincs kegyelem.

(*Asztalos Sándor regénye.* Timisoara-Temesvár: Genius, 1930.)

Szól ez a regény Pierre Augustinről, — dr. András Péterről, — nekünk, tudva olvasóknak: Ágoston Péterről. És mert Ágoston Péterről szól és mert pótolja a még hiányzó életrajzot róla, Asztalos Sándor könyve sokkal több minden más regénynél... Síremlék? Kő, márvány? Nem, mert élő életből lett, — mert Ágoston Péter olyan nagy élménye volt a könyv írójának, hogy reszketve írta, idegeivel írta ezt a vibráló írást róla... Mintahogy felzaklatott, nyugtalan idegekkel, a kortársak minden szégyenével és fájdalmával olvassuk ezt a néhány fejezetét egy nagy, gazdag, rövid életnek: mi legszegényebbek. A halála óta eltelt néhány esztendő is megadta már történelmi talapzatát, még markánsabbá rajzolta vonásait annak a tudósnak, kiről Rodin a «progresszív gondolkodót» mintázhatta volna... Igen, az évek, a történelem tudósai a jövőnek választják majd le a mi éveinkről, erről a rettenetes káoszról Ágoston Péter megértett szellemi lényét és helyezik el majd más, egészen más síkon, egészen más társaságban, mint napjaink rövidlátó regisztrálói az ő önkényesen elrendezett kartotéklapjaikat: az utolsó huszonöt esztendő minden reprezentative-manjéről.-

Asztalos Sándor könyvének legnagyobb értéke, hogy az író meglátta a *legmorálisabb embert* Ágoston Péterben s sorsának minden fordulása rugójaként a tiszta jóságot, emberszeretetet, kötelességvállalást, Kant igaz emberét. Helytállni, — odaállni egyéniségének minden súlyával védelemül a szegények, a veszélyeztetett elhagyatottak, a félrevezetett tömegemberek mellé: nem okoskodva és önmagát féltve, józanul... Hanem idealizmusa tüzétől fűtve, tudatos áldozatkészséggel, ízlése, vágya, meggyőződése ellen is: *védeni az embert*... És a nagy tudós tudását, a harcos férfi ellenállását, a történelem általa legjobban felismert tanulságait, a filozófus, a tapasztalt emberismerő megismeréseit elnyomva, tekintetét csak a *segítés és mentés* feladataira szögezve: maradt a helyén... Nem tette el magát «jobb idők» számára, nem spekulált magával, Európaszerte elismert értékeivel, — bent égett az évek tüzében, Európa-Vezuv lávájában... Rossz az ilyen hasonlat; ő, akinek oly sokat fájt a feje az élettől és az életért: elfogyott, nem bírta tovább a maga ajándékozását.

Ezt írta meg Asztalos Sándor, ezt a dr. András Pétert. És megírta Annát, az asszonyát, akit nevezzünk csak mi is tiszteletadás, a «Pathos der Distanz»

okából: Annának. *Az emberré nevelt asszonyt,* a nagy ember valóban egyenrangú párját *így* még nem kaptuk meg a modern irodalomban; noha ő az igazi modern asszony. A férfihöz felért társ, — a mindent megértő, minden nehéz sorsot vállaló, leghűségesebb kedves. Még Wells mai regényeiben is mindig csak *ágaskodik* a nő, — de az életben Anna, a mi Annánk, akinek más a neve: már feljutott az ő emberéhez. Csinálta vele az éveket, a szenvedést, — és vállalta a testamentumát: tudatosan jónak lenni, áldozatos, dolgozó, származásból eredő kultúrigényekkel nem törődő, mindig ajándékozó tanítónak lenni... Hídul szolgálni a szegénység és a tudás között, tovább adni, széjjel osztogatni a begyűjtött szellemi vagyont... Az élet romboló szándékait felismerve, ellene mégis építeni, fejleszteni a haladás gondolatát...

Asztalos Sándor könyve élő írás. Olyan írót revelál, aki legnagyobb mértékkel méri az embert és amikor erről tesz tanúságot: a maga erejét, tudását, erkölcsi bátorságát dokumentálja. Könyve megérdemelné, hogy Ágoston Péter barátai és igazi tanítványai, — sőt ellenségei is! — valamenynyien ismerjék és elfogadják első nagy, teljes életrajza megjelenéseig. *ego.*

Szent Ágoston halálának az ezerötszázadik évfordulójára

Papini, Giovanni: Szent Ágoston. Fordította: Dr. Révay József. Előszót írta: Dr. Vass József miniszter. VII. és 258. l. Athenaeum irod. és nyomdai rt. kiad. Bpest, 1930.

A nagy egyházatya, az 5. század legnagyobb alakja, aki óriási arányú teológiai munkásságával máig meg nem ingott épületét építette ki a keresztény teológiának s akinek a gondolatai a katolikus tanrendszeren kívül a lutheránusban és a kálvinistában is folyton élnek, augusztus 28-án mult ezerötszáz éve, hogy meghalt. Ez is jubileum, ha nem is olyan nagyjelentőségű, mint egyik-másik miniszter hivataloskodásának az első, ötödik, hetedik vagy pláne a tizedik éve. De azért méltó arra, hogy megünnepeltessék. Irodalmilag is. Ez meg is történt. A különböző megemlékezések között Giovanni Papini is írt egy könyvet róla, amit Révay József dr. magyarra is lefordított s amit az Athenaeum a szenthez méltó arany, vörös és kék borítékban adott ki. Ennek a könyvnek nem az a nevezetessége, hogy a szent évszázadokra terjedő jelentőségét vázolja, sem az, hogy az egyéniségéről ad eleven képet. Az egész a Vallomások bőséges felhasználásával készült, könnyű életrajz, amely azonban azzal a meglepetéssel szolgál, hogy a szent közismert ifjúkori bűneinek a sorát, Papini feltevéseként megtoldja a pederasztiával is. (29—33. l.) Ez a hódolatnak az az új virágszála, amelyet a kitűnő publicista a nagy szent csodálatos életének a koszorújába a tizenötszázados évforduló alkalmával belefon. A könyvhöz dr. Vass József miniszter írt igen meleg előszót, aki azoban a «fájdalmasan súlyos erkölcsi aberráció» megállapításait nem teszi magáévá. *Szimonidesz.*

Az Oceán Don Quijoteja.

Jakob Wassermann: Cristoph Columbus, der Don Quichote des Ozeans. Berlin S. Fischer 1929.)

Ez az új Columbus-könyv a szigorúan vett történelmi életrajztól épp oly távol áll, mint a regénytől. Történeti riportnak lehetne nevezni, ha a riport szóhoz nem fűződnék — igazságosan vagy igazságtalanul — a felületesség, a külsőséges meglátás fogalma. Már pedig Wassermannak nyilván éppen az volt a célja, hogy a történelem *mögé* pillantson, hogy a história által szoborrá merevített hőst a nemtörténetíró megkötetlen kezével élő emberré varázsolja. Ezt pedig külsőséges eszközökkel soha sem érhette volna el. Néha egyenesen a hivatásos történetírást vádolja felszínességgel Wassermann. Így például, amikor a Columbus nyomába szegődő csavargóhadról, e «kollektív Sancho Pansáról» ír: «Hogy a történelemnek minderről olyan kevés a mondanivalója, azzal csupán azt bizonyítja, mily együgyű és eredetiség nélküli és mily durva szerszámmal nyúl az ilyen kényes anyaghoz.»

Tagadhatatlan, hogy nagyobb pszihológiai apparátussal még ritkán kezeltek történelmi tárgyat. Rejtett motívumok, elvetélt indulatok és ösztönök hatalmas alkotó- és rombolókészsége ritkán szolgált még ilyen bőségben világraszóló események magyarázatául. Ez adja Wassermann könyvének sajátos érdekességét, külö-

nös atmoszféráját, ez teszi olvasását élménnyé. De itt kell keresni a mű legszembetűnőbb gyöngéjét is.

A szinte teljesen lélektani beállítottság — amit a szerző regényírói mivoltán kívül nyilván a bécsi pszihológiai iskolával való szoros kapcsolata is magyaráz — háttérbe szorít más motívumokat, így a talán döntő fontosságút, a gazdaságit. Ily módon áll elő az a különös helyzet, hogy Columbusnak és spanyoljainak mohó aranyvágyát, amely az új kontinensnek és szerencsétlen őslakóinak történetét századokra előre meghatározta, talán kézenfekvőbb okok helyett, bonyolult pszihopatológiai fejtegetésekkel kénytelen magyarázni. Eképpen persze igazi történelmi perspektívát se nyernek az események, hanem szinte úgy tetszik, mintha mindaz, ami Nyugatindia felfedezése körül történt, önmagában lezárt egész volna, aminek semmi köze a kor többi eseményéhez és jelenségéhez. Itt persze megint előbújik a regényíró, aki megszokta, hogy a keményveretű, kerek kompozicióra ügyeljen.

De Wassermannt nyilván elsősorban Columbus alakja érdekelte. És ennek megrajzolásával valóban hatalmasat alkotott. Alapgondolata, hogy ez a bolygó genovai, aki kezdettől fogva a kiválasztottságnak, az isteni elhivatottságnak katolikus-lovagi modorával lép fel, akiben oly erős ennek az elhivatottságnak az önhittsége (a Bestimmungsdünkel), hogy vakká és süketté teszi mindennel szemben, ami nem fekszik kitűzött céljának irányában, aki nem akar tudni új kontinensről, mert a szkolasztikus mesék Nagykán-jának ázsiai birodalmát keresi, a gazdag és csodálatos Zipangut: hogy ez a furcsa ember lényegében Don Quijote-szerű jelenség, mi több, ő az ős- Don Quijote. Ez a feltevés igen meggyőző. Ha elgondoljuk, hogy Columbus körmönfont földije, Marco Polo, akit joggal lehetne a középkor Odisszeuszának nevezni, honfitársai szórakoztatására fantasztikus hősmondává fújta fel ázsiai utazásait és erre akadt egy hóbortos tengerész, aki elindult megkeresni a képzeletszülte tájakat, mégpedig éppen ellenkező irányból indulva neki az útnak, akkor valóban arra kell gondolnunk, nem volt-e Cervantes szorgalmas olvasója Columbus hátrahagyott hajónaplóinak?

De Wassermann szerint erre nem volt szükség. Columbus olyan esszenciája a középkorvégi déleurópai szellemnek, hogy alakja szinte a kor levegőjében volt és századokig élt még tovább. Nem csodálatos tehát, hogy a korában *valóban* benneélő, annak szavára *igazán* figyelő regényírónak — amilyen Cervantes volt — megtermékenyítette a fantáziáját.

Ám Columbus nevéhez, ártatlan donquijotei álmodozó létére, vér is tapad, szelíd, jóindulatú indiánok vére. Wassermann itt arra a jelenetre utal, amikor Don Quijote a juhok közé lovagol és lemészárolja a vad szaracén harcosoknak vélt jámbor állatokat. A leglényegében katolikusnak gondolt Columbus — Wassermann határozottan kétségbe vonja egyeseknek azt a feltevését, hogy zsidó származású volt — nyilván sok tekintetben hasonlóképpen állt szemben a «pogány» indiánokkal.

Általában a spanyoloknak a bennszülöttekkel szemben tanúsított embertelenségét különösen keményen bélyegzi meg Wassermann. Szinte azt a benyomást kelti, mintha lelkiismeretfurdalást érezne e szörnyűségek miatt, egyszerűen azért, mert ő is európai, mert ő is «fehér ember». Könyvének talán legszebb sorai azok, melyekkel e felelősségérzetet megokolja: «Nem helyes azt mondani, hogy hagyjunk békét a mult eseményeinek. Mintha fölösleges és frivol játék lenne felmelegíteni, a sírból felidézni őket, mert hát számunkra semminemű fontossággal nem bírnak többé, valamint semmikép se hasonlítanak mai intézményeinkhez, legyenek azok szociálisak, politikaiak, vallásiak vagy másfélék. Ez álokoskodás, önelégült tévedés. Mert a dolgok csak látszólag multak el. Semmi sem *volt,* minden *van* és folytatódik tovább. Amint hogy a jelen a jövőnek első pillanata, úgy utolsó pillanata a multnak. És mert ez így van, az emberi felelősség feloldhatatlan és elévülhetetlen; sem az idő, sem a nemzedékek sora meg nem szüntetheti.»

Ernst István.

Új szociológia-vázlat.

Jerusalem, Franz W. Grundzüge der Soziologie. Berlin-Wien: Spaeth u. Linde 1930 (101) Ára fve RM. 4.50, kötve RM. 6.—.

A jenai professzor könyve a szociológiát a társasélet alapformáiról szóló tudományként tekinti. Szerinte csak a társadalmi jelenség lehet a szociológiai szemlélődés tárgya, amely törvényszerűnek tekinthető; vizsgálatai során tapasztalati (empirikus) és okozati (kauzális) törvényszerűségeket állít egymással szembe. A leglényegesebb tapasztalati törvényszerűség a közösségnek, a kollek-

tivitásnak az alakja Ha már most ez a közösség kauzális törvényű fejlődés tárgya, akkor a szociális életnek meghatározott formái adódnak belőle, amelyeknek segítségével ennek a szociális életnek jelenségei tudományosan meghatározhatókká válnak. Igy a kollektivitásból támad a vezető, a maga sok változati lehetőségével, az utánzás, a tekintély stb., másfelől azonban a nyelv is, általában nagyrésze azoknak a jelenségeknek, amelyekkel az együttélésben szembekerülünk. Különösen súlyt fektet szerzőnk arra, hogy reávezessen a szociális élet mai formáinak megismertetésére; ezek a formák, mint a család, legrégibb korszakokból nyúlnak át a maiba, mig mások csak a mi korunkban keletkeztek. Ezekhez az utóbbiakhoz, amelyeknek ábrázolása behatóbban történik, tartoznak pl. a közvélemény és a sajtó, a bürokrácia, a politikai párt, az osztály stb.

Ez a könyv a szerzőnek régebbi, jogszociológiai rendszerére támaszkodik, teljes megértéséhez szükséges ennek az alapmunkának ismerete. Azonban enélkül is különösen azoknak ajánlható, akik szeretik állítani, hogy a «mai» ember nem olvas hosszú könyvet. Ezek rendszerint dilettánsok ugyan, de nem baj, ha egyszer a dilettánsoknak is jó könyv kerül a kezükbe. *(i)*

Egy kispolgárasszony feljegyzései.

Gerő Katalin: Életem. Bp. Singer és Wolfner, 1929.

Ez egyszer nem főlakáj ír, sem exminiszter, vagy hasonló, kinek úgy hozzátartozik alkonyához a memoár, mint a csúz. Ez a memoáríró nem segített a népek sorsát főzni, rákozmáltatni, akik feljegyzéseinek szaga oly kellemetlenül szokta orrunkat megütni. Csak egy tisztes asszonyság rótta össze megemlékezéseit. Olyan, aki csak feláldozta magát szótlan egy csomó árva testvérért, aki csak egy árvaházat vezetett vagy ötven évig. Polgári látszattalan, szürke erényeket, de erényeket személyesít meg; nem a leghúládatosabb műfaj ez ma, mikor alig akad kicsinylőbb jelző a kispolgárnál. Könyve megható; beajánlásra ez sem alkalmas. Mégis leszögezzük, hogy polgári becsületessége történeti érték és ha személyes vonzóereje el is illan, mint a lavendula, valamikor, ha a polgári élet, bárcsak történeti szemléletben is, megtisztul a mai piszkolódásoktól, nagyobb becsülete lesz a mainál és értékes dokumentumaként forgatja majd a történetíró. *(mo.)*

Én vagyok az út, a hazugság . . .

Károly Sándor regénye, Budapest-Bécs, Európa könyvkiadó, 1930.

Károly Sándor, a nyomdászból lett aradi ujságiró, tehetségesebb ember, semhogy ezt a félrecsúszott regényét szabad volna agyonhallgatni. Néhány évvel ezelőtt az *Ötszázadik emelet* című riportregényével tűnt fel. Ez a kissé Kellermann-szerű téma «feküdt» neki. A hős az ötszázemeletes ház volt, az emberek csak a komparszériát alkották. Most embereket akar rajzolni s itt belebukik abba a konok meggyőződésbe, hogy minden ember egyforma, csak különböző dolgok történnek vele. Elméletét a regény egyetlen sikerült része, a belülről átélt nyomdász- és «valcoló»-évek cáfolja meg legjobban. A többi olyan, mint egy húszéves, elkeseredett fiú chriája az élet első pofonja után, erről a témáról: minden hazugság a világon és mindenki gazember. Károly Sándor még csak azzal sem fárad, hogy azokért az éltető hazugságokért belenézzen a «gazemberek» lelkébe, amikkel azok önmaguk előtt eltitkolják «gazságukat» és igazoló elméleteket találnak hozzá. Pedig ez érdekesebb téma az úton-útfélen látható konvencionális hazugságoknel. Károly igen modernnek hiszi magát, holott a szatirának ezt a fajtáját a tizenhatodik század naiv vitadrámáiból ismerjük már. Felülről és belülről kell látni az embert annak, aki mondani akar róla valamit, s nem a szájából kilógó cédulára írni rá, hogy «gazember vagyok». Arról ne is beszéljünk, hogy aki felülről és belülről tud látni, az talán nem is lát annyi gonoszságot ebben a mi szánandó, gyönge, nyomorult emberfajtánkban, mint amennyit Károly Sándor összeszed . . .

Benedek Marcell.

Vakvágányon.

Kacsó Sándor regénye. Két kötet. Brassói Lapok kiadása, 1930.

Egy hirlapi polémia tette lehetővé, hogy a kiadó üzletet lásson Kacsó Sándor regényének kiadásában. A polémia erősen érdekelhet bennünket is. Arról volt szó, hogy az erdélyi írók gyávaságból menekülnek történelmi témákhoz, mert a jelen legégetőbb problémáiról nem merik (s hiába is próbálnák) megmondani a véleményüket. Kiderült, hogy igenis van a kisebbségi helyzetbe került magyarság sorsával foglalkozó regény, Ligeti Ernő *Fel a bakra* című

érdekes próbálkozása óta is, merészebb és húsbavágóbb annál: Kacsó Sándor könyve, a *Vakvágányon* — ezt azonban a Szépmives Céh — állítólag irodalmi meggondolások alapján — visszautasította. A polémia ráterelte a figyelmet a regényre; a Brassói Lapok közölte hasábjain s most megjelent könyvalakban is. (Azóta még két aktuális kérdésekkel foglalkozó regény készüléséről tudok: az egyik Tamási Áron, a másik Berde Mária munkája.)

Irodalmi szempontból lehetne kifogásokat felhozni Kacsó Sándornak, a novellistának és ujságírónak első regénye ellen. Megvannak benne a közelrőlnézés, a fotografálás összes hibái, s az elméletek, amelyek különösen főhősét mozgatják, azon nyersen kerülnek át a könyv vitáiba, anélkül, hogy hordozójukat élő emberré melegítenék át. De ezt a könyvet már írójának szándékai szerint sem lehet a l'art pour l'art szemüvegéből nézni. Lehet élvezni egyik-másik jelenetét, de legfőképpen mégis tanulni kell belőle. A «vakvágányra» került erdélyi magyar ifjúság helyzetét mutatja be. Ezeknek a fiataloknak, akik idegen nyelven tanulnak, akik elvesztették a régi kollégiumok gazdag alapítványait és fütetlen szobában éheznek, még a saját fajtájuk megvetését is el kell türniök, amiért passziv reszisztenciába nem merevednek vagy meg nem szöknek szülőhazájukból. Ha akad köztük egy Birtók Béni, aki leszámol a hazafiasság fogalmának régi meghatározásával, annak egyik oldalról tovább kell türni a régi bűnök büntetését, a friss uralomra jutott faj nacionalizmusának gyülölködő tombolását, másik oldalról saját fajtájával kerül ellentétbe. A nacionalizmus kérdését komplikálja a szociális kérdés is. Az «urak», akik legalább a maguk fajtájának vezetését még a kisebbségi helyzetben sem akarják kezükből kiadni, kommunistának bélyegzik az új egységet hirdető diákot s maguk adják a sziguranca kezére. Kétfelé bűnös az, aki Erdély különböző nyelvű és különböző osztályú embereinek emberi egységét meri hirdetni. Sorsa legjobb esetben is félrerugatás, falura-kallódás lehet.

Kacsó Sándor époly bátor, époly fiatalos őszinteséggel vagdalkozik minden irányba, mint hőse, akit szócsövéül használ. Könyvéből igen sokat tanulhatunk nemcsak az új uralkodók berendezkedéséről, de a magyar vezetők lelki alkotásáról, az újra meg újra elkövetett ősi hibákról, a csökönyösen, vakon megőrzött előitéletekről, osztály- és klikkönzésekről, siratnivaló naivságokról is.

Valóban, nem ártana, ha itthon is követnék íróink Kacsó Sándor példáját s megrohamoznák a Vámbéry Rusztem emlegette «félelmi margót». Hátha meg lehetne próbálni nálunk is, hogy valaki körülnézzen a jelenben s a házassági háromszögön, rúzson és jazz-banden kívül valami egyebet is meg merjen látni benne?

Benedek Marcell.

Regénypályázat.

A Pantheon Irodalmi Intézet elhatározta, hogy a Mikszáth Kálmán-díjat, mely már eddig is több értékes tehetség és számottevő mű felfedezéséhez vezetett, ezidén is kiírja. A pályázat, amelynek célja a fiatal magyar irodalom előmozdítása, feltételei a következők:

1. Pályázhat minden eddig meg nem jelent eredeti magyar regény, tekintet nélkül arra, hogy írója ismert, vagy ismeretlen.
2. A regény tárgya szabadon választható.
3. A regény terjedelme a rendes regényalakot számítva 260—320 oldal legyen.
4. A pályamű gépírásban, névtelenül, jeligével ellátva a Pantheon Irodalmi Intézethez, Budapest, V., Vilmos császár-út 28. I. küldendő be. A szerző neve és címe zárt borítékban melléklendő. A boríték külsején csak a regény címlapján szereplő jelige tüntetendő fel.
5. A pályaművek elolvasását, elbírálását és a díj megítélését kiváló kritikusokból alakítandó bíráló bizottság intézi.
6. A pályadíj 1500 pengő. Ezen díjjal a regény első kiadásának tiszteletdíja is kielégítést nyer.
7. A Pantheon Irodalmi Intézet fenntartja magának a jogot arra, hogy a pályanyertes regényen kívül a pályázaton résztvevő elsőrendű regények kiadását is elvállalja a szerzővel való megegyezés alapján.
8. A kéziratok beküldésének határideje 1931. január 15. Az ezen határidőn túl beérkező kéziratok nem vétetnek figyelembe.
9. A bíráló bizottság határozatát a Pantheon 1931 március 15-én hirdeti ki.
10. A pályadíj csak abszolút értékű regénynek ítélhető oda.

8756.30 Hungária Hírlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős: Schmidek Géza

Világnézet?

Egy fiatal, tapasztalatlan újságíró, aki nyilván nem ismerte azokat a gyengéd kötelékeket, amelyek a hetedik nagyhatalmat a sajtótőkéhez és pártfogójához: az állami mindenhatósághoz fűzik, vonakodott egy cikket megírni, mert annak iránya világnézetével ellenkezett. „Hja édes barátom — válaszolta neki a szerkesztő — maga meggyőződésére hivatkozik! Hisz ez olyan fényűzés, amit még én sem engedhetek meg magamnak.“ Kétségtelen, hogy még vezető egyéniségek sem vallhatnak következetesen lezárt életfelfogást. Őket is köti a gyakorlati életművészet merev szabálya: „a púposok országában púposnak kell lenni vagy annak kell látszani“. Még inkább köti tehát az egyszerű alattvalót, a szürke tucatembert, akit a tapasztalás bölcsőjétől sírjáig az extravaganciák célszerűtlenségére tanít és arra a bölcsességre, hogy a vélemények mindenkori konjunkturájához alkalmazkodjon. Erős jellemek jutalmukat csak az utókortól nyerik el; aki azonban a jelent akarja élvezni, a meggyőződés díszruháját legfeljebb házikabátnak viselheti. Szerencsére legtöbb ember nem jut ily zavarba. Ha van is egyéni ízlése: az egyik az édes, a másik a fűszeres ételt szereti, az egyik Pucciniért, a másik Beethovenért lelkesedik, az egyik Pekár Gyulát, a másik Szomory Dezsőt olvassa, de az élet döntő kérdéseiben az ú. n. kultúremberek túlnyomó többsége nem is jut kísértésbe, hogy a divatostól eltérő meggyőződését kifejezze, főleg azért nem, mert nincs tudatos életfelfogása, még kevésbé világnézete.

Mégsem ok nélkül mondja Chesterton, hogy fontosabb, ha a szállásadónő bérlőjének világnézetéről, mint pénztárcájáról szerez tájékozást és a hadvezérnek inkább ellenségei világnézetét, mint haderejét kell ismernie. Pedig sem az angol, sem a francia nyelv nem használja a világnézet kifejezést — mindkettő a világról és életről szóló nézeteknek fordítja — és a magyar vagy német kifejezésnek megfelelő fogalom sem éppen világos vagy vitán felül álló. Vajjon a világnézet a történet bölcselete vagy a filozófia története-e, vajjon a gazdasági, politikai, vallásos és művészi életnek változásait vagy a gondolkodóknak változó véleményeit tárja-e fel, amelyekről ezek saját korukat akarják meggyőzni, vajjon az élet elméletében vagy gyakorlatában tükröződik-e a világnézet, vajjon a történelem hősei, vagy a néptömegek fejezik-e ki a világnézetet, mindezekre a kérdésekre a világnézet fogalommeghatározásával nem könnyű megadni a választ. Régi tréfás mondás szerint a nő világnézete rendszerint attól függ, hogy a világ ránéz-e vagy sem. Megfordítva azt mondhatnók, hogy az emberek világnézete attól függ, hogy ránéznek-e a világra vagy sem. Ily értelemben igaz lehet, hogy a mult század elején, amikor Jean Paul még a romanticizmus

felhőiben hallgatta a harangok zúgását és felettük gyönyörködött a szellem csillagaiban, még akadt világfelfogás, amely azóta veszendőbe ment.

Joël a világnézetek változásairól szóló mesteri munkájában (Die Wandlungen der Weltanschauung 1928.) megpróbálta az egyes világfelfogások uralmát évszázadok szerint rétegezni. Így jutott arra az eredményre, hogy a XVI. századot a renaissance, a XVII.-et a barokk gondolati stílusa jellemzi, míg a XVIII. században a barokknak magas feszültsége a rokokóban oldódott fel. Igaz lehet, hogy a stílusellentétek kifejezik az egyén viszonyát a világhoz és így világnézetet is jelentenek, sőt Goethe értelmében talán a századok szelleméről is beszélhetünk, de mégis kérdés, hogy a gondolkodás formáinak elvontsága mennyiben nyujt felvilágosítást azokról a véleményekről és meggyőződésekről, amelyek az egyes ember és a néptömegek cselekvését irányították. Igaz lehet az is, hogy a szellemnek történelmi hősei, akik, miként Krisztus és Mohammed, Dante és Shakespeare, Luther és Napoleon, Galilei és Newton, a századok fordulójánál jelennek meg, akkor is kifejezik századuk szellemét, ha azt, Schillerrel szólva, a harc porondjára szólítják. Mert a gondolat világító fonalát beleszövi a világtörténetnek szövetébe és akadtak korok, mint pl. a renaissancet megelőző századok, amelyekben az egyházi hitnek hatalma az egész nyugati kultúremberiséget varázsába vonta, úgyhogy az uralkodó szellemi irány kivétel nélkül ura volt az ember gondolkodásának. Amióta azonban a renaissance alatt az egyéniségek — Burckhardttal szólva — „nyüzsögni" kezdtek, mindenkit átfogó egységes világfelfogás csak a filozófiai tankönyvekben akad.

Azt a korszakot, amelyben maga a vídámság ült az idő trónján, amikor Voltaire és Swift, Beaumarchais és Goldoni, Mandeville és Blumauer, Hogarth és Fragonnard a derű hullámával árasztották el Európát, amikor II. József császár még a Burgszínháznak is eltiltotta az oly szomorú jelenetek színrehozatalát, mint aminő Júlia sírjelenete, bátran nevezhetjük a nevető századnak. Joggal kérdhető azonban, hogy az udvari pásztorjátékoknak e gyengéd andante-ja, a zene és festészet víg scherzo-ja mennyiben terjedt ki a lovagi birtokok munkarabszolgáira, vagy akár csak a kereskedővárosok kispolgáraira. Pedig a világnézet fogalmának szociológiai nézőpontból csupán akkor van valóságértéke, ha belőle az emberi cselekvések iránya és mértéke felismerhető.

Igaz, hogy maga a szó is tévedésbe ejtő, mert betű szerinti értelmében az ember állásfoglalására utal a világegyetem problémájával szemben. Valójában azonban nem a világ tükröződik az emberben, hanem az ember a világban, (vagy miként Mefiszto mondja: „Es ist doch lange hergebracht, dass in der grossen Welt man kleine Welten macht".) Emberek millióinak nem volt és ma sincs még fogalma a világproblémáról. Képzeletüknek és átlagos gondolkodási készségüknek teljesen megfeleltek a magyarázatok, amelyeket a vallásos hagyomány többé-kevésbé hihető költői alkotásokban nyujtott. Még ma is csupán kivételes értelmiségeket foglalkoztat a világegyetem titokzatos rejtélye. Nem csoda tehát, hogy a probléma megoldása is, amelyet a filozófia az évezredek során ajánlott, vajmi csekély hatással volt az

emberiség magatartására. Szinte azt mondhatnók: *minél magasabb szintre emelkedett a természet magyarázata a bölcsészetben, annál többet vesztett az embernek köznapi életére gyakorolt közvetlen hatásából.* Amikor az ember környezetében csupa eleven lelket látott (animismus*), amikor a természeti tünemények szellemek és istenek tevékenységében találtak magyarázatra, az emberiségnek egész élete természetfelfogásának varázsa alatt állott.

De amikor a bölcsészet kritikailag kezdte szemlélni a természetet, amikor az emberiségnek nagy gondolkodói Protagorastól Kantig a jelenségeknek kettősségét bizonyították, amelyek egyrészt mint időtől és tértől függő szubjektív megismerés, másrészt mint tárgyi és abszolut, az embernek felfoghatatlan, idő és tér nélküli mindenség áll velünk szemben, mély szakadék nyílt meg az u. n. világnézet és az emberiség gyakorlati életfelfogása között.

Noha a kritikai világszemlélet visszavonhatatlan sikerrel rendítette meg a platoni-keresztény világnézetet, amely a testiség és szellemiség különbségén alapszik, mégis ugyanakkor a filozófia a fogalmak tisztázása felé haladva oly magaslatokra emelkedett, amelyekre az átlagember követni nem bírta és nem is akarta. Legtöbbnek meghaladta szellemi képességét, a kevesek számára pedig tűrhetetlennek látszott, hogy a felfoghatatlannal, az abszolut igazsággal tehetetlenül álljanak szemben.

Miként egész civilizációnk a természetnek, tehát az anyagnak fokozatos legyőzésében áll, úgy a filozófiában is a világprobléma magyarázata oly mértékben tökéletesedett, amily mértékben szabadulnia sikerült az anyag fogalmától. Ahogy manapság már iskolásgyermekek is mosolyognak Thalesnek, a görög bölcsnek naiv elképzelésén, amelyben a víz volt az abszolut ősanyag, épúgy feltehető, hogy egykor eljön az idő, amikor az abszolut létnek hiábavaló kérdését az emberiség egyáltalában nem fogja felvetni. Aki a világot mint magában valót keresi, reménytelenebb kérdést vet föl, mintha a kör négyszögesítését vagy a perpetuum mobilét kutatná. Sőt a kérdés feltevése már önmagában is logikátlan, mert a kérdés tényével már tagadásba vesszük az abszolutot mint a megismerés tárgyát. Aki azt kérdi, milyen a világ nélkülünk, milyen az a világ, amelyet senki sem találhat meg, szem nélkül óhajt látni és fül nélkül akar hallani. Bár az átlagember értetlenül áll szemben Einstein elméletével, amely a tér, idő és mozgás abszolut minőségeit épúgy ki akarja küszöbölni a természettudományokból, mint ahogy azokat a filozófia már régen száműzte, mégis az emberiség előbb-utóbb át fogja érezni, hogy a mindenség kérdését logikusan fel sem lehet vetni, mert az egészet nem lehet oly ismertetőjelekkel jellemezni, amelyek annak egy részére jellegzetesek. Minden a világ lényegére vonatkozó kérdés az anyag képzetéből eredt, amely lehetővé tette az én és a világ szembeállítását. Ahogy sikerült a filozófiát az anyag kétféleségének, a testnek és a léleknek ellentététől megszabadítani, úgy meg kell szabadulnunk magának az anyagképzetnek tévedésétől is. Mert a természetnek nincs sem magja, sem burka, egyszerre

---

* Animismus: emberekben és természetbeli tárgyakban leledző lelkek, szellemek hite mint kezdetleges vallás. A megjelölés először Tylornál szerepel a kultúra kezdeteiről írt könyvében 1873.

mind a kettő, mint ahogy Goethe Albrecht von Hallerrel folytatott vitájában mondotta. Ezzel megszűnik a lét és a látszat, a belső és a külső világ ellentéte, eltűnik az abszolut fogalma és a gondolkodó, aki a világegyetem lényege iránt érdeklődik, Münchhausen báróhoz hasonlít, amikor ez saját üstökénél fogva emeli önmagát a levegőbe.

Ha a felfoghatatlan mindenségnek léte, mint a végső igazság nem is bizonyítható, mert minden bizonyítás egy másik igazság feltevésén alapszik, úgy nem bizonyítható a nem-léte sem. Mert az úgynevezett solipsismus feltevése — amely szerint külvilág nincs, hanem minden csupán öntudatunk jelensége, annyira képtelen, hogy az ellenkezője nem is szorul bizonyításra. Hogy azonban a felfoghatatlan mindenség, amelynek képzete térhez és időhöz kötött gondolkodásunkat meghaladja, testi vagy szellemi jellegű-e, hogy örök és végtelen-e, hogy egység vagy többség-e, mind kérdések az embernek antropomorf hajlamából származnak, hogy a külvilágot a saját gondolkodásához idomítsa. Noha józan ésszel az emberiségnek meg kell győződnie a világegyetem felfoghatatlanságáról, mégsem könnyen mond le a végtelenség, az örökkévalóság, a halhatatlanság problémáinak felvetéséről, amelyek voltaképpen csak járulékai és következményei a világegyetem rejtélyeinek. Hiába bizonyította Ostwald, hogy a végtelenség csupán valószerűtlen fogalom, tartalmatlan szó, amelynek még a matematikában sem felel meg valóság. Ha ugyanis két végtelen számsort alkotunk, amelyek egyike a pozitív sorszámokat, másika a páros számokat foglalja magában és a két számsort úgy helyezzük egymás alá, hogy minden páros szám az első sornak félakkora sorszáma alatt áll, úgy ebből következik, hogy a két sor, minthogy mindkettő végtelen, egyforma, másrészt azonban, hogy a páros számoknak második sora az egyes számjegyek értékének megfelelően kétszerese, viszont minthogy csak félannyi számot foglal magában, ugyanakkor fele az elsőnek. Hogy ezzel a végtelenségi fogalommal, amely a legsajátosabb területén is ennyire értelmetlen, mit sem tudunk kezdeni, hogy belőle az emberiség rendeltetésére és sorsára következtessünk, az nyilvánvaló. Abban a valóságban, amelyben mi élünk, nincs végtelenség. Még a kozmikus világ sem végtelen, mert a fizika mai állása szerint meghatározott számú elektronból és protonból áll, amelyeknek viszonylagos változásait meghatározott törvények szabályozzák. Még a csillagok száma is véges, mert ha végtelen volna, az ég boltozatát meg nem szakított világító felületnek látnók. És csak a költészet nevezi a csillagokat örökkévalóknak, mert különben, miként Herschel megjegyezte, a nehézkedés ereje az örök mindenségben a csillagokat már rég egy tömegbe vonta volna össze. Ezideig a greenwichi obszervatórium számítása szerint 1.6 milliárd csillagot ismerünk. És ha e szám az átlagember képzelőtehetségét meghaladja is, bizonyára mégsem végtelen. Ha azonban a mindenséget végtelennek nevezzük, úgy ezzel csupán egy értelmetlen szóval pótoljuk a felfoghatatlan fogalmat. Voltakép a természet számos válogatott kegyetlenségeinek egyike, amellyel az emberi értelemnek módot nyujtott, hogy a végességnek vagy végtelenségnek kérdését önmagában felvesse és ugyanakkor a gondolkodásnak időhöz és térhez kötött természetével kizárta, hogy a kérdésre választ is nyerjen.

Mint ahogy az ember számára nincs végtelenség, úgy nincs

számára örökkévalóság sem. Vajjon valóban ötszázmillió év telt-e el, amióta az első élő lény földgömbünkön megjelent, vajjon az embernek közvetlen állítólagos őse, a pithecanthropus erectus valóban csak ötszázezer év előtt tanyázott-e a földön, mint ahogy Jáva szigetén talált fogyatékos maradványaiból következtetik, voltakép jelentéktelen kérdés azzal a ténnyel szemben, hogy az emberiségnek valamikor véges kezdete volt. Ép ily elkerülhetetlen a következtetés is, hogy az emberiség léte valamikor véget ér, mert az élőlények szervezete már nem tud a külvilág megváltozott feltételeihez alkalmazkodni. Lehet, hogy az emberiség, miként Haldane egy tudományos viziójában megjósolja: a föld energiaforrásainak kimerülése után, 20 millió év mulva a Vénus bolygóra fog menekülni, sőt idővel benépesíti a tejút csillagait, amelyeken csekély 80 millió évvel hosszabbítja meg élettartamát. Ezen mit sem változtat, hogy az idő, melyet az emberiség a földön tölt, a költő hasonlatában csupán egy másodperc az örökkévalóság óramutatóján. De az emberi lét viszonylagos valóságában éppen ez a másodperc az örökkévalóságnak egyedül reális fogalma. Évmilliók az egyes ember élettartamához viszonyítva oly hihetetlenül hosszú időt jelentenek, amelyet az örökkévalóságnak nemlétező fogalmával nyugodtan összetéveszthetünk, aminthogy a fudokló hajótöröttnek egészen közömbös, hogy a tenger tíz vagy tízezer méter mély-e.

Ahogy ebben az értelemben az ember számára van vagy nincs örökkévalóság, úgy nincs halhatatlanság sem. Ennek megállapítása annál fontosabb, mert a vallásos és metafizikai rendszereknek összes hiú kísérletei, hogy a transcendentális, tehát az emberi tapasztalat számára felfoghatatlan fogalmaknak felfogható magyarázatát nyujtsák, a halhatatlanság vágyában gyökereznek, amely voltakép a halálfélelem szülötte. Mint a természet része, az ember époly kevéssé halhatatlan, mint egy csöpp víz, amely hydrogénné és oxigénné oldódik fel. Mint ahogy a feloldott vízcsöppről nem állíthatjuk, hogy vizességét megtartja (Bertrand Russel), époly kevéssé tételezhető fel, hogy szellemi létünk, amely tapasztalás szerint az agyszerkezettel és szerves testi energiával áll kapcsolatban, utóbbiaknak szétbomlása után tovább fennmaradhatna. Szellemi tevékenységünk úgy látszik kémiai eredetű, aminek bizonysága, hogy a jód hiánya tehetséges embert idiótává változtathat és megfelelő mennyiségű alkohol a „halhatatlan“ lelket nagyon is halandó magatartásra készteti. Ez a fiziológiai bizonyíték, legalább ezidőszerint, túlsúlyban van azokkal a lélektani kutatásokkal szemben, amelyek a lélek önálló létét, mint a halhatatlansági vágy következményét, feltételezik. Ha ezzel szemben azt állítják, hogy test és lélek alapjában különbözik, tehát a lélek valami egészen más, mint amannak megnyilatkozása testi szerveink útján, úgy ebben az állításban csupán tetszetős szavak pótolják a fogalom zavarát. Ahogy az elektrónok az anyagot, a quantumok az energiát jelképezik, úgy a lélek is csupán megfelelő megjelölése oly logikai elvontságoknak, amelyeknek a felfogható valóságban csupán a történéseknek sora, nem pedig állandó és önálló lét felel meg. Még csak materializmusnak sem nevezhetjük azt az állítást, hogy a lélek, épúgy mint a test, fejlődés útján jön létre, hogy a csecsemő lelke különbözik a felnőttétől, a művelt emberé a műveletlenétől, hanem csupán felismerése annak a ténynek,

hogy a megismerhető világban minden organizáció. Csak a vallás vagy a metafizika vetheti föl a léleknek, mint szellemi anyagnak és ebből folyólag a lélek halhatatlanságának problémáját, mert mindkettőnek kiváltsága, hogy a megismerhetetlent a felfoghatatlannal magyarázza.

Egyébként azonban az árok, amely a felfoghatatlannak felfogásában és ennek kiágazásaiban a hitet (hogy vallásos vagy metafizikai, az közömbös) és a hitetlenséget (vagy nem szkeptikusan formulázva, a tudományt) elválasztja, nem is oly mély, mint ahogy az első pillanatra látszik. Egy példázatban, amelyet *Van Dyke* a Half told tales-ben a kövér papnak és a sovány tudósnak a vitájáról beszél el, a különbség nagyon szembeszökően mutatkozik.

— Te megveted Isten kinyilatkoztatását — mondja a tudósnak a pap.

— Te pedig — válaszol rá a tudós — nem veszel tudomást Isten teremtéséről.

— Nagyanyád talán majom volt? — kérdi a pap.

— Bizonyára nem — feleli a tudós — mert a kutatás legutolsó eredményei azt bizonyítják, hogy a majmok valamikor ellenségeink voltak. De engedd meg a kérdést, vajjon nagyapád agyagbábu volt-e, amelyet a falhoz állítottak, hogy száradjon.

— Mit tudsz te arról! — rivalt rá a kövér pap.

— Vajmi keveset — volt a sovány tudós válasza, — de én igyekszem tanulni, te ellenben büszke vagy tudatlanságodra.

Ebben a harcban, amely évezredek óta folyik a tudomány és a vallás között, voltaképp helytelen az előbbinek győzelméről s az utóbbinak vereségéről beszélni. Épúgy azt is mondhatnók, hogy az egészségtan legyőzte a halált, amidőn az embernek élettartamát meghosszabbította. Harcról egyáltalában csak akkor lehet szó, ha az egyház a tudománynak ama törekvésében, hogy az érthetetlennek területét csökkentse, támadást lát, vagy ha megfeledkezve Krisztus szaváról, hogy az ő birodalma nem e világról való, tanításából értékmérőt állít fel az emberek földi cselekvésének földi megítélésére. De *a világegyetem felfoghatatlansága és az emberi értékítéletek között épp oly kevéssé lehet hidat építeni,* mint ahogy az égitestek alakjából nem lehet egy estélyi ruha szabására, vagy a föld forgásából az autók maximális sebességére következtetni.

A természetnek végtelenségében ugyanis, amelyet a vallás vagy a metafizika meg akar magyarázni, nincs se jó, se rossz és ha a csillagászat tükrében nézzük az antropomorf nagyzási hóbortot, ezt a kozmikus sovinizmust, úgy szinte komikus a feltevés, hogy a természetnek ismert vagy ismeretlen törvényei e jelentéktelen bolygó apró parazitáinak boldogságát vagy boldogtalanságát szolgálják. Ugyanez vonatkozik természetesen minden transcendentális bölcsészetre. Nem kivétel a fejlődés tana, vagy valamely pozitivista bölcsészet sem, amely az embernek helyét a természetben megismerteti, amikor a természetnek e megismeréséből emberi értékitéletekhez keres indokolást. Mint ahogy azonban az ember csupán parányi porszeme a mindenségnek, úgy viszont az emberi értékek világában a mindenség, a természet csupán parányi része annak, amit el tudunk képzelni és amiről ítéletet tudunk alkotni. Ebben a mi sajátos világunkban nagyobbak vagyunk mint a termé-

szet, mert az emberen kívül nincs értékmérő, amely ítéletének helyességét vagy helytelenségét bizonyíthatná.

Mindebből következik tehát, hogy a köznapi értelemben vett úgynevezett világnézet voltaképp nem is világnézet, hanem helyesebben *társadalomszemlélet, vagyis tudattalan, sőt, sajnos, többnyire tudatlan szociológia.* Magához a világproblémához édes-kevés köze van. Még az ú. n. vallásos világnézet is, amely azt állítja, hogy irányelveit közvetlenül a Mindentudótól és Mindenhatótól szerezte be, ha ezeket az elveket az emberek mindennapi életében gyakorlatilag alkalmazza, nem sokat szokott törődni földöntúli eredetével és az értékítéletek, amelyeket hoz, inkább földi képviselőinek érdekeit, mint az örökkévalóságot szolgálják. Amikor két politikai irány világnézeti különbségre hivatkozik, a másik párt jelöltje iránt táplált ellenszenv sokkal döntőbb szerepet játszik, mint a rokonszenv, amelyet az egyik párt saját metafizikai képzetei iránt érez. Ez természetes is, mert a világproblémából nem szerezhetünk használható vezérfonalat az emberi cselekvés értékelésére, tekintet nélkül arra, hogy a hit annak megoldását vagy a tudomány megoldhatatlanságát hirdeti-e. Apáink, akik hajdan Büchner-nek Kraft und Stoffjáért lelkesedtek, vagy mi magunk, akik még alig egy emberöltő előtt Herbert Spencer-re vagy Häckel-re esküdtünk, ép úgy tévúton jártunk, amikor pozitvista bölcsészetünkből az emberi társadalom berendezésének törvényeit akartuk leszűrni, mint a középkornak anakronisztikus csökevény-emberei, akik reakciós törekvéseiket Szt. Ágostonnak vagy a Doctor Angelicusnak ismeretelméletére alapítják. Pozitivista világnézetről mint a társadalom törvényeinek forrásáról voltaképp még kevésbé lehet szó, mint a teológiairól, mert utóbbi legalább valamikor közkincse volt az emberiségnek, sőt az embereknek egy része még ma is ennek hatása alatt áll, míg a természettudományok világképét még mindig csupán a szellemi kiváltságosok kicsiny csoportja érti meg. „Kit felfogsz, ahhoz vagy hasonló“ — hirdeti a föld szelleme Faustnak és még mindig könnyebb ahhoz a felfogható Istenhez hasonlítani, akit az ember saját képére teremtett, mint a természet mindenségéhez, amelynek felfoghatatlansága csupán kivételes kedélyeket ejt csodálatba és áhitatba.

Az a világfelfogás azonban, amely a társadalmi életnek valóságában a gondolkodásnak és a cselekvésnek mértékéül szolgál, lényegesen különbözik a világproblémának vallási vagy bölcsészeti megoldásától. Mert az emberek, akár gazdagok vagy szegények, akár műveltek vagy műveletlenek, akár okosak vagy ostobák, édeskeveset törődnek a világegyetem magyarázatának lehetőségével vagy lehetetlenségével, amikor akár magánéletükkel, akár a nyilvános életre gyakorolt közreműködésükkel tevékeny részt vesznek az emberi társadalom kiépítésében és fejlesztésében. Akár napszámos valaki, akár bankigazgató, akár kigazda vagy miniszter, gyakorlati elhatározásában, amely üzletére, hivatására, gyermekei nevelésére, a választójog gyakorlására, események megítélésére, szóval röviden mindennapi életének folyására és törekvéseire vonatkozik, a világprobléma felfogása sokkal kevésbé befolyásolja, mint a középafrikai négert, akinek hite a külvilágban megnyilatkozó szellemekről mint hűséges tanácsadó áll az oldalán. Ez még korántsem jelenti, mintha a

nyugati átlagember akár tudatosan, akár öntudatlanul nélkülözné a véleményeknek valamelyes rendszerét, amelyet elhatározásaiban vezérfonalként követ. Csupán azt nem állíthatjuk, hogy ennek az életfelfogásnak világnézeti elv az alapja, bár a világnézet szó, ha tudjuk mi rejlik mögötte, épúgy használható, mint ahogy a napról azt állítjuk, hogy felkel vagy lenyugszik. Ez az életfelfogás vagy világnézet ritkán egységes, hanem inkább a nézetek mozaikjához hasonlít, amely a tudás és a tudatlanság töredékeiből, a hitben és a babonában gyökerező ítéletekből és elhomályosult előítéletekből, szóval drágakövekből és tarka üvegdarabokból alakul egységgé.

Ezek a többnyire rendszertelen vélemény-rendszerek, amelyek jelentős szerepet játszanak a társadalmi fejlődés akarati elemeiben, természetesen az egyéni jellem és a környező világ kölcsönhatásából keletkeznek. Nevelés, család, iskola, templom és hivatás a főforrások, amelyekből az átlagember társadalmi nézeteit meríti, amihez főleg a városi lakónál, az olvasmány, az újságok, egyesületek és gyűlések, színház és a mozi is hozzáadják a maguk részét. Mindezek a források bizonnyal többé-kevésbé tisztultak, de a társadalmi felfogások, életnézetek és célkitűzések, amelyekből erednek, olyan különbözőek, hogy egységes eredményt még akkor sem hozhatnának létre, ha a hatás egyformasága nem szenvedne hajótörést az emberek egyéni sajátosságán. Azok a különböző Procrustes ágyak, amelyekbe a filozófia az ú. n. világnézeteket préseli, itt-ott szintén gyakorolnak némi befolyást, de ez bizonyára nem döntő. Legkevesebb ember szerzi be világnézetét mint konfekcionált készárut a nacionalizmus és idealizmus, az individualizmus és kollektivizmus, realizmus és nominalizmus, a racionalizmus és empirizmus, az optimizmus és pesszimizmus, a dualizmus és monizmus stb. ellentétéből. Ha az emberek az egymást részint kiegészítő, részint egymásnak ellentmondó *-izmusok* valamelyikét vallják is, ez még nem bizonyíték, hogy életük gyakorlata a vallomásnak megfelel. Rendszerint nem az eszmények, hanem a primitiv életszükségleteknek a kielégitése, a meztelen önzés, az egyén- és a fajfentartás szüksége szabják meg a gondolkodás irányát. Joggal hirdethette tehát Schiller «einstweilen bis den Bau der Welt Philosophie zusammenhält, erhält sie das Getriebe durch Hunger und durch Liebe». Bizonyára nem lehet tagadni a lelki szükségleteket sem, amelyek a vallásban, müvészetben és irodalomban nyernek elégülést, de mindezekre, sajnos, talál az igazság, amelyet a koldusopera fináléja hirdet: «Erst kommt das Fressen, nur dann die Moral.»

Kérdés azonban, hogy e tényeket tekintve: az elsődleges önzést egyrészről és a különböző -izmusok zűrzavaros anarchiáját másrészről, a gondolatmeneteknek reménytelen kúszáltságában, amely különösen a háborút követő korban mutatkozik, lehet-e képmutatás nélkül még egyáltalán következetesen lezárt világnézetről vagy társadalomszemléletről szó? Mégis azt merem állítani, hogy mindezekben az ellentétekben voltaképp csak két kiegyenlíthetetlen világnézet tükröződik, *az állati és az emberi.* Bárha ez a megjelölés, amelyet jobb híján, Müller-Lyertől kölcsönztem, a két irány tartalmát csak tökéletlenül fejezi ki. Tökéletlenül, mert az ember és az állat egyaránt része a természetnek és az emberi kultúra uralmáért folytatott harcból az állati elemet: az alkal-

mazkodást a természethez — soha sem lehet tökéletesen kiküszöbölni. Másrészt pedig, mert miként a hangyák vagy a méhek példája oly szembeszökően bizonyítja, az állati társadalomban is mutatkozik a természet fölött gyakorolt uralomnak tervszerűsége. Mégis úgy látszik, hogy a két ellentétes világnézeten lezárt gondolatsorok futnak végig, amelyeknek egyes láncszemei szilárdan függnek össze. Legkevesebb ember tudja, hogy gondolkodásában és cselekvésében az egyik vagy a másik felfogás nyilvánul meg és minthogy az ember kétlakiságánál fogva: mint a kultúra ura és a természet rabja, ellentétekkel van telitve, az egyik világnézetbe könnyen belecsúsznak a másiknak elemei.

Ami a két irányt mindenekelőtt jellemzi: az *egyiknek bizalma az erőszakban, a másiknak hite a szellem erejében.*

Ez a bizalom nem csupán a militarista érzésben nyilvánul meg, amely félremagyarázott darvinizmussal a háborúban az emberi társadalom számára is természeti szükséget lát és az elkerülhetetlen szükséget erénnyé magasztositja, midőn az eredményes tömeggyilkosságot, dicsőségesnek nevezi, a testi vitézséget, tehát valójában idegdiszpoziciót, az erkölcsi bátorság fölé emeli és az eredményes erőszakot összetéveszti az igazságosság eredményével. Következménye e világnézetnek a vak tekintélyhit, amely embereket istenekké emel, hogy imádhassa őket. Ebben a vakhitben az állati alázatosság jut kifejezésre, amely kritikátlanul hajol meg a hatalom birtokosa előtt, akár szuronyokra és gépfegyverekre, akár mint az állam vagy az egyház méltóságának képviselője a tekintélybe burkolt fizikai hatalomra vagy a túlvilági fenyegetés douce violance-ára hivatkozik-e. Természetesen az erőszak nem csupán a fegyverek erejét jelenti, hanem nem kisebb mértékben a vagyon hatalmát is. Mammon és Mars mindenkor hű szövetségesek voltak egymás támogatásában. A mindenkori hatalomnak ez a szolgai elismerése megfelel a természet hatalma előtt meghódoló állati ösztönnek, bárha a nyers erőszakra támaszkodó kultúrbestia és a természet mindhatósága között mégis van némi különbség.

Ha az emberi társadalomban az erőszak harca mint az állatiság fejlődésének elve mindinkább a háttérbe szorult is és a fizikai fegyverek helyébe mindinkább a szellemi fegyverek léptek, úgy a nagy többség társadalomszemlélete mégis a már túlhaladott kultúrfok varázsa alatt áll. Mint ahogy a királyok tekintélyük jelképéül még mindig kardot viselnek díszruhájukhoz, bárha a kard mint öldöklő-eszköz a háborúban már rég levitézlett, de mint az erőszak szimbóluma továbbra is a presztizs eszköze az erőszak hivőinek eklézsiájában. Amit köznapi nyelven reakciós gondolkodásnak nevezünk, az többnyire az erőszakba vetett hitnek és az ebből levont következtetéseknek a kisugárzása. Így az állati elv az emberek társadalmi életének minden területén megnyilatkozik. Bármily különböző módon jutnak is kifejezésre a kapcsolatok, mégis félreismerhetetlenek: közvetlenül vagy közvetve mindig erőszakhoz és az erőszak iránt tanusított állati hódolathoz mint ősforráshoz vezetnek. Ugyanaz a világnézet nyilvánul meg az ordító hazafiságban, a sovinizmus gyerekes öndicsőítésében, mint az uralkodó osztályok csodálatában és majmolásában, vagy az elmult idők jelképeinek imádatában, és a társadalom egyéb változatos csökevényeiben. Ezek épúgy kifejezik a hitet az erőszakban és a belőle származtatott

presztizsben, mint a filiszter gondolattunyasága, aki véleményeiben és ítéleteiben öntudatlanul kapaszkodik oly hagyományokba és előítéletekbe, amelyeket a tudatos tudományos megismerés már régen túlhaladott.

Szinte bizonyossággal meg lehet jósolni, hogy az állat-ember milyen nézeteket vall oly különböző területeken, mint aminő a jog és a politika, a tudomány és a művészet, az erkölcs és a társadalmi szokások. Bizonyára ellenzi a férfi és a nő társadalmi egyenjogúsítását, összetéveszti a tulajdon szentségét az oltár szentségével, a szocializmust az ördög találmányának tartja, épúgy híve a halálbüntetésnek és a botbüntetésnek, mint ahogy tiszteli a címeket, rendjeleket és hasonló kitüntetéseket, meghajlik a gazdagság és a rang előtt, fenn akarja tartani a vallást „a nép számára", előnyben részesíti a szerelem nélküli házasságot a házasságnélküli szerelemmel szemben, lelkesedik a futballért, ökölharcért és minden rekordért, amely az agysejtek megerőltetése nélkül elérhető, tudományt a hozzá tartozó professzor nélkül, lehetőleg méltóságos címmel, el se tud képzelni, nemi erkölcse az álszenteskedés megóvásában csúcsosodik ki, néha hisz Istenben, azonban rendszerint kételkedik az emberszeretetben és hasonló naiv utópiákban. Minden újítást bizalmatlansággal fogad, de tiszteli a technika haladását, hisz a jótékonyságban, mint a társadalmi probléma megoldásában, mert az erőszak szerinte jó, nemes és áldozatkész, rabszolgája a társadalmi érintkezési formáknak, lelkesedik felvonulásokért, körmenetekért és hasonló látványosságokért, jobb szeret egy snájdig katonai marsot vagy egy ropogós csárdást, mint Bartókot vagy Kodályt, szívesebben olvassa Herczeg Ferencet vagy Rudolf Herzogot, mint H. G. Wells-et vagy Romain Rolland-ot, jobban lelkesedik Mussoliniért mint Masarykért, aminthogy minden politikai vagy esztétikai véleményében a tömegikernek hódol, amelyben a hatalomnak megbízható jelét látja.

Joggal vethető ellen, hogy a reakciós gondolkodásnak e torzképe nem mindig mutatkozik egész tisztaságában, mint pl. Sinclair Lewis Babbit-jében és még ritkábban nyilvánul meg tudatosan, de annál gyakrabban bujkál az öntudatmögöttiségben, amely a tömegemberek gyakorlati világnézetét ösztönösen befolyásolja. A feltevés helyességére döntő, hogy mindazok a következmények, amelyek a jogi, erkölcsi, esztétikai vagy politikai felfogásban az állati alapelvből levonhatók, folyományai az egyén feltétlen alkalmazkodásának a fizikai hatalomhoz, tehát végeredményben az erőszakhoz, mint ahogy a növény és az állat a mimikrivel környezetéhez alkalmazkodik.

Éppen így az állatember ellentéte, a kultúrember is csak kivételesen található tipikus tisztaságban. Csak kevés kiváltságos elme ébred társadalmi felfogásában annak a fejlődésnek tudatára, amellyel az emberi társadalom a természetnek harci elvét fokozatosan a népek és emberek tervszerű együttműködésével helyettesíti. Kölcsönös segítség, miként azt számos állatfaj példája bizonyítja, nem az ember sajátossága, de a szervezkedés tökéletesedése, hatásterületének folytonos kibővülése a családtól a nemzetig és bármily tökéletlen is ma még — a népszövetségig, a szellemi erők céltudatos használata a nyers erőszak helyett, amellyel a fejlődő értelem saját belátása alapján mindig mélyebben nyúl bele a vak történésbe, szóval *a kultú-*

rának tudatos uralma és felhasználása az emberi társadalomnak sajátossága. Államok közötti háborúk, erőszakos eszközök alkalmazása az osztályharcban és a rövidlátó önzésnek egyéb durvaságai azt bizonyítják ugyan, hogy az emberiségre még hosszú út vár, amíg a kultúra teljességét eléri, de az a puszta tény, hogy egyének és családok összeütközéseiket rendszerint már nem bunkóval és karddal intézik el, hogy egy részvénytársaság érdekcsoportjai egymás ellen nem gépfegyverekkel és kézigránátokkal hadakoznak, hogy politikai pártok véleményüket szavazócédulákkal és nem, mint még néhány száz évvel ezelőtt, magánháborúkban fejezik ki, eléggé bizonyítja, hogy az emberiség a helyes úton halad. Vannak ugyan még fascisták, bolsevisták és egyéb trogloditák, akik az erőszak atavisztikus elvének hódolnak, de ezek a háborús melléktermékek époly kevéssé lehetnek akadályai az emberi társadalom növekvő együttműködésének, mint ahogy gyilkosok, rablók és egyéb erőszakos gonosztevők a jogrendnek fennállását ha megzavarják is, mégse bírják megrendíteni.

Ezen a társulási folyamaton felül mindenekelőtt a *fokozott szellemiség* különbözteti meg az emberi világnézetet az állatitól. Nemcsak Faustnak abban a megállapításában: „dass sich das grösste Werk vollende, genügt ein Geist für tausend Hände“, hanem abban a sokkal jelentősebb értelemben, hogy a kultúrember nézeteiben, érzéseiben és törekvéseiben mindinkább szabadulni tud az anyagtól. Ebből következik a szellemi javak magasabb értékelése és még korántsem tekinthető aszketizmusnak, ha a kultúrember az ön- és fajfentartási szükségleteknek lehető tökéletes kielégítésében nem találja meg létének végcélját, hanem megszívleli Nietzsche tanácsát: „necsak tovább, hanem felfelé is szaporodjatok“. Ezzel győzheti csak le korlátolt önzését, ez képesíti arra, hogy az embert mint értéket a dolog fölébe helyezze és a családi vagy nemzeti érzés békatávlatából annak a meggyőződésének a magaslatára emelkedjék, amelyen az emberiség a halandó emberek halhatatlanságát jelenti. Abból a szociális gondolatból, hogy az emberiség végcélja maga az ember, tehát az emberi eszmény az egyén és a társadalom békés kölcsönhatása, továbbá az igazságosság eszméjéből, amely egyedül az emberi társadalom sajátja, a kultúrember sem fogja azt a képtelen következtetést levonni, hogy egészséges önzésétől szabadulva étheri angyallá szellemüljön. Ellenkezőleg, önzésének magasabbrendű kielégülését igyekszik találni abban a tudatban, hogy minél gazdagabb és minél boldogabb a társadalom, annál több boldogság jut az egyesnek is osztályrészül.

Ez mind nagyon szép, vetik majd ellen, de egyrészt ezek a kultúremberek még nem szaladgálnak tömegesen az utcán, másrészt az állat-emberek az ő felemásságukban pompásan érzik magukat, miért ne engedjük meg tehát, hogy saját módszerük szerint boldoguljanak. Igaz, hogy Hamlet azt mondja „Mi az ember, ha drága idején vett fő java alvás evés csak? Nem több, mint barom.“ De ha az emberek nagy többségét az állati világnézet kielégíti, mi értelme van, hogy az emberit kényszerítsük rájuk, holott az embereknek nem lehet egyéb célja, minthogy jól érezzék magukat e földön. Mire való egyáltalán a tudatos társadalomszemlélet, még hozzá olyan, amelyet a filiszter fölényes sajnálkozással idealizmusnak csúfol. Halotti jelentésekben

gyakran ismétlődik a megjegyzés, hogy „az elhúnyt életét kizárólag üzletének és családjának szentelte“. Amit természetesen dícséretnek szánnak, ami azonban valójában sivár kalmárlelkeknek akaratlan beismerése, hogy az ember vagyonszerzéssel és gyermeknemzéssel életcélját betöltötte. Nem kell éppen emberfeleti ember vagy lángész, még csak nem is kell harcos egyéniség annak felismeréséhez, hogy egyedül az emberi világnézet biztosít az életnek értéket és halhatatlanságot. Ha egyébként az állat-ember inkább hajlandó földi szükségleteit, amelyekben netán megrövidült, a beígért mennyországban kielégíteni, mintsem, hogy a földön mennyei élvezetekkel beérje. Egyedül az emberi világnézet áll összhangban a fejlődés irányával és ütemével. Egyedül benne találhatja meg az ember annak az ellentmondásnak a megoldását, amelyben ő maga mint öncél a természetnek felfoghatatlan céltalanságával áll. Amit Tennyson mond, hogy senki nem lehet bölcsebb sorsánál, az emberiségre is áll és a világnézet helyességének egyetlen próbája, hogy ugyanoda vezet, ahova a sors vezeti az emberiséget. Aki nem hajlandó a zsoltárszerző álláspontjára lealjasodva bevallani, hogy „féreg vagyok és nem ember“, az nem kulloghat a fejlődés keréknyomában, hanem az emberi világnézet tetterős hitvallásával köteles a haladás kerekeit mozgatni.

„Miért“ — így kérdezte a Simplizissimusbeli hadnagy az egyéves önkéntest, — „miért áldozza fel a katona örömmel és lelkesedéssel vagyonát és életét a hazáért? — „Igaza van hadnagy úr; — volt a válasz — miért áldozza fel?“ Hasonlóan, de kevesebb joggal felelhetné bárki, miért lelkesedjék a munkás vagy a kereskedő vagy a hivatalnok, aki a napi kenyérért gürcöl, vagy éppenséggel a nyugodalmas nagytőkés, akiért mások gürcölnek, az ő mindennapi életében a kultúremberiségért? Az ilyfajta romantikát az öntelt élvező állat-ember, aki Falstaffnak cinizmusában vagy Pecksniff-nek kenetteljes álszenteskedésében a kézzelfogható életbölcsességet ismeri fel, lenéző felsőbbséggel idealizmusnak szokta gúnyolni. Ha ez az okosságában tetszelgő élvezetember még hozzá anyagcsere- és párzási vágyait mindenféle esztétikai dísszel köríti, ha képtárakat és hangversenyeket látogat, lakását antik bútorokkal vagy „neue Sachlichkeit“-tel díszíti, úgy még azzal is hivalkodhatik, hogy élete eszmei célokat szolgál. Ez a művészileg bemázolt kultúr-állat, aki primitív önzését gyakorlati életművészetnek tartja, nem könnyen győzhető meg arról, hogy az élet több örömet és megelégedést nyújt, ha tudatos emberi világnézettel szellemi tartalmat nyer. És az életnek mégis egyesegyedül a sajátos emberi kultúruralom kölcsönöz értéket. Aki személyiségének tudatos érvényesítésével nem vesz részt a társadalom e fejlődési folyamatában, annak számára az életnek nem lehet értelme. Boldogságérzése legjobb esetben a napban táncoló muslicának jóléte, életének fénye legfeljebb a szappanbúborék csillogása. Aki a láthatatlan világgal nem áll kapcsolatban, aki a társadalom fejlődésének irányával nem függ össze, az a boldogságnak csak igen kétséges részletéhez juthat, míg ellenben bárki, akár szellemóriás, akár szürke átlag-ember, tehát a nagy társadalmi gépezetnek legkisebb csavara is rendelkezik azzal a képességgel, hogy a fejlődés kerekét gyorsítsa vagy lassítsa. Minden ember elmondhatja tehát Fausttal: „halandó létem nyoma el nem veszhet és élni fog sok

ezer éveken." Faust szerzője mondja el a Költészet és Valóság-ban, hogy mint gyermek szobájában oltárt állított, amelyen napkeltekor áldozatot gyújtott akkori hite istenének. Így mindenki építhet az ég felé oltárt s a tömjén felszálló füstje magával visz valamit, amit szavakba csak az igazi költő, az eljövendő idők hirdetője tud öltöztetni.

Szürke köznapi nyelvre fordítva, az emberi világnézet lelki beállítottságot jelent az emberi fajta leggonoszabb bajai: a szegénység, a szolgaság, a háború és a türelmetlenség ellen. De jelenti mindazoknak az esztelen hagyományoknak az elvetését, amelyek a tehetetlenség erejével a haladás útját eltorlaszolják. Jelenti azonban különösen azt a tudatot, hogy mindezek a bajok emberi eredetűek, tehát nem a természet csapásai és így abban a mértékben szüntethetők meg, amily mértékben az állat-ember kultúremberré fejlődik. Még az állat-ember is tudja, hogy az Isten nem milliomosokat és koldusokat, hanem embereket teremtett és hogy a mammutvagyonok többnyire rablásból, fosztogatásból és hasonló erőszakosságokból származnak, előtte sem ismeretlen a kérdés: „Als Adam hackte und Eva spann, wo war denn da der Edelmann?" és tudja, hogy az a társadalmi osztály, amely saját egyéni értéke helyett még ma őseire hivatkozva előjogokhoz ragaszkodik, a krumplihoz hasonlít, amelynek élvezhető része a föld alatt van. Még a fogyatékos műveltségű ember is tisztában van azzal, hogy a háború nem Isten csapása vagy üstökös hatása, hanem a legsúlyosabb gonosztett, amelyre tehetségtelen államférfiak, korlátolt generálisok és rablóhajlamú pénzügyi nagyságok saját népük ellen szövetkeznek. Sőt azt is el kell ismernie, hogy még az úgynevezett igazságos háború is értelmetlenség, mert az igazságosságot miként az emberek, úgy az államok között is nem a siker, az eredmény, a győzelmes erőszak, hanem éppen ellenkezőleg csupán az erőszaknak korlátozása biztosíthatja. Minden iskolás gyerek megtanulja manapság, hogy a nehézkedés törvénye bonyolultabb dolog, mintsem azt Gallilei vagy akár még Newton hitte. Hogy tehát nincsenek örök igazságok és így minden kísérlet, amely a gondolatszabadságot erőszakkal próbálja gúzsbakötni, gonoszabb a gyilkosságnál, mert nem a halandó embert, hanem annak halhatatlan gondolatát pusztítja el. Még a legostobább filiszter is örül, amennyiben netán részvénytulajdonos, ha a társaság igazgatósága egy hasonló vállalattal leendő egybeolvadását határozza el. De mégis elhiszi, hogy az államok szuverénitásának minden áron elért fenntartása, a lobogó védelme az utolsó csepp vérig, rendkívül előnyös az állampolgárnak. Ha az állati világnézet e képviselőinek szolgai viselkedésük korlátoltságát tartjuk a szemük elé, rendszerint a bécsi polgár birkaszólamával válaszolnak: „Da ka' ma halt nix machen!" Nem, bizonyára nem, amíg a túlnyomó többség állat-emberekből áll, akik bár néha megszívlelik Horatius intelmét: *sapere aude,* merj tudni, de nem bírnak felemelkedni ennek következményéhez: *cogitare aude,* merj gondolkodni.

Nem, bizonyára nem lehet elkerülni se a nyomort, se a háborút, amíg az állati közöny, a Mindegy átka fogja az emberi társadalmat. Addig valóban szennyesen bukdos az Élet, de miként a zúgó bátorok magyar szavú tolmácsa kiáltotta:

„Igenis: kell a bátor lobbanás
S nem élet, hogyha nem kiálltjuk,
Hogy minden vannál mindig jobb a más.
Gyújtsuk ki jól a szíveinket:
Csak azért se győzhet a Mindegy.

Miként az értelemnek sikerült legyőzni az oroszlánokat és a baktériumokat, úgy a gondolkodás az emberben rejlő állati elemet is igába tudja hajtani. Ennek a fejlődésnek, amely lassúbb, mint aminő a természet leigázása volt, nagyrészt a politikai hatalom birtokosai állják az útját, akik részben maguk is az állati világnézetet vallják, részben benne találják hatalmuk alapját. Amit rotterdami Erasmus a Balgaság dícséreté-ben a jótékony ostobaságról gúnyosan állított, azt a hatalom birtokosai szószerint veszik. Ha nem is maguk, de az uralmuk alatt állók számára. Nem barátai tehát a kritikai gondolkodásnak, amely előmozdítja ugyan az emberi kultúra uralmát, de valószínűleg veszélyeztetné saját uralmukat. Ha a végzet kifürkészhetetlen határozata szerint az ostobák soha nem fogynak ki, sőt Ádám óta többségben voltak, az ostobaság mégis oly isteni adomány, amellyel nem szabad visszaélni és még a demokrácia elvéből sem következik, hogy mindenkor az ostobák maradjanak többségben. Sajnos, mindaz, amit a technikai haladás csodáinak szoktunk nevezni, kevéssé járul hozzá, hogy az okosságot, vagyis az emberek emberiességét fokozza. Nemcsak állatemberek, hanem valóságos majmok is gyakran utaznak repülőgépen és hallgatják néha a rádiót. Ha Tunney boxbajnok 1.7 millió dollárt keres, amit sem Einsteinről, sem a rádió feltalálójáról nem lehet állítani, úgy ez eléggé bizonyítja, hogy az emberiség saját szellemi vívmányait sem túlsokra becsüli. Tudás egymagában nem is elegendő, mert az ostobaság éppen abban áll, hogy valaki tud és mégis úgy cselekszik, mintha nem tudna, vagy miként Barthelémy kifejezte, abban, hogy soha sem tud *máskép* gondolkodni. Tekintélyre alapított egész nevelésünk és iskolai oktatásunk arra van beállítva, hogy ha nem is a gondolkodást, de a máskép gondolkodást hiusítsa meg. Ennélfogva a politikai hatalomtól aligha remélhetjük az emberi világnézet terjesztését. Éppen ellenkezőleg, a tekintélyek mindig ellenséges érzületet tápláltak e világnézet iránt. Brüsszelben, a Wiertz múzeumban van egy festmény, amelyen a páncélba, sisakba öltözött lovag hatalmas karddal küzd egy meztelen ifjú ellen, aki csak a gondolat pálmaágával van felfegyverezve. Hogy ez a lovag a szinhedrion vagy az inkvizíció, a szentszövetség vagy a fascizmus képében jelenik-e meg, az csupán a szimbolum változását jelenti. Miként a meztelen gondolatnak az erőszakkal szemben mindig saját erejéből kell megállnia a helyét, úgy minden ember maga kénytelen az emberi világnézetet kivívni. Ez a harc, bár hosszadalmas, de bizonyára nem kilátástalan. Mert miként az erőszaknak egyik legnagyobb szaktudósa, Napoleon mondotta: „végül a szellem mindig legyőzi a kardot". Pillangó ugyanis nem fejlődhetik vissza hernyóvá, a felnőtt ember nem „fejlődhetik" csecsemővé és így az sem lehetséges, hogy az ember fokozott szellemisége, amely minden életnyilvánulásban érvényesül, az erőszak túlhaladott elvének hódoljon.

Azon a hosszú úton, amely az állattól a kultúrember felé vezet, legfeljebb rövid megállás van, de nincs visszatérés. Volentum fata ducunt, nolentem trahunt. (Aki akar, azt vezeti a sors, aki nem akar, azt vonszolja.) Aki a jelenben a jövőért él, józanul nem ragaszkodhatik a multnak a világnézetéhez. Hogy ebből a dilemmából kivezető útat idealizmusnak vagy realizmusnak nevezzük-e, az igazán közömbös szótárkérdés. Nyugodtan viselem az idealizmus vádját, ha sikerül bebizonyítanom, hogy az ú. n. realisztikus világnézet gondolati láncolatával legjobb esetben a barlanglakó boldogságához és halálfélelméhez vezet. Nevezhetik utópiának vagy akár költői álomnak, hogy az emberi világnézet valaha győzelemre jut, de még nem volt eredmény, amely ne utópiaként kezdődött és az álom gyakran vágygondolat, amely az öntudatmögöttiségből kiküzdi útját az akarathoz. Ez az álom a halhatatlansági vágy visszfénye, amelynek teljesülését az ember csak az emberiségben találhatja meg. Azok számára azonban, akik nem hisznek a halhatatlanságban, nincs is halhatatlanság. Minél kevésbbé magánügy az ember élete s minél inkább tudja az egyes ember magát érzésében az emberi világnézettel azonosítani, annál kevesebbre becsüli a személyes halhatatlanságot. Élet csak öntudat és emlékezés. Joggal állítja H. G. Wells, hogy saját ifjúságát tekintve mindenki már régen halott, mielőtt meghalt. Másrészt azonban gondolatai mint az emberi gondolkodás részei halála után is tovább élnek. Minél szélesebb köröket fog át az önzés, minél bensőbb kapcsolat fűzi az embert embertársaihoz, annál jobban fogja őt a halhatatlanság hite boldogítani. Végeredményben az emberi gondolat, akár Confucius akár Krisztus hirdette, mindig emberszeretet volt. Ha pedig a szeretet az, amely Dante refrénjében a napot és a többi csillagokat mozgatja, úgy az ember is az őt környező világegyetemmel csak a szeretet összhangjában békülhet ki és örökítheti meg önmagát. *Vámbéry Rusztem.*

Istenek alkonya.*

A Snead-Building terraszán ültünk, a kétszázadik emeleten. Fejünk felett pálmák bólogattak barátságosan óriási leveleikkel. Körülöttünk magnoliák és oleanderek virágerdeje pompázott. Előttünk vízmedence s kis márvány női szobor. Amint szétvetett lábakkal, magasra emelt rakettjével ütésre készen ott állt, dehogy is akarta hamis szemérmetességgel takargatni magát, mint ókori Vénusz-elődei: fiúsan izmos fiatal testén gondtalan büszkeséggel viselte nőiségének összes bájait.

Husvét volt. A tengerszerű tavon még sűrűn úszkáltak a jégtáblák, de itt a város közepén, a Niagara erőműveitől dróttalan úton elhozott elektromos energia már délszaki tavaszt teremtett. A medencében illatos víz, a balzsamos levegőben halk zene lágy akkordjai.

Itt ültek velem egy márványpadon: Mr. Milam, joviális epikureus, a világ leghatalmasabb banktrösztjének feje; Mr. Bishop, egyetemi

---

* 9. fejezete, mintegy epilógusa szerző „Városokon keresztül“ című készülő munkájának, amelyre még visszatérünk. *Szerk.*

tanár, történettudós; Mr. Bernard Shaw, ki mostanában jött át először az óvilágból. Kisvártatva, szárnytalan röpülőgépével Mr. Fosdick szállt le nesztelenül közénk. (A legujabb vívmány: a zajtalan robbanóanyagok.)

Furcsa teremtmény ez a magas szikár ember, e rettegett elektrorádió király. Harpagon-Fafnernek ujkori változata. Szerényebben él, mint legszegényebb munkása, de törhetetlen optimizmusu serénységgel milliárdot-milliárdra halmoz. Istene a technika, a gép, s ha lehetne, az embert is szériában gyártható és részletre árulható szerkezetté alakítaná. Most is egy új találmánnyal toppant közibénk.

— Lássák uraim, — szólt, egy kodaknál nem nagyobb gépecskére mutatva, — ez korunk legujabb, megváltó szenzációja. Az ember akaratának nincs többé akadálya, tudásának határa. Az egykor még oly misztikus Természetet laboratóriumainkban elemeire bontjuk s ahelyett, hogy mint barbár őseink, leborulva szolgálnánk, mi kényszerítjük őt az emberiség szolgálatába. Ez a Mindenható Technika! Minneapolisi rádió-kísérleti állomásom, hol ötezer föltaláló dolgozik, sok évi kísérletezés után végre megoldotta az igazi távobalátás problémáját. E kis gépezettel, tetszés szerint beigazítható távolságra úgy láthatok, mint normális távolságra közönséges látcsővel. Még nem ismerik; forgalomba csak akkor hozom, ha sikerül előállítási költségeit felére leszorítanunk. De én már használom, élvezem. Minden ebéd után megnézem a párisi opera, vagy valamelyik variété balletjét. A mi Roxy-Rocky-Rádió szinházaink is pompásak, de hiába, el kell ismernünk, ebben még mindig az óvilág, Páris vezet. Ellenben egyebekben nem vagyok hajlandó elismerni azt a fölényt, mellyel önök európaiak szeretnek néha kérkedni. Elismerem, önöknek voltak Beethovenjeik, Danteik, Szent Ferenceik, Newtonjaik, kikről csak a legnagyobb tisztelettel lehet megemlékezni. De végeredményben szegény, élhetetlen emberek. Ha voltak is életrevaló ideáik, mi kovácsoltunk azokból értéket. Önök európaiak az éhező emberiségnek nagyszerü eszméket, költők lelkes szavait, próféták igéit adták. A mi ideálunk: minden lakásban fürdőszoba, olcsó rádió. Ha ma kellene választanom, ma megint csak a fürdőszoba mellett szavaznék.

Én: Nyitott kapukat dönget Mr. Fosdick. Nem talál olyan kulturembert, ki a tisztaság, a hygiene, a fürdőszoba nagy fontosságát épp úgy el ne ismerné, akárcsak ön. Emellett azonban a próféták szavait sem szabad annyira lebecsülni. Volt egy próféta, ki öt halból ötezer embert jóllaktatott és azóta is, évszázadokon át, az emberek számtalan milliója lakott jól ugyanabból az öt halból. Pusztán az ön szemszögével mérve, vajjon mily alaptőkéjű konzervgyár lenne képes hasonló hatásfokú termelésre?

Mr. Bishop: Lássa Mr. Fosdick, ez a mi bajunk, a mi business man-civilizációnk rákfenéje. Olcsó rádiót, azt adtunk az embereknek, de elfelejtettünk lelki kultúrájukról gondoskodni. A munkás, ha leteszi unt szerszámját, nem tudja mit kezdjen idejével. Zajos szórakozásokat keres, vagy mióta a szesztilalom megszünt, leissza magát. Nagy pompával megépült, gazdag adományokkal fönntartott egyetemeinken, hol hajdan az ifjúság tízezrei tolongtak, ma már csak az a pár száz szerencsétlen lézeng, aki jó előre leszámolt azzal, hogy egész életén át „sze-

gény élhetetlen" marad. Hát érdemes-e tanulni, mikor a ma is még a „szabad verseny" jelszavát hangoztató országban már a föltalálók, művészek zsenialitása is szallag-rendszerre van fűzve? A tudás eddig még soha nem látott gazdagságú tárházai, büszkeségeink: könyvtáraink márványtermei ürességtől konganak. Az egészséges testi nevelésre épült hatalmas stadionainkban a gyönyörü sportolás helyett a százezrek azon izgulnak, hogy hogyan pofozza félholtra egyik ember a másikat. Tankönyveink ma is borzadállyal emlékeznek a római császárság gladiatorharcairól, de mivel külömbek a mi boxmeccseink? Tud-e segíteni mindezeken az ön távolbalátója?

Mr. Shaw: Nem gondolják uraim, hogy a filozofálás árt a gyomornak, különösen, ha — mint önök, — még azt az utálatos kínai kábítószert is isszák hozzá? Nem lenne okosabb az új gépen kicsit átnézegetni Páris felé? — Megengedi? (F.: Csak bekapcsolom az áramot!) Majd én állítom be . . . Hogy tetszik önnek most a ballet?

Mr. Fosdick: Önt sohasem hagyja el a humora, Mr. Shaw! Olyan balletet mutat nekem, melyhez én nem értek. Ez inkább archeologia, Mr. Bishop szakmája.

Mr. Bishop: Hogy mit látok? Az érem másik oldalát. Elhagyatott, szomorú tájat, melynél csak az a gémberedett ember, — nem, asszony, — szomorúbb, ki görnyedt testével a faekét húzza, melyet egy kis fiú igyekszik a földbe nyomni. Ezek most szántanak! Fényes civilizációnk gyászos árnyéka ez. Mi, kiválasztottak egynéhányan, itt hideg északországban pálmák alatt filozofálunk, s az évezredes kultúra nem jutott annyira, hogy a földtekén élő két milliárd ember felét írni-olvasni megtanítsa.

Mr. Milam: S gondolja, hogy ha olvasni tudnának, boldogabbak is lennének? — Ez esetben hajlandó lennék nagyobb tőkével szervezetet létesíteni a kultúra alapfogalmainak hatályosabb terjesztésére. De, — elvégre a lepkék sem tudnak olvasni.

Mr. Shaw: Még csak az kellene! Esetleg még talán írjanak is! Regényeket! Színdarabokat! Esztétikai elmefuttatásokat?! De azért, — legalább amennyire nekem mondták, — boldogok lehetnek: boldogság, vagy boldogtalanság velünk született belső tulajdonságok. De mégis, gondolja csak el Mr. Milam, hogy ön, kinek fogalma sincs arról, hogy jól fűtött pazar kastélyában honnan és hogyan kerül naponta asztalára az a sok inyenc falat, gondolja meg, hogyan érezné magát, ha vaddal, faggyal, éhséggel árral állandóan egyedül, személyesen kellene megküzdenie. Az ember azért eszes és a természettől társas együttélésre teremtett lény, hogy legalább ezekről a testi szükségleteiről társas, társadalmi úton gondoskodni tudjon. S amit az emberiség közös munkája szociális együttműködésben termel, azt igazságosan, egyenlően kellene az emberiség minden tagja közt szétosztani. Az ember-milliók így megmegszabadulva a napi életgond állattá aljasító nyomásától, szintén ráérnének lelküket művelni, elmélkedni, mint mi itt most, s talán olyan új emberiség alakulna ki, melyben gyakoribbak lennének a Platók, Shakespearek, Michelangelók s kevesebben a bankárok és boxolók.

Mr. Fosdick: Ön javíthatatlan fantaszta, kedves Mr. Shaw. Hát még mindig nem hagyott fel ideális, szocialisztikus ábrándjaival? Hát most sem akarja beismerni, hogy nekünk van igazunk? Nézzen körül

e fejedelmi, ez isteni város fölött! Micsoda lélekemelő látvány! Mintha nem is emberek, hanem titánok, félistenek építették volna meg saját olimpuszukat! Az egyiptomi piramisok — játékszer, az egész antik Róma, összes cézárjaival — Gulliver törpéi a mi gigantikus alkotásaink mellett.

Mr. Bishop: Lehet, hogy pesszimista hajlamom sötét szemüvege csak, de engem nem tud így elkábítani kultúránk csodával határos minden pompája sem. Engem nem felemel, engem eltipor, megsemmisít ez a rettenetes Bábel. Jobban érzem magam kis kertemben, házacskámban, könyveim között. Én itt fölül vagyok s mégis nyom ez a kétszáz emelet. Hát még hogy nyomhatja azokat, kiknek lenn kell dolgozniok a földszinten. Földszinten?! — A szó is hazug. Mi vagyunk a földszinten, azok ott lenn — a föld alatt, a tárna mélyén, a pokolban. Mesterséges levegő, mesterséges fény, soha egy kis igazi napsugár! S mért élni így, mint riadt patkányok, százszorosan ember-ember hátán, mikor végtelen mezők üresen állnak? Legujabb szerkezetű kis aeroautómon két óra alatt itt vagyok Oberlinből s míg átvergődöm a városon, az három, négy óra. Hát nem őrültség ez? Gyakran fog el a kétség, vajjon ez a mi nagyszerű civilizációnk nem hamis vágányon futotta-e meg szédületes útját?

Mr. Shaw: A hamis vágány talán túlzás, de hogy újabb időben mind gyakoribb a kisiklás, az bizonyos. Emlékszik ön, kedves Mr. Fosdick a gazdasági válságoknak arra a katasztrofális sorozatára, mely a harmincas években kezdődött és már-már az egész világ gazdasági szervezetét fölborítani látszott?

Mr. Fosdick: Hogy emlékszem-e? Ha valaki, akkor én! Liftboy voltam egy newyorki hotelben. Az ujságok nap-nap után hoztak rémhíreket pánikszerű áresésekről, híres nagy cégek bukásáról, milliomosok öngyilkosságáról. Egy napon egy előkelő vendég csomagot ajándékozott nekem: Nesze fiam, te talán hasznát veszed. Megnéztem, valami pamut-részvények voltak. Az egész köteg nem ért egy underground jegyet. Délután olvastuk is már nagylelkű adományozóm öngyilkosságát. Részvényeim azonban egy hét mulva életre keltek s rövidesen pár millióm volt. Ezzel indultam útnak. És most itt állok. És itt áll ez az egész nagyszerű világ! Az igazi erősek megmaradnak. Tegnap kaptam éppen statisztikát: öt világrészben levő gyártelepeimen összesen 39 millió ember dolgozik. És én jól fizetem őket. A megboldogult Ford híve vagyok. Szegény, a végén ő se volt elég erős. Mikor itt leromlott a piac, próbálkozott európai, majd ázsiai telepítésekkel, de végül is kénytelen volt remekül megszervezett üzemeit egy bank-konzorciumnak átengedni, maga meg visszavonult kertészkedni.

Mr. Milam: A gazdasági élet nem ismer szentimentalizmust. A tőke kötelessége ilyen esetekben az üzemeket menteni és a termelés folytonosságát a lehetőséghez képest biztosítani.

Mr. Shaw: És persze, jó haszonnal — akkumulálni.

Mr. Milam: Az is csak a termelés érdekében történik. Maguk néppolitikusok szónokolhatnak a trösztök ellen, de a termelés anarchiájában mégis csak mi teremtettünk rendet. Mégis csak az a sokat átkozott tőke minden civilizáció alapja, serkentő rúgója.

Mr. Fosdick: Úgy van. Csak a technika alapján és a tőke segítsé-

gével egységesen megszervezett világ-gazdasági gépezet mentheti meg az emberiséget.

Mr. Shaw: Kisértetek!!! — (Tessék?) — Önök nem látták? Lenin szelleme most ugrott le az Astoria tornyáról a Daily News tornyára és nevetett. Megismertem. Fején munkássapka, szájában kis angol fapipa; hátul, — mint jól nevelt ördöghöz illik, — hosszú farkat viselt. — (???) — Furcsa valami az a korszellem. Bacillusát még nem ismerjük, de bizonyos, hogy járványszerűen a levegőn át terjed. Julianus is, — az aposztata, — a kereszténység útraindulásának idején az antik világot, az ősi isteneket akarta visszaállítani. De hol volt már akkor az érzéki istenek napsugaras világa?! Az illatos fürdők, rózsafűzéres nimfák, raffináltan ápolt gyönyörűséges hetaerák?! Az új tan láthatatlan mikrobái már megfertőzték a levegőt. A ragyogó Olympus restauratora, Julianus, ugyanolyan szegényesen, mosdatlan-piszkosan élt, mint egy anachoreta. Megvetette a testet s agyát lelki vajúdások bolondgombái népesítették. — És ön kedves Mr. Fosdick, nem úgy él-e, mint a bolsevista szekta hívői s nem azt csinálja-e, amit Lenin, Stalin, vagy nem tudom hogy hívták őket, akartak csinálni?

Mr. Bishop: Engem is folyton történelmi analogiák üldöznek. Ez úgy látszik, a szakember betegsége. Látom, hogy a trösztök, nagybankok bőkezű adományából hogyan virágzott ki egy vakító luxus, kápráztató művészet s engem mégis szorongó érzés fog el. Augustus alatt is fénykorát élte az antik kultúra; a császárok alatt virágzott tudomány, művészet, de a büszke törzset alúl már kikezdte a kór. Nem az volt a legnagyobb baj, hogy a kereszténység forradalma eltette láb alól az akkori zsarnokokat, de az emberekkel együtt eltemették az antik világ egész kultúráját is, mely nekik teljesen idegen, ismeretlen, értéktelen volt. A faekével szántó kuli, vagy az ön gyárában dolgozó munkás, aki egész életében ugyanazt a csavart teszi ugyanarra a helyre, épp oly értelmetlenséggel, idegenül áll a mi híres civilizációnkkal szemben. Ha ezek, kiket elmulasztottunk kultúránk részesévé tenni, egyszer megmozdulnának, akkor saját tudatlanságuk romjai alá temetnék civilizációnk egész büszke kártyavárát.

Mr. Fosdick: Ahá! Csakhogy éppen ez az, ami most teljesen ki van zárva. Rádióink minden legkisebb megmozdulásról egy másodperc alatt értesítik az egész civilizált emberiséget. Ezt az eshetőséget, ezt a sötét gondolatot verje ki a fejéből, kedves Mr. Bishop. A társadalom békéjét örök időkre biztosítják a technika nagyszerű vívmányai . . .

*

A beszélgetés hevében észre se vettük, hogy lassanként ránk esteledett. S ahogy a homály leszállt, kigyúltak a lámpák. Előbb egy, aztán még egy, aztán száz, aztán ezer, aztán az ezrek ezrei. Rejtett fényszórók százai a legkülönbözőbb szinben világították meg a főbb palotákat. A Tribune gótikus torony-palotája vörös fényben úszott. Mögötte az Equitable ragyogott hófehér pompájában; a Palmolive Building különböző árnyalatu zöld fénnyel misztikusan meredt az égnek, teleszórva csillagok ezreivel: az ablakaiban itt-ott kigyulladt lámpák remegő fényével. A Board of Trade tornyának büszke homlokát háromsoros gyémántkoszorú díszítette. De a közelmult e büsz-

keségei most szerényen vonultak meg a legújabb kor igazán gigantikus alkotásai tövében. Lenn a mélyben szentjánosbogarak tízezrei: autók röpködnek, meg-megvillannak, eltűnnek a fák sűrűjében, vagy beleolvadnak a kirakatok fénytengerébe. A tó előtti hatalmas parkban fantasztikus szökőkutak száz méternél is magasabbra lövelik a szivárvány minden színében pompázó vízsugarakat. Közel s távolban ezer meg ezer reklám óriás rakétái kigyúlnak, elalusznak: piros, zöld, sárga, kék, vakítóan fehér ... Hatalmas reflektorok fénycsóvái szelik keresztül-kasul a levegőt s mintha valami mesevilág örökös hajnala lenne, az egész város fölött rózsaszín ködfátyol lebeg. Elbűvölten, némán gyönyörködtünk e megszokott, de azért örökké új látványosság tündéri káprázatában. Mr. Shawt is annyira elfogta az ámulat, hogy még évődni is elfelejtett.

Egy boy jött jelenteni, hogy kis üzemzavar miatt a fölvonók megálltak, de — rövidesen újra működni fognak. — Sebaj! — mondta a fürge Mr. Fosdick, — legrosszabb esetben leviszem önöket röpülőgépemmel. — Ebben a pillanatban kialudtak az összes lámpák. A fáradhatatlan Fosdick már működésbe is hozta gépe hatalmas fényszóróit, de mi kértük, hogy csak oltsa el. Élvezni akartuk e szokatlan látványt.

Az alacsony rózsaszínű ködfödél helyett az égbolt végtelen kékje s csillagjainak miriádja tekintett le ránk. A teli hold szelid fénye álomba ringatni látszott az épületóriások tülekedő hadát. A kristálytiszta légben az éji homány dacára a messzi láthatárig minden látható. Sehol semmi fény, semmi disszonáns szín nem zavarta a fátyolos kék harmóniáját.

A természet fönséges csöndje borult a városra.

Csak lenn morajlott az élet. Lenn, a szűk utcák egyiptomi sötétségében a megriadt embermilliók nyüzsgése hallik. Néha, mintha távolról valami rémület-sikoly, majd mintha zaklatott embertömegek üvöltése, ordítása hallatszanék. De az is olyan távoli, olyan elmosódott, mintha csak az éj misztikus csöndje hallucinálna fülünkbe.

Hűvös szellő süvít el a házak fölött és mi összébb húzzuk kabátunk szárnyait. Nehéz, sűrű köd üli meg a várost, mely lassan, lomhán terjed, emelkedik. Már eltünt a tó is, a házak egy része is. Alattunk a moraj egyre erősbödik, szünni nem akaró, idegesítő, kibírhatatlan zúgássá válik, mintha félelmetes vihar korbácsolná a hullámokat, s mintha a tó elnyelte volna az egész várost s a hullámok most már köröskörül ostromolnák elszigetelten álló tornyunkat. A köd egyre közeledik. Egy émelyítő szagú, kábító köd, mely lassanként elfoglalja az egész Mindenséget ...

*

Mikor kábultságomból magamhoz tértem, megdöbbenve néztem barátaimra. Hogy megöregedtek! (Vajjon én is?) Hamúszínű, beesett arcunkban az élet mécsese alig pislogott már. Minha csak Wagner germán isteneit látnám, mikor Freya almájából nem ehettek.

Csak éppen a teniszező kislány és Shaw őrizték meg fiatalságukat. Körülnéztem. Hol vagyok? — Itt van előttem a fiatalság ez örök-szép márvány istennője, a kis teniszező. Itt nem lehet kétség: ezt ismerem,

ez az ő mosolya. Itt a medence is, de kiszáradt, repedezett kövei közt most gyíkok szaladgálnak. Az illatos virágok helyét fölverte a dudva. — De hogyan került mindez ide, erre az elhagyatott dombtetőre? Hol a város, a zakatoló, nyüzsgő élet? — Kínzó kérdéseimre csak a tücsök felelt.

Békés csönd mindenütt. Köröskörül völgyek és dombok, ki-kimeredező furcsa épületmaradványokkal, csonka tornyokkal. Itt-ott mezítlábas fiúk őrizete mellett jámbor kecskék legelésznek.

Mr. Bishop, hófehéren lengő szakállát tenyerébe hajtva, könyökét meg térdére támasztva, mély gyászba borultan, mint új Jeremiás a civilizáció pusztulását siratta.

Közeli fagyalbokorban egy bölcs kis madár zavartalan boldogsággal dalol, hiszen neki azelőtt se volt Bábele. A Michigan szelíd hullámai lágyan csobognak s a nap, az évmilliárdos, szenvtelen pedantériával végzi tovább kötelességét s áldásthozó sugaraival bearanyozza a pusztulás e végtelen birodalmát.

Egy domb mögül ismeretlen fajtához tartozó, szokatlan öltözékű, mindannyiunknál egy fejjel magasabb emberek bukkannak elő. Idegenek. Az antik romok iránt érdeklődnek. Vezetőjük magyaráz nekik s ők egy fura kis géppel fölvételeket készítenek. Mr. Fosdick mint egy vizsla szaglászott a technika ez előtte ismeretlen alkotása körül, mely az írógép, mozifölvevő és rádióskatulya kombinációjának látszott.

Shaw mezei virágokat szedett, Mr. Milam átható tekintete a terepet látszott fölmérni s lázas agyában már fogamzottak egy nagyszabású kolonizáció tervei, többszáz milliárd dollár alaptőkével.

Csak Mr. Bishop maradt komor, hallgatag.

Mi többiek azonban, a napsugártól életre keltve, lassanként újra fölvettük az abbahagyott vita fonalát s még sokáig-sokáig üldögéltünk és beszélgettünk ott, a fehér kövön.

Vágó József.

SZEMLÉK ÉS JEGYZETEK

A gazdasági depresszió.

Elemzési kísérlet.[1]

A jelen gazdasági válság két szembeötlő jelensége a fokozott termelőképesség és a megcsappant vásárlóerő. Nem a túltermelés válsága ez, mint sokan gondolják.

Európa lakossága nagyrészének nincsen cipője és harisnyája és csak nagyon kis részének van annyi ruhája, amennyire szüksége lenne. Milliók vannak, akik sohasem ettek tiszta búzalisztből készült kenyeret, noha a piac túl van árasztva ezzel a cikkel. Ameddig ily mérvű a gazdasági étvágy, nem igen lehet értelme túltermelésről beszélnünk, hacsak nem kizárólag a gyáros szűk látószögéből nézzük a helyzetet, aki áruját csupán veszteséggel tudná elhelyezni.

Az történt, hogy a világ túlsokat fektetett be a termelés eszközeinek kifejlesztésébe, anélkül, hogy az emberek nagy többségének vásárló ereje megnőtt volna. De egy másik komoly eltolódás alatt is szenvedünk, hogy t. i. az aranybázis helytelenül működik, mivel maga az arany nem mutatkozott állandó értékmérőnek, szemben azokkal az árukkal, melyeket hivatva lett volna jelképezni. De a legfőbb ok mégis azon tévedésünk, hogy anyagi eszközeink túlságosan nagy részét fordítottuk a jövőről való gondoskodásra és nem hagytunk magunknak eleget jelen szükségleteink fedezésére.

Ezt a tévedést a lakosságnak az az igen kis rétege követte el, mely rendelkezik fölösleges erőforrásokkal és ezekről készséggel mondott le, hogy a köz termelőerejét növelje. A jelen erőforrások ilyen módon való átengedése (mely áldozatnak természetesen semmikép sincs altruisztikus jellege) túlságosan általánossá lett; a közösségnek, mint olyannak, nem maradt elég anyagi eszköze a pillanatnyi szükségletek fedezésére. És így előáll a „depresszió“, a gazdasági vérkeringés lassúbbodása, amely követi az előbbi élénk tőkésítést és amely mindaddig tart, míg lassan újra felgyülemlő erőforrásaink lehetővé teszik, hogy újra költekezzünk, először is mindennapi szükségleteink megfelelőbb fedezésére és később újból tőkésítési célokra is. A tőkésítés természetesen magával hozza a fogyasztás növekedését is. A piacon való vásárlásokat tesz szükségessé, keresletet teremt. És így egyideig minden vígan halad, mindaddig, míg erőforrásunk, „tőkénk“ nincsen eltékozolva, viszont vannak uj termelési eszközeink és használatra kész gépeink; csakhogy, éspedig nagyon is gyakran azt kell találnunk, hogy túlságosan el vagyunk velük látva. Senkisem jön, hogy megvegye azokat az árukat, amelyek termelésére felkészültünk és az árak az alá a szint alá esnek, amely mellett még haszonnal dolgozhatunk. Ez azt jelenti, hogy vállalkozásunk olyan luxus, melyet a közösség nem engedhet meg magának; azt érezzük, hogy elvesztettük befektetett pénzünket és hogy a tönk szélén állunk.

Egyének talán tönkre is mennek, de a társadalom nem. Mert azok az erőforrások, melyek most tőke céljára vannak lekötve, valójában felesleges erőforrások voltak. A világ valóságban nem szegényebb, mint egy évvel ezelőtt volt; sok szempontból talán még gazdagodott is, csak a rendelkezésére álló készpénzt költötte el. Miután pedig a jövőre való tekintettel költöttük el, most azon a csalódáson kell átesnünk, hogy a jövő még nem érkezett el. Az ily gazdasági válság bizonyos értelemben az egészség jele, annak a jele, hogy a világ egy bizonyos konstruktív fukarságot tanusít, amennyiben túlsokat költ, de nem jelen szükségleteinek fedezésére, hanem termelőfelszerelésére, amely

---

[1] Ez a cikk Budapesten élő angol közszolgálatban álló szakember tollából ered, aki egyrészt átfogó magaslatról, másrészt az angol gazdasági életnek látószögéből kísérli meg a közgazdasági világválság elemzését. *(Szerk.)*

későbbi szükségletek fedezésére szolgál. Egészség jele, hogy erre időnk és módunk van és nem merülünk ki teljesen abban a tevékenységben, hogy fenntartsuk testünket és lelkünket. De ez a gazdasági szűk szemszögből látszik így. Az emberi civilizáció szélesebb látószögéből nézve a dolgot, nyilvánvaló, hogy az olyan rendszer, amely súlyos munkanélküliségi időszakokat von maga után, az emberi méltóság rovására megy és a gépezet alantasabb szolgái életét oly célnélkülivé és sivárrá teszi, hogy ezért semmilyen anyagi haladás sem kárpótolhat.

Pedig a rendszer e hibáira nehéz orvoslást találnunk, mert nyilvánvalóan a kapitalista rendszer hibái; minden társadalom kapitalista ugyan (ma a Szovjet a világ legnagyobb kapitalistái közé tartozik), de kényelemből ezt az elnevezést alkalmazzuk arra a rendszerre, amelyben a termelésre szolgáló felszerelés tökéletesítése és kiépítése nem a társadalom költségén, hanem egynéhány tagjának költségén és hasznára történik, azokén, akik felesleges gazdasági erőforrások felett rendelkeznek. Hogyha túlságosan nagy volt az effajta befektetés, kizárólag az ilyen termelési felszerelés tulajdonosainak, azaz a részvényeseknek javára történt ez így, míg az „outsiderek" — a fogyasztók aránylag rosszul járnak; igaz viszont az, hogy a bekövetkezett keresletcsökkenés időszakában a részvényesek fizetik meg annak az árát, hogy túlmesszire mentek, kivéve, ha elég előrelátók voltak, hogy idejében eladjanak. De nemcsak ők sínylik meg, hanem a többség, a vagyontalan fogyasztók éppen annyira megérzik a nyomást, anélkül, hogy ők is hibásak lettek volna a tévedésekben, vagy részük lett volna a nyereséghalmozásban, amely megelőzte azt. És éppen úgy lehetséges az is, hogy az a kevés felesleg, amely ily módon használtatott fel, nem is volt felesleg a szó valódi értelmében, lehet, hogy a tőkésítés oly nélkülözések árán jött létre, melyek a többség életstandardjét lenyomták. Valószínűleg ez a helyzet ma Oroszországban és bizonnyal ez történt Angliában a háború előtt, amikor éveken keresztül a bérek reálértéke lement, míg a tőke rohamosan halmozódott.

Tételünk az, hogy a gazdasági válság és mindazok a bajok, amelyek vele járnak, abból erednek, hogy amit a társadalom megtakarított, azt teljes ítéletnélküliséggel fektette be és bizonnyal állíthatjuk, hogy ennek megtörténte annál valószínűbb, mennél kisebb számú embernek a kezeiben vannak ezek a megtakarított javak, amely kevés számú ember azután önző, vagy felelőtlen módon járhat el. De meg kell adnunk, hogy rendkívül nehéz feladat volna megakadályozni azt, hogy ezek a tartalékok néhány, kevés ember kezében halmozódjanak fel. A megtakarítási lehetőség aránya az óriási számokhoz képest nagyon csekély, a lakosság nagyobb része, bárminő is a társadalmi rendszer, az év végén nem rendelkeznék tartalékokkal, másfelől minden fillérben, melyet elköltenek, csekély hozzájárulás foglaltatik azok rézére, akiknek pénzük van és akik nem költik el, hanem hajlandók egy időre elhalasztani pénzük személyes élvezetét. Annak, akinek van, az kap hozzá; és attól, akinek nincsen, még azt a csekélyet is elveszik, amije van. Évszázadokig tartott, míg a törvényhozás csak némileg is enyhíteni tudta ennek a gazdasági ténynek kegyetlen valóságát. És habár a modern társadalom olyan irányban fejlődik, hogy a tőkések száma a multhoz képest szaporodik, mégsem következik ebből szükségszerűen, hogy ez mentesebbé fog bennünket tenni a depressziótól. Mindig meglesz az a tendencia, hogy a feleslegeket hol féltékenyen őrzik, hol pedig eltékozolják, aszerint, hogy mi ígér nagyobb nyereséget. Felmenő konjunktúra („boom") idejében a kistőkés ép annyira, mint a nagytőkés, hajlamos a túltőkésítésre, vagyis olyan vagyonnak tőkésítésére, mely a közvetlenebb szükségletek fedezésére volna szükséges. A haszon utáni kapkodásban befektetik azt is, amijük nincs. És így, amikor a közösség materiális erőforrásai elfogytak, a szűkösség kikerülhetetlenül nagy lesz, mivel némelyek közülünk nemcsak valóságos feleslegeinket költöttük el, hanem olyan vagyonunk egy

részét is, melyre a mindennapi élet fenntartására szükségünk volna. Ezenkívül éppen abban az időszakban, amikor a feleslegeket elköltjük, vagyis az „hausse" idején, van a társadalom nagy részének, a bérért dolgozóknak, költeni való pénzük, minthogy ezeknek a feleslegeknek egy része bér alakjában hozzájuk kerül; ez pedig nem pótolható, ha egyszer elköltötték; amikor pedig a tőkebefektetés megszűnik, a munkabérek lemennek és így a kereslet is csökken és a circulus viciosus megkezdődik.

Ebből olyasmi tűnik ki, hogy a társadalom mai berendezése mellett, afféle gazdasági válságok, mint a mai, elkerülhetetlenek és annál nehezebben kerülhetők el, minél gazdagabb a társadalom. Úgy használódnak fel a gazdasági tartalékok, mint ahogyan a vér kering: nem egyenletes folyással. Lehetne ugyan azt is állítani, hogy az ilyen válságok teljesen elkerülhetők volnának, ha a tőke felhasználásának lehetőségét teljesen kivennék a magánérdekeltségek kezéből és elválasztanák a nyerészkedés gondolatától. Ha olyan társadalmi rendet tudnánk kifejleszteni, amelyben a felesleges erőforrások (valóban és nemcsak hangzatos tervezetekben) a köz javára, nem pedig annak kihasználásra fordittatnának, akkor talán megtaláltuk volna a megoldást. Az ilyen társadalom csak annyi osztalékot fizetne önmagának, (mint a termelési felszerelés tulajdonosának) amennyi lehetővé tenné berendezésének fejlesztését és megújítását; a nyereségtöbblet a termelés olcsóbbítására maradna. De még így is ki lennénk téve tévedéseknek és az ilyenfajta társadalmi berendezéshez az emberi közösség minden eddig megvalósított és kielégítő formájától, hosszú út vezet.

Ha a ma közvetlen valóságaira szorítkozunk, határozottan állíthatjuk, hogy a gazdasági válságnak egyik fő oka azoknak a nagytőkéseknek fogyatékosságában rejlik, akiknek kötelessége volna meghatározni, hogy a feleslegek milyen irányban és milyen mértékben használtassanak fel tőkésítés céljára. Amikor egyéni érdekből bátorítanak befektetésekre azzal, hogy könnyű nyereséget ígérnek, vagy amikor lehetővé teszik azt, hogy más emberektől kölcsönvett pénzzel lehessen szigorú óvintézkedések nélkül a piacon spekulálni, társadalomellenes cselekedetet követnek el, amelynek következményeit, sajnos, más emberek kénytelenek viselni. Ha fináncembereink bölcsebbek volnának és súlyt helyeznének hivatásuk társadalmi értékére, melyről mindannyian tudjuk, hogy túlmegy a puszta nyereséghajhászaton, mérsékelnék az hausse-t és ezzel együtt az utána bekövetkező depressziót, azáltal, hogy pillanatnyi nyereségük rovására bár, de elriasztanák az olyan tőkésítést, melyet túlzottnak és helytelen irányúnak tartanak és különösen az olyan tőkésítést, mely hitelen alapszik. (Mert a hitel mindig csak erőforrások kölcsönvétele és sohasem újak teremtése.) Különös gonddal kezelnék a külföldi kölcsönkibocsátások ügyét és azok előnyös voltát nemcsak a publikum vásárlási kedvére alapítanák, hanem arra az őszinte meggyőződésre, hogy azok a kölcsönt felvevőre konstruktív előnyt jelentenek. De ahhoz, hogy tudják, hogy mikor kell ilyen irányban cselekedniük és milyen határig vigyék tevékenységüket, széleslátókörű és szociális érzékkel biró embereknek kell lenniük, különösen pedig akkor kell ilyeneknek bizonyulniuk, amikor mindenki lázasan ösztönzi őket ennek az ellenkezőjére.

Angliában a tőkéseket legalább flegmatikus vérmérsékletük támogatja; nem szívesen kezdeményeznek és sohasem kedvelik a sietséget. Amerikától azonban nagyon is tartanunk kell. Manapság az Egyesült Államok a világ leggazdagabb országa, ahol a kapitalista rendszert bámulatos energiával és vállalkozószellemmel használták ki, de ahol az kegyetlenebbül és kevesebb megszorítással működik. Baj, hogy annak a népnek, amely megszabja a gazdasági élet tempóját, olyan a temperamentuma, amely még növelheti a kapitalista rendszerrel járó bajokat. Érdekes megfigyelni, hogy Franciaország, amelynek az amerikaival éppen ellenkező vérmérséklete van és amely gazdaságilag

szinte független, alig szenved a mostani válságtól. De az amerikai ember csak nevet az olyan mondáson, hogy „festina lente" (lassan járj). Jelmondata szükségképpen az, hogy „festina acceleratissime", valahányszor alkalom nyílik arra, hogy a vásár haszonnal járjon. Azonkívül nehéz őt meggyőzni arról, hogy hausse-okon nem lehet keresni és így azok újra és újra megismétlődnek, látszólag rendíthetetlenül; de mikor végük van, az esés nagyon is nagy. Nekünk, habár kárpótlási lehetőségünk nem olyan nagy, ugyanúgy meg kell fizetnünk az árát. És minél gazdagabb lesz Amerika, annál inkább kell majd az ő nótájára táncolnunk. Reméljük, hogy amint öregszik, úgy lassúbbodik a nótája is; olyan indulóvá, amellyel mindannyian lépést tudunk tartani, anélkül, hogy kis ideig rohannunk kellene csak azért, hogy azután évekig kelljen a posványban ülnünk. *(Fordította Lévy Márta.)*

Pap Dezső
(1871–1930)

Akik Pap Dezső nyugalmazott államtitkárt októberben utolsó utjára kísérték, egyben a magyar társadalompolitika egy korszakát temették. A sajátos magyar viszonyok között Pap Dezső nem csupán úttörője és reprezentánsa volt e korszaknak, hanem sokáig szinte egymaga jelentette a hivatalos magyar szociálpolitikát, akárcsak pl. Thewrewk az anthropológiát, Pulszki, majd Pikler a szociológiát. Ez a korszak nem volt a nemzeteket, társadalmakat átalakító nagy alkotások kora. Pap Dezső tudása, alkotóképessége kiteljesedését a sivár viszonyok ugyan nem gátolhatták — ő igazán right man volt, on the right place; de az ő alkotókedve-lendülete is beleütközött a meg nem értés hiányának falába, mint oly sokaké, akik Magyarországon reformálni akartak. A szaktudomány dolga eldönteni, hogy az adott viszonyok között egyes elgondolásai, javaslatai a leginkább célhoz vezetők voltak-e; az ő tragikuma is az, hogy egész életmunkájának alapgondolata: a szociális kérdés megoldásának mindenekelőtt való fontossága maradt idegen a hatalmon lévők előtt. Pap Dezső bizonyára tudatában volt e tragikumnak. Kassandraszerepet nem vállalt; de pozitív eredményekre törő, rendszerező elméjének célokat kitűző termékei, ki nem mondottan is rámutattak a társadalmi rendszer fogyatékosságaira; kodifikátori munkássága egyuttal társadalombírálat.

Legfőbb hivatása azonban mégsem az ellentétek feltárása volt, hanem a probléma pozitív oldalának kiépítése, az osztályok között, a társadalom és a kormányzat között fennálló ellentétek lehető kiküszöbölése. Ne vizsgáljuk most, sikerülhetett-e ily törekvés; Pap Dezső mindenesetre megtette, ami tőle telt. Nem minden évtizedben nyílnak meg a kormányrendszer kapui a haladás szellemének egy képviselője előtt. Ő kitartott őrhelyén. Ehhez azonban tudáson, tehetségen kívül más is kellett: reménytelennek látszó küzdelmek nap-nap után újra kezdésére képesítő szívósság; az elérhetőt, a rideg szókimondás lelki kielégülésének rovására is, nem kockáztató önfegyelem. Így — bár a restauráció méltánytalanságainak első áradata őt is elsodorta —, rövid idő multán ismét rászorultak képességeire. Igaz, hogy munkaköre e képességekkel nem volt teljesen adekvát. Eufemisztikusnak kell minősítenünk egyik tudományos folyóiratunkban megjelent nekrológjának azt a kitételét is, mely szerint Pap Dezső „nyugdijaztatta" magát. Amiként életrajza teljességéből nem maradhat ki, hogy abba a népjóléti minisztériumba, amelynek eszmei megalkotásában oly nagy szerepe volt, nem tartották szükségesnek meghívni. Mindazáltal Pap Dezső posszibilis maradt jobbra is, ahogyan mindig posszibilis volt balfelé, a munkásság és a magánalkalmazottak tábora felé, amely tábor korai halála után talán hosszú időre lemondhat szolgálati jogviszonyainak korszerű szabályozásáról. E törvénytervezet Pap Dezső egyik utolsó műve. Az érdekek ütközőpontjában álló ily alkotás rendszerint táma-

dásokat okoz, — de a Társadalompolitikai Társaságnak a törvénytervezetet tárgyaló ankétjén Pap Dezsőnek csak bírálói voltak, támadói nem. A munkaadók elismerték, hogy a tervezet a realitás talaján áll; hiszen Pap Dezső mindig hangsúlyozta, hogy nem lehet jó szociálpolitikus, aki csak szociálpolitikus, ő maga is gazdaságpolitikusból lett azzá. A magánalkalmazottak pedig belátták, hogy a mai adottságok között a tervezet általában magában foglalja a megvalósíthatót.

Ez a kategorikus imperativus erkölcsi alapján álló, a végső célt szem elől nem tévesztő, de az adottságokkal számoló valóságérzék jellemzi Pap Dezső működését már attól az időtől kezdve, amikor — a század elején — mint a német kathedraszocializmus késői magyarországi követe, megkezdte a magyar társadalompolitika alapjainak lerakását. Abban a korban, amikor még nem csupán a bürokrácia körében volt tabú a társadalmi kérdés feszegetése, a társadalmi bajok okainak keresése. Megtalálta-e Pap Dezső maradéktalanul ez okokat: elméleti kérdés. Működésének súlypontja a pozitív reformtörekvések területén feküdt; talán, ha messzebbre megy, veszélyezteti konkrét munkalehetőségeit. Így azonban módjában állott számos szociális törvényalkotásba belevinni valamit humánus szelleméből — pl. a Szterényi-féle ipartörvénybe, a sütőipar munkaidejét szabályozó törvénybe és i. t. — és alkalma volt arra, hogy mint a Törvényes munkásvédelem magyarországi egyesületének és a Munkanélküliség elleni küzdelem magyarországi egyesületének egyik vezetője, mint a szociálpolitika tanára a Műegyetemen, újabban pedig, mint a Nemzetközi munkaügyi hivatal magyar levelezője, szélesebb körök figyelmét ráirányozza társadalmi problémáinkra. Tudományos működése nemzetközi elismerésének bizonyítéka, hogy a Carnegie-alapítvány őt bizta meg a magyar háborús szociálpolitikáról szóló nagy monográfia elkészítésével.

Hogy a szociális törvényalkotás Magyarországon az utolsó évtizedben nagy lendületet vett, abban — a viszonyok nyomása mellett — nagy része van Pap Dezső fáradhatatlan működésének. Nem tartozik e megemlékezés keretébe annak elbírálása, logikus folytatása-e ez a társadalompolitika az ő törekvéseinek, vagy talán inkább csupán eszméinek formai elemét, külső strukturáját kölcsönözték-e ki tőle, hogy azt megtöltsék egy tisztán autoritativ és sok esetben heterogén célokat követő társadalompolitika lényegével. Nem tudjuk és nem is kutatjuk, helyeselte-e Pap Dezső, hogy az állam társadalomszabályozó tevékenysége mindjobban elnyomja az erőknek azt a szabad játékát, mely nélkül egészséges társadalmi stabilitás nem képzelhető. Ma az alkotás lehetősége csupán ez irányzat képviselőinek adatott meg; mégis azt reméljük, hogy vannak és lesznek olyanok, akik Pap Dezső eszmevilágát a maga eredeti tisztaságában őrzik meg és mentik át a jövő számára. *M.*

Tardos Sándor
(1875—1930.)

A Tardos Sándor halála nem volt váratlan s mégis nagyon megrázta barátait. Mert bár tudtuk, hogy gyógyíthatalan és előrehaladott szívbetegséggel küzd, mégsem tudtuk az életveszélyt, melynek árnyékában élt, komolyan venni, mivel Tardos Sándor mindenben a régi maradt: a vidám, optimista, az életet szerető, jóságos ember, akit változatlanul érdekeltek a világ problémái és a művészet szépségei s aki ugyanazzal a mindig segíteni kész rokonszenvvel igyekezett enyhíteni a nyomort és a szenvedést, mellyel találkozott.

Tardos az amerikai magyar intellektuelek igen kivételes kategóriájába tartozott. Azokéba, akik, bár teljes amerikaiak lettek, de azért megőrizték szolidaritásukat a magyar otthoni dolgozókkal és szenvedőkkel. Ez a szolidaritásuk azonban nem valami szentimentális, poharak között sírdogáló, vagy hazafias ünnepségeken az «ó-hazába» visszavágyó szolidaritás, hanem akcióra

kész rokonszenv azok iránt, kik egy rettenetesen elmaradt és példátlanul kizsákmányolt népen segíteni akarnának. A régi sorsközösségnek kritikai s dinamikus vallása ez.

Ennek a tipusnak az értékét, jelentőségét s ritkaságát csak azok méltányolhatják, akik ismerik az amerikai magyar szellemi munkások nagy többségének egyéb fajtáit. Itt van mindenekelőtt a nagy tömege azoknak, akik szellemileg félholtan, mint intellektuális árnyak lebegnek két kultúra között, melyek közül az egyiket (az amerikait) nem ismerik, nem értik, csak külsőségeit veszik fel, míg a másikat (a magyart) csak a régi emlékek fájó és torzító szemüvegén s egy nívótlan sajtó meghamisított s félhivatalosan befolyásolt információin keresztül ítélik meg. Ezek bizonyos haragot és ellenszenvet éreznek az amerikai élettel szemben, mely ugyan több kenyeret és szabadságot ad nekik, mint amennyit az otthoni adott vagy adni tudna, de amelyből szinte csak vegetatív örömöket meríthetnek, mert ami Amerikában igazán érdekes és értékes, problémákat adó és a jövőbe mutató, az hét pecsét s titok marad őelőttük. Ellenben a pesti kávéházak vagy a vidéki úrikaszinók emléke, a gentry dicsősége és hatalma, vagy az Otthon-klub bohém pletykavilága, a nemesi vagy zsidó *leisure class* privilégiumai vagy potyázásai, a kedvelt ételek és italok szaga állandóan hivogatják őket. A mai *igazi* magyar problémákat ép oly kevéssé ismerik, mint az *igazi* amerikai problémákat s szolidaritásuk nem a magyar népnek szól, hanem annak a koteriának, amelyből ide kerültek s készek bárminő törekvéssel hazafias közösséget vállalni, melyre a «papok és a lapok» ráütötték a patent nacionalizmus bélyegét.

Azután jönnek az energikus *go-getterek*, az amerikai nagy lehetőségek tekintetnélküli felhasználói, a vidám s nagy étvággyal habzsolók, akik vegetatív, élvezeti s vagyonharácsolási szempontból «százpercentes» amerikánusok lettek s csak annyiban maradtak meg magyaroknak, amennyiben ez a sorsközösség a részükre még valami előnyt jelenthet.

Itt van még egy másik típus, egy sokkal rokonszenvesebb. Akik beolvadtak az amerikai kultúra igazi értékeibe s ott komoly, hasznos és tisztes munkát végeznek s nehéz és koncentrált munkájuk közepett nem marad hely a lelkükben a régi magyar világ számára, melyet egyre jobban elfelednek s melynek a realitásai magasabb standardokhoz igazodó életüket úgyis csak irritálják s melynek megváltását reménytelen és utopista problémának ítélik.

S végül ne feledjünk el egy másik fajtát: a hivatásos patriotákat, azokat. akik visszaélnek a magyar élettel Amerikában, akik a tömegek nyomorából és tudatlanságából élnek, akik a mindenkori magyar kormányok mellett tüntetnek s akik a mindenkori pesti jelszavakat, megfelelő bér ellenében (legyen az pausálé, tantiém vagy ordó) tele szájjal rikkantják, akik megrágalmaznak mindenkit, aki önálló véleménnyel és meggyőződéssel az üzletüket zavarja. Ezek egyszerűen az otthoni kijáróknak, iparlovagoknak s politikai felhajtóknak amerikanizált kiadásai. Nem egyszer a leghangosabb és legvezetőbb elem.

Ebben a világban a mi Tardos barátunk nagyon idegen volt s voltakép nem találta helyét. Minthogy azonban széles műveltségével élvezni tudta a legjobbat, amit az amerikai kultúra nyújt s minthogy a magyar dolgokat világot átfogó szemmel s egyben az elszakadt testvér részvétével kísérte, nem savanyodott meg s nem lett belőle holmi excentrikus «világpolgár», hanem megmaradt jó amerikainak s jó magyarnak a maga elszigeteltségében is. S mikor aztán a régi hazából kijöttek egyesek, akik nem mint üzletemberek vagy politikai ágensek jöttek ki, hanem segíteni igyekeztek a magyar népen, ráterelve az amerikai progresszív közvélemény figyelmét a magyar dolgozók láncaira s mákonyára s azokra a nemzetközi igazságtalanságokra, melyek a feudalizmus és az analfabetizmus igáját még elviselhetetlenebbé teszik, Tardos Sándornak feldobbant a szíve és sietett, a maga szerény és csendes modorában, ezeknek a küzdőknek segítséget nyújtani. Nemcsak a politikai harcokban állt mellet-

tük, hanem pénzt és energiát nem kímélve, ott virrasztott a Károlyi grófné betegágya mellett s minden követ megmozgatott, ha arról volt szó, hogy egy igazságtalanul elítélt sorsán könnyítsen. S tette ezt mindig egy olyan magától érthető egyszerűséggel és kötelességérzettel, mellyel ez az anti-kantiánus spinozista megszégyenítette a kategórikus imperativusnak nem egy hangos hívét. S azok is (miként e sorok írója), kik filozófiai materializmusát olykor dogmatikusnak s merevnek érezték, lehetetlen volt nem csodálniok hitét s keménységét, mellyel egy élet-halál operáció előtt a műtőasztalon is, világnézeti hitét keresetlen szavakkal megismételte. Ugyanakkor kifogyhatatlan volt gyengédségben, figyelemben és gondoskodásban nejével szemben, akihez való viszonya, melegségben és zavartalanságban szintén az emberi ritkaságok közé tartozott.

Tardos Sándor Kassáról jött s mindig éreztem benne valamit a kárpáti világ színességéből s dús árnyalataiból. Azt hiszem, hogy még mindig nem realizálják az emberek eléggé, hogy mit köszönt a régi Magyarország lendületben, rugalmasságban, szláv emócionalizmusban ennek a földnek. A határoknak és a lelkeknek mai merev elzártsága nemcsak politikai és gazdasági veszteség, hanem a magyar psyche elnyomorítása is. Tardos Sándor mindig érezte ezt, amikor a szomszédország völgyeit és hegyeit felújult gyermekszívvel járta.

Oberlin College, 1930. November. *Jászi Oszkár.*

A politika és az iskola.[1]

Minden uralkodó társadalmi rend „örök életet" akar biztosítani magának. Hosszúéletű akar lenni, ha törik, ha szakad, ezért veti magát az első pillanatban az iskolára, ezen keresztül a gyerekek és az ifjúság agyába akarja befészkelni magát. De a „társadalmi rend" — különösen ma, mikor kétségtelenül egy forrongó új világ malmát tapossuk — csak hosszabb-rövidebb életű tud lenni. Hiszen a mai húszéveseknek például tízéves korukban még a kommunizmus „társadalmi rendje", ma pedig már a legrikítóbb soviniszta színekbe öltöztetett „társadalmi rend" diktál etikát.

Tehát megtörténhetik, hogy az így politikai légáramlatoknak kiszolgáltatott közoktatás két-három, vagy ki tudja hány színű ideológiát kénytelen festeni egymásután, hol az egyiket, hol a másikat ostorozva, vagy éppen a túlvilági boldogsághoz vezető mézesmadzagként lobogtatva, úgyhogy a gyerek csak bámul: szemében még a tegnap vörös lobogója leng és taní-

---

[1] E sorok írója — húszéves és tanárjelölt, tehát a holnap embere — a fiataloknak kijáró instrukciót kéri szerkesztőségünktől. Ő maga is érzi, hogy elgondolásai még a forrongás állapotában vannak, de mi épen ezt a forrongó útkeresést tartjuk jellemzőnek. Jó lenne, ha mementóul szolgálna azoknak is, akik ma még azt hiszik, hogy az ifjúság szellemét nyugodtan gúzsba lehet kötni... Hogy az abszolút független világnézetű pedagógusok világa még az utópiák körébe tartozik, azt még szerencsére nem érzi P. Z. Hogy viszont a nevelőt és növendéket nem lehet kivétel nélkül a pártpolitika szolgálatába görbíteni, arról sejtelme sincs a mi kultúrpolitikai vezetőinknek... A hatalmas Metellusok megfenyegették a szabadszájú Naevius poétát („Dabunt malum Metelli Naevio poëtae), a római császárok anyagi dotációkkal tették kezes báránnyá az iskolát; a Juliusok még csak ellenőrzik, Caligula száműzi, Nero öngyilkosságba készteti, Vespasianus nyíltan megöleti a szabadszellemű tanítókat... Ilyesmiről persze nem lehet szó nálunk: a pedagógusok teljes életbiztossággal és szabad elhatározással szolgálhatják a — mai iskolát. S „a mai iskola" és a „mai pedagógia" mindig szolgai lesz egy kissé (mert a hivatalos keret magával hordozza az elévülés, a maradiság, a rossz-szagúság nyavalyáját), de ha a pedagógia nem is lehet egészen önálló, *a pedagógus viszont egész ember lehet* s ilyen egész emberek még a kultúrbizantinizmus legvirágzóbb korában is születhetnek. Lehet, hogy csak reakcióként és kivételesen, de mindegy: az evolúciót mindig kivételes emberek érlelték meg. *K. G.*

tója ma már újabb zászlót lobogtat elé; jóllehet a tegnapit is ő pedzette ki előtte.

Így jut csődbe a világnézetnevelés a mai iskolában. Hiába szidják egyesek a mai kurzust, hogy mért bugyolálja szennyesébe az ifjúság felpattant ütőerét; minden „kurzus" ezt teszi, mindegyik azt az iramot diktálja, amelyik az ő életerejének megfelel, mindegyik arra az útra mutat, amelyiken az üdvösséget reméli, ha ugyan azt akarja — elérni.

„Ki a politikával az iskolából!" Ilyen és hasonló jelszavak farkacskáztak a forradalmak zűrzavarától tisztulni kezdő égbolt alatt, néhány évvel ezelőtt. Ki a politikával az iskolából! Mintha azt kiáltanák: El a virágokkal a napfény elől!

A nevelésben két tényező szerepel: a nevelő és a növendék. Ezek kétségtelenül kölcsönösen hatnak egymásra és ez a kölcsönös folyamat a nevelés. Mindkét tényező élő, örökké alakuló szervezet: Emberek. Embertől azt kívánni, hogy ne foglalkozzék politikával, az lehetetlen; hiszen minden mozdulatával — öntudatlanul is politizál az is, aki azt mondja, hogy nem politizál — öntudatosság pedig a legemberibb momentum valamennyiünkben, nevelőnél pedig fölötte kívánatos. A pedagógus karakterét is tehát, mint minden emberét, csak azok az állásfoglalások determinálhatják, melyekkel az őt magábafoglaló társadalom megnyilvánulásaival szemben viseltetik.

Ahogy a növénynek a napfény elől, úgy az embernek a politika elől való elzárkózása sajátmaga ellen való vétek s természettel ellenkező lehetetlenség. Igenis lehetetlen azt kívánni a nevelőtől, hogy az — mintegy „önmagát befalazva belei klastromába" — véletlenül rá ne merje nyitni szemét a társadalmi rend őt is veszélyeztető, vagy épen símogató tenyerére. De igenis a nevelőtől el kell várni és neki kötelessége nem rajtacsüngeni teljes lényegével a kormányzat, vagy más társulat felényujtotta mézesmadzagon; ez azt jelenti, hogy ne legyen bigott, feltétlen alázatos kulija a napi politikának. Legyen *független világnézetű ember, független világnézete legyen norma:* saját és az egész társadalom megnyilvánulásainak bírálásához, legyen szociális életet élő, minden iránt érdeklődő ember.

Ma a szorongatott kapitalista társadalom és az első nyujtózkodásaiban lélegző szocializmus harcától hangos Európa. A halál és születés zaja behallatszik az iskolák falai mögé is. Könyvek és cikkek jelennek meg az iskolának ilyen vagy olyan világnézetre építéséről. A mai iskola a kapitalista etikára épül: egyáltalán nem független világnézetű pedagógusaival és a kapitalizmust injekciózó tendenciákkal telegyúrt tankönyveivel.

A kapitalizmus is nemzetközi, a szocializmus is az. Az előbbinek nemzetköziségében évszázadokig kínlódtunk, az utóbbi is nemzetköziségével borzongtat sokakat. Pedig hát minden nemzetközi, csak a dolgozni, építeni akaró ember a legkevésbé az, mert ahogy Eötvös írja: „Az ember csak szűk körre vetheti árnyékát..." A kapitalizmus nemzetköziségében sok kín és nyomorúság burjánzott a paradicsomot áhító ember körül; hogy a szocializmus nemzetközisége mit fog hozni, majd meglátjuk. Több nyomorúságot aligha hozhat.

A kapitalizmus pártpolitika szolgálóivá alakította a nevelőt is s a növendéket is, nem jelenthetett függetlenséget egyik számára sem, mert az egyiknek már meglevő, a másiknak leendő kenyerét veszélyeztette a kimondott szabad szó.

Ne engedjük tehát, hogy pártpolitikát jelentsen az iskolára a holnap társadalmi rendje, akár a szocializmus, akár más lesz is az: Hozzon függetlenséget a nevelésbe mind a nevelőnek, mind a növendéknek, hogy becsületes, önálló, látni, ítélni tudó emberek nevelődhessenek a társadalom számára.

Pilis Zoltán.

KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK

Nem boldog a zsidó,
nem boldog, mert nem lehet vitéz. Szabad-e a fájdalmát lekicsinyelnünk? Csodálkozhatunk-e azon, hogy az a zsidó vagy nem-zsidó frontkatona, ki lelkesedésből vagy parancsra: mindegy — mindenesetre hazája hű és kötelességtudó fiához méltóan vitézkedett végig dögletes esztendőket a harctéren, most megdöbbenéssel fogadja a honvédelmi miniszter úr szavait, melyek őt mint nem-egészen-vitézt és nem-egészen-magyart a hivatalból-vitézektől és hivatalból-magyaroktól elkülönböztetik? Rossz néven vehetjük-e a mellőzöttektől, ha mellőzöttségüket igazságtalanságnak, a mellőzés magyarázatát durva inzultusnak érzik, s mondhatjuk-e, hogy senkinek sincs joga megsértődnie, amiért az az előkelő autonóm magántestület, melynek a vitézi rendet a honvédelmi miniszter úr alkalmasint tökéletes illetékességgel és még tökéletesebb jóindulattal minősítette, nem óhajtja őt tagjai között látni? Nem, nem mondhatjuk, legalább is ilyen formában nem. Minden teremtett léleknek legelvitathatatlanabb joga megsértődve lenni azon, hogy nem tagja a Nemzeti Kaszinónak, s mi sem áll tőlünk távolabb a frivolitásnál, mely egykedvűen vagy kedélyesen tér napirendre a sértettek, kinézettek, megalázottak érzékenysége fölött. S ha ezúttal még sem tudunk osztozni abban a szentimentális aláfestettségű felháborodásban, mely a zsidók vitéztelenítésének miniszteri jóváhagyása, vagyis tüntető beismerése és indokolása nyomán támadt, annak külön okai vannak.

Az első az, hogy a miniszter kijelentései számunkra semmi újdonságot nem tartalmaztak. Az újdonság tulajdonképen csak a tapintatlanság lett volna, amellyel közismert, de éppen a jobboldalon szigorúan agyonhallgatott tényeket a megbántottak orra alá dörgölt. Minket azonban ez a tapintatlanság sem lep meg; hiszen az a szellem, mely e megnyilatkozásból áradt, azonos azzal, melynek tompítottabb vagy élesebb változatai immár több mint egy évtized óta a magyar közélet majdnem minden megnyilvánulására rányomják a maguk bélyegét s amelynek lényege az emberi önérzet semmibevevése, a méltányos gondolkozás és az urbánus hang száműzése. Nem vagyunk politikai lap s nem vetjük fel a kérdést, hogy állami életünket, melynek állítólag ma is szilárd alapjait a Széchenyiek, Kossuthok, Deákok és Eötvös Józsefek liberális elvei szerint vetették meg, micsoda eredménnyel szolgálja az az irány, mely új öröklődő címeket kreál s egy autonóm testület tagjait erkölcsi s anyagi privilégiumokkal ruházza fel; nem vagyunk jogi szaklap s nem vizsgáljuk azt sem, hogy meddig terjedhet az olyan testület autonómiája, amelyben tagnak lenni államilag védett és protegált rangnak számít. Nem is szólunk tehát hozzá a vitézi szék kérdéséhez; csak azt a közérzületet tesszük szóvá, amelyen ez a tíz embertelen esztendő, úgylátszik, nem hagyott egyéb nyomot, mint megbántottságot amiatt, hogy zsidó szülők gyermekei és zsidó nők férjei sem a maguk, sem elsőszülött fiuutódjaik nevét nem díszíthetik fel a „vitéz" predikátummal. Bevalljuk, mi, ha erre a közelmultra és jelenre gondolunk, egészen másfajta sérelmekről kívánnánk beszélni — zsidók és őskeresztények nevében egyaránt. Sőt félünk, hogy ha még a speciális zsidó sérelmek felsorolására szorítkoznánk, akkor is nem egy példát találhatnánk az emberi és állampolgári méltóság sokkal fájdalmasabb negligálására, mint amilyen a vitézek kiválogatásában megnyilvánult egyoldalúság. S azt hisszük, hogy a miniszterelnök tulajdonképen hálával tartozik mindazoknak, kik a vitézzé nem avatott izraeliták ügyét jobb- és balfelől segítettek napirenden tartani, amivel egyrészt önkéntelenül elterelték a figyelmet egyéb kérdésekről, másrészt pedig olyan idilli színben tüntették fel a mai magyar helyzetet, mintha itt a zisdóknak nem volna nagyobb bajuk, mint hogy nem lehetnek vitézek.

Hát nem lehetnek, Uram Istenem, nem lehetnek! — ismételnünk kell, hogy a Nemzeti Kaszinó tagjaivá is csak kivételes esetekben lehettek, mégsem minősítették ezt egyébnek, mint a kihagyottak lírai sérelmének. Közsérelem-

nek nem minősítették, mert a köznek nem lehet aspirációja az, hogy mágnáskaszinóba tömörüljön. Ám ugyanilyen kevéssé lehet a köz aspirációja, a nemzet eszményképe és a társadalom hivatása, hogy a hadierényekben kitűnt férfiak testületébe beszervezze magát s a héroszok tömörülésének módozataiban a maga kiábrándítóan emberi szempontjait igyekezzék érvényesíteni. A közre, a nemzetre, a társadalomra elsősorban azok az erények tartoznak, amelyeket polgárai egyeteme elé állíthat — ha nem is kötelesség gyanánt, de legalább általánosan követendő példákként. Azok az erények, melyekben a XX. századbeli Európa szellemi és erkölcsi elitjének életelvei váltak valóra s amelyeknek erősödésében és mélyülésében a nemzet és emberiség fejlődésének legszilárdabb biztosítékait láthatjuk. Ilyen erény például — például és legfőként — a *bátorság,* a civilizált és tisztaeszű ember öntudata és önuralma, a szellem büszkesége, mely felülkerekedik rossz idegeken, megőrzi az agyvelő függetlenségét a testi és gazdasági veszdelmek általános pánikjában is, dacol a meghunyászkodással és sznobizmussal, mely az erőszakosak eszményeit kiszolgálja, s erőt önt a lélekbe még arra is, hogy zavaros képzeteket hirdető diktátorjelöltek kijelentéseit azzal a humorral fogadja, amelyet legföljebb az enunciációk szimptomatikus jelentőségén érzett fájdalomnak szabad fészélyeznie. Igen, a bátorság ilyen erény — a *vitézség,* az más valami. Szép vonás, nemes vonás; szerény lelkek fényűzése, akiknek az élet kevesebbet jelent a gesztusnál; bepaukolt idegek önkéntelensége, amelyek nem mernek lázadni; vérszomjasok szenvedélye, akik jobban szeretnek ölni, mint életben maradni. Szép vonás, nemes vonás, tigrisvadászok bravúrja, gladiátorok kötelessége, — a tömegnek, a prózai tömegnek, a civilizált és művelt tömegnek, a nemzetnek: nem közügye. Úgylátszik, vannak, akik közügynek érzik. Vannak, sőt, fájdalom, nem is kevesen vannak. S mi, akik megingathatatlanul hiszünk az emberek egyenlő jogaiban, saját elvünket sértenők meg, ha felháborodnánk azon, hogy a zsidók között is vannak. Nem, nem háborodunk fel, de engedtessék meg, hogy elragadtatva se legyünk tőle. Nem tudunk együtt érezni azzal a fajta sarkantyús zsidósággal, mely a maga nemzeti mivoltának úgy kíván bizonyítékokat szerezni, hogy a vitézség túlméretezett kultuszában azonosítja magát a nemzet bizonyára nem legmagasabb színvonalú, tehát nem is legreprezentativabb rétegeivel. Hívei vagyunk a legtökéletesebb asszimilációnak, de hisszük, hogy vannak a nemzeti szellemnek a vitézségnél fontosabb és magasabbrendű megnyilvánulásai is, amelyekben felekezetek, rasszok és osztályok megtalálhatják egymást.

A multszázadbeli „doktrinérek", a nemzeti polgárosodás nagy klasszikusai, akik olyan gyönyörű bátorsággal tudtak egyszerre harcolni külföldi zsarnokság és belföldi rendiség s parlagiság ellen, egészen másfajta irányú asszimilációt inauguráltak: nem a zsidók vitézesítését, hanem a zsidók európaizálódását. S a magyar kultúrhistóriának az a gyönyörű pillanata, melyben a pesti és nagyváradi — nagyrészt zsidó eredetű — polgári elit a minden ízében tősgyökeresen magyar Ady Endre pártjára kelt az iskolás és akadémikus magyarosság szóvivőivel szemben, szintén egészen másfajta asszimilációt teljesített be . . . Nem tehetünk róla, de mi ma is úgy látjuk, hogy a zsidóság és minden idegen eredetű magyar réteg számára ezek a példák mutatják meg azt az utat, amelyen a nemzeti szellem tökéletes adaptálásához eljuthat; hisszük, hogy a nemzetnek sem nem legszámosabb, sem pedig nem legértékesebb rétege az, amely a maga lelkületének legdicsőbb és legjellegzetesebb vonását a vitézségben véli felismerni. S ez az oka annak, hogy nem tudjuk teljes mértékben méltányolni azt a sértettséget, melyet némely prominens zsidókban hitsorsosaiknak a hivatalból-vitézek közül történt — egyébként bizonyára igazságtalan — kihagyása keltett. Mert fájdalmas még a látszata is annak, mintha itt bármiféle társadalmi csoportnak az lehetne legfőbb gondja s legmagasabb rendű ambiciója, hogy tagjait vitézeknek tudhassa. Ha pedig nem látszat ez, hanem valóság, akkor még százszor fájdalmasabb. *i. p.*

Változatok az uriember-ről és a nem uriemberről.

Sajtószemle.

Az emberek nem egyformák. A szocializmus tanítása természetellenes, tehát sohasem valósítható meg, ugyebár. Mindig lesznek hosszú emberek és rövidek, nagyétvágyúak és kisétűek, szorgalmasak és lusták... Frau Slouha is, akiről Ignotus ír, akinek a bécsi szociáldemokraták szerezték meg az életkönnyítést, már mint azt, hogy munkájáért nyolcvan garast kap egy órára, ingyen lakik, van választói joga, kap munkanélküli-segélyt, s aki mindezek fejében a keresztényszocialista-honvédő listára készült szavazni s az őt ábrázoló karcolat megjelenése óta nyilván már szavazott is, maga Frau Slouha is úgy magyarázza a világot, hogy: «Az már mindig úgy volt, hogy kell úrnak lenni, aki úr s szegénynek, aki kiszolgálja.» Pedig ez a Frau Slouha bécsi proletárasszony, már pedig Ausztria Magyarországhoz képest, legalább abban, hogyan kell a dolgok módját megadni, úgyszólván csekélység. Lényegileg igaza van Frau Slouhának, hazai magaslatról nézve is, de azért még sok igazítani való van az ő primitív társadalomszemléletén. A valóság sokkal tarkább annál, ahogy Frau Slouha látja, mondhatnám élvezetdúsan gazdag. Persze, ez a valóság nem látható s így föl nem fogható egy bécsi takarítónő szemszögéből, de még egy budapesti kávéház mammutablakán keresztül sem, a lapokat kell ahhoz olvasni, a magyar lapokat, mert aki azokat nem olvassa, annak hamis képe van a valóságról. Ezt úgy értem — nehogy ellentmondásba keveredjem, — hogy a lapoknak valóságformáló hatásuk is van. De még mennyire!

A valóság azután lélekemelő. Egy piramisszerű építmény, melynek csúcsáról, ha talpáig hull a tekintetünk, a sorrend: Isten, király, haza — és azután a többi. A haza, — ez valami tágabb fogalom, melybe beletartoznak akiknek s amiknek reprodukciói a képesmellékletek első oldalain szoktak megjelenni: főherceg, herceg, gróf, báró, főpap, főkatona, miniszter, templom, kastély, bográcsgulyás; — külföldi viszonylatban filmszínésznő csupasz combokkal, görl majdnem meztelenül, nuncius reverendában, bankár, teniszbajnok, esetleg köztársasági elnök. Az árnyalatokra ügyelni kell: Abesszinia császára főbb, mint Macdonald; Patuala maharadzsája főbb, mint Doumerge.

Középső rétege a piramisnak — tehát alatta a grófnak, görlnek és püspöki pásztorbotnak — például a Nobel-díjas író; ide tartozna, ha élne, például Arisztotelesz, vagy Newton; ide tartozna az a különben derék ember is, aki a rákbetegség gyógyítását föltalálná. A piramis alsó rétege: kishivatalnok, kisiparos, szatócs, munkás, cseléd, munkanélküli. Sőt bizonyos kategóriák már kívül is esnek a piramison, alatta foglalnak helyet, nyakig a talajvízben. Az alsó kategóriák nem szerepelhetnek a képesmellékleten, kivéve mégis az élet némely különös érintését, például azt mondja: «Bagó János, akit apagyilkosság miatt kedden akasztanak.» Vagy csoportkép, így: «A Panama-út és Honfi-utca sarkán történt építési szerencsétlenség áldozatai.» Avagy: «Marcel Lebout napszámos, akit a belga bíróság háromszázévi börtönre ítélt, mert azt mondta, hogy nehéz az élet; halála után is havonként egy napig keményített és még külön is elsötétített koporsóban kell feküdnie.»

Ez azonban csak a képesmelléklet. Elvégre mégis csak szebb ábrázolat egy főúri esküvő, bármily girhes is a menyasszony, mint egy tömegszálláson lekapott idill. De hát hogyan él a fent jellemzett hierarchikus tagozódás a szövegi részben? Sőt hogyan kap új, felfokozott, égig teljesedő életre? «*Szórakozás céljából 18 éves úrifiú kisleány barátságát keresi.*» «*Nem független, fiatal diplomás úriember keresi fiatal, csinos...* stb.», «*Úrinő diszkréten masszíroz...*» Úrifiú, úriember, úrinő. E szavak általános használata nyilvánvalóan mutatja azt, amit már Frau Slouha is meglátott. Azt, ami van, amit nem szabad elkenni, titkolni, letagadni, amit meg kell állapítani — de amit azután meg kell semmisíteni, letagadás növelés és erősítés helyett.

Publicisztikai cikkek, tárcák, törvényszövegek, bírói ítéletek — nem akarnak tudni a tényről, így védik azt. Az apróhirdető, a riporter, a «szines» gyártója — mint természetest, mint szükségképenvalót reprodukálja, sorok közt megbúvó agitatív indulattal mint örökkévaló szükségest szuggerálja. «*Rossz gyerekek lelki klinikáján*» című művében a riporter így ír: «*... az első páciens egy nagy 15 éves, jólfésült úrifiú volt.*» Holmi individuálpszichológiai gyógykezelésről számol be ez a riport. Az individuálpszichológiának vesszőparipája az «alacsonyabbrendűségi» érzés, Minderwertigkeitsgefühl, mellyel lélektani jelenségeket magyaráz, nem tudván belelátni a jelenségek mélyebb s valódibb okaiba. Ez ugyan most nem fontos, ide csak az tartozik, hogy a riporter is kénytelen ennek az állítólagos érzésnek terminus technikusát használni, de nem azért riporter ő, hogy el ne vétse a szót s ha már elvéti, így ne írja: «*Erősen kifejlett benne az alacsonyabb rendiség érzése ...*» Rendiség! Külön szóba írt jelzővel, így: alacsonyabb rendiség. Mennyivel inkább a valóságra tapint, amikor hibáz, mintha jól írná!

Így állván a dolog, jogos a kérdés, hogy «*szabad-e a hercegnőt ölbe venni?*» A zsurnalizmus, amikor ily cím alatt kisbetűs, gyér kommentárral kísért közleményt ad, alig száll szembe azzal a tőzsgyökeres honi eszmélettel, mely szerint az ilyesmi tilos, nem csak a valóságban, hanem az irodalomban s a filmen is. «*Molnár Ferenc Olympia című filmjénél két dolgot kifogásolt a cenzurabizottság, elsősorban a Gotterhaltet, azután pedig azt a jelenetet, amikor a fiatal magyar huszártiszt ölbekapja a hercegkisasszonyt.*» Mert hát «*a magyar karakterrel nem fér össze az ilyesmi.*» Tehát a honi eszmélet megkívánja, hogy a férfiembert, még ha huszártiszt is, a feje tetejétől a talpáig megtöltse az a bizonyos Minderwertigkeitsgefühl, azaz — az előbb említett riporter szerint — az «alacsonyabb rendiség» érzése. Jó. De akkor annál inkább meglepő az a bírói ítélet, mellyel Barbarits Mária szobalányt egyévi börtönre ítélték s melynek indokolásában ugyanaz az eszmélet így nyilatkozik meg: «*Elképzelhetetlen, hogy egy budapesti nagyvállalkozó otthonában szükség nélkül saját cselédleányával viszonyt folytasson.*» (Egyébként «*a törvényszék úgy látja, hogy Oberdorfer szenvedélyét sokkal könnyebben és olcsóbban is ki tudta volna elégíteni!!*») Már most sem hercegnővel nem lehet, sem cselédleánnyal nem lehet. Nem szabad, nem illik, nem fér össze. Már mint a közszellem szerint, amely élőszóban és irott betűben nyilvánosan megmutatja magát. (Ettől a közszellemtől eltekintve egyébként annyi millió puttony aranyam lenne!) És mindez holmi társadalmi felülvagy alulállás miatt. Innen a felülről lefelé szuggerált egészen általános lélek- és agybénultság. És az elnyomott csak nagynéha szisszen föl. «*Az úr a pokolban is úr — a pokolban, mivé az úri újjászületés a mi kárvallott szegény kis hazánkat teszi.*» De ugyanez a publicista azután visszazuhan félelmeinek világába, mert még ugyanabban a cikkében ezt is leírja: «*Isten nyugosztalja szegény Dánérékat s Budaházyékat ...*»

A piramis-szisztémát, mint gondolkodási rendszert is, más országokban is tökéletesíteni akarjuk, föl egészen a mi színvonalunkig. «*A közönségesnek hangzó Monsieur! megszólításnál hangzatosabb címet keresnek a francia köztársaság elnökének*“ — mondja a cikk címe. Ha nem is keresnek, ha eszük ágában sincs ez, ha szemenszedett valótlanság is, hogy keresnének, mi mindenesetre imputáljuk ezt nekik. Rájuk fogjuk. És ezáltal befolyásoljuk őket, — már amennyiben magyar lapokat nagy mennyiségben fogyasztanak. És ha ők, a franciák, elég léhák ahhoz, hogy az államfőt egyszerűen monsieurnek szólítsák —, akkor mi figyelmeztetjük őket hibájukra. Mondhatnám «nem fér össze a magyar karakterrel“ ez a megszólítás, nem tudjuk nézni. Fáj hallani. Fáj róla tudni. És javasoljuk is nekik — a cikkben — a Felséget, vagy legalább is a Fenséget, a kutyafáját. Minálunk az ilyesmi könnyen megy. Ugyanabban a lapban, melyből ezt a kis Európamentőt vettem, olvasom, hogy «*Ottó király nagykorúsításának ünnepségei*». Íme egy király korona nélkül, ország

nélkül. Csakugyan itt volna már az ideje, hogy a középvonaltól fölfelé mindenkit előléptessünk, emeljük a rangokat s a címeket, sőt kreáljunk újakat. Istenség Őhatalmassága, Főelbűvölnök, Őnagymegalázósága, Őnagynyakamonülősége, — efféléket. A középvonaltól lefelé meg valami kisebbítő, esetleg megszégyenítő szócskát kéne a népek nevei elé írni s mondani, valahogy így: Büdös Talicskás Pál kubikos; vagy Nyavalyás Kukoricza Péter, napszámos, avagy Mocskos Tóth Juliánna cselédleány. Itt jut eszembe, mily gyönyörű olvasmány a «demokratikus» lapokban a lihegő harc, melyet felnőtt zsidók folytatnak mostanában, azért, hogy zsidó is lehessen «Vitéz». A haladás természetes iránya, hogy nem-zsidó se lehessen se herceg, se gróf, se nagyságos, se fittyfene, de még csak «doktor»-nak lennie is ostobaság, — viszont igaz, hogy a visszafeléhaladásnak is meg van a maga természetes iránya.

Ámbár van valami igazuk az ádázul harcolóknak. Ezt kell mondanom, hogy saját magamban is zavart keltsek, ha meggondolom, hogy a címek sohasem üres zengzetek, hanem lényeget fejeznek ki; a társadalmi élet minden viszonylatában egészen más elbánásban részesülnek a magasabb kategóriák. A sajtó például élesen disztingvál. Annyira, hogy a címet és a dehonesztáló kiszerkesztést egyenesen összeférhetetlennek tartja. Itt díszlik p. o. előttem egy riport, amely valami századosról szól, aki felakasztotta magát a börtönben, vagy rabkórházban, — nem olvasom el a cikket! — miután néhány büntetendő fát tett a tűzre. A százados neve minden epiteton ornans nélkül van bele írva a címbe, — csak a szintén közölt fotografia árulja el a titkot, mert látható a százados mellén a vitézi rendjelvény. Az ilyen külön elbánás bizony csábíthatja a magukat vitézeknek érző zsidókat.

Vagy itt van például egy nagyságos (esetleg méltóságos) asszony esete: «*Huszonháromezer pengős évi ruhaszámla a bíróság előtt.*» Mindössze ennyi a kis közlemény címe. Azután a szöveg: «*Egy budapesti részvénytársaság igazgatójának felesége . . .*» A név tehát elmarad. Mert hiszen perről van szó s «*a pert a ruhaszalon tulajdonosa indította a részvénytársasági igazgató felesége ellen, aki nem kevesebb, mint 23.000 pengős ruhaszámlával tartozott s ez az összeg egyévi megrendelés ellenértékét képezte.*» Szóval a név elmarad. Talán azért is, nehogy a népek személy szerint haragudjanak meg a nagyságos asszonyra. A népek, már mint az «*iparosküIsejű férfi*» s a kalapnélküli fiatalember, «*akinek külseje napszámosra vallott.*»

«IparosküIsejű» «napszámosküIsejű» — a sajtó kreációi, legalább is minduntalan használt meghatározások a nyomtatott betű polgári világában, egyébként közvetlen kifejezői a valóságnak: aki dolgozik, az kopott, rongyos, piszkos, annak nincs pénze, az nem is tartozhatik 23.000 pengős ruhaárral. Szinte természetes, hogy más aligha történhetett az iparosküIsejűvel és társával, a napszámosküIsejűvel, mint hogy «*Temesi Istvánné csendőrtiszt özvegye és Emma nevű leánya hazafelé mentek a Táborhegyen levő lakásukra... Hirtelen két munkásküIsejű férfi támadt rájuk. Az egyik revolvert rántott elő és ráfogta a két nőre. A másik pedig rárontott Temesi Istvánnéra, aki a hóna alatt papírba csomagolt hosszú kenyérveknit vitt haza, s ezt kiáltotta: Adja ide a kenyeret!*» És a többi. «*A személyleírások alapján a rendőrség most keresi a táborhegyi kenyérrablókat.*» (Csak úgy mellékesen: ráfogta a két nőre. Miért nem «úrinőre»? Hát, kérem, egy olyan nő, aki maga viszi a hóna alatt a veknit és gyalog megy, az esetleg szintén csak «nő.»)

Szélhüdött tisztelet, epedő áhitat fölfelé. Nyegleség, rosszakarat, szívtelenség lefelé. «*Megfojtotta 15 éves becstelen hugát.*» Erkölcsi ítélkezés, lesujtó elítélés a címben. «*A Würselenben lakó 21 éves Lynen bányász mult éjszaka egy réten megfojtotta 15 esztendős hugát... mert hugának könnyelmű életmódját nem tudta tovább nézni.*» A szörnyű becstelenség pedig mindössze annyi, hogy a leánynak szeretője volt. «*Aachen, november 18*» — ez a keltezés, német lapból vette át a magyar lap a hírt. De bizonyos, hogy

a német lapban nem lehetett ilyen rikítóan ordináré, értelmetlen, mondhatnám, de nem mondom milyen címe. (Úgylátszik, bányász hugával, — ez sem fér össze a magyar karakterrel.)

Ha azután nem bányász huga a hölgy, de még csak olyan kisebbrangú csendőrtiszt özvegye sem, aki a veknit maga viszi a hóna alatt, akkor a hang egészen más. Szinte mézédessé válik. «*Pizsama, mint fogadóruha.*» «*Londonból kapjuk a fantasztikusan hangzó hírt* (hát kapják?), *hogy a newyorki előkelő társaságokban bizalmaskörű ebédek és vacsorák alkalmával a ház úrnője — pizsamát ölt.*» Előkelő társaságok! Szóval Samuel Simpson és családja, — legyenek akármilyen tökfejűek, vagy kártékony dúvadak, ha van egymillió dollárjuk, előkelőek. Ez az előkelőség. Az ilyen összeállítás azonban, mint: Petrovics István, Petrovicsné Hrúz Mária és a két gyerek, Sándor és István, — ez, ha nem is bagázs, de a legjobb esetben nép, legeslegjobb esetben emberek, jóemberek. De vizsgáljuk tovább a «szinest». «*Az öltözék tehát alapjában véve teljes. A nadrág elrejti a mostanában túlontúl mutogatott lábakat s a mellény és a prémes kabát kizárja a karok és a vállak dekoltázsát. Az új fogadóruha tehát nem vét az erkölcs ellen.* (Összefér a magyar karakterrel.) De azért «*az asszonyok alakjához inkább illik a könnyű, lebegő szoknyaruha, ebben érvényesül legjobban a női szépség bája és misztikuma. Hiszen a női szoknya nem tesz egyebet, mint utánozza a virágot és felruházza a testet a rózsa és a tulipán vonalával. Nem hisszük, hogy az asszonyok hosszú évezredek tapasztalatait félredobva, megválnának a legjobban bevált hódítási eszköztől, a szoknyától. Hiszen a szoknya minden graciozitása mellett ma már fogalom és a legtöbb férfi élete hajójának vitorlája.*» «*Az amerikai asszonyok rosszul teszik, hogy már vendégeket is pizsamában fogadnak.*» (Itt a tan, amit a világnak adunk. Már nemcsak Európát őrizzük.) «*A nadrág megtöri a varázst és szétrombolja a tiszteletet.*» (Itt meg a szélhüdött tisztelet, amely nélkül élni, úgy látszik, sehogy sem fér össze a m. k.-rel.) «*Higyjék el* (ide figyelj, egész világ!), *nincs szebb, mint mikor a ház asszonyát lágy, redőkben földigomló* (tehát nem rövid), *áttetsző* (no, legalább valami), *puha anyag lebegi körül, amiből fínom ívben bujnak elő a gyöngéd női karok és fehér vállak.* A pizsama *mint fogadóruha maradjon csak Amerikáé, azé az országé, ahol halott illuziók borítanak be mindent, ami szép és ami jó.*»

Kár, hogy nem ugyanezen az oldalon olvasható az üzlet, a lapközi hirdetés, ami közvetlen dohányt hoz, ami tehát már összefér a magyar karakterrel. Mert azt mondja a hirdetés hasonlóan szines szövege, hogy: «*Számos női bajnál a természetes Ferenc József keserűvíz használata végtelen megkönnyebbülést okoz*». Avagy: «*A gyomorfájás, gyomornyomás, bélsárpangás, nagyfokú erjedés, rossz emésztés, fehér nyelv, kábultság, fülzúgás, halvány arcszín, kedvetlenség,* (pénztelenség, tehetségtelenség, hülyeség, unalom, hajhullás, rosszmájúság, agyrák) a természetes F. J. keserűvíz használata *által elmúlik.*» Mondja még valaki, hogy nálunk nincs irodalmi szabadság.

Nézzük meg azt is, hogy a becstelen leány mellett hogyan szól a nyomtatott betű osztályostársáról, a betyár férfiról. «*Ma délután botrányos jelenetek játszódtak le a Kossuth Lajos-utca és Semmelweis-utca sarkán. Többen jelentették a posztoló rendőrnek, hogy a Semmelweis-utca sarkán egy idősebb ember koldul, aki vaknak tetteti magát* (Csakugyan jelentették?), *de többen észrevették, hogy megnézi a kapott adományt, mielőtt zsebreteszi.* (Példátlan disznóság!) *A rendőr igazolásra szólította ... nem tudta magát igazolni ...* (azaz nem ő volt az Odescalchi herceg), *mire a rendőr a szerbutcai kapitányságra akarta őt vinni.* A koldus *Sch. K. 47 éves, többszörösen büntetett ember* (neve kiírva) *azonban nem akart engedelmeskedni és segítségére sietett egy Sch. R. nevű* (neve kiírva) *napszámosnő is, aki Sch. mellett mint figyelő állott ... Az asszony is a rendőr ellen fordult ... a rendőr dulakodni kezd a koldussal s a nővel. Többen félreismerték a helyzetet és a vaknak hitt koldus pártjára keltek,* (de hát arravaló a sajtó, hogy a magáról megfeledkezett

polgárt észretérítse) ... *stb. stb.*» «*A napszámosnővel együtt őrizetbe vették, hatóság elleni erőszak miatt is.*» Így. Szinte alig nélkülözhető a méltó befejezés: úgy kell a disznóknak! No, de biztosan eltiltják a vezetéstől vagy 500 évre. Mindakettőt.

Látható, hogy a rendőr is ember és amint buzog, buzog, néha túlbuzog, néha a kelleténél lanyhábban buzog. A riporter pedig, aki beszámol, a rendőr ténykedéseiről, az is hol túlbuzog, hogy alulbuzog. Például: «*Tegnap késő este 30—40 főnyi csapat rohant ki a Honvéd-utca mellékutcáiból ... Vörös zászlók is kerültek elő. Hamarosan ott termett a rendőrség ... Huszonhatan voltak az előállítottak.*» Tehát 30—40 közül 26. (Előállítás — kissé enyhe kifejezés.) Ez ha nem is túlbuzgás, mindenesetre buzgás. Viszont példa a lanyha buzgásra: «*A szegedi diákzavargások tetteseit és felbujtóit kinyomozzák*». Igy a riport címe. Tehát nem *ták*, hanem *zák*. Kinyomoz — zák. Fogják kinyomozni. Esetleg. Lehet, hogy. Nincs kizárva. Netalántán. Ha Isten akarja, a kapanyél is elsül. Pedig hát: «*A rendőrség a tegnapi eseményekről* (Szeged) *hivatalos jelentést adott ki, amely megállapítja, hogy az egyetemen tartott gyűlés után mintegy 300—400 főnyi csapat vonult fel a Délmagyarország kiadóhivatala elé. Az ott megjelent rendőrök nem tudták (!) megakadályozni, hogy köveket ne dobjanak az épületre. Később erősítés érkezett és mivel a tömeg a felszólításnak nem tett eleget, sőt támadóan lépett fel ...*» Summa summarum: tüntetők száma 300—400; előállítottak száma = nulla. Nem sikerült, nem lehetett, nem illett, nem fért össze a m. k.-rel. Minden attól függ, milyen helyet foglal el valaki a piramisban. Jaj a piramison kívül levőnek. Azon aztán kitomboljuk magunkat. A riporternő meg akarja látogatni Trockijt. Már Prinkipo szigetén járt s már azt írja, hogy «*... nekivágtam a lejtős villaútnak, amerre a póruljárt orosz apostol tengődik Iset pasa villájában*». Igy a szöveg. De azért címül ezt írták a riport elé: «*Trockij villájában Prinkipo szigetén*». A villa udvarán doronghoz kötve egy hatalmas farkaskutya aludt, «*de a ribillió felébresztette s most versenyt ugat a gazdájával*».

Mindez azonban így van rendjén. Ez a világ napról-napra megszilárdul, aminek csak örülni lehet. Ami baj volt itt-ott, az is már mulik. Például: «*Londonból jelentik: A munkanélküliek száma november 10-én 2,261.777 volt, tehát 1350-nel kevesebb, mint egy héttel és 1,002.613-mal több, mint egy évvel ezelőtt*». A kis közlemény jól elhelyezve, plakátbetűs, diadalmas a címe: «*Csökkent Angliában a munkanélküliség*».

Nagy Lajos.

A magyar intellektuális ifjúság.

XI.

Faji demokrácia után faji szocializmus?

Fábián Dániel maga sem hiszi, hogy amit elmond,[1] az az egész magyar ifjúság gondolkozását rögzíti meg és mi sem gondoljuk, hogy így van. De hozzászólását mégis tipikusnak találjuk. Visszatükrözi annak a magyar fiatal kisebbségnek gondolatvilágát, amely komoly szellemi életet él, látja a problémákat és keresi a megoldást. F. D. kiindulása elég pesszimisztikus: a mai ifjúság nagy része nem él komoly szellemi életet; lelkivilágát hedonizmus uralja; a mai ifjúság forradalmi alaphangulatú; az idősebb nemzedékkel társadalmi helyzeténél fogva is szembenáll; az ifjúságnál a magyar érzés heves, önnevelési törekvése észlelhető még generációs tünetként; ez nem az állampolgársági, vagy a háborúelőtti liberalizmus magyar érzése, de a magyar fajiságnak mély, sorsszerű, fanatikus átélése. Nem az állampolgárságban, de az etnikumban és fajiságban látja a magyarságot; elfordul az imperializmus és szavaló irredenta gondolatától és két ellentétes táborra oszlik: egyik a fasizmusban, másik a szocializmusban látja a magyarság faji és szociális problémáinak megoldását.

A magyar társadalmat F. D. korcsképződménynek tartja, mert Magyarország az egyetlen állam, melyben a világi és egyházi nagybirtok feudális társadalmi politikai szerepét megtartotta, mert a tönkrement zsentri hivatalnoki testőrséggé süllyedt és mert városaink polgárságát a magyar nagytömegektől idegen németek és zsidók tették ki. A városi kultúra képviselői F. D. szerint idegenül és értetlenül állnak a magyar sorsközösséggel szemben. Nagy tévedés. Mondjuk: generációs tévedés. Ezt még a Jászi-idézet sem igazolja: «A nemzeti kultúra, a társadalmi fejlődés nagyjelentőségű polgári munkáját idegen fajok végezték el.» Ezt mintha F. D. negatívumnak tüntetné fel, holott ez pozitívum. Fejlődés. Út a demokrácia felé. Azok a városi szocialisták és radikálisok, akik egyedül követelték egyebek közt a földreformot, nem *csak* a zsidók és nem *csak* a svábok javát szolgálták.

. . . A háborúutáni forradalom a zsidó városi szellemiségnek forradalma és csak másodsorban a munkásságé? . . . Íme az örökség: a mai ifjúság szembeáll az önző, az állást halmozó öregekkel, de készpénz gyanánt fogadja el a „bűnös öregek“ megtévesztő tanításait. Igaz, hogy a magyar polgárság fejlődése nem tartott lépést a nyugati államok iramával (hogy csak egy könyvre hivatkozzunk, Berzeviczy az abszolutizmusról írt művében minden lojalitása mellett is feltárja ennek politikai okait), de vajjon messzebb jutottunk volna-e, ha a zsidók, svábok és tótok *nem* végezték volna el a társadalmi fejlesztés polgári munkáját? Ezek a nemzetiségek közben el is *magyarosodtak* és a környezetet is *magyarosították*, tehát még magyar szempontból sem lehet munkájukat negatívumnak bélyegezni. Lehet, sőt biztos, hogy a parasztság felszabadítását nem tudták elvégezni, de hiszen maga F. D. állapítja meg, hogy a magyar társadalom egyik legtipikusabb korcsképződmény; itt tehát a világi és egyházi birtok nyomását nehéz volt ellensúlyozni. E hatalommal még ma, az általános demokrácia korában sem tud megküzdeni a radikális közvélemény, hogyan küzdhetett volna meg az idegen nemzetiségekből nevelődött magyar polgárság? Az a feudális bilincshálózat azonban, mely ma is minden jobbat akaróra ránehezedik, nem ok arra, hogy a fejlődés hiányát a „parasztellenes“ zsidóság és a „parasztellenes“ munkásság rovására írjuk. Ezek elavult receptek . . . Azt sem mondja meg F. D., hol és mikor fordult a munkásság „egyetlen sorsszerű szövetségese, a parasztság

[1] A *Századunk* f. évi 8. októberi számának 464, s k. l.

ellen". A mai keresztyén magyar ifjúságról azt tartja, hogy „valósággal a pánantiszemitizmus sötétségében tévelyeg" — miért akarja tehát ebből a gondolkozásbeli mocsárlázból antiszemita és antiszocialista labdacsokkal kigyógyítani? Felvonultatja *Ágoston* Péter „A zsidók útja" c. munkáját. Ágoston megállapításai teljesen helytállóak. Csakugyan sok idő kell hozzá, míg egy nép belegyökeredzik valamelyik fogadó népbe. „Ezen tehát segíteni kell" — mondja Ágoston Péter —, „hogy a nemzsidó elem is megfelelően oszoljék meg az összes foglalkozási ágakban, amint a zsidóknak is arányosan kell megoszlaniok." Ámde ezen „mesterséges" úton nem lehet segíteni. Erre Ágoston sem gondol. A kiegyenlítődést csak a jól kiépített demokrácia teremtheti meg. Mesterségesen még akkor sem lehet segíteni, ha F. D. egy Marxból vett idézet alapján nem faji, de szociális problémának látja a zsidóságot. „Ahogy mi" — mondja F. D. — „meg akarjuk szüntetni az osztály elnyomás mai formáit, éppúgy akarjuk megszüntetni a fajok közötti gazdasági privilégiumot is." Itt legalább is egy kis fogalomzavar van. A csak bizonyos foglalkozásokra utaltság nem jelent mindig privilégiumot, jelenthet néha gazdasági, vagy ha úgy tetszik, faji elnyomást is és ha elnyomás van, akkor a faji kérdés könnyen összevegyül a szociális kérdéssel. És veszedelmes játék a szavakkal: „megszüntetni az osztályelnyomást, de megszüntetni a gazdasági privilégiumot is". Ha nincs osztályelnyomás, akkor nincs gazdasági privilégium sem. S ha az osztályok között nincs privilégium, még kevésbé lehet a fajok között... Ezt pedig igazán meglepetéssel olvassuk: „Hozzám gondolkozásban és társadalomszemléletben a szocialista szemléletü cionista ifjúság áll közel." Ha nem vesszük tréfának e nyilatkozatot, akkor a legvaskosabb ellentmondásnak kell minősítenünk. Amelyik ifjúság szocialista, az nem fog a léggyökerekbe fogódzó cionista patriotizmusért lelkesedni, a cionista ifjúság viszont époly távol van az igazi szocializmustól, mint ahogy a magyar turáni vagy irredenta mozgalom sem tud megbékülni az egyenlőtlenséget, a privilégiumokat ledöntő szocializmussal. És az az érzésünk, hogy egyelőre még F. D. sem tud a szocializmussal kibékülni. Ámbár azt mondja, hogy a szocializmus táborához kell csatlakozni. Igaz, hogy csak bizonyos „kikötésekkel". „A szocializmusnak számolnia kell az itteni viszonyokkal, ha nem akar örökké levegőben lógó valami lenni; meg kell látnia, hogy ebben az országban éppen a színmagyar tömegek képviselik a legelnyomottabb és legkizsákmányoltabb rétegeket." Hát eddig nem látta meg? A munkásság százezrei nem eléggé magyar tömegek, nem eléggé elnyomottak és kizsákmányoltak? Tudom kikre gondol F. D. A parasztömegekre. De tudnia kell azt is, hogy ugyanaz az erő akadályozta meg a parasztömegek szociális szervezését, amelyik nem engedte meg a magyar középosztály tömörülését sem a *Vámbéry*-tervezte Fábiánus-társaságban.

Ma már a szociális törekvések áthatják a dolgozó magyarság minden rétegét. A magyar szocializmus akkor teljesít igazán szociális és igazán magyar missziót, ha e törekvések szolgálatába áll. Magyarországon a szociális cél magyar cél is, a szociális eredmény magyar eredmény is. Az ezen túlmenő kívánságok nem bővítik, de korlátozzák a célhozjutás lehetőségét. *A sovinizmus megakasztó erő, akár cionisták, akár turáni magyarok ápolják magukban.* Faji értékek vannak, ezt nem is tagadjuk. De ezeknek érvényesítése csak addig egészséges, amíg nem ütközik össze a szociális célokkal. A „szociálbiológiai" értékeket hadd elemezzék csak Méhely Lajosék — a laboratóriumukban. Magyarország a mai formájában ezeréves kompozitum. Sokféle fajták összetevője és mégis közös eszmények kialakítója... A Dávid Ferencek, Kőrösi-Csomák, a Petőfiek, Kossuthok, Széchenyiek, Arany Jánosok, Ady Endrék útjelzői ezeknek a magyar eszményeknek. Ne térjünk a mellékösvényekre, mert a zavarok hinárába jutunk.

Ne higyje azt se F. D., se a magyar ifjúság egy része, hogy a gazdasági kérdéseket politikai küzdelem nélkül lehet megvívni (az ilyen politikamentes

küzdelem nagyon hasonlít a fasizmushoz); ne higyje azt sem, hogy a közvetítő kereskedelmet elméleti útmutatások szerint „ki lehet irtani“ és ne higyjék azt, hogy „a mások rovására káros hatással nem levő faji öntudat és kultúra támogatásával tudjuk a sovinizmus és nacionalizmus kultúra- és nemzetpusztító törekvéseivel szemben a harcot felvenni“. Ne higyjék, mert ez a nagyon kihangsúlyozott faji öntudat és faji kultúra éppen a „nemzetpusztító“ sovinszták és nacionalisták szótárából került ki, utolsó, kétségbeesett kísérletül arra, hogy „a régi világi és egyházi nagybirtok régi feudális társadalmi politikai szerepét“ megtarthassa. *Kemény Gábor.*

Az októbrizmus leglényegesebb eleme?

(Jászi Oszkár múlt számunkbeli cikkéhez.)

Jászinak Károlyi új programjáról megjelent írása valószínűleg épp oly nagy visszhangot fog kelteni a Századunkban, mint előző kitünő megállapításai az ifjú bolsevizáló lélekről, melyek, sajnos, nemcsak az ifjakra nézve voltak találóak. A magam részéről Jászi cikkének csupán az októberi forradalomról szóló részéhez szeretnék pár gondolatot fűzni.

Az októberi nemzetmegmozduláshoz sok akarás fűződött, amelyek ép ezért nem is lehettek mind egymással harmóniában. Nagy helyet foglalt el benne többek között a ma Károlyi által elvetett, de akkor általa is hirdetett „nyugati demokrácia“ követelése. Volt ezenkívül szociális, nemzeti (függetlenségi), kulturális tartalma stb. De bármilyen eltérők voltak is az októberi forradalom komponensei és szembenállóak az osztályok, amelyek benne részt vettek, mégis volt egy közös elemük s ez: az azonnali békeszerzés akarása, sőt, több ennél: pacifizmus. Akkor igen sokan hitték, — ép azok közül, akik a társadalmi történések öntudatosai —, hogy „ez a harc volt a végső“, hogy a béketárgyalásoknál nem lesznek se győzők, se legyőzöttek és hogy a Wilson által helyesen elgondolt és igazán akart 15 pont tényleg megvalósul, amely esetben kétségkívül sikerült volna is a világ új és igazságosabb rendjének megteremtése és ezáltal a világbéke biztosítása.

Ez a pacifista békevágy nemcsak mint legerősebb komponens érvényesült, nemcsak benne volt minden más tényezőben, nemcsak ott élt minden párt és osztály programjában, hanem egyúttal ez vált az eltérő komponensek eredőjévé, mely tehát mindennél jobban jellemzi az októbrizmust. De nemcsak az októberi, hanem az összes forradalmakat, melyek a háború végén a központi hatalmak országain végig szántottak. A forradalmak úgy terjednek, mint a földrengések.

Egyes korok és mozgalmak vezető eszméi többnyire szavakban is kifejezést nyernek, melyek történelmi szállóigékké lesznek és mélyen bevilágítanak a tömegek szellemiségébe. Ilyen volt a nagy francia forradalomban Sieyès abbé híres mondása, vagy a liberté, égalité, franternité jelszava.

A középponti hatalmak 1918-i forradamainak főként pacifista színezetét legjellemzőbben talán éppen nálunk fejezték ki Linder sokat idézett szavai: „Nem akarok többé katonákat látni!“ Itt nem kívánunk bebocsátkozni e szavak politikai értékelésébe és csupán szociológiai megállapítás akár lenni részünkről, hogy ez a háborúvégi forradalmak legjellemzőbb kiszólása volt.

Linder mondásának sokan nagy politikai hatást tulajdonítottak, holott inkább csak kifejezőjévé vált a forradalom szellemiségének és nem igen befolyásolta ezzel az eseményeket.

Az októbrizmust elfogult kritikusai főleg pacifizmusa miatt támadják; védői és elfogulatlan kritikusai pedig nem látják át eléggé a pacifizmus középponti jelentőségét az októberi mozgalmakban. Pedig ennél fogva lehet az októbrizmust a legjobban megragadni és megérteni, menteni épp úgy, mint támadni. A pacifizmus jelentőségének tompításával az októbrizmus tényleg áloktóbrizmussá válik.

Az októberi események itthoni vezető emberei által írt és a forradalom ötéves évfordulóján kiadott könyvben („Öt év multán“) több szempontból veszik vizsgálat alá az októbrizmust, de a pacifizmusnak nem jut abban önálló fejezet, pedig úgy hiszem, ez tette az októbrizmus lényegét. Talán naív és átgondolatlan pacifizmus volt az, de őszinte. Mindenkiben élt, mindenki kívánta, akit a háború érintett és csak a háború haszonélvezői irtóztak tőle. Ha tehát az októbrizmusról írunk, vagy beszélünk, a hangsúlyt mindig a pacifizmusára kellene helyezni. *Fenyvessy László.*

KÖNYVISMERTETÉSEK ÉS BÍRÁLATOK

Az emberi munka bölcselete.

Kisléghi Nagy Dénes könyve. Budapest: Gergely R., 1930. Közgazdasági Könyvtár. Kiadja a Magyar Közgazdasági Társaság. X. köt. (143 l.)

Valamely társadalomtudományi munka többféleképpen lehet hasznos. Nagy Dénes munkája hasznos tartalmánál, de talán még inkább tárgyalásának módjánál és szelleménél fogva.

Tartalma: adatoktól átszőtt elmélkedés, túlnyomóan az emberi munkával összefüggő azokról a lélektani és szociológiai kérdésekről, amelyek a primitív (s részben az állati) társadalmaknál is felmerülnek. Egyebek között: az értelem és ösztön szerepéről; a szerszámoknak (sok esetben vallásos-mágikus képzetekből való) eredetéről; az ősembernél is feltételezhető tudatos gazdálkodásról; arról a fejlődésről, amely — a tőkében — a mult emberi munkájának megmaradását biztosítja; a nemzedékek közti szolidaritásról s a mult kollektív lelki (vallási, erkölcsi, jogi, művészi) értékeinek — a kultúrának — átszármaztatásáról egyik nemzedékről a másikra; a vallás eredetéről a társadalom egyénfeletti lenyügöző hatalmából s viszont a vallásos-mágikus ritusoknak társadalom-formáló erejéről; a racionalizmusnak felbukkanásáról s a tudománynak kettős: technológiai és metafizikai orientációjáról; a munkamegosztás gazdasági és erkölcsi hatásairól, a vele (Durkheim szerint) együttjáró organikus szolidaritásról; az osztályképződésről s (Schmoller nyomán) a primitív arisztokrácia három csoportjának, a varázslópapoknak, a harcosoknak s a kereskedőknek szerepéről s a rabszolgaságról, az emberiség e nagy mechanikus munkaiskolájáról; a cseréről s primitív társadalmakban a maitól elütő (ajándékozás formájában végbemenő) megjelenéséről és más hasonló kérdésekről.

Az eredetiségnek sokféle fokozata van, a valóságnak mély, újszerű megragadásától le idegen szerzők nézeteinek nyers átvételéig. Ha valaki az idegen véleményeket magába szívja és szervesen feldolgozza, az ismertető közlés felett is ott lebeg a feldolgozó lélek egyéni, eredeti zamata. Így az „Emberi munka bölcselete“ felett is, amelyben a szétágazó kérdéseket és a (világosan és kritikai éllel elemzett) tanításokat a szerző tudományos érdeklődésének eleven őszintesége és a pártatlan tárgyaláson is átütő egyéni — s hozzá eszményi — életszemléletének melege köti élő egységbe. Ezért marad kellemes olvasmány még az ú. n. alapfogalmak tárgyalásánál is. S még egy más okból is. A tudomány fejlődése úgy alakult, hogy az írók Németországban inkább a szakemberekhez. Angol- és Franciaországban inkább a nagyközönséghez kívántak szólani. Az angol és francia irodalom ma is többnyire kész eredményeket közöl s egyszerűbb formában. A (rendkívül gazdag) német tudomány nagy része az eredményt megelőző, de a szakembert érdeklő gondolatmeneteket, előzetes ténymegállapításokat és fogalmi tisztázásokat közli, sokszor nehézkes formában, inkább a szellem előtermelvényeit, mintsem készgyártmányait. Nagy Dénes az angol és francia módszert követi s mondatainak világias könnyedsége, sokszor eleganciája nem gondolatainak felületességéből, ellenkezőleg ezek megérleltségéből és csiszoltságábal származik. Könyvének utolsó két fejezetével s különösen a marxi munkaérték elemzésével szemben azonban fentartásokkal kell élnünk. Ma már nagy mértékben áthatott az a felfogás, hogy a marxizmus korszakos hatását a tudományos gondolkozásra, nem értéktanával, hanem tanításainak egyéb részeivel érte el; hogy értékelmélete erkölcsi célok öntudatlan szolgálatában a fogalmakat a valóságot nem fedő konstrukcióba szorította. Ha már most valaki (mint Nagy Dénes is) ennek a konstrukciónak alapjára helyezkedik s mintegy belülről igyekszik tarthatatlanságát kimutatni, valójában csak a szavaknak és

fogalmaknak virtuóz, de meddő játékát nyujthatja. Ezenkívül: a mai teljes valóságával bennünket körülfogó kapitalista gazdaságnak (többek közt a mai hitel tőkeképző erejének) elemzése is csak külső, nem pedig belső összefüggésben áll a könyv egyéb, eltérő természetű szociológia fejtegetéseivel. De mindez nem változtat az egész munka kétségen felül álló értékén. E sorok irója az „Emberi munka bölcseleté"-nek egy tulajdonságát, amelyet fentebb már jelzett is, tartja — a mai szellem- és tudományellenes légkörben — különösen rokonszenvesnek és hivatástbetöltőnek. Ez: állandó elámulása az emberi Értelem csodáin, hódolata a Szellem ereje előtt; az a hite, hogy az igazi emberi léthez hozzátartozik, hogy az ember saját létén kívüli célt találjon küzdelmei számára s hogy az emberi faj győzelmes továbbélésének egyik (a faj biológiai fentartására vonatkozó paranccsal egyenlő erejü) parancsa az, amely a kultúra nagy lelki értékeinek továbbfejlesztésére és továbbplántálására vonatkozik. *G. J.*

Házasság és erkölcs.

Bertrand Russell: Marriage and Moral. London: Allen & Unwin. 1929. (254 l.).

A társadalmi lélektannal foglalkozóknak ismerniök kell Bertrand Russell nevét, akinek ezenkívül bölcsészeti, szociológiai, neveléstani munkái a mai emberiség legégetőbb kérdéseinek éles szemügyre vételével és ezekre nézve véleményének bátor kimondásával nagy szolgálatokat tettek az eszmék és teendők tisztázása terén.

Legújabb munkája a nemi és házassági erkölcs terein mozog, melyekre nézve mindenekelőtt az eddiginél több tisztalátást és szabadságot kíván. Ebben némileg egy csapáson halad Lindseyvel, a világhírűvé vált amerikai bíróval, csakhogy míg ez nagy munkájában leginkább a mai ifjúság szerelmi életével foglalkozik, addig Russel a házassági viszony és családi élet egész birodalmát igyekszik megvilágítani.

Elméletének magva abban folalható össze, hogy a nemi életnek bűnként vagy legalább éppen csak bizonyos feltételek alatt tűrhető rosszként való felfogása, amint azt a keresztény világnézet meggyökereztette, messzemenő és szükségtelen önkínzásokra, titkolózásokra, az ifjúság tájékozatlanul tartására, egyesek iránt embertelen szigorra, az egész élet hazug alakulására vezetett. Mindezeket a mai fiatal nemzedék már sokszorosan áttöri, azonban az élet valóban egészségessé alakításához még sok javítás lenne szükséges úgy a házassági törvényhozásban, mint az erkölcsi nevelésben. Így a házasságon kívüli nemi érintkezés elé, amíg nem vezet az utódok szempontjából káros bonyodalmakra, sem a házasságkötés előtt, sem azután nem kellene olyan jogi és erkölcsi korlátokat állítani, mint eddig; a házasfeleknek ebben a tekintetben olyan elnézést kellene egymással szemben gyakorolniok, aminőre — eddig is elég példa volt, kivált a feleség részéről a férjjel szemben. Az utódokat ferde helyzetüktől, a családokat a nemkívánatos utódoktól a nemzésakadályozó szerek bőséges alkalmazása óvhatná meg. A házassági elválást mindenütt a legkönnyebbé kellene tenni, ahol az együttélés harmóniája testi vagy lelki okokból lehetetlennek mutatkozik és kivált, ahol serdületlen gyermekek neveléśérdeke nem teszi a szülők együttmaradását, bárha talán keserves, erkölcsi kötelességgé. A nemi érintkezés, emez alapjában a táplálkozással, lélegzéssel egyrendű fiziológiai ténykedés titokzatos tiltott gyümölccsé, kívánatos bűnné válásának a korai, tárgyilagos nemi felvilágosítással lehet legsikeresebben elejét venni.

Igen érdekes Russell állásfoglalása Freud elméletével szemben. Bár saját kijelentése szerint tanulmányai során sokban közeledett e kiváló lélekkutatóhoz, ennek egyes felállításaiban még mindig túlzást lát. Nevezetesen

a sokat emlegetett Oedipus-komplekszusért, ahol ilyen csakugyan mutatkozik, nem az ősemberi természetet, hanem a férjük, párjuk által ki nem elégített és ezért is gyermekeikben kárpótlást kereső anyák túlságos becézését meg gyengédség-követelését teszi felelőssé. Russell szerint a boldog nő valószínűleg jobb anya lesz, mint a boldogtalan.

Ma már nem meglepő, de mindenesetre figyelemreméltó az a tárgyilagosság, mellyel Russell a matriarchális, patriarchális, antik, középkori, polgári és proletár családi alakulatok létrejövetelét és működési fetételeit taglalja. Az idejekorán való nemi felvilágosítás szükségét már azzal is indokolja, hogy a nemi érintkezésnek emberek között ma szokásos módja nem ösztönös többé és így két nemileg „ártatlan" lény egyesülési kísérletei csak tragikusan tehetetlenek, nevetségesek lehetnek. Nem riad vissza annak észrevételétől sem, hogy az anyaság a legáltalánosabb női hivatásból, elég könynyen válhatik egyesek különleges szakmájává, hivatalává, az apa pedig a gyermekek általános állami nevelése és gondozása mellett a nemzés percén túl egyszerűen feleslegessé lehet. Mégsem helyezkedik a falanszter-nevelés bolsevista álláspontjára, mert egyrészt túlságos egyformásítástól, minden egyéni érték elnyomásától tart, ezenkívül attól fél, hogy a katonai állam, mint egyetemes apa, a család enyhítő hatása nélkül annyira túlhajtaná a harcos-hazafias nevelést, hogy ebből az eddiginél is súlyosabb katasztrófák származnának az emberi műveltségre.

Russell minden egyes indítványát nem fogadom el fenntartás nélkül, bármennyi helyes eszmét találjunk is bennük az élet különböző területei számára. Kivált az utódnemzés kizárásával való szabad nemi érintkezés feltétlen megengedése — úgy vélem — aránylag igen rövid idő alatt a kihalásba, megsemmisülésbe sodorhatná az emberiséget, vagy legalább annak azt a részét, azt a népet, vagy társadalmi osztályt, mely ezt a felfogást magáévá tette. A féltékenység általános legyőzése, a nemi érintkezésnek teljesen szabaddá tétele még a saját házastárs számára is — talán egynéhány évtizedes meddően romantikus átmeneti idő után — a szerelemnek, mint eszmei értéknek egy már anyagilag, élvezetileg is alig értékelt, pusztán vegetatív tevékenységgé való változását hozhatná magával.

A nemi erkölcs szabályai, mindenféle helyi és időbeli botlásokon és ezek áldozat-hekatombáin keresztül is egészben véve az emberiség mindenkori életszükségletei szerint alakultak ki — erre Russell könyve maga szolgáltat elég meggyőző adalékot. Így most is azzal a megnyugvással nézhetünk a jövőbe, hogy nemi és családi ösztönünk sokunkat ejthet végzetes tévelygésekbe, de az egész emberi nemet semmiesetre sem fogja romlásba sodorni. Ahogy őseink megtalálták az együttélésnek azokat a módjait, melyek mellett elegen nőttek fel, éltek és működtek ahhoz, hogy mi is itt és így lehessünk — úgy talán utódaink is meg fogják lelni azokat az utakat, amelyeken a mi létünket folytathatják addig, ameddig ezt a Föld-élet feltételeinek alakulása egyáltalában lehetővé teszi. Mundus se expediet. *Farkas Geiza.*

A pénz a politikában.

Richard Lewinsohn (Morus): Das Geld in der Politik. Berlin: S. Fischer, 1930. 365 l.

Amint a fizikai földrajz kézikönyvei a víz körútjáról beszélnek a természetben, úgy beszél Lewinsohn könyve a pénz körútjáról az európai és az amerikai társadalmak politikai és állami életében. Vizsgálódásainak időbeli területe átlagosan az utolsó tíz esztendő. Németországról szólva valamivel több, mert visszatekint Bismarck koráig, Itália és Amerika esetében kevesebb, mert az elsőnél a fasizmus hatalomra jutását, a másodiknál Hoover megválasztását veszi föl kiinduló pontnak. Nem a magángazdasági pénzforgás

érdekli Lewinsohnt, hanem a pénz szociáldinamikája: mikép szublimálódik a tőke politikai hatalommá s mikép csapódik le a politikai hatalom felett való rendelkezés tőkés előnyök szerzésében. Rendkívül élvezetessé teszi e munkát egyszerű és higgadt előadása, cikkszerűen rövid fejezeteinek láncolata, melyből azonban kisérteties erővel bontakozik elő a finánchatalmak démonologiája, hallatlan céltudatossággal érvényesített erőkifejtésük s regényességben minden kalandorregényen túltevő vállalkozásaiknak merészsége. A könyv dokumentációjának találó volta és gondossága, szemléletének természetessége, felfogásának mentessége minden dogmatikától (a pénz ezerágú gyökérzete felett látja a teljes életet) pehelykönnyűségűvé teszik a felvetett súlyos témát s a kortörténet gazdagtanulságú körképének felvázolására képesítik a szerzőt.

Az első öt fejezet (1—238 l.) Németországgal foglalkozik, és pedig a császári rezsim politikai pénzügyeivel, majd a köztársasági parlament financiális vonatkozásaival, a parlamenten kívüli egyenruhás politikai szervezetek költségeivel, a sajtó pénzforrásaival s az állam propagandára tett kiadásaival. A bevezetés bemutatja a Hohenzollern-császárságot, mely nem engedett teljes szárnybontást az ipari és a fináncttőkének a feudális tőke mellett, de azért Bismarck és Bleichröder, továbbá Fritz pon Holstein és a Meyer—Cohn-bankház együttműködésében kölcsönös közeledésükre jeles példát adott. A novemberi forradalom értelme Németországban: a polgári tőke egyenjogusítása a közigazgatást és politikát eddig kizárólagos joggal irányító nemesség mezőgazdasági és ipari tőkéjével. A polgári tőkének nem kell többé nemesi prédikátum mögé húzódnia s a politikában ezentúl nem a porosz feudalizmus javára, hanem a saját érdekében, az állam hatalmi eszközének teljes meghódítására törekedve tesz invesztíciókat. A történelem rendje, vagy ironiája, hogy a feudális tőke hatalmi apparátusát a német munkásság előretörése sepri el s ezzel az ipari és a fináncttőke számára megnyitja az utat az államhatalom megszerzéséhez. Lewinsohn azt mutatja be mesterien, mikép gyúrja át a német nagyvállalkozás 1918 november után a pénzt hatalommá a parlamenten belül a választások előkészítésével s a parlamenten kívül védőszervezetek teremtésével, sajtóalapításokkal. Míg a jobboldali elemek átveszik a forradalmi és köztársasági baloldal fizikai taktikáját, az elszánt és szervezett megmozdulások elvét, a köztársasági oldal magáévá kénytelen tenni a jobboldali elemek gazdasági módszerét a közvélemény irányítására s a megszerzett pozíció megvédelmezésére. A német szociáldemokrata munkásság fillérenként hord össze milliókat, hogy tőkét szegezzen a reakciót szolgáló üzletes tőke s annak politikai vállalkozásai ellenébe. A legnagyobb erővel Hugenberg Alfréd, Kruppék volt igazgatója dolgozik a reakció pénzügyi frontján. Egész koncern-szervezetet teremt, melynek egyetlen és főcélját, a közvélemény befolyásolását a koncern frontján profitra dolgozni látszó józan telepítőbankok stb. leplezik, hátrább sorakoznak az ú. n. összekötőszolgálatot teljesítő alapítások s ezektől vezetnek huzalok nyomdákhoz, távirati ügynökségekhez, kőnyomatosokhoz, filmvállalatokhoz s az időszaki sajtótermékek szerkesztőségeinek százaihoz, sőt ezreihez. A jobboldali propaganda-trösztök nem azzal a nemes naivitással működnek, mint forradalmi megmozdulások hasonló szervei, hanem leplező ügyeskedéssel, üzleti szellemmel telítve. Nem a tömegek felszitható heroizmusára építenek, hanem *allzumenschlich* tulajdonságokra, nem elárasztással, hanem beszivárogtatással látnak feladatukhoz. Megmozdul a kisvárosok sajtóerdője, folyik a porhintés, áll a kavarodás -- beszélnek nemzeti megmozdulásról és a kisemberek nem tudják, hogy honnan fú a mesterségesen keltett szél. Amit a kapitalista és alldeutsch Ehrhardt-körről, a polgári és antiplutokratikus Jungdeutscher Ordenről, a nemzeti szocialistákról (ezek az őket segítő vállalatokat kiveszik az általuk követelt közcélú kisajátítás hatálya alól) megtudunk, amit a munkásság politikai és propaganda-szerveiről, a német bürokrácia magatartásáról, össze-

tételéről és magánvállalatokba való elvándorlásáról olvasunk — mindez fundamentális érdekű és fontosságú német és európai problémák megértéséhez.

A könyv második, rövidebb fele (241—358. l.) a francia és az angol parlamentárizmust, az amerikai demokráciát, a fasizmust és a katonai diktatúrákat, végül a szovjetrendszert tárgyalja öt további fejezetben. A megvilágítás szempontjai azonosak a Németországról szóló rész szempontjaival, de a tárgyalás nem oly beható, ám frappáns részletekben bővelkedik. Feltünik Bolliet szenátor, a francia Hugenberg alakja, sorra kerül André Berthelot, Madame Hanau szereplése, Poincaré fellépése a parlamenti tagok felügyelőbizottsági szereplései ellen, a sajtó befolyásolása cári pénzekkel, Coty és Hachette harca a sajtó feletti uralomért. Az angol konzervatívok és liberálisok pártkasszáinak jövedelme, a Labour Party pénzügyi nehézségei, az Isaac-testvérek Marconi-részvényekben való spekulációja az angol parlamentárizmus kulisszái mögé vezetnek, az amerikai politika sötét oldalára világítanak a Hoover-választás költségeiről, a washingtoni kijárókról (lobbyist-ák), a multimilliomosok egyszerre két pártot támogató ravaszkodásáról, a Shearer-ügyről és a Teapot—Dome olajbotrányáról szóló lapok. Az európai diktatúrák finanszírozásának története után következik a szovjetvilág politikai pénzügye s a petróleumtrösztök verekedése az orosz kőolaj miatt. A petróleumot Csicserin találóan hasonlította a perzsa királyfi talizmán-gyűrűjéhez, melynek gyöngyét csak fel kell mutatni az ellenségek előtt, hogy azok a királyfi helyett — egymásnak essenek.

Lewinsohn könyve tárgyilagos előadásával leköti az olvasót, közben, mintegy a műtőorvos finom operáló mozdulatával, hályogot távolít el a szemekről s a világháború utáni társadalmi valóságot helyes dimenzióval teszi áttekinthetővé. *Szintay Iván.*

A szegedi tanya problémái.

Buday György dolgozata. Dolgozatok a m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem sajtótudományi tanfolyamából. Szeged 1930.

A dolgozat írójának, mint a szegedi Bethlen Gábor Kör volt vezetőjének, érdemei vannak a szegedi agrársettlement diákmozgalom megindítása körül. Világnézete bizonyos haladó irányzat mellett fasiszta hajlandóságot árul el és nem ment a parasztromantikától sem. Jellemző, amit például a városi és tanyai nép ellentétéről mond: „A magyar nemzet két fontos rétegének kölcsönös közeledését és szolidaritását csak kisebb mértékben gátolják komolyabb gyökerű, nehezen kiegyenlíthető gazdasági és elvi akadályok. Legtöbbnyire csak felületességből, bürokráciából elkövetett hibák elmérgesedése, fokozott érzékenykedések és hiuságok, egyéni visszaélések és főként egymás nemismerése az, ami lehetetlenné teszi a társadalmi szintézist.“ Az ifjúságnak, mely a múlt bűneiért nem felelős, szánja azt a szerepet, „hogy a jövendő közszellemet átitassa a különböző rétegek egymás megismeréséből és megbecsüléséből, egymás hibái megkritizálásából, de megbocsátásából fakadó szolidaritással“.

A dolgozat az agrársettlement munka alapelveit kívánja lefektetni, amelyek azonban egymásnak több helyen ellenmondanak. A tanya vizsgálatánál túlságosan kihangsúlyozza a helyi viszonyok különleges voltát és mintha ezekből valami különleges szegedi tanyai tudományt szeretne szerkeszteni. A dolgozat közismert szociográfiai és néprajzi módszereknek leegyszerűsítése, népszerűsítése; sajnos, nem a kívánatos rendszerességgel.

A tanyakérdés elemei iránt érdeklődőknek mégis érdemes elolvasni ezt a szerény, tudományos igényre nem számító dolgozatot. Szeretnénk, ha már követné a részletes kutatómunka maga és nem merülne ki továbbra is a settlement munkaprogramok kiadásában, mint az elmúlt két esztendőben. Az aktív szociális munkával talán hasznot hajt az egyébként vérszegény programmal induló settlement-mozgalom. *Fábián Dániel.*

Mit látott Barbusse Szovjetországban?

(Henri Barbusse: Russie. — Paris: Flammarion 260 p.)

Természetesen jót és szépet! Hiszen vannak még hiányok, vallja Barbusse, nem szünt meg a nagy harc, nincs még vége minden szenvedésnek. Tárgyilagos ítélet kell mindenekelőtt; nincs elég szigorú kifejezés azok ellen, akik a végtelen Szarmata síkságon folyó és egészen ehhez méretezett szociális munkát egyes kedvezőtlen, a munka végzőinek is visszatetsző jelenségek elhamarkodott és rosszhiszemű általánosításával elgáncsolni, akadályozni igyekszenek. Igaz, hogy legalább ebben a könyvében Barbusse maga esik azután az ellenkező hibába: az Oroszországban láthatókból csak a tetszőt, a biztatót tartja meglátásra, vagy olvasó elé tárásra érdemesnek, az élet általános kedvező alakulására, az ötéves terv eddigi eredményeire nézve már egész nagyjában a statisztikákra utal, melyeknek számait azonban sem pontosságuk, sem a bennük foglalt tények hatályossága (például a rubelkeresetek vásárlóereje) szempontjából nem teszi bírálat tárgyává. Aki más nyomon indul, más eredményekre is jut, annak része Barbussetől a legteljesebb lesajnálás «ce pauvre Panaït Istrati». Vagy olyan kíméletes leöregezés, aminőben a kommunizmust befogadó, de mégsem teljesen átérző Anatole Francet részesíti. Már Maxim Gorkij karral és tollal ölelgetett testvére, akit a legnagyobb orosz írónak nevez, de egyideig mutatott ingadozásáért mégis Lenin mögé sorol.

Oroszországnak az onnan kiszivárgó, már nem is minden esetben letagadható rémséghírek elleni védelmében különben az általa alaposan leburzsoázott — Clémenceaura is hivatkozik, aki egyszer azt mondta, hogy a francia forradalmat mint egészet kell tekintenünk — akár Clémenceau békeszerződéseit, tehetnénk hozzá mi. Mikor Barbusse ugyanilyen egységes felfogást kíván az orosz forradalomra nézve, még azt is elismeri, hogy Clémenceaunak egy marxista pillanata volt; mi inkább Barbusset véltük egy clémenceauista pillanatában rajtakapni. Ebben ugyan könyve más helyein is akad részünk, például ahol Oroszországban minden áron proletár „hazát", már nem orosz, hanem proletár fajtipust kíván látni és kivált ahol az orosz proletariátusnak már nem harckészségét, hanem háborúra készültségét hangsúlyozza elég leplezetlenül. Hogy szerinte a szovjetkatona más, mint egyéb országbeli bajtársai, mert célja másokon segíteni — ez olyan jellemzés, melyre a pax romana hozóitól, az Izlam terjesztőitől, a keresztes vitézektől, a francia forradalom katonáitól a különféle későbbi kulturtrégerekig már nagyon sokan előtte vettek ki szabadalmat.

Azért mi is megegyezünk Barbussel abban, hogy a nagy Oroszországban igen nagy dolgok történnek; persze már hogy az ő szavai szerint az emberiség legnagyobb eseménye folyik-e ott le — azt mi nem tudhatjuk, ebben csak a jövő történetírói dönthetik el, hogy az esemény résztvevői, kortársai közül melyiknek sejtése vált valóra.

Mindenesetre nagy dolog, hogy a hatalom a dolgozók, az addig kiaknázottak kezébe került, vagy legalább ezek nevében gyakorolják. Az ugyan, hogy ez először történnék meg az emberiség történetében, megint túlzás; az ógegyiptomi felfordulástól és a görög-római plebs időnként sikeres feltámadásaitól kezdve a középkori céhek és némely parasztságok felülkerekedésein keresztül a fellázadt néger rabszolgák államalapításáig sokszor történt ilyesmi, bárha különböző elnevezések alatt. Hiszen lehet, hogy valóban az egész emberi világot átalakítja az, ami Oroszországban végbemegy, ha talán nem is pontosan azoknak elképzelése szerint, akik mint az „emberiség megváltói" boldog büszkeséggel, bizakodással dolgoznak és okoskodnak. Mert olyan forradalmi diszkoszt még nem dobtak el, mely ne messzebb, vagy közelebb, vagy másfelé esett volna le, mint ahova szánták. De az oroszországi átalakulást a történések láncolatából kivarázsolni, vagy csak kitagadni semmiesetre sem lesz többé lehetséges.

Legérdekesebbek talán Barbussenek azok a kijelentései, melyeket legsajátabb szakmája: az irodalom és ebben is a francia irodalom területéről tesz. Nem híve minden eddigi alkotás és vívmány elvetésének, nem is szószólója minden ízlésszabály mellőzésének, a hivatatlanok, előkészületlenek irkálásának. De azért egy jó szava sincs a mai dekadens, végig csak elemző polgári irodalom és ennek l'art pour l'art-ja számára. Elég messzemenő lekicsinyléssel nyilatkozik olyan, nálunk is ismert és méltatott nevekről, mint Marcel Proust, André Gide, Charles Maurras és Paul Claudel, — akikkel azután az általa kisebb-nagyobb fenntartásokkal elismert proletárirányú írók legalább nálunk többé-kevésbé az ujság, az ismeretlenség csábjával ható jegyzékét állítja szembe. A fenntartások közül a legáltalánosabb: hogy még a ma proletáríróknak vehető franciák sem 100%-ig azok.

Milyen is legyen, mit is tegyen, aki erre az elismerésre pályázik? Barbusse — természetesen sokkal bővebben kifejtett — felelete erre az, hogy az új tartalomnak megfelelő új, bár azért még mindig művészi formában írja le a munkást, de nem mint egyes szenvedőt, boldogulót, hanem mint az élő társadalom elemét, a körülötte és általa is lefolyó világátalakulás egyik eszközlőjét. Emellett persze a polgárt stb. is — egész gyűlöletességében. Tehát magyarán mondva: a lehető legművészibb eszközökkel a lehető legmesszebbmenő irányköltészetet adjon.

Aki Szovjet-Oroszország anyagi és főként szellemi életéről tájékozódni kíván, olvassa el Barbusse könyvét. De másokét is, így sem könnyű csak némiképpen ellenőrizhető adatokat nyernünk arról a történelmi folyamatról, melynél érdekfeszítőbbet — ebben igazat adunk Barbussenek — a mai élő nemzedék bizonyára sehol sem figyelhet. *Farkas Geiza.*

Hét politikai portrait és — az író arcképe.

(Pethő Sándor: Viharos emberöltő. Bp. Stádium. 243 l. É. n.)

Szép szavak leplébe burkolt arcképek. Olyan ember írta, aki ismeri a magyar multat s jól tudja, hogyan jutottunk idáig. De nem meri mindég kimondani, amit gondol. Néha csak félig mondja ki, máskor akaratlanul pattannak ki tolla alól olyan megállapítások, melyekből egyébre lehet következtetni, mint amit az író akar hangsúlyozni. Művészi és tudatos írások. Az aláhúzást vagy elhallgatást egyformán meggondolta az író. Ismeri az eseményeket és szeret gondolkodni. A tudás sokszor szétfeszíti nála az előre megállapított kereteket és ilyenkor — beismerésbe jut, azaz: ellentmondásba saját jól megfontolt állításaival. Pethő Sándort képzettsége arra predesztinálja, hogy tárgyilagosan ábrázolja az embereket és eseményeket, de érzelmi momentumok vagy más lekötöttségek mégis bizonyos ál-objektivizmus felé sodorják. Érezni lehet ezt különösen az Andrássy és Tisza-arcképben is. Látja a két államférfi felfogásának mélységes ellentéteit, látja, hogy egyik sem képes a szükséges reformok lélektani hatásaival kivédeni a destrukció merész támadását, látja, hogy Bethlen vezérré választása a „tévedések tragikus sorozatába" tartozik, látja a kölcsönpolitika kolduló kálváriáját; tudja, hogy a Tisza-rendszer az emberek gyöngeségére épített és dividendának tekintette az egész országot, hogy a régi vármegye, melyet Grünwald Béla szeretett volna modernizálni, nem volt más, mint egy karrier-biztosító intézet s mégis — következetesen — Jásziban és körében látja azokat a destruktív elemeket, akik a régi Magyarországot lerombolni akarták minden élő és halott nagyságával, a helyett, hogy azokban látná az ország megrontóit, akiknek „maradisága, csökönyössége és elvakultsága minden modern fejlődési erőt (Ady, Szinyei-Merse, Lechner Ödön) *átutáltak* hozzájuk". Pethő idealizálja azokat a politikusokat, akik minden viszonylagos nagyságuk dacára is a „quieta non movere" kényelmes alapján állottak és — ez már az idealizálásnál is nagyobb

bűn, mert elfogultság — nem talál egy megértő szót azok számára, akik (akár Ady Endréknek, akár Jászi Oszkároknak hívták) a fejlődésben látták az ezeréves Magyarország biztosítékát. Sok tény igaz lehet abból, amit Pethő Sándor a viharos emberöltő képviselőiről (Andrássy Gy., Apponyi, Grünwald, Prohászka, Tisza, Ugron, Vázsonyi) megír, de viszont sok igazságot elhallgat róluk. Apponyira nagyszerűen talál e megállapítás: „halk ütemben menetelő áttájékozódás a konzervativizmusból a nemzeti liberalizmus felé“, de ez nem változtat azon a tényen, hogy nagy tömegeket érintő szociális érdekekért sohasem tudott merészen síkraszállni és hogy az ő iskolatörvényeitől koldul ma Erdély magyarsága. Grünwaldról elfelejtette megállapítani, hogy a történet-tudományban ő jött először az „új időknek új dalaival“; Prohászkának az az érdeme, hogy a magyar fajvédelem kérdését ő vetette fel a Hungarizmusban, nagyon illuzórius, midőn ugyanakkor félrerúgta az igazi nemzetvédelem demokratikus feltételeit; s mit szóljunk Tisza erős magyar parlamentjéről, melyben tehetetlen bábokká süllyedtek az emberek s mit szóljunk egyáltalán annak a Tiszának a politikájáról, aki „megmentette a kiegyezést“, megmentette az „állameszmét“, „széjjelmarcangolta az ellenzéket“, „titokzatos törvények folytán“ belenyugodott a háborúba, míg végül be kellett látnia, hogy „a játszma elveszett“. Igen: *a játszma elveszett* és Pethő Sándor tudja legjobban, hogy ezt a játszmát — lehet, hogy jóhiszemüen — a történelmi Magyarország vezető emberei vesztették el. Annak a történelmi Magyarországnak vezetői, melynek egyik pólusán a hajlíthatatlan Tisza állt, a másikon meg a hajlékony Apponyi. S ha ez így van — ezt pedig Pethő is kénytelen leszögezni — akkor mégsem lehet a magyar progresszió problémáját destrukcióvá, zsidókérdéssé s a Vázsonyi Vilmosok, Jászi Oszkárok harcát a zsidó nacionalizmus kérdésévé leegyszerűsíteni. Éppen Pethő szögezi le Vázsonyi ellenállását a darabont-rendszerrel szemben s harcát Jásziékkal, kik az általános választójogot még a darabont kormánytól is szívesen látták volna s ebből elsősorban neki magának kell belátnia, hogy amikor a „történelmi magyarság“ s ennek nevében a kurzus zsidókérdést vészjelez, akkor tulajdonképpen a magyar demokrácia megoldásától lúdbőrzik a háta. Hogy a radikális és szocialista csoport vezetői nem tudták a politikai játszmát oly rutínosan és hidegen végigjátszani, abban igaza lehet Pethő Sándornak, de annál kevésbé van igaza, mikor e csoportok „intellektuális csürhéjéről“ beszél. Ezeknek az intellektuális „tolakodóknak“ a koncepcióit kénytelenek már hirdetni a politikai „beérkezettek“ is, ezektől terhes Briand Páneurópa-tervezete s holnap talán már ezekről ír vezércikket Pethő Sándor is. . . . Summa summarum: Pethő Sándor érdekes és jellemző képét adja hét arcképében a *régi* Magyarországnak és a maga történeti ismereteinek s írói képességének. De nagy kár, hogy amíg a szavak nem egyszer a történetíró szavai, a *hang*, amellyel kiejti a szókat, a kurzus melódiája. *Kemény Gábor.*

Inszolvenciák.

György Ernst: Neue Wege des Insolvenzrechtes. Wien—Leipzig: Moritz Perles, 1930 (90 l.).

Az Országos Hitelvédő Egyesület igazgatója, kinek egy kiváló munkájáról szemlénk múltévi folyamában megemlékeztünk, e könyvében jeles szakjogászi és igazgatási fejtegetéseket ad, amelyek távol esnek szemlénk tárgykörétől, de meg szeretnénk állani egy pillanatra könyvének bevezető fejezeténél, mert ez a közgazdának és szociológusnak érdekes problémákat és meglátásokat kínál. A fizetésképtelenségek legfontosabb gazdasági okainak kimerítő oknyomozása — úgymond — egyenlő volna az elmúlt évek gazdaságtörténetének megírásával. Ez nem áll módjában Györgynek. Így csak néhány oldalon veti oda az aktuális világválságnak — vagyis az inszolvencia okoknak — éles képét, amelyet jó volna, ha legalább is minden közgazdasági rovatvezető megtanulna betéve. Sajnálatos, hogy a szerző idejéből csak ily alkalmi és rövid társadalomgazdasági exkurziókra telik.

9197.30 Hungária Hirlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős: Schmidek Géza



STOCKHOLM LÁTKÉPE

VÁROSOKON KERE

Magyarország világhírnévre jutott úttörő építőművésze

VÁGÓ JÓZSEF

a Népszövetségi palota tervezője

vezet bennünket végig a világ nehány fontosabb városán, hogy a modern emb
adjon egy-egy megkapó pillanatfölvételt egy kialakulóban levő művészi korról,
Renaissancenál is dicsőbb művészi föllendülés életképes csírái

NEM ÚTLEÍRÁS, NEM ÁLARCOS BAEDEKE

A szerző elveti a leíró esztétizálást. A városok nála inkább csak alkalom, hogy
szet legkülönbözőbb problémáinak mélyére tekinthessen.

A művészetet új filozófiai beállításban mutatja be: nem mint elvont, önmagáé
magyarázhatatlan furcsaságot, hanem mint a TÁRSADALMI ÉLET SZERVES
giai, gazdasági, politikai kapcsolataival.

I. EGY IFJÚ KÖZTÁRSASÁGBAN
II. KEMPINSKI
III. RAGNAR ÖSTBERG
IV. A TÉGLA KÖLTŐI
V. KAISERSTADT



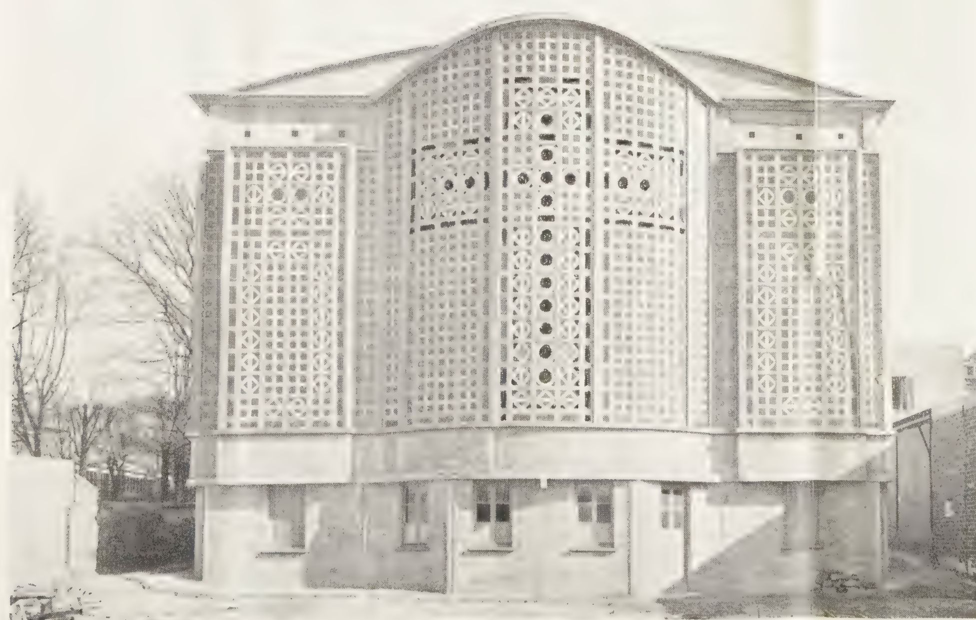
KARL MARX-HOF, WIEN
Stadtbauamt, Karl Ehn, Arch., 1930



ISKOLA HILVERSUMBAN
W. M. Dudok Arch., 1929



CITÉ EN GRADINS, PARIS
H. Sauvage Arch.



RAINCY-I TEMPLOM HÁTSÓ HOMLOKZATA
A. & G. Perret Arch., 1923

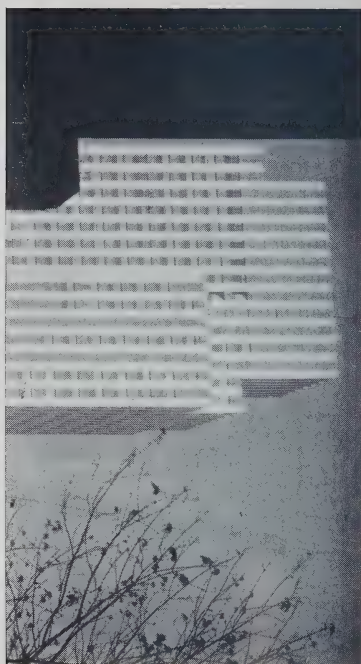


DAILY NEWS BUILDING, NEW YORK
J. M. Hovells & Raymond M. Hood Arch., 1930



SAN GIMIGNANO





SZTÜL

éles megvilágításában
elyben látnoki szeme a
látja.

EZ.

zokon keresztül a művé-

, önmagában élő meg-
ÉSZÉT, annak szocioló-

a 9 önálló cikk címe, me
meg fantasztikusan csap
SZETET, de egyben

A világ minden tájáról összegyűjtött
Megrendelhető a kiadónál

SZÁZADUNK

Társadalomtudományi Szemle

FELELŐS SZERKESZTŐK:
VÁMBÉRY RUSZTEM ÉS VARRÓ ISTVÁN

MEGJELENIK TIZSZER ÉVENTE

V. ÉVFOLYAM – 6. SZÁM – 1930 JUNIUS

TARTALOM

(A tartalommutató a túllapon folytatódik!)

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
BUDAPEST, V., ALKOTMÁNY-UTCA 12, III. 20
Telefon: Automata 114—52 és 264—03

FŐBIZOMÁNYOSOK: Ausztriában Paul Stern & Co. Wien, I., Spiegelgasse 2. **Csehszlovákiában** a „Lipa" könyvkiadó, Bratislava, Venturska ulica 9. **Jugoszláviában** a Literária lap- és könyvterjesztő, Subotica. **Romániában** Pallas lap- és könyvterjesztő, Cluj, Str. I. Ratiu.

Évi előfizetés ára 16 pengő. Külföldön: 3 dollár, 16 svájci frank, 600 lei, 100 cseh kor., 160 dinár, 22 osztrák Schilling.

Egyes szám ára 2 pengő, 80 lei, 12.50 cseh kor., 20 dinár, 3 osztr. Schill.

(Az első fedőlapon levő tartalommutató folytatása.)

A SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL POSTÁJA: Kéziratok, levelek, nyomtatványok, előfizetések Budapest, V., Alkotmány-utca 12., III. 20. címzendők.
A SZERKESZTŐK szombatonként déli 12—2 óra közt ugyanitt találhatók.
Telefon: Aut. 114—52 vagy 264—03.

Hungária Hirlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős: Schmidek Géza.

SZÁZADUNK

Társadalomtudományi Szemle

FELELŐS SZERKESZTŐK:

VÁMBÉRY RUSZTEM ÉS VARRÓ ISTVÁN

MEGJELENIK TIZSZER ÉVENTE

V. ÉVFOLYAM – 7. SZÁM – 1930 SZEPTEMBER

TARTALOM

(A tartalommutató a túllapon folytatódik!)

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
BUDAPEST, V., ALKOTMÁNY-UTCA 12, III. 20
Telefon: Automata 114—52 és 264—03

FŐBIZOMÁNYOSOK: Ausztriában Paul Stern & Co. Wien, I., Spiegelgasse 2. **Csehszlovákiában** a „Lipa" könyvkiadó, Bratislava, Venturska ulica 9. **Jugoszláviában** a Literária lap- és könyvterjesztő, Subotica. **Romániában** Pallas lap- és könyvterjesztő, Cluj, Str. I. Ratiu.

Évi előfizetés ára 16 pengő. Külföldön: 3 dollár, 16 svájci frank, 600 lei, 100 cseh kor., 160 dinár, 22 osztrák Schilling.

Egyes szám ára 2 pengő, 80 lei, 12.50 cseh kor., 20 dinár, 3 osztr. Schill.

(*Az első fedőlapon levő tartalommutató folytatása.*)

KÖNYVISMERTETÉSEK ÉS BÍRÁLATOK

Figyelmeztetés és kérelem.

Sajnálattal értesültünk, hogy valaki előfizetőket gyüjtött szemlénknek, de nem mind jelentette be kiadónknak; igy utólagos reklamációkból véletlenül jöttünk rá hibánkon kivüli mulasztásokra.

Felkérjük szemlénk barátait, ha megtudnák, hogy valaki előfizetett a Századunkra és nem kapja, közöljék velünk.

*A SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL POSTÁJA: **Kéziratok, levelek, nyomtatványok, előfizetések Budapest, V., Alkotmány-utca 12., III. 20. címzendők.***
*A SZERKESZTŐK **szombatonként déli 12—2 óra közt ugyanitt találhatók.***
Telefon: Aut. 114—52 vagy 264—03.

NOTRE SIÈCLE

REVUE DE SOCIOLOGIE.

DIRECTEURS: R. Vámbéry et É. Varró.

REDACTION ET ADMINISTRATION: Budapest, V., Alkotmány-u. 12, III/20

Sommaire: I. ARTICLES. *Ch. Kernstok,* L'Art et l'esthétique du machinisme. — *G. Farkas,* Chaque nation, a-t-elle le gouvernement qu'elle mérite? — II. NOTES. *G. Káldor,* Le Mémorandum de M. Briand. — *Z. Sz.,* Autour de Paneurope. — *I. Faludi,* L'idée panasiatique dans la récente litérature russe. — *G. Supka,* La liberté de la pensée en Hongrie. — *Ch. L. Óbudai,* 40-e anniversaire de la fondation de la Berliner Volksbühne. — III. HISTOIRE CONTEMPORAINE. — IV. DISCUSSIONS. — V. BIBLIOGRAPHIE.

OUR CENTURY

REVIEW OF SOCIOLOGY

EDITORS: R. Vámbéry and St. Varró.

EDITORIAL AND PUBLISHING OFFICE: Budapest, V., Alkotmány-u. 12, III/20.

Contents: I. ARTICLES. *Ch. Kernstok,* Art and Aesthetics in the age of machines. — *G. Farkas,* Has each people such a goverment, that it deserves? — II. NOTES AND COMMENTS. *G. Káldor,* M. Briand's Paneuropa Memorandum. — *Z. Sz.,* About Paneuropa. — *I. Faludi,* The Panasiatic Idea in the new Russian Literature. — *G. Supka,* Freedom of Thought in Hungary. — *K. L. Óbudai,* 40th Anniversary of the „Volksbühne" in Berlin. — III. CONTEMPORARY HISTORY. — IV. DISCUSSIONS. — V. BIBLIOGRAPHY.

UNSER JAHRHUNDERT

ZEITSCHRIFT FÜR GESELLSCHAFTSWISSENSCHAFT

SCHRIFTLEITER: R. Vámbéry und St. Varró.

REDACTION UND VERLAG: Budapest, V., Alkotmány-u. 12, III/20.

Inhalt: I. ARTIKEL. *Karl Kernstok,* Kunst und Maschinenästhetik. — *Geiza Farkas,* Hat ein jedes Volk die Regierung, welche sie verdient? — II. BEITRÄGE. *Georg Káldor,* Das Briandsche Memorandum. — *Z. Sz.,* Um Paneuropa. — *Ivan Faludi,* Der panasiatische Gedanke in der neuen russischen Literatur. — *Géza Supka,* Gedankenfreiheit in Ungarn. — *K. L. Óbudai,* Die 40jährige Berliner Volksbühne. — III. GLOSSEN ZUR ZEITGESCHICHTE. — IV. DEBATTEN. — V. BÜCHERSCHAU.

Hungária Hirlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős: Schmidek Géza.

SZÁZADUNK

Társadalomtudományi Szemle

FELELŐS SZERKESZTŐK:

VÁMBÉRY RUSZTEM ÉS VARRÓ ISTVÁN

MEGJELENIK TIZSZER ÉVENTE

V. ÉVFOLYAM – 8. SZÁM – 1930 OKTÓBER

TARTALOM

(A tartalommutató a túllapon folytatódik!)

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
BUDAPEST, V., ALKOTMÁNY-UTCA 12, III. 20
Telefon: Automata 114—52 és 264—03

FŐBIZOMÁNYOSOK: Ausztriában Paul Stern & Co. Wien, I., Spiegelgasse 2. **Csehszlovákiában a** „Lipa“ könyvkiadó, Bratislava, Venturska ulica 9. **Jugoszláviában** a Literária lap- és könyvterjesztő, Subotica. **Romániában** Pallas lap- és könyvterjesztő, Cluj, Str. I. Ratiu.

Évi előfizetés ára 16 pengő. Külföldön: 3 dollár, 16 svájci frank, 600 lei 100 cseh kor., 160 dinár, 22 osztrák Schilling.

Egyes szám ára 2 pengő, 80 lei, 12.50 cseh kor., 20 dinár, 3 osztr. Schill.

(Az első fedőlapon levő tartalommutató folytatása.)

KÖNYVISMERTETÉSEK ÉS BÍRÁLATOK

A SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL POSTÁJA: Kéziratok, levelek, nyomtatványok, előfizetések Budapest, V., Alkotmány-utca 12., III. 20. címzendők. A SZERKESZTŐK szombatonként déli 12—2 óra közt ugyanitt találhatók. Telefon: Aut. 114—52 vagy 264—03.

Hungária Hirlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős: Schmidek Géza.

SZÁZADUNK

Társadalomtudományi Szemle

FELELŐS SZERKESZTŐK:

VÁMBÉRY RUSZTEM ÉS VARRÓ ISTVÁN

MEGJELENIK TIZSZER ÉVENTE

V. ÉVFOLYAM – 9. SZÁM – 1930 NOVEMBER

TARTALOM

CIKKEK

SZEMLÉK ÉS JEGYZETEK

KORTÖRTÉNETI JEGYZETEK

(A tartalommutató a túllapon folytatódik!)

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

BUDAPEST, V., ALKOTMÁNY-UTCA 12, III. 20

Telefon: Automata 114—52 és 264—03

FŐBIZOMÁNYOSOK: Ausztriában Paul Stern & Co. Wien, I., Spiegelgasse 2. **Csehszlovákiában** a „Lipa" könyvkiadó, Bratislava, Venturska ulica 9. **Jugoszláviában** a Literária lap- és könyvterjesztő, Subotica. **Romániában** Pallas lap- és könyvterjesztő, Cluj, Str. I. Ratiu.

Évi előfizetés ára 16 pengő. Külföldön: 3 dollár, 16 svájci frank, 600 lei, 100 cseh kor., 160 dinár, 22 osztrák Schilling.

Egyes szám ára 2 pengő, 80 lei, 12.50 cseh kor., 20 dinár, 3 osztr. Schill.

(Az első fedőlapon levő tartalommutató folytatása.)

KÖNYVISMERTETÉSEK ÉS BÍRÁLATOK

A SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL POSTÁJA: ***Kéziratok, levelek, nyomtatványok, előfizetések Budapest, V., Alkotmány-utca 12., III. 20. címzendők.***
A SZERKESZTŐK ***szombatonként déli 12—2 óra közt ugyanitt találhatók.***
Telefon: Aut. 114—52 vagy 264—03.

Hungária Hírlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős: Schmidek Géza.

SZÁZADUNK
Társadalomtudományi Szemle

FELELŐS SZERKESZTŐK:
VÁMBÉRY RUSZTEM ÉS VARRÓ ISTVÁN

MEGJELENIK TIZSZER ÉVENTE

V. ÉVFOLYAM – 10. SZÁM – 1930 DECEMBER

TARTALOM

(A tartalommutató a túllapon folytatódik!)

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
BUDAPEST, V., ALKOTMÁNY-UTCA 12, III. 20
Telefon: Automata 114—52 és 264—03

FŐBIZOMÁNYOSOK: Ausztriában Paul Stern & Co. Wien, I., Spiegelgasse 2. **Csehszlovákiában** a „Lipa" könyvkiadó, Bratislava, Venturska ulica 9. **Jugoszláviában** a Literária lap- és könyvterjesztő, Subotica. **Romániában** Pallas lap- és könyvterjesztő, Cluj, Str. I. Ratiu.

Évi előfizetés ára 16 pengő. Külföldön: 3 dollár, 16 svájci frank, 600 lei, 100 cseh kor., 160 dinár, 22 osztrák Schilling.

Egyes szám ára 2 pengő, 80 lei, 12.50 cseh kor., 20 dinár, 3 osztr. Schill.

Figyelmeztetünk számunk utolsó oldalára.

(Az első fedőlapon levő tartalommutató folytatása.)

KÖNYVISMERTETÉSEK ÉS BÍRÁLATOK

E számunkhoz 1930. évfolyamunk tartalommutatóját csatoljuk.

Felhívjuk a figyelmet előadásainkra. Részletes sorrend az utolsó oldalon.

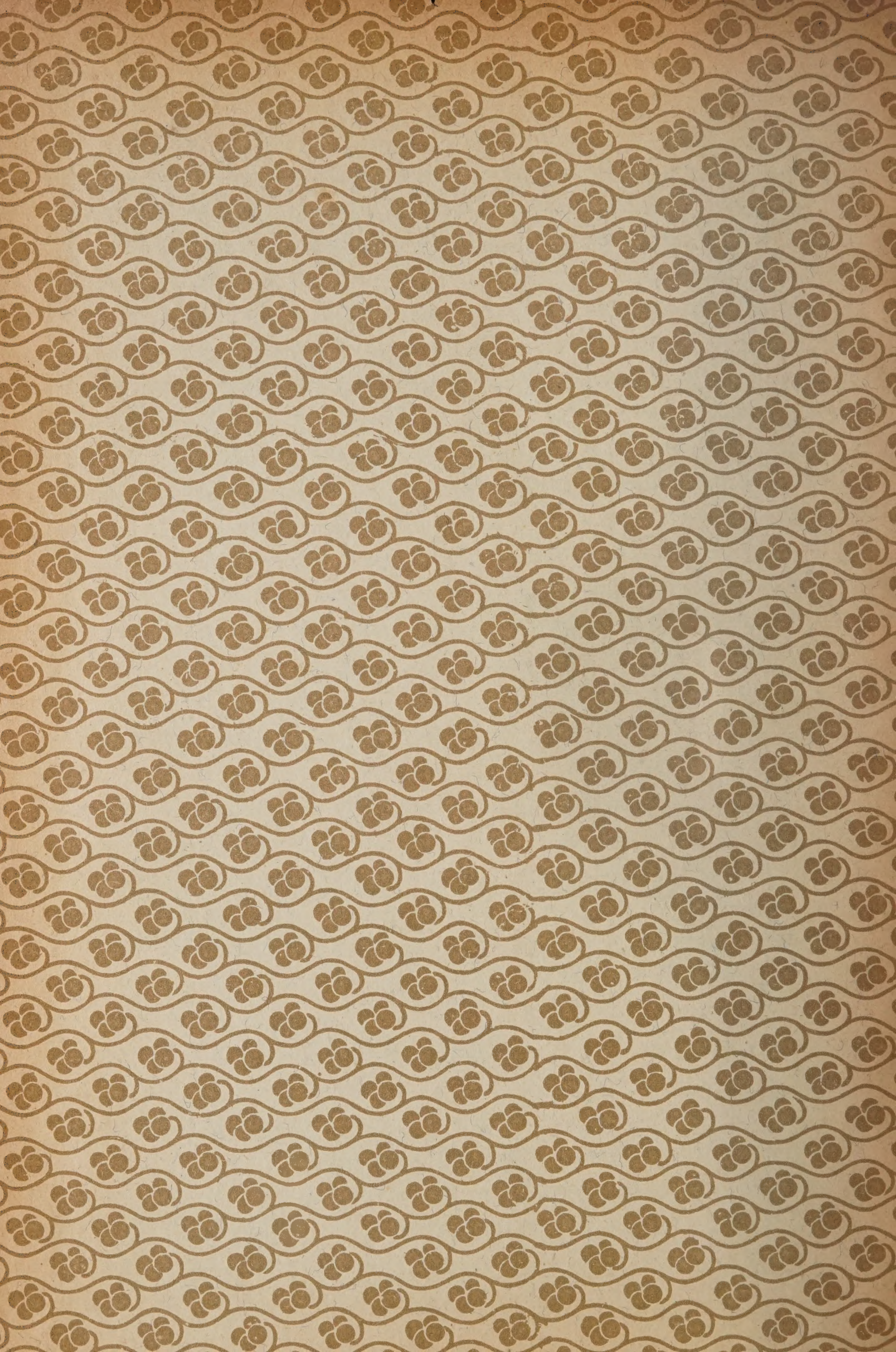
A

SZÁZADUNK

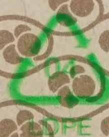
e számával fejezi be ötödik évfolyamát. Nem jubilálunk; csak éppen megköszönjük minden olvasónk meleg érdeklődését, munkatársaink, barátaink szives közreműködését, segitségét. ◆ Ne vonják meg ezentúl se támogatásukat tőlünk. Kérjük, terjesszék, ajánlják folyóiratunkat jó lélekkel.

A SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL POSTÁJA: Kéziratok, levelek, nyomtatványok, előfizetések Budapest, V., Alkotmány-utca 12., III. 20. címzendők.
A SZERKESZTŐK szombatonként déli 12—2 óra közt ugyanitt találhatók.
Telefon: Aut. 114—52 vagy 264—03.

Hungária Hirlapnyomda Részvénytársaság Budapest — Felelős: Schmidek Géza.




01-23 ECO STD
8 032919 996824
www.colibrisystem.com


04
LDPE

